PIRMIEJI LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO VEIKLOS DEŠIMTMEČIAI ATKŪRUS NEPRIKLAUSOMYBĘ

PIRMIEJI LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO VEIKLOS DEŠIMTMEČIAI ATKŪRUS NEPRIKLAUSOMYBĘ

The first decades of the Supreme Court of Lithuania after the restoration of Independence

Recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys

A collection of peer-reviewed scientific articles

Vilnius
2025

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės
Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

Recenzentai • Reviewers
Prof. habil. dr. Valentinas Mikelėnas
Doc. dr. Ilona Michailovič

Redakcinis komitetas • Editorial committee
Doc. dr. Danguolė Bublienė
Partnerystės profesorius dr. Artūras Driukas
Dr. Jurgis Bartkus
Agnė Selvestravičiūtė-Borowiec

Sudarytojos • Compilers
Prof. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė
Dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė

© Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Vilnius, 2025
ISBN 978-9955-9387-3-6

TURINYS / CONTENT

Palydimasis žodis / Complementary words 6

I Dalis/Chapter
Istorinis Diskursas / Historical Discourse 8

Jevgenij Machovenko, Anatoliy Lytvynenko
LIETUVOS TEISINGUMO MINISTERIJOS IR LIETUVOS VYRIAUSIOJO TRIBUNOLO PASTANGOS FORMUOJANT TEISMŲ PRAKTIKĄ 1918–1928 M.
EFFORTS OF THE MINISTRY OF JUSTICE AND THE LITHUANIAN SUPREME TRIBUNAL IN SHAPING CASE LAW IN 1918-1928 9

Janina Stripeikienė
PO TRISDEŠIMT PENKERIŲ METŲ
AFTER THIRTY-FIVE YEARS 23

Jonas Prapiestis, Edita Kisielienė
KASACIJOS RAIDOS ESMINIAI ASPEKTAI NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE
KEY ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF CASSATION IN THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM OF INDEPENDENT LITHUANIA 30

Artūras Driukas, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė
DAR KARTĄ APIE AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PASKIRTĮ VALSTYBĖJE
ONCE AGAIN ON THE ROLE OF THE SUPREME COURT 45

Rimvydas Norkus
TEISMŲ PRAKTIKOS VIENODINIMO IŠŠŪKIAI
CHALLENGES IN UNIFYING OF CASE LAW 97

Sigita Jokimaitė, Laura Šivickaitė-Moldarienė
TEISĖJŲ ETIKOS IR DRAUSMĖS BYLOS BEI LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO VAIDMUO JOSE
ETHICAL AND DISCIPLINARY CASES AGAINST JUDGES AND THE ROLE OF THE SUPREME COURT OF LITHUANIA IN THESE CASES 113

II Dalis/Chapter
Baudžiamoji Justicija / Criminal Justice 128

Rimantas Baumilas, Asta Benetytė
EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO SPRENDIMŲ BYLOSE PRIEŠ LIETUVĄ REIKŠMĖ LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO JURISPRUDENCIJAI BAUDŽIAMOSIOSE IR ATNAUJINTOSE ADMINISTRACINIŲ NUSIŽENGIMŲ BYLOSE 129
THE SIGNIFICANCE OF THE JUDGMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN CASES AGAINST LITHUANIA FOR THE JURISPRUDENCE OF THE LITHUANIAN SUPREME COURT IN CRIMINAL CASES AND IN REOPENED CASES OF ADMINISTRATIVE MISDEMEANOURS

Gintaras Goda, Laura Šivickaitė-Moldarienė
BAUDŽIAMOJI JUSTICIJA KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE 140
CRIMINAL JUSTICE IN THE JURISPRUDENCE OF THE CONSTITUTIONAL COURT

Olegas Fedosiukas
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS SUBSIDIARUMO PRINCIPAS IR JO REIKŠMĖ KRIMINALIZACIJOS PROCESUI 157
THE PRINCIPLE OF SUBSIDIARITY IN CRIMINAL LAW AND ITS IMPLICATIONS FOR THE CRIMINALISATION PROCESS

Egidijus Bieliūnas
NUSIKALSTAMOS VEIKOS MĮSLINGA SUDĖTIS 173
THE MYSTERIOUS COMPOSITION OF THE CRIMINAL ACT

Aurelijus Gutauskas
LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO VAIDMUO FORMUOJANT TEISMŲ PRAKTIKĄ PREKYBOS ŽMONĖMIS BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE 185
THE ROLE OF THE LITHUANIAN SUPREME COURT IN SHAPING CASE LAW ON TRAFFICKING OF HUMAN BEINGS

Rima Ažubalytė
TEISĖ Į OBJEKTYVŲJĮ TEISMO NEŠALIŠKUMĄ IR GALIMAS PIKTNAUDŽIAVIMAS JA: LAT PRAKTIKA BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE 205
THE RIGHT TO OBJECTIVE IMPARTIALITY OF THE COURT AND ITS POSSIBLE ABUSE: LITHUANIAN SUPREME COURT CASE LAW IN CRIMINAL CASES

III Dalis/Chapter
Civilinė Teisė / Civil Law 221

Danguolė Bublienė, Jurgis Bartkus
PRELIMINARUS PAKLAUSIMAS IR JO PERSPEKTYVOS LIETUVOS CIVILINIAME PROCESE
REQUEST FOR PRELIMINARY RULING AND ITS PERSPECTIVES IN LITHUANIAN CIVIL PROCEEDINGS 222

Gediminas Sagatys, Sandra Varnelienė
ŽMOGAUS TEISIŲ ĮTAKA CIVILINEI TEISEI KASACINĖSE BYLOSE
THE IMPACT OF HUMAN RIGHTS ON CIVIL LAW IN CASSATION CASES 237

Irmantas Šulcas, Justina Klimčiauskienė
LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO ŽINGSNIAI FORMUOJANT PRAKTIKĄ VIEŠŲJŲ PIRKIMŲ BYLOSE
STEPS OF THE SUPREME COURT OF LITHUANIA IN THE DEVELOPMENT OF CASE LAW IN PUBLIC PROCUREMENT CASES 250

Algirdas Taminskas, Alina Karpovič
DAUGIABUČIŲ NAMŲ BUTŲ IR KITOS PASKIRTIES PATALPŲ SAVININKŲ TEISĖS NAUDOTIS AUTOMOBILIŲ STOVĖJIMO VIETOMIS UŽTIKRINIMO TEISINIAI ASPEKTAI
LEGAL ASPECTS OF ENSURING THE RIGHTS OF OWNERS OF APARTMENTS AND OTHER PREMISES IN MULTI-APARTMENT RESIDENTIAL BUILDINGS TO USE PARKING SPACES 268

Dalia Mikelėnienė
LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO VAIDMUO GINANT VARTOTOJŲ INTERESUS: VARTOJIMO LAIDAVIMO ATVEJIS
THE ROLE OF THE SUPREME COURT OF LITHUANIA IN PROTECTING CONSUMER INTERESTS: THE CASE OF CONSUMER SURETYSHIP 281

Goda Ambrasaitė-Balynienė
KOMERCINIŲ ŽYMENŲ TEISINĖS APSAUGOS PROBLEMOSLLIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PRAKTIKOJE: KAI KURIE PREKIŲ ŽENKLŲ TEISĖS IR APSAUGOS NUO NESĄŽININGOS KONKURENCIJOS NORMŲ SANTYKIO ASPEKTAI
PROBLEMS OF LEGAL PROTECTION OF COMMERCIAL SIGNS IN THE PRACTICE OF THE LITHUANIAN SUPREME COURT: SOME ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADEMARK LAW AND PROTECTION AGAINST UNFAIR COMPETITION 304

IV Dalis / Chapter
Datos, Žmonės, Veikla / Dates, People, Activities 324

Pirmininkai / Presidents Of The Supreme Court Of Lithuania
BAUDŽIAMŲJŲ BYLŲ SKYRIAUS PIRMININKAI /
CHAIRPERSONS OF CRIMINAL DIVISION
CIVILINIŲ BYLŲ SKYRIAUS PIRMININKAI /
CHAIRPERSONS OF CIVIL DIVISION 325

35 reikšmingiausios bylos / 35 the most significant cases 328

PALYDIMASIS ŽODIS

2025-ieji žymi trisdešimt penkerius nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo metus, suteikusius jai, jos žmonėms ir naujų išbandymų, ir neįkainojamos patirties, ir visokeriopai plačią pažangą. Vienas iš svarbiausių mūsų valstybės šio laikmečio pasiekimų – bendrosios kompetencijos teismų sistemą vainikuojantis Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kuris nuo 1995 m. sausio 1 d. įgijo kokybiškai naują kompetenciją, tapo tikru kasaciniu teismu, formuojančiu vienodą teismų praktiką aiškinant ir taikant teisę, nes visose demokratijose toks kasacinio teismo statusas ir paskirtis simbolizuoja aukščiausią teisės suvokimo standartą, jo puoselėjimą ir plėtrą.

Nėra geresnio šių dviejų sukakčių įprasminimo kaip įvertinti, kokį kelią mūsų valstybės teisinė sistema – teisės ir institucinė, kurios svarbi dalis yra kasacinis teismas, nuėjo ir kur link einama. Šiam tikslui sutelktų esamų ir buvusių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų, Teismo teisininkų, mokslininkų publikacijos sugulė į solidžios apimties ir plataus turinio leidinį. Jame rasite kasacinio teismo praeities, dabarties vertinimų, ateities iššūkių ir perspektyvos įžvalgų: apie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir kasacinio proceso raidą, vienodo teisės aiškinimo įrankius, atskirų teisės institutų aiškinimo ir taikymo praktiką, šios pokyčius ir galimas naujas prognozes, Lietuvos Aukščiausiajame Teisme nagrinėtas bylas (baudžiamąsias, civilines, administracinių nusižengimų), ypač reikšmingas visuomenei ir ryškiai paveikusias teisinę sistemą, apie žmones, kūrusius ir puoselėjusius Aukščiausiojo Teismo tradicijas, ir kt.

Tikimės, kad šios publikacijos atspindi esmines kokybines Lietuvos Aukščiausiojo Teismo transformacijas, patirtas per šį ypatingą trisdešimtmetį. Ypatingą, nes jam būdinga esmingai nauja ir sparti teisinio reguliavimo, teisės taikymo praktikos, teisės mokslo plėtotė ir kaita. Lietuvos Respublikos Konstitucija, naujieji kodeksai, Lietuvos integravimasis į tarptautines ir Europos bendrijas pareikalavo žymiai sudėtingesnės teisinės tvarkos, kuri, be kita ko, lėmė daug naujų, sparčiai kintančių ir gausėjančių teisės šaltinių, o kartu – ir šių aiškinimą bei taikymą, pagrįstą Vakarų valstybių demokratinėmis vertybėmis bei teisės principais.

Taip pat tikimės, kad leidinyje atspindėtos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pastangos išlaikyti aukštai iškeltą kartelę, pagal kurią kasacinis teismas yra nuosaikios pusiausvyros, nuoseklumo ir stabilumo, teisių apsaugos garantas, patvirtina ne tik Teismo trisdešimties metų pažangą, bet ir neabejotiną siekį toliau tobulinti savo veiklą.

Leidinio sudarytojai dėkoja straipsnių autoriams už jų indėlį pasidalijant savo patirtimi ir įžvalgomis.

Leidinio redakcinės kolegijos vardu,
Dr. Danguolė Bublienė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkė

COMPLEMENTARY WORDS

The year 2025 marks the 35th anniversary of the restoration of Lithuania's independence, which has brought new challenges, invaluable experience, and progress in all areas to the country and its people. One of the most significant achievements of our state during this period is the Supreme Court of Lithuania, which crowns the system of courts of general jurisdiction. It should be emphasized that, since 1 January 1995, this court has acquired a qualitatively new competence, becoming a true court of cassation that shapes uniform court practice in interpreting and applying the law. Such status and purpose of the court of cassation in all democracies symbolise the highest standard of understanding of the law, as well as its preservation and development.

There is no better way to mark these two anniversaries than to assess the path taken by our country's legal system – both legal and institutional, of which the Supreme Court is an important part – and the direction in which it is heading. Publications by current and former judges of the Supreme Court of Lithuania, court lawyers, and academics focused on this goal have been compiled into a substantial and wide-ranging publication. In it, you will find assessments of the past and present of the Supreme Court, insights into future challenges and prospects: the development of the Supreme Court of Lithuania and the cassation process, tools for uniform interpretation of the law, the practice of interpretation and application of individual legal institutes, changes in this area and possible new forecasts, the most significant cases examined by the Supreme Court of Lithuania, particularly those that are significant to society and have had a marked impact on the legal system, about the people who created and nurtured the traditions of the Supreme Court, etc.

We hope that these publications reflect the fundamental qualitative transformations undergone by the Supreme Court of Lithuania during this remarkable thirty-year period. It has been remarkable because it has been characterised by fundamental and rapid developments and changes in legal regulation, legal practice and legal scholarship. The Constitution of the Republic of Lithuania, new codes, and Lithuania's integration into international and European communities have required a significantly more complex legal system, which, among other things, has led to many new, rapidly changing and multiplying sources of law, and, at the same time, their interpretation and application based on the democratic values and legal principles of Western countries.

We also hope that the publication will reflect the efforts of the Supreme Court of Lithuania to maintain high standards, according to which the courts of cassation are a guarantor of moderate balance, consistency and stability, the guarantor of the protection of rights, confirming not only the Court's thirty years of progress, but also its unwavering commitment to further improving its work.

The editors of this publication would like to thank the authors of the articles for their contribution in sharing their experience and insights.

On behalf of the editorial board,
Dr. Danguolė Bublienė,
President of the Supreme Court of Lithuania

I DALIS/
CHAPTER

ISTORINIS DISKURSAS / HISTORICAL DISCOURSE

LIETUVOS TEISINGUMO MINISTERIJOS IR LIETUVOS VYRIAUSIOJO TRIBUNOLO PASTANGOS FORMUOJANT TEISMŲ PRAKTIKĄ 1918–1928 M.

Habil. dr. Jevgenij Machovenko,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorius,
<jevgenij.machovenko@tf.vu.lt>

Dr. Anatoliy Lytvynenko,
Baltijos tarptautinės akademijos lektorius,
<anat.lytvynenko@gmail.com>

Santrauka

Šio straipsnio tikslas – ištirti Lietuvos teisingumo ministerijos ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo indėlį formuojant bendrosios kompetencijos teismų praktiką per pirmąjį atkurtos Nepriklausomybės dešimtmetį (t. y. 1918–1928 m.). Darbo uždaviniai: pirma, atskleisti ir įvertinti Teisingumo ministerijos duotus teisės išaiškinimus žvelgiant į šią problematiką per teismo nepriklausomumo prizmę ir, antra, atskleisti ir įvertinti Vyriausiojo Tribunolo kasacinę praktiką taikytinų teisės šaltinių klausimu. Darbo objektas – 1918–1919 m. Teisingumo ministerijos cirkuliarų (aplinkraščių) nuostatos ir Vyriausiojo Tribunolo 1921–1928 m. kasacinių sprendimų turinys.

1918–1919 m. labai trūkstant kvalifikuotų teisininkų Teisingumo ministerija aiškino teisėjams įstatymus, o teisėjai padėdavo vykdomajai valdžiai (pavyzdžiui, policijai) vykdyti savo funkcijas. Visa tai pažeisdavo valdžių padalijimo ir teisėjų nepriklausomumo principus, tačiau buvo suvokiama kaip neišvengiama ir laikinoji priemonė.

Teisingumo ministerija prisiimdavo darbą, kurį dabar dirba Aukščiausiasis Teismas, o tada turėjo dirbti Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas. Teisingumo ministerija stengėsi nepiktnaudžiauti savo valdžia, nežeminti teismų sistemos darbuotojų orumo smulkmeniška globa, veikti maksimaliai korektiškai jų atžvilgiu, skatino teisėjų savarankiškumą, aktyvumą, demonstravo pasitikėjimą teismais.

Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas kasaciniuose sprendimuose primygtinai reikalavo taikyti recepuotą svetimą teisę tose teritorijose, kuriose ji turėjo galioti pagal Lietuvos Konstituciją. Dėl precedentų ir mokslo doktrinos taikymo sprendžiant bylas Tribunolas pasisakydavo labai atsargiai – iš jo kasacinių sprendimų neįmanoma padaryti vienareikšmių išvadų dėl precedentų ir mokslo doktrinos leistinumo ar neleistinumo.

Formuodamas bendrą papročių taikymo praktiką, Tribunolas konstatavo, kad tiek, kiek įstatymų leidėjas leido papročiui veikti, jis galioja ir turi privalomąją galią. Kartu Tribunolas susiaurino papročių taikymo sritį. Ypač nepalankus papročiui buvo Tribunolo 1924 m. vasario 1 d. kasacinis sprendimas Nr. 34, nustatęs: nėra pagrindo teigti, kad bendri visiems piliečiams teismai, turintys bylas spręsti pagal bendruosius įstatymus, turėtų taikyti papročius nagrinėdami visas civilines bylas, kurios anksčiau priklausė luominių valsčių teismų jurisdikcijai. Papročių išstūmimo iš apyvartos priežasčių reikia ieškoti bendroje negatyvioje recepuotos teisės atžvilgiu politikoje. Vietiniai papročiai buvo recepuotos teisės dalis ir jos partikuliarizmo išraiška, todėl buvo palaipsniui naikinami.

Raktiniai žodžiai: vietinis paprotys, teisinis paprotys, teisės recepcija, teismų jurisprudencija, kasacinis teismo sprendimas, teismo nepriklausomumas.

ĮVADAS

Daugelis tarpukario Lietuvos teisingumo ministerijos ir teismų veiklos aspektų dar laukia savo tyrėjų. Tęsdami šiai veiklai skirtų publikacijų ciklą, norime pateikti skaitytojų dėmesiui darbą, kurio tikslas – ištirti Lietuvos teisingumo ministerijos ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo (toliau – ir Vyriausiasis Tribunolas, Tribunolas) indėlį formuojant bendrosios kompetencijos teismų praktiką per pirmąjį atkurtos Nepriklausomybės dešimtmetį (t. y. 1918–1928 m.). Darbo uždaviniai: pirma, atskleisti ir įvertinti Teisingumo ministerijos duotus teisės išaiškinimus žvelgiant į šią problematiką per teismo nepriklausomumo prizmę ir, antra, atskleisti ir įvertinti Vyriausiojo Tribunolo kasacinę praktiką taikytinų teisės šaltinių klausimu. Darbo objektas – 1918–1919 m. Teisingumo ministerijos cirkuliarų (aplinkraščių) nuostatos ir Vyriausiojo Tribunolo 1921–1928 m. kasacinių sprendimų turinys. Pagrindiniai darbo metodai – istorinis, sisteminis, kalbinis, teleologinis. Aiškumo dėlei skaitytojui pateikiama trumpa bendrosios kompetencijos teismų formavimosi ir veiklos pirmaisiais Nepriklausomybės metais apžvalga.

1. Pirmieji Lietuvos teismai ir Teisingumo ministerijos vaidmuo formuojant teismų praktiką 1918–1919 m.

Teismų veiklai reglamentuoti skirtas įstatymas[1] buvo priimtas Lietuvos Valstybės Tarybos (toliau – ir Valstybės Taryba, Taryba) 1918 m. lapkričio 28 d. ir tapo pirmuoju ordinariniu atkuriamos Lietuvos įstatymu ir trečiuoju po vasario 16 d. Valstybės Tarybos nutarimo (Nepriklausomybės akto) bei lapkričio 2 d. Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių Lietuvos teisės aktu. „Lietuvos valstybė dar tik kuriama: dar nėra vietos savivaldybės įstaigų, nėra vietose administracijos valdininkų. <...> O be teismo šalis negali nė dienos gyventi“[2], – rašė pirmasis Lietuvos teisingumo ministras P. Leonas šio įstatymo Paaiškinime.

Nepriklausomos Lietuvos teismų sistemos įsteigimo data P. Leono 1918 m. gruodžio 14 d. įsakymu buvo paskirta 1918 m. gruodžio 15 d. Tą dieną teismai turėjo pradėti perimti bylas iš vokiečių ir apskritai pradėti veikti[3]. Bylų perėmimo tvarka buvo nustatyta 1918 m. gruodžio 13 d. Teisingumo ministerijos aplinkraščiu Nr. 1[4]. Okupantai su Lietuvos valdžios atstovais nesiskaitė, buvo incidentų. Politines bylas vokiečiai sunaikino, o baudžiamųjų bylų perdavė mažai[5]. Kokiomis sąlygomis pirmieji paskirti teisėjai pradėdavo savo darbą, parodo Teisingumo ministerijos aplinkraščiai. Antai „Ministerija ieškojo Vilniuje įstatymų rinkinių, bet maža terado, o iš Rusijos greit pargabenti nepasiseks. Užtat patariama patiems rūpintis privatiniu keliu įgyti reikalingus įstatymų rinkinius“[6].

1918 m. įstatyme Lietuvos teismų sistema buvo apibrėžiama pagal Rusijos teismų, veikusių Lietuvoje iki Pirmojo pasaulinio karo, pavyzdį, kiek pakoreguojant juos organizacijos ir kompetenci-

---

[1] Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas (1918). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919, Nr. 2–3. Pažymėtina, kad šis įstatymas galiojo beveik 15 metų, iki 1933 m. liepos 11 d. buvo paskelbtas ir 1933 m. rugsėjo 15 d. pradėjo galioti Teismų santvarkos įstatymas.

[2] Paaiškinimas įstatymui „Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas“ (1918). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-01-16, Nr. 2–3.

[3] Dvareckas, S. (1997). *Lietuvos teismai 1918–1940 metais*. Mokomoji priemonė. p. 5.

[4] Teisingumo ministerijos aplinkraštis Nr. 1 (1918). *Priedėlis prie Laikinosios Vyriausybės Žinių* Nr. 1, 1918-12-19, 8a.

[5] Dvareckas, S. (1997). *Lietuvos teismai 1918–1940 metais*. Mokomoji priemonė. p. 15.

[6] Aplinkraštis. Lietuvos Vyriausiajam Tribunolui, Apygardos Teismams, Taikos Teisėjams ir Teismo Tardytojams (1918). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-01-16, Nr. 2–3.

jos požiūriais. Įstatymas nustatė trijų pakopų bendrosios kompetencijos teismų sistemą. Žemiausia teismų sistemos grandimi kiekvienai apskričiai ir miestui, turinčiam daugiau nei 20 tūkst. gyventojų, buvo numatyti taikos teisėjai. Buvusiose gubernijose (Vilniaus, Kauno ir Suvalkų)[7] turėjo būti sudaryti apygardų teismai. Aukščiausiąja teismine instancija buvo numatytas vienas visai valstybei Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas.

Įstatymas kiekvienai teismų grandžiai paskirstė kompetenciją nagrinėjant civilines ir baudžiamąsias bylas pirmąja instancija, taip pat taikos teisėjams ir apygardų teismams suteikė teisę tam tikrais atvejais nagrinėti skundus dėl administracinių įstaigų ir pareigūnų nutarimų. Taikos teismai nagrinėjo civilines bylas, kai „ginčijamo dalyko kaina nėra didesnė, kaip penki tūkstančiai rublių (10.000 markių)“ (17 straipsnis), ir baudžiamąsias bylas, kai numatoma bausmė „ne skaudesnė, kaip kalėti kalėjime“ (27 straipsnis). Apygardų teismai kaip pirmosios instancijos teismai nagrinėjo visas kitas bylas, kurių nenagrinėjo taikos teismai (kurios nebuvo nurodytos 17 ir 27 straipsniuose), taip pat apeliacijos tvarka[8] spręsdavo taikos teismų išnagrinėtas bylas. Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas kaip pirmosios instancijos teismas nagrinėjo Prezidento, Ministro Pirmininko ir ministrų baudžiamąsias bylas, kurias iškeldavo Seimas (dėl tarnybinių nusikaltimų ir valstybės išdavimo), kaip apeliacinės instancijos teismas sprendė bylas, išnagrinėtas apygardų teismų pirmosios instancijos tvarka, kaip kasacinės instancijos teismas (nuo 1921 m.) sprendė apygardų teismų apeliacijos tvarka išnagrinėtas bylas[9]. Vadinasi, mažareikšmes bylas, pradėtas nagrinėti taikos teisėjo, buvo galima peržiūrėti du kartus, o svarbesnes, pradėtas nagrinėti apygardos teisme, – vieną kartą. Šis teismų sistemos trūkumas, atsiradęs dėl Rusijos imperijos teismų sistemos kopijavimo išbraukiant iš jos tam tikras grandis, buvo pašalintas 1933 m. priėmus Teismų santvarkos įstatymą, kai buvo sukurta dar viena grandis – Apeliaciniai rūmai.

Taikos teisėjai bylas nagrinėjo vienasmeniškai, kituose teismuose bylas nagrinėjo trijų teisėjų kolegija. Pažymėtina, nuo pat pradžios buvo numatyta, kad į apygardos teismo, nagrinėjančio baudžiamąsias bylas, sudėtį turėjo įeiti prisiekusieji. Praktinis šios normos įgyvendinimas buvo atidėtas: „Ligi nebus sutvarkytas prisiekusiųjų sprendėjų (posėdininkų) rinkimas, Apygardos Teismas sprendžia bylas be prisiekusiųjų sprendėjų (posėdininkų)“ (31 straipsnis). Aiškindamas šią normą, teisingumo ministras P. Leonas nurodė tik vieną atidėjimo priežastį – atkuriamoje valstybėje dar nėra vietos savivaldos institucijų, vietos administracijos, vadinasi, nėra kam pavesti organizuoti prisiekusiųjų rinkimus[10]. Tačiau jie nebuvo organizuoti ir vėliau. Išvardydamas priežastis žymus tarpukario Lietuvos teisininkas, profesorius, advokatas S. Bieliackinas nurodė ir baimę neužtikrinti tokio teismo nepriklausomumo. Manyta, kad prisiekusiųjų veiklą gali lemti politinės ir partinės pažiūros, bijota, kad jie nesugebės atremti išorinio poveikio dėl teisinio pasiruošimo stokos[11].

Manytina, tie patys sumetimai neleido organizuoti ir taikos teisėjų rinkimų. Taikos teisėjus skyrė ir atleisdavo teisingumo ministras, o apygardų teismų ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo

---

[7] Nagrinėjamu laikotarpiu veikė du – Kauno ir Marijampolės (kurį laiką vadinto Suvalkų) apygardų – teismai. 1918 m. įsteigtas de jure Vilniaus apygardos teismas veiklos nepradėjo.

[8] Savo teisumui patvirtinti šalys apeliacinės instancijos teismui galėjo teikti naujus įrodymus, t. y. buvo įgyvendinta romanų-germanų apeliacinei teisenai būdinga nuostata.

[9] Vyriausiajam Tribunolui nusprendus apygardos teismo sprendimą naikinti, kitai apygardos teismo sudėčiai bylą buvo pavedama nagrinėti iš naujo (t. y. buvo įgyvendintas prancūziškasis kasacijos modelis).

[10] Paaiškinimas įstatymui „Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas“. *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-01-16, Nr. 2–3.

[11] Bieliackinas, S. (1932). Prisiekusieji sprendėjai (dėl klausimo apie tautos elemento dalyvavimą teisiant). *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*, t. 6, kn. 11, p. 8.

teisėjus skyrė Valstybės Tarybos Prezidiumas (1919 m. įsteigus Valstybės prezidento instituciją – Prezidentas) teisingumo ministro teikimu. Prie kiekvieno apygardos teismo veikė teismo antstoliai (juos skyrė teismo pirmininkas), teismo tardytojai (juos skyrė ir atleisdavo teisingumo ministras) ir „valstybės gynėjai" (t. y. prokurorai, juos skyrė ir atleisdavo Valstybės Tarybos Prezidiumas, nuo 1919 m. – Prezidentas).

Mūsų dienomis Vakarų teisės tradicijos šalių doktrinoje, teisiniame reguliavime ir praktikoje dėmesys koncentruojamas jau ne į parlamento, vyriausybės ir teismų kompetencijų atribojimą, o į teismų nepriklausomumo nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios užtikrinimą. Šis nepriklausomumas rūšiuojamas ir nagrinėjamas keliais aspektais, apimant institucinį, procesinį ir profesinį teisėjo ir teismų nepriklausomumą. Žvelgiant iš dabarties pozicijų, kritikuotinas ir įstatymo neribojamas teisėjų šalinimas, ir teisėjų darbo užmokesčio bei pensijos garantijų stoka, ir tas faktas, kad įstatyme nenustatyta, jog teismas priima sprendimus vadovaudamasis tik įstatymu, ir kt. Kadangi teisingumo ministras aplinkybių buvo verčiamas kviesti ir skirti teisėjais specialiai tam nepasirengusius asmenis, todėl galima suprasti, kad būtų buvę nepateisinamai drąsu ir rizikinga paskirtiems teisėjams nustatyti kokias nors nepakeičiamumo garantijas.

Tačiau nereikia manyti, kad teisėjais būdavo skiriami atsitiktiniai asmenys, neatsižvelgiant į jų profesines kompetencijas, reputaciją ir dorovę. „Skiriant Teisingumo Ministerijos darbininkai turi būti kiek galint žiūrima, kad skiriamieji asmens tiktų tiems reikalavimams, kurie yra nustatyti rusų valdžios įstatymuose" (Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo 15 straipsnis), o šie buvo aukšti. Kaip laikinoji priemonė siekiant sumažinti teisininkų stoką taikos teisėjams buvo leista posėdžiauti apygardos teisme, o apygardos teismo nariams – Lietuvos Vyriausiajame Tribunole, taip pat buvo leista kartu eiti teisėjo, tardytojo, advokato ir prokuroro pareigas (žinoma, ne toje pačioje byloje). Neturint Lietuvoje universitetinių teisės studijų[12], 1919 m. buvo priimtas Teismo kandidatų įstatymas[13]. Jame nustatyta, kad „teismo darbininkams, ypač taikos teisėjams ir teismo tardytojams ruošti, apygardų teismuose yra priimami teismo kandidatai" (1 straipsnis). Reikalavimai jiems nesudėtingi: „kandidatais priimami žmonės, išėję vidurinės mokyklos mokslą, gerai moką lietuvių kalbos žodžiu ir raštu ir turį ne mažiau kaip 20 metų amžiaus" (2 straipsnis) (išimties tvarka galima priimti be tokio išsilavinimo). Minimalioms profesinėms kompetencijoms įgyti teismo kandidatai turėjo mokytis pas teisėjus, teismo tardytojus ir valstybės gynėjus, be tokio praktinio darbo, dar privalėjo išstudijuoti civilinę ir baudžiamąją teisę ir procesą, romėnų teisę ir „teisės enciklopediją" (t. y. teisės teoriją), taip pat išlaikyti pas teisėjus atitinkamus egzaminus. Studijų trukmė – nuo vienų iki dvejų metų. Baigę studijas kandidatai buvo skiriami eiti atitinkamas pareigas.

Iš pradžių bylos dažnai buvo nagrinėjamos nepakankamai profesionaliai, teisėjai akivaizdžiai stokojo kompetencijų. Antai „tenka patirti, kad teismo įstaigos, rišdamos ir spręsdamos įvairias bylas ir ginčus kaip tarp privatinių asmenų, taip ir valstybės įstaigų arba valdininkų valstybės vardu su privatiniais asmenimis, dažnai nesivaduoja Valstybės Valdžios išleistais įstatymais arba Laikinosios Vyriausybės įsakymais" (iš Teisingumo ministerijos aplinkraščio Nr. 10)[14]. Todėl Teisingumo ministerija išleisdavo tokius paaiš-

---

[12] Universiteto Vilniuje atidaryti nepavyko, Aukštųjų kursų Kaune Teisių skyrius pradėjo darbą 1920 m. sausio mėn., teisės studijos Lietuvos universitete (Kaune) buvo pradėtos 1922 m., o pirmieji 27 jo Teisių fakulteto baigimo diplomai buvo įteikti 1924 m. Išsamiau žr.: Machovenko, J., Maksimaitis, M. (2008). *Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641–2007 metais.* Monografija. p. 133, 135–136, 163.

[13] Teismo kandidatų įstatymas (1919). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-12-23, Nr. 18.

[14] Teisingumo ministerijos aplinkraštis Nr. 10. Teismo įstaigoms paaiškinimas (1919). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-10-08, Nr. 13.

kinimus, kaip antai „skolos, padarytos vokiečių okupacijos metu ir paskiau, kada privalomieji mokamieji ženklai jau buvo „osto“ pinigai, privalo būti mokamos ir ieškomos tais pinigais, kuriais jos padarytos, jei visais atsitikimais savo tarpe nebus susitarta kitaip“ (iš Teisingumo ministerijos aplinkraščio Nr. 8)[15].

Taigi Teisingumo ministerija prisiimdavo darbą, kurį dabar dirba Aukščiausiasis Teismas, o tada turėjo dirbti Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas.

Pasak M. Maksimaičio, viltasi, kad Tribunolas, būdamas viena visai valstybei apeliacinė instancija, sugebės atlikti ir vienodo teisės aiškinimo uždavinį, paprastai skiriamą kasacijai. Tačiau apygardos teismų apeliacine tvarka padarytiems sprendimams esant neskundžiamiems, didelė bylų dalis Vyriausiojo Tribunolo tiesiog neturėjo pasiekti. Lietuvoje likę galioti Rusijos teismo statutai pavesdavo teisingumo ministrui kelti, o Senato Bendrajam susirinkimui – svarstyti teismų nevienodai sprendžiamus arba keliančius abejonių klausimus, bet Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas apie tokią Tribunolo galimybę neužsiminė. Vadinasi, Tribunolo galimybės aiškinti įstatymus buvo gana ribotos[16].

Manytina, Teisingumo ministerijos pagalba teismams interpretuojant įstatymus buvo teikiama laiku ir buvo naudinga. Tačiau tokius įstatymų turinio išaiškinimus galima laikyti vykdomosios valdžios kišimusi į teisingumo vykdymą[17]. Kartu negalima nepabrėžti, kad Teisingumo ministerija stengėsi nepiktnaudžiauti savo valdžia, nežeminti teismų sistemos darbuotojų orumo smulkmeniška globa, veikti maksimaliai korektiškai jų atžvilgiu. „Darbo pradžioje bus daug abejojimų, sunkumų ir nesusipratimų. Ministerija prašo svarbiais klausimais kreiptis jon ir ji pasižada kogreičiausiai duoti atsakus. Ministerija neturės nieko prieš tai, jei teismo darbininkais svarbiais klausimais ras reikalinga atvykti Ministerijon pasiaiškinti“[18].

Net išaiškindama įstatymus, Teisingumo ministerija nepraleisdavo progos pareikšti didelį pasitikėjimą teismais ir netgi taikos teisėjams pavesdavo spręsti klausimus, kurie dabar priklauso Konstitucinio Teismo kompetencijai: „Mūsų valstybės politinės ir socialės gyvenimo sąlygos giliai ir plačiai atsimainė. Visur ir visuomet įstatymų leidimo darbas atsilieka nuo gyvenimo, pas mus gi del nepaprastų mūsų valstybės gyvenimo aplinkybių tasai darbas dar labiau negali patenkinti gyvenimo reikalavimų. Per tai laikinosios konstitucijos § 24-tu palikti veikti tie įstatymai, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja tosios konstitucijos dėsniams. Taigi patiems teismo darbininkams atsieina svarstyti ir spręsti, ar veikusis prieš karą įstatymas tebeveikia ir dabar, ar ne. Sprendžiant šį klausimą, reikia laikytis to dėsnio, kad iki įstatymas stačiai nepanaikintas, tai jisai veikia, negu tik jei jo turinys aiškiai priešingas mūsų konstitucijos nustatytai demokratingai tvarkai“ (iš Teisingumo ministerijos aplinkraščio Nr. 5)[19].

Įdomu, kad Teisingumo ministerija sankcionavo tokius veiksmus, kuriuos būtų galima pavadinti teismų valdžios kišimusi į vykdomosios valdžios veiklos sferą. Antai Teisingumo ministerijos aplinkraštis Nr. 7 nustatė, kad taikos teisėjas ne tik turi teisę, bet ir privalo padėti policijai atlikti tardymą, kai ši „per savo

---

[15] Teisingumo ministerijos aplinkraštis Nr. 8. Apygardų Teismams, Teismo Tardytojams, Taikos Teisėjams paaiškinimai (1919). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-08-28, Nr. 11.

[16] Maksimaitis, M. (2014). Lietuvos Vyriausiasis tribunolas XX amžiuje. *Jurisprudencija*, 21(2), p. 442.

[17] Apie Teisingumo ministerijos ir teismų santykius teismo nepriklausomumo kontekste išsamiau žr.: Machovenko, J., Šinkūnas, H. (2019). Establishment of a judicial system and ensuring independence of judges in Lithuania, 1918–1920. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 3888, *Prawo*, Vol. 327, s. 269–283.

[18] Aplinkraštis. Lietuvos Vyriausiajam Tribunolui, Apygardos Teismams, Taikos Teisėjams ir Teismo Tardytojams. *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-01-16, Nr. 2–3.

[19] Teisingumo ministerijos aplinkraštis Nr. 5. Apygardų teismams, Taikos teisėjams, teismo tardytojams, Valstybės gynėjams ir notarams (1919). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-04-04, Nr. 5.

mažą prityrimą bus pristačiusi neužtenkamai jų [t. y. teisės pažeidėjų] kaltės išrodymų“, t. y. surinkti įrodymus ir parengti medžiagą siekiant patraukti asmenį atsakomybėn. „Taip darant, bus išvengta ne vieno apsirikimo ir lengviau bus surasti tiesa ir ja remiantis teikti teisybė“[20].

Nuo pat pradžios Teisingumo ministerija skatino teisėjų savarankiškumą, aktyvumą, pilietiškumą, ragino nebūti formalistais, nebiurokratizuoti teismų sistemos, nepamiršti savo misijos, neignoruoti žmonių teisėtų lūkesčių, sudėtingais atvejais remtis ir sveiku protu, ir savo sąžine, ir teisybės jausmu.

„Valstybės įstaigoms, jų tarpe ir teisingumo tiekimo darbininkams, tenka darbuotis dabarties pereinamuoju metu, kada visa yra sujude, įsisiubavę. Reikia ne tik tvarka išlaikyti ir piliečių teisės apsaugoti, bet kuo ne visa naujai statyti, naują tvarką kurti ir tai dažnai maža tepatyrusiomis rankomis. Šios sunkios aplinkybės reikalauja, kad į jas būtų atsižvelgiama ir kad visų valdžios reiškėjų darbas būtų suderintas. Todėl ir teismo darbininkams privalu teikiant žmonėms teisybę, ne vien išimtinai bylos formalybių laikytis, bet atsižvelgti ir į dabarties gyvenimo aplinkybes“[21].

„Kad nebūtų užkirstas neturtingiesiems kelias į teisingumą, reikia jiems pripažinti neturto teisė bylai vesti. Neturtingumo išrodymą nereikia sunkinti formalybių reikalavimais, – patsai Taikos Teisėjas privalo įsitikrinti, kokiose ekonominėse aplinkybėse prašytojas gyvena“[22].

Apskritai Teisingumo ministerijos požiūrį į teismus geriausiai iliustruoja 1918 m. gruodžio 10 d. aplinkraštis, kurio nuostatos yra tarsi teismų valdžios manifestas, ne mažiau aktualios ir dabartiniams teisėjams: „Naujoje Lietuvos valstybėje, laisvame demokratiniame krašte, teismas privalo būti tikras laisvės ir demokratybės apgynėjas, t. y. ir tvarkos apgynėjas, nes be tvarkos negali būti nei laisvės, nei demokratybės. Teismas privalo remtis tik įstatymais, prieš kuriuos visi piliečiai lygūs, taip kad ir ekonominiu atžvilgiu silpniausias rastų tinkamą apsigynimą nuo stipresniųjų skriaudikų“[23].

2. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo kasacinė praktika dėl Lietuvoje taikytinų teisės šaltinių

Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas pradėjo savo darbą 1919 m. vasarą[24] ir liepos mėnesį gavo Laikinajame Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkyme nenustatytas kasacinės instancijos teises Armijos teismo išnagrinėtų bylų atžvilgiu (pagal 1919 m. Laikinuosius Armijos teismo įstatus[25]), tačiau kasacinės instancijos teises bendrosios kompetencijos teismų išnagrinėtų bylų atžvilgiu įgijo tik 1921 m. – „apeliacinėse bylose kasaciniai skundai dėl Apygardos Teismų sprendimų ir nutarimų duodami Vyriausiajam Tribunolui“[26].

Praktikoje Tribunolui teko susidurti su teisės partikuliarizmu ir jo nulemta teisės šaltinių įvairove. Konstitucinė nuostata „srityse, kuriose Lietuvos Valstybės nėra išleistų naujų įstaty-

---

[20] Teisingumo ministerijos aplinkraštis Nr. 7. Taikos teisėjams ir teismo tardytojams (1919). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-05-22, Nr. 7.

[21] Teisingumo ministerijos aplinkraštis Nr. 7. Taikos teisėjams ir teismo tardytojams (1919). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-05-22, Nr. 7.

[22] Aplinkraštis. Lietuvos Vyriausiajam Tribunolui, Apygardos Teismams, Taikos Teisėjams ir Teismo Tardytojams (1919). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-01-16, Nr. 2–3.

[23] Aplinkraštis. Lietuvos Vyriausiajam Tribunolui, Apygardos Teismams, Taikos Teisėjams ir Teismo Tardytojams (1919). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919-01-16, Nr. 2–3.

[24] Maksimaitis, M. (2014). Lietuvos Vyriausiasis tribunolas XX amžiuje. *Jurisprudencija*, 21(2), p. 442.

[25] Laikinieji Armijos teismo įstatai (1919). *Laikinosios Vyriausybės žinios*, Nr. 10-130.

[26] Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo, civilinio ir baudžiamojo proceso įstatymų pakeitimas ir papildymas (1921). *Vyriausybės žinios*, 1921-07-20, Nr. 68-607.

mų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams“[27], *inter alia*, reiškė, kad įtvirtinamas privatinės teisės partikuliarizmas, nes įstatymai, „kurie yra buvę prieš karą“, sudaro tris privatinės teisės sistemas: Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalimi besiremianti sistema didžiojoje Lietuvos teritorijos dalyje, Napoleono kodeksu[28] grindžiama sistema Lietuvos Užnemunėje ir Pabaltijo gubernijų vietinių įstatymų sąvado III dalimi besivadovaujanti sistema Zarasų apskrities dalyje bei Palangos valsčiuje (teritorijos, laikinai atitekusios Latvijai ir 1921 m. susigrąžintos Lietuvos pagal jų tarpvalstybinę sutartį).

Vyriausiasis Tribunolas nurodydavo, kad Kauno apygardos teismo atsisakymas taikyti Pabaltijo gubernijų įstatymų sąvadą sprendžiant turto, esančio buvusioje Kuršo gubernijoje[29], likimą prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 straipsniui, pažeidžia tam tikrus ordinarinius įstatymus. Tribunolas pripažino leistinu Valdančiojo Senato[30] sprendimų citavimą, bet pats sprendimas turi būti priimamas remiantis įstatymu[31]. Anot Tribunolo, „buv. Rusų senato sprendimai savaime jokios precedentinės galios Lietuvoje neturi, o jųjų motyvai sudaro tiktai paprastą teisės žinovų nuomonę, kuria, žinoma, Lietuvos teisėjai gali naudotis, jei toji nuomonė juos įtikina ir jei, interpretuodama tebeveikiantį Lietuvoje įstatymą, atitinka to įstatymo imperatyvą; kitokios reikšmės nei galios jie neturi“[32].

Išaiškindamas savo paties teisę aiškinti ne tik įstatymus, bet ir esmines bylos aplinkybes, Tribunolas nurodė, „kad Civ. Proc. 813 str. nuostatu teismai turi vadovautis kasacinės instancijos aiškinimu tikros įstatymų prasmės. Bet aiškindama įstatymą, kasacinė instancija turi žiūrėti ir tai, ar įstatymas yra teismo tinkamai pritaikytas svarstomajai bylai; tai ir bylos esmę tenka kasacinei instancijai paliesti; ypač tada, kada šalys skundžia teismą iškreipus bylos davinius; tad aiškindama, sakysim, Civ. Proc. 129 str. prasme, kasacinė instancija turi išspręsti, ar tinkamai ar netinkamai yra teismas įvertinęs bylos aplinkybes ir įrodymų reikšmę bei galią. Šituo atveju kasacinės instancijos aiškinimu teismas turi vadovautis“[33].

Vyriausiojo Tribunolo kasaciniuose sprendimuose ne kartą minimas ir teismo precedentas. Antai Tribunolas nurodė, kad Marijampolės apygardos teismas nepagrįstai rėmėsi 1923 m. kovo 14 d. Tribunolo sprendimu „analoginėje byloj“, nes „tas sprendimas turi privalomos reikšmės tiktai toje byloje, kurioj jis padarytas, o antra vertus, tą sprendimą Vyriausiasis Tribunolas padarė turėdamas galvoj tiktai alimentų reikalavimą, ir visai nesvarstė klausimo dėl atsakomybės už nuostolius“[34]. Mūsų nuomone, šis Tribunolo sprendimas yra dviprasmiškas, nes, viena vertus, Tribunolas nepripažįsta precedento savo

---

[27] Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai (Valstybės tarybos priimta 1918 m. lapkričio mėn. 2 d.) (1918). *Lietuvos aidas*, 1918-11-13, 130(178).

[28] Lietuvos Užnemunėje galiojo ne originalus 1804 m. Prancūzijos civilinis kodeksas, o tik jo antroji ir trečioji knygos, kurios kartu su tam tikrais Lenkijos karalystės (Rusijos imperijos sudėtyje) įstatymais, padariusiais jose nemažai pakeitimų, buvo žinomos bendru Napoleono kodekso pavadinimu (Andriulis, V. *et al.* (2002), p. 296–297).

[29] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1926 m. lapkričio 29 d. sprendimas Nr. 408 byloje Georgo Klopmano su Puodžiuku. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1930). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1926 metų. p. 168–169.

[30] Aukščiausiasis teisminės valdžios organas Rusijos imperijoje.

[31] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1926 m. rugsėjo 15 d. sprendimas Nr. 262a byloje Onos Malinauskienės su Antanu Malinausku. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1930). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1926 metų. p. 107–108.

[32] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1928 m. rugsėjo 17 d. sprendimas Nr. 498 byloje Stasio Jarašiūno su Kaziu Paugiu. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1931). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1928 metų. p. 153–156.

[33] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1928 m. gegužės 3 d. sprendimas Nr. 344 byloje Vaitkų su Zuzana ir Jonu Gedžiais ir kt. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1931). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1928 metų. p. 110–112.

[34] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1928 m. kovo 22/29 d. sprendimas Nr. 249 byloje Marės Kazlauskaitės su Jonu ir Juozu Tamulynais. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1931). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1928 metų. p. 94–95.

sprendimuose, bet, antra vertus, lyg ir neneigia precedento, nenurodo, kad tų dviejų bylų esminės aplinkybės skiriasi, t. y. čia nebuvo ta analogiška byla, kurios sprendimo motyvuojamojoje dalyje gali būti aptiktas precedentas. Iš kito Tribunolo sprendimo galima daryti išvadą, kad apskritai precedentą Tribunolas pripažįsta (jei ne savo, tai bent kitų teismų, pavyzdžiui, buvusio rusų Senato), nes „jei paprotys, kuriuo remiasi bylininkas <...>, yra patiems sprendžiantiems bylą teisėjams žinomas – pavyzdžiui, iš teismo praktikos, iš teismo sprendimo precedentų – tai teismas neprivalo reikalauti iš bylininko to įpročio [t. y. papročio] įrodymų“[35]. Precedentuose užfiksuotas papročio buvimo faktas minimas ir 1927 m. gruodžio 1 d. Vyriausiojo Tribunolo sprendime[36]. 1926 m. gruodžio 13 d. sprendime Tribunolas nenurodė, kad kasatorius negali daryti nuorodų į mokslo veikalus, o teismas negali jais remtis (kasatorius nurodė, kad tokį išaiškinimą davė „autoritetingas mokslininkas K. Abramavičius savo išleistoje 1895 m. Petrapilyje knygoje „Apie valstiečių servitutus“), bet griežtai nesutiko, kad Pabaltijo gubernijų įstatymų sąvadas taikytinas buvusios Kauno gubernijos teritorijoje, t. y. už to sąvado galiojimo teritorijos ribų[37].

Bet dažniausiai Lietuvos Vyriausiajam Tribunolui tekdavo aiškinti teisinio papročio galiojimo klausimus, ypač valstiečių nekilnojamojo turto, sandorių sudarymo ir šeimos santykių bylose. Atsižvelgiant į tai, kad buvę valstiečių luomo nariai buvo gausiausia socialinė grupė – net 1939 m. jie tebesudarė 79 proc. Lietuvos gyventojų (išskiriant Klaipėdos kraštą)[38], tokių bylų gausa neturi stebinti mūsų. Kadangi Tribunolo kasacinę praktiką gana detaliai ištyrėme ankstesniuose straipsniuose[39], apsiribosime keliomis principinėmis įžvalgomis.

Tribunolas primygtinai reikalavo iš teismų remtis papročiais ten, kur santykiai susiklostė pagal juos, kai šie papročiai turėjo privalomojo šaltinio galią. Savo praktikoje Tribunolas ne kartą susidurdavo su atvejais, kai apygardų teismai atsisakydavo taikyti vietinį paprotį motyvuodami tuo, kad ypatinga valstiečių turto perleidimo, paveldėjimo ir kt. tvarka prieštarauja Konstitucijai, pagal kurią luomai (*inter alia*, valstiečių luomas) buvo panaikinti ir paskelbta visų piliečių lygybė prieš įstatymą. Nagrinėjant šį klausimą, reikia atsižvelgti į tai, kad, Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose įtvirtinant prieškario teisės normų recepciją, nuostata dėl konstitucinės kontrolės nebuvo išreikšta *expressis verbis*, o yra kildinama iš nuostatos „24. Srityse, kuriose Lietuvos Valstybės nėra išleistų naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams“. Minėta, tai reiškia, kad, prieš taikant bet kurią recepuotą teisės normą, turėjo būti nustatyta jos atitiktis Konstitucijai. Kadangi nebuvo sukurtas specialus konstitucinės kontrolės organas, kiekvienas teisę taikantis subjektas kiekvienu konkrečiu atveju turėjo savarankiškai atlikti šią funkciją. Tokie subjektai buvo ne tik teismai, bet ir vykdomoji valdžia[40].

---

[35] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1928 m. sausio 17 d. sprendimas Nr. 52 byloje Vaclovo ir kt. Kielių su Viktorija Kieliene. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1931). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1928 metų. p. 32–33.

[36] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1927 m. gruodžio 1 d. sprendimas Nr. 743 byloje Ameriko Janeliūno su Salomėja Janeliūniene. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1930). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1927 metų. p. 219–220.

[37] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1926 m. gruodžio 13 d. sprendimas Nr. 473 byloje Jono Šerno ir kt. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1930). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1926 metų. p. 192–195.

[38] Valstiečiai. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. (2022) [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.vle.lt/straipsnis/valstieciai/.

[39] Machovenko, J., Lytvynenko A. (2023). Vyriausiojo Lietuvos tribunolo praktika taikant vietinius papročius valstiečių paveldėjimo bylose. *Teisė*, 126, p. 8–20; Machovenko, J. (2022). Teisinių papročių taikymas Lietuvoje 1918–1940 m. *Teisė*, 123, p. 38–49.

[40] Andriulis, V., *et al*. (2002). *Lietuvos teisės istorija*: Vadovėlis. p. 314.

„Spręsti“ pirmiausia reiškia „išsiaiškinti“, tačiau niekas negalėjo uždrausti išsiaiškintus klausimus pagal savo kompetenciją išaiškinti kitiems teisės subjektams (pavyzdžiui, teismas savo sprendime). Tokia suskaldyta konstitucinės kontrolės sistema šiandienos požiūriu gali būti kritikos objektas, tačiau privatinės teisės santykių subjekto požiūriu teigiami aspektai yra tokios konstitucinės kontrolės sistemos lankstumas, reagavimo spartumas, pareiškėjo ar proceso dalyvio galimybė kelti klausimą ir pateikti savo argumentus dėl vieno ar kito akto konstitucingumo. Žinoma, apygardų teismai turėjo teisę ir net pareigą patikrinti teisės papročio ar įstatymo, leidžiančio taikyti paprotį, konstitucingumą. Tačiau Tribunolas 1927 m. vasario 1 d. ir 1927 m. birželio 2 d. kasaciniuose sprendimuose konstatavo apygardų teismų padarytas klaidas – nei luomų panaikinimas 1918 metais, nei ypatingos valstiečių paveldėjimo tvarkos panaikinimas 1921 m. nereiškia, kad netenkama tų teisių, kurios buvo įgytos pagal vietinius papročius tuo metu, kai tokie papročiai galiojo: „3) kaip matyti iš [Panevėžio] apygardos teismo sprendimo motyvų – apygardos teismas samprotauja šitaip: buvę rusų įstatymai leisdavę valstiečių luomo žmonėms savo paveldėjimo santykiams tvarkyti naudotis savo vietos papročiais, bet Lietuvos demokratinės respublikos konstitucija, panaikinusi luomus, tuo pačiu panaikinusi ir tą buvusią luominę paveldėjimo tvarką; tad šiandien lygūs Lietuvos piliečiai, kurie seniau priklausė valstiečių luomui, jau negali remtis įpročiais [t. y. papročiais] savo paveldėjimo teisėms nustatyti ir privalą tvarkytis bendru civiliniu įstatymu; 4) tuo tarpu šioje byloje eina ginčas dėl palikimo asmens, mirusiojo 1914 m., kada netiktai Lietuvos valstybės Konstitucija, bet ir pati Lietuvos valstybė dar nebuvo įkurta, ir kada dabartinėje Lietuvos valstybinėje teritorijoje, įeinančioje tada į Rusijos Imperijos teritoriją, nei luomų tvarka nei leidimas valstiečiams tvarkyti savo paveldėjimo santykius vietos įpročiais [t. y. papročiais] nebuvo panaikinta“[41]; „teismo nurodymas, kad buvusiems valstiečiams taikinimas papročio prieštarautų konstitucijai, nepamatuotas, nes konstitucija, nors ir panaikino luomus, bet nesuvienodino civilinių įstatymų, kuriais reguliuojami atskirų piliečių savytarpiai santykiai“[42]. Tribunolas 1928 m. lapkričio 8 d. kasaciniame sprendime nurodė, kad Konstitucijoje įtvirtinta vyrų ir moterų lygybė nereiškia jų palikimo dalių lygybės ir nepanaikina kitų paveldėjimo ypatybių, atsirandančių vietinių valstiečių papročių pagrindu: „Negalima šitą nuostatą laikyti prieštaraujančiu konstitucijai. Valstybės konstitucija nustato tiktai bendrą principą, kad visi piliečiai, vyrai ir moterys, yra lygūs prieš įstatymus, bet niekam nesuteikia kurių nors civilinių teisių ir nenustato tokios taisyklės, kad paveldėjimo srity likęs turtas būtų dalinamas lygiai ir tarp visų piliečių, todėl įstatymo davėjas konstitucija nesuvaržytas, kam suteikti teisę gauti palikimą ir kokioj dalyj“[43].

Gana detaliai papročio taikymo sferą išaiškino Tribunolas 1927 m. gruodžio 1 d. kasaciniame sprendime. Atsakovė rėmėsi papročiu, pagal kurį bevaikė žmona, mirus vyrui, gauna visą jo nekilnojamąjį turtą valdyti iki gyvos galvos. Tačiau Panevėžio apygardos teismas atsisakė laikyti šio papročio egzistavimą įrodytu, motyvuodamas tuo, kad paprotys galioja tik tada, kai jis taikomas kiekvieną kartą panašioje situacijoje. Apygardos teismui žinomi atvejai, kai panašioje situacijoje šis paprotys nebuvo taikomas. Tribunolas, apibūdindamas šį paprotį, pažymėjo, kad tarp valstiečių jis

---

[41] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1927 m. birželio 2 d. sprendimas Nr. 479 byloje Elenos Tamošiūnaitės su Jonu ir kt. Tamošiūnais. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1930). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1927 metų. p. 129–130.

[42] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1927 m. vasario 1 d. sprendimas Nr. 119 byloje Ziužienės ir kt. su Salomėja Paliliūniene. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1930). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1927 metų. p. 38–39.

[43] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1928 m. lapkričio 8 d. sprendimas Nr. 633 byloje Emilijono Skirgailos. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1931). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1928 metų. p. 186.

žinomas visur Lietuvoje (išskyrus Suvalkiją), nuolat taikomas Lietuvos teismų praktikoje (išskyrus Mariampolio teismų apygardą, kuri apima Suvalkiją). Sprendimas laikyti jo egzistavimą neįrodytu „yra neteisėtas, nes prieštarauja įpročių [t. y. papročių] teisės sąvokai". Tribunolas dar kartą priminė, kad tiek, kiek įstatymų leidėjas leido papročiui veikti, jis galioja ir turi privalomąją galią. Papročio galiojimas nepriklauso nuo to, ar jis taikomas visais panašiais atvejais, ar kai kuriais atvejais nebuvo taikomas, pavyzdžiui, dėl to, kad šalys nesikreipė į paprotį ir nereikalavo jo taikyti. „[T]aip pat negali pakeisti įpročių [t. y. papročių] normos, užfiksuotos precedentais, tas faktas, kad atskirais atsitikimais santykių dalyvio nebuvo jos prisilaikyta"[44].

Teismų praktikos analizė rodo, kad Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas buvo linkęs siaurinti papročio taikymo sferą. Itin reikšmingas buvo 1924 m. vasario 1 d. kasacinis sprendimas[45], kuriame Tribunolas išaiškino, kad nors paprotys yra materialiosios teisės dalis, jį taikyti galima tiek, kiek leidžia įstatymai. 1861 m. vasario 19 d. Bendrieji valstiečių nuostatai[46] (135 str.) leido valsčių teismams visas jų kompetencijai priskirtas valstiečių civilines bylas spręsti vadovaujantis vietos papročiais, tačiau ši nuostata susijusi ne su nagrinėjamos bylos esme, o būtent su paties valsčiaus teismo, kaip ypatingo luominio valstiečių teismo, esme. Nepriklausomos Lietuvos teismų sistemoje valstiečių valsčiaus teismų nėra. Nėra pagrindo teigti, kad bendri visiems piliečiams teismai, turintys bylas spręsti pagal bendruosius įstatymus, turėtų taikyti papročius nagrinėdami visas civilines bylas, kurios anksčiau priklausė valsčių teismų jurisdikcijai. Jeigu nagrinėdamas paveldėjimo bylas tarp asmenų, anksčiau priklausiusių valstiečių luomui, teismas privalo taikyti vietinius papročius, tai vyksta ne dėl to, kad anksčiau valsčiaus teismai visas civilines bylas nagrinėjo vadovaudamiesi papročiais, o dėl to, kad iki 1921 m. gruodžio 2 d. civiliniuose įstatymuose padarytų pakeitimų[47] galiojęs Bendrųjų valstiečių nuostatų 13 straipsnis leisdavo visiems, ne tik valsčiaus, teismams valstiečių paveldėjimo bylose remtis vietiniais papročiais.

Tribunolo nuomone, šioje byloje apygardos teismas turėjo vadovautis ne Bendrųjų valstiečių nuostatų 135 straipsniu, o 13 straipsniu – „šiuo gi pastaruoju straipsniu valstiečiams „leidžiama" naudotis vietos papročiais, bet neįsakoma teismui taikinti *ex officio* paprotį; kadangi „leidžiama", tai bylininkui valstiečiui pareikalavus teismas privalo paremti sprendimą papročiu, o pastarojo buvimą ir imperatyvą Teismas nustato pačių bylininkų pateiktais jam papročio įrodymais; jeigu gi bylininkė Navidonskienė šia leista jai teise nepasinaudojo ir papročiu nesirėmė, tai teismas tegalėjęs spręsti bylą įstatymais dėl paveldėjimo, o ne papročiu; pagaliau ir Civ. Proc. įst. 101 str. sako, kad kuomet papročio taikymas nėra privalomas, o tebėra leidžiamas – tas kaip tik čion ir yra, – tai teismas taikina jį pareikalavus bylininkui; vadinasi – šiuo atžvilgiu Apygardos Teismas įstatymų taisyklių neperžengė". Tribunolas paliko nepakeistą Šiaulių apygardos teismo sprendimą – V. Navidonskienės kasacinį skundą atmetė[48].

---

[44] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1927 m. gruodžio 1 d. sprendimas Nr. 743 byloje Ameriko Janeliūno su Salomėja Janeliūniene. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1930). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1927 metų. p. 219–220.

[45] Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1924 m. vasario 1 d. sprendimas Nr. 34 byloje Valerijos Navidonskienės su Ignu Didklopiu. *Vyriausiojo tribunolo civilinių kasacinių bylų sprendimų rinkinys* (1929). Paruošė ir išleido Z. Toliušis ir V. Požela. 1924 metų. p. 25–28.

[46] Vysochajshe utverzhdennoe Obshhee Polozhenie o krest'janah, vyshedshih iz krepostnoj zavisimosti 19 fevralja 1861 g. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*, № 36657, Sobranie Vtoroe, t. 36, ch. 1, s. 141–169.

[47] Civilinių įstatymų pakeitimas ir papildymas (1922). *Vyriausybės žinios*, 85-732.

[48] Išsamiau apie šią bylą žr.: Machovenko, J., Lytvynenko A. (2023). Vyriausiojo Lietuvos tribunolo praktika taikant vietinius papročius valstiečių paveldėjimo bylose. *Teisė*, 126, p. 8–20.

Mūsų nuomone, būtent šis Tribunolo kasacinis sprendimas labiausiai susiaurino papročio taikymo sferą Lietuvoje. Pagal neigiamos reikšmės papročio likimui laipsnį jis prilyginamas 1921 m. gruodžio 2 d. įstatymui[49]. Panaikinus specialią valstiečių paveldėjimo tvarką ir neperduodant bendrosios kompetencijos teismams bylų, anksčiau sprendžiamų valsčiaus teismų remiantis papročiais, buvo nulemta papročių ateitis. Nutrūkus tarp valstiečių paveldėjimo santykiams, atsiradusiems iki 1921 m. gruodžio 2 d. įstatymo, paprotys būtų taikomas vis rečiau. Tikriausiai paprotys būtų išlikęs prekybos ir bankininkystės srityje.

Papročių išstūmimo priežasties reikia ieškoti bendrojoje politikoje, susijusioje su recepuota teise, kurios dalis buvo papročiai. Visų pirma, atkreiptinas dėmesys į dar 1918 m. konstituciškai įtvirtintą nuostatą dėl recepuotos teisės visiško panaikinimo per visapusišką intensyvią nacionalinę teisėkūrą – maksimalizmas, kilęs, manytina, iš tuo metu dominavusio požiūrio į recepuotą teisę kaip svetimą ir iš esmės netinkamą Lietuvos visuomenei; antra, į tuo metu vyravusį (ir būdingą šiuolaikinei literatūrai) apskritai neigiamą partikuliarizmo vertinimą ir siekį pabrėžti priverstinį jo sankcionavimo pobūdį. Žvelgiant į problemą iš 1918 m. pozicijų, siekis panaikinti daugybę luominių feodalinių elementų teisinėje sistemoje, atsikratyti valstybės padalijimo, jos teritorijos aneksijos pasekmių, rusifikacijos politikos padarinių, naudojant tokią radikalią priemonę kaip laipsniškas visos recepuotos teisės panaikinimas, yra suprantamas ir pagrįstas. Tačiau, sprendžiant klausimą remiantis „bermanistine“ paradigma, partikuliarizmas *per se* nėra blogis, kurį reikia kuo greičiau išnaikinti, – tai tik Vakarų teisės tradicijos pliuralizmo išraiška (buvimas joje bendradarbiaujančių ir konkuruojančių teisinių sistemų bei jurisdikcijų), kurią H. J. Bermanas vadina svarbiausiu šios tradicijos bruožu ir varomąja jėga[50].

IŠVADOS

1. 1918–1919 m. labai stokojant kvalifikuotų teisininkų Teisingumo ministerija aiškino teisėjams įstatymus, o teisėjai padėdavo vykdomajai valdžiai (pavyzdžiui, policijai) vykdyti savo funkcijas. Visa tai pažeisdavo valdžių padalijimo ir teisėjų nepriklausomumo principus, tačiau buvo suvokiama kaip neišvengiama ir laikinoji priemonė.

2. Teisingumo ministerija prisiimdavo darbą, kurį dabar dirba Aukščiausiasis Teismas, o tada turėjo dirbti Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas. Teisingumo ministerija stengėsi nepiktnaudžiauti savo valdžia, nežeminti teismų sistemos darbuotojų orumo smulkmeniška globa, veikti maksimaliai korektiškai jų atžvilgiu, skatino teisėjų savarankiškumą, aktyvumą, demonstravo pasitikėjimą teismais.

3. Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas kasaciniuose sprendimuose primygtinai reikalavo taikyti recepuotą svetimą teisę tose teritorijose, kuriose ji turėjo galioti pagal Lietuvos Konstituciją. Dėl precedentų ir mokslo doktrinos taikymo sprendžiant bylas Tribunolas pasisakydavo labai atsargiai – iš jo kasacinių sprendimų neįmanoma padaryti vienareikšmių išvadų dėl precedentų ir mokslo doktrinos leistinumo ar neleistinumo.

---

[49] Išsamiau apie šį įstatymą žr.: Machovenko, J. (2022). Teisinių papročių taikymas Lietuvoje 1918–1940 m. *Teisė*, 123, p. 38–49.

[50] Berman, H. J. (1999). *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vertė Arvydas Šliogeris. p. 26.

4. Formuodamas bendrą papročių taikymo praktiką, Tribunolas konstatavo, kad tiek, kiek įstatymų leidėjas leido papročiui veikti, jis galioja ir turi privalomąją galią. Kartu Tribunolas susiaurino papročių taikymo sritį. Ypač nepalankus papročiui buvo Tribunolo 1924 m. vasario 1 d. kasacinis sprendimas Nr. 34, nustatęs: nėra pagrindo teigti, kad bendri visiems piliečiams teismai, turintys bylas spręsti pagal bendruosius įstatymus, turėtų taikyti papročius nagrinėdami visas civilines bylas, kurios anksčiau priklausė luominių valsčių teismų jurisdikcijai. Papročių išstūmimo iš apyvartos priežasčių reikia ieškoti bendroje negatyvioje recepuotos teisės atžvilgiu politikoje. Vietiniai papročiai buvo recepuotos teisės dalis ir jos partikuliarizmo išraiška, todėl buvo palaipsniui naikinami.

EFFORTS OF THE MINISTRY OF JUSTICE AND THE LITHUANIAN SUPREME TRIBUNAL IN SHAPING CASE LAW IN 1918-1928

Jevgenij Machovenko,
Anatoliy Lytvynenko

Summary

The purpose of this article is to investigate the role of the Ministry of Justice of Lithuania and the Supreme Tribunal of Lithuania in shaping the practice of courts of general competence during the first decade of restored Independence (i.e. 1918–1928). Tasks: firstly, to reveal and evaluate the interpretations of the law given by the Ministry of Justice, looking at this problem through the prism of judicial independence, and secondly, to reveal and evaluate the Supreme Tribunal's cassational practice regarding applicable sources of law. The object of the work is 1918–1919 Provisions of circulars of the Ministry of Justice and 1921–1928 Supreme Tribunal's cassation decisions.

1918–1919 in the face of a severe shortage of qualified lawyers, the Ministry of Justice interpreted the law to judges, and judges assisted the executive (such as the police) in carrying out their functions. All this violated the principles of separation of powers and independence of judges, but was perceived as an inevitable and temporary measure.

The Ministry of Justice took over the work that the Supreme Court is doing now, and then the Supreme Tribunal of Lithuania had to work. The Ministry of Justice tried not to abuse its power, not to undermine the dignity of the employees of the judicial system by petty patronage, to act with maximum fairness towards them, encouraged the independence and activity of judges, and demonstrated trust in the courts.

In cassation decisions, the Supreme Tribunal of Lithuania insisted on the application of prescribed foreign law in those territories where it was supposed to be valid according to the Constitution of Lithuania. Regarding the application of precedents and the doctrine of science when deciding cases, the Tribunal spoke very carefully – from its cassation decisions it is impossible to draw unequivocal conclusions about the permissibility or inadmissibility of precedents and the doctrine of science.

Forming the general practice of applying customs, the Tribunal stated that within the limits in which the legislator allowed the custom to operate, it is valid and has binding force. At the same time, the Tribunal narrowed the scope of custom. The Tribunal's decision no. 34 (February 1, 1924) was particularly unfavorable to the custom This cassation decision found: there is no reason to say that courts common to all citizens, which have to decide cases in accordance with the general law, should apply custom in dealing with all civil cases which previously belonged to the jurisdiction of the courts of the States. The reasons for the expulsion of customs from circulation must be sought in the general negative policy in relation to the prescribed law. Local customs were part of the prescribed law and an expression of its particularism, and therefore were gradually destroyed.

Keywords: local custom, legal custom, reception of law, jurisprudence, cassational practice, judicial independence.

PO TRISDEŠIMT PENKERIŲ METŲ

Janina Stripeikienė,
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėja,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėja (1990–1994, 1999–2017),
šio skyriaus pirmininkė (2007–2012),
<Janina.Stripeikiene@lrkt.lt>

Santrauka

Teisininkų bendruomenėje kilus abejonių dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo veiklos iki jo likvidavimo 1994 m. teisėtumo, straipsnyje retrospektyviuoju požiūriu pristatomos šio teismo teisėjos įžvalgos dėl Teismo veiklos 1990–1994 m. laikotarpiu. Reaguojant į kilusias abejones, remiamasi susijusiu teisiniu reguliavimu, jo įgyvendinimo praktika ir konstitucingumo patikros rezultatais, asmenine patirtimi bei teisinėje literatūroje pateiktu tuometinių aplinkybių vertinimu. Atsižvelgiant į tai, straipsnyje pateikiami argumentai, kuriais grindžiamas Teismo veiklos šiuo laikotarpiu teisėtumas, kartu skatinant minėti ne tik trisdešimties, bet ir trisdešimt penkerių metų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo veiklos ir jo praktikos formavimo jubiliejų.

Raktiniai žodžiai: Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, 1990–1994 m. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, įsteigimas, likvidavimas.

IŠ PRADŽIŲ

Autorė 1990 m. buvo išrinkta į pirmąjį nepriklausomą Lietuvos Respublikos Aukščiausiąjį Teismą[1] (toliau – ir Aukščiausiasis Teismas, Teismas) ir jame dirbo iki jo likvidavimo 1994 m. Vėliau savo, kaip teisėjos, darbą tęsė Lietuvos apeliaciniame teisme ir 1999–2017 m. vėl dirbo Lietuvos Aukščiausiajame Teisme. Jame penkerius metus (2007–2012 m.) ėjo šio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigas. Taigi ji dirbo ir vadovaujamą darbą, ir prisidėjo formuojant civilinės teisės ir proceso teisminę praktiką, kartu su kitais teisėjais nagrinėjant įvairias šios srities bylas.

Nagrinėjamos temos aktualumas ypač išryškėjo, kai 2025 m. sausį surengtame Lietuvos apeliacinio teismo ir apygardų teismų įsteigimo 30-mečio minėjime Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorius E. Kūris išreiškė abejonę, kad nuo 1992 m. lapkričio 2 d., kai įsigaliojo Lietuvos Respublikos Konstitucija, iki 1995 m. sausio 1 d. Lietuvos teismų sistema formaliai neatitiko Konstitucijos, taigi buvo antikonstitucinė[2].

1. Aukščiausiojo Teismo įsteigimo ir likvidavimo teisinis pagrindas, Aukščiausiojo Teismo funkcijos 1990–1994 m. ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. nutarimas dėl teismų sistemos reformos

Pirmiausia primintinas nagrinėjamas laikotarpis. 1990 m. kovo 11 d. paskelbus Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktą „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“, tą pačią dieną buvo priimtas Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas[3], kurio 113 straipsnio 2 dalyje buvo nustatyta, kad Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir rajonų (miestų) teismai. Šiuo įstatymu buvo pripažinta, kad buvusieji sovietiniai įstatymai galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Laikinojo Pagrindinio Įstatymo nuostatoms, pagal kurias buvo nustatyta naujoji tvarka. Prasidėjo perėjimas nuo sovietinės teisės prie demokratinės teisės sistemos. Nors buvo palikta iki nepriklausomos valstybės atkūrimo veikusi teismų sistema, tačiau Aukščiausiojo Teismo sudėtis buvo pakeista. Nepriklausomos Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. gegužės 3 d. išrinko Aukščiausiojo Teismo teisėjus. Šis teismas vykdė teisingumą nepaisydamas prieš atkurtą nepriklausomą valstybę vykdomų išpuolių (prisimintini 1991 m. sausio 13 d. įvykiai). Teismas baigė veiklą 1994 m. birželio 15 d., Lietuvos Respublikos Seimui priėmus įstatymą „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų teismų veiklos teritorijų nustatymo ir Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“[4]. Šio įstatymo 2 straipsnis nustatė, kad veikiantis Lietuvos Aukščiausiasis Teismas likviduojamas ir jo veikla, kaip ir jo teisėjų įgaliojimai, nutraukiama. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas įsteigiamas kitokioms funkcijoms vykdyti nuo 1995 m. sausio 1 d. Tokia įstatymo leidėjo pozicija gali būti suprasta taip, kad Aukščiausiasis

---

[1] Tikslumo dėlei – tuomet jos pavardė buvo Iždonaitė.

[2] Kūris, E. (2025). Teismai kaip valstybės valdžia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teise.pro/index.php/2025/02/01/e-kuris-teismai-kaip-valstybes-valdzia/.

[3] Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas (1990). *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 9-224.

[4] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų teismų veiklos teritorijų nustatymo ir Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ (1994). *Valstybės žinios*, 50-932.

Teismas iki 1995 m. nevykdė teismui būdingų funkcijų, o frazė „kitokioms funkcijoms vykdyti“ reiškė ne ką kita, bet kitokias funkcijas, nei vykdė likviduotas Aukščiausiasis Teismas. Tad kokias funkcijas vykdė Teismas iki jo likvidavimo?

Laikotarpiu nuo 1990 m. iki 1994 m. Aukščiausiasis Teismas vykdė kasacinę funkciją apylinkės teismų priimtų, bet neįsiteisėjusių sprendimų atžvilgiu, bei priežiūros tvarka tikrino įsiteisėjusių Aukščiausiojo Teismo kolegijų nutarčių, priimtų dėl apylinkės teismų sprendimų, teisėtumą. Be kita ko, Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo bylas kaip pirmosios instancijos teismas. Tai buvo sudėtingos ir valstybei reikšmingos bylos. Pradėta formuoti praktika valstybinio turto privatizavimo, nuosavybės teisių grąžinimo ir kt. bei baudžiamosios atsakomybės taikymo srityse. Aukščiausiasis Teismas atliko funkcijas, būdingas ne tik kasaciniam teismui, bet ir kai kurias apeliacinio ir apygardos teismų funkcijas. Egzistavo visuomenės poreikis dėl tokio teisminio nagrinėjimo, o teismų sistemos reforma buvo nustatyta de iure, bet nevyko de facto. Suprantama, atkūrus nepriklausomą Lietuvos Respubliką, Aukščiausiasis Teismas netapo klasikiniu kasaciniu teismu. Tam nebuvo nei teisinių (įstatymo leidėjo valia proceso kodeksų priėmimas), nei finansinių prielaidų (teismų rūmų įrengimas, atlyginimai ir kita). Be abejonės, reformos procesą veikė ir politikų aktyvumas. Tokios Aukščiausiojo Teismo vykdomos funkcijos buvo būtinos siekiant patenkinti visuomenės poreikius[5].

Svarbu pažymėti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, išnagrinėjęs Seimo narių grupės prašymą ištirti, ar 1994 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų teismų veiklos teritorijų nustatymo ir Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“, be kita ko, 2 straipsnis atitinka Konstituciją, pripažino, kad teisėjų įgaliojimai negalėjo būti panaikinti, nes jie nepasibaigė pagal Konstituciją, o pats Aukščiausiasis Teismas turėjo būti reformuotas, kad atitiktų Konstituciją[6]. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad likvidavimo sąvoka reformuojant teisminę instituciją neturėjo būti taikoma. Galiausiai, užtrukus proceso kodeksų priėmimui, teismų reforma užsitęsė.

2. Kodėl nekorektiška 1990 m. įkurtą Aukščiausiąjį Teismą vertinti kaip antikonstitucinį?

Įstatymo, kuriuo Aukščiausiasis Teismas buvo likviduotas, priėmimą galima įvardinti kaip nepateisinamą drąsą. Valstybėje turi būti pripažinti principai, kurių laužymo nevalia pateisinti reformomis[7]. Aukščiausiojo Teismo istoriją tyrusi mokslininkė L. Griškevič padarė išvadą, kad tokiu būdu Teismas buvo nušalintas nuo reformos, o į naująjį Aukščiausiąjį Teismą pretenduojantys Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai turėjo laikyti egzaminą[8]. Tuo tarpu Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorius J. Prapiestis po 35-erių metų prisimena, kad Seime ir visuomenėje buvo rimtai suabejota teisėjų kvalifikacija, kai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas suformulavo taisyklę netaikyti turto konfiskavimo to meto baudžiamosiose bylose[9].

---

[5] Lipeika, K. (1995). Konstitucinio Teismo nutarimo išaiškinimas: būtinumas ir problemos. Iš: *Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje*. Konferencijų medžiaga.

[6] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 101-2045.

[7] Lipeika, K. (1995). Konstitucinio Teismo nutarimo išaiškinimas: būtinumas ir problemos. Iš: *Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje*. Konferencijų medžiaga, p. 74.

[8] Griškevič, L. (2013). *Autentiškos teismų sistemos sukūrimas Lietuvoje*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas.

[9] Prapiestis, J. (2024). Valstybės teisinė sistema ir politinė kultūra: istorinis diskursas. Iš: Prapiestis, J. (sud). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis. Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 754.

Kai 1990 m. straipsnio autorė buvo išrinkta į pirmąjį nepriklausomą Lietuvos Respublikos Aukščiausiąjį Teismą ir dirbo iki jo likvidavimo, neabejotinai dalyvavo valstybės kūrimo procese, o visos valdžios, įskaitant teisminę, buvo realios ir, nepaisant visų įvykių, veikė. Tai, kad, praėjus 35-eriems metams nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformavimo, minint keturių pakopų teismų įsteigimo 30-metį, kaip anksčiau šiame straipsnyje atskleista, pirmosios sudėties Aukščiausiasis Teismas pavadintas formaliai antikonstituciniu ir toks, reikia suprasti, veikė keletą metų, kelia nerimą. Toks pareiškimas gali sukelti abejonių ir dėl teismo procesų vertinant juos konstitucingumo aspektu, ypač kai bylos nagrinėtos pirmąja instancija[10].

Valstybės atkūrimo pradžioje pavojai prarasti valstybingumą vertė visus priimti netradicinius, valstybę stiprinančius sprendimus. Tai taikytina ir teismams. Aukščiausiojo Teismo, veikusio 1990–1994 m., legitimumo klausimą išsprendus Konstituciniam Teismui, nesutinkama su pareiškimais, kad tai – antikonstitucinis teismas, ir siekiama daiktus galų gale pavadinti tikrais jų vardais. 1990 m. Aukščiausiasis Teismas buvo sudarytas nesant Konstitucijos, o ją priėmus nebuvo reformuotas pagal Konstituciją, todėl ir nebuvo pripažintas Aukščiausiuoju Teismu, tinkamu keturių pakopų teismų sistemai be reformos. Manytina, kad toks Teismo vertinimas, pažymint, jog jis – antikonstitucinis, yra mažų mažiausiai nekorektiškas, nes Aukščiausiasis Teismas buvo įkurtas laikantis Laikinojo Pagrindinio Įstatymo nuostatų. Lietuvoje beveik dvejus metus veikė dviejų pakopų teismas, nors Konstitucija įtvirtina keturių grandžių teismų sistemą. Tai neatitiko teismų sistemos konstitucinės sampratos. Tačiau įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios nesprendė šio klausimo iki tol, kol nebuvo priimtos procesinės teisės normos, t. y. kol nebuvo pakeisti kodeksai, kurių pakeitimas taip pat neleistinai užtruko. Tokį vėlavimą lėmė ir valstybėje užsitęsusi administracinio suskirstymo reforma. Teismų sistemos pertvarka užtruko dėl netobulos ir neefektyvios valstybės valdžių veiklos. Keltinas klausimas, ar, priėmus Konstituciją, šio Teismo teisėjai turėjo nebevykdyti teisingumo ir nebenagrinėti bylų? Ar problema – kokias bylas jis nagrinėjo ir kokia tvarka?

Šiame tekste ne kartą minėtame 2025 m. sausį vykusio renginio pranešime teigta, kad Aukščiausiasis Teismas vykdė ne jam būdingas funkcijas, pirmoji instancija nurodoma kaip tokia Teismo veikla, kuri nesuderinama su Konstitucija. Tačiau juk Konstituciją atitinkančioje keturių pakopų teismų sistemoje yra teismų, vykdančių funkcijas, nebūdingas tos instancijos teismams (pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas išimties tvarka pirmąja instancija nagrinėja tarptautinio įvaikinimo bylas). Beje, autorė, būdama 1990 m. įsteigto Aukščiausiojo Teismo teisėja, pirmąja instancija nagrinėjo keletą to Teismo civilinių bylų teisėjų tik juridinių faktų nustatymo bylų dėl Lietuvos Aukščiausios Tarybos deputatų bendradarbiavimo su KGB...

Paminėtina ir tai, kad, profesoriaus E. Kūrio teigimu, minėta konstitucingumo problema nebūtų iškilusi, jei Konstitucijos įsigaliojimo įstatyme būtų buvę nustatyti pereinamieji periodai[11]. Bet ar šiuo vienu, įstatymo leidėjo neįgyvendintu, reikalavimu gali būti paneigiama pati esmė – teisingumą vykdžiusio Aukščiausiojo Teismo 1990–1994 m. veikla?

---

[10] Kūris, E. (2025). Teismai kaip valstybės valdžia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teise.pro/index.php/2025/02/01/e-kuris-teismai-kaip-valstybes-valdzia/.

[11] Kūris, E. (2025). Teismai kaip valstybės valdžia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teise.pro/ index.php/2025/02/01/e-kuris-teismai-kaip-valstybes-valdzia/.

Taigi šiame tekste pateiktomis autorės įžvalgomis siekta atsakyti į po trisdešimt penkerių metų teisininkų bendruomenei iškeltą klausimą dėl 1990–1994 m. Aukščiausiojo Teismo vietos nepriklausomos Lietuvos Respublikos teismų sistemos kūrimo istorijoje.

PABAIGOJE

Tuoj po valstybės atkūrimo pradėjęs veikti Aukščiausiasis Teismas vykdė teisminės valdžios funkciją, be kurios valstybingumas nebūtų iki galo atkurtas, todėl teisininkų bendruomenę autorė sveikina su Aukščiausiojo Teismo atkūrimo 35-mečiu. Juk istorijoje žinomi faktai, kad ne visos institucijos laiku sukuriamos iš naujo ir atitinka keliamus reikalavimus. Kartais kai kurie konceptai ir siekiai po to, kai buvo įgyvendinti, nepasiteisina, netgi kvestionuotini. Akivaizdu, kad ir Aukščiausiasis Teismas nuėjo ilgą – 35-erių metų – klaidų ir bandymų kelią, kol tapo klasikiniu kasaciniu teismu[12], be kurio teisminė valdžia neįsivaizduojama kaip visavertė.

[12] Mikelėnienė, D. (1999). The Highest Judicial Institution of Lithuania: History and Current Reforms. Iš: Solt *et al.* (eds.). *The History of the Supreme Courts of Europe and the Development of Human Rights*. Budapest, p. 292.

AFTER THIRTY-FIVE YEARS

Janina Stripeikienė

Summary

In the light of the doubts raised in the legal community as to the legality of the activities of the Supreme Court of Lithuania prior to its liquidation in 1994, the article presents the insights of a judge of the Court on the Court's activities in the period 1990-1994 from a retrospective point of view. In responding to the doubts raised, reference is made to the relevant legal framework, the practice of its implementation and the results of the constitutionality review, personal experience and the assessment of the circumstances as presented in the legal literature of the time. In this context, the article provides arguments to justify the legitimacy of the Court's activities during this period, while at the same time promoting the commemoration of not only the thirtieth anniversary, but also the thirty-fifth anniversary of the Supreme Court of Lithuania's activities and the formation of its practice.

Keywords: Provisional Fundamental Law of the Republic of Lithuania, 1990-1994 Supreme Court of Lithuania, establishment, liquidation.

KASACIJOS RAIDOS ESMINIAI ASPEKTAI NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE

Dr. Jonas Prapiestis,
Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorius,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas (2005–2017),
šio skyriaus pirmininkas (2007–2017),
<jonas.prapiestis@tf.vu.lt>

Edita Kisielienė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo
Teisės tyrimų grupės vyriausioji patarėja,
<e.kisieliene@lat.lt>

Santrauka

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę ir pasikeitus socialiniams teisiniams santykiams, teko reformuoti Lietuvos teisinę sistemą, be kita ko, pertvarkant teismų sistemą ir peržiūrint iki tol galiojusius teisės aktus, tarp jų ir baudžiamojo proceso įstatymą. Straipsnyje analizuojami esminiai kasacijos proceso pokyčiai baudžiamojoje justicijoje atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, siekiant kompleksiškai, išskiriant esminius (lūžio) momentus, atskleisti pagrindinius kasacijos raidos baudžiamojoje justicijoje bruožus, tendencijas ir dinamiką. Kasacinio proceso baudžiamojoje justicijoje reglamentavimas, vertinant istoriškai, kito – keičiantis socialiniams teisiniams santykiams, neišvengiamai iškyla būtinybė atitinkamai keisti vienų ar kitų institutų teisinį reguliavimą. Išskiriami trys, autorių nuomone, pagrindiniai kasacijos raidos baudžiamojoje justicijoje laikotarpiai: 1) nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo iki 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos teismų sistemos funkcionavimo pradžios, 2) nuo kokybiškai naujos teismų sistemos funkcionavimo pradžios 1995 m. sausio 1 d. iki 2002 m. kovo 14 d. priimto naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo ir 3) nuo naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1 d. Taigi tam, kad būtų įtvirtintas toks kasacijos modelis, koks jis yra įtvirtintas šiuo metu galiojančiame baudžiamojo proceso įstatyme, reikėjo nueiti netrumpą sudėtingų pokyčių kelią.

Raktiniai žodžiai: kasacija baudžiamojoje justicijoje, baudžiamasis procesas, kasacinės instancijos teismas, teisinės sistemos reforma.

ĮVADAS

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę ir pasikeitus socialiniams teisiniams santykiams, be kita ko, teko reformuoti ir Lietuvos teisinę sistemą, taip pat peržiūrėti ir parengti naują teisės aktų bazę. Ne išimtis buvo ir baudžiamojo proceso įstatymo normų, reglamentuojančių kasacinį procesą, peržiūra.

Šiuo metu galiojančiame 2002 m. kovo 14 d. patvirtintame naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – ir naujasis BPK) įtvirtintas kasacijos modelis turi daug bendrų bruožų su daugelio Europos valstybių įstatymuose nustatytomis kasacinių skundų nagrinėjimo taisyklėmis. Kasacinį procesą Europos valstybėse įprasta suvokti kaip proceso etapą, kurio metu, nekartojant ankstesnėse proceso stadijose atliktų įrodymų tyrimo veiksmų, sprendžiami tik teisės aiškinimo ir taikymo klausimai[1]. Kasacijos esmę tiksliai bei taikliai yra apibūdinęs ir prof. M. Römeris, nurodydamas, kad kasaciniu skundu „ne pati išspręstoji baudžiamoji byla perkeliama į kasacinį teismą jos iš esmės spręsti, kaip tai daroma apeliacijoje, bet kaip tik iš tikrųjų apskundžiama kasaciniam teismui pats teismo sprendimas dėl jo neteisėtumo. <...> kasacinis teismas ne tą išspręstą bylą išsvarsto ir naujai išsprendžia, bet išsvarsto patį sprendimą, kaip teismo darbą (aktą) patikrindamas, ar iš tikrųjų yra jame toji neteisė, į kurią nurodo kasatorius, ir konstatavęs tą neteisę, sudraudžia ją „restitutionis“ (teisėtos *status quo* ante būklės atstatymo) sankcija, vadinasi – panaikina neteisėtą sprendimą; panaikinus gi tą neteisėtą teismo sprendimą, savaime atgimsta <...> baudžiamoji byla, kuri buvo panaikinto teismo išspręsta ir kuri dabar turės būti vėl iš esmės tam tikrojo <...> baudžiamojo teismo organo sprendžiama“[2]. Anot M. Römerio, „<...> „teismo instancijomis“, per kurias pereina teismo byla, turėtų būti vadinami tiktai tie teismai, kurie dalyvauja bylos išsprendime iš esmės. Visiškai suprantama yra „pirmosios“ (iš esmės) ir „apeliacinės“ „instancijos“ tuo vardu vadinamas, bet „kasacinė instancija“ – tai <...> nesąmonė ir ryški terminologinė klaida. Yra „kasacinis teismas“, bet nėra kasacinės... instancijos. Kasacinis teismas sprendžia visai ką kitą, negu sprendė abi teismo instancijos (pirmoji ir apeliacinė). Jis sprendžia ne pačią išspręstąją bylą, bet naują kažkokios rūšies ir turinio bylą, būtent – bylą dėl teismo sprendimo teisėtumo ar neteisėtumo. Anai išspręstajai bylai nėra jokios instancijos. Anosios bylos aktai pristatomi kasaciniam teismui tik tai kaip priedas ar medžiaga kilusiam ginčui dėl įvykusioje byloje sprendimo teisėtumo“[3].

Siekiant įtvirtinti tokį kasacijos modelį, koks yra įtvirtintas šiuo metu galiojančiame baudžiamojo proceso įstatyme, reikėjo nueiti netrumpą sudėtingų pokyčių kelią.

Vertinant analizuojamąjį laikotarpį kasacijos raidos baudžiamojoje justicijoje aspektu iš šių dienų perspektyvos, galima išskirti šiuos tris, straipsnio autorių nuomone, pagrindinius kasacijos raidos baudžiamojoje justicijoje laikotarpius (etapus): 1) 1990 m. kovo 11 d. – 1995 m. sausio 1 d. (nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo iki 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos teismų sistemos funkcionavimo pradžios), 2) 1995 m. sausio 1 d. – 2003 m. gegužės 10 d. (nuo kokybiškai naujos teismų sistemos funkcionavimo pradžios iki 2002

---

[1] Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J., Ragauskas, P. (moksl. red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai, p. 297.

[2] Römeris, M. (1932). *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose.* p. 50.

[3] Römeris, M. (1932). *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose.* p. 177.

m. kovo 14 d. priimto naujojo Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo) ir 3) nuo 2003 m. gegužės 1 d. – naujojo Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo. O lūžio metais galima laikyti atitinkamai 1992 metus. Jie sietini su teisinės sistemos reformos pradžia, kai 1992 m. spalio 25 d. referendumu priėmus Konstituciją buvo įtvirtinta ne tik nauja keturių pakopų bendrosios kompetencijos teismų sistema, bet ir Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijose pripažinti principai[4]. Taip pat buvo pakeisti kiti teisės aktai, reglamentavę bylų nagrinėjimą teisme, įskaitant ir kasaciją baudžiamajame procese, padaryti pirmieji reikšmingi žingsniai reformuojant iki tol veikusią teismų sistemą. Lūžio metais laikytini ir 1994–1995 metai, kai buvo priimti ir įsigaliojo Lietuvos Respublikos teismų įstatymo, 1961 m. birželio 26 d. priimto Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – 1961 m. BPK) pakeitimai. Šie pakeitimai įtvirtino kokybiškai naują Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, išimtinai kaip kasacinės instancijos teismo, kompetenciją ir buvo padėti dabar veikiančio kasacijos modelio baudžiamajame procese pagrindai. Dar vieni lūžio metai – 2003-ieji, sietini su 2002 m. kovo 14 d. priimto naujojo Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimu, šis naujasis kodeksas iš esmės užbaigė atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę pradėtą kasacijos baudžiamajame procese pertvarkos etapą.

Įvairius klausimus, susijusius su kasaciniu procesu baudžiamojoje justicijoje, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijomis kasacine tvarka nagrinėjant baudžiamąsias bylas, vienu ar kitu aspektu moksliniuose straipsniuose yra analizavę mokslininkai G. Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis, J. Prapiestis, D. Prapiestis, V. Greičius, P. Ancelis, M. Girdauskas. Bene plačiausiai apie kasacijos raidą baudžiamojoje justicijoje 2016 metais yra rašęs G. Goda. Istoriniu aspektu teismų sistemos, taip pat ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinės instancijos teismo, raidą yra tyrę M. Maksimaitis, V. Andriulis, L. Griškevič. Tuo tarpu kasacinė raida baudžiamojoje justicijoje kompleksiškai (sistemiškai) nebuvo analizuota. Šiame straipsnyje apžvelgiami esminiai netrumpo kasacijos raidos laikotarpio baudžiamojoje justicijoje aspektai nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. ir siekiama kompleksiškai, išskiriant esminius (lūžio) momentus, atskleisti pagrindinius kasacijos raidos baudžiamojoje justicijoje bruožus, tendencijas ir dinamiką.

1. Nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo iki 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtoje Konstitucijoje įtvirtintos teismų sistemos funkcionavimo pradžios

Minėta, kad 1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę ir pasikeitus socialiniams teisiniams santykiams teko reformuoti Lietuvos teisinę sistemą, be kita ko, pertvarkant teismų sistemą ir peržiūrint iki tol galiojusius teisės aktus, tarp jų ir baudžiamojo proceso įstatymą. Suprantama, kad iš karto nebuvo ir negalėjo būti nei iš esmės reformuota iki tol veikusi teismų sistema, nei priimtas iš esmės naujas baudžiamojo proceso įstatymas.

1990 m. kovo 11 d. priimtu Lietuvos Respublikos įstatymu „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“, savo teisine galia prilygusiu Konstitucijai, buvo nustatyta, kad Lietuvos Respublikoje ir toliau galioja tie iki šiol veikę Lietuvoje įstatymai bei kiti teisės aktai, kurie neprieštarauja Lietuvos Res-

[4] Antanaitis, A., Antanaitienė, A. (2016). Lietuvos, kaip teisinės valstybės, istorinė raida: Sūduvos regionas teisinės valstybės pagrindas – teismai. Iš: Bradūnas, R., Murauskienė, A., Grušelionienė, O. (sud.). *Lietuvos teisinės valstybės istorinė patirtis ir ateities iššūkiai*. Mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys, p. 11.

publikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui (3 straipsnis)[5]. Taip buvo įtvirtinta ne tik galimybė lygiagrečiai funkcionuoti nepriklausomos Lietuvos įstatymų leidėjo iš naujo leidžiamiems ir seniesiems sovietiniams teisės aktams. Buvo įtvirtinta ir iš esmės principinė sovietinės ir iš naujo kuriamos nepriklausomos Lietuvos Respublikos teisės sistemų koegzistencijos taisyklė: visi galiojantys teisės aktai, nepaisant jų kilmės, negalėjo prieštarauti Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui[6]. Šiuo atveju, kaip pažymima mokslinėje literatūroje, principinę reikšmę turėjo tai, kad taip buvo nutrauktas teisinis Sovietų Sąjungos ir sąjunginių respublikų įstatymų pagrindų ir Lietuvos to meto teisės ryšys. Taip pat Lietuvoje galiojusi teisė, ilgus metus formuota nors ir marionetinių, bet pačios Lietuvos įstatymų leidybos institucijų, formaliai įgijo savarankiškos teisės sistemos statusą[7]. Dėl to 1961 m. BPK su atitinkamais pakeitimais galiojo ir reglamentavo baudžiamąjį procesą, kuriam būdingi to laikmečio etapai, procesinės formos ir santykiai, kone trylika metų – kol 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo 2002 m. kovo 14 d. priimtas naujasis BPK. Vertinant iš šių dienų perspektyvos, kaip teisingai pažymi R. Jurka, gali atrodyti, kad kai kuriose 1961 m. BPK įtvirtintose proceso stadijose trūksta sisteminių teisinių nuostatų, tačiau išsamesnis jų apibūdinimas leidžia jas vertinti kaip anam laikmečiui būdingus baudžiamojo proceso eigos elementus[8]. Ne išimtis buvo ir kasacinis procesas bei jo reglamentavimas baudžiamojo proceso įstatyme.

1990 m. kovo 11 d. priimtame Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme buvo įtvirtinta dviejų pakopų teismų instancinė sistema. Ją sudarė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir rajonų (miestų) teismai (113 straipsnio 2 dalis). Lietuvos Aukščiausiajam Teismui suteiktas aukščiausios teisminės valdžios Lietuvoje, įstatymų nustatyta tvarka vykdančios teisingumą ir prižiūrinčios Lietuvos teismų teisminę veiklą, statusas (115 straipsnio 1 dalis)[9]. Taigi tik atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę iš esmės funkcionavo ta pati, sovietiniu laikotarpiu veikusi, teismų sistema. Netrukus – 1992 m. sausio 16 d. – padarytais Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 113 straipsnio 2 dalies pakeitimais[10], be kita ko, buvo įtvirtinta, kad Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai, taip iki tol veikusi dviejų pakopų teismų instancinė sistema pertvarkyta į keturių pakopų teismų instancinę sistemą (būtent šią datą Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra įvardijęs kaip teismų reformos pradžią[11]). Pažymėtina, kad, nors pirmiau nurodytas teisinis reguliavimas ir buvo perkeltas į 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtą Konstituciją, realiai įgyvendintas jis buvo tik 1995 m. sausio 1 d. įsigaliojus 1994 m. gegužės 31 d. priimtam naujam Lietuvos Respublikos teismų įstatymui ir 1994 m. birželio 15 d. įstatymui „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“[12].

Iki 1994 m. gruodžio 31 d. Lietuvos Aukščiausiajam Teismui kasacine tvarka, skirtingai nei pagal šiuo metu galiojantį BPK, buvo galima apskųsti ir užprotestuoti neįsiteisėjusius nuosprendžius ir BPK

---

[5] Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas (1990). *Vyriausybės žinios*, 9-224.

[6] Andriulis, V. *et al*. (2002). *Lietuvos teisės istorija*. p. 500.

[7] Andriulis, V. *et al*. (2002). *Lietuvos teisės istorija*. p. 500–501.

[8] Jurka, R. (2017). Baudžiamojo proceso stadijų sistema ir jų kaita, proceso subjektai. Iš: Sinkevičius, V. (moksl. red.). *Lietuvos teisė 1918–2018. Šimtmečio patirtis ir perspektyvos*. p. 665.

[9] Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas (1990). *Vyriausybės žinios*, 9-224.

[10] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo“ (1992). *Valstybės žinios*, 3-42.

[11] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 101-2045.

[12] Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J., Ragauskas, P. (moksl. red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai, p. 298; *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilniaus universiteto vadovėlis. Kūris, E. (sud.). (2011), p. 51–52.

nurodytas nutartis, išskyrus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuosprendžius, nutartis ir nutarimus. Kasacine tvarka apskųsti nuosprendžiai ir nutartys buvo tikrinami ne tik teisėtumo, bet ir pagrįstumo aspektu (1961 m. BPK 365 straipsnis (1991 m. gruodžio 10 d. įstatymo redakcija), 366 straipsnio 1 dalis, 370 straipsnio 2, 3 dalys (1991 m. gruodžio 10 d. įstatymo redakcija), 372, 379 straipsniai)[13]. Pažymėtina, kad kasacine tvarka apskųsti neįsiteisėjusį teismo nuosprendį turėjo teisę teisiamasis, jo gynėjas ir atstovas pagal įstatymą, taip pat nukentėjusysis ir jo atstovas, o prokuroras buvo įpareigotas užprotestuoti kasacine tvarka kiekvieną neteisėtą ar nepagrįstą nuosprendį, taigi, kaip pažymi prof. dr. G. Goda, nors formaliai prokuroras „<...> ir neturėjo didesnių teisių, visgi realiai nebuvo lygia gynybai proceso šalimi ir procese vaidino išskirtinį vaidmenį“[14]. Civilinis ieškovas, civilinis atsakovas ir jų atstovai turėjo teisę apskųsti nuosprendį tik tiek, kiek tai buvo susiję su civiliniu ieškiniu, o išteisintasis – tik tiek, kiek tai buvo susiję su išteisinimo motyvais ir pagrindais (1961 m. BPK 365 straipsnis (1991 m. gruodžio 10 d. įstatymo redakcija)[15]. Taigi visuotinai pripažintų baudžiamojo proceso principų, tokių kaip rungimosi, proceso dalyvių lygiateisiškumo, įtvirtinimas baudžiamojo proceso įstatyme tuo metu dar nebuvo užtikrintas.

Atsižvelgiant į tai, kad, kaip minėta, kasacine tvarka neįsiteisėję teismų procesiniai sprendimai buvo tikrinami ne tik teisėtumo, bet ir pagrįstumo aspektu, tuo metu galiojusiame BPK buvo įtvirtinti atitinkamai ir platesni nei šiuo metu kasacijos pagrindai. Kasacijos pagrindas buvo ne tik netinkamas baudžiamojo įstatymo pritaikymas ar padarytas esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas, bet ir parengtinio tyrimo ar teisminio tardymo (po 1993 m. birželio 10 d. pakeitimų – tik teisminio tardymo) vienpusiškumas ar neišsamumas; teismo išvadų neatitiktis faktinėms bylos aplinkybėms; teismo paskirtos bausmės neatitiktis nusikaltimo sunkumui ir nuteistojo asmenybei (1961 m. BPK 383 straipsnio 1 dalis)[16].

Taigi apibendrinant galima teigti, kad pirmuosius penkerius metus, kai buvo atkurta Lietuvos Nepriklausomybė, kasacinis procesas baudžiamojoje justicijoje savo turiniu ir esme labiau atitiko apeliacinį nei kasacinį procesą, kaip jis suprantamas Vakarų teisės tradicijoje. Kartu pažymėtina, kad atitinkamai ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tuo metu buvo labiau apeliacinės nei kasacinės instancijos teismas, nes galėjo tirti ir vertinti įrodymus, o jo nutartyse išdėstyti aiškinimai nebuvo vertinami kaip prisidedantys prie vienodos teismų praktikos formavimo ir priimtos nutartys nebuvo laikomos teisės šaltiniu[17]. Kita vertus, kaip teisingai pažymi G. Goda, atsižvelgiant į tai, kad tuo metu baudžiamajame procese nebuvo baudžiamųjų bylų nagrinėjimo apeliacine tvarka stadijos, toks teisinis reguliavimas buvo logiškas[18].

---

[13] Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su vėlesniais pakeitimais) (1961). *Vyriausybės žinios*, 18-148; Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“ (1991). *Valstybės žinios*, 3-31.

[14] Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J., Ragauskas, P. (moksl. red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai, p. 299.

[15] Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su vėlesniais pakeitimais) (1961). *Vyriausybės žinios*, 18-148; Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“ (1991). *Valstybės žinios*, 3-31.

[16] Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su vėlesniais pakeitimais) (1961). *Vyriausybės žinios*, 18-148; Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, baudžiamojo ir administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo“ (1993). *Valstybės žinios*, 26-597.

[17] Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J., Ragauskas, P. (moksl. red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai, p. 298, 300.

[18] Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J., Ragauskas, P. (moksl. red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai, p. 300.

2. Nuo kokybiškai naujos teismų sistemos funkcionavimo pradžios iki naujojo Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo

1994 m. lapkričio 17 d. pakeitimais, įsigaliojusiais 1995 m. sausio 1 d., 1961 m. BPK buvo papildytas nuostatomis, atskirai reglamentuojančiomis baudžiamųjų bylų procesą apeliacinės ir kasacinės instancijos teismuose[19]. Pagal įtvirtintą naują teisinį reguliavimą, šios dvi proceso stadijos buvo griežtai atskirtos pagal apeliacinės ir kasacinės instancijos teismams priskirtą atitinkamą kompetenciją: apeliacine tvarka buvo nagrinėjamos baudžiamosios bylos dėl neįsiteisėjusių teismų procesinių sprendimų (1961 m. BPK 365 straipsnio 1 dalis), o kasacine tvarka – tik dėl įsiteisėjusių teismų procesinių sprendimų, patikrinant šių sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą (1961 m. BPK 416 straipsnio 1, 2 dalys)[20]. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nors Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir tapo išimtinai kasacine instancija, apskųstus teismų procesinius sprendimus kasacine tvarka vis dėlto jis dar tikrino ne tik teisėtumo, bet ir pagrįstumo aspektu ir nebuvo vienintelis teismas, nagrinėjantis bylas kasacinio proceso tvarka. Iki 1996 m. liepos 9 d. baudžiamąsias bylas kasacine tvarka, be Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, nagrinėjo ir apygardos teismai (1961 m. BPK 416 straipsnio 1, 2 dalys). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo baudžiamąsias bylas dėl įsiteisėjusių apygardos teismo nuosprendžių ir nutarčių, priimtų nagrinėjant pirmosios instancijos teisme ir apeliacine tvarka, ir Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendžių ir nutarčių, o apygardų teismai – dėl įsiteisėjusių apylinkių teismų nuosprendžių ir nutarčių[21]. Vėliau, be apygardų teismų ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kasacine instancija baudžiamosioms byloms nagrinėti tapo ir Lietuvos apeliacinis teismas, šiam buvo pavesta kasacine tvarka nagrinėti baudžiamąsias bylas dėl apygardos teismo apeliacine tvarka priimtų nuosprendžių ir nutarčių (1961 m. BPK 416 straipsnio 1 dalis)[22]. Taigi kasacine tvarka bylas iš pradžių nagrinėjo šeši, o vėliau – net septyni skirtingų pakopų teismai.

Akivaizdu, kad, kaip įvardija G. Goda, „<...> kasacinio proceso paskirtis yra ne tik teismų sprendimų konkrečiose bylose patikrinimas, bet ir vienodos teismų praktikos formavimas ir kad vienoda teismų praktika yra negalima, kai galutinius neskundžiamus sprendimus gali priimti septyni teismai (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas bei penki apygardų teismai)“[23]. Dėl to 1994 m. gegužės 31 d. priimtame Teismų įstatymo, įsigaliojusio 1995 m. sausio 1 d., 18 straipsnyje atitinkamai buvo nurodyta, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra kasacinė instancija byloms nagrinėti, o 1998 m. balandžio 8 d. šio įstatymo pakeitimais jau aiškiai įtvirtinta, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra vienintelė kasacinė instancija įsiteisėjusiems teismų procesiniams sprendimams[24]. Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, kaip kasacinės instancijos teismui, be kita ko, buvo priskirta ir

---

[19] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“ (1994). *Valstybės žinios*, 95-1862.

[20] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“ (1994). *Valstybės žinios*, 95-1862.

[21] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“ (1994). *Valstybės žinios*, 95-1862.

[22] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 67-1605.

[23] Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J., Ragauskas, P. (moksl. red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai, p. 301.

[24] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851; Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 38-1001.

funkcija formuoti vienodą teismų praktiką taikant įstatymus[25]. Atitinkamai 1998 m. gruodžio 10 d. padarytais 1961 m. BPK pakeitimais, įsigaliojusiais nuo 1999 m. sausio 1 d., pirmiau nurodyto teisinio reguliavimo, įtvirtinusio baudžiamųjų bylų nagrinėjimą kasacine tvarka net septyniuose keturių skirtingų pakopų teismuose, buvo atsisakyta. Taip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tapo vieninteliu teismu, nagrinėjančiu baudžiamąsias bylas kasacine tvarka (1961 m. BPK 416 straipsnio 1 dalis)[26]. Kartu būtina pažymėti, kad, 1999 m. sausio 1 d. įsigaliojus pirmiau nurodytiems 1961 m. BPK pakeitimams, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tapo ne tik vieninteliu teismu, nagrinėjančiu baudžiamąsias bylas kasacine tvarka. Skirtingai nei pagal iki tol galiojusį teisinį reguliavimą, jam buvo priskirta ir kompetencija apskųstus įsiteisėjusius pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų procesinius sprendimus patikrinti tik teisės taikymo aspektu (1961 m. BPK 426 straipsnio 1 dalis). Atsižvelgus į tokią pakitusią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kompetenciją, atitinkamai baudžiamojo proceso įstatyme buvo susiaurinti ir kasacinio apskundimo pagrindai – įsiteisėjusius teismų procesinius sprendimus kasacine tvarka apskųsti buvo galima tik dėl netinkamai pritaikyto baudžiamojo įstatymo arba padarytų esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų (1961 m. BPK 4181 straipsnis)[27]. Taigi teisės aktuose buvo įtvirtintas iš esmės šiandieninis kasacinio bylų nagrinėjimo modelis.

Kartu atkreiptinas dėmesys į tai, kad kurį laiką įsiteisėjęs teismo nuosprendis ar nutartis galėjo būti apskųsti ne tik proceso dalyviui paduodant kasacinį skundą – kasacinis procesas galėjo būti inicijuotas ir kasacinės instancijos teismo ar Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko paduotu teikimu (1961 m. BPK 416 straipsnio 4 dalis)[28], be kita ko, prašant ir pabloginti nuteistojo (išteisintojo) padėtį. Akivaizdu, kad toks teisinis reguliavimas nesiderino su esminiais baudžiamojo proceso principais. Būtent tai ir buvo pripažinta Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) 2000 m. spalio 10 d. sprendime Daktaras prieš Lietuvą. Šiame sprendime EŽTT nustatė teismo nešališkumo principo pažeidimą dėl to, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko sudaryta teisėjų kolegija kasacine tvarka bylą nagrinėjo pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimą, iš kurio turinio buvo aišku, kad teismo pirmininkas inicijuoja bylos nagrinėjimą kasacine tvarka siekdamas pabloginti nuteistojo padėtį[29]. Dėl to 2001 m. rugsėjo 11 d. buvo padaryti atitinkami 1961 m. BPK 417 straipsnio 6 dalies pakeitimai paliekant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkui tik teisę paduoti teikimą nuteistojo (išteisintojo) padėtį lengvinančiais pagrindais[30].

1995 m. sausio 1 d. įsigaliojusiais 1994 m. lapkričio 17 d. padarytais 1961 m. BPK pakeitimais kasacine tvarka apskųsti teismo priimtą procesinį sprendimą buvo galima per vienerius metus nuo jo įsiteisėjimo dienos, o 1996 m. liepos 9 d. padarytais 1961 m. BPK pakeitimais buvo įtvirtintas iki šiol galiojantis trijų mėnesių kasacinio apskundimo terminas[31].

---

[25] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851; Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 38-1001.

[26] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 112-3104.

[27] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 112-3104. Pažymėtina, kad tuo pačiu metu atitinkami pakeitimai buvo padaryti ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (žr. plačiau Driukas, A. (2002). Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame Civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 28(20), p. 169).

[28] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“ (1994). *Valstybės žinios*, 95-1862; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 67-1605.

[29] *Daktaras prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 42095/98, [2000-10-10]. ECLI:CE:ECHR: 2000:1010JUD004209598; Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J., Ragauskas, P. (moksl. red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai, p. 301.

[30] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (2001). *Valstybės žinios*, 82-2830.

[31] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 67-1605.

Kalbant apie kasacijos raidą aptariamu laikotarpiu, taip pat negalima neatkreipti dėmesio į tai, kad pagal 1995 m. sausio 1 d. – 1996 m. liepos 17 d. galiojusį teisinį reguliavimą kasacinis procesas apėmė ir baudžiamųjų bylų atnaujinimą dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių – tik 1996 m. liepos 17 d. įsigaliojus pirmiau nurodytiems 1961 m. BPK pakeitimams baudžiamosios bylos atnaujinimas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių buvo išskirtas į savarankišką proceso stadiją[32].

Taigi apibendrinant galima teigti, kad laikotarpis nuo 1995 m. sausio 1 d. iki naujojo BPK įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1 d. yra vienas svarbiausių, nes būtent šiuo laikotarpiu pakito ir kasacijos paskirtis – kasacija tapo išimtine teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo kontrolės forma[33]. Taip pat šiuo laikotarpiu buvo išgryninta kasacinės instancijos teismo paskirtis – ne tik nagrinėti baudžiamąsias bylas kasacine tvarka teisės taikymo aspektu, bet ir užtikrinti, kad būtų formuojama vienoda bendrosios kompetencijos teismų praktika. O 1995 ir 1999 metus galima įvardyti kaip lūžio metus baudžiamosios kasacijos raidai, atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę. 1995 m. sausio 1 d. pradėjus veikti keturių pakopų teismų instancinei sistemai, baudžiamajame procese atitinkamai buvo įtvirtintos atskiros bylų nagrinėjimo apeliacine ir kasacine tvarka stadijos, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas įgijo kokybiškai naują kompetenciją – tapo išimtinai kasacine instancija[34], o nuo 1999 m. sausio 1 d. – vieninteliu kasacinės instancijos teismu, tikrinančiu apskųstus įsiteisėjusius teismų procesinius sprendimus tik teisės taikymo aspektu. Kartu kalbant apie 1995–1999 metų periodą negalima neatkreipti dėmesio į tai, kad šis laikotarpis buvo sudėtingas įvairiais aspektais, todėl negali būti vertinamas vienareikšmiškai. Kritikai, vertindami šiuo laikotarpiu vykdytą teismų reformą kasacijos kontekste, įvardija tai atitinkamai kaip vaikščiojimą klystkeliais, nesėkmingą eksperimentą, chaotišką, iškreipiantį sprendimų kontrolės modelį[35], tačiau, įvertinus tuometinę socialinę politinę situaciją, buvusį tam tikrą pasipriešinimą ir trukdymą vykdomai teismų reformai, akivaizdu, jog tuo metu objektyviai nebuvo galimybės įtvirtinti kitokio kasacijos modelio[36].

3. Nuo naujojo Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo iki nūdienos

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs 2002 m. kovo 14 d. priimtas naujasis Baudžiamojo proceso kodeksas, kaip taikliai yra įvardijusi prof. dr. R. Ažubalytė, užbaigia tam tikro nepriklausomos Lietuvos valstybės baudžiamojo proceso teisės bei doktrinos vystymosi etapą ir kartu yra kito etapo pradžia[37].

Minėta, kad naujajame BPK įtvirtinto kasacinio baudžiamųjų bylų nagrinėjimo pagrindai buvo iš esmės padėti 1994–1999 metais, todėl kasacinio bylų nagrinėjimo teisinis reglamentavimas priim-

---

[32] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“ (1994). *Valstybės žinios*, 95-1862; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 67-1605.

[33] Driukas, A. (2002). Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame Civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 28(20), p. 169.

[34] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 101-2045.

[35] Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J., Ragauskas, P. (moksl. red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai, p. 301; Valančius, T. (2022). *Bendrosios kompetencijos teismų sprendimų instancinė kontrolės sistema Lietuvoje 1918–2003 m.* Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas. p. 142, 152–153.

[36] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 26 d. nutarimas (2006). *Valstybės žinios*, 36-1292; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas (2006). *Valstybės žinios*, 51-1894; Prapiestis, J., Prapiestis, D. (2021). Development of the justice system in Lithuania: revolution, evolution or involution? Iš: Švedas, G., Murauskas, D. (red.). *Legal developments during 30 years of Lithuanian independence: overview of legal accomplishments and challenges in Lithuania.* p. 80–85; Prapiestis, J. (2024). Valstybės teisinė sistema ir politinė kultūra: istorinis diskursas. Iš: Prapiestis., J. (sud. ir moksl. red.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė. Patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. p. 753–754, 758; Valančius, T. (2022). *Bendrosios kompetencijos teismų sprendimų instancinė kontrolės sistema Lietuvoje 1918–2003 m.* Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas. p. 124–135.

[37] Ažubalytė, R. (2010). Baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaita Lietuvai atgavus Nepriklausomybę. Iš: Mesonis, G. (moksl. red.) *et al. Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*: mokslo straipsnių rinkinys. p. 511.

tame naujajame BPK, be kai kurių pasikeitimų, iš esmės liko nepakitęs ir daugiau mažiau panašus į tą, kuris buvo įtvirtintas prieš jį galiojusio 1961 m. BPK normose[38]. Iš svarbesnių pokyčių, susijusių su kasacinio proceso reguliavimu priimtame naujajame BPK, paminėtini keli: atsisakius nuostatos, įtvirtinančios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko teisę paduoti kasacinį teikimą dėl įsiteisėjusių nuosprendžių ir nutarčių nuteistojo (išteisintojo) padėtį lengvinančiais pagrindais, baudžiamajame procese nebeliko kasacinio teikimo; nebeliko nuostatos, suteikiančios civiliniam ieškovui (atsakovui) ir jo atstovui teisę apskųsti teismų procesinius sprendimus kasacine tvarka; buvo įtvirtinta kasacijos pagrindų – netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo ir esminių BPK pažeidimų – samprata.

2007 m. birželio 28 d. BPK pakeitimais, įsigaliojusiais 2008 m. sausio 1 d., BPK skyrius, reglamentuojantis baudžiamųjų bylų nagrinėjimą kasacine tvarka, buvo papildytas, be kita ko, naujomis nuostatomis. Šiais pakeitimais, priešingai nei iki tol, buvo įtvirtinta galimybė kasacine tvarka apskųsti tik apeliacine tvarka nagrinėtus nuosprendžius ir nutartis ir tik dėl tų klausimų, kurie buvo nagrinėti apeliacinės instancijos teisme (BPK 367 straipsnio 3 dalis), taip pat įtvirtintas kasacinių skundų atrankos institutas kasacinio skundo priimtinumo klausimams spręsti (BPK 372 straipsnis) ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimas kasacine rašytinio proceso tvarka (BPK 3742 straipsnis). Šiais pakeitimais buvo įtvirtinta ir asmens, kuriam byla nutraukta, asmens, kuriam paskirtos ar nepaskirtos priverčiamosios medicinos priemonės, ir jų gynėjo ir atstovo pagal įstatymą, taip pat asmens, kuriam paskirtos ar nepaskirtos priverčiamosios medicinos priemonės, šeimos narių ar artimųjų giminaičių, civilinio ieškovo (atsakovo) ir jo atstovo, užstato davėjo, asmens, kurio turtas ar jo vertę atitinkanti pinigų suma konfiskuoti, jų atstovo teisė kasacine tvarka apskųsti teismų procesinius sprendimus (BPK 367 straipsnio 1 dalis)[39].

Tai, kad BPK buvo įtvirtinta galimybė kasacine tvarka apskųsti tik apeliacine tvarka nagrinėtus nuosprendžius ar nutartis ir tik dėl apeliacine tvarka nagrinėtų klausimų, lėmė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinės instancijos teismo, kompetencija apskųstus teismų sprendimus patikrinti tik teisės taikymo aspektu remiantis pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų nustatytais faktais ir siekis užtikrinti, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kaip vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką formuojanti institucija, priimtų sprendimus tik tais klausimais, kuriuos jau sprendė pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai[40]. Taip, be kita ko, buvo siekiama sumažinti ir galimybę įsiteisėti neteisingiems teismų procesiniams sprendimams.

Kalbant apie 2007 m. birželio 28 d. BPK pakeitimais įtvirtintą naują kasacinių skundų atrankos institutą, atkreiptinas dėmesys į tai, kad savo turiniu iš esmės labai panaši vadinamoji leidžiamo-

---

[38] Jurka, R. (2017). Baudžiamojo proceso stadijų sistema ir jų kaita, proceso subjektai. Iš: Sinkevičius, V. (moksl. red.). *Lietuvos teisė 1918–2018. Šimtmečio patirtis ir perspektyvos*. p. 670.

[39] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, Kodekso papildymo 411, 772, 801, 3741, 3742, 4121 straipsniais ir Kodekso priedo papildymo įstatymas (2007). *Valstybės žinios*, 81-3312.

[40] Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 11, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308,310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei Kodekso papildymo naujais 801, 374-1, 3742, 412-1 straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto [interaktyvus]. Prieiga internete https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.296690?jfwid=wd7jmeqes.

sios kasacijos sistema gyvavo 1995–1996 metais, o apie būtinumą kasacijos procese įvesti atrankos institutą viešai buvo kalbėta dar 1997 metais pabrėžiant, kad, esant kasacinio skundo pretenzijų ir reikalavimų kompleksiškumui, tik autoritetingas proceso subjektas turėtų spręsti, ar yra pagrindas nagrinėti bylą kasacine tvarka[41]. Įstatymų leidėjas siekį baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinti kasacinių skundų atrankos institutą argumentavo tuo, kad kasacinių „<...> skundų atrankos mechanizmas užtikrins, jog kasacine tvarka būtų sprendžiami tik teisės klausimai ir kad kasacija nebūtų antroji apeliacija, kaip kad dažnai yra pagal šiuo metu galiojantį baudžiamojo proceso įstatymą“[42]. Kartu negalima nepaminėti ir klausimo dėl atrankos instituto suderinamumo su asmens teise kreiptis į teismą. Reikėtų pažymėti, kad EŽTT jurisprudencijoje, be kita ko, pripažįstama, jog teisė į teismą, kurios vienas iš aspektų yra teisė kreiptis į teismą, nėra absoliuti – jai taikomi apribojimai, leidžiami pagal jos prasmę, konkrečiai kai tai susiję su skundo priimtinumo sąlygomis, nes dėl savo pobūdžio ji reikalauja valstybės reguliavimo. Šiuo aspektu valstybė turi tam tikrą vertinimo laisvę, tačiau negalima apriboti ir susilpninti asmens teisės kreiptis į teismą tokiu būdu ar tiek, kad ji būtų iš esmės suvaržyta; galiausiai šios teisės apribojimai nebus suderinami su Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalimi, jeigu jais nesiekiama teisėto tikslo ar nėra pagrįsto proporcingumo santykio tarp panaudotų priemonių ir siekiamo tikslo[43]. EŽTT, be kita ko, yra ne kartą konstatavęs, kad, nustatant ir taikant kasaciniams teismams paduodamų kasacinių skundų priimtinumo reikalavimus, siekiama teisėto gerojo teisingumo vykdymo interesų tikslo[44]. EŽTT praktikoje iš esmės pripažįstama, kad tokio pobūdžio atrankos procedūrų tikslas – išlaikyti pagrįstą proceso trukmę ir leisti kasaciniams teismams susikoncentruoti į pagrindinę jų užduotį – užtikrinti vienodą teisės taikymą ir teisingą teisės aiškinimą[45]. Taigi kasacinių skundų atrankos institutas pats savaime negali būti vertinamas kaip varžantis asmens teisę kreiptis į teismą.

Teisinio reguliavimo pakeitimo būtinybę, žodinio bylų nagrinėjimo tvarką paliekant kaip išimtinę, galimą tam tikrais BPK įtvirtintais atvejais, ir rašytinio proceso tvarkos įtvirtinimą kasaciniame procese nulėmė ne tik kasacijos paskirtis patikrinti teismų sprendimus tik teisės taikymo aspektu, bet ir proceso operatyvumo, ekonomiškumo siekis[46]. Pažymėtina, kad nors kartais teigiama, jog bylos nagrinėjimas rašytinio proceso tvarka yra nesuderinamas su asmens konstitucine teise būti išklausytam, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad rašyti-

---

[41] Greičius, V., Kazlauskas, M. (1997). Kasacija baudžiamajame procese: problemos, perspektyvos. *Justitia*, 1997, Nr. 2, p. 9.

[42] Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 11, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308,310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei Kodekso papildymo naujais 801, 374-1, 3742, 412-1 straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto [interaktyvus]. Prieiga internete https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.296690?jfwid=wd7jmeqes.

[43] *Kuparadze prieš Gruziją* [EŽTT], Nr. 30743/09, [2017-09-21], ECLI:CE:ECHR: 2017:0921JUD003074309.

[44] *Kuparadze prieš Gruziją* [EŽTT], Nr. 30743/09, [2017-09-21], ECLI:CE:ECHR: 2017:0921JUD003074309; *Tchaghiashvili prieš Gruziją* [EŽTT], Nr. 19312/07, [2014-09-02], ECLI:CE:ECHR: 2014:0902JUD001931207; *Nersesyan prieš Armėniją* [EŽTT], Nr. 15371/07, [2010-01-19], ECLI:CE:ECHR: 2010:0119:JUD001537107; *Borisenko ir Yerevanyan Bazalt Ltd prieš Armėniją* [EŽTT], Nr. 18297/08, [2009-04-14], ECLI:CE:ECHR: 2009:0414:JUD001829708.

[45] *Baydar prieš Nyderlandus* [EŽTT], Nr. 55385/14, [2018-04-24], ECLI:CE:ECHR: 2018:0424JUD005538514.

[46] Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 11, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308,310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei Kodekso papildymo naujais 801, 3741, 3742, 412-1 straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto [interaktyvus]. Prieiga internete https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.296690?jfwid=wd7jmeqes.

nis bylos nagrinėjimas nepažeidžia asmenų konstitucinių teisių. Nepriklausomai nuo proceso formos (žodinė ar rašytinė), nagrinėjant bylą galioja visi baudžiamojo proceso principai ir jų turi būti laikomasi. Proceso šalių lygiateisiškumui, teisei į nešališką bylos nagrinėjimą ir kitoms teisėms įgyvendinti rašytinio proceso metu Baudžiamojo proceso kodeksas numato atitinkamus procesinius instrumentus (galimybę pateikti atsiliepimus, pareikšti nušalinimus ir kt.)[47]. Kartu atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad, atsižvelgiant į kasacijos paskirtį, proceso ekonomiškumo ir greitumo principus, siekiama dar labiau išplėsti galimybes baudžiamąsias bylas kasacine tvarka nagrinėti rašytinio proceso tvarka – Lietuvos Respublikos Vyriausybė yra parengusi BPK pakeitimų projektą, kuriuo siūloma tikslinti ir kasacinių bylų nagrinėjimo tvarką, be kita ko, susiaurinant žodinio kasacinės bylos nagrinėjimo pagrindus, taip iš esmės rašytinį procesą įtvirtinant kaip įprastinę baudžiamųjų bylų nagrinėjimo kasacine tvarka formą[48].

Dar vieni gana svarbūs pakeitimai, susiję su kasaciniu procesu baudžiamajame procese, buvo padaryti 2011 m. birželio 21 d., kai BPK 366 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtinta galimybė nagrinėti baudžiamąją bylą kasacine tvarka, be kita ko, mišriai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus ir Civilinių bylų skyriaus trijų ar išplėstinei septynių teisėjų kolegijai arba Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinei sesijai[49]. Šiuos pakeitimus nulėmė praktikoje iškilęs poreikis baudžiamąsias bylas, kuriose iškyla sudėtingi civilinės ar civilinio proceso teisės klausimai, nagrinėti mišrioje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus ir Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijoje arba viso teismo plenarinėje sesijoje.

Kitas aspektas, į kurį reikėtų atkreipti dėmesį, yra tai, kad 2014 m. kovo 13 d. BPK pakeitimais pirmą kartą per visą nepriklausomos Lietuvos kasacijos raidą buvo įtvirtinta galimybė kasacine tvarka apskųsti ir privataus kaltinimo tvarka išnagrinėtose baudžiamosiose bylose priimtus teismų procesinius sprendimus[50]. Toks įstatymų leidėjo žingsnis buvo vertinamas dviprasmiškai, nes, kaip nurodo G. Goda, privataus kaltinimo tvarka nagrinėjamos visuomenės ir valstybės požiūriu ne itin reikšmingos bylos, atitinkamai ir teisės aiškinimas šiose bylose paprastai neturi bendresnės reikšmės. Klaidas, padarytas priimant apkaltinamuosius nuosprendžius privataus kaltinimo bylose, buvo galima ištaisyti atnaujinant baudžiamąsias bylas dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo. Siekti, kad privataus kaltinimo byloje (kai kaltinama santykinai mažiausiai pavojingų nusikalstamų veikų padarymu) priimtas išteisinamasis nuosprendis būtų panaikintas, paduodant kasacinį skundą, šiuolaikinės teisės kontekste iš viso nelogiška[51]. Pažymėtina, kad toks teisinis reguliavimas gyvavo neilgai – 2017 metais privataus kaltinimo institutas buvo panaikintas ir jo baudžiamajame procese iš viso nebeliko[52].

---

[47] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36/2012.

[48] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 81, 82, 30, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 74, 75, 100, 125, 130, 139, 140, 152, 1601, 168, 176, 178, 183, 188, 192, 210, 214, 220, 225, 2291, 233, 237, 240, 246, 263, 265, 269, 271, 273, 277, 290, 291, 293, 299, 302, 304, 313, 318, 319, 323, 324, 336, 3621, 364, 372, 373, 3742, 377, 378, 379, 380, 398, 418, 419, 420, 421, 422, 425, 427, 432, 433, 436, 439, 447, 459 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 1631, 2731 straipsniais įstatymo projektas [interaktyvus]. Prieiga internete https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/05733e80fd4a11ee8e4be9fad87afa59?jfwid=-fcs0yb6ra.

[49] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 40, 320, 323, 366 ir 373 straipsnių pakeitimo įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, 85-4127.

[50] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 102, 233, 240, 243, 244, 261, 273, 314, 323, 361, 362, 362-1, 364, 367, 440, 441, 442 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 242-1 straipsniu įstatymas. (2014). *TAR*, 3406.

[51] Goda, G. (2016). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos baudžiamajame procese. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J., Ragauskas, P. (moksl. red.). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Lietuvos teisės instituto 25 metų sukakčiai, p. 303.

[52] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 22, 57, 58, 167, 256, 293, 312, 317, 320, 322, 324 straipsnių pakeitimo ir 34 straipsnio ir XXX skyriaus pripažinimo netekusiais galios įstatymas (2017). *TAR*, 12575.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs naujasis BPK užbaigė vieną nepriklausomos Lietuvos baudžiamojo proceso raidos etapą ir pradėjo naują. Nors, be kai kurių pasikeitimų, kasacinio proceso reglamentavimas naujajame BPK iš esmės liko panašus į reglamentavimą, galiojusį iki jo įsigaliojimo, vis dėlto buvo atsisakyta kai kurių istorinių reliktų, pvz., kasacinio teikimo. Tuo tarpu laikui bėgant, atsižvelgiant į kasacinės instancijos teismo kompetenciją ir paskirtį, be kita ko, formuoti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką, buvo padaryti reikšmingi pakeitimai, kaip antai įtvirtintas kasacinių skundų atrankos institutas, bylų nagrinėjimas rašytinio proceso tvarka ir galimybė spręsti sudėtingus civilinės teisės klausimus mišriose teisėjų kolegijose ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinėje sesijoje. Taip kasacinis procesas baudžiamosiose bylose buvo optimizuotas, modernizuotas ir dar labiau priartėjo prie daugelyje Vakarų Europos šalių įtvirtinto kasacijos modelio.

IŠVADOS

1. Kasacinio proceso reglamentavimas baudžiamajame procese, vertinant istoriškai, kito – keičiantis socialiniams teisiniams santykiams neišvengiamai iškyla būtinybė atitinkamai keisti vienų ar kitų institutų teisinį reguliavimą. Galima išskirti tris pagrindinius (esminius) kasacinės baudžiamosios justicijos raidos laikotarpius (etapus): 1) 1990 m. kovo 11 d. – 1995 m. sausio 1 d. (nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo iki 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtoje Konstitucijoje įtvirtintos teismų sistemos funkcionavimo pradžios), 2) 1995 m. sausio 1 d. – 2003 m. gegužės 10 d. (nuo kokybiškai naujos teismų sistemos funkcionavimo pradžios iki 2002 m. kovo 14 d. priimto naujojo Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo) ir 3) nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki naujojo Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo.

2. Pirmuosius penkerius metus, kai buvo atkurta Lietuvos Nepriklausomybė, kasacinis procesas baudžiamojoje justicijoje savo esme buvo labiau apeliacinis nei kasacinis procesas, nes nagrinėjant baudžiamąją bylą kasacine tvarka apskųsti teismų procesiniai sprendimai buvo tikrinami ne tik teisėtumo, bet ir pagrįstumo aspektu. Atitinkamai ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas buvo labiau apeliacinės nei kasacinės instancijos teismas, nes galėjo tirti ir vertinti įrodymus, o jo nutartyse išdėstyti aiškinimai nebuvo vertinami kaip prisidedantys prie vienodos teismų praktikos formavimo ir priimtos nutartys nebuvo laikomos teisės šaltiniu.

3. Laikotarpis nuo 1995 metų iki naujojo BPK įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1 d. buvo esminis Lietuvos baudžiamosios kasacijos raidai, nes būtent tada pakito kasacijos paskirtis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tapo išimtinai kasacine instancija, atsakinga už apskųstų teismų procesinių sprendimų teisėtumo kontrolę ir vienodos bendrosios kompetencijos teismų praktikos formavimą, ir buvo padėti dabartinio kasacinio proceso modelio baudžiamajame procese pagrindai. Vertinant kasacijos raidą baudžiamojoje justicijoje šiuo periodu, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad šis laikotarpis buvo sudėtingas įvairiais aspektais, todėl negali būti vertinamas vienareikšmiškai. Įvertinus tuometinę socialinę politinę situaciją, buvusį tam tikrą pasipriešinimą ir trukdymą vykdomai teismų reformai, matyti, kad iki 1999 metų objektyviai nebuvo galimybės įtvirtinti kitokio kasacijos modelio.

4. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs naujasis BPK užbaigė vieną nepriklausomos Lietuvos baudžiamojo proceso raidos etapą ir pradėjo naują. Nors, be kai kurių pasikeitimų, kasacinio proceso reglamentavimas naujajame BPK iš esmės liko panašus į reglamentavimą, galiojusį iki jo įsigaliojimo, vis dėlto buvo atsisakyta kai kurių istorinių reliktų, ir laikui bėgant buvo padaryti reikšmingi pakeitimai, kaip antai įtvirtintas kasacinių skundų atrankos institutas, rašytinio proceso tvarka ir galimybė nagrinėti baudžiamąsias bylas mišrioje teisėjų kolegijoje ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinėje sesijoje. Visa tai prisidėjo prie kasacinio proceso baudžiamajame procese optimizavimo ir modernizavimo, šis procesas taip dar labiau priartintas prie daugelyje Vakarų Europos šalių galiojančio kasacijos modelio.

KEY ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF CASSATION IN THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM OF INDEPENDENT LITHUANIA

Jonas Prapiestis,
Edita Kisielienė

Summary

The restoration of Lithuania's independence on 11 March 1990 and the change in social and legal relations necessitated a reform of Lithuania's legal system, including a reorganisation of the judiciary and a revision of the legislation in force until then, including the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania. The article analyses the fundamental changes in the cassation process in criminal justice after the restoration of the Independent State of Lithuania in order to reveal the main features, trends and dynamics of the development of cassation in criminal justice in a comprehensive manner, by highlighting the key (turning) moments. The regulation of cassation proceedings in criminal justice has evolved over the course of history – changes in social and legal relations inevitably lead to the need to change the legal regulation of one or other institutes accordingly. In the authors' opinion, there are three main periods of the development of cassation in criminal justice: 1) from the restoration of Lithuania's independence to the beginning of the functioning of the judicial system established by the Constitution of the Republic of Lithuania adopted by referendum on 25 October 1992, 2) from the beginning of the functioning of a qualitatively new judicial system on 1 January 1995 to the coming into force of the new Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania on 14 March 2002 and 3) from the coming into force of the new Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania of on 1 May 2003. Thus, the cassation model, as it is now established in the current Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, has had to undergo a long and difficult period of change.

Keywords: cassation in criminal justice, criminal procedure, court of cassation, legal system reform.

DAR KARTĄ APIE AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PASKIRTĮ VALSTYBĖJE

Dr. Artūras Driukas,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas, Civilinių bylų skyriaus pirmininkas,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto partnerystės profesorius,
<arturas.driukas@tf.vu.lt>

Dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėja, Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkė,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorė,
<gabriele.juodkaite-granskiene@tf.vu.lt>

Santrauka

Aukščiausiasis Teismas atlieka svarbiausią vaidmenį valstybės teisės sistemoje, būdamas aukščiausioji teisminė institucija. Aukščiausiojo Teismo paskirtis visuomenėje yra siejama su procesiniu tikslu – ar jis orientuotas į privatų, ar viešąjį interesą, ar į abu. Jei teismas daugiausia siekia teisingai išspręsti kiekvieną atskirą bylą, jo veikla yra nukreipta į praeitį ir konkrečių šalių interesus, tačiau tai neskatina teisės plėtojimosi. Tuo tarpu viešasis tikslas pabrėžia teismų praktikos vienodumo užtikrinimą, teisės plėtojimą, teisės taikymo nuspėjamumą ir visuomeninį interesą sprendžiant ginčus. Straipsnyje pateikiama Lietuvos ir užsienio šalių aukščiausiųjų teismų vaidmens teisinėje sistemoje lyginamoji analizė, siekiant pagrįsti viešosios funkcijos kaip dominuojančios ir pagrindinės aukščiausiųjų teismų funkcijos pasirinkimą.

Šios funkcijos tinkamas įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo egzistuojančių mechanizmų, leidžiančių subalansuoti kasacinių skundų, nagrinėtinų iš esmės, skaičių. Tam yra reikalinga kasacinių skundų atranka, kuri leidžia subalansuoti teismų krūvį ir telkti dėmesį į reikšmingus teisės taikymo klausimus. Tokiu būdu teismas ne tik sprendžia konkrečias bylas, bet ir kuria precedento praktiką, užkertančią kelią analogiškiems konfliktams ateityje. Aukščiausiasis Teismas turi diskreciją nuspręsti, kurias bylas nagrinėti, o sprendimų aiškumas bei nuspėjamumas mažina teisinį netikrumą ir suteikia aiškias gaires žemesniosios instancijos teismams. Tokia pozicija stiprina teisės sistemos efektyvumą, stabilumą ir visuomeninį pasitikėjimą teisingumu.

Straipsnyje analizuojami ir kiti su kasacinių skundų atranka susiję klausimai – tai atsisakymo priimti kasacinį skundą motyvų apimtis, dalies kasacinio skundo priėmimo galimybės, atsiliepimo į kasacinį skundą reikalingumo ir kiti aspektai.

Raktiniai žodžiai: Aukščiausiasis Teismas, viešoji ir privati funkcija, kasacinis skundas, kasacinių skundų atranka, kasacijos pagrindai, motyvavimas.

ĮVADAS

Nuo 1995 m. sausio 1 d. teisės vienodinimo funkcija pavesta Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Tačiau nauja kasacijos sistema civiliniame ir baudžiamajame procesuose faktiškai galioja nuo 1999 m. sausio 1 d., kai dar kartą buvo pertvarkytas kasacijos institutas ir visoje valstybėje liko vienas kasacinis teismas – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas[1]. Įtvirtintas pagrindinis kasacijos tikslas ir paskirtis – vienodos teismų praktikos aiškinant ir taikant teisę formavimas ir teisės plėtojimas. Nors vis dar pasitaiko, jog procesiniuose dokumentuose ne tik dalyvaujantys byloje asmenys, bet ir kai kurių teismų teisėjai Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą įvardija kaip trečiosios instancijos teismą, kasacija tokia instancija nėra. Kasacinis teismas bylų iš naujo nenagrinėja, įrodymų netiria, faktų nenustato, o tik patikrina skundžiamų žemesniosios instancijos teismų sprendimų teisėtumą teisės aiškinimo ir taikymo aspektais. Išryškėjusius naujo kasacijos modelio trūkumus siekta pašalinti nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojusiame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (toliau – CPK, 2002 m. CPK)[2] ir nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK, 2002 m. BPK)[3], tačiau kasacijos modelio esmė priimtuose CPK ir 2008 m. koreguotame BPK nepakito ir išliko iki šiol. Kasacija tapo išimtine teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo kontrolės forma ir tokia yra.

Lietuvos Aukščiausiajam Teismui tapus vieninteliu kasaciniu teismu valstybėje, nuo 1999 m. paduodamų kasacinių skundų skaičius ėmė nuolat augti[4], didėjo neišnagrinėtų bylų likučiai, net nepaisant nuo 15 (1995 m. sausio 1 d.), 23 (1995 m. vasario 24 d.) iki 37 (1998 m. lapkričio 11 d.) padidinto šio teismo teisėjų skaičiaus[5]. Pavyzdžiui, absoliučioje daugumoje kasacine tvarka išnagrinėtų civilinių bylų žemesniųjų teismų sprendimai buvo paliekami galioti, tik apie 32 proc. kasacinių skundų buvo pripažįstami pagrįstais. Tai reiškia, kad daugumoje bylų buvo nagrinėjami teisės klausimai, neturintys didesnės reikšmės vienodam teisės aiškinimui ir taikymui. Faktiškai daugeliu atvejų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atliko „trečiosios instancijos“ vaidmenį, ypač tai buvo akivaizdu baudžiamosiose bylose, kur skundų atranka įvesta tik 2008 m. Taigi, susidoroti su didėjančiu krūviu reikėjo daugiau teisėjų, tačiau toks sprendimas prieštaravo pamatinei naujosios kasacijos idėjai – vienodos praktikos teisės klausimais formavimui visoje valstybėje. Kuo daugiau skirtingų teisėjų kolegijų nagrinėja bylas, tuo prieštaringesnė tampa praktika pačiame kasaciniame teisme, juo labiau sudėtinga tampa ją suvienodinti. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) išaiškino, kad precedentai gali būti kuriami tik nagrinėjant konkrečias bylas, negalima teismų praktikos vienodinti kitais teisiniais įrankiais – konsultacijomis, praktikos apibendrinimo tam tikrų kategorijų bylose apžvalgomis ir pan.[6] Dėl kasacinių bylų didelio skaičiaus, kasacinės praktikos nenuoseklumo ar net prieštaringumo kyla teisinis neapibrėžtumas ir neaiškumas, tai vėl lemia poreikį vienodinti su-

---

[1] Nuo 1998 m. balandžio 22 d. įsigaliojo 1998 m. balandžio 8 d. priimtas Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. VIII-696, kuriuo buvo pakeistas įstatymo 18 straipsnis. *Valstybės žinios*, 38-1001.

[2] Patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX-743 (2022). *Valstybės žinios*, 36-1340.

[3] Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785 (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

[4] Driukas, A. (2002). Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 28(20), p. 167.

[5] Lietuvos Respublikos 1994 m. spalio 13 d. įstatymas Nr. I-605 „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičiaus“. *Valstybės žinios*, 81-1517; pakeistas Lietuvos Respublikos 1994 m. gruodžio 13 d. įstatymu Nr. I-698. *Valstybės žinios*, Nr. 97-1906; pakeistas Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 14 d. įstatymu Nr. I-791. *Valstybės žinios*, 17-385; 1998 m. spalio 20 d. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. VIII-899 dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičiaus. *Valstybės žinios*, 98-2705.

[6] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 111-4549.

sipriešinusią kasacinio teismo praktiką, ją keisti, nukenčia asmenų teisinis saugumas, nes analogiškų teisinių santykių subjektų teisinė padėtis tampa skirtinga, pažeidžiamas asmenų lygybės prieš įstatymą principas, dėl to nukenčia pasitikėjimas visa teisine valstybės sistema. Šios priežastys objektyviai lėmė poreikį ir Lietuvoje įvesti daugelyje demokratinių valstybių galiojančią leidimų (atrankos) priimti kasacinius skundus sistemą. Civilinėse bylose kasacinių skundų atrankos sistema nustatyta priėmus 2002 m. CPK. Tai kartu sudarė galimybę ir atsisakyti beveik visų absoliučių (tiesiogiai nustatytų įstatyme) kasacijos ribojimo atvejų (ginčo suma, bylos kategorija, subjektas). Leidimų sistema yra lankstesnė ir labiau atitinka kasacijos paskirtį nei absoliučių kasacijos draudimų sistema (pvz., ir dėl nedidelės sumos gali būti labai aktuali bendram teisės aiškinimui teisės problema).

Baudžiamosiose bylose kasacinių skundų atrankos sistema pradėjo veikti nuo 2008 m. sausio 1 d. priėmus reikalingus BPK pakeitimus[7]. Iki tol, t. y. nuo 2003 iki 2008 m., kasacinė instancija baudžiamosiose bylose labiau priminė trečiąją bylos nagrinėjimo instanciją, kurioje buvo taikomas vienintelis apribojimas – byla nagrinėjama tik teisės taikymo aspektu.

Nors kasacinių skundų atrankos sistema civiliniame procese galioja jau daugiau nei du dešimtmečius, o baudžiamajame procese – daugiau kaip dešimtmetį, visuomenėje netyla diskusijos dėl pasirinkto atrankos modelio pagrįstumo, jo efektyvumo, atrankos procedūros atskirų sudėtinių dalių veiksmingumo, kartu ir dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip aukščiausios teisminės grandies, paskirties. Teisininkai, ypač advokatai, politikai nuolat kelia klausimus, ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai turi turėti įgalinimus savo diskrecijos pagrindu kai kuriuos kasacinius skundus priimti, kitus atsisakyti priimti, ar nereikia mažinti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičiaus[8]? Jeigu kasaciniame teisme išnagrinėjamų bylų skaičius, palyginti su žemesniųjų instancijų teismų krūviais, yra santykinai nedidelis, ar turi būti motyvuojamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys (priimti) atsisakyti priimti kasacinius skundus? Kokie išsamumo reikalavimai keltini tokiems motyvams? Ar prieš sprendžiant kasacinio skundo priimtinumo klausimą turi būti gaunamas kitos šalies atsiliepimas? Ar priėmus kasacinį skundą bylą turėtų nagrinėti ta pati teisėjų kolegija, kuri sprendė ir skundo priimtinumo klausimą ir kt. Atsižvelgiant į kasacijos paskirtį, kasaciniame teisme negali būti neribotai didinamas teisėjų skaičius: tiesiog būtina rinktis – ar riboti kasaciją, ar ribojimų iš viso nenustatyti. Tačiau pastaruoju atveju labai išaugtų teismo darbo krūvis, daugėtų prieštaringų sprendimų, blogėtų darbo kokybė, galiausiai tai paneigtų pagrindinį kasacijos tikslą – vienodinti teismų praktiką.

Lietuvoje nuoseklių ir išsamių tyrimų aukščiausiųjų teismų paskirties ir funkcijų valstybėje, jų veiklos procesinių ir organizacinių aspektų tema pasigendama. Dažniausiai apsiribojama kasacinio teismo vykdomų procesinių funkcijų bendra apžvalga vadovėliuose, kodeksų komentaruose. Ypač tai aktualu baudžiamojo proceso kontekste. Dera išskirti buvusio Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko prof. dr. Rimvydo Norkaus atliktą tyrimą ir Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių aukščiausiųjų teismų pirmininkų tinklo nariams parengto klausimyno pagrindu sudarytą ataskaitą, pristatytą

---

[7] BPK pakeitimo ir papildymo 2007 m. birželio 28 d. įstatymas Nr. X-1236. *Valstybės žinios*, 81-3312.

[8] Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. gruodžio 6 d. nutarimu Nr. XI-1782 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičius nuo 2012 m. sausio 1 d. sumažintas iki 35 teisėjų. *Valstybės žinios*, 151-7102; Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. gruodžio 12 d. nutarimu Nr. XIII-2682 nustatytas 33 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičius nuo 2019 m. gruodžio 15 d. 12 15, 32 teisėjų – nuo 2020 m. birželio 1 d. *TAR*, 2019-20153.

Dublino konferencijoje 2015 metais[9]. Šio tyrimo tikslas – pagrįsti aukščiausiosios teisminės institucijos viešąją paskirtį valstybėje, paskatinti diskusijas įvairiais straipsnyje paliestais aukščiausiųjų teismų paskirties valstybėje, kasacinių skundų atrankos procedūrų, kasacijos pagrindų ir kitais susijusiais klausimais, kurių iškėlimas padėtų įvertinti ir tobulinti kasacinių skundų atrankos procesą Lietuvos Aukščiausiajame Teisme. Šiuo atveju analizė labiausiai yra grindžiama aptariamo instituto ypatumais civiliniame procese.

1. Aukščiausiųjų teismų paskirtis: viešoji teisės aiškinimo funkcija ar privati – teisingumas individualioje byloje

Aukščiausiųjų teismų funkcijos yra amžina tema, ji nuolat jaudina teisininkų bendruomenę – tiek mokslininkus, tiek teisėjus, tiek kitus praktikuojančius teisininkus, tiek ir teisės aktų rengėjus. Šis klausimas nuolat užima svarbią vietą nurodytų visuomenės grupių diskusijose. Dėl to verta prie šios temos grįžti dar kartą.

Apibrėžti aukščiausiųjų teismų funkcijas civilinės teisės jurisdikcijose yra sudėtinga užduotis, nes nėra vieno civilinio proceso teisės modelio ar net vyraujančio civilinio proceso teisės požiūrio. Vertinant tipologijose aptartus vyraujančius baudžiamojo proceso modelius (inkvizicinį, rungtyninį, mišrų) nuolat susiduriama su paaiškinimais, kad jie yra idealieji, paremti atskirų dominuojančių požymių sugretinimu. Į šį klausimą vienareikšmiškai negali atsakyti ir nė vienas iš trijų tradicinių kreipimosi su skundu į valstybės Aukščiausiąjį Teismą modelių – kasacijos, revizijos ar apeliacijos. Tinkamas to kriterijus negali būti nei skundo pavadinimas (kasacija, revizija ar apeliacija), nei Aukščiausiojo Teismo įgaliojimai (tik panaikinti sprendimą ir grąžinti bylą nagrinėti iš naujo žemesniosios instancijos teismui ar ir pakeisti sprendimą bei priimti naują sprendimą, spręsti tik teisės klausimus ar ir fakto klausimus), nei tai, ar skundas Aukščiausiajam Teismui laikomas įprasta ar nepaprastąja (išimtine, ekstraordinarine) teisių gynimo priemone (skundas pateikiamas dėl galutinio sprendimo, kuris turi *res iudicata* galią, gali būti vykdomas ar jau įvykdytas, ar tokios galios neturi, nes abiem atvejais Aukščiausiasis Teismas peržiūros procese gali tokį sprendimą panaikinti). Be to, šiuolaikiniame pasaulyje apskritai sudėtinga surasti išgrynintus tiek proceso apskritai, tiek ir kasacijos, revizijos ar apeliacijos modelius, skirtingose valstybėse jie turi vieni kitų bruožų[10]. Nepaisant įvairiose jurisdikcijose veikiančių skirtingų apskundimo modelių ir vartojamų skirtingų sąvokų („revizija“, „kasacija“, „apeliacija“), susijusių su skundų nagrinėjimu aukščiausiuosiuose teismuose, toliau šiame darbe patogumo dėlei apibendrintai vartosime Lietuvai būdingas kasacijos, kasacinio skundo ar tiesiog skundo sąvokas, išskyrus kai bus kalbama apie konkrečiose užsienio valstybėse galiojančius modelius ir vartojamas sąvokas.

Žymus slovėnų teisininkas prof. A. Galičius esminiu kriterijumi, nusakančiu Aukščiausiojo Teismo paskirtį visuomenėje, nurodė procesinį tikslą, kurio yra siekiama pateikiant galutinius skundus byloje, – tai privataus (individualaus) ar viešojo intereso užtikrinimas ar abu tikslai. Jei Aukščiausiasis Teismas orientuotas į privatų tikslą – teisingai išspręsti kiekvieną individua-

[9] Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts Dublin Conference* [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lat.lt/data/public/uploads/2018/01/introductory-report-the-filtering-of-appeals-to-supreme-courts-president-rimvydas-norkus.pdf.

[10] Driukas, A., Valančius, V. (2009). *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. IV tomas. Vadovėlis. p. 193–194; Laužikas, E., Mikelėnas, V., Nekrošius, V. (2005). *Civilinio proceso teisė*. II tomas. Vadovėlis. p. 319.

lią bylą, tokia teismo veikla nukreipta į praeitį ir konkrečių šalių interesus, nors tai ir nepadėtų teisės plėtojimui[11].

Kai Aukščiausiasis Teismas orientuotas į viešąjį teismo sprendimo tikslą, jo veikla, visų pirma, nukreipta į sprendimų poveikį ateičiai – teismų praktikos vienodumo užtikrinimą, teisės plėtojimą, teisės taikymo nuspėjamumą ir tai turi užkirsti kelią analogiškiems konfliktams ateityje. Viešasis tikslas labiau pabrėžia visuomeninį interesą ginčų sprendimo procese. Aiški ir nuspėjama aukščiausiosios jurisdikcijos formuojama teismų praktika mažina teisinį netikrumą dėl teisės turinio, suteikia aiškias gaires žemesniosios instancijos teismams ir labiau apsaugo asmenį nei individualios peržiūros būdu, nes kiekvienoje byloje nereikia pakartotinai pereiti visų teismų sistemoje nustatytų proceso stadijų, galiausiai kreipiantis į Aukščiausiąjį Teismą. Aukščiausiasis Teismas gali atrinkti bylas ir išsamiau nagrinėti su šiomis bylomis susijusias teisės sritis. Pagrindinė jo funkcija – kurti naujus precedentus ir tokiu būdu spręsti tam tikrą teisės problemą ateityje. Tokiu atveju, atsižvelgiant į *stare decisis* (liet. „remtis tuo, kas nuspręsta“, arba precedento) doktriną ir precedento galią ateities bylose, žemesniosios instancijos teismų veiklai koordinuoti prireikia daug mažiau aukščiausiosios jurisdikcijos veiklos[12]. Aukščiausiasis Teismas turi turėti aiškiai suteiktą diskreciją nuspręsti, kokias bylas nagrinėti, ir jei jis nusprendžia tam tikros bylos nenagrinėti iš esmės, jis neprivalo nurodyti tokio sprendimo motyvų[13]. Nors tokiu atveju išnagrinėjęs bylą ir išaiškinęs teisės klausimus Aukščiausiasis Teismas išsprendžia ir konkrečią bylą, tačiau privataus intereso gynimas nėra pagrindinis šio teismo tikslas[14].

Čia ir yra tas iš pirmo žvilgsnio nematomas, bet visų siekiamas rezultatas – nors Aukščiausiojo Teismo funkcija viešoji, tačiau ji galiausiai tarnauja individualiam (privačiam) interesui, tik ji nukreipta į ateitį.

Žinoma, abu nurodyti tikslai – užtikrinti teisingumo vykdymą individualioje byloje ir užtikrinti teismų praktikos nuoseklumą ir vienodumą bei teisės raidą – yra labai vertingi ir neturėtų būti priešinami, nes analogiškus ginčus spręsti vienodai reikalauja lygybės prieš įstatymą principas, o ankstesnėse bylose išaiškinti teisės klausimai įgalina atitinkamą teisės subjektų elgesį ir teisinį apibrėžtumą bei nuspėjamumą. Abu tikslai būdingi visoms nacionalinėms ir tarptautinėms teisminėms institucijoms, klausimas tik tas, kuriam iš jų teikiama pirmenybė.

Italijos ir Prancūzijos kasaciniai teismai, kurie buvo sumanyti kaip bendrojo teisėtumo sergėtojai, palaipsniui pasuko grynai „privačios“ funkcijos link. Tačiau kažin ar viešajam tikslui gali tarnauti dešimtys tūkstančių per metus išnagrinėjamų bylų, kurių dauguma teisei neduoda nieko naujo, jas sprendžia šimtai teisėjų, o sprendimų vidiniai prieštaravimai yra neišvengiami[15]. M. Taruffo teigimu, Italijos kasacinio teismo praktika prieštarauja pati sau šimtus kartų per metus[16]. Tai lygiai aktualu ir bendrosios teisės valstybėse. JAV Aukščiausiojo Teismo bylų sąrašo kontrolė būtina siekiant apsau-

---

[11] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 48 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[12] Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 40–42, 60 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

[13] Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 1 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

[14] Driukas, A., Valančius, V. (2009). *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. IV tomas. Vadovėlis. p. 190–191.

[15] Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 40 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

[16] Taruffo, M. (1998). The role of the Supreme Courts at the National and International Level. Civil law countries. In: Yessiou-Faltsi, P. (ed) *The role of the Supreme Courts at the National and International Level: Reports for the Thessaloniki International Colloquium*. p. 110.

goti teismą nuo bylų antplūdžio, dėl to teismas gali strategiškai priimti arba atmesti bylas[17]. Dalis tokios strategijos apima Aukščiausiojo Teismo pripažinimą, kad jo pagrindinis darbas yra taisyklių formulavimas, o ne klaidų taisymas. JAV Aukščiausiasis Teismas yra pripažinęs, kad „yra aksioma, jog šis teismas negali atsidėti klaidų taisymui“. Kai kuriais požiūriais gali net atrodyti, kad teismas išsisukinėja nuo svarbių klausimų[18].

Žymiosios JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjos R. Bader Ginsburg nuomone, nereikia skubėti priimti skundų, jei žemesniosiose instancijose tam tikra praktika dar pavienė, nevienalytė: „Patirtis moko, kad paskubomis formuojamos doktrinos gali pasirodyti esančios netvirtos ir dėl to gali institucijai sukelti įtampų. Apgalvoti veiksmai, man atrodo, teisingiausi – tiek priimant konstitucinės, tiek bendrosios teisės sprendimus. <...> Dažnai Teismas laukia žemesniosios instancijos teismų nuomonių pasidalijimo analogiškose bylose. Tuo nesiekiama sumažinti darbo krūvio, bet taip galima geriau suvokti problemos esmę, kokiomis aplinkybėmis ji iškyla, susipažinti su nuomonių įvairove. Nesant skirtingų nuomonių, atsisakoma peržiūrėti tokias bylas dėl pagarbos žemesniųjų teismų teisėjų kvalifikacijai“[19]. Kaip sakė JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjas Benjaminas Nathanas Cardozo, teisingumas neužimamas šturmu – jis pasiekiamas lėtais žingsneliais žengiant į priekį[20].

Žinoma, ne visada toks laukimas būtų pateisinamas baudžiamosiose bylose, kai kalbame, pavyzdžiui, apie griežčiausią žmogaus teisių ir laisvių ribojimą laisvės atėmimo bausmėmis, procesinės prievartos priemonėmis, privačių duomenų rinkimo apimtį ir trukmę, ir pan.

Be jokios abejonės, natūralu, kad visuomenė, jai atstovaujantys politikai ir teisės praktikai turi teisę turėti lūkestį, kad abu procesiniai tikslai būtų tinkamai užtikrinti – ir teisingai išnagrinėta kiekviena individuali byla, ir vienodai visoje valstybėje aiškinama teisė. Tačiau recepto, kaip tai padaryti, atrodo, iki šiol dar niekas nesukūrė.

Jau ankstesnė patirtis Lietuvoje davė aiškų ir neabejotinai teisingą atsakymą, kad kuo daugiau priimama kasacinių skundų ir nagrinėjama kasacinių bylų, tuo labiau ilgėja jų išsprendimo terminai. Tuomet tenka didinti teisėjų ir teismo personalo skaičių (ir atitinkamai teismų finansavimą) arba aukoti procesinių sprendimų kokybę. Kai kasaciniuose skunduose neiškeliamos teisės problemos, o teismo sprendimuose kartojama ankstesnė praktika, nelieka laiko susikoncentruoti į išties sudėtingų ir aktualių naujų teisės klausimų analizę. Ilgainiui dėl didelio teisėjų skaičiaus ir gausios kasacinės praktikos neįmanoma spėti jos sekti patiems kasacinio teismo teisėjams ir joje atsiranda vidinių prieštaravimų bei pagrindas teikti naujus kasacinius skundus dėl jų pašalinimo, žemesnieji teismai nežino, kuriais išaiškinimais remiantis nagrinėti panašias bylas. Išstudijuoti visą kasacinę praktiką nagrinėjant konkrečią bylą tampa sudėtinga ar net neįmanoma misija. Bet kuri šalis savo teisinei pozicijai pagrįsti gali rasti sau palankų Aukščiausiojo Teismo precedentą. Visa tai mažina teisinį tikrumą ir nuspėjamumą, taigi lemia ir visų lygybės prieš įstatymą pažeidimą, menkina žemesniųjų

---

[17] Dorf, M. C. (2009). Abstract and Concrete Rewiev. In: Amar, V., Tushnet, M. (eds.) *Global Perspectives on Constitutional Law*. p. 1, 13; Marcus, R. (2019). A common law perspective on the Supreme Court and its functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 38 [interaktyvus]. Prieiga internete https://repository.uclawsf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2815&context=faculty_scholarship.

[18] Marcus, R. (2019). A common law perspective on the Supreme Court and its functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 38 [interaktyvus]. Prieiga internete https://repository.uclawsf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2815&context=faculty_scholarship.

[19] Bader Ginsburg, R. (2022). *Mano žodžiai*. p. 271.

[20] Bader Ginsburg, R. (2022). *Mano žodžiai*. p. 255.

teismų autoritetą, skatina bylinėjimąsi aukštesniuosiuose teismuose, kelia nepasitikėjimą ir visa teismų sistema, įskaitant ir patį Aukščiausiąjį Teismą. Atsiranda poreikis steigti dar vieną – ketvirtąją „instanciją“, skirtą paties Aukščiausiojo Teismo praktikai vienodinti. Toks „superkasacijos“ modelis istoriškai žinomas ir Lietuvoje, kai veikė septyni kasaciniai teismai ir septynios kasacinės praktikos, kuriai suvienodinti buvo įkurta dar viena instancija (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas)[21].

Siekiant to išvengti, tenka apsispręsti ir arba pripažinti, kad dalis net ir svarbių klausimų konkrečiu momentu gali nepatekti į Aukščiausiojo Teismo akiratį, arba susitaikyti su dideliu šio teismo krūviu, ilgais bylų išnagrinėjimo terminais, dideliu teisėjų skaičiumi ir teismo praktikos prieštaringumu. Moderniose teisinėse sistemose, išskyrus kai kurias valstybes, pripažįstama, kad faktams ir teisės klausimams tinkamai išnagrinėti teisme, siekiant teisingai išspręsti praeityje kilusį individualų ginčą ir užtikrinti privatų interesą, užtenka dviejų instancijų – pirmosios ir apeliacinės. Dar 1925 metais, taigi lygiai prieš šimtmetį, JAV buvęs Prezidentas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas Williamas H. Taftas įtikino JAV Kongresą priimti vadinamąjį *certiorari aktą*, suteikusį JAV Aukščiausiajam Teismui diskreciją pasirinkti, kokią bylą nagrinėti. Siekdamas išsklaidyti Kongreso narių abejones, kodėl kiekviena šalis negalėtų tikėtis savo bylos išnagrinėjimo Aukščiausiajame Teisme, jis sakė, jog „kiekviena byla nagrinėjama pirmosios instancijos teisme ir apeliacijoje, du teismai yra užtektinai teisingumui įgyvendinti; priežastis nagrinėti bylą Aukščiausiajame Teisme turi būti žymiai svarbesnė nei ta, kuri šalis laimės bylą“[22]. Užtikrinti individualią apsaugą kiekvienu konkrečiu atveju yra žemesniosios instancijos teismų, ypač pirmosios instancijos, užduotis – t. y. išsamiai išnagrinėti kiekvieną ginčą ir kiekvieną teisės klausimą[23]. Apeliacinėje instancijoje, kurios paskirtis mišri, atsiranda viešosios paskirties funkcijų (klaidų taisymas, bendrasis teisėtumo interesas)[24]. Todėl šiems tikslams subalansuoti ir privačiam tikslui pasiekti būtina, visų pirma, visokeriopai stiprinti žemesniųjų teismų darbą – užtikrinti aukštą teisėjų kvalifikaciją, tinkamas darbo sąlygas, kitas garantijas, pakankamą teismų aprūpinimą kvalifikuotu personalu. Švedijoje taip pat akcentuojama, jog tam, kad Aukščiausiasis Teismas peržiūrėtų bylą, nepakanka, kad apeliacinės instancijos teismas galbūt turėjo priimti kitokį sprendimą[25]. Suomijoje Aukščiausiasis Teismas, svarstydamas, ar priimti skundą, taip pat pirmiausia domisi ne tuo, ar žemesniosios instancijos teismo sprendimas nagrinėjamoje byloje yra teisingas. Kaip labai argumentuotai ir įtikinamai, remdamasis ilgamete patirtimi, akcentavo Suomijos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas Tatu Leppänenas, „pagrindinė Suomijos idėja yra ta, kad kiekviena instancija turėtų aiškiai susikoncentruoti į savo užduotį teismų sistemoje. Tai šalims ir visuomenei naudinga. Perteklinės apeliacinės procedūros sukeltų tik delsimą ir išlaidas šalims bei nereikalingą darbo krūvį ribotus išteklius turintiems teismams. Asmeninės teisės kreiptis į teismą požiūriu dviejų instancijų paprastai pakanka. Aukščiausiasis Teismas

---

[21] Driukas, A. (2002). Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 28(20), p. 166.

[22] Remarks of the Chief Justice Dedication of Ohio Judicial Center Columbus, Ohio May 15, 2004 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.supremecourt.gov/publicinfo/speeches/viewspeech/sp_05-15-04; Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts. Dublin Conference*, p. 3–4.

[23] Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 40, 60 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

[24] Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 40, 60 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663; Backer, I. L. (2007). The Norvegian Reform of Civil Procedure. In: *Procedural Law, Scandinavian Studies in Law*, 51, p. 54 [interaktyvus]. Prieiga internete http://www.domstolno/upload/DA/Internett/domstol.no/Aktuelt/Backer.pdf; Driukas, A., Valančius, V. (2009). *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. IV tomas. Vadovėlis, p. 25, 193.

[25] Supreme Court of Sweden [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.domstol.se/en/supreme-court/about-proceedings/appeals-and-leave-to-appeal/.

yra trečioji instancija, ji nėra trečia pirmoji ir ne antra antroji instancija. Individualioje byloje Suomijos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo yra ribotas“[26].

Tuo tarpu aukščiausiojo teisminio lygmens tikslas – viešasis, Aukščiausiasis Teismas pagrindinį vaidmenį turėtų skirti viešajai funkcijai įgyvendinti – vienodai praktikai formuoti ir teisės plėtrai. Aukščiausiajame Teisme nagrinėjama daug bylų, kurios dėl savo svarbos teisiniam, socialiniam, kultūriniam, ekonominiam šalies gyvenimui iš tiesų reikalauja nuodugnaus tyrimo, atvirų svarstymų ir išmintingo sprendimo sunkia tema, kai teisiniais argumentais galima gerai pagrįsti bet kurį pasirinktą sprendimą[27]. Nors nemažai aukščiausiųjų teismų vis dar didelę savo veiklos dalį skiria privačiai funkcijai, t. y. individualiems ginčams[28] spręsti, daugumoje civilinės teisės jurisdikcijų, įskaitant ir Lietuvą, per pastaruosius dešimtmečius įgyvendintomis reformomis Aukščiausiojo Teismo privačių ir viešųjų funkcijų pusiausvyra jau aiškiai pasikeitė pastarosios naudai (1, 2 grafikai).

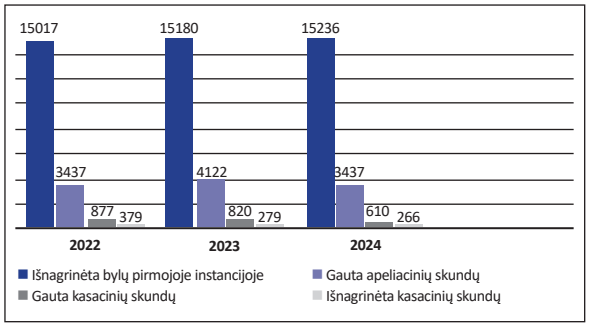

1 grafikas. **Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo statistika Lietuvoje**

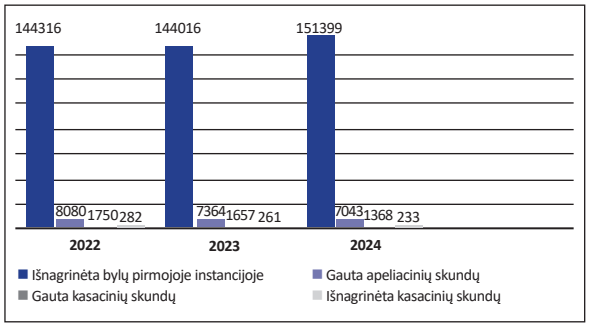

2 grafikas. **Civilinių bylų nagrinėjimo statistika Lietuvoje**

Kiekvienai šiuolaikinei teismų sistemai ypač aktualus reikalavimas, kad ginčas būtų išspręstas kokybiškai, ekonomiškai, per protingą laiką, nors ir turint ribotų išteklių. Kaip pabrėžė profesorius Tony Jo-

[26] Leppänen, T. (2023). President of the Supreme Court of Finland. The Role of the Supreme Court and Leave to Appeal in Finland. International Conference. *The Role of the Supreme Courts in Providing Effective Legal Protection* [interaktyvus]. Prieiga internete https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/puheet_1/theroleofthesupremecourtandleavetoappealinfinland.html.

[27] Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts. Dublin Conference*, p. 6.

[28] Uzelac, A. (2019). Supreme Courts in the 21st Century: should Organisation follow the Function? *Studia Iuridica*, 81. The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. p. 132 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.researchgate.net/publication/336888294_Supreme_Courts_in_the_21st_Century_should_organisation_follow_the_function.

lowiczius, akivaizdu, kad Aukščiausiasis Teismas negalės tinkamai atlikti savo visuomeninio vaidmens, jei jo teisėjai dėl didelių bylų srautų neturi laiko visapusiškoms diskusijoms ir apmąstymams apie kompleksines problemas, kurias jie turi apsvarstyti[29]. Vienas iš būdų su tuo susidoroti – Aukščiausiajame Teisme įdarbinti daugiau teisėjų ir sukurti didesnę organizacinę struktūrą, galinčią susidoroti su dideliu gaunamų bylų skaičiumi. Tačiau „aukščiausiesiems tribunolams, kurie labiau riboja bylų skaičių ir koncentruojasi į savo visuomeninę funkciją, prireikia žymiai mažiau teisėjų. Neabejotinai sunkiau turėti vienodą požiūrį ir priimti sprendimus svarbiais teisės ir socialiniais klausimais teisme, kuriame dirba 300 teisėjų, nei 10 teisėjų. Dideliuose teismuose kyla sudėtingų organizacinių iššūkių, kur plenarinės diskusijos ir visų teisėjų tarpusavio sąveika yra nepraktiška ir beveik neįmanoma. Mažesni aukščiausieji teismai, kurių teisėjai aptarnauja daugiau žmonių, iš tikrųjų yra efektyvesni nei dideli teismai, kurie patiria nuolatinę krizę dėl tokių klausimų kaip bylos nagrinėjimas per protingą terminą arba veiksminga asmens teisių apsauga. Piliečiai labiau pasitiki teismais, kurie yra išskirtiniai, unikalūs ir sunkiau pasiekiami“[30].

Aukščiausiųjų Teismų vaidmens pertvarkymas nebuvo sklandus ir nebuvo be pasipriešinimo. Didelė teisininkų bendruomenės dalis, ypač kai kurie praktikuojantys teisininkai, tačiau taip pat ir kai kurie mokslininkai, sunkiai priėmė Aukščiausiojo Teismo vaidmens pakeitimą iš minėto privataus tikslo į viešąjį, taip pat sunkiai atsiribojo nuo suvokimo, kad teisė kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą yra teisė, netgi konstitucijų saugoma teisė. Stiprus buvo Vokietijos advokatūros pasipriešinimas teisės kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą reformai. Toks pat pasipriešinimas Aukščiausiojo Teismo vaidmens perkėlimui į viešąjį buvo ir Čekijoje[31]. Slovėnijoje 2008 m. įvesta nauja apeliacinių skundų sistema irgi sulaukė griežtos, nors dažnai demagogiškos ir populistinės kritikos. Buvo teigiama, kad buvo nepagrįstai apribota galimybė kreiptis į teismą ir kad bylos šalys taps veikiamos teismų savivalės. Kai kurie mokslininkai išreiškė didelį skepticizmą dėl procedūros, susijusios su leidimo kasacijai suteikimo ir bylos nagrinėjimo iš esmės klausimų atskyrimu[32].

Dėl didelio pasipriešinimo reformai dažnai tenka ieškoti kompromisų, derinant skundų priėmimo į Aukščiausiąjį Teismą sąlygas. Daugelyje jurisdikcijų įvesta leidimo pateikti kasacinį skundą sistema (daugiausia dėmesio skiriant tik viešojo intereso tikslui – spręsti esminės svarbos teisinius klausimus, vienodinti teismų praktiką ir plėtoti teisę) nebuvo įgyvendinta grynąja forma. Daug kur buvo įvestas papildomas kasacijos ribojimas ginčo suma ar „automatinė“ skundų, pateiktų esant skirtingiems žemesniųjų instancijų teismų sprendimams, patikra. Tokio pobūdžio išlikę ribojimai ir (ar) išimtys rodo, kad modelio pakeitimas nuo aukščiausiųjų teismų, siekiančių individualių interesų tenkinimo, į viešųjų tikslų tenkinimą buvo priimtas tik iš dalies.

Absoliučių kasacijos ribojimų nustatymas įstatyme, pvz., dėl nedidelės ginčo sumos civilinėje byloje, nėra priimtinas kelias tinkamai įgyvendinti Aukščiausiojo Teismo viešąją funkciją. Akivaizdu,

---

[29] Jolovicz, J. A. (1997). The role of the Supreme Court at the national and international level. In: Yessiou-Faltsi, P. (ed.). *The Role of the Supreme Courts at the National and International Level*. p. 56.

[30] Žr. Uzelac, A. (2019). Supreme Courts in the 21st Century: should Organisation follow the Function? In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 132, 137, 138 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.researchgate.net/publication/336888294_Supreme_Courts_in_the_21st_Century_should_organisation_follow_the_function.

[31] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 62 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/; Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 48–49 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

[32] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 61 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

kad toks atrankos kriterijus yra orientuotas į individualius ginčo šalių interesus dėl potencialiai didelės ginčo kainos. Tačiau tokioje sistemoje Aukščiausiasis Teismas dažnai (ir įprastai) nagrinėja klausimus, į kuriuos jau ne kartą buvo atsakęs. Pakankamai didelės ginčo sumos kriterijus neleidžia, kad daug esminės reikšmės teisės klausimų pasiektų Aukščiausiąjį Teismą (pvz., dėl vartojimo sutarčių).

Jei Aukščiausiojo Teismo teisėjams tenka nagrinėti bylas, kurios juos pasiekia dviem visiškai skirtingais būdais – vienu atveju siekiama viešojo tikslo, o kitu – privataus intereso, jiems labai sunku tinkamai įvertinti, kokia yra teismo ir teisėjų tikroji užduotis. Ieškant kompromiso, bandant suderinti du skirtingus tikslus ir nustatyti skundų priėmimo į Aukščiausiąjį Teismą tiek privačius, tiek ir viešuosius tikslus atitinkančius kriterijus, tai niekada nepasiteisina, nes Aukščiausiojo Teismo jurisdikcija netrukus užverčiama atskirų bylų peržiūra, o viešasis tikslas paskęsta[33].

Aukščiausiojo Teismo funkcijų viešosios paskirties priešininkai neretai randa stiprų palaikymą konstituciniuose teismuose. Ypač Čekijos ir Vengrijos konstituciniai teismai neleido vyrauti viešajai Aukščiausiojo Teismo funkcijai. Vengrijos Konstitucinis Teismas nusprendė, kad Vengrijos civilinio proceso įstatyme įtvirtinta nauja galutinio apeliacinio skundo sistema, kurioje nustatyti į viešąją funkciją orientuoti atrankos kriterijai, neatitiko Konstitucijos, prieštarauja teisinės valstybės principui[34], nes „turi būti užtikrintas privatus Aukščiausiojo Teismo tikslas. Konstituciniu požiūriu bet kokios teisinės gynybos priemonės priimtinumui turėtų pakakti teiginio apie teisės pažeidimą".

Nors ir ne taip griežtai, tačiau beveik taip pat veiksmingai mėginimą įgyvendinti įstatymų leidybos reformą, kuria buvo siekiama, kad Aukščiausiasis Teismas vykdytų daugiausia viešąją funkciją, sužlugdė ir Čekijos Konstitucinis Teismas. Klausimas buvo susijęs ne tiek su tuo, ar priimtini nauji leidimo pateikti skundą kriterijai, kurie (bent iš dalies) orientuoti į viešąją Aukščiausiojo Teismo funkciją, kiek su tuo, ar Aukščiausiojo Teismo nutartyse, kuriomis atsisakoma suteikti leidimą, turi būti išsamiai motyvuota, kodėl nebuvo įvykdytos įstatyme nustatytos sąlygos, būtinos leidimui suteikti. Čekijos Konstitucinis Teismas būtent ir nustatė reikalavimą, kad aukščiausiųjų teismų sprendimuose, kuriais atsisakoma leisti paduoti apeliacinį skundą, turi būti nurodyti esminiai motyvai. Čekijos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad priežasčių nenurodymas Aukščiausiojo Teismo sprendimuose, kuriais atmetami prašymai leisti kreiptis į teismą, paneigia pagrindinį kreipimosi į Aukščiausiąjį Teismą tikslą ir tokiu būdu iš tikrųjų pasipriešino pačiai Aukščiausiojo Teismo vaidmens perkėlimo iš privataus į viešąjį esmei[35].

Tuo tarpu Vokietijos Konstitucinis Teismas papildomų filtravimo kriterijų nelaikė Aukščiausiojo Teismo privačios funkcijos paneigimu, taip pat nepaneigė galimybės Aukščiau-

---

[33] Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 48. [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

[34] Decision of the Hungarian Constitutional Court Nr. 42/2004 (IX.9) [interaktyvus]. Prieiga internete https://hunconcourt.hu/decisions-search/results/?hatarozat_sorszam=&hatarozat_evszam=2004&ugyszam_sorszam=&ugyszam_evszam=&dontes_szerv=&befejezo_dontes_tartalma=&rendelkezo_resz=&indoklas=&velemenyek=&alkotmanybiro=&ugyszaki_jelleg=&lezaras_modja=&inditvanyozo_tipusa=&eljaras_tipusa=&ugyallapot=&alkotpanasz_ugyall=&jogszabaly=&lenyeg=&feltetel1=2&feltetel2=2&befejezes_tipusa=; Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 64–65 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[35] Judgement of the Constitutional Court of the Czech Republic of 11 February 2004 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.usoud.cz/en/decisions/2004-02-11-pl-us-1-03-reasons-for-appeal-on-point-of-law; Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 66 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/; Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 48–49 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

siajam Teismui nenurodyti motyvų sprendimuose, kuriais bylos nebuvo atrinktos išsamiai nagrinėti[36].

O štai Nyderlandų Aukščiausiasis Teismas nedaro takoskyros ar supriešinimo tarp aptariamų funkcijų, nurodydamas, kad „esminės socialinės Aukščiausiojo Teismo funkcijos yra teikti individualią teisinę apsaugą, užtikrinti teisės vienodumą ir prisidėti prie teisės plėtros“[37].

Pirmenybės teikimas viešajai Aukščiausiojo Teismo funkcijai turėtų būti sąmoningas ir vertybinis valstybės pasirinkimas[38], o ne tik pragmatiškas būdas sumažinti neišnagrinėtų bylų skaičių Aukščiausiajame Teisme, taip pat pasitelkiant paslėptus bylų srautų reguliavimo metodus (pvz., ribojimą ginčo suma). Kaip teigia profesorius P. H. Lindblomas, iš anksto dominuojanti viešoji aukščiausiųjų teismų funkcija turi būti pripažinta ir pripažinta atvirai[39]. Manymas, kad kreipimasis į Aukščiausiąjį Teismą gali vienodai tarnauti tiek privačiai, tiek viešajai funkcijai ir kad vienintelis klausimas yra, kaip geriausiai ir ekonomiškiausiai pasiekti šiuos tikslus, klaidingas. Prieš imantis išsamių reformos įgyvendinimo metodų, reikėtų atvirai apsvarstyti, kuris iš šių tikslų, nelengvai suderinamų vienas su kitu, turėtų dominuoti[40]. Lygiai taip pat atvirai turi būti pripažinta, kad Aukščiausiojo Teismo, kuris priima kuo daugiau skundų ir taip kiek įmanoma labiau užtikrina individualų teisingumą, koncepcija tėra mitas. Toks požiūris neišvengiamai duoda visiškai priešingus rezultatus nei tie, kurių juo buvo siekiama. Aukščiausiojo Teismo autoritetas teikiant gaires ir plėtojant teisę sumenksta, jei „išnagrinėjama per daug bylų ir dėl to priimtų sprendimų visuminė mintis labiau užgožiama, nei išaiškinama“[41].

Iš ES valstybių aukščiausiųjų teismų pirmininkų tinklo narių gautų atsakymų taip pat matyti, kad daugelis ES valstybių aukščiausiųjų teismų laikosi pozicijos, jog jie labiau tarnauja viešiesiems nei privatiems tikslams[42]. Šiuo atveju iš tiesų viešasis interesas susijęs ir su privačiomis šalimis – tik ne su (dviem) privačiomis šalimis nagrinėjamame ginče, o su (visomis) būsimomis privačiomis šalimis ateityje. Visų pirma, jų labui yra kuriami precedentai ir Aukščiausiasis Teismas teikia gaires. Taip stiprinama teisė į lygybę prieš įstatymą, taip pat teisinis tikrumas ir veiksminga teisė kreiptis į teismą, taip pat bendra teisminių sprendimų priėmimo kokybė – ne tik pačiame Aukščiausiajame Teisme, bet ir dėl Aukščiausiojo Teismo pateiktų išaiškinimų – žemesniosios instancijos teismuose. Todėl toks požiūris nereiškia, kad atsisakoma teisėkūros tikslo siekti materialiojo teisingumo asmens naudai. Kadangi pirmiau pateiktos išvados dėl viešojo teismų sprendimų priėmimo tikslo taikomos tik Aukščiausiajam Teismui, o ne pirmosios ir

---

[36] Bundesverfassungsgericht. Beschluss vom 8. Januar 2004 - 1 BvR 864/03 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rk20040108_1bvr086403.html; Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 67 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[37] Annual report - Jaarverslag 2024, p. 1 [interaktyvus]. Prieiga internete https://annualreport.postnl.nl/2024.

[38] Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 57 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

[39] Lindblom, P. H. The Role of the Supreme Courts in Scandinavia. *Stockholm Institute for Scandianvian Law 1957-2009*, p. 105, 136 [interaktyvus]. Prieiga internete https://scandinavianlaw.se/pdf/39-15.pdf; Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 80. [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[40] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 62 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[41] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 57 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[42] Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts. Dublin Conference*, p. 8.

antrosios instancijos teismams, tokia pozicija taip pat nereiškia, kad individualių teisių apsauga nebėra pagrindinis veiklos tikslas. Būtent, siekiant veiksmingai apsaugoti asmens teises, šalys turi žinoti, kokio sprendimo jos gali tikėtis iš žemesniosios instancijos teismų (arba apskritai išvengti bylinėjimosi), vadovaujantis Aukščiausiojo Teismo precedentais, ir tai yra daug geriau nei kiekvienoje byloje pereiti trijų teisminių pakopų procesą.

2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo paskirtis – vienodos teismų praktikos formavimas valstybėje

Nors dar visai neseniai teisės mokslininkai ir praktikai neišskyrė šio aukščiausios grandies teismų priimamų sprendimų svarbos aspekto, tačiau šiandien tiek teisės doktrinoje, tiek ir teismų praktikoje visuotinai pripažįstama, jog kasacijoje pirmumas teikiamas viešojo, o ne individualaus intereso gynimui. Atsižvelgiant į kasaciniam teismui keliamus uždavinius, šio teismo sprendimų kokybei turi būti skiriama ypač daug dėmesio. Tik darnios bylų peržiūrėjimo kasacine tvarka sistemos sukūrimas užtikrina harmoningą ir nuoseklią teisės sistemos raidą, o tuo turi būti suinteresuota kiekviena valstybė. Šiuos kasacijos tikslus būtent ir buvo siekiama įgyvendinti, kuriant kasacijos institutą Lietuvoje.

Dar Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1995 m. vasario 7 d. rekomendacijoje Nr. R(95)5 valstybėms narėms „Dėl apeliavimo sistemų ir procedūrų civilinėse ir komercinėse bylose įvedimo ir jų funkcionavimo tobulinimo“ nurodyta, kad aukščiausieji teismai turėtų nagrinėti tik tokias bylas, kurių nagrinėjimas leistų plėtoti teisę ir užtikrinti vienodą jos aiškinimą. Komitetas taip pat teigė, kad valstybės, kuriose leidimų sistemos nėra, turėtų ją įvesti, kad būtų apribotas bylų skaičius ir į aukščiausiuosius teismus patektų tik bylos, kurios iš tiesų turi precedento reikšmę (Rekomendacijos IV sk. 7 straipsnio c ir f papunkčiai)[43].

Tik 1998 m. balandžio 8 d. įstatymu pakeitus Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (toliau – Teismų įstatymas) 18 straipsnį[44], buvo įtvirtinta daugiau kaip šimtmetį kontinentinės teisės valstybėse žinoma taisyklė, jog valstybėje turi būti tik vienas kasacinis teismas. Tokiu teismu tapo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, skirtas vienodai teismų praktikai taikant įstatymus formuoti. Kadangi teisės aiškinimo ir taikymo klausimai daug sudėtingesni nei bylos faktų nustatymas, reikalinga ypač kvalifikuota institucija, kuri galėtų visas pastangas skirti tik vienodai praktikai užtikrinti, teisės klaidoms taisyti bei teisės aiškinimo ir taikymo taisyklėms formuluoti. Taigi, kasacijos tikslas ištaisyti apeliacinės instancijos teismų padarytas klaidas pats savaime, nesiejant su poreikiu formuoti vienodą teismų praktiką, neatitiktų kasacijos paskirties, nes neužtikrintų teisinių santykių stabilumo, prilygintų kasaciją trečiajai instancijai.

Esminė taisyklė, kad Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus bei kitus teisės aktus, išliko ir naujos redakcijos Teismų įstatymo 23 straipsnio 2 dalyje[45]. Tai sudarė pagrindą naują kasacijos modelį įtvirtinti ir atskiruose procesuose. Nors CPK 4 straipsnyje nuostata, kad vienodos praktikos formavimą įstatymų nustatyta

---

[43] Recommendation No. R (95) 5 of the Committee of Ministers of Member States Concerning the Introduction and Improvement of the Functioning of Appeal Systems and Procedures in Civil and Commercial cases (1995) [interaktyvus]. Prieiga internete https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505f3c.

[44] Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. VIII-696. *Valstybės žinios*, 38-1001.

[45] 2002 m. sausio 24 d. įstatymo Nr. IX-732 redakcija. *Valstybės žinios*, 17-649.

tvarka užtikrina Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, buvo įtvirtinta tik nuo 2011 m. spalio 1 d.[46], tačiau jau 2002 m. CPK aiškinamajame rašte nurodoma, jog kasacijos pagrindinis tikslas – vienodos teismų praktikos formavimas. Kasaciniame teisme turi būti nagrinėjamos tik tos bylos, kurios turi reikšmės vienodos teismų praktikos formavimui, kad procesas kasaciniame teisme atitiktų kasacijos specifiką – išimtinai teisės klausimų nagrinėjimą, nežodinį proceso pobūdį. Atsisakyta nuostatos, kad kasacijos pagrindas gali būti bet koks materialiosios teisės normos pažeidimas. Užsienio valstybių praktika parodė, kad kasacijos pagrindu paprastai pripažįstamas tik esminis materialiosios ar proceso teisės normų pažeidimas, turintis reikšmės vienodai teismų praktikai formuoti. Tai paaiškinama išimtiniu kasacijos pobūdžiu ir pagrindine jos paskirtimi. Taip pat atsisakoma atskirų proceso teisės pažeidimų, esančių kasacijos pagrindais, vardijimo. Siūloma įtvirtinti bendrą normą, jog kasacijos pagrindu laikomas materialiosios ar proceso teisės normų pažeidimas, turintis esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui, jeigu šis pažeidimas galėjo turėti įtakos neteisėto sprendimo priėmimui[47].

BPK tiesiogiai tokios funkcijos kasacinės instancijos teismui neaptaria, tačiau sisteminė tiek Teismų įstatymo, tiek BPK normų, tiek ir įstatymų leidėjo tikslų analizė leidžia teigti, kad vienodos teismų praktikos formavimo funkcija yra esminė ir baudžiamajame procese. Šį teiginį labai aiškiai patvirtina BPK projektą lydėjusio aiškinamojo rašto teiginys, kuriame nurodoma, kad „šeštoji ir aštuntoji dalys skirtos kontrolinėms teisminėms stadijoms: bylų procesas apeliacinės bei kasacinės instancijos teismuose. Kadangi apeliacijos ir kasacijos institutai galioja Lietuvoje nuo 1995 m. (su esminiais pakeitimais, įsigaliojusiais nuo 1999 m. sausio 1 d.) ir jų procesinis reglamentavimas teismų praktikoje pasiteisino, todėl Projekte radikalesnių pakeitimų šiose stadijose nenumatyta“[48]. Tačiau skirtumų dėl kasacijos civiliniame procese liko: nors Lietuvoje bendrai deklaruojama, jog „esminė ir svarbiausia kasacinio teismo kompetencija – vienodos teismų praktikos formavimas ir taikymas plėtojant teisę valstybėje, taip įgyvendinant viešąją kasacijos funkciją“[49], tačiau baudžiamosiose bylose jis negali būti suabsoliutinamas, nes „teisingumo principo įgyvendinimas realizuojant baudžiamosios atsakomybės aspektus, kurie susiję su bendraisiais bausmės skyrimo pagrindais (BK 54 straipsnis), švelnesnės, negu įstatyme numatyta, bausmės skyrimu ir galimybėmis atidėti bausmės vykdymą (BK 75 straipsnis) ir kitus, labai svarbus tampa ir individualus konkrečių bylos aplinkybių vertinimas“[50]. Juk būtent teismų praktika daro grįžtamąjį poveikį visuomenei, kuri praktinį baudžiamojo įstatymo taikymą sieja su realiu individu ir teisingumo principo įgyvendinimu[51].

Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimuose[52] konstatavo, kad keturių grandžių bendrosios kompetencijos teismų sistemos nustatymas Konstitucijoje savaime nereiškia, jog kiekviena byla gali būti išnagrinėta visose keturiose teismų grandyse, taip pat ir Lietuvos Aukščiausiajame Teisme. Priešingai, daugelyje demokratinių teisinių valstybių

---

[46] 2011 m. birželio 21 d. įstatymo Nr. XI-1480 redakcija. *Valstybės žinios*, 85-4126.

[47] Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso I–III dalių projekto [interaktyvus]. Prieiga internete https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.147584?jfwid=-1de87mi1m7.

[48] Baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas [interaktyvus]. Prieiga internete https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.148675?jfwid=309pgub5w.

[49] Drakšas, R. (2020). Teisingumo principas kaip bausmės vykdymo atidėjimo prielaida. *Jurisprudencija*, 27(2), p. 466.

[50] Drakšas, R. (2020). Teisingumo principas kaip bausmės vykdymo atidėjimo prielaida. *Jurisprudencija*, 27(2), p. 457.

[51] Dobryninas, A., et al. (2012). *Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai*. p. 366.

[52] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.

yra susiklosčiusi trijų pakopų teismų instancinės sistemos tradicija, pagal kurią pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose nustatomi reikšmingi faktai, o kasaciniame teisme sprendžiami tik teisės klausimai. Įstatymų leidėjas turi nustatyti tokius visų instancijų bendrosios kompetencijos teismų įgaliojimus (jurisdikciją), kurie būtų konstituciškai pagrįsti, t. y. turi diskreciją nustatyti, kurios civilinės ar baudžiamosios bylos kokioje teismų grandyje turi būti nagrinėjamos. Negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris paneigtų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip vienintelio kasacinio teismo, konstitucinę prigimtį. Kiekvienas tam tikros instancijos bendrosios kompetencijos teismas privalo pagal įstatymus vykdyti būtent tas funkcijas, kurios yra įstatymu priskirtos tos instancijos teismams. Pagal Konstituciją, teismų praktika formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas.

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimo doktrininės nuostatos buvo plėtojamos 2007 m. spalio 24 d. nutarime[53], kuriuo pripažinta, kad CPK 4 straipsnio (2002 m. vasario 28 d. įstatymo Nr. IX-743 redakcija) nuostata, jog „teismai, taikydami teisę, atsižvelgia į <...> kasacine tvarka priimtose nutartyse esančius teisės taikymo išaiškinimus“, neprieštarauja Konstitucijai. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Konstitucijoje įtvirtinta bendrosios kompetencijos teismų instancinė sistema turi funkcionuoti taip, kad būtų sudarytos prielaidos formuotis vienodai (nuosekliai, neprieštaringai) bendrosios kompetencijos teismų praktikai.

Įgyvendinant šių nutarimų nuostatas, Teismų įstatymo 33 straipsnis buvo papildytas 4 dalimi[54]: „Teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Žemesniosios instancijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesniosios instancijos teismų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti keičiama ir naujos teisės aiškinimo taisyklės analogiškose ar iš esmės panašiose bylose gali būti kuriamos tik tais atvejais, kai tai yra neišvengiama ar objektyviai būtina“. Teismų įstatymo 23 straipsnio 3 dalyje[55] nustatyta, kad į Aukščiausiojo Teismo nutartyse esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgia valstybės ir kitos institucijos, taip pat kiti asmenys, taikydami tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus; plėtodamas ir užtikrindamas vienodą teisės aiškinimą ir taikymą bendrosios kompetencijos teismuose, Aukščiausiasis Teismas analizuoja nacionalinių, Europos Sąjungos ir tarptautinių teismų praktiką, kitus teisės šaltinius, rengia teismų praktikos apibendrinimus, apžvalgas, viešai skelbia informaciją apie savo veiklą (Teismų įstatymo 23 straipsnio 4 dalis). Analogiški įgaliojimai formuoti vienodą administracinių teismų praktiką buvo suteikti Vyriausiajam administraciniam teismui (Teismų įstatymo 31 straipsnis).

Konstitucinės justicijos byloje „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 347 straipsnio 3 dalies (2016 m. lapkričio 8 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“[56] suinteresuoto asmens Lietuvos Respublikos Seimo atstovai taip pat išreiškė aiškią įstatymo leidėjo poziciją

---

[53] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 111-4549.
[54] 2008 m. liepos 3 d. Nr. X-1685 įstatymo redakcija. *Valstybės žinios*, 81-3186.
[55] 2016 m. birželio 2 d. įstatymo Nr. XII-2402 redakcija. *TAR*, 15660.
[56] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *TAR*, 27683.

– kasacijos institutas skirtas viešajam interesui tenkinti ir vykdo viešąją funkciją. Pagrindinis kasacijos tikslas yra ginti viešąjį interesą. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, jog bylų dėl apeliacinės instancijos teismų sprendimų ir nutarčių nagrinėjimas kasacine tvarka Lietuvos Aukščiausiajame Teisme yra išskirtinis teismo procesas, kurio metu, siekiant apginti, asmens manymu, pažeistas jo teises ar laisves, sprendžiami itin svarbūs teisės klausimai, turintys esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui bei vienodos teismų praktikos formavimui. Šis teismo procesas negali būti sulyginamas nei su bylų procesu pirmosios instancijos teisme, nei su bylų procesu apeliacinės instancijos teisme, kuriame ištaisomos bet kurios fakto ar teisės klaidos, dėl kokių nors priežasčių padarytos pirmosios instancijos teismo.

Konstitucinis Teismas akcentavo, jog konstituciniai kasacinio teismo įgaliojimai vykdant teisingumą siejami su tokiu asmens teisių ir laisvių gynimu, kuris yra svarbus ir viešajam interesui – turi esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui ar vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos formavimui. Atsižvelgdamas į kasacijos instituto specifiką, konstitucinę kasacinio proceso paskirtį, taip pat į bylų nagrinėjimo kasacine tvarka ypatumus, įstatymų leidėjas pagal Konstituciją gali nustatyti tokią teisės kreiptis į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, kuris yra išimtinai kasacinis teismas, tvarką, sąlygas, terminus, įgyvendinimo būdus, be kita ko, tam tikrus kasacinio skundo surašymo reikalavimus, kuriuos lemia, *inter alia*, viešasis interesas užtikrinti vienodą teisės aiškinimą ir taikymą bei vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos formavimą.

Nepaisant to, kad nurodytas Konstitucinio Teismo išaiškinimas priimtas dėl CPK nustatyto teisinio reguliavimo atitikties Konstitucijai, jis neabejotinai aktualus ir baudžiamajam procesui. Tiek pagal CPK, tiek ir BPK įtvirtintą teisinį reguliavimą, ne kiekviena apeliacine tvarka išnagrinėta byla gali būti peržiūrima kasaciniame teisme. CPK nustato, kad kasacinis skundas negali būti paduodamas dėl tokio materialiosios ar proceso teisės normų pažeidimo, kuris neturi esminės reikšmės vienodam teisės aiškinimui ir taikymui ir kuris negalėjo turėti įtakos neteisėto sprendimo (nutarties) priėmimui, taip pat kai skundžiamame teismo sprendime (nutartyje) nebuvo nukrypta nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos arba ši praktika ginčijamu teisės klausimu yra aiški ir vienoda. Atitinkamai BPK taip pat reikalauja, kad kasaciniu skundu būtų argumentuotai pagrįsti kasacijos pagrindai – netinkamas teisės taikymas ir aiškinimas arba padaryti esminiai proceso pažeidimai. Tai reiškia, kad nors ir egzistuoja civilinių ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo procesiniai skirtumai, konstitucinė kasacinio teismo prigimtis ir paskirtis lemia, kad visos bylos (tiek civilinės, tiek ir baudžiamosios) kasacinio proceso tvarka ginant galimai pažeistas asmens teises ir laisves nagrinėjamos tik dėl itin svarbių teisės klausimų, kai siekiama užtikrinti, be kita ko, viešąjį interesą – vienodą teisės aiškinimą ir taikymą bei vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos formavimą.

Kasacijos viešieji tikslai nulemia kodeksuose įtvirtintus kasacijos pagrindus (kasacija galima tik esant tam tikriems įstatyme nurodytiems pagrindams) ir bylos nagrinėjimo kasaciniame teisme ribas (tik teisės klausimų nagrinėjimas remiantis kasaciniu skundu arba turint tikslą apsaugoti viešąjį interesą). Ir atvirkščiai, teisinėje sistemoje nustatyti kasacijos pagrindai rodo, kokie tikslai Aukščiausiajam Teismui yra keliami[57].

CPK 346 straipsnio 2 dalis kaip kasacijos pagrindą nurodo tik tuos teisės klausimus, kuriuos svarstant formuojama vienoda teismų praktika ir plėtojama teisė. Ne bet koks materialiosios ar pro-

[57] Driukas, A. (2002). Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 28(20), p. 164–177.

ceso teisės normų pažeidimas pripažįstamas kasacijos pagrindu, o tik toks, kuris turi esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui, jeigu šis pažeidimas galėjo turėti įtakos neteisėto sprendimo priėmimui. Taip pat kasacinė byla gali būti keliama, jeigu teismas skundžiamame sprendime (nutartyje) nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės taikymo ir aiškinimo praktikos ir kai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika ginčijamu teisės klausimu yra nevienoda.

Nuoseklią įstatymų leidėjo poziciją dėl viešosios kasacinio teismo paskirties patvirtina ir absoliučių kasacijos ribojimo pagrindų atsisakymas CPK. 2002 m. CPK 341 straipsnio 2 dalyje[58] liko kasacijos ribojimas ginčo suma – dėl turtinių ginčų, jei ginčo suma mažesnė kaip penki tūkstančiai litų. Taigi, Lietuvoje kurį laiką galiojo ir skundų atrankos sistema, ir kasacijos ribojimas ekonominio pobūdžio kriterijumi – ginčo suma. Akivaizdu, įstatymo leidėjas siekė tikslo neapkrauti kasacinio teismo mažareikšmėmis bylomis. Tačiau teisės (precedento kūrimo) požiūriu ginčas gali būti vertingas ir reikšmingas teismų praktikai nepriklausomai nuo ginčo vertės. Įvedus atrankos sistemą, kasacijos ribojimas įstatymu neteko ankstesnės prasmės, nes teisėjų atrankos kolegija kiekvienu konkrečiu atveju gali nuspręsti suteikti leidimą kasacijai ir byloje, kurioje ginčo suma yra mažesnė. Nepagrįstas kasacijos ribojimas objektyviais kriterijais menkino kasacinio teismo funkciją spręsti dėl bylos svarbos vienodai praktikai formuoti ir buvo kliūtimi įgyvendinti esminę kasacijos užduotį. Įsiklausius į šiuos argumentus, akcentuojant viešąjį kasacijos tikslą, CPK buvo pakeistas ir kasacijos ribojimo ginčo sumos kriterijumi nuo 2011 m. spalio 1 d. buvo atsisakyta.[59] Tuo tarpu, pvz., Latvijoje (CPK 464-1 straipsnio 2 dalies 3 punktas)[60] išliko kasacijos ribojimas ginčo suma, kai ji yra mažesnė nei 2000 Eur ir byloje nekeliamas svarbus teisės aiškinimo klausimas.

Viešojo intereso kasaciniame procese prioriteto prieš privatų nepaneigia ir aplinkybės, kad civilinė byla į kasacinį teismą gali pakliūti tik byloje dalyvaujančių asmenų iniciatyva, taip pat kad yra tikrinamas teismo sprendimo, priimto dėl privačių asmenų privataus intereso, teisėtumas. Lietuvos teisės doktrinoje bendrai sutariama, jog kasacijos pagrindu turėtų būti tik toks teisės pažeidimas, kuris kelia grėsmę viešajam interesui, o privataus intereso pažeidimas gali būti pripažintas nepakankamu kasacijos pagrindu. Į kasacinį teismą turėtų patekti tik tokia byla, kurios nagrinėjimas yra viešojo pobūdžio, t. y. kurioje priimtas Aukščiausiojo Teismo sprendimas lems vienodos teismų praktikos formavimą ir turės precedento reikšmę. Kasacinis teismas kiekvienoje konkrečioje byloje turėtų įžvelgti ne tik paprasčiausią dviejų privačių šalių ginčą, o teisės problemą, kurią išspręsti būtų reikšminga pirmiausia visuomeniniu požiūriu: nuo to, kaip bus išaiškinta teisės norma nagrinėjamoje byloje, priklausys kitų panašių bylų nagrinėjimas ateityje. Dėl to kasacinis teismas sprendime turėtų pasisakyti tik dėl tų kasacinio skundo argumentų, jeigu jais yra suformuluota teisės aiškinimo ir taikymo problema, atitinkanti CPK 346 straipsnyje nurodytus kriterijus. Priešingu atveju kasacinis teismas turi konstatuoti nesant kasacijos pagrindų[61]. Svarbiausias kasacijos rezultatas yra aktuali teismų praktikai teisės taikymo ar aiškinimo nagrinėjamoje byloje taisyklė (CPK 361 straipsnio 4 dalies 2 punktas).

---

[58] 2002 m. vasario 28 d. įstatymo Nr. IX-743 redakcija. *Valstybės žinios*, 36-1340.

[59] 2011 m. birželio 21 d. įstatymo Nr. XI-1480 redakcija. *Valstybės žinios*, 85-4126.

[60] Civil Procedure Law of the Republic of Latvia [interaktyvus]. Prieiga internete chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lv/lv091en.pdf.

[61] Laužikas, E., Mikelėnas, V., Nekrošius, V. (2005). *Civilinio proceso teisė*. II tomas. Vadovėlis, p. 314–316; Laužikas, E., et al. (2005). *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. III dalis, II tomas, p. 380–382; Driukas, A., Valančius, V. (2009). *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. IV tomas. Vadovėlis, p. 217–238.

Kaip kasacijos institutas suderina viešojo ir privataus intereso gynimą, gerai parodo kasacijos proceso sudėtinės dalys, ypač civiliniame procese. Išduodant leidimą kasacijai civiliniame procese akivaizdžiai vyrauja viešasis interesas, o kasacinio nagrinėjimo metu reikšmingas ir privatus interesas. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad kiekviena civilinė byla iki nagrinėjimo turi pereiti kasacinių skundų atrankos stadiją, ir į kasacijos tikslą, neabejotinai vyrauja viešasis interesas. CPK įvesta lanksti ir veiksminga skundų atrankos sistema suteikia kasaciniam teismui teisę pačiam spręsti dėl keliamų teisės klausimų reikšmingumo ir konkretaus kasacinio skundo priimtinumo.

Tuo tarpu baudžiamajame procese nustatyti kasacijos pagrindai tokio lankstumo suteikia mažiau vien jau ir dėl to, kad teisės klausimų reikšmingumas vienodos praktikos formavimui BPK tiesiogiai nėra nustatytas kaip skundų atrankos kriterijus. Todėl šiame procese nėra taip ryškiai išreikštas viešasis kasacinio proceso tikslas kasacinių skundų atrankos procedūroje ir dėl to sudėtingiau pasiekti tinkamą balansą tarp viešojo ir privataus kasacijos tikslo. Neatsitiktinai baudžiamosiose bylose santykinai kasacinių skundų priimama daugiau nei civilinėse bylose. Kaip nurodo prof. R. Norkus, „pagrindinė idėja yra ta, kad baudžiamosios bylos yra jautresnės, o apkaltinamasis nuosprendis gali turėti didelę įtaką asmens laisvei, reputacijai ir ateities perspektyvoms. Todėl teigiama, kad baudžiamosiose bylose aukščiausiosios jurisdikcijos turėtų būti užtikrinama imperatyvesnė teisinė apsauga ir drausmė žemesnės instancijos teismams. Daugelis kitų valstybių laikosi šio modelio, pavyzdžiui, nereikalaudamos, kad galutinį apeliacinį skundą baudžiamosiose bylose parengtų teisinį išsilavinimą turintis asmuo, arba nustatydamos švelnesnes sąlygas ar pagrindus nagrinėti skundą ir dėl jo spręsti Aukščiausiajame Teisme, kaip yra ir Lietuvoje“[62]. Reikėtų pritarti nuomonei, kad „kuo daugiau diskrecijos pasirinkti bylą suteikta pačiam Aukščiausiajam Teismui, tuo mažiau skiriasi apeliacinių skundų filtravimo mechanizmai baudžiamosiose ir civilinėse bylose. Jei pagrindinis Aukščiausiojo Teismo uždavinys yra teisės kūrimas, tai priežastys suteikti papildomų individualios teisinės apsaugos garantijų baudžiamosios bylos dalyviams atrodo ne tokios įtikinamos“[63].

Kasacine tvarka Lietuvoje yra skundžiamas jau įsiteisėjęs, *res iudicata* įgijęs ir šalims įstatymo galią turintis teismo sprendimas, kurio esminiai bruožai yra neskundžiamumas, privalomumas ir vykdytinumas. Tokį sprendimą galima pradėti vykdyti, laikoma, jog šalių ginčas galutinai išspręstas. Jei peržiūrėtas apskųstas įsiteisėjęs teismo sprendimas panaikinamas, išnyksta ir to teismo sprendimo *res iudicata* galia, o jeigu toks sprendimas jau buvo įvykdytas, kyla sprendimo įvykdymo atgręžimo problema, nukenčia teisinių santykių stabilumas. Todėl kasacijai keliamas tikslas ir jo apibrėžti teisinio reglamentavimo ypatumai lemia tai, kad kasacija negali būti laikoma trečiąja instancija ir yra išimtinė žemesniosios instancijos teismų sprendimų teisėtumo kontrolės forma, kuri skirta tik sudėtingiems teisės klausimams nagrinėti. Skirtingai nuo apeliacijos – įprastinės (ordinarinės) teismų sprendimų ar nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo formos, kasacinis teismas sprendžia tik teisės (teisės aiškinimo ir taikymo), o ne fakto klausimus. Kasacijos esmę ypač gerai atskleidžia tai, kad jos uždavinys – nagrinėjant bylas formuluoti abstrakčias teisės normų taikymo

[62] Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts. Dublin Conference*, p. 10.

[63] Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts. Dublin Conference*, p. 10.

ir aiškinimo taisykles, t. y. kurti precedentus, į kuriuos privalo atsižvelgti kiti teismai, taikydami tokias teisės normas panašiose situacijose[64].

Konstitucinis Teismas ne kartą pabrėžė, kad, pagal Konstituciją, *inter alia*, jos 30 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą, teisė apskųsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą bent vienos aukštesnės instancijos teismui, kad būtų užtikrinta galimybė ištaisyti galimas klaidas, yra neatsiejama konstitucinės teisės kreiptis į teismą ir teisės į tinkamą teismo procesą dalis; konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą ir instancinė teismų sistema suponuoja tai, jog įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui. Vadinasi, paprastai kiekvienas asmuo turi teisę bent kartą apskųsti dėl jo priimtą teismo sprendimą be jokių apribojimų[65]. Vis dėlto šiuo atveju Konstitucinis Teismas turi omenyje pirmosios instancijos teismo sprendimo apskundimą apeliacinės instancijos teismui, o ne apeliacinės instancijos teismo sprendimo apskundimą kasacine tvarka: Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis, pagal kurią kiekvieną pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą turi būti galima apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui, kad būtų užtikrinta galimybė ištaisyti galimas klaidas, nesuponuoja reikalavimo įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį kiekvieną apeliacine tvarka peržiūrėtą teismo sprendimą būtų galima skųsti kasacinio proceso tvarka. Nors Konstitucinis Teismas tiesiogiai dar nesprendė klausimo, ar kreipimasis į Aukščiausiąjį Teismą yra konstituciškai saugomos teisės kreiptis į teismą dalykas ir dalis, yra pagrįsta teigti, jog tik vadinamoji ordinarinė apeliacija (kreipimasis į antrosios instancijos teismą) yra konstitucinės teisės į teismą dalis. Tik ją įstatymų leidėjas privalo nustatyti, užtikrinti ir ginti. Pristatytame tyrime R. Norkus nustatė, kad tik kelios jurisdikcijos atsakymuose į klausimyną, kuris buvo išsiųstas ES aukščiausiųjų teismų pirmininkų tinklo nariams, nurodė, jog apeliacija į Aukščiausiąjį Teismą pripažįstama kaip konstituciškai saugoma teisė. Tačiau nė viena jurisdikcija iš tikrųjų nenurodė, kad egzistuoja konstituciškai saugoma teisė kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą. Kartu visos tyrime dalyvavusios ES valstybės pabrėžė, kad nustatyti apeliacijos į Aukščiausiąjį Teismą apimtį yra nacionalinio įstatymų leidėjo užduotis[66].

Kasacijos ribojimo galimybę patvirtina ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT) jurisprudencija, kurioje ne kartą konstatuota, jog teisė kreiptis į teismą nėra absoliuti ir gali būti ribojama, ypač nustatant skundų priimtinumo sąlygas[67]; apribojimai yra galimi atsižvelgiant į tai, kad teisė kreiptis į teismą pagal pačią savo prigimtį turi būti reglamentuojama valstybės; šiuo požiūriu valstybė turi tam tikrą vertinimo laisvę; turi būti įsitikinta, kad taikomi apribojimai nevaržo ar nesumažina asmeniui kreipimosi galimybės tiek, kad būtų paneigiama pati teisės kreiptis į teismą esmė; be to, teisės kreiptis

---

[64] Laužikas, E., et al. (2005). *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. III dalis, II tomas, p. 367; Driukas, A., Valančius, V. (2009). *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. IV tomas. Vadovėlis, p. 188.

[65] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 130-4910; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 111-4549; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 11-388; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. kovo 1 d. nutarimas. *TAR*, 3464.

[66] Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts. Dublin Conference*, p. 2, 4.

[67] *Urbšienė ir Urbšys prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 16580/09, [2016-11-08]. ECLI:CE:ECHR:2016:1108JUD001658009; *Cudak prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 15869/02, [2010-03-23]. ECLI:CE:ECHR:2010:0323JUD001586902.

į teismą apribojimas bus nesuderinamas su Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir Konvencija) 6 straipsnio 1 dalimi, jei juo nebus siekiama teisėto tikslo ir nebus pagrįsto proporcingo santykio tarp taikomų priemonių ir jomis siekiamo tikslo[68]. EŽTT jurisprudencijoje yra pažymėta ir tai, kad Konvencijos 6 straipsnis neįpareigoja valstybių steigti apeliacinės ar kasacinės instancijos teismų; tačiau jei tokie teismai valstybėse narėse yra, tuose procesuose taip pat turi būti taikomos Konvencijos 6 straipsnio garantijos, susijusios, *inter alia*, su veiksminga asmens teise kreiptis į teismą ginant savo pažeistas civilines teises ir pareigas[69]. Šios Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies garantijos apeliacijos ir kasacijos procesams taikomos atsižvelgiant į šių procesų ypatumus ir į procedūrų vidaus teisėje visumą bei kasacinio teismo vaidmenį joje[70]; skundo dėl teisės klausimų priimtinumo sąlygos gali būti griežtesnės nei teismui paduodamo įprastinio apeliacinio skundo[71]; atsisakydamas priimti skundą, kasacinis teismas nėra įpareigotas pateikti itin detalią argumentaciją[72]. EŽTT taip pat yra pabrėžęs, kad atitinkami teisės kreiptis į aukštesnės instancijos teismą apribojimai yra galimi ir kad valstybės turi diskreciją, atsižvelgdamos į savo teismų sistemos ypatumus, pasirinkti atitinkamus apribojimus; tačiau teisė į teismą bus nepagrįstai suvaržyta, jei nustatytos taisyklės nebeužtikrins veiksmingo teisinio tikrumo ir teisingumo vykdymo ir taps tam tikra kliūtimi tam tikro asmens bylą iš esmės išnagrinėti kompetentingame teisme[73]. EŽTT jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad teisė į teismą (teisė į teisminę gynybą) tais atvejais, kai sprendžiami tik teisės klausimai, nustačius griežtesnius reikalavimus skundo padavimui, gali būti labiau suvaržyta nei tais atvejais, kai skundas siejasi tiek su teisės, tiek su fakto klausimais[74].

Europos Žmogaus Teisių Teismas bylose prieš Lietuvą yra vertinęs skundus dėl tariamo teisės į teismą apribojimo Lietuvos Aukščiausiajam Teismui nepriėmus kasacinių skundų, tačiau nenustatė, kad Lietuvos teisėje kasacijos galimybė yra nepagrįstai apribota, kartu pabrėždamas, jog tik Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra kompetentingas spręsti dėl kasacijos pagrindų pagrįstumo[75].

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat ne kartą pasisakė, jog įstatymų leidėjas, nustatydamas kasacijos pagrindus, siekia, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kaip kasacinis teismas, turėtų nagrinėti tik tokias bylas, kurių nagrinėjimas leistų plėtoti teisę ir užtikrintų vienodą jos aiškinimą. Kasacija yra išimtinė, ekstraordinarinė teismo sprendimų teisėtumo kontrolės forma, o pagrindinė kasacijos funkcija – užtikrinti vienodą teisės aiškinimą ir taikymą visoje valstybėje[76]; kasacinis teismas sprendžia tik

---

[68] *Waite ir Kennedy prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 26083/94, [1999-02-18], 59 punktas. ECLI:CE:ECHR:1999:0218JUD002608394; *T. P. ir K. M. prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 28945/95 [2001-05-10], 98 punktas. ECLI:CE:ECHR:2001:0510JUD002894595; *Cudak prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 15869/02, [2010-03-23]. ECLI:CE:ECHR:2010:0323JUD001586902.

[69] *Levages Prestations Services prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 21920/93, [1996-10-23], 44 punktas. ECLI:CE:ECHR:1996:-1023JUD002192093; *Andrejeva prieš Latviją* [EŽTT], Nr. 55707/00, [2009-02-18], 97 punktas. ECLI:CE:ECHR:2009:0218JUD005570700.

[70] *Levages Prestations Services prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 21920/93, [1996-10-23], 45 punktas. ECLI:CE:ECHR:1996:-1023JUD002192093.

[71] *Běleš ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [EŽTT], Nr. 47273/99, [2002-11-11], 61–62 punktai. ECLI:CE:ECHR:2002:1112JUD004727399; *Kozlica prieš Kroatiją* [EŽTT], Nr. 29182/03, [2006-11-02], 32 punktas.

ECLI:CE:ECHR:2006:1102JUD002918203; *Trevisanato prieš Italiją* [EŽTT], Nr. 32610/07, [2016-09-15], 34 punktas. ECLI:-CE:ECHR:2016:0915JUD003261007.

[72] *Sawoniuk prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 63716/00, [2001-05-29]. ECLI:CE:ECHR:2001:0529DEC006371600.

[73] *Zubac prieš Kroatiją* [EŽTT], Nr. 40160/12, [2018-04-05]. ECLI:CE:ECHR:2018:0405JUD004016012.

[74] *Levages Prestations Services prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 21920/93, [1996-10-23]. ECLI:CE:ECHR:1996:1023JUD002192093; *Brualla Gomez de la Torre prieš Ispaniją* [EŽTT], Nr. 26737/95, [1997-12-19]. ECLI:CE:ECHR:1997:1219JUD002673795.

[75] *Lenkauskienė prieš Lietuvą* [EŽTT], 6788/02, [2008-05-20]; UAB Impar prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 13102/04, [2010-01-05], 32 punktas; *Pyrantienė prieš Lietuvą* [EŽTT], peticijos Nr. 45092/07, [2013-11-12], 75–76 punktai. ECLI:CE:ECHR:2013:1112JUD004509207; *Noreikienė ir Noreika prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 17285/08, [2015-11-24], 44 punktas. ECLI:CE:ECHR:2016:1004JUD001728508.

[76] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-57/2008; 2008 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-465/2008; 2016 m. vasario 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-120-415/2016, kt.

teisės, o ne fakto klausimus[77]; kasacijos ribojimais iš esmės pabrėžiamas kasacinio proceso išimtinumas siekiant užtikrinti teisės aiškinimo ir taikymo vienodumą taip, kad nebūtų neteisėtų sprendimų[78]; ne tik šalių, bet ir viešojo intereso požiūriu itin svarbu, kad teisės taikymo ir aiškinimo klausimai kasaciniame skunde būtų iškelti, suformuluoti ir argumentuoti atsakingai, kvalifikuotai, išsamiai[79]. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pažymėta ir tai, kad kasaciniame skunde būtina nurodyti ir argumentuotai pagrįsti, jog teisės pažeidimas, kuriuo grindžiamas skundas, yra toks svarbus, kad turi esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui visoje valstybėje, todėl dėl jo turėtų pasisakyti kasacinis teismas[80]; kasaciniame skunde turi būti išdėstyti išsamūs teisiniai argumentai, kurie patvirtintų kasacijos pagrindus[81].

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo viešąją funkciją nuosekliai patvirtina ir kasacinių skundų atrankos teisme praktika po atrankos procedūros įvedimo 2003 m. sausio 1 d. Nepriklausomai nuo skirtingo kiekvienais metais gaunamų kasacinių skundų skaičiaus, priimamų kasacinių skundų skaičius procentine išraiška nuosekliai mažėja arba stabilizavosi, pavyzdžiui, civilinėse bylose[82]: nuo 2003 metais priimto 56,6 proc., 2005 – 47,1 proc., 2009 – 40,7 proc., 2011 – 31,5 proc., 2014 – 25,6 proc. skundų iki 2019 metais priimto 23,5 proc., 2020 – 21 proc., 2021 – 19,9 proc., 2022 – 15,9 proc., 2023 – 15,7 proc., 2024 – 17 proc. skundų. Ta pati tendencija matoma ir baudžiamosiose bylose: 2003 metais priimta 76,1 proc., 2005 – 72,8 proc., 2009 – 67,4 proc., 2011 – 66,3 proc., 2014 – 50,1 proc., 2017 – 44,6 proc., 2019 – 40,9 proc., 2020 – 40,2 proc., 2021 – 43,3 proc., 2022 – 43,2 proc., 2023 – 34 proc., 2024 – 38,8 proc. skundų. Žinoma, tokius pokyčius lemia ne tik teisėjų požiūrio į kasacijos funkcijas pasikeitimas, bet ir gausėjanti kasacinio teismo praktika įvairiais teisės klausimais, didėjantis teisinių santykių apibrėžtumas ir tam tikrų ginčų išsprendimo nuspėjamumas, dėl to nelieka poreikio šalims kreiptis į kasacinį teismą arba, jeigu šalys ir kreipiasi, atrankos kolegijai lengviau apsispręsti dėl sprendimo atsisakyti priimti skundus, kai tam tikrais teisės klausimais teismo išaiškinimai jau pateikti anksčiau.

Tačiau skundų priimtinumo lygis vis dar išlieka pakankamai aukštas, kad būtų galima drąsiai diskutuoti dėl kito reformos etapo – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičiaus mažinimo. Jau aptarta anksčiau, kad kuo didesnis kasacinių teismų teisėjų skaičius, tuo didesnis pavojus kyla, kad kasacinė praktika išsiskirs, juo labiau jei išliks ir didelis kasacinių bylų skaičius, ir taip bus susilpnintas ar net paneigtas šio teismo viešosios funkcijos įgyvendinimo poveikis visuomenei. Galima palyginti: 2020 m. panašią istoriją teisės reformų srityje turinčios Estijos Aukščiausiajame Teisme priimta 11 proc. kasacinių skundų; Švedijos Aukščiausiajame Teisme kasmet pateikiama apie 8000 apeliacinių skundų, o leidimas apskųsti suteikiamas tik kiek daugiau nei 100 atvejų (iki 1,5 proc.); Suomijoje kasmet tik mažiau nei 7 proc. prašymų išlaiko leidimo pateikti apeliaciją testą – iš maždaug 2000 apskųstų

---

[77] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-50-313/2024, 56 punktas.

[78] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-521/2010.

[79] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų atrankos kolegijos 2021 m. liepos 8 d. nutartis byloje Nr. eCIK-396/2021, kt.

[80] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-32-469/2015, kt.

[81] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-32/2012; 2012 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-293/2012; 2024 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-12-701/2024, 73 punktas; 2025 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-40-381/2025, 26–31 punktai; 2024 m. liepos 30 d. nutartis byloje Nr. DOJ-2822/2024, kt.

[82] Pateikiama statistika yra surinkta remiantis Lietuvos Aukščiausiajame Teisme kaupiama informacija ir LITEKO duomenų bazėje fiksuotais duomenimis, ją galima rasti (ypač pastarųjų keleto metų) viešai prieinamose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo veiklos ataskaitose internete www.lat.lt.

bylų tik apie 130 bylų priimama nagrinėti iš esmės; Kanadoje iš maždaug 500 kasmet pateikiamų prašymų patenkinama tik apie 40 (8 proc.)[83].

Kas gi iš tikrųjų yra teisė kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą: ar tai teisė pateikti skundą kasaciniam teismui, ar teisė, kad Aukščiausiasis Teismas kiekvieną bylą išnagrinėtų iš esmės? Jeigu kalbama apie pastarąją teisę, tuomet akivaizdu, kad šią „teisę" Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kasdien pažeidinėja, nes beveik 85 proc. visų kasacinių skundų civilinėse bylose ir apie 60 proc. baudžiamosiose bylose atsisakoma priimti kaip akivaizdžiai nepriimtinų, nurodant glaustus ir abstrakčius motyvus, kuriuose pateikiami anksčiau atlikti teismų procesiniai veiksmai ir esminiai skundų argumentai. Nebent tik baudžiamosiose bylose kasacinių skundų atrankos kolegijų nutarčių motyvacija yra kiek išsamesnė[84].

Pateiktas teisinis reguliavimas, EŽTT ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija, teisės doktrina lemia išvadą, jog pagrindinė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcija yra viešoji – vienodo teisės aiškinimo, teisės plėtros. Valstybė gali nustatyti ir Lietuva nustatė tokį reguliavimą, pagal kurį dalyvaujantis byloje asmuo turi teisę paduoti kasacinį skundą kiekvienoje byloje, tačiau neturi įstatyme garantuotos subjektinės teisės, jog skundas bus priimtas ir byla bus išnagrinėta kasacine tvarka, t. y. kasacija yra ypatinga teisminės gynybos priemonė, o teisės į bylos išnagrinėjimą kasacine tvarka nėra.

Lietuvoje įgaliojimai spręsti klausimą, ar konkrečioje byloje yra nustatyti kasacijos pagrindai, perduoti pačiam kasaciniam teismui. Teisėjų karjeros siekiančių teisėjų atrankos sistema turi užtikrinti, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai yra aukščiausią kvalifikaciją turintys teisininkai, puikiai išmanantys teismų praktikos tendencijas ir geriausiai gebantys atrinkti nagrinėti visai visuomenei aktualiausius teisės klausimus, formuluoti teisės plėtros kryptis.

Taigi vertybiškai, o ne atsitiktinai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo paskirtis vykdyti viešąją funkciją yra įtvirtinta Teismų įstatyme ir proceso kodeksuose. Tai buvo sąmoningas sprendimas, padarytas įvertinus visus anksčiau nurodytus argumentus ir europines bei pasaulines proceso teisės plėtojimosi tendencijas.

3. Kasacinių skundų atrankos modelių veikimo praktikoje lyginamieji aspektai (atrankos procedūra, kasacijos pagrindai)

Norint tinkamai įvertinti Aukščiausiojo Teismo funkcijas, būtina atidžiau pažvelgti į metodus, kaip atrenkamos bylos, kurias Aukščiausiasis Teismas turi peržiūrėti visa apimtimi (ir kaip elgiamasi su likusiomis, ypač ar Aukščiausiasis Teismas turi motyvuoti nutartis bylose, kurių jis neatrenka peržiūrėti visa apimtimi). Tai atskleidžia, ar Aukščiausiajame Teisme teikiama pirmenybė privačioms, ar viešosioms funkcijoms[85].

---

[83] Review of Supreme Court Matters in 2020 [interaktyvus]. Prieiga internete https://aastaraamat.riigikohus.ee/en/review-of-supreme-court-matters-in-2020/; Court statistics 2022. Official statistics of Sweden [interaktyvus]. Prieiga internete chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/styrning-och-riktlinjer/statistik/2022/court_statistics_2022.pdf; Statistics of Finland Supreme Court [interaktyvus]. Prieiga internete chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://korkeinoikeus.fi/material/collections/20230308102939/HqiweMd7z/Statistics2022.pdf; Statistic summary 2015-2024. Supreme Court of Canada [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.scc-csc.ca/about-apropos/work-travail/review-retro/stat-2024/.

[84] Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts. Dublin Conference*, p. 13.

[85] Lindblom, P. H. The Role of the Supreme Courts in Scandinavia. *Stockholm Institute for Scandianvian Law 1957-2009*, p. 106 [interaktyvus]. Prieiga internete https://scandinavianlaw.se/pdf/39-15.pdf.

Aukščiausiojo Teismo sprendimų priėmimo viešasis tikslas, orientuotas į sprendimų poveikį ateičiai, geriausiai užtikrinamas įvedus kasacinių skundų atrankos procedūrą ir tokius atrankos kriterijus, kurie būtų pagrindas vienodinti teismų praktiką ir plėtoti teisę. Skundų patekimas į Aukščiausiąjį Teismą turi būti įstatymu ribojamas tam tikrais filtrais, kuriais siekiama sumažinti bylų srautus, taikant įvairias atrankos procedūras bei pagrindus (pvz., gali būti nustatyta atskira atrankos procedūra, kurios metu patikrinami ir formalieji reikalavimai kasaciniam skundui, ir kasacijos pagrindai – vadinamoji atranka prie durų; nustatyta atrankos procedūra, kai skundas priimamas patikrinus vien formaliuosius rekvizitus, tačiau nustatant galimybę supaprastinta tvarka išnagrinėti skundą ir atmesti kaip aiškiai nepagrįstą nepateikiant tokio sprendimo motyvų – vadinamoji atranka po įėjimo)[86]. Kaip pagrįstai teigia R. Norkus, skundų filtravimas dažnai yra būtinybė dėl aukščiausiųjų teismų perpildymo, ribotų teisingumo sistemos išteklių ir teisėtų ginčo šalių lūkesčių gauti sprendimą dėl savo reikalavimo per protingą laiką, kuris yra pakylėtas iki žmogaus teisės lygio. Aukščiausiasis Teismas turėtų sutelkti dėmesį į įvairias jo funkcijų požiūriu tikrai svarbias bylas, o šis klausimas turėtų būti sprendžiamas naudojant įvairius bylų srautų filtrus. Visoms šioms priemonėms būdinga bendra tendencija arba galutinis rezultatas – sumažinti Aukščiausiojo Teismo darbo krūvį[87]. Tik tokiu būdu gali būti skatinamas viešosios aukščiausiųjų teismų funkcijos veiksmingas įgyvendinimas, priešingu atveju dėl didelio skundų srauto tokios funkcijos aukščiausieji teismai įgyvendinti tiesiog nepajėgs.

Daugelio valstybių įstatymuose įtvirtintos įvairios skundų aukščiausiesiems teismams atrankos procedūros ir jų modifikacijos. Leidimų kasacija, iš esmės būdinga Lietuvai, su įvairiais ypatumais yra paplitusi ir užsienio valstybėse[88]. Pavyzdžiui, savarankiškas atrankos kolegijas, kurios sprendžia dėl skundo priėmimo, kaip ir Lietuvoje, turi taip pat Estija ir Švedija. Tačiau Estijos Aukščiausiajame Teisme jau priimtuose kasaciniuose skunduose keliamus precedento klausimus sprendžia iš tų pačių teisėjų susidedanti kolegija, kaip ir atrankos proceso metu. Estijoje dėl skundų priėmimo sprendžia ne mažiau kaip trijų Aukščiausiojo Teismo narių kolegija[89]. Švedijoje paprastai (apie 90 proc. visų skundų) dėl prašymo leisti pateikti skundą sprendžia vienas teisėjas. Tuo atveju, kai teisėjas mato, kad dėl skundo sudėtingumo yra reikalingas papildomas tyrimas, atlikus papildomą tyrimą, dėl šio skundo sprendžia trys teisėjai (Švedijos teismo proceso kodekso 3 skyriaus 6 straipsnis)[90]. Tuo tarpu Nyderlanduose, Vokietijoje, Austrijoje dėl kasacinių skundų priėmimo sprendžia ne Aukščiausiasis Teismas, o teismas, priėmęs skundžiamą sprendimą. Nyderlandai neturi kasacinių skundų atrankos instituto, visi asmenys turi teisę į kasaciją, tačiau jie turi kasacijos ribojimą civilinėse bylose ginčo suma – 5000 Eur, o baudžiamajame procese kasacinį skundą galima paduoti iš esmės tik dėl sunkių nusikaltimų (angl. *serious offences*). Tačiau ir kitos priemonės padeda suvaldyti kasacinių bylų srautą: pirma, yra nustatytas advokatų, turinčių teisę paduoti kasacinį skundą, sąrašas; antra,

---

[86] Report of the Hammerstein Committee on the Normative Role of the Supreme Court (2008), chapter 4 [interaktyvus]. Prieiga internete http://www.rechtspraak.nl/Organisatie/Hoge-Raad/Supreme-court/How-to-cope-with-the-growing-caseload-of-the-Supreme-Court/Pages/Report-of-the-Hammerstein-Committee.aspx; Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts. Dublin Conference*, p. 2, 4.

[87] Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts. Dublin Conference*, p. 6, 9.

[88] Driukas, A. (2002). Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 28(20), p. 168.

[89] Supreme Court of Estonia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.riigikohus.ee/en/supreme-court-estonia.

[90] Swedish Code of Judicial Procedure [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.government.se/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf.

nustatyta galimybė iš esmės be motyvų atsisakyti tenkinti kasacinį skundą (30 procentų bylų pateikiama standartiniai motyvai); trečia, skundas priimamas tik tada, kai teisės klausimų išsprendimas yra būtinas dėl siekio užtikrinti teisės vienodumą ar teisės plėtojimą. Pastaroji tvarka patvirtinta kaip nepažeidžianti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje garantuojamos teisės į teisingą procesą[91].

Įstatyme nurodytais atvejais leidžiama tiesiogiai kreiptis į Nyderlandų, Vokietijos, Austrijos Aukščiausiąjį Teismą, net jeigu sprendimą priėmęs žemesniosios instancijos teismas nėra suteikęs teisės paduoti skundą. Nyderlanduose tokiu atveju dėl kasacinio skundo priėmimo ir jo išnagrinėjimo sprendžia ta pati teisėjų kolegija. Aukščiausiasis Teismas, išklausęs generalinį advokatą, gali pripažinti kasacinį skundą nepriimtinu, pavyzdžiui, dėl to, kad pateikti skundai nepateisina kasacinio nagrinėjimo, arba dėl to, kad skundai akivaizdžiai negali būti kasacinio nagrinėjimo dalykas[92]. Vokietijoje skundas dėl atsisakymo leisti pateikti skundą gali būti pateikiamas, kai ginčo suma civilinėje byloje didesnė nei 20 000 Eur. Skundą dėl teisės nagrinėjantis teismas vienbalsiu sprendimu atmeta apeliacinio teismo priimtą skundą dėl teisės, jeigu skundą dėl teisės nagrinėjantis teismas yra įsitikinęs, kad nebuvo įvykdytos būtinosios skundo dėl teisės priėmimo sąlygos ir kad skundas dėl teisės neturi galimybės būti patenkintas (Vokietijos CPK 544 straipsnio 2 dalies 1 punktas)[93]. Austrijoje tuo atveju, jeigu apeliacinis teismas sprendime pripažino, kad skundas negali būti paduodamas, skundas vis tiek gali būti paduotas įstatyme nurodytuose ginčuose (šeimos, iškeldinimo, vartotojų, darbo ir kt. ginčai) ir civiliniuose ginčuose, kuriuose bendras sprendimo dalykas viršija 30 000 Eur (ypatingasis apeliacinis skundas). Tokiu atveju priėmimo klausimą išsprendžia Aukščiausiasis Teismas (Austrijos CPK 502 straipsnio 3 dalis, 505 straipsnio 4 dalis)[94]. JAV dėl skundų priimtinumo sprendžia visi Aukščiausiojo Teismo teisėjai. Teismo pirmininkas pateikia bylų sąrašą, iš jo išrenka apie 12 bylų, kurios jam atrodo vertos aptarti. Kitą dieną bet kuris teisėjas gali sąrašą papildyti kitomis bylomis. Jei nė vienas teisėjas iš devynių neprašo bylos peržiūrėti, ji atmetama automatiškai, toks sprendimas priimamas apie 85 proc. bylų. Teigiamam rezultatui – skundui priimti – užtenka keturių teisėjų balsų. Galima perkelti klausimą į kitą posėdį, jei kas nors iš teisėjų nori pamąstyti, kaip balsuoti, ir paprieštarauti dėl bylos neperžiūrėjimo. Per kiekvieną sesiją teismas anuliuoja daugybę žemesniosios instancijos teismo sprendimų ir grąžina bylą pakartotinai svarstyti, turint omenyje vieną ar kitą Aukščiausiojo Teismo neseniai priimtą sprendimą, kuris sukuria tai bylai įpareigojantį precedentą. Maždaug dvylika bylų per metus pripažįstamos svarbiomis, bet tokiomis aiškiomis, kad išsprendžiamos be svarstymo, žodinių argumentų neklausoma, o žemesniųjų teismų sprendimai atšaukiami[95].

Užsienio šalyse kasacijos pagrindai formuluojami ne identiškai, tačiau labai panašiai, kaip ir Lietuvoje. Jais pripažįstami tik esminiai, rimti vienodam teisės aiškinimui ir taikymui, svarbūs

---

[91] Leeman, J. *The Netherlands Supreme Court and the Cassation Procedure in Civil Cases* [interaktyvus]. Prieiga internete https://minerva-advocaten.nl/en/news/cassation-procedure; Supreme Court of the Netherlands [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.rechtspraak.nl/english/judicial-system-and-legislation/pages/supreme-court.aspx; *Baydar prieš Nyderlandus* [EŽTT], Nr. 55385/14, [2018-04-24]. ECLI:CE:ECHR:2018:0424JUD005538514.

[92] Leeman, J. *The Netherlands Supreme Court and the Cassation Procedure in Civil Cases* [interaktyvus]. Prieiga internete https://minerva-advocaten.nl/en/news/cassation-procedure; Supreme Court of the Netherlands [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.rechtspraak.nl/english/judicial-system-and-legislation/pages/supreme-court.aspx.

[93] Code of Civil Procedure of Germany [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

[94] Zivilprozessordnung – ZPO [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001699.

[95] Bader Ginsburg, R. (2022). *Mano žodžiai*. p. 278–285.

materialiosios ir proceso teisės pažeidimai, esminiai nukrypimai nuo Aukščiausiojo Teismo suformuotos vienodos teismų praktikos, bendrųjų teisės principų pažeidimas, viešajam interesui svarbūs teisės klausimai[96]. Dažniausiai kasaciniai skundai bus priimti tais atvejais, kai kasatoriai pagrindžia materialiosios ir (ar) proceso teisės nuostatų pažeidimą, o civiliniame procese paprastai papildomas reikalavimas yra nagrinėjamos bylos svarbos, siekiant užtikrinti vienodą teismų praktiką ir suformuluoti atitinkamą precedentą, kriterijus. Taigi, tiek Lietuvos Respublikos civiliniame, tiek baudžiamajame procese nustatyti kasacijos pagrindai iš esmės nesiskiria nuo anksčiau nurodytose jurisdikcijose įtvirtintų kasacijos pagrindų.

Švedijoje leidimas pateikti apeliacinį skundą gali būti suteiktas tik tuo atveju, jei teismo sprendimas gali sukurti precedentą (yra poreikis suteikti teisės taikymo gaires, kaip teismai turi vertinti panašias bylas) arba egzistuoja išskirtinės priežastys dėl teismų padarytos materialiosios ar proceso teisės klaidos, pvz., bylos baigtį akivaizdžiai galėjo lemti apeliacinės instancijos teismo šiurkštus aplaidumas ar padaryta šiukšti procesinė klaida (Švedijos teismo proceso kodekso 54 skyriaus 10 straipsnis)[97]. Pagrindinė taisyklė yra ta, kad leidimas pateikti apeliacinį skundą suteikiamas tik tuo atveju, jei Aukščiausiojo Teismo sprendimas gali būti precedentas, t. y. teismas nurodo, kaip turi būti vertinamos kitos panašios bylos. Tačiau jei paduodami keli skundai iš esmės panašiose bylose ir vienoje iš jų skundas priimamas, tai ir kitose bylose skundai turi būti priimti[98].

Kaip ir Švedijoje, labai panašūs bylos patekimo į Aukščiausiąjį Teismą kriterijai nustatyti ir Suomijoje: leidimas paduoti apeliacinį skundą suteikiamas, jeigu tenkinamas vienas iš trijų Teismų proceso kodekso 30 skyriaus 3 straipsnyje[99] nustatytų pagrindų: pirma, klausimas svarbus dėl teisės taikymo kitose panašiose bylose arba dėl teismų praktikos vienodinimo (precedento pagrindas), t. y. Aukščiausiojo Teismo sprendimas reikalingas tinkamam teisės taikymui ateityje; antra, buvo padaryta tokia rimta procesinė ar kitokia klaida, kad apeliacinės instancijos teismo sprendimas galėtų būti panaikintas arba pakeistas; trečia, yra kitų rimtų priežasčių suteikti leidimą apskųsti. Pastarieji du pagrindai yra apsaugos priemonė, leidžianti įsikišti Aukščiausiajam Teismui, siekiant suteikti šalims teisinę apsaugą, net ir bylose, kuriose nėra precedento sukūrimo galimybių. Iš maždaug 2000 apskųstų bylų per metus teismas priima sprendimą dėl ginčo esmės maždaug 130 bylų, iš jų apie 100 bylų yra precedentinės (iki 80 proc.), likusios bylos tokios reikšmės neturi. Precedentai suteikia teisinių gairių dėl panašių ginčų ateityje ir siekia užtikrinti, kad teismai visoje šalyje vienodai aiškintų įstatymus. Tai padidina galimybes kreiptis į teismą visoms potencialioms šalims, atsidūrusioms panašiose situacijose. Aiškus precedentas gali reikšti, kad galimas bylinėjimasis tampa visiškai nereikalingas. Taip pat Aukščiausiojo Teismo praktika kartu su įstatymų leidybos darbu prisideda prie teisinės sistemos plėtros. Bylų atranka leido teismui nukreipti savo išteklius į bylas, turinčias pirmenybę. Teismas tapo tvirtu precedento teismu ir nebuvo jokių įrodymų, kad dėl to būtų daromas neigiamas poveikis asmens teisei kreiptis į teismą. Ribotas tinkamai atrinktų bylų skaičius reiškia, kad precedentai gali būti parengti aukščiausios kokybės, taip pat kad su krūviais galima susitvarkyti gana ribotam teisėjų skaičiui

---

[96] Driukas, A. (2002). Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 28(20), p. 167.

[97] The Swedish Code of Judicial Procedure [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.government.se/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf.

[98] Supreme Court of Sweden [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.domstol.se/en/supreme-court/about-proceedings/appeals-and-leave-to-appeal/.

[99] The Code Of Judicial Procedure of Finland [interaktyvus]. Prieiga internete https://korkeinoikeus.fi/material/attachments/kko2/korkeinoikeus/LWDMKsBYF/Code_of_Judicial_Procedure_Chapters_30-31.pdf.

– prezidentui ir 18 teisėjų. Teisinės praktikos vienodumas teisme apskritai nėra problema. Jei norima, kad nacionalinis aukščiausiasis teismas būtų stiprus precedento teismas, jis skundams priimti turi turėti tvirtą leidimų sistemą, sutelkdamas dėmesį į bylų precedentinę vertę[100].

Vokietijos Federalinio Teisingumo Teismo (Bundesgerichtshof, arba BGH) (toliau – ir Vokietijos Aukščiausiasis Teismas) pagrindinis uždavinys – užtikrinti teisės vienodumą, aiškinti pagrindinius teisės klausimus ir plėtoti teisę. Teismas pats nenustato faktų, o apsiriboja žemesniosios instancijos teismų atlikto bylos teisinio įvertinimo peržiūra. Skundas dėl teisės klausimų priimamas, jeigu teisės klausimas turi esminę reikšmę arba to reikalauja tolesnis teisės plėtojimas arba interesas užtikrinti vienodą teisminį nagrinėjimą (Vokietijos CPK 543 straipsnio 2 dalies 1–2 punktai)[101]. Tačiau teismo sprendimas visada bus laikomas pažeidusiu teisę ir skundas bus priimtas, jeigu nustatomi absoliutūs teismo sprendimo negaliojimo pagrindai (Vokietijos CPK 547 straipsnis)[102]. Baudžiamosiose bylose kasacinis skundas gali būti pateikiamas dėl sunkių (angl. *capital*) nusikaltimų (įskaitant ir nusikaltimus valstybės saugumui), dėl nusikaltimų bylose, kuriose pateikdamas kaltinimus prokuroras siūlė didesnę nei 4 metų laisvės atėmimo bausmę, priverčiamųjų medicinos priemonių taikymą – gydymą psichiatrijos ligoninėje, suėmimą[103].

Austrijoje galimybė kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą ribojama dviem būdais: ginčo suma nėra mažesnė nei 5000 Eur ir byloje sprendžiamas materialiosios ar proceso teisės klausimas turi didelę reikšmę teisės vienodumui, teisiniam tikrumui ar teisės plėtojimuisi užtikrinti. Tokio pobūdžio diskreciniai apribojimai parankūs pragmatiškam tikslui – sumažinti teismo užimtumą, nesumažinant apeliacinio teismo, kaip galutinės instancijos teismo, reikšmės ir konstitucinio statuso (Austrijos CPK 502 straipsnis)[104]. Baudžiamosiose bylose Aukščiausiasis Teismas pirmiausia sprendžia dėl apeliacinių skundų dėl baudžiamųjų nuosprendžių, priimtų teismuose su prisiekusiaisiais ar prisiekusiųjų teismo teisėjais, ir susijusių apeliacinių skundų (dėl bausmių skyrimo ar civilinių reikalavimų pripažinimo). Be to, generalinis prokuroras taip pat gali teikti apeliacinį skundą teismui, siekdamas užtikrinti teisės vientisumą. Be šių funkcijų, teismas priima sprendimus dėl sulaikytų ar įkalintų asmenų teisių[105].

Nyderlanduose kasacijos tikslas – išsaugoti teisės vienodumą, plėtoti teisės raidą ir užtikrinti teisinę apsaugą. Teismas skundą priima tik tada, kai teisės klausimų išsprendimas yra būtinas dėl siekio užtikrinti teisės vienodumą ar teisės plėtojimą[106].

---

[100] Leppänen, T. (2023). The Role of the Supreme Court and Leave to Appeal in Finland. International Conference. *The Role of the Supreme Courts in Providing Effective Legal Protection* [interaktyvus]. Prieiga internete https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/puheet_1/theroleofthesupremecourtandleavetoappealinfinland.html.

[101] Code of Civil Procedure of Germany [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

[102] Code of Civil Procedure of Germany [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

[103] Bundesgerichthof [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.bundesgerichtshof.de/EN/Home/homeBGH_node.html#:~:text=The%20Federal%20Court%20of%20Justice%20(Bundesgerichtshof%20%E2%80%93%20BGH%20)%20is%20Germany's,has%20its%20seat%20in%20Karlsruhe; https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.pdf.

[104] Zivilprozessordnung – ZPO [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001699.

[105] The Supreme Court of Justice [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.ogh.gv.at/en/the-supreme-court-of-justice/position-and-functions/.

[106] Leeman, J. *The Netherlands Supreme Court and the Cassation Procedure in Civil Cases* [interaktyvus]. Prieiga internete https://minerva-advocaten.nl/en/news/cassation-procedure; Supreme Court of the Netherlands [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.rechtspraak.nl/english/judicial-system-and-legislation/pages/supreme-court.aspx.

Tačiau patikimų atsakymų, kokiai Aukščiausiojo Teismo funkcijai (viešajai ar privačiai) teikiama pirmenybė, negalima pateikti vien analizuojant atrankos kriterijų formuluotes teisės aktuose. Svarbu, kaip šie kriterijai taikomi praktikoje. Pavyzdžiui, anksčiau minėta atrankos kriterijų formuluotė labai aiškiai ir atvirai pabrėžia Vokietijos Federalinio Teisingumo Teismo viešąją funkciją, o tikslas garantuoti teisingą sprendimą individualiame ginče yra tik antraeilis[107]. Teisė kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą suteikiama, jei yra fundamentalus teisės klausimas arba jei Aukščiausiojo Teismo sprendimas reikalingas siekiant vienodai taikyti teisę arba siekiant teisės plėtros. Aukščiausiajam Teismui pateikti klausimai turėtų būti svarbūs ne tik konkrečiai bylai. Teisės klaidos individualiose bylose, kad ir kokios rimtos ar akivaizdžios jos būtų, negali būti esminės reikšmės klausimai, nebent pats individualus sprendimas turi toli siekiančių pasekmių, ypač ekonominių, peržengiančių ginčo šalių ribas[108]. Esminės svarbos klausimai gali būti tik tokie teisės klausimai, kurie gali turėti įtakos neapibrėžtam skaičiui bylų, išskyrus nagrinėjamą bylą. Taigi turėtų būti aišku, kad Aukščiausiojo Teismo funkcija visų pirma nėra užtikrinti teisingumą individualioje byloje[109]. Iš tikrųjų, jei klaida yra akivaizdi, pasikartojimo pavojus, remiantis bendra patirtimi, yra dar mažesnis, o ne didesnis[110]. Nepaisant to, Vokietijos teisininkų bendruomenėje (ypač advokatūroje ir akademiniuose sluoksniuose) taip pat buvo gajus suvokimas, kad revizija turėtų derinti Aukščiausiojo Teismo sprendimo viešąją ir privačią funkcijas, dėl šio suvokimo ir Konstitucinis Teismas ilgai išliko gana dviprasmiškas. Arši naujosios sistemos kritika galbūt paskatino Vokietijos Federalinį Teisingumo Teismą prieiti prie išvados, kad bent jau kraštutiniais atvejais apskritai svarbu taisyti klaidas[111]. Tai pasiekiama netiesiogiai, nurodant bendrą interesą užtikrinti vienodą teismų praktiką[112]. Taigi, net jei klaida neturi jokios reikšmės, peržengiančios individualios bylos ribas, leidimas pateikti apeliacinį skundą suteikiamas, jei ji susijusi su pagrindinėmis konstitucinėmis garantijomis (ir neabejotina, kad Konstitucinis Teismas panaikintų sprendimą, jei būtų pateiktas konstitucinis skundas) arba jei klaidingas teisės taikymas yra toks rimtas ir akivaizdus, kad prilygsta teismo savivalei. Vadinamieji absoliutūs teismo sprendimo negaliojimo pagrindai sudaro pakankamą pagrindą suteikti leidimą skundų peržiūrai. Federalinis Teisingumo Teismas leidžia tokias bylas pateikti peržiūrėti, nes priešingu atveju „būtų pakirstas pasitikėjimas veiksminga teismų sistema“[113].

---

[107] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 58 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[108] Domej, T. (2014). What is an important case? Admissibility of Appeals to the Supreme Courts in the German-speaking Jurisdictions. In: Uzelac, A., Van Rhee, C. H. *Nobody's Perfect; Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*, p. 275–285, 280 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/103712/; Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 58 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[109] Stuerner, R. H., Murray, P. L. (2024). *German Civil Justice*, p. 386 [interaktyvus]. Prieiga internete chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cap-press.com/pdf/1331.pdf?srsltid=AfmBOoqXeyy5tvz_8pYBfe6noWBiOLMOx7PZ1-fPEwME1Ybg17GwKw-m; Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 58 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[110] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 58 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[111] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 58–59 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[112] Domej, T. (2014). What is an important case? Admissibility of Appeals to the Supreme Courts in the German-speaking Jurisdictions. In: Uzelac, A., Van Rhee, C. H. *Nobody's Perfect; Comparative Essays on Appeals and other Means of Recourse against Judicial Decisions in Civil Matters*, p. 281. [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/103712/; Stuerner, R. H., Murray, P. L. (2024). *German Civil Justice*, p. 390 [interaktyvus]. Prieiga internete chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cap-press.com/pdf/1331.pdf?srsltid=AfmBOoqXeyy5tvz_8pYBfe6noWBiOLMOx7PZ1-fPEwME1Ybg17GwKw-m

[113] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 59 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

Aktualiausias klausimas – kaip nustatyti ribą tarp paprastų akivaizdžių teisės klaidų (to nepakanka leidimui suteikti) ir tokios klaidos, kuri prilygsta savivalei. Ši problema aktuali daugeliui jurisdikcijų, įskaitant ir Lietuvą. Pvz., CPK kasacijos pagrindai suformuluoti pakankamai abstrakčiai ir, priešingai nuo kai kurių kitų valstybių reguliavimo, CPK kaip kasacijos pagrindo nenustato absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų (CPK 329 straipsnio 2 dalis) ir dažniausiai jie turi reikšmės tik privačiam interesui, nes yra detaliai atskleisti ir išaiškinti ankstesnėje kasacinio teismo praktikoje. Tačiau tai nereiškia, kad tokiu pagrindu pateiktas kasacinis skundas nebus priimtas (pvz., dėl neteisėtos sudėties teismo, bylos išnagrinėjimo tinkamai neinformavus šalies, nusprendus dėl neįtrauktų asmenų teisių ir pareigų ir kt.). Pavyzdžiui, kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad CPK 329 straipsnio 2 ir 3 dalyse nustatytus sprendimo negaliojimo pagrindus taiko ir kasacinis teismas, spręsdamas dėl apeliacinės instancijos teismo sprendimo (nutarties) negaliojimo. Todėl absoliučių teismo procesinio sprendimo negaliojimo pagrindų pagal CPK 329 straipsnio 2 ir 3 dalis patikrinimas yra ir kasacijos pagrindas pagal CPK 346 straipsnį[114].

Daug kas priklauso ne tik nuo Aukščiausiojo Teismo teisėjų gebėjimo laikytis savikontrolės, bet ir nuo jų suvokimo ir vertybinio pasirinkimo, kiek svarbi yra Aukščiausiojo Teismo viešoji funkcija ir kiek – teisingas rezultatas individualioje byloje. Net jei įstatymu įtvirtintos nuostatos dėl filtravimo kriterijų yra (beveik) identiškos, laipsnis, kuriuo Aukščiausiasis Teismas rūpinasi viešąja teismo funkcija ar teisingu sprendimu konkrečioje byloje, įvairiose jurisdikcijose labai skiriasi.

Antai, beveik identiška įstatymu įtvirtinta leidimo pateikti apeliacinį skundą pagrindų apibrėžtis Slovėnijoje aiškinama labai griežtai – griežčiau nei Vokietijoje. Įstatymų leidėjas atvirai nurodė, kad naujoje peržiūros sistemoje pagrindinė Aukščiausiojo Teismo funkcija yra viešojo pobūdžio[115]. Šiai pozicijai pritarė ir Konstitucinis Teismas[116].

Taigi, atskiros teismų klaidos, neturinčios jokios reikšmės už nagrinėjamos bylos ribų, nereiškia, kad Aukščiausiasis Teismas skundą nagrinėti priims, tačiau ir nereiškia, kad visada tokį skundą bus atsisakyta priimti. Identiška įstatymo formuluotė skirtingose jurisdikcijose nereiškia, kad jos bus vienodai taikomos praktikoje (Vokietijoje, Švedijoje, Austrijoje, Slovėnijoje ir kt.). Pvz., nors pagrindinis kriterijus duoti leidimą pateikti skundą Aukščiausiajam Teismui gali būti suteiktas tik tuo atveju, kai kalbama apie bendro intereso klausimą, neretai įstatyme taip pat nustatyti papildomi pagrindai, pavyzdžiui, kaip minėta, „šiurkštus aplaidumas ar šiurkšti klaida“ (Švedijoje). Tai reikštų, kad individuali Aukščiausiojo Teismo funkcija (pasireiškianti antroje apeliacinių skundų pagrindų grupėje) yra (beveik) tokia pat svarbi kaip ir viešoji. Tačiau ne visada tokia išvada būtų teisinga. Švedijos Aukščiausiasis Teismas labai nenoriai suteikia leidimą remdamasis šiais papildomais kriterijais ir aiškiai pabrėžia, kad beveik visos civilinės bylos, kuriose suteikiamas leidimas paduoti apeliacinį skundą, yra precedentinio pobūdžio[117].

---

[114] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-481/2004; 2005 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-234/2005; 2024 m. rugsėjo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-151-403/2024, kt.

[115] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 59 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[116] Decision of the Slovenian Constitutional Court, 12 May 2011 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.us-rs.si/documents/69/b2/u-i-302-09-up-1472-09-u-i-139-10-up-748-102.pdf.

[117] Lindblom, P. H. The Role of the Supreme Courts in Scandinavia. *Stockholm Institute for Scandianvian Law 1957-2009*, p. 111 [interaktyvus]. Prieiga internete https://scandinavianlaw.se/pdf/39-15.pdf.

Estijoje vien pagal įstatymo formuluotę sunku daryti išvadą, kuri Aukščiausiojo Teismo funkcija vyrauja. Įstatymo formuluotė dėl kasacijos pagrindų suderina visuomenės („esminė svarba teisinio tikrumo užtikrinimui, vienodos teismų praktikos formavimui ir tolesniam teisės plėtojimui“) ir privačią („akivaizdžiai neteisingas materialiosios teisės normos taikymas arba esminis proceso teisės normos pažeidimas ir dėl to galėjo būti priimtas neteisingas žemesniosios instancijos teismo sprendimas“) funkcijas (Estijos CPK 668 straipsnio 1 dalis)[118]. Tačiau, nepaisant teisinio reguliavimo, Estijos Aukščiausiojo Teismo interneto puslapyje taip pat nurodoma, kad kasacinio skundo nagrinėjimas turi turėti esminę reikšmę teisiniam tikrumui užtikrinti ir vienodai teismų praktikai formuoti[119].

Latvijos CPK 450 straipsnio 3 dalyje nustatyta[120], kad kasacinis skundas gali būti paduotas, jeigu apeliacinės instancijos teismas pažeidė materialiosios ar proceso teisės normą arba jeigu apeliacinės instancijos teismas viršijo savo įgaliojimus.

Lyginant Lietuvos CPK nustatytus kasacijos pagrindus su Latvijos ir Estijos civiliniuose procesuose įtvirtintais kasacijos pagrindais, galima daryti išvadą, kad Lietuvos kasacijos pagrindai yra patys griežčiausi ir labiausiai atitinka minėtuosius išimtinai viešuosius kasacinio proceso tikslus. Lietuvos įstatymų leidėjas reikalauja, kad būtų padarytas ne „eilinis“ materialiosios ar proceso teisės normų pažeidimas, o toks, kuris turi esminę reikšmę vienodai aiškinant ir taikant teisę, jeigu šis pažeidimas galėjo turėti įtakos priimant neteisėtą sprendimą (nutartį).

Tačiau, kaip minėta, jei kalbame apie BPK įtvirtintus kasacijos pagrindus, jie yra lankstesni ir labiau nukreipti į privačios teismo funkcijos įgyvendinimą. BPK 369 straipsnyje nurodyta, kad kasacijos pagrindais yra netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas; padaryta esminių šio kodekso pažeidimų. Toliau yra pateikiamas ir jų turinys – netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas yra tada, kai netinkamai pritaikytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies normos, taip pat kai nusikalstamos veikos kvalifikuojamos ne pagal tuos Baudžiamojo kodekso straipsnius, dalis ir punktus, pagal kuriuos tai reikėjo daryti. Esminiais šio kodekso pažeidimais laikomi tokie šio kodekso reikalavimų pažeidimai, dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės ar kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį[121].

Atlikta analizė leidžia teigti, kad valstybėse, kuriose egzistuoja tinkami skundų filtravimo mechanizmai (pavyzdžiui, Ispanijoje, Lenkijoje, Švedijoje, Estijoje, Suomijoje, taip pat ir Lietuvoje), Aukščiausiojo Teismo sprendimo precedentinė funkcija gali būti įgyvendinta tinkamai. Kaip bus argumentuojama toliau, ypač svarbu, kad atrankos procedūros būtų derinamos su galimybe nepateikti motyvų dėl sprendimų, kuriais skundus atsisakoma priimti visapusiškai nagrinėti[122]. Nors kasacijos modelio, atrankos procedūrų ir kasacijos pagrindų teisinis reguliavimas Lietuvoje aiškiai išreiškia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo viešąją funkciją, tačiau atsakymas į klausimą, kokia kasacinio teismo funkcija pripažįstama dominuojančia, ne mažiau priklauso ir nuo kasacinių skundų atrankos kriterijų taikymo praktikoje.

---

[118] Code of Civil Procedure of the Republic of Estonia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.riigiteataja.ee/en/eli/510042025001/consolide.

[119] Supreme Court of Estonia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.riigikohus.ee/en/supreme-court-estonia.

[120] Civil Procedure Law of the Republic of Latvia [interaktyvus]. Prieiga internete chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lv/lv091en.pdf.

[121] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

[122] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 56 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

4. Kasacinių skundų atrankos procedūra Lietuvoje ir jos tobulinimo galimybės

Pastaruoju metu teisininkų bei politikų bendruomenėse vėl labai daug diskutuojama, ar kasacijos modelis Lietuvoje veikia tinkamai, ar nereikia keisti reguliavimo. Sutikime, kad, nepaisant tam tikrų skirtumų, mūsų suvokimas apie Aukščiausiojo Teismo paskirtį, dominuojančią jo viešąją funkciją, skundų kasaciniame teisme atrankos mechanizmus ir filtrus, kasacijos pagrindus iš esmės nesiskiria nuo požiūrio analizuotose kitų valstybių jurisdikcijose, taip pat užsienio teisės doktrinoje. Kaip užsienio valstybėse, taip ir Lietuvoje kasacijos reforma buvo lydima tam tikros teisininkų bendruomenės pasipriešinimo. Kita vertus, skirtingose jurisdikcijose gali sutapti požiūris į Aukščiausiojo Teismo viešąją funkciją, tačiau skirtis taikomos konkrečios skundų atrankos modelio procesinės priemonės, įrankiai, o kai kurie iš jų gali netgi prieštarauti deklaruojamai Aukščiausiojo Teismo viešajai paskirčiai ir ją paneigti (pvz., pozicija dėl poreikio motyvuoti Aukščiausiojo Teismo sprendimus, kuriais atsisakoma suteikti leidimą kasacijai).

Vis dėlto pažymėtina, kad visos diskusijos dažniausiai susijusios ne su pasirinkto kasacijos modelio tinkamumu, o su tinkamu galiojančio teisinio reguliavimo įgyvendinimu, ypač – su kai kurių teisininkų supaprastintu požiūriu į kasacijos paskirtį ir siekiu, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priimtų kuo daugiau kasacinių skundų ir kad atsisakymą juos priimti pagrįstų išsamiais argumentais. Tai reiškia, kad dar ne visa teisininkų bendruomenė yra suvokusi tikrąją Lietuvos Aukščiausiojo Teismo paskirtį ir kuriamų precedentų vertę – siekį juos panaudoti daugeliui ateities bylų, t. y. viešajam tikslui, o ne išspręsti dviejų šalių individualų ginčą. Visuomenės spaudimas kartais paveikia ir politikus.

Antai, ne taip jau ir seniai buvo pateiktas radikalus siūlymas, kurį įgyvendinus kasacija vėl būtų grąžinta į praeitį. Lietuvos Respublikos Seime 2017 m. gegužės 16 d. buvo įregistruotas CPK 347 ir 350 straipsnių pakeitimo projektas, kuriuo iš esmės buvo siekiama panaikinti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinių skundų atrankos sistemą, taip pat atsisakyti reguliavimo, pagal kurį kasacinį skundą turi surašyti advokatas[123]. Projekto aiškinamajame rašte[124] teigiama, kad „šiuo metu susiklostė netinkama kasacinio teismo praktika, kai šis teismas faktiškai bylas išnagrinėja ne teismo posėdžiuose, o kasacinių skundų atrankos kolegijose, kuriose kasacinis teismas pasisako iš esmės bylos klausimais kasacinio skundo priėmimo metu, nors toks bylos nagrinėjimas iš esmės turėtų vykti teismo posėdyje, išklausius abiejų šalių argumentus, o ne kasacinių skundų atrankos kolegijose“. Taigi, projektu nepagrįstai buvo siūloma pakeisti kasacinio skundo nagrinėjimo tvarką ir atsisakyti teisėjų atrankos kolegijos atliekamos pirminės skundų peržiūros, kurios metu kasacinį skundą atsisakoma priimti, jeigu nėra CPK 346 straipsnyje nustatytų pagrindų pradėti kasacijos procesą. Savo esme toks siūlymas reiškė, kad kasacinis skundas turi būti priimtas, jeigu jis atitinka bendruosius procesiniam dokumentui keliamus priimtinumo kriterijus. Tačiau skundo priimtinumas ir bylos atranka nagrinėti kasacine tvarka yra du skirtingi etapai: pirmasis yra būtina antrojo sąlyga, tačiau pirmojo įvykdymas nėra pakankama sąlyga antrajam[125].

---

[123] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 306, 3201, 347 ir 350 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas [interaktyvus]. Prieiga internete https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/5a3b3e503a3111e79f4996496b137f39?jfwid=-15zxvvscmv.

[124] Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 306, 3201, 347 ir 350 straipsnių pakeitimo įstatymo [interaktyvus]. Prieiga internete https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/8d6dc7c03a3111e79f4996496b137f39?jfwid=-15zxvvscmv.

[125] Žr., pvz., Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 37 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

Džiugu, kad Seimo Teisės departamentas neigiamoje išvadoje dėl šio projekto dar kartą patvirtino kasacijos viešąją funkciją nurodydamas, kad „kasacinį teismą turi pasiekti bylos, galinčios turėti įtakos vienodam teisės aiškinimui ir taikymui, nes priešingu atveju būtų paneigta kasacijos esmė, kiltų grėsmė, jog dėl per didelio bylų kiekio teisės taikymo ir aiškinimo klausimai būtų sprendžiami skirtingai. <...> Siekis kasacinį procesą iš išimtinio, ekstraordinarinio teismų sprendimų teisėtumo kontrolės būdo paversti tiesiog dar viena galimybe peržiūrėti teismų sprendimus instancine tvarka neatitinka kasacijos proceso funkcijų, esmės ir tikslo. <...> Siekiant užtikrinti kasacijos funkciją, būtina preliminariai įvertinti, ar egzistuoja įstatyme nustatyti kasacijos pagrindai. <...> Pasiūlymas atsisakyti reikalavimo, jog kasacinį skundą surašo advokatas, dar labiau nepagrįstas ir neproporcingas, nes neturintiems teisinio išsilavinimo ir sisteminių teisės žinių asmenims būtų sunku ar net neįmanoma tinkamai nurodyti išsamius teisinius argumentus ir surašyti kasacinius skundus, kad kasacinis procesas apskritai galėtų prasidėti ir būtų efektyvus jų teisių gynimo požiūriu“[126].

2025 m. pradžioje Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisija įregistravo nagrinėti trijų fizinių asmenų (vienas iš jų – advokatas) peticiją dėl CPK 346 straipsnio, reglamentuojančio kasacijos pagrindus, pakeitimo. Peticijoje nurodoma, kad „būtina naikinti apskųstų žemesniosios instancijos teismo aktų teisėtumo pasirinktinio patikrinimo teisę kasacinės instancijos teisme, kad būtų užkirstas Konstitucijai priešingų teismo aktų galiojimas; būtina atsisakyti CPK numatytų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sudaromų teisėjų atrankos kolegijų“, o kasacijos pagrindais pripažinti iš esmės bet kokį materialiosios ar proceso teisės pažeidimą[127]. Šiuo metu peticija dar neišnagrinėta, tačiau, akivaizdu, ji negalėtų būti tenkinama, nes joje pateikti siūlymai ir argumentai neatitinka šiame tyrime aptarto ribotos kasacijos modelio ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pateiktų kasacinio teismo prigimties ir paskirties išaiškinimų.

Viešos diskusijos apie Aukščiausiojo Teismo paskirtį valstybėje neabejotinai skatina ir vidines diskusijas Lietuvos Aukščiausiajame Teisme. Kaip ir užsienio valstybėse ar tarp kitų valstybių teisininkų (ir teisėjų), pačiame Lietuvos Aukščiausiajame Teisme taip pat nėra bendros nuomonės dėl esminio klausimo – ar pagrindinė (ir vienintelė) kasacinio teismo paskirtis yra vykdyti viešąją funkciją – kurti precedentus, ar būtina visada siekti įgyvendinti ir individualų teisingumą konkrečioje byloje. Taigi, kasacinių skundų atrankos procese susiduria du požiūriai: požiūris, kad teisingumas turi būti įvykdytas kiekvienoje konkrečioje byloje, ir požiūris, kad kasacinis skundas turėtų būti priimtas tik tais atvejais, kai skunde yra nurodyti ir tinkamai pagrįsti proceso įstatyme įtvirtinti kasacijos pagrindai. Ir toks požiūrių skirtumas yra natūralus, nes, visų pirma, tokio pobūdžio diskusija vyksta visose visuomenėse ir teisinėse sistemose; antra, teisėjui, kaip teisingumą vykdančiam profesionalui, vertybiškai sudėtinga „peržengti“ per žemesniojo teismo padarytą klaidą, nors ji ir nelemia poreikio formuoti vienodą teisės praktiką šalyje ir susijusi tik su privačiu interesu; trečia, atrankos (kasacijos leidimų) modelis galioja dar palyginti neilgai ir teisėjams nelengva pakeisti tvirtai įsisąmonintą ir lyg savaime suprantamą tezę

[126] Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2017 m. gegužės 22 d. išvada dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 306, 3201, 347 ir 350 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto [interaktyvus]. Prieiga internete https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/9da81c80404911e7b8e5a254f4e1c3a7?jfwid=-15zxvvscmv.

[127] Peticijų nagrinėjimas (nuo 2024 m. liepos 1 d.) [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=40521&p_k=1.

apie teismo paskirtį – vykdyti teisingumą visose bylose, net jei tai būtų ir Aukščiausiasis Teismas. Juk Aukščiausiojo Teismo teisėjai dažniausiai būna ilgą laiką dirbę ir žemesniuose teismuose. Dėl to skundas kartais yra priimamas net ir tais atvejais, kai „formaliai“ kasaciniame skunde keliami teisės klausimai neatitinka proceso įstatymuose įtvirtintų kasacijos pagrindų. Individualaus teisingumo požiūris sudaro sąlygas įgyvendinti teisingumą, bet paneigia kasacijos pagrindus ir kasacijos paskirtį. Formalusis požiūris orientuoja į objektyvesnius kriterijus, bet praktikoje gali pasitaikyti ir situacijų, nors ir rečiau, kai teisės klausimas, nors ir formaliai nesudarantis kasacijos pagrindo, turėtų būti išspręstas Aukščiausiajame Teisme. Požiūrių skirtumai, jų privalumai ir trūkumai įpareigoja proceso įstatymuose atrasti lankstų šių požiūrių sugyvenimą.

Visa tai leidžia teigti, kad kasacinių skundų atrankos proceso rezultatas, priimtų skundų skaičius ir Lietuvoje priklauso ne vien nuo teisės aktuose suformuluotų kasacijos pagrindų, jis priklauso taip pat nuo pačių teisėjų požiūrio, kasacijos pagrindų aiškinimo ir subjektyvaus suvokimo, kasacinio teismo politikos, teisėjų skaičiaus.

Lietuvos Aukščiausiajame Teisme nuolat atliekamos įvairios analizės, kaip pagerinti kasacinių skundų atrankos ir kasacinių bylų išnagrinėjimo kokybę, t. y. surasti geriausią kasacinių bylų skaičiaus ir kokybės balansą. Idėjų tam ieškoma ir randama taip pat viešuose renginiuose vykstančiose intensyviose diskusijose su kitomis suinteresuotomis teisininkų bendruomenėmis[128]. Šias diskusijas skatina ne tik aptartos praktikos tendencijos, bet ir gana didelis paliekamų galioti žemesniųjų teismų sprendimų procentas: civilinėse bylose – apie 40 proc., baudžiamosiose – apie 55 proc. bylų. Palyginti su 1999–2000 metų statistika, kai tik 32 proc. kasacinių skundų buvo pripažįstama pagrįstais, o net 68 proc. bylų sprendimai buvo paliekami galioti, padaryta didelė pažanga. 2022 metais civilinėse bylose intervencija buvo padaryta į 63,5 proc., 2023 metais – į 61,8 proc. teismų sprendimų (jie pakeisti arba panaikinti visiškai ar iš dalies), tai reiškia, kad kasacinių skundų atrankos kokybė pagerėjo iš esmės. Baudžiamosiose bylose intervencija daroma apie 40 proc. atvejų (įskaitant ir bylos perdavimą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka). Nepaisant to, vis dėlto beveik du penktadaliai kasacinių bylų, kuriose teismų sprendimai paliekami nepakeisti, atrodo, vis dar yra per didelis skaičius. Šiose situacijose nukenčia teisinių santykių stabilumas, teismas apkraunamas „neperspektyviomis“ bylomis, kuriose dažnai nėra suformuluojama jokia teisės aiškinimo taisyklė. Tai reiškia, kad ir ateityje bylų atrankos kokybei turi būti skiriamas ne mažesnis dėmesys. Patys Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai pernelyg dažnai nagrinėdami bylą diskutuoja, kad kasacinio skundo byloje nereikėjo priimti, nes byla iš esmės išspręsta tinkamai, jokios vertės vienodai teismų praktikai byla neturi. Šiuo atžvilgiu iš bendro dėsningumo visiškai išsiskiria 2024 metų kasacinių bylų išnagrinėjimo statistika: civilinėse bylose net 47 proc. bylų teismų sprendimai kasacijoje palikti galioti ir tik 53 proc. bylų padaryta tam tikra intervencija į teismų sprendimus. Neatlikus išsamios analizės sunku daryti net išankstines išvadas, kas galėjo lemti tokį rezultatą, tačiau akivaizdu, kad per atrankos procedūrą priimami ir kasaciniai skundai,

[128] Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 27 d. pranešimą spaudai „Kas yra ir kaip veikia kasacinių skundų atranka Aukščiausiajame Teisme?“ [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/lt/kas-yra-ir-kaip-veikia-kasaciniu-skundu-atranka-auksciausiajame-teisme/6519; Lietuvos advokatūros 2019 m. spalio 23 d. raštą Lietuvos Aukščiausiajam Teismui dėl kasacinių skundų atrankos procedūrų tobulinimo [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teise.pro/index.php/2019/10/23/lietuvos-advokaturos-rastas-lietuvos-auksciausiajam-teismui-del-kasaciniu-skundu-atrankos-vidaus-proceduru-tobulinimo/; Lietuvos advokatūros organizuotą 2022 m. balandžio 28 d. konferenciją kasacinių skundų atrankos klausimais; 2023 m. gegužės 5 d. konferenciją „Lietuvos Respublikos CPK 20-tis: lūkesčiai ir rezultatai“ [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.tf.vu.lt/events/konferencija-lietuvos-respublikos-civilinio-proceso-kodekso-20-metis-lukesciai-ir-rezultatai/; 2024 m. kovo 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. metinės veiklos apžvalgos pristatymą, kurio metu diskutuota tema „Kasacinių skundų atranka: iššūkiai ir perspektyvos“ [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lat.lt/naujienos/pristatyta-2023-m.-lietuvos-auksciausiojo-teismo-veiklos-apzvalga/1635; kt.

kuriuose nėra tinkamai suformuluoti reglamentuoti kasacijos pagrindai. Regis, kasaciniame teisme nuolat diskutuojama ir įgyvendinamos organizacinės priemonės atrankos procedūroms tobulinti, tačiau pastarųjų metų rezultatas rodo padidėjusį atrankoje dirbančių teisėjų dėmesį tam, kad būtų tinkamai išspręstas individualus ginčas byloje, nors tai ir neteikia pridėtinės vertės viešajam kasacijos tikslui. Galima daryti ir prielaidą, kad tokį ryškų bylų išnagrinėjimo statistikos posūkį lėmė nuolat daromas spaudimas kasaciniam teismui priimti kuo daugiau kasacinių skundų.

Taigi, aptariami požiūriai dėl kasacinio teismo paskirties valstybėje yra sunkiai suderinami, tačiau viešoji kasacinio teismo funkcija vis dėlto turi išlikti vyraujanti, nors ir neabsoliuti. Tinkamą šių požiūrių balansą turėtų užtikrinti įvairios procesinės priemonės ir teisės nuostatos, reglamentuojančios kasacinių skundų atrankos procesą, taip pat didelę profesinę bei gyvenimišką patirtį ir aukštą kvalifikaciją turinčių teisėjų bei teismo personalo kompetencija.

Pagrindiniai Lietuvos Aukščiausiajame Teisme diskutuojami klausimai – ar yra tinkamas reguliavimas ir (arba) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, kad kasacinio skundo priėmimo klausimas nagrinėjamas negavus kitos šalies atsiliepimo į kasacinį skundą ir net neišreikalavus bylos; ar nebūtų galima priimti tik dalį kasacinio skundo; ar kasacinių skundų padavimo terminai nėra per ilgi; ar pagrįstai priimami pakartotiniai kasaciniai skundai, kai pateiktas kasacinis skundas neatitiko tik reikalavimo suformuluoti motyvuotus kasacijos pagrindus; ar teisėjų atrankos kolegija turi pateikti išsamius atsisakymo priimti skundą argumentus.

Kaip ir užsienio jurisdikcijose, taip ir Lietuvoje aštriausia diskusija kyla dėl pastarojo, nors, atrodo, pasirinkus kasacijos modelį su viešąja teismo funkcija, yra daugiausia argumentų, kad reikalauti motyvuoti tokias nutartis nėra jokio pagrindo. Šią problemą pirmiausia ir aptarsime.

4.1. Dėl atrankos kolegijos nutarčių motyvavimo

Prof. A. Galičiaus teigimu, paprastai „leidimų suteikimo“ sistemos įvedimas vyksta „ranka rankon“ su taisykle, kad tais atvejais, kai prašymas leisti pateikti kasacinį skundą atmetamas, teismas neprivalo nurodyti svarbių tokio atmetimo priežasčių. Dauguma tikslų, kurių siekiama leidimo pateikti kasacinį skundą sistema, negalėtų būti pasiekti, jei teismas savo sprendimuose atsisakyti leisti pateikti kasacinį skundą privalėtų pateikti motyvus, – nei tikslas sumažinti neišnagrinėtų bylų skaičių aukščiausiuosiuose teismuose, nei tikslas, kad aukščiausiųjų teismų teisėjai savo gebėjimus visiškai skirtų visuotinės svarbos bylų nagrinėjimui pro futuro (ateičiai) ir sprendimų iš esmės išnagrinėtose kasacinėse bylose priėmimui, nei tikslas, kad aukščiausiųjų teismų „produkcijos“ kiekis būtų santykinai nedidelis[129].

Taisyklė, pagal kurią Aukščiausiasis Teismas neprivalo motyvuoti sprendimo, kuriuo atmetamas prašymas leisti pateikti kasacinį skundą, buvo ne kartą ginčijama tiek EŽTT lygmeniu, tiek ir nacionaliniams konstituciniams teismams pateiktuose prašymuose. EŽTT jurisprudencija patvirtina, kad iš Konvencijos 6 straipsnio nekyla reikalavimas kasacinės instancijos teismo sprendime, kuriuo atsisakoma nagrinėti kasacinį skundą, pateikti motyvus, jeigu kasacinio skundo nėra galimybių tenkinti[130]. Be to, EŽTT šiuo klausimu pažymėjo, kad „pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, nacionali-

[129] Galič, A. A. (2019). Civil Law Perespective on the Supreme Court and its Functions. In: The Functions of the Supreme Court – Issues of Process and Administration of Justice. *Studia Iuridica*, 81, p. 65–66 [interaktyvus]. Prieiga internete https://studiaiuridica.pl/article/135451/.

[130] Žr., pvz., *Salé prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 39765/04, [2006-03-21], 17 punktas. ECLI:CE:ECHR:2006:0321JUD003976504

niams aukščiausiesiems teismams leidžiama atmesti skundą tiesiog nurodžius šiuo aspektu reikšmingas nacionalinės teisės nuostatas, reglamentuojančias tokius skundus, jeigu iškeltas klausimas nėra susijęs su esminės reikšmės teisės klausimu, taip pat atmesti kasacinį skundą nepateikiant tolesnių paaiškinimų, jeigu nuspręsta, kad jis neperspektyvus“[131]. EŽTT tokios pozicijos laikėsi ir daugelyje kitų bylų[132].

Slovėnijos Konstitucinis Teismas taip pat ne kartą sprendė šiuos klausimus ir nurodė, kad tai, jog Aukščiausiojo Teismo sprendimuose, kuriais atsisakoma leisti paduoti kasacinį skundą, nenurodomi motyvai, nereiškia teisės būti išklausytam arba reikalavimo, kad teismų sprendimuose nebūtų savivalės, pažeidimo[133]. Konstitucinis Teismas pirmiausia išsamiai paaiškino, kad reformos tikslas buvo sustiprinti Aukščiausiojo Teismo viešosios paskirties vaidmenį, ir aiškiai nurodė, kad šis vaidmuo yra kurti precedentus: „Kai Aukščiausiasis Teismas aiškina tam tikrus teisės klausimus, jis kartu kuria teisę ir formuluoja kriterijus, kurie ateityje panašiose bylose bus *ex ante* (iš anksto) gairės teismams ir apskritai teisės normų adresatams. Taip didinamas teisės normų nuspėjamumas, o kartu ir teisinis tikrumas“[134]. Konstitucinis Teismas taip pat patvirtino, kad motyvų nepateikimas sprendimuose, kuriais atsisakoma leisti paduoti kasacinį skundą, iš tikrųjų yra neatsiejamas naujosios sistemos elementas. Todėl reikalavimas nutartyse, kuriomis atmetama kasacijos galimybė, pateikti motyvus dėl bylos esmės reikštų reformos sužlugdymą, pakenktų kasacijos reglamentavimo tikslui ir dėl to susilpnėtų šio teismo reikšmė. Tik taip galima pasiekti tikslą sumažinti Aukščiausiojo Teismo teisėjų darbo krūvį. Tai būtina sąlyga, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjai visiškai susitelktų į savo tyrimus, diskusijas ir svarstymus ir taip sukurtų gerai ir išsamiai pagrįstus sprendimus bylose, kurias jie priėmė peržiūrėti[135]. Galimybė nurodyti tik formalius nutarčių, kuriomis atsisakoma priimti kasacinį skundą, motyvus yra būtina siekiant užtikrinti Aukščiausiojo Teismo misijos precedentinę paskirtį. Labai svarbu, kaip pakartoja Konstitucinis Teismas, kad bylų skaičiaus valdymas ir aiškumas yra neatsiejami nuo precedento prigimties[136]. Tik tuo atveju, kai bylų skaičius yra valdomas, yra įmanoma išlaikyti turinio apžvalgą ir pagrįstai tikėtis, kad bylos iš tiesų bus naudojamos kaip *ex ante* gairės. Konstitucinis Teismas taip pat išaiškino, kad Aukščiausiojo Teismo sprendimas atsisakyti leisti paduoti kasacinį skundą konkrečioje byloje neturėtų būti laikomas turinčiu reikšmės bylos esmei.

Atkreiptinas dėmesys, kad ir kaimyninės Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas 2020 m. kovo 12 d. sprendime[137] konstitucinėje byloje Nr. 2019-13-01 labai panašiais argumentais pripažino, jog reglamentavimas, kuriuo leidžiama neargumentuoti nutarčių atsisakyti priimti kasacinį skundą, neprieštarauja Konstitucijai. Šioje konstitucinės jurisprudencijos byloje buvo ginčijama Latvijos

---

131 *Talmane prieš Latviją* [EŽTT], Nr. 47938/07, [2016-10-13], 12, 32 punktai. ECLI:CE:ECHR:2016:1013JUD004793807.

132 *Žr. Nerva ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 42295/98, [2000-07-11]. ECLI:CE:ECHR:2002:0924JUD004229598; *Øvlisen prieš Daniją* [EŽTT], Nr. 16469/05, [2006-08-30]. ECLI:CE:ECHR:2006:0830DEC001646905; *Persson prieš Švediją* [EŽTT], Nr. 27098/04, [2008-03-27]. ECLI:CE:ECHR:2008:0327DEC002709804.

133 Decision of the Slovenian Constitutional Court, 12 May 2011 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.us-rs.si/documents/69/b2/u-i-302-09-up-1472-09-u-i-139-10-up-748-102.pdf.

134 Decision of the Slovenian Constitutional Court, 12 May 2011 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.us-rs.si/documents/69/b2/u-i-302-09-up-1472-09-u-i-139-10-up-748-102.pdf.

135 Decision of the Slovenian Constitutional Court, 12 May 2011 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.us-rs.si/documents/69/b2/u-i-302-09-up-1472-09-u-i-139-10-up-748-102.pdf.

136 Decision of the Slovenian Constitutional Court, 14 February 2013 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.us-rs.si/documents/fb/54/u-i-60-11-up-349-112.pdf.

137 Constitutional Court of the Republik of Latvia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/07/2019-13-01_Spriedums.pdf#search=; https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/press-release/the-norm-that-provides-that-the-decision-to-refuse-initiation-of-cassation-legal-proceedings-in-a-civil-case-may-be-drawn-up-in-the-form-of-a-resolution-complies-with-the-satversme/.

Respublikos CPK nuostata, jog nutartis atsisakyti priimti kasacinį skundą gali būti be motyvų. Prašymas buvo argumentuojamas tuo, kad, kasacinio teismo nutartyje nenurodžius jam priimti būtinos motyvacijos, asmuo ir visa visuomenė negali sužinoti teisėjų kolegijos argumentų ir samprotavimų, todėl negali būti tikri, kad pateiktas kasacinis skundas buvo tinkamai įvertintas ir kad teisėjų kolegijos sprendimas yra teisėtas ir pagrįstas. Visuomenės nauda iš ginčijamoje normoje įtvirtinto pagrindinių teisių suvaržymo nėra didesnė nei dėl to asmeniui padaryta žala, nes asmeniui turi būti suteikta tinkama galimybė įvertinus kasaciniame skunde išdėstytus argumentus išsiaiškinti, kodėl kasacinis procesas nebuvo pradėtas. Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas pripažino, jog „kasacinės instancijos teisme vienu metu svarbūs ir viešieji teisiniai interesai, ir bylos šalių interesai, kurie turi būti tarpusavyje subalansuoti. Tačiau viešieji teisiniai interesai kasacinės instancijos teisme turi pirminę reikšmę, nes pirminis kasacinio teismo uždavinys – užtikrinti vienodą teisės normų aiškinimą ir taikymą. Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į kasacinio teismo svarbą demokratinėje teisinėje valstybėje, privalo užtikrinti, kad šis teismas efektyviai vykdytų savo funkcijas, ir privalo atleisti kasacinį teismą nuo nepagrįstų skundų nagrinėjimo ir neesminių užduočių vykdymo, kad jo ištekliai būtų efektyviai panaudoti byloms, svarbioms vienodai teismų praktikai užtikrinti ir teismų praktikai formuoti“ (16.1 punktas).

Kitoje konstitucinės justicijos byloje Nr. 2017-23-01 priimtame 2018 m. birželio 14 d. sprendime Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas pripažino baudžiamojo proceso įstatymo nuostatą, leidusią nutarimo forma surašyti sprendimą dėl atsisakymo kelti kasacinę bylą baudžiamojoje byloje, nenurodant jo motyvacijos, neatitinkančia Konstitucijos 92 straipsnio pirmojo sakinio[138]. Konstitucinis Teismas konstitucinėje byloje Nr. 2019-13-01 nurodė, jog tarp skirtingų teisminių procesų yra objektyvių skirtumų, teismas skirtingus teisinius santykius vertina vadovaudamasis baudžiamojo ir civilinio proceso tvarka. Kiekvieno proceso tikslai ir principai taip pat skirtingi. Byloje Nr. 2017-23-01 Konstitucinis Teismas padarė išvadą, kad vadovaujantis pagrįstumo principu būtina motyvuoti, kodėl atmetami kasaciniame skunde pateikti teisiniai argumentai dėl būtinybės pradėti kasacinę bylą baudžiamojoje byloje. Tačiau tokia Konstitucinio Teismo išvada buvo grindžiama tuo, kad baudžiamuosiuose teisiniuose santykiuose valstybė naudojasi jai būdinga galia priverstinai paveikti asmenį tokiu būdu, kuris gali sukelti reikšmingų teisinių ir socialinių pasekmių, tai yra reikšmingai apriboti asmens pagrindines teises baudžiamuosiuose teisiniuose santykiuose. Būtent dėl to Konstitucinis Teismas pripažino, kad baudžiamosios teisės materialiųjų ir procesinių normų teisingo taikymo kontrolė turi ypač svarbią visuomeninę reikšmę. Civiliniame procese sprendžiami ginčai dėl privačių asmenų teisinių santykių, kuriuos asmenys dažniausiai nustato savo noru ir kuriuose dažniausiai naudojasi lygiomis teisėmis. Nors civilinio proceso tvarka sprendžiami ginčai gali reikšmingai paveikti tam tikras Konstitucijoje įrašytas pagrindines asmenų teises, tačiau civilinio ginčo pasekmės negali būti prilygintos baudžiamajai atsakomybei, kuri yra griežčiausia teisinės atsakomybės forma ir gali turėti esminę įtaką žmogaus gyvenimui net ir atlikus baudžiamąją bausmę. Todėl iš Konstitucijos 92 straipsnyje įtvirtinto pagrįstumo principo baudžiamojo proceso atžvilgiu kyla papildomų teisių apsaugos

[138] Constitutional Court of the Republik of Latvia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/press-release/the-procedure-in-which-the-matter-on-initiating-cassation-proceedings-in-criminal-procedure-is-decided-is-incompatible-with-the-satversme/; https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/09/2017-23-01_Spriedums.pdf#search=2017-23-01.

garantijų, kurios negali būti automatiškai taikomos kitų rūšių teisminiams procesams. Konstitucinio Teismo išvada byloje Nr. 2017-23-01 dėl būtinybės nurodyti motyvaciją sprendime dėl atsisakymo pradėti kasacinę bylą baudžiamojoje byloje savaime nereiškia, kad panaši išvada turėtų būti daroma ir dėl ginčijamos CPK normos (16.2 punktas). Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad tinkamą kasacinių skundų atranką užtikrina taisyklė, jog atsisakyti priimti skundą teisėjų kolegija gali tik vienbalsiai, priešingu atveju skundas bus priimtas: „Kolegialumo principo laikymasis stiprina teismo nepriklausomumą ir objektyvumą, kartu skatina visuomenės pasitikėjimą teismų sistema. Taigi, kolegialiai priimant sprendimą atsisakyti kelti kasacinę bylą, visapusiškai įvertinama, ar yra pagrindas pradėti kasacinę bylą po konkretaus kasacinio skundo. Atsisakius nagrinėti kasacinę bylą remiantis civilinio proceso įstatymo 464 straipsnio 1 dalies pirmąja dalimi, pati nuoroda į šio sprendimo teisinį pagrindą suteikia pareiškėjui reikalingą ir pakankamą informaciją apie šio sprendimo priėmimo motyvus. Būtent pagal šią normą teisėjų kolegija gali atsisakyti kelti bylą kasacine tvarka, jeigu nustato, kad atitinkamais teisės klausimais yra suformuota jurisprudencija, ir daro išvadą, kad skundžiamas sprendimas ją atitinka. Be to, bylos dalyviui yra žinoma skundžiamame sprendime esanti motyvacija, kurią kolegija nagrinėja.“ Tuo remdamasis Konstitucinis Teismas nusprendė, jog, atsižvelgiant į civilinių teisinių santykių įtaką asmens teisėms, kasacinės instancijos teismo funkcijas ir kasacinio nagrinėjimo ypatumus, taip pat į šio sprendimo procesą ir pagrindą, 2015 m. Konstitucijos 92 straipsnis nereikalauja, kad sprendime dėl atsisakymo kelti kasacinę bylą civilinėje byloje būtų nurodyta motyvacija (16.3–16.4 punktai).

Aptarti sprendimai aiškiai parodo, kad sistema, leidžianti nenurodyti motyvų Aukščiausiojo Teismo sprendimuose, kuriais atsisakoma priimti kasacinį skundą, yra ne tik konstituciškai priimtina, bet ir pageidautina ar net būtina, tačiau tik tuo atveju, jei norima pripažinti, kad Aukščiausiasis Teismas gali (ir turėtų) geriau atlikti savo užduotį kurti precedentus ir taip siekti viešojo teismų sprendimų priėmimo tikslo[139]. Kasacinis teismas gali tinkamai atlikti savo pagrindinę funkciją tik tada, kai yra atleistas nuo ne tokių svarbių užduočių vykdymo, įskaitant pareigą sprendime atsisakyti iškelti kasacinę bylą nurodyti motyvus.

Tuo tarpu Čekijos Konstitucinis Teismas[140] vienu iš argumentų, kodėl Aukščiausiojo Teismo nutartis atsisakyti priimti kasacinį skundą turi būti motyvuota, nurodė, jog pareigos motyvuoti nebuvimas gali lemti savavališkus teismų sprendimus, mažiau atsakingi teisėjai gali spręsti bylas, kuriose keliami teisės klausimai jau yra išspręsti anksčiau. Panašius argumentus dėl teismų savivalės grėsmės, nesant reikalavimo teismui pagrįsti sprendimą nepriimti nagrinėti kasacinio skundo, 2007 m. gegužės 30 d. sprendime konstitucinės justicijos byloje pateikė ir Lenkijos Respublikos Konstitucinis Teismas[141], jis nurodė, be kita ko, ir tai, jog ginčijamas reglamentavimas neleidžia pareiškėjams kontroliuoti savo atstovų veiksmų. Dėl to šalims, kurios nemažomis pastangomis ir savo lėšomis rengia kasacinį skundą, neįmanoma arba bent jau sunkiau įgyvendinti savo teises, kai advokatai yra nepatikimi. Todėl toks reguliavimas yra neproporcingas ir negali būti pateisinamas būtinybe apsaugoti neabejotiną konstitucinę vertybę – išspręsti bylą per protingą terminą.

---

[139] Žr. Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, p. 42–43, 48–51, 55–57 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

[140] Judgement of the Constitutional Court of the Czech Republic of 11 February 2004 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.usoud.cz/en/decisions/2004-02-11-pl-us-1-03-reasons-for-appeal-on-point-of-law.

[141] The Constitutional Tribunal of the Republic of Poland [interaktyvus]. Prieiga internete https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20071060731/T/D20070731TK.pdf.

Vis dėlto tokie argumentai neįtikina ir padarytos išvados nelaikytinos tinkamai pagrįstomis. Kažin ar apskritai korektiška argumentuoti tokias išvadas tuo, jog teisėjai, siekdami tiesiog palengvinti sau darbą, gali piktnaudžiauti visaverte atrankos procedūra nenustačius jų pareigos pateikti motyvus, kaip ir *a priori* (iš anksto) nepasitikėti advokatų darbo kokybe, kurią dėl tokio nepasitikėjimo turėtų kontroliuoti kasacinis teismas, pateikdamas atsisakymo priimti skundus motyvus tam, kad „apsaugotų" advokatus nuo nepatenkintų klientų. Atsisakymas priimti kasacinį skundą nebūtinai reiškia nekvalifikuotą advokato darbą, netgi priešingai, dažniausiai to nereiškia, nors kasacinis teismas atsisako priimti skundą kaip neatitinkantį reikalavimų. Tačiau formaliąja teisine prasme neatitinkančiu reikalavimų pripažintinas ir kasacinis skundas, kuriame nenurodyti išsamūs teisiniai argumentai, kurie patvirtina kasacijos pagrindų buvimą (CPK 347 straipsnio 1 dalies 3 punktas, BPK 372 straipsnio 4 dalies 4 punktas). Tiesiog ne kiekviena byla, atsižvelgiant į ginčo dalyką ir pobūdį, nustatytas faktines aplinkybes, ankstesnę teismų praktiką, turi potencialo būti precedentinė, yra daugybė bylų, kuriose situacijos kartojasi ir joms taikytos teisės nuostatos jau yra išaiškintos anksčiau.

Pažymėtina ir tai, kad sistemoje, kurioje nepasitikima paskirtaisiais advokatais ar net Aukščiausiojo Teismo teisėjais, kad jie atsakingai atliks savo darbą, negelbėtų jokios procesinės priemonės, kad ir kokios sudėtingos jos būtų, įskaitant teisėjų pareigos motyvuoti ir tokio pobūdžio (priimtus atrankos kolegijų) procesinius sprendimus nustatymas[142]. Juk taip pat galima sėti abejones ir dėl teisėjų sprendimų, priimtų bylose, kuriose kasaciniai skundai buvo priimti ir kurios buvo išnagrinėtos iš esmės.

Žinoma, siekiant sumažinti tam tikro teisėjų subjektyvumo poveikį, verta į atrankos sistemą įvesti tam tikrus procedūrinius saugiklius, pvz., tokius, kad skundų priimtinumo klausimai būtų sprendžiami teisėjų kolegijose (kolegialumo kriterijus), visų kolegijos teisėjų bendru sutarimu (vienbalsiškumo kriterijus). Toks saugiklis Lietuvoje, kad be pagrindo nebūtų atsisakoma priimti kasacinių skundų, yra CPK 350 straipsnio 1 dalies nuostata, jog skundas laikomas priimtu, jei už jį balsavo bent vienas atrankos kolegijos narių (analogiška – BPK 372 straipsnio 3 dalies nuostata). Vadinasi, už atsisakymą skundą priimti turi balsuoti visi trys teisėjų kolegijos nariai, t. y. taikomi abu kriterijai – ir kolegialumo, ir vienbalsiškumo. Pavyzdžiui, JAV, minėta, dėl skundų priimtinumo sprendžia visi Aukščiausiojo Teismo teisėjai (kolegialumas). Jei nė vienas teisėjas iš devynių neprašo bylos peržiūrėti, ji atmetama automatiškai (vienbalsiškumas), skundui priimti užtenka mažumos – keturių teisėjų balsų iš devynių (kolegialumas). Švedijoje sprendimą dėl leidimo apeliacijai suteikimo priima vienas ar keli Aukščiausiojo Teismo teisėjai, tačiau dėl absoliučios daugumos prašymų išduoti leidimą apskųsti sprendimą sprendžia vienas Aukščiausiojo Teismo teisėjas[143]. Suomijoje prašymus dėl leidimo apskųsti išdavimo nagrinėja dviejų teisėjų kolegija. Jei jie nesutinka išduoti leidimo, skiriamas trečiasis teisėjas. Po 2019 m. reformos prašymai dėl leidimo pateikti apeliaciją, kurie laikomi akivaizdžiai nepagrįstais, gali būti atmesti tik vieno teisėjo sprendimu. Šia galimybe buvo pasinaudota nagrinėjant maždaug 30 proc. paraiškų[144].

---

[142] Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 57–58 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

[143] Supreme Court of Sweden [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.domstol.se/en/supreme-court/about-proceedings/appeals-and-leave-to-appeal/.

[144] Leppänen, T. T. (2023). The Role of the Supreme Court and Leave to Appeal in Finland. International Conference. *The Role of the Supreme Courts in Providing Effective Legal Protection*. [interaktyvus]. Prieiga internete https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/puheet_1/theroleofthesupremecourtandleavetoappealinfinland.html.

Iš šiame tyrime išanalizuotų jurisdikcijų Švedijos Aukščiausiasis Teismas privalo pateikti argumentus nutartyse ir yra įpareigotas suformuluoti precedento vertą teisės klausimą, kuris bus nagrinėjamas byloje, jeigu skundas yra priimtas (Švedijos teismo proceso kodekso 56 skyriaus 15 skirsnis)[145]. Estijoje teismo nutartyje nenurodomi motyvai, kodėl Aukščiausiasis Teismas priėmė skundą nagrinėti arba atsisakė jį priimti (Estijos civilinio proceso kodekso 679 straipsnio 1 dalis)[146]. Vokietijoje Aukščiausiasis Teismas privalo pateikti konkrečius argumentus tik tuo atveju, jeigu nusprendžia tenkinti skundą, kuriuo prašoma suteikti teisę pateikti skundą dėl teisės klausimų (Vokietijos CPK 544 straipsnis)[147]. Nyderlanduose, atsisakiusi priimti kasacinį skundą, trijų teisėjų kolegija pateikia trumpą, standartinį atsisakymą[148]. JAV Aukščiausiasis Teismas sprendimų priimti ar atsisakyti priimti skundus neprivalo argumentuoti[149], Kanados Aukščiausiasis Teismas taip pat niekada nemotyvuoja savo sprendimų dėl leidimų apeliacijai suteikimo[150]. Taigi, daugumoje ištirtų valstybių jurisdikcijų nereikalaujama nurodyti nutarties, kuria atsisakoma priimti skundą, motyvų arba nurodomi tik standartiniai motyvai, kokie šiandien nurodomi ir Lietuvoje, arba nurodomi teisės klausimai, kuriais Aukščiausiasis Teismas pasisakys, jeigu skundas yra priimamas, nors Lietuvoje tokios praktikos kol kas nėra.

Reikalavimas motyvuoti atrankos kolegijų nutartis, ypač dėl atsisakymo kasacinius skundus priimti, iš tiesų tėra saviapgaulė. Pagal Lietuvoje galiojantį modelį, skundo priėmimo klausimas sprendžiamas ir teismo nutartis dėl šio klausimo priimama neišreikalavus visos bylos medžiagos, neišnagrinėjus bylos esmės ir net neišklausius kitos šalies – negavus jos atsiliepimo į kasacinį skundą, todėl tokia nutartis negali įgyti precedento galios, net jeigu joje ir būtų nurodyti išsamūs motyvai. Tai reiškia, kad siekis gauti teismo motyvus atsisakyti skundą priimti yra tik individualus interesas ir savitikslis, nors tai pareikalauja gausių žmogiškųjų ir finansinių valstybės išteklių. Realiai valstybė negali to užtikrinti. Tai atimtų resursus teismo veiklai pagal tikrąją paskirtį vykdyti – precedentams bylose, kuriose skundai priimti, kurti. Kasacinis teismas turi turėti teisę pasirinkti, kokiais teisės klausimais būtina imtis aiškinimo ir vienodinimo funkcijos ir kuria kryptimi plėtoti ir kurti teisę. Jei jau pripažįstame, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcija yra viešoji, tai procesinė nuostata dėl nutarties atsisakyti priimti kasacinį skundą motyvavimo glausta forma turėtų būti aiškinama tik kaip standartinių, formalių motyvų pateikimas nutartyje. Priešingu atveju būtų paneigta pati kasacijos paskirties idėja. Kita vertus, žvelgiant retrospektyviai, būtų protinga tokios nuostatos proceso įstatymuose apskritai neįtvirtinti. Daugeliui, ypač advokatams, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pateikti standartiniai (šabloniniai) motyvai tik dar labiau kelia nemalonių emocijų, nes tokie motyvai jokios

---

[145] The Swedish Code of Judicial Procedure [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.government.se/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf.

[146] Code of Civil Procedure of the Republic of Estonia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.riigiteataja.ee/en/eli/510042025001/consolide.

[147] Code of Civil Procedure of Germany [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

[148] Leeman, J. *The Netherlands Supreme Court and the Cassation Procedure in Civil Cases* [interaktyvus]. Prieiga internete https://minerva-advocaten.nl/en/news/cassation-procedure; Supreme Court of the Netherlands [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.rechtspraak.nl/english/judicial-system-and-legislation/pages/supreme-court.aspx.

[149] Norkus, R. (2015). Network of the Presidents of the Supreme Judicial Courts of the European Union. Introductory Report. *The Filtering of Appeals to the Supreme Courts. Dublin Conference*, p. 4–5, 13; Bader Ginsburg, R. (2022). *Mano žodžiai*. p. 278–285.

[150] Supreme Court of Canada [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.scc-csc.ca/unrep-nonrep/app-dem/important-eng.aspx; https://scc-csc.ca/parties/self-rep-non-rep/applying-demande/.

pridėtinės vertės neduoda: kasatoriui pakartoti jo skundo argumentus nėra prasmės, nes jis juos ir taip žino, kaip žino ir skundžiamo apeliacinės instancijos teismo sprendimo argumentus. Todėl norint užbaigti šią beprasmę diskusiją reikia aiškiai proceso įstatymuose įrašyti, kad motyvai dėl tokių nutarčių iš viso nepateikiami, o nurodomi tik teisiniai atsisakymo priimti skundą pagrindai. Kol galioja priešinga nuostata, teisėjai turi tam tikrus motyvus, kurie dažnai iš tikrųjų tėra daugiau „pseudomotyvai", pateikti.

2011–2020 metais gautų Lietuvos Aukščiausiajame Teisme kasacinių skundų civilinėse bylose nebuvo mažiau kaip 2000 per metus, išskyrus 2018 metus (1945 skundai), o kai kuriais metais jų skaičius priartėdavo iki 3000 (pvz., 2013 metais – 2864, 2014 metais – 2794). Šie skaičiai savaime neatrodo fatališki, jeigu tai būtų tik prašymų išnagrinėti kasacinių skundų priimtinumo klausimą skaičius ir tai nereikštų bylų, kuriose teismas privalo iš esmės motyvuoti priimamus sprendimus, skaičiaus. Tačiau į šį skaičių įeina ir nutartys, kuriomis Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atsisako skundus priimti ir bylas nagrinėti iš esmės, ir tokių nutarčių yra beveik 85 proc. visų priimamų teismo procesinių sprendimų. Jau ir dabar šių nutarčių apimtis, nors jose nurodomi tik standartiniai motyvai, yra 2–3 puslapiai, o kartais ir 5 puslapiai. Įsivaizduokime, jeigu jose reikėtų aptarti atliktą kasacinio teismo praktikos skunde keliamais teisės klausimais analizę, argumentuotai pagrįsti kasacijos pagrindų nebuvimą, atsakyti kasatoriui, kodėl iškelti klausimai neturi esminės reikšmės, kodėl apeliacinės instancijos teismas nepadarė materialiosios ar proceso teisės taikymo klaidos, šių nutarčių apimtis galėtų viršyti ir 10 puslapių. Išvada būtų paprasta – didžiąją laiko dalį teisėjai ir jų padėjėjai praleistų rašydami nutarčių motyvus tuose 85 proc. bylų, kuriose kasaciniai skundai neatitinka priimtinumo reikalavimų ir kuriose viešasis tikslas dažniausiai iš viso neegzistuoja. Priminsime, tokius argumentus kasacinis teismas teiktų neišnagrinėjęs bylos ir net neišklausęs kitos šalies. Todėl logiškiausias žingsnis šiuo atveju – apskritai atsisakyti pareigos teisėjams motyvuoti nutartis, kuriomis leidimas kasacijai neduodamas. Padarius išvadą, kad kreipimasis į kasacinį teismą nėra asmens subjektinė teisė, nėra ir su tuo susijusios teisėjų atrankos kolegijos pareigos nurodyti tokių nutarčių motyvus[151]. Tuomet teismo ištekliai nebūtų eikvojami betiksliam motyvavimui, kodėl bylos peržiūra negalima, o būtų nukreipti bylų, kuriose skundai priimti, analizei.

Keista ir paradoksalu, kad prieštaraujantieji motyvų nenurodymui atrankos kolegijų nutartyse nereikalauja, jog turėtų būti motyvuojamos ir nutartys kasacinį skundą priimti[152]. Bylą laimėjusi šalis nesuinteresuota priešingos šalies kasacinio skundo priėmimu ir turi didžiausią interesą žinoti priežastis bei motyvus, kuriais remiantis kasacija yra leidžiama, konkrečiai – dėl kokio (kokių) teisės klausimo (klausimų) byla bus peržiūrėta kasacine tvarka. Teisėjų atrankos kolegijos nutarčių motyvavimą reglamentuoja ta pati teisės nuostata (CPK 350 straipsnio 4 dalis, BPK 372 straipsnio 5 dalis), nesvarbu, skundas priimamas ar jį atsisakoma priimti. Tuo tarpu nutartyse, kuriomis skundai priimami, apskritai jokie motyvai nepateikiami, nutartį paprastai sudaro įžanginė ir rezoliucinė dalys. Vienodai traktuoti poreikį motyvuoti abiejų rūšių nutartis reikalautų ir šalių lygiateisiškumo princi-

---

[151] Bobek, M. (2009). Quantity or Quality? Reassessing the Role of Supreme Jurisdictions in Central Europe. *The American Journal of Comparative Law*, 57(1), p. 55 [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.jstor.org/stable/20454663.

[152] Žr., pvz., Lietuvos advokatūros 2019 m. spalio 23 d. raštą Lietuvos Aukščiausiajam Teismui dėl kasacinių skundų atrankos procedūrų tobulinimo [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teise.pro/index.php/2019/10/23/lietuvos-advokaturos-rastas-lietuvos-auksciausiajam-teismui-del-kasaciniu-skundu-atrankos-vidaus-proceduru-tobulinimo/.

pas. Tai reiškia, kad demonstruojama kai kurių teisininkų pozicija dėl būtinumo motyvuoti tik nutartis atsisakyti priimti skundus yra nenuosekli ir paviršutiniška, pagrįsta ne teisiniais argumentais, o poreikiu ir privačiu interesu, kad būtų suteikta galimybė pasisakyti dar vienai instancijai. Priešingai, viešąją kasacinio teismo funkciją labiau atitiktų reikalavimas motyvuoti nutartį, kuria skundas priimamas, ar bent nurodyti esminį teisės klausimą, kuris aktualus precedento formulavimui. Taip pat būtų aktualu, priėmus kasacinį skundą, išviešinti teisės klausimą, dėl kurio skundas priimtas ir laukia nagrinėjimo. Kaip minėta, Švedijos Aukščiausiasis Teismas yra įpareigotas suformuluoti precedento klausimą, kuris bus analizuojamas byloje, jeigu skundas yra priimtas. Priėmus skundą, trumpa informacija apie bylos turinį anonimiškai taip pat paskelbiama Aukščiausiojo Teismo svetainėje[153]. Vokietijos (CPK 544 straipsnis) ir Austrijos (CPK 508 straipsnis) Aukščiausiasis Teismas taip pat turi nurodyti trumpus motyvus tuo atveju, jeigu nusprendžia tenkinti skundą, kuriuo prašoma suteikti teisę pateikti skundą revizijai[154].

Iš tikrųjų, precedento klausimo suformulavimas nutartyje ir išviešinimas turi ne vieną privalumą: 1) išgryninama aktuali precedento formulavimui teisės problema, bylos nagrinėjimas tampa efektyvesnis ir operatyvesnis, nes dalyvaujantys byloje asmenys ir bylą nagrinėjantys teisėjai iš anksto žino, dėl kokio teisės klausimo skundas buvo priimtas ir į ką reikėtų koncentruotis nagrinėjant bylą iš esmės; 2) susikoncentruojama į atsakymą į iškeltą klausimą ir konkrečios teisės aiškinimo ir taikymo taisyklės (precedento) suformulavimą; 3) išviešinama informacija apie teisės klausimus, kuriais byloje kasacinis teismas ketina formuluoti precedentą, aktualų kituose dar neišnagrinėtuose ginčuose ar ginčais dar nevirtusiose analogiškose gyvenimo situacijose. Kita vertus, nagrinėjant bylą gali iškilti poreikis išplėsti atrankoje suformuluotą teisės klausimą, suformuluoti papildomą klausimą ar suformuluotą klausimą pakeisti. Taigi, bylą iš esmės nagrinėjanti teisėjų kolegija turėtų turėti teisę peržengti atrankos kolegijos nustatytas bylos nagrinėjimo ribas. Todėl reikėtų svarstyti dėl poreikio sukurti teisinį mechanizmą, leidžiantį tokio pobūdžio pokyčius.

Be jokios abejonės, kas aptinkama ir kitų valstybių aukščiausiųjų teismų praktikoje, atsižvelgiant į konkrečią bylos situaciją, teisėjų atrankos kolegijai neturėtų būti draudžiama nurodyti nutarties atsisakyti ar priimti skundą motyvų, ir, matyt, toks sprendimas būtų išmintingiausias. Pavyzdžiui, nestandartiniais pripažintini neretai nutartyse atsisakyti priimti skundus nurodomi motyvai, kad skundas tam tikros kategorijos byloje ar tam tikru procesiniu klausimu pagal įstatymą apskritai negali būti paduotas (pvz., bylose dėl vaikų civilinio pobūdžio grobimo, nemokumo bylos iškėlimo klausimu, dėl laikinųjų apsaugos priemonių, bausmių vykdymo ir kt.), kad skundas grindžiamas fakto klausimais, kad skundas pateikiamas netinkama procesine forma (pvz., elektroniniu paštu), yra praleistas ir neatnaujinamas terminas skundui pateikti ar kad skunde keliami argumentai, kurie nebuvo analizuoti žemesniųjų instancijų teismuose ir pan.

Poreikis pateikti atsisakymo priimti skundą motyvus gali būti siejamas ir su ES teisės reikalavimais. Slovėnijos Aukščiausiasis Teismas, spręsdamas byloje pateikto kasacinio skundo priėmimo klausimą, nusprendė kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą (toliau – ESTT) su šiais

---

[153] Supreme Court of Sweden [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.domstol.se/en/supreme-court/about-proceedings/appeals-and-leave-to-appeal/.

[154] Code of Civil Procedure of Germany [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html; Zivilprozessordnung – ZPO [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001699.

klausimais: ar pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) 267 straipsnio trečią pastraipą kasacinio skundo atrankos proceso metu nacionalinis teismas, gavęs šalies prašymą kreiptis prejudicinio sprendimo, turi vertinti, ar jis privalo pateikti prejudicinį klausimą ESTT? Jei taip, ar nacionalinis teismas, manydamas, kad kreiptis prejudicinio sprendimo nereikia, pagal ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnį, nutartyje atsisakyti priimti kasacinį skundą privalo motyvuoti savo sprendimą atsisakyti kreiptis į ESTT? ESTT 2024 m. spalio 15 d. prejudiciniame sprendime byloje Kubera prieš Slovėnijos Respubliką[155] pateikė šiuos išaiškinimus: SESV 267 straipsnio trečia pastraipa turi būti aiškinama taip, kad pagal ją nacionaliniam teismui, kurio sprendimai pagal nacionalinę teisę negali būti skundžiami teismine tvarka, draudžiama vykstant prašymo leisti pateikti kasacinį skundą nagrinėjimo procedūrai, kurios baigtis priklauso nuo vienos iš bylos šalių iškelto teisės klausimo svarbos teisiniam saugumui, vienodam teisės taikymui arba jos raidai, nuspręsti atmesti tokį prašymą, neįvertinus, ar jis privalo kreiptis į Teisingumo Teismą, kad šis priimtų prejudicinį sprendimą dėl grindžiant šį prašymą iškelto Sąjungos teisės nuostatos išaiškinimo ar galiojimo klausimo. SESV 267 straipsnis, siejamas su Chartijos 47 straipsnio antra pastraipa, turi būti aiškinamas taip, kad nacionalinis teismas, kurio sprendimai pagal nacionalinę teisę negali būti skundžiami teismine tvarka, sprendime atmesti prašymą leisti pateikti kasacinį skundą, kuriuo prašoma kreiptis į Teisingumo Teismą su prejudiciniu klausimu dėl Sąjungos teisės nuostatos išaiškinimo ar galiojimo, turi nurodyti motyvus, dėl kurių į jį nesikreipė, t. y. arba i) tai, kad šis klausimas neturi reikšmės sprendžiant ginčą, arba ii) tai, kad atitinkamą Sąjungos teisės nuostatą Teisingumo Teismas jau yra išaiškinęs, arba iii) tai, kad teisingas Sąjungos teisės aiškinimas yra toks akivaizdus, jog nelieka jokių pagrįstų abejonių.

Per Lietuvos Aukščiausiajame Teisme vykusias teisėjų diskusijas dėl minėtų ESTT išaiškinimų įtakos kasacinių skundų atrankos procedūrai sutarta, jog, kasacinio skundo atrankos metu šalia kitų kasacinio skundo priėmimo pagrindų vertinant, ar byloje egzistuoja pagrindas kreiptis prejudicinio išaiškinimo į ESTT, ir tokį pagrindą nustačius, kasacinį skundą reikia priimti; pagrindo kreiptis į ESTT neįžvelgiant, nutartyje atsisakyti priimti kasacinį skundą būtina nurodyti tokio sprendimo motyvus, kurie turėtų būti grindžiami viena iš pirmiau nurodytų trijų išimčių, kuriai esant nacionalinis teismas atleidžiamas nuo pareigos kreiptis į ESTT; atrankos kolegija, svarstydama prašymo kreiptis į ESTT pagrįstumą, prireikus gali paprašyti kitos šalies pateikti atsiliepimą į šį prašymą, akcentuodama, kad atsiliepimas turi būti pateikiamas tik dėl prašymo kreiptis į ESTT, o ne dėl viso kasacinio skundo[156]. Turėtų būti toliau diskutuojama, ar toks aukštesnis standartas dėl nutarties motyvų nurodymo neturėtų būti taikomas ir tais atvejais, kai kasaciniame skunde prašoma kreiptis į Konstitucinį Teismą, administracinį teismą ar EŽTT atitinkamai dėl byloje taikytino įstatymo ar kito teisės akto atitikties Konstitucijai ar įstatymams arba dėl byloje taikytino norminio teisės akto prieštaravimo įstatymui ar Vyriausybės norminiam teisės aktui, arba kai nagrinėjamoje byloje reikia spręsti dėl principinių klausimų, susijusių su Konvencijoje ar jos protokoluose apibrėžtų teisių ir laisvių aiškinimu ir taikymu (CPK 3 straipsnio 3, 4, 6 dalys).

---

[155] Kubera [ESTT], Nr. C-144/23, [2024-10-15], ECLI:EU:C:2024:522.

[156] Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų atrankos kolegijos 2025 m. gegužės 29 d. nutartį Nr. DOK-1826.

4.2. Dėl atsiliepimų į kasacinį skundą iki skundo priėmimo klausimo svarstymo

Galimybę pareikalauti iš kitos šalies pateikti atsiliepimą į kasacinį skundą, kurio priėmimo klausimas dar neišspręstas, nustato visos šiame darbe ištirtos jurisdikcijos, tačiau ne visose valstybėse ir ne visais atvejais kitos šalies atsiliepimo pateikimas yra privalomas. Švedijoje teismas priešingai šaliai išsiunčia skundo dokumentus ir prieš spręsdamas skundo priėmimo klausimą paprašo priešingos šalies pateikti atsiliepimą ir jame išdėstyti savo poziciją dėl skundo, gautas atsiliepimas išsiunčiamas ir kasatoriui (Švedijos teismo proceso kodekso 56 skyriaus 7–9 skirsniai)[157]. Panašiai yra reglamentuojama Vokietijoje (Vokietijos CPK 544 straipsnio 3 dalis)[158] ir Nyderlanduose (Nyderlandų CPK 407b straipsnis)[159] – teismas taip pat turėtų suteikti galimybę priešingai šaliai pasisakyti dėl gauto skundo. Taigi, paminėtose valstybėse kitos šalies atsiliepimas į skundą turi būti pateiktas prieš svarstant skundo priėmimo klausimą. Tuo tarpu Austrijoje (Austrijos CPK 507 straipsnis), JAV atsiliepimo pateikimas nėra privalomas, išskyrus kai kurias išimtis (pvz., JAV atsiliepimo pateikimas yra privalomas byloje, susijusioje su mirties bausmės taikymu), tačiau kita šalis turi teisę pateikti atsiliepimą į skundą. JAV Aukščiausiasis Teismas gali paprašyti išsakyti savo nuomonę dėl bylos peržiūros generalinį advokatą – JAV teisingumo departamento pareigūną[160]. Estijos CPK 679 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatyta, kad prireikus teismas gali paprašyti kitų proceso dalyvių pateikti savo pozicijas dėl pateikto kasacinio skundo. Tačiau jei skundas yra aiškiai pagrįstas arba aiškiai nepagrįstas, teismas sprendimą dėl skundo priėmimo nagrinėti gali priimti nepareikalavęs atsiliepimų.[161] Taigi, įstatyme nėra privalomo įpareigojimo kitai ginčo šaliai visais atvejais pateikti atsiliepimą į skundą, kurio priėmimo klausimas bus sprendžiamas, tai paliekama spręsti atrankos kolegijai atsižvelgiant į individualią procesinę situaciją konkrečioje byloje. Ir toks reglamentavimas atrodo racionalus klausimo sprendimas, be reikalo neapsunkinantis, neužtęsiantis ir nebranginantis atrankos procedūros, tačiau, esant poreikiui, suteikiantis teisėjų kolegijai teisinį pagrindą pareikalauti kitos šalies pozicijos dėl pateikto skundo.

Atsiliepimai į kasacinį skundą padeda matyti abiejų šalių poziciją, nuomonę ir argumentus dėl keliamų teisės ir procedūrinių klausimų dar prieš priimant kasacinį skundą, visų pirma, dėl skundo priimtinumo – padavimo termino laikymosi, formalių procesiniam dokumentui keliamų formos ir turinio trūkumų, žyminio mokesčio sumokėjimo ir kt., antra, atsiliepimas į kasacinį skundą yra papildomas informacijos šaltinis apie kasacijos pagrindų (ne)egzistavimą dėl aktualaus teismų praktikai teisės klausimo, ar tas klausimas buvo keliamas žemesniosios instancijos teismuose, ar skunde keliami tik fakto klausimai, kurie negali būti kasacijos nagrinėjimo dalykas. Taigi, galbūt ne visada, bet turėti kitos šalies nuomonę apie pateiktą kasacinį skundą ir jo atitiktį įstatyme keliamiems priimtinumo bei kasacijos pagrindų pagrindimo reikalavimams dažniausiai yra labai naudinga.

---

[157] The Swedish Code of Judicial Procedure [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.government.se/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf.

[158] Code of Civil Procedure of Germany [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

[159] Dutch Code of Civil Procedure [interaktyvus]. Prieiga internete chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/dutch-code-of-civil-procedure-2025.pdf.

[160] Zivilprozessordnung – ZPO [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001699; Bader Ginsburg, R. (2022). Mano žodžiai, p. 278–285.

[161] Code of Civil Procedure of the Republic of Estonia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.riigiteataja.ee/en/eli/510042025001/consolide.

Pagal CPK 351 straipsnį, BPK 374-1 straipsnio 1 dalį[162] (taikoma tik rašytine tvarka nagrinėjamoms byloms), atsiliepimus į kasacinį skundą šalys privalo, o kiti dalyvaujantys asmenys turi teisę pateikti tik po to, kai kasacinis skundas priimamas ir įrašomas į teisme nagrinėtinų bylų sąrašą. Įstatymas apskritai nereguliuoja, ar galima reikalauti iš priešingos šalies pateikti atsiliepimą į kasacinį skundą dar iki kasacinio skundo priimtinumo klausimo svarstymo, taigi tiesiogiai tokio pareikalavimo ir nedraudžia. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje nežinome atvejų, kad teisėjų atrankos kolegija būtų pareikalavusi iš kitos šalies pateikti atsiliepimą į skundą, tačiau ar toks reikalavimas, jeigu toks būtų, reikštų teismo veikimą *ultra vires*? Manytume, kad tikrai ne. Anksčiau nebuvo diskusijų šiuo klausimu ir teisės doktrinoje. Tačiau, kylant kasacinius skundus teikiančių teisininkų kvalifikacijai, sudėtingesniems tampant ginčuose ir skunduose keliamiems teisės klausimams, vis dažniau susimąstoma, kad būtų vertinga dėl kasacinio skundo atitikties nustatytiems priimtinumo kriterijams išklausyti ir priešingą kasatoriui šalį. Pastaraisiais metais aptariamu klausimu diskutuojama daug tiek teismo viduje, tiek ir už jo ribų – su teisininkais tiek Lietuvoje, tiek ir užsienio valstybėse. Tikrai atrodo daugiau argumentų už tai, kad atrankos kolegija turėtų turėti įgaliojimus bet kurioje byloje gavusi kasacinį skundą pareikalauti pateikti atsiliepimą į jį iš kitos proceso šalies. Ar tikrai geras reguliavimas ir praktika, jog kasacinio skundo priėmimo klausimas sprendžiamas ne tik neišreikalavus iš teismų bylos medžiagos (nors didžiąją dalį reikalingos informacijos galima rasti LITEKO duomenų bazėje), bet net nepareikalavus iš kitos šalies nuomonės apie pateiktą kasacinį skundą? Iš tiesų, remiantis Estijos pavyzdžiu, nei bylos išreikalavimas, nei atsiliepimo pateikimas neturėtų būti privalomi kiekvienoje byloje ir galėtų būti palikti spręsti teisėjų kolegijai atsižvelgiant į individualią procesinę situaciją konkrečioje byloje. Atskirais atvejais tai neabejotinai padėtų išsklaidyti atrankos kolegijai kilusias abejones dėl kasaciniame skunde nurodytų kasacijos pagrindų ir kitų skundo rekvizitų atitikties keliamiems reikalavimams. Nemanytume, jog tokiai kasacinio teismo praktikai reikėtų keisti procesinį įstatymą, o jeigu ir tektų – tai padaryti neprireiktų didelių pastangų, nesukeltų šalių teisių apsaugai neigiamų padarinių, priešingai, šalių teisių garantijas tik dar labiau sustiprintų, taip pat pagerintų atrankos proceso kokybę. Toks teisinis reguliavimas ir (arba) praktika labiau atitiktų ir rungimosi, procesinio lygiateisiškumo, teisės būti išklausytam principus, kurie visa apimtimi galioja ir kasaciniame procese, taip pat dominuojančią viešąją Lietuvos Aukščiausiojo Teismo paskirtį. Neatrodo rimta to kliūtis ir neįtikina diskusijose keliamas argumentas, jog dėl reikalavimo pateikti atsiliepimą į kasacinį skundą atrankos procedūroje pabrangtų pati procedūra ir ji ilgiau užtruktų, nes kasacijoje vyrauja ne privatus interesas tinkamai išspręsti šalių ginčą, o viešasis tikslas formuoti vienodą teismų praktiką. Civiliniame procese papildomai keliamas klausimas, kas atlygintų atsiliepimą pateikusiai šaliai patirtas bylinėjimosi (atsiliepimo surašymo) išlaidas tuo atveju, jei kasacinį skundą bus atsisakyta priimti, yra pernelyg menkas, palyginti su kasacijai keliamais viešaisiais tikslais ir gaunamais kokybiškos kasacijos vaisiais ir naudomis visuomenei. Viena vertus, laikantis teisinio reguliavimo tradicijos, tokias išlaidas visiškai nesudėtinga paskirstyti remiantis

[162] Svarbu pažymėti, kad, pagal Lietuvos BPK, baudžiamosios bylos gali būti nagrinėjamos tiek rašytinio, tiek žodinio proceso tvarka. Taip pat BPK nustato privalomus žodinio proceso tvarka nagrinėtinų bylų atvejus (BPK 374-2 straipsnis), todėl apie 50 proc. baudžiamųjų bylų Lietuvos Aukščiausiajame Teisme yra nagrinėjamos žodinio proceso tvarka, kai atsiliepimai į kasacinį skundą raštu iš anksto neteikiami, o teikiami žodžiu vykstant teismo posėdžiui.

bendrosiomis bylinėjimosi išlaidų paskirstymo tarp šalių taisyklėmis, kita vertus, tokio klausimo kai kuriose valstybėse, pvz., Latvijoje, apskritai nekeliama. Galėtų būti reglamentuojama, kad priešinga kasatoriui šalis atsiliepimo į kasacinį skundą pateikti neprivalo, nebent to pareikalauja teisėjų atrankos kolegija, o bylinėjimosi išlaidos tarp šalių skundų atrankos procedūroje nepaskirstomos. Be to, svarstytina, ar nebūtų racionalu pradžioje kasatoriui pateikti tik prašymą suteikti leidimą kasacijai, išdėstant teisinius argumentus dėl kasacijos pagrindų egzistavimo, ir, tik gavus leidimą kasacijai, pateikti išsamų kasacinį skundą. Tokiu atveju ir prašomas pateikti priešingos šalies atsiliepimas galėtų būti grindžiamas tik skundo priimtinumo argumentais. Tai, be abejonės, taip pat padėtų mažinti patiriamas kasacijos procedūroje bylinėjimosi išlaidas ir spręsti jų paskirstymo tarp proceso šalių problemą.

4.3. Dėl galimybės priimti nagrinėti kasacinio skundo dalį

Dalies kasacinio skundo priėmimas – pozityvi procesinė priemonė skundų atrankos procedūroje, ji galėtų ir paskatinti viešojo kasacijos tikslo įgyvendinimą, ir užtikrinti privatų interesą bei teisingumą konkrečioje byloje, be pagrindo neapkrautų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nereikalingu krūviu dėl klausimų, kurie tinkamai išspręsti žemesniosios instancijos teismuose. Teisėjai neretai nelinkę priimti kasacinių skundų, kuriuose keliama labai daug teisės klausimų, o kasacijos pagrindus atitinka tik vienas iš jų ir susijęs tik su maža dalimi ginčo, pvz., dėl bylinėjimosi išlaidų paskirstymo, sprendimo vykdymo atgręžimo, neturtinės žalos, dėl vieno iš sandorių, kai buvo ginčijami keli ar keliolika sandorių, ir pan., kai dėl kitos ginčo dalies tinkamo teisės klausimų išnagrinėjimo teisėjų atrankos kolegijai nekyla pagrįstų abejonių. Tokiais atvejais, priėmus kasacinį skundą, byla turėtų būti išnagrinėta visais kasaciniame skunde iškeltais teisės klausimais ir argumentuotai turėtų būti atsakyta į juos visus, nors paprastai jau iš anksto žinoma, kad didžiosios dalies apskųsto teismo sprendimo nebus pagrindo keisti ar naikinti, taip pat dėl tos dalies nebus poreikio vienodinti ar plėtoti teisę. Tai reikalauja daug žmogiškųjų pastangų ir jos būtų eikvojamos kitų sudėtingų bylų, kuriose keliami teisės klausimai atitinka kasacijos pagrindus, sąskaita. Toks darbas beprasmis, nes juo neįgyvendinama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo viešoji funkcija, joks precedentas nesukuriamas, teisė nėra plėtojama. Todėl verta susimąstyti, ar nereikėtų panašiais atvejais įtvirtinti teisėjų atrankos kolegijos galimybę priimti dalį kasacinio skundo dėl teisės klausimų, kurie atitinka kasacijos pagrindus. Ši procesinė priemonė ne tik padėtų taupyti teismo išteklius ir susitelkti kitų sudėtingų bylų nagrinėjimui, bet ir įgalintų dažniau priimti dalį kasacinio skundo, kai tik dėl jos kyla visiems, o ne tik tos bylos šalims, reikšmingas teisės aiškinimo klausimas.

Kitas klausimas, ar tokią teisę teisėjų atrankos kolegija turi pagal dabartinį teisinį reguliavimą, ar vis dėlto reikėtų tokią teisę įtvirtinti įstatyme, – sudėtingesnis. Per daugiau kaip dvidešimt proceso įstatymų galiojimo metų nepavyko rasti teisėjų atrankos kolegijos nutarčių, kuriomis kasacinis skundas priimtas tik dėl dalies motyvų, kurie atitinka kasacijos pagrindus. Kita vertus, labai dažnai kasacinėse nutartyse, priimtose bylą išnagrinėjus iš esmės, teisėjų kolegija nurodo, kad į tam tikrus kasacinio skundo argumentus neatsakys, nes jie nesudaro kasacijos dalyko ar neatitinka įstatyme nu-

statytų kasacijos pagrindų[163]. Tai reiškia, jog teisėjų kolegija pasako tai, ką galėjo pasakyti teisėjų atrankos kolegija, bet nepasakė. Matyt, verta dar kartą permąstyti kasacijos reglamentuotus tikslus ir paskirtį ir imtis formuoti naują teisėjų atrankos kolegijų praktiką šiuo klausimu bei priimti, esant pagrindui, kasacinių skundų dalį. Tokiu atveju teisėjų atrankos kolegija turėtų nutartyje, kuria priimama kasacinio skundo dalis, aiškiai tą dalį identifikuoti, apibrėžti kasacijos ribas ir teisės klausimus, dėl kurių aiškinimo kasacinio skundo dalis yra priimta. Nors yra su šia problema susijusių procesinių pavojų, pvz., ar galėtų ir turėtų bylos dalį iš esmės nagrinėjanti teisėjų kolegija peržengti teisėjų atrankos kolegijos apibrėžtas kasacijos ribas, ar priimtų nagrinėti teisės klausimų aiškinimas sukelia teisinių pasekmių tik tai bylos daliai, su kuria susijęs šis teisės klausimas, ar jis gali lemti ir kitokį visos bylos išsprendimą ir kt., tačiau jie kasaciniam teismui įveikiami vadovaujantis bendrosiomis ir kasaciją reglamentuojančiomis proceso teisės taisyklėmis bei principais. Žinoma, galima eiti ir kitu keliu – tokią teisėjų atrankos kolegijos teisę bei jos įgyvendinimo procesines taisykles tiesiogiai įtvirtinti įstatyme. Pavyzdžiui, Švedijoje gali būti priimamas nagrinėti ne visas skundas, o tik ta dalis (Švedijos teismo proceso kodekso 54 skyriaus 12 skirsnis)[164], kuri atitinka įstatyme nurodytus kasacijos pagrindus. Suomijoje leidimas paduoti apeliacinį skundą gali būti suteikiamas be apribojimų visoje byloje, tačiau jis gali apsiriboti ir tam tikra bylos dalimi: kai kuriomis bylos šalimis arba tam tikra apeliacinės instancijos teismo sprendimo dalimi, arba net ir konkrečiu bylos teisės klausimu, kurio sprendimas būtinas siekiant vadovautis teismų praktika. Suteikus leidimą apeliacinį skundą paduoti iš dalies, byloje galima nukreipti bylos nagrinėjimą Aukščiausiajame Teisme tik į svarbius teisės klausimus[165].

4.4. Dėl kasacinių skundų padavimo termino

Gyvename dinamiškame pasaulyje, kuriame labai svarbus teisinių santykių stabilumas ir šių santykių subjektų teisių ir pareigų teisinis apibrėžtumas. Tuo tarpu bendrasis kasacinio skundo padavimo terminas yra nustatytas net trys mėnesiai nuo skundžiamo sprendimo, nuosprendžio ar nutarties įsiteisėjimo dienos, be to, dėl svarbių priežasčių praleistą terminą galima atnaujinti, jeigu nuo skundžiamo procesinio sprendimo nepraėjo šeši mėnesiai civilinėse bylose ir vieneri metai baudžiamosiose bylose (naikinamasis terminas kasacijai). Taigi, tam tikrais atvejais įsiteisėjusio ir vykdytino arba jau ir įvykdyto teismo sprendimo peržiūra kasacine tvarka gali būti pradėta net po šešių mėnesių (atitinkamai – vienerių metų), o baigta – net po vienerių metų ar vėliau (pastarųjų trejų metų bylos išnagrinėjimo kasaciniame teisme trukmė yra šeši su puse mėnesio)[166]. Nurodytam laikotarpiui įsiteisėjusio dar neįvykdyto teismo sprendimo (nuosprendžio) vykdymas gali būti sustabdytas arba, priešingai, gali būti panaikintas jau įvykdytas teismo sprendimas, bylą peržiūrėjus kasacine tvarka. Ne atsitiktinai, o dėl nurodytų teisinio reguliavimo principų poveikio anksčiau ga-

---

[163] Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-373/2013; 2025 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-40-381/2025, 23, 28–30 punktai; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-71-976/2025; 2025 m. kovo 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-29-594/2025.

[164] The Swedish Code of Judicial Procedure [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.government.se/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf.

[165] Leppänen, T. (2023). The Role of the Supreme Court and Leave to Appeal in Finland. International Conference. *The Role of the Supreme Courts in Providing Effective Legal Protection* [interaktyvus]. Prieiga internete https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/puheet_1/theroleofthesupremecourtandleavetoappealinfinland.html.

[166] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2024) [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lat.lt/doclib/2nel7dizyaownngau3vu25ptj5k4knsz.

liojęs vienerių metų naikinamasis terminas kasaciniam skundui civilinėse bylose paduoti pagrįstai buvo sutrumpintas iki šešių mėnesių[167]. Tačiau manytume, kad šie terminai yra akivaizdžiai per ilgi ir nepagrįsti šalių teisių ar viešojo intereso apsaugos poreikiu. Priešingai, dažnai dėl ilgo bylinėjimosi šalių interesai tik nukenčia: pvz., palikus galioti apskųstą teismo sprendimą, neįmanoma jo įvykdyti dėl pasikeitusios skolininko turtinės padėties arba, kasaciniam teismui panaikinus teismo sprendimą, neįmanoma atgręžti jau įvykdyto teismo sprendimo įvykdymo dėl pasikeitusios kreditoriaus turtinės padėties. Vertybė yra greitas ir kokybiškas teisingumas, o ne bylinėjimasis be pabaigos. Dėl nepagrįstai ilgų terminų skundams pateikti nukenčia fizinių ir juridinių asmenų socialiniai, ekonominiai interesai bei pasitikėjimas teisine sistema. Atidėtas teisingumas neretai vadinamas atsisakymu vykdyti teisingumą. Praktika rodo, kad dauguma kasacinių skundų pateikiami baigiantis jų apskundimo terminui. Taigi ne termino trukmė yra lemiantis veiksnys pateikti kasacinį skundą per nustatytą įstatyme terminą. Kasaciniai skundai pateikiami po to, kai byla jau išnagrinėta dviejų instancijų teismuose, šalys jau yra apibrėžusios bylos nagrinėjimo ribas, taip pat ir dėl byloje kilusių teisės klausimų, kurių keisti kasacijoje neturi galimybės, taigi šalims ir jų atstovams žinomi teisiniai argumentai, kuriais jie grindė savo pozicijas žemesniosios instancijos teismuose ir kurie gali būti kasacijos pagrindas. Todėl mėnesio terminas įstatymo reikalavimus atitinkančiam kasaciniam skundui parengti yra protingas ir pakankamas šiai teisei įgyvendinti. Įstatyme galėtų išlikti kiek ilgesnis naikinamasis terminas (pvz., du ar net trys mėnesiai), per kurį galima prašyti dėl svarbių priežasčių praleistą terminą atnaujinti. Nurodytas mintis patvirtina ir įstatymo nuostatos, jog jau dabar tam tikrais atvejais yra nustatytas vieno mėnesio terminas kasaciniam skundui paduoti – dėl apeliacinės instancijos teismo nutarties, priimtos CPK 327 straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatytais pagrindais (kai teismo sprendimas panaikinamas neatskleidus bylos esmės ir byla perduodama nagrinėti pirmosios instancijos teismui iš naujo); dėl teismo sprendimo viešųjų pirkimų arba koncesijų suteikimo bylose (CPK 423-10 straipsnis). Neteko girdėti teiginių ir argumentų, kad dėl tokios trukmės termino kasaciniam skundui paduoti nurodytais atvejais šalių pasinaudojimas šia procesine galimybe buvo apsunkintas ar negalimas.

4.5. Dėl pakartotinių skundų padavimo galimybės

Kasacinių skundų atrankos procedūra nėra bandymų poligonas ar sėkmės ratas. Pripažinkime, jei jau tikrai egzistuoja kasacijos vertas teisės klausimas, profesionaliam teisininkui neturėtų būti sudėtinga nei jį identifikuoti, nei teisiniais argumentais teisės problemos egzistavimą pagrįsti kasaciniame skunde. Dažniausiai pakartotiniai skundai tėra kasacinio skundo vidinės struktūros pakeitimas, pastraipų tekste sukeitimas vietomis, skundo sutrumpinimas. Juk tam tikrą teisės klausimą „atsineša“ konkrečioje byloje nustatytos faktinės aplinkybės ir tarp šalių susiklostę teisiniai santykiai, taigi rimtos teisės problemos, turinčios reikšmę vienodos praktikos formavimui, dirbtinai nesukursi. Šiuo metu per kasacinio apskundimo terminą su kasaciniu skundu šalys faktiškai gali kreiptis į keturias skirtingos sudėties teisėjų atrankos kolegijas, kurios sudaromos vieno mėnesio laikotarpiui. Taip

[167] 2011 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1480. *Valstybės žinios*, 85-4126.

ne tik švaistomas brangus aukščiausią kvalifikaciją turinčių teisėjų laikas, bet ir keliama nereikalinga įtampa tarp teisėjų, kai viena ar net kelios atrankos kolegijos atsisako skundą priimti, o vėliau kitos kolegijos skundas priimamas, taip diskredituojama pati atrankos procedūra. Tik itin retais atvejais kita atrankos kolegija tą patį ankstesniame skunde keltą teisės klausimą įvertina kitaip, kaip sudarantį kasacijos pagrindą, ir skundą priima. Pvz., civilinėse bylose per 2023 m. sausio–spalio mėnesius teisme buvo gauti 1426 kasaciniai skundai, atsisakyta priimti 1179 skundus, priimti 247 skundai (17,3 proc.), tačiau tik 715 bylų skundas buvo pateiktas vieną kartą, o likusiose 213 bylų pateikti net 464 skundai, nes jose pakartotinai pateiktas 251 skundas (180 bylų – du skundai, 28 bylose – trys skundai, 5 bylose – keturi skundai). Iš pakartotinių skundų priimti tik 26 skundai (10,4 proc.), iš jų priimtas tik vienas trečią kartą pateiktas skundas. Panaši tendencija išliko ir 2024 metais: iš viso gauti 1364 skundai, atsisakyta priimti 1130 skundų, priimti 234 skundai (17,2 proc.), 953 bylose skundas pateiktas vieną kartą, likusiose 189 bylose pateikta net 411 skundų, iš jų 222 skundai buvo pakartotiniai (160 bylų – du skundai, 25 bylose – 3 skundai, 4 bylose – 4 skundai). 2024 metais priimta tik 18 pakartotinių skundų (8,1 proc.), iš jų priimti du skundai, pateikti trečią kartą. Visi kiti kasaciniai skundai priimti gavus pirmąjį kasacinį skundą. Taigi, jeigu iš tikrųjų egzistuoja kasacijos pagrindas, absoliučiai daugeliu atvejų jis nurodomas ir pagrindžiamas jau pirmajame skunde, kuris ir priimamas nagrinėti iš esmės. Nepaisant to, pakartotinių skundų peržiūrai teisėjai ir teismo personalas įdeda neproporcingai daug pastangų, kurias galėtų nukreipti tikrajai kasacijos paskirčiai įgyvendinti. Šis tyrimas kelia dideles abejones, ar pagrįstas teisinis reguliavimas (CPK 350 straipsnio 5 dalis, BPK 372 straipsnio 4 dalies 6 punktas), leidžiantis teikti pakartotinius skundus bylose, kuriose skundą jau atsisakyta priimti nesant įstatyme nustatyto kasacijos pagrindo. Be abejonės, pakartotinių kasacinių skundų teikimą galėtų padėti sėkmingai suvaldyti ir kasacinio skundo padavimo bendrojo termino sutrumpinimas nuo trijų iki vieno mėnesio nuo skundžiamos teismo nutarties įsiteisėjimo dienos, taip pat tinkama kasacinių skundų apmokestinimo žyminiu mokesčiu politika.

Pagal galiojantį reguliavimą, už kasacinį skundą civilinėje byloje šalis moka tokio paties dydžio žyminį mokestį, koks mokėtinas už ieškinį, atsižvelgiant į ginčijamą sumą aukštesniosios instancijos teismuose (CPK 80 straipsnio 4 dalis). Tačiau, atsisakius kasacinį skundą priimti, visas žyminis mokestis grąžinamas (CPK 350 straipsnio 4 dalis), nors valstybė kasacinio skundo priimtinumo klausimui išnagrinėti patiria palyginti dideles sąnaudas. Nepaisydama to, nepatirdama jokių papildomų finansinių nuostolių šalis gali teikti kasacinį skundą antrą, trečią kartą, jei ankstesnius skundus atsisakoma priimti nesuformulavus kasacijos pagrindų. Tokia politika neskatina šalies ir jų atstovų teisininkų tinkamai įvertinti byloje keliamų teisės problemų atitiktį keliamiems viešiesiems kasacijos tikslams ir iš karto parengti kokybiškus kasacinius skundus, nesitikint, jog dar kelis kartus bus galima bandyti skundo argumentus koreguoti, arba iš viso atsisakyti idėjos teikti skundus, kai pagal bylos aplinkybes suformuluoti precedento lygmens teisės problemos tiesiog neįmanoma. Atrodytų daug racionalesnis Latvijoje nustatytas reguliavimas (Latvijos CPK 458 straipsnis)[168], kai pateikus kasacinį skundą į Aukščiausiojo Teismo depozitinę sąskaitą įmokamas 300 Eur užstatas, ir

[168] Civil Procedure Law of the Republic of Latvia [interaktyvus]. Prieiga internete https://likumi.lv/ta/en/en/id/50500-civil-procedure-law.

šis užstatas atitenka valstybei, jeigu kasacinį skundą priimti atsisakoma arba jis netenkinamas. Verta pagalvoti ir Lietuvoje, kad tam tikra žyminio mokesčio turtiniuose ir neturtinio pobūdžio ginčuose dalis, mokama už kasacinius skundus, kasatoriui būtų negrąžinama, kai skundą atsisakoma priimti. Tačiau, aišku, toks reguliavimo patobulinimas nespręstų pakartotinių skundų pateikimo klausimo baudžiamosiose bylose, nes jie ir šiuo metu yra teikiami nereikalaujant žyminio mokesčio.

4.6. Dėl teismo vidinių organizacinių priemonių skundų atrankos kokybei gerinti

Teisme sudarytos darbo grupės nuolat analizuoja atrankos procesus, kasacinių skundų priėmimo praktiką ir tendencijas, daro jos apibendrinimus, rengia pasiūlymus skundų atrankos kokybei gerinti. Sprendžiant kasacinio skundo priėmimo klausimą pildomi vidaus administravimo dokumentai. Juose fiksuojama paduodamo kasacinio skundo atitiktis įstatymo reikalavimams, įvardijamos kasacijos pagrindus atitinkančios teisės problemos tose bylose, kuriose kasaciniai skundai yra priimami. Taigi, įgyvendinamos paties kasacinio teismo iniciatyvos rodo, jog diskusija dėl skundų atrankos procedūrų tobulinimo visada gyva.

Teisme sudaryta darbo grupė kasacinių skundų atrankai ir (arba) atrankos modeliui tobulinti išanalizavo, kaip funkcionuotų kasacinių skundų atrankos procesas Lietuvos Aukščiausiajame Teisme tuo atveju, kai kasacinių skundų (ne)priėmimo klausimui spręsti būtų sudaroma ne viena, o dvi atrankos kolegijos. Buvo vertinama, su kokiomis darbo organizavimo problemomis susidurtų teismas ir kokie galimi šių problemų sprendimo būdai. Įstatymas nedraudžia nustatyti, kad kasacinių skundų priėmimo klausimams spręsti yra sudaromos ir dvi ar kelios atrankos kolegijos[169].

Išanalizavus tokio modelio įgyvendinimo įtaką teisėjų darbui civilinėse bylose, buvo identifikuotos šios problemos: pirma, paskirtų teisėjams nagrinėti iš esmės bylų skaičius sumažėtų per pusę. Dėl didesnio teisėjų skaičiaus atrankoje sumažėtų teisėjų, nagrinėjančių bylas, skaičius, o tai nulemtų mažesnį paskirtų bylų skaičių: dirbant vienai teisėjų atrankos kolegijai, teisėjai išnagrinėtų 311 bylų per metus, o dirbant dviem – tik 157 bylas. Antra, tiek kasacinio skundo atrankos procedūros trukmė, tiek bylų nagrinėjimo trukmė pailgėtų. Preliminariais skaičiavimais, bylos išnagrinėjimo trukmė pailgėtų nuo 4,5 mėn. iki 11 mėn. Trečia, teisėjų specializacijos (taikytina tik Civilinių bylų skyriuje) iš esmės prarastų prasmę. Šešiems teisėjams dirbant atrankoje, taptų ypač sudėtinga užtikrinti likusių teisėjų, kurie tuo metu gali nagrinėti bylas, specializaciją. Todėl bylų skirstymas teisėjams pagal specializaciją būtų praktiškai neįgyvendinamas. Teisėjų atrankos kolegijoje dirbantys teisėjai nėra specializuojami, t. y. atrankoje gauti kasaciniai skundai nėra skirstomi teisėjams pagal jų specializacijas. Atitinkamai, atsižvelgiant į tai, kad, įgyvendinus tokį modelį, darbas atrankoje reikalautų kur kas labiau įsigilinti į kasacinį skundą, vertėtų svarstyti apie teisėjų specializacijas ir atrankoje. Ketvirta, teisėjų darbo krūvis smarkiai išaugtų, nes teisėjai daugiau laiko darbuotųsi atrankoje. Pagal šiuo metu galiojančias taisykles, teisėjui, dirbančiam atrankoje, nėra mažinamas krūvis, todėl teisėjų nustatytas darbo krūvis dėl jų nejurisdikcinės veiklos ar einamų pareigų būtų mažinamas rečiau. Taigi, iš preliminarių diskusijų galime daryti išvadą, kad vienintelė išeitis spręsti šias problemas yra didesnis

[169] Žr., pvz., Laužikas, E., et al. (2005). *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. III dalis, II tomas, p. 398.

teisėjų darbo krūvis, kuris leistų kompensuoti mažesnį išnagrinėtų bylų skaičių. Žinoma, tokiu atveju kiltų naujas iššūkis – bylų atrankos ir išnagrinėtų bylų kokybė, taigi apskritai kasacinio teismo pagrindinės funkcijos vykdymo kokybė.

Išanalizavus naujo modelio įgyvendinimo įtaką teisėjų padėjėjų darbui, buvo identifikuotos šio modelio įgyvendinimo problemos ir teisėjų padėjėjų darbui: pirma, įgyvendinus modelį neužtektų teisėjų padėjėjų, darbas atrankoje taptų žymiai sudėtingesnis; antra, teisėjų padėjėjų specializacija netektų prasmės, nes dėl mažesnio teisėjų padėjėjų, galinčių ruošti bylas nagrinėti, skaičiaus būtų ypač sudėtinga teisme nagrinėjamas bylas paskirstyti pagal teisėjų padėjėjų specializaciją. Viena iš alternatyvų, galinčių spręsti būsimas problemas, yra poskyrio, susidedančio iš nuolatinių atrankoje dirbančių teisėjų padėjėjų, sukūrimas. Tokio poskyrio sukūrimas ne tik išspręstų teisėjų padėjėjų trūkumą, bet ir leistų užtikrinti darbo stabilumą ir vienodą požiūrį į kasacinių skundų atranką. Kita vertus, net ir atsisakius analizuojamo modelio, bet kuriuo atveju vertėtų siekti atskiro poskyrio, susidedančio iš nuolatinių teisėjų padėjėjų, dirbančių tik su kasacinių skundų atranka, sukūrimo. Jame turėtų dirbti kvalifikuočiausi teisės ekspertai, dažnoje byloje pateikiantys rašytinį teisinį situacijos vertinimą, atliktą išanalizavus teismų praktiką ir teisės doktriną, ar kasaciniame skunde suformuluoti kasacijos pagrindai. Žinoma, tokios idėjos visuomet susiduria su finansiniais jų įgyvendinimo iššūkiais.

Tarp kitų pasiūlymų buvo svarstomas ir naujas atrankos modelis, kurį įdiegus būtų atsisakyta nuolatinių mėnesiui sudaromų atrankos kolegijų, skundų atranką perduodant visiems tuo metu bylas nagrinėjantiems teisėjams. Tačiau, preliminariai vertinant, tokiu atveju būtų neišvengiamai susiduriama su neproporcinga administracine našta ir organizaciniais sunkumais, didžiuliais žmogiškųjų išteklių laiko nuostoliais (tiek teisėjų, tiek ir teismo padėjėjų bei kito teismo personalo), nes kiekvieną dieną visi teisėjai (bei jiems priskirti teisininkai) paraleliai dirbtų atsitiktine tvarka, pasitelkiant informacines technologijas, suformuotose teisėjų atrankos kolegijose ir bylas iš esmės nagrinėjančiose teisėjų kolegijose, būtų neįmanoma prognozuoti, kada bylų svarstymas baigtųsi vienoje kolegijoje ir teisėjas galėtų dirbti kitos kolegijos sudėtyje ir t. t., sudėtingiau būtų susikoncentruoti rimtam darbui ir pasiekti kokybišką rezultatą.

Dar viena aktuali diskusija – ar neturėtų bylų nagrinėti teisėjų kolegija, kuri atrankoje nagrinėjo kasacinio skundo (skundų) byloje priėmimo klausimą ir kuri skundą (skundus) priėmė nagrinėti iš esmės. Tokia praktika egzistuoja Estijoje[170] ir iš pirmo žvilgsnio ji atrodo labai patraukli bei racionali. Iš tiesų, ir Lietuvoje neįžvelgiama problemos, jog ta pati teisėjų kolegija nagrinėja bylą, kurioje priėmė kasacinį skundą (skundus) nagrinėti iš esmės. Tokią galimybę tiesiogiai nustato CPK 350 straipsnio 1 dalis, nes atrankos kolegija sprendžia tik klausimą, ar priimti kasacinį skundą, ar leisti kasaciją byloje, o bylos esmės nenagrinėja ir dėl skundžiamo teismo sprendimo ar nutarties teisėtumo nesprendžia[171]. Kartais, nors ir nedažnai, bylų paskirstymo sistema parenka abiem procedūroms tuos pačius teisėjus ar daugumą iš jų dirbti teisėjų kolegijoje su ta pačia byla. Tokia taisyklė tikrai racionali, nes teisėjai jau yra susipaži-

[170] Supreme Court of Estonia [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.riigikohus.ee/en/supreme-court-estonia.
[171] Žr. Laužikas, E., et al. (2005). *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. III dalis, II tomas, p. 400.

nę su pagrindiniais bylos procesiniais dokumentais (kasaciniu skundu, skundžiamais teismų sprendimais), įžvelgę kasacijos pagrindus, taip taupomas laikas, teismo ištekliai. Diskusijose dėl šio darbo organizavimo atrankoje modelio paprastai keliama tik viena problema, kad gali labai skirtis teisėjų darbo krūvis, nes vieni teisėjai gali traktuoti kasacijos pagrindus vienaip, kiti – kitaip, vieni gali akcentuoti siekį taisyti teismų padarytas klaidas ir įgyvendinti individualų teisingumą byloje, kiti – laikytis griežtesnio leidimų kasacijos modelio, orientuoto į viešojo tikslo įgyvendinimą. Verta šiuo klausimu toliau diskutuoti ir spręsti, ar tikrai šis argumentas pagrįstas, arba tokį modelį išbandyti praktikoje, pvz., jį taikyti vienerius metus ir apibendrinti jo rezultatus, toliau analizuoti gerąją kitų valstybių praktiką.

IŠVADOS

1. Pirmenybės teikimas viešajai Aukščiausiojo Teismo funkcijai – vienodos praktikos formavimui ir teisės plėtrai – turėtų būti sąmoningas ir vertybinis valstybės pasirinkimas. Nors išnagrinėjęs bylą ir išaiškinęs teisės klausimus Aukščiausiasis Teismas išsprendžia ir konkrečią bylą, tačiau privataus intereso gynimas neturi būti pagrindinis Aukščiausiojo Teismo tikslas. Šie tikslai neturi būti priešinami ir visada būtina tarp jų siekti teisingo balanso. Ankstesnėse bylose išaiškinti teisės klausimai įgalina atitinkamą teisės subjektų elgesį, teisinį apibrėžtumą, nuspėjamumą ir apsaugo asmens teises labiau nei bylų individualios peržiūros būdas.

2. Pagrindinė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcija yra viešoji – vienodas teisės aiškinimas, teisės plėtra. Lietuva nustatė tokį reguliavimą, pagal kurį dalyvaujantis byloje asmuo turi teisę paduoti kasacinį skundą kiekvienoje byloje, išskyrus retas įstatyme nustatytas išimtis, tačiau neturi įstatyme garantuotos subjektinės teisės, jog skundas bus priimtas ir byla bus išnagrinėta kasacine tvarka, t. y. kasacija yra ypatinga teisminės gynybos priemonė.

3. Aukščiausiojo Teismo sprendimų precedentinė funkcija gali būti tinkamai įgyvendinta tik tuo atveju, jei valstybėje galutinių skundų priėmimui yra nustatyti efektyvūs filtravimo mechanizmai (kasacijos pagrindai), orientuoti į Aukščiausiojo Teismo viešąją funkciją. Tačiau priimtų skundų skaičius ir atsakymas į klausimą, kokia kasacinio teismo funkcija valstybėje pripažįstama dominuojančia, ne mažiau priklauso ir nuo kasacinių skundų atrankos kriterijų taikymo praktikoje – nuo pačių teisėjų požiūrio, kasacijos pagrindų aiškinimo ir subjektyvaus suvokimo, kasacinio teismo politikos, teisėjų skaičiaus.

4. Tinkamą Aukščiausiajam Teismui keliamų tikslų įgyvendinimą turėtų užtikrinti įvairios procesinės priemonės ir teisės nuostatos, reglamentuojančios kasacinių skundų atrankos procesą. Pagrindiniai Lietuvos Aukščiausiajame Teisme diskutuojami klausimai – ar pagrįstai kasacinio skundo priėmimo klausimas sprendžiamas negavus kitos šalies atsiliepimo į kasacinį skundą; ar nebūtų racionalu priimti tik dalį kasacinio skundo; ar nereikėtų trumpinti kasacinių skundų padavimo terminų; ar pagrįstai priimami pakartotiniai kasaciniai skundai, kai pateiktas kasacinis skundas neatitiko tik reikalavimo suformuluoti motyvuotus kasacijos pagrindus; ar teisėjų atrankos kolegija turi pateikti išsamius atsisakymo priimti skundą argumentus.

5. Lietuvoje įgaliojimai spręsti klausimą, ar konkrečioje byloje yra nustatyti kasacijos pagrindai, perduoti pačiam kasaciniam teismui. Jeigu jis nusprendžia tam tikros bylos nenagrinėti iš esmės, paprastai jis neturėtų nurodyti tokio sprendimo motyvų. Tačiau, atsižvelgdama į konkrečią bylos situaciją, teisėjų atrankos kolegija galėtų pateikti atsisakymo priimti kasacinį skundą ar jį priimti motyvus. Viešąją kasacinio teismo funkciją labiau atitiktų reikalavimas motyvuoti nutartį, kuria skundas priimamas, ar bent nurodyti esminį teisės klausimą, kuris aktualus precedentui formuluoti. Priėmus kasacinį skundą, būtų naudinga išviešinti teisės klausimą, dėl kurio skundas priimtas ir laukia nagrinėjimo.

ONCE AGAIN ON THE ROLE OF THE SUPREME COURT

Artūras Driukas,
Gabrielė Juodkaitė-Granskienė

Summary

The Supreme Court plays a key role in the national legal system, as the highest judicial authority. The Supreme Court's function in society is linked to its procedural purpose, whether it is oriented towards the private interest, the public interest or both. If the Court's main aim is to resolve each individual case fairly, its activities are oriented towards the past and the interests of the parties concerned, but this does not promote the development of the law. By contrast, the public interest emphasises the uniformity of case law, the development of the law, the predictability of the application of the law and the public interest in the settlement of disputes. The article presents a comparative analysis of the role of Lithuanian and foreign Supreme Courts in the legal system in order to justify the public function as the dominant and main function of the Supreme Courts.

The proper exercise of this function depends directly on the existence of mechanisms to balance the number of cassation appeals to be examined on the merits. This requires a selection of cassation appeals which balances the workload of the courts and allows them to focus on significant issues of law. In this way, the court not only decides on specific cases, but also establishes precedent practice to prevent similar conflicts in the future. The Supreme Court has the discretion to decide which cases to hear, and the clarity and predictability of its decisions reduces legal uncertainty and provides clear guidance to lower courts. This position strengthens the efficiency, stability and public confidence in the justice system.

Thus, the article also analyses other issues related to the selection of cassation appeals, such as the scope of the grounds for refusing to accept a cassation appeal, the possibility of accepting a part of a cassation appeal, the necessity for a response to a cassation appeal and other aspects.

Keywords: Supreme Court, public and private function, cassation, selection of cassation appeals, grounds for the appeal, reasoning.

TEISMŲ PRAKTIKOS VIENODINIMO IŠŠŪKIAI*

Dr. Rimvydas Norkus,
Europos Sąjungos Teisingumo Teismo generalinis advokatas,
Mykolo Romerio universiteto afilijuotasis profesorius,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas (2014–2019),
Civilinių bylų skyriaus teisėjas (2013–2019),
<Rimvydas.Norkus@curia.europa.eu>

---

* Straipsnis pateiktas 2024 m. spalio 20 d. Išreikšta nuomonė priklauso autoriui ir niekaip nesaisto institucijų, kuriose jis dirba.

Santrauka

Straipsnyje, skirtame Lietuvos Aukščiausiajam Teismui patikėtos funkcijos formuoti vienodą teismų praktiką, taikant įstatymus, trisdešimtmečiui paminėti, analizuojami kai kurie šios funkcijos įgyvendinimo aspektai. Didžiausias dėmesys skiriamas prielaidoms, kurių reikia sėkmingam teismų praktikos vienodinimui: kasacijos pagrindams, kasacinių skundų atrankai, kasacinių nutarčių motyvavimui. Taip pat aptariama galima Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos Aukščiausiojo Teismo veiklai, formuojant teismų praktiką.

Raktiniai žodžiai: teismų praktikos vienodinimas, kasacinių skundų atranka, kasacinių nutarčių motyvavimas, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, prejudicinis sprendimas.

ĮVADAS

2025 metais minint Lietuvos Aukščiausiajam Teismui (toliau – ir Aukščiausiasis Teismas) patikėtos funkcijos formuoti vienodą teismų praktiką trisdešimtmetį, šiandien net sunku įsivaizduoti, kad kitados galėjo būti kitaip. Kokia gi kita esminė funkcija galėtų būti patikėta teismų sistemos viršūnėje esančiam teismui, nei užtikrinti, kad teisė būtų vienodai suprantama visoje (valstybės[1]) teritorijoje? Tačiau iki to, kas šiandien yra akivaizdu, nueitas ilgas kelias. Net ir pavedus Aukščiausiajam Teismui 1994 m. gegužės 31 d. priimtu ir 1995 m. sausio 1 d. įsigaliojusiu Lietuvos Respublikos teismų įstatymu[2] formuoti vienodą įstatymų taikymo praktiką, šios praktikos formavimo būdai evoliucionavo nuo tuo metu buvusio Teisėjų senato aprobuotų teismų sprendimų skelbimo bei kitų teismų teisėjų konsultavimo įstatymų taikymo klausimais iki vienintelio šiandien taikomo išgryninto teismų praktikos formavimo būdo šiam teismui skelbiant savo kasacines nutartis[3].

Šio straipsnio tikslas nėra nei pateikti istorinę teismų praktikos vienodinimo būdų raidos retrospektyvą[4], nei pagrįsti ar kritikuoti šios raidos būtinumą, nors akivaizdu, kad istorinis kontekstas[5] reikšmingas siekiant geriau suvokti dabarties problemas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vietą mūsų šalies teisinėje sistemoje, daugiausia siejant ją su išskirtine viešąja ir privačiąja kasacijos funkcija, nagrinėjo garbūs Lietuvos teisės mokslininkai ir praktikai, ypač V. Mikelėnas[6], A. Driukas[7], V. Nekrošius[8], J. Stripeikienė[9] ir kt. Straipsnio autoriui teko galimybė pristatyti pranešimą Europos Sąjungos Aukščiausiųjų Teismų pirmininkų tinklo kolokviume apie aukščiausiesiems teismams pateikiamų skundų priimtinumą[10], siejant tai su šių teismų atliekamomis funkcijomis, kuriame Lietuvos kasacijos modelis įvertintas lyginamosios teisės požiūriu.

Neketindamas grįžti prie nusistovėjusių tiesų, pagrindžiančių, mano nuomone, iš esmės sėkmingą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcionavimą, ir nepretenduodamas į išsamumą bei neklystamumą, šiame straipsnyje pasidalinsiu keletu asmeninių refleksijų apie šiandieninius teismų praktikos vienodinimo iššūkius bei galimus būdus juos įveikti. Dėl savo ankstesnės patirties,

---

[1] Kalbant apie aukščiausiuosius teismus, natūraliai daroma sąsaja su valstybe, kurios teritorijoje tas teismas veikia. Vis dėlto kai kurių aukštųjų teismų veikla apsiriboja valstybės dalimi, kurioje jie užtikrina vienodą būtent to teritorinio vieneto teisės aiškinimą, kaip yra kai kuriose federalinėse valstybėse, arba peržengia valstybės sienas, kai tarptautiniai teismai yra kompetentingi pateikti vienodą atitinkamos tarptautinio pobūdžio teisės aiškinimą.

[2] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.

[3] Be abejo, šį pokytį lėmė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime pateiktas išaiškinimas, kad „pagal Konstituciją teismų praktika formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas. <...> privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan., davimas žemesnės instancijos teismams suvaržytų ir pačių tuos nurodymus duodančių aukštesnės instancijos teismų galimybes nešališkai peržiūrėti, jeigu to prireiktų, atitinkamas bylas apeliacine arba kasacine tvarka“. Pastarasis išaiškinimas *de jure* buvo įgyvendintas tik 2016 m. birželio 2 d. Seimui priėmus Lietuvos Respublikos teismų įstatymo Nr. I-480 22, 23, 27, 31, 32, 33 straipsnių pakeitimo ir 24, 25, 26 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymą. Pastarąjį įstatymą parengė ir pasiūlė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, siekdamas, kad būtų pakoreguotas Konstitucijos neatitinkantis teisinis reguliavimas. Tai aiškiai atsispindi minėto įstatymo projekto aiškinamajame rašte.

[4] Tą puikiai padarė buvęs Konstitucinio Teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas Pranas Kuconis straipsnyje „Vienodos teismų praktikos formavimas Lietuvoje nuo 1990 metų“ (2023). *Teisė*, 127, p. 140–158.

[5] Istorinį teisės aiškinimo metodą savo praktikoje eksplicitiškai yra aprobavęs ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, pavyzdžiui, sprendime byloje *Ilumina* tam skirdamas visą skyrių ir jį įvardinęs „Dėl istorinio aiškinimo“. Illumina [ESTT], Nr. C-611/22P, [2024-09-03]. ECLI:EU:C:2024:677.

[6] Mikelėnas, V. (1999). Quo vadis? arba eksperimentuojama toliau [Tęs. Pradžia: 1998, Nr. 6]. *Justitia*, 2.

[7] Driukas, A. (2002). Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame Civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 28(20).

[8] Nekrošius, V. (2006). Kasacija Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Justitia*, 4.

[9] Stripeikienė, J. (2010). Kasacijos paskirtis ir teisė į teisminę gynybą. Iš: *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys, p. 16–27.

[10] Norkus, R. (2015) Filtering of appeals to the Supreme Courts [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lat.lt/data/public/uploads/2018/01/introductory-report-the-filtering-of-appeals-to-supreme-courts-president-rimvydas-norkus.pdf. Šis pranešimas buvo parengtas, padedant tuometiniam Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko patarėjui dr. Aurimui Brazdeikiui.

kaip civilines bylas nagrinėjusio teisėjo ir privatinės teisės mokslininko, koncentruosiuosi į teismų praktikos formavimą civilinėse bylose, iš esmės aplenkdamas baudžiamąsias bylas. Taip pat negaliu atsispirti pagundai į šį straipsnį įpinti Europos Sąjungos teisės aspektą, bandydamas parodyti šios teisės galimą įtaką Aukščiausiojo Teismo veiklai formuojant vienodą teismų praktiką. Praėjus netrumpam laikui nuo savo darbo Lietuvos Aukščiausiajame Teisme pabaigos, šiuo straipsniu siekiu pažvelgti į šio teismo veiklą iš šalies, didžiausią dėmesį skirdamas prielaidoms, kurių reikia sėkmingam teismų praktikos vienodinimui: kasacijos pagrindams, kasacinių skundų atrankai, kasacinių nutarčių motyvavimui.

1. Ar kasacija yra pagrindas vienodinti teismų praktiką?

Šiame skyriuje pamėginsiu atsakyti į klausimą, ar teismų praktika gali būti vienodinama tik nagrinėjant bylas kasacine tvarka.

Nepaisant glaudžios sąsajos tarp kasacijos ir teismų praktikos vienodinimo, tarp šių reiškinių negalima dėti lygybės ženklo. Nors kasacijos funkcija ir tarnauja vienodam teisės aiškinimui užtikrinti, teismų praktika gali būti vienodinama ne vien nagrinėjant bylas kasacine tvarka. Ir atvirkščiai, bylos nagrinėjimas kasacine tvarka dar nereiškia, kad taip bus vienodinama teismų praktika.

Pirmiausia, užtenka prisiminti, kad, net patikėjus Aukščiausiajam Teismui vienodos teismų praktikos formavimą, kasacija po 1995 metų kurį laiką liko išskaidyta tarp penkių apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kol tik nuo 1999 m. sausio 1 d. tapo sukoncentruota pastarajame teisme. Taigi nors kai kurie teismai ir nagrinėjo bylas kasacine tvarka, vienodos teismų praktikos jie neprivalėjo formuoti.

Antra, terminas „kasacija“, pagal savo kilmę būdamas prancūziškosios teisinės tradicijos implantas, nėra visuotinai vartojamas kalbant apie aukščiausiųjų teismų, kurie, panašiai kaip ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėja bylą tik teisės aspektu, veiklą. Antai, bendrosios teisės tradicijos valstybių aukščiausieji teismai kasacijos termino nevartoja; jie formuoja vienodą teismų praktiką nagrinėdami apeliacijas teisės klausimais (angl. *appeal on points of law*). Vokietijos Federalinis Aukščiausiasis Teismas vienodą teismų praktiką užtikrina nagrinėdamas bylas revizine tvarka (vok. *Revision*), kurios tiek revizijos pagrindai[11], tiek teismo galios[12] artimesni lietuviškajam kasacijos modeliui, nei tikroji kasacija Prancūzijos kasaciniame teisme[13]. Kasacijos terminas nevartojamas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo procedūroje, kai šis peržiūri Bendrojo Teismo sprendimus, tai įvardijama „apeliacija“[14], nors ši apribota tik teisės klausimais[15]. Taigi termino „kasacija“ pasirinkimas įvardijant aukščiausiosios grandies teismo atliekamą bylos peržiūrą teisės aspektu Lietuvoje yra nulemtas teisės tradicijos, o ne fundamentalios sąsajos su prancūziškuoju kasacijos modeliu.

---

[11] Vokietijos civilinio proceso kodekso 545 straipsnis.

[12] T. y. patenkinus skundą ne tik perduoti bylą naujam nagrinėjimui, bet ir pačiam priimti sprendimą iš esmės, kai apeliacinės instancijos teismo sprendimas panaikinamas dėl teisės klaidos, o byla yra paruošta sprendimui. Vokietijos civilinio proceso kodekso 563 straipsnis.

[13] Europos Sąjungos valstybių narių aukščiausiųjų teismų galios patiems priimti galutinį sprendimą dėl bylos esmės yra išanalizuotos Europos Sąjungos Teisingumo Teismo atliktoje lyginamojoje studijoje „The power of the highest courts of the Member States to rule on the merits of a case“, kuri publikuota ES teismo tinklo interneto puslapyje [interaktyvus]. Prieiga internete https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2024-04/ndr_cross_appeals_en.pdf.

[14] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo statuto 56 straipsnis.

[15] Europos Sąjungos Teisingumo Teismo statuto 58 straipsnis.

Trečia, kai kuriose teisinėse sistemose aukščiausieji teismai yra atsakingi už vienodos teismų praktikos formavimą, nors jų veikla ir nėra apribota vien teisės klausimų nagrinėjimu[16]. Taip pat ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas formuoja vienodą administracinių teismų praktiką, nors administracines bylas nagrinėja ne kasacine, o apeliacine tvarka, t. y. ne vien teisiniu, bet ir faktiniu aspektu[17]. Iš Konstitucinio Teismo doktrinos išplaukia, kad už teismų praktikos vienodinimą savo nagrinėjamose bylose yra atsakingi netgi apylinkių teismai, nes jie taip pat yra saistomi savo sprendimų analogiškose bylose[18], t. y. turi stebėti savo praktiką ir nuo jos be rimto pagrindo nenukrypti.

Taigi ar yra esminis skirtumas tarp Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei kitų teismų atliekamo teismų praktikos vienodinimo? Ar per kasaciją formuojama teismų praktika pasižymi kokiu nors išskirtinumu? Atsakymas į šį provokacinį klausimą yra neabejotinai teigiamas.

Šis išskirtinumas išplaukia ne tik iš Aukščiausiojo Teismo, kaip galutinės instancijos teismo, priimančio neskundžiamus sprendimus, statuso. Kasacinės praktikos išskirtinumas išplaukia iš įstatymų leidėjo pasirinkimo, kuris iš Aukščiausiojo Teismo reikalauja jo priimamose nutartyse suformuluoti aktualią teismų praktikai teisės taikymo ar aiškinimo nagrinėjamoje byloje taisyklę[19]. Joks kitas šalies teismas tokių įgaliojimų neturi. Taigi, remiantis pačiu įstatymo tekstu, kasacinės nutartys turi pasižymėti atitinkamu teisės aiškinimo abstrakcijos lygiu, kuris leistų suformuluotą išaiškinimą panaudoti ir kitose esminėmis aplinkybėmis nesiskiriančiose bylose. Jau nuo 2015 metų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse aptinkami punktai, kurie pristatomi įvadinėmis formuluotėmis: „teisėjų kolegija formuluoja šią teisės aiškinimo nagrinėjamoje byloje taisyklę...“[20]. Tai esminis kasacinių nutarčių išskirtinumas, leidžiantis teisės taikytojui iškart aptikti bylos *ratio decidendi* ir nereikalaujantis potencialų teisės aiškinimą dedukuoti iš bylos rezultato, t. y. iš to, ar kasacinis teismas panaikino ar paliko nepakeistą apeliacinės instancijos teismo procesinį sprendimą. Toks kasacinių nutarčių formulavimas prisideda prie teisinio tikrumo, nes nepalieka abejonių, kaip iš tiesų teisę aiškino kasacinis teismas[21]. Be abejo, tai nereiškia, kad teisės aiškinimo taisyklę galima aptikti tik šio teismo nutartyse, kuriose ji išskiriama atitinkamu būdu. Reti atvejai, kai kasacinio teismo nutartyse neatsispindi vienos ar kitos teisės normos ar teisės principo aiškinimas. Jei to nebūtų, kasacinis teismas neatliktų savo paskirties patikrinti apskųstą sprendimą teisės taikymo aspektu.

Bet kuriuo atveju, teisės taikymo ar aiškinimo taisyklės, atskirai išskirtos ar dedukuojamos iš nutarties teksto, formulavimas reikalauja itin didelio atidumo, nes tokia taisyklė nors ir

---

[16] Pavyzdžiui, taip yra Švedijos Aukščiausiajame Teisme, kuris gali priimti skundą esant svarbiai priežasčiai, taigi ne tik svarbiam teisės klausimui. Švedijos teismo proceso kodekso 54 skyriaus 10 straipsnis.

[17] Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 140 straipsnio 1 dalis.

[18] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime nurodyta: „Bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų – sprendimų analogiškose bylose <...>“. Nors termino „precedentas“ pasirinkimas kalbant apie teismų praktikos nuoseklumo užtikrinimą Lietuvos teisės tradicijų kontekste nėra pats sėkmingiausias, šis Konstitucinio Teismo nutarimas buvo reikšmingiausias žingsnis, privertęs Lietuvos teismus, o ypač Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, rimtai žvelgti į teismų praktikos vienodinimo funkciją.

[19] Civilinio proceso kodekso 361 straipsnio 4 dalies 2 punktas.

[20] Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys civilinėse bylose Nr. 3K-7-196-915/2015, 3K-3-238-915/2015, e3K-7-210-469/2022, e3K-3-170-823/2024.

[21] Toks argumentavimo būdas priartina Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą prie Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, kuris savo sprendimuose, atsakydamas į nacionalinių teismų prejudicinius klausimus, teisę nors ir aiškina atsižvelgdamas į konkrečią nacionalinio teismo nagrinėjamą faktinę situaciją, tačiau pateikia abstraktaus pobūdžio teisės išaiškinimą. Be abejo, skirtingai nei Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas nenagrinėja bylos iš esmės, tačiau abu šie teismai sprendžia tik teisės klausimus ir jų abiejų išaiškinimai yra privalomi likusiems Lietuvos arba Europos Sąjungos teismams.

suformuluota nagrinėjamoje byloje, bet dėl savo abstraktaus pobūdžio įgis *res interpretata* galią ir bus taikoma kitose teisiniu ir faktiniu pobūdžiu panašiose bylose. Dėl šios priežasties tokios taisyklės formulavimas nėra įmanomas ir net nėra siektinas kiekvienoje byloje, nes, pirmiausia, bylos pobūdis, teisinės problemos per menkas „subrendimas" gali neleisti kasaciniam teismui suformuluoti abstraktaus, bet pakankamai aiškaus ir tikslaus teisės aiškinimo. O juk sukurti netinkamą teisės aiškinimo taisyklę – tai dar blogiau nei sukurti netinkamą teisės normą, nes jos aiškindami teisę nebegalės pakoreguoti žemesnės instancijos teismai. Antra, įsiteisėjusių teismo sprendimų peržiūrėjimo kasacine tvarka pagrindai (paprastai trumpai įvardijami kasacijos pagrindais) įstatyme taip pat nėra suformuluoti taip, kad leistų teisės aiškinimo taisyklę formuluoti kiekvienoje Aukščiausiojo Teismo nagrinėjamoje byloje. Toliau – keletas minčių būtent šia tema.

2. Kasacijos pagrindai ir kasacinių skundų atranka kaip prielaida formuoti aiškią teismų praktiką

Bylų, kurias leidžiama nagrinėti aukščiausios grandies teismuose, identifikavimas nėra paremtas vien išteklių ir kaštų kalkuliacija, bylų nagrinėjimo trukmės problematika. Bet kurioje teismų sistemoje jis remiasi bendru indėliu, kurį šie teismai turi įnešti į nacionalinę teisės tradiciją, teisinę kultūrą ir teisės politiką. Taip pat ir mūsų šalyje įstatymų leidėjo suformuluoti kasacijos pagrindai kartu su jų praktiniu taikymu sudaro ašį, aplink kurią koncentruojasi Aukščiausiojo Teismo vaidmuo teisinėje sistemoje. Juk jei savo misiją Aukščiausiasis Teismas įgyvendina nagrinėdamas bylas, nuo tų bylų parinkimo priklausys, ar bylų nagrinėjimo rezultatas atspindės teismui keliamus lūkesčius.

2.1. Kasacijos pagrindai

Dažniausiai taikomas kasacijos pagrindas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 346 straipsnio 2 dalies 1 punkte, yra materialinės ar proceso teisės normų pažeidimas, turintis esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui, jeigu šis pažeidimas galėjo turėti įtakos neteisėto sprendimo (nutarties) priėmimui. Akivaizdu, kad jis yra viešosios ir privačiosios kasacijos funkcijų derinimo rezultatas, kuris lemia, kad kasacinis skundas turėtų būti priimtas tik tada, jei bylą pralaimėjusi šalis materialinės ar proceso teisės normų pažeidimą, dėl kurio galėjo būti priimtas neteisėtas sprendimas (privataus intereso pažeidimą), sugebės pateikti kaip vienodam teisės aiškinimui ir taikymui esminę reikšmę turinčią problemą (viešojo intereso apsaugai aktualų klausimą). Tiek šalims atstovaujantys advokatai, tiek teisėjai, kuriems kasdien tenka spręsti kasacinių skundų priėmimo klausimą, gerai suvokia, kaip nelengva pasiekti šių tikslų vienovę, kaip sudėtinga kasaciniame skunde išgryninti teisės klausimą ir jį pristatyti per vienodo teisės aiškinimo svarbos prizmę, kokios išminties ir atidumo reikalauja kasacinio skundo priėmimo etapas, bandant įžvelgti, ar yra poreikis vienodinti teismų praktiką. Atrodo, būtų galima „primerkti akį" ir priimti kasacinį skundą vien siekiant dar sykį pažvelgti į bylą ir ištaisyti galimai žemesnės instancijos teismų padarytą klaidą, tačiau toks „dosnumas" kasacinio skundo atrankos etape neišvengiamai kirstų pačiam kasaciniam teismui vėlesniame bylos nagrinėjimo etape, nes nutartyje joks reikšmingas teisės aiškinimas neatsispindėtų. Tai susilpnintų kasacinių nutarčių precedentinę reikšmę ir pačią kasacinę praktiką padarytų prieštaringesnę.

Be abejo, kasacijos pagrindų taikymas nėra tikslusis mokslas: praktinė viešojo ar privataus kriterijaus reikšmė gali varijuoti priklausomai nuo įvairių faktorių, tokių kaip teisinio reguliavimo stabilumas,

teismų sistemos brandumas, pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų darbo kokybė, klaidų skaičius teismų sprendimuose ir pan. Nors Aukščiausiasis Teismas pats sau nepriskiria vietos teisinėje sistemoje ir užima tą, kurią jam yra delegavęs įstatymų leidėjas, natūralu, kad šis teismas prisitaiko prie visuomenės ir teisės pokyčių. Antai, Aukščiausiojo Teismo pateikiama statistinė analizė rodo, kad per keletą metų priimamų kasacinių skundų procentinė dalis sumažėjo nuo 23,5 proc. 2019 metais iki 15,76 proc. 2023 metais[22]. Darant prielaidas, kad teisės plėtojimasis nesulėtėjo ir pateikiamų kasacinių skundų kokybė iš esmės nesuprastėjo, tai leistų daryti išvadą apie griežtėjančią kasacinių skundų atranką, kuri būtų viešosios kasacijos funkcijos dominavimo rezultatas. Kita vertus, kasacinio teismo pozicionavimas savęs kaip už teismų praktikos vienodinimą, o ne už žemesnės instancijos teismų padarytų klaidų taisymą atsakingo teismo turi būti susietas ne vien su atitinkamų bylų atrinkimu, bet ir su gerėjančiu kasacinių nutarčių motyvavimu, aiškesne ir skaidresne teismų praktika, aktyvesne jos sklaida.

Be to, privačioji kasacijos funkcija taip pat neturi būti ignoruojama. Klaidinga būtų teigti, kad visi kasacijos pagrindai Lietuvoje orientuoti į viešąją funkciją, kad įprastos teisės taikymo klaidos ištaisymui nėra vietos kasaciniame teisme. Tokio tikslo įstatymų leidėjas neturėjo. Antai nukrypimas nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotos teisės taikymo ir aiškinimo praktikos[23] kaip savarankiškas pagrindas peržiūrėti bylą kasacine tvarka tarnauja labiau privataus intereso apsaugai. Jis taikomas tada, kai kasacinė praktika egzistuoja, ji yra aiški, bet bylą nagrinėję teismai ta praktika dėl vienų ar kitų priežasčių nesivadovavo. Teismų praktikos vienodinimo ar plėtojimo poreikio tokio pobūdžio byloje paprastai nėra, nebent kasacinis teismas įžvelgtų būtinybę keisti savo ankstesnę praktiką, nustatęs, jog yra objektyvių ir svarbių priežasčių tai daryti. Jei Aukščiausiasis Teismas tik primins savo ankstesnę praktiką, nuo kurios bylą nagrinėję teismai nepagrįstai nukrypo, kasacinė nutartis paprastai precedentinės reikšmės neturės ir nauja teisės aiškinimo taisyklė joje neatsispindės, tačiau, nepaisant to, kasacijos funkcija bus sėkmingai įgyvendinta.

Ar viešoji kasacijos funkcija nėra suabsoliutinta privačiosios funkcijos sąskaita, galima suabejoti nuodugniai pažvelgus į CPK 346 straipsnio 2 dalies 1 punkte įtvirtintą kasacijos pagrindą. Pastarasis suformuotas labai griežtai ir, taikomas pažodžiui, neleidžia kasaciniam teismui reaguoti net į pačius šiurkščiausius ar akivaizdžius teisės pažeidimus, jeigu jų ištaisymas neprisideda prie teisės vienodinimo. Antai, net absoliutūs teismo sprendimo negaliojimo pagrindai turi pereiti „esminės reikšmės vienodam teisės aiškinimui ir taikymui“ filtrą. Ar tikrai įstatymų leidėjas nenorėjo, kad Aukščiausiasis Teismas peržiūrėtų, pavyzdžiui, neteisėtos sudėties teismo priimtą sprendimą arba sprendimą be jokių motyvų, net jei teisės problema yra visiškai aiški ir kasacinės nutarties priėmimas niekuo neprisidėtų prie teisės plėtojimo? Išsamumo dėlei tenka paminėti, kad net Vokietijoje, kurios civilinis procesas dažnai nurodomas kaip modelis kuriant Lietuvos civilinį procesą, absoliutūs sprendimo negaliojimo pagrindai sudaro revizijos pagrindą[24] netaikant įprastų „principinės reikšmės“ ar „teisės plėtojimo“ kriterijų. Panašiai ir Lenkijoje „proceso negaliojimas“ yra savarankiškas kasacijos pagrindas[25], nepaisant to, ar teisės proble-

[22] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 metų veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga internete https://lat.lt/data/public/uploads/2024/03/lat-2023-metu-veiklos-ataskaita.pdf.

[23] Civilinio proceso kodekso 346 straipsnio 2 dalies 2 punktas.

[24] Vokietijos civilinio proceso kodekso 547 straipsnis.

[25] Lenkijos civilinio proceso kodekso 398^9 straipsnis.

ma yra rimta. Ar Lietuvos Aukščiausiasis Teismas turėtų būti labiau orientuotas į viešąją kasacijos funkciją, nei kaimyninių valstybių aukščiausieji teismai, ir užsimerkti prieš akivaizdų privataus intereso pažeidimą, jei jo pašalinimas neprisideda prie viešosios kasacijos funkcijos įgyvendinimo? Iš mūsų šalies Konstitucijoje įtvirtintos instancinės teismų sistemos išplauktų, kad jei tinkamo proceso žemesnės instancijos teismuose nebuvo, atsisakymas priimti kasacinį skundą remiantis tuo motyvu, jog byla nereikšminga vienodam teisės aiškinimui ar taikymui, reikštų teisės į teisminę gynybą pažeidimą. Be abejo, būtų teigiama, kad kasacinių skundų atranka veikia protingai ir Aukščiausiasis Teismas greičiausiai rastų būdų, kaip ištaisyti tokio pobūdžio teisės pažeidimus, jau naudodamas minėtą „akies primerkimo" taktiką. Vis dėlto bet koks teisės taikytojo nukrypimas nuo įstatymo teksto, net ir vedamas gerų tikslų, neatitinka valdžių padalijimo principo, pažeidžia teisinį tikrumą ir sukelia savavaliavimo riziką. Ar ne geriau to išvengti? Tai jokiu būdu nereiškia, kad būtina nedelsiant tikslinti CPK įtvirtintus kasacijos pagrindus, tačiau apie tai būtų galima pagalvoti, jei būtų svarstoma apie didesnę šio kodekso peržiūrėjimo būtinybę.

2.2. Kasacinių skundų atrankos procedūra

Nutarčių, kuriomis kasaciniai skundai priimami ar juos atsisakoma priimti, motyvavimas yra amžinas ir iki šiol bene daugiausiai kontroversijų sukėlęs Aukščiausiojo Teismo veiklos etapas. Sunku prisiminti ir suskaičiuoti visas diskusijas, susijusias su kasacinių skundų atranka[26], jau nekalbant apie vidines teismo iniciatyvas, skirtas jai tobulinti[27]. To priežastys yra akivaizdžios: kasacinio skundo priėmimas įsiterpia į įsiteisėjusio teismo sprendimo pagrindu susiklosčiusių teisinių santykių stabilumą, tuo tarpu atsisakymas jį priimti atima iš bylą pralaimėjusios šalies paskutinę teisminės peržiūros galimybę.

Nuolatinis klausimas, kiek turėtų būti individualizuojama atrankos nutartis ir ar standartiniai jos motyvai tenkina įstatyme nurodytą reikalavimą „glaustai išdėstyti motyvus"[28], vargu ar kada nors bus visiškai išsemtas. Kiekvienos pozicijos šalininkai ras argumentų lyginamojoje teisėtyroje, kaip ekstremalius pavyzdžius galėdami nurodyti Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiąjį Teismą, kuris turi visišką diskreciją dėl skundų priėmimo ir niekaip nemotyvuoja jų nepriėmimo[29], arba kitame spektro gale esantį Europos Sąjungos Teisingumo Teismą, kuris tiek priimdamas, tiek atsisakydamas priimti apeliacinį skundą dėl Bendrojo Teismo sprendimų[30] išsamiai paaiškina, kodėl keliamas klausimas yra arba nėra svarbus Sąjungos teisės vienovei, darnai ar raidai ir ar skundą priima visiškai, iš dalies ar jį atsisako priimti[31].

---

[26] Žr., pavyzdžiui, 2024 m. kovo 20 d. diskusija „Kasacinių skundų atranka: iššūkiai ir perspektyvos" [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lat.lt/naujienos/pristatyta-2023-m.-lietuvos-auksciausiojo-teismo-veiklos-apzvalga/1635. 2019 m. gegužės 13 d. pristatytą išvadą dėl kasacinių skundų atrankos [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teise.pro/index.php/2019/05/23/lat-kasaciniu-skundu-atrankos-kolegiju-nutartys-bus-skelbiamos-viesai/.

[27] Žr., pavyzdžiui, Rekomendacijos paduodantiems kasacinius skundus [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lat.lt/teismo-lankytojams/rekomendacijos-paduodantiems-kasacinius-skundus/55.

[28] Civilinio proceso kodekso 350 straipsnio 4 dalis.

[29] Paprastai tai išreikšdamas viena fraze „certiorari denied".

[30] Remiantis Europos Sąjungos Teisingumo Teismo statuto 58a straipsniu, išankstinė apeliacinių skundų priėmimo procedūra taikoma ne dėl visų, o tik dėl tų Bendrojo Teismo sprendimų, kuriais jis išnagrinėjo skundą dėl Sąjungos įstaigų, organų ar agentūrų nepriklausomos apeliacinės tarybos sprendimo ir taip *de facto* veikia kaip antros instancijos teismas.

[31] Tokių nutarčių motyvavimo pavyzdžius žiūrėti: The KaiKai Company [ESTT], Nr. C-382/21P, [2021-12-10] ECLI:EU:C:2021:1050; Indo European Foods [ESTT], Nr. C-801/21P, [2022-04-07], ECLI:EU:C:2022:295.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas iki šiol didesnį dėmesį skyrė nutarčių, kuriomis atsisakoma priimti kasacinį skundą, motyvavimui, laikydamas, jog būtent neigiamas atsakymas kasatoriui reikalauja pagrindimo. Tuo tarpu nutartys priimti kasacinį skundą apsiribodavo konstatavimu apie jo atitiktį įstatymo reikalavimams. Vis dėlto neverta pamiršti to, kad kasacinio skundo priėmimas – tai ne vien palankus procesinis sprendimas jo prašiusiai šaliai. Tai ir kasacinio teismo *prima facie* įžvalga apie tai, kad skundžiamame procesiniame sprendime galėjo būti padaryta klaidų, dėl kurių verta atverti kelią dar vienai teisminei peržiūrai, o tai pratęsia teisinį netikrumą visoms bylos šalims, taip pat siunčia platesnį signalą teisinės sistemos dalyviams apie tai, kad kasacinė praktika tam tikru klausimu gali plėtotis. Todėl verta pasvarstyti, ar, atsižvelgiant į šiam teismui patikėtos funkcijos formuoti vienodą teismų praktiką svarbą, būtent nutartis priimti kasacinį skundą neturėtų būti papildyta išsamesniais motyvais. Pirmiausia, tokia nutartimi būtų aiškiai fiksuojamos bylos nagrinėjimo kasacine tvarka ribos – dėl kurio teisės klausimo ir kuriuo kasacijos pagrindu skundas yra priimtas. Tai sudarytų aiškią indikaciją bylą kasacine tvarka nagrinėsiančiai teisėjų kolegijai sprendžiant, ar atrankos kolegija įžvelgė nukrypimą nuo suformuotos teismų praktikos, nereikalaujantį teismų praktikos plėtojimo, ar esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui turinčią problemą, dėl kurios gali tekti formuluoti aktualią teisės aiškinimo taisyklę. Be to, tai ir indikacija teisėjų kolegiją sudarančiam Aukščiausiojo Teismo arba Civilinių bylų skyriaus pirmininkui sprendžiant, ar verta bylą nagrinėti išplėstinėje teisėjų kolegijoje arba skyriaus plenarinėje sesijoje, nelaukiant ir neprarandant laiko, kol tą padarys įprastinė trijų teisėjų kolegija. Antra, bylos nagrinėjimo ribų fiksavimas motyvuota atrankos kolegijos nutartimi reikalingas kitai bylos šaliai. Jis užtikrintų rungtyniškumo principo taikymą, šalių lygiateisiškumą ir proceso ekonomiškumą. Tokia praktika leistų išvengti būtinybės kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims rengti atsiliepimą į visus kasacinio skundo argumentus, neturint informacijos, ar atrankos kolegija juose įžvelgė kasacijos pagrindą, ir tik galutinėje kasacinėje nutartyje sužinant, jog dalyje kasacinio skundo argumentų kasacijos pagrindų nebuvo. Trečia, tai būtų prielaida atsakyti į aktualų klausimą, ar galimas kasacinio skundo priėmimas iš dalies. Dažnai kasaciniame skunde bandoma pateikti daugiau nei vieną teisės taikymo problemą, tačiau ne visos jos būna vertos kasacinio nagrinėjimo. Be jokios abejonės, skundo priėmimo klausimą sprendžianti atrankos kolegija galėtų priimti nagrinėti dalį skundo tik tada, jei atrankos nutartyje atsispindėtų aiškūs motyvai, kurioje dalyje ir kodėl įžvelgiama kasacinė problema. Galiausiai, ketvirta, tokia nutartis priimti kasacinį skundą turėtų būti viešai skelbiama ir taip prisidėtų prie teisinės sistemos skaidrumo ir teisinio tikrumo, nes pasiųstų aiškų signalą kitiems teismams bei likusiems teisinės sistemos dalyviams, kokį kasacinį klausimą, dėl kurios teisinės problemos nagrinės Aukščiausiasis Teismas. Todėl yra pagrindo manyti, kad ne mažiau svarbu tinkamai motyvuoti nutartį priimti kasacinį skundą, nei nutartį, kuria skundą priimti atsisakoma.

2.3. Ar Europos Sąjungos teisė gali turėti reikšmę kasacinių skundų atrankos procedūrai?

Naujausia Teisingumo Teismo praktika lemia teigiamą atsakymą į šį klausimą. Remiantis Europos Sąjungos sutarties 19 straipsniu, valstybės narės nustato teisių gynimo priemones, būtinas užtikrinant veiksmingą teisminę apsaugą Sąjungos teisei priklausančiose srityse. Sekant nuolatine Teisingumo Teismo jurisprudencija, jeigu nėra kurią nors sritį reglamentuojančių Sąjungos taisyklių,

pagal procesinės autonomijos principą kiekvienos valstybės narės vidaus teisės sistemoje turi būti reglamentuotos ieškinių nagrinėjimo procesinės taisyklės su sąlyga, kad jos nebūtų mažiau palankios nei taisyklės, reglamentuojančios panašias situacijas, kurioms taikoma vidaus teisė (lygiavertiškumo principas), ir kad dėl jų netaptų praktiškai neįmanoma ar pernelyg sudėtinga pasinaudoti Sąjungos teisės suteiktomis teisėmis (veiksmingumo principas)[32]. Šis teismas jau yra išaiškinęs, kad valstybės narės galutinės instancijos teismas gali atsisakyti Teisingumo Teismui pateikti prejudicinį klausimą, jeigu kasacinis skundas nepriimamas dėl su procesu tame teisme susijusių nepriimtinumo priežasčių, su sąlyga, kad laikomasi lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų[33]. Taigi iš principo kasacinių skundų atrankos mechanizmai nėra nesuderinami su Sutarties dėl ES veikimo (SESV) 267 straipsnyje nustatyta neskundžiamus sprendimus priimančių teismų pareiga kreiptis į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo. Vis dėlto jeigu kasaciniame skunde šalis iškelia ES teisės aiškinimo ar galiojimo klausimą ir prašo teismo kreiptis į Teisingumo Teismą, ar skundo priimtinumo stadijoje nacionalinis galutinės instancijos teismas privalo apsvarstyti ES teisės aspektą ir galimą savo pareigą kreiptis į Teisingumo Teismą, ar, priešingai, gali apsiriboti konstatavimu, jog nėra kasacijos pagrindų? Taip pat ar nutartis, kuria kasacinį skundą atsisakoma priimti, laikoma teismo sprendimu, kuriame turi būti nurodyti motyvai, dėl kurių netenkinamas šalies prašymas kreiptis dėl prejudicinio sprendimo?

Akivaizdu, kad ypač pastarasis klausimas gali turėti įtakos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atrankos kolegijų nutarčių motyvavimo apimčiai. Jis tampa dar aktualesnis, prisiminus naujesnę Teisingumo Teismo praktiką, reikalaujančią iš neskundžiamus sprendimus priimančių teismų savo sprendime pagrįsti, kodėl konkrečiu atveju SESV 267 straipsnyje įtvirtinta pareiga kreiptis dėl prejudicinio sprendimo nėra taikoma[34], ir Europos Žmogaus Teisių Teismo Lietuvos valstybei pritaikytą atsakomybę už šios pareigos pažeidimą[35].

Byloje Kubera Slovėnijos Aukščiausiasis Teismas sprendė kasacinio skundo priėmimo klausimą. Šis teismas manė, kad Slovėnijos civilinio proceso kodekso nuostatos neleidžia tenkinti prašymo leisti pateikti kasacinį skundą. Vis dėlto šiam teismui kilo klausimas, ar šiame etape jis taip pat turi įvertinti šalies prašymo, kad Teisingumo Teismui būtų pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą, esmę, laikydamasis SESV 267 straipsnyje nustatytų reikalavimų. Slovėnijos teismas taip pat suabejojo, ar konstatavus, kad prašymo priimti prejudicinį sprendimą pateikimo sąlygos nėra įvykdytos, pagal Chartijos 47 straipsnį jis privalo motyvuoti šį vertinimą nutartyje, kurioje atmetamas prašymas leisti pateikti kasacinį skundą.

Dėl prejudicinio klausimo reikšmingumo byla perduota nagrinėti Teisingumo Teismo Didžiajai kolegijai. Byloje pateikta generalinio advokato Emiliou išvada[36] gerai atskleidžia pagrindinę bylos kontroversiją: santykį tarp valstybių narių procesinės autonomijos, kuri, neginčytina, leidžia joms pačioms apsispręsti, ar nustatyti kokį nors bylų atrankos mechanizmą bei pasirinkti jo modelį, ir tarp iš Sąjungos teisės kylančio veiksmingumo reikalavimo, kuris

---

[32] Bensada Benallal [ESTT], Nr. C-161/15, [2016-03-17], ECLI:EU:C:2016:175, 24 punktas.
[33] Aquino [ESTT], Nr. C-3/16, [2017-03-15], ECLI:EU:C:2017:209.
[34] Consorzio Italian Management ir Catania Multiserviz [ESTT], Nr. C-561/19, [2021-10-06], ECLI:EU:C:2021:799, 51 punktas.
[35] Baltic Master Ltd. prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 55092/16, [2019-04-16], ECLI:CE:ECHR:2019:0416JUD005509216.
[36] Kubera [ESTT], Nr. C-144/23, [2024-06-18], ECLI:EU:C:2024:522.

reikalauja užtikrinti prejudicinio sprendimo procedūros *effet utile*. Neginčytina ir tai, kad nacionalinės teisės norma negali kliudyti neskundžiamus sprendimus priimančiam nacionaliniam teismui įvykdyti SESV 267 straipsnyje įtvirtintą pareigą. Generalinis advokatas Emiliou kasacinių skundų atrankos mechanizmus, kurie įpareigoja aukščiausiuosius teismus atsižvelgti į pateikiamų klausimų svarbą, įvardijo kaip „diskrecinius“. Tai leido jam konstatuoti, kad pagal tokį mechanizmą nacionalinis teismas nagrinės šalies iškelto Sąjungos teisės klausimo esmę, taigi ir tai, ar įvykdytos SESV 267 straipsnio trečioje pastraipoje nustatytos sąlygos, tik jeigu padarys išvadą, kad pateikti klausimai yra „svarbūs“. Kitais atvejais nacionalinis teismas net nenagrinės, ar gali kilti minėtoje nuostatoje įtvirtinta pareiga kreiptis su prejudiciniu klausimu. Šis sprendimas iš esmės bus paties nacionalinio teismo pasirinkimo rezultatas. Kitaip tariant, jei galutinės instancijos teismas laikys, jog kasacijos pagrindų nėra, nes, pavyzdžiui, iškeltas klausimas per mažai reikšmingas, iki svarstymo apie būtinybę pateikti prejudicinį klausimą Teisingumo Teismui jis net neprieis. Toks diskrecinis atrankos mechanizmas gali neatitikti CILFIT bylos kriterijų, pagal kuriuos pareiga kreiptis į Teisingumo Teismą netaikoma tik tada, kai pateiktas ES teisės klausimas nėra svarbus („reikalingumas“), kai Teisingumo Teismas jau yra išaiškinęs nagrinėjamą Sąjungos teisės nuostatą (*acte éclairé*) arba kai jos aiškinimas yra toks akivaizdus, kad nekyla jokių pagrįstų abejonių (*acte clair*)[37].

Iš esmės sekdamas generalinio advokato Emiliou išvada ir siekdamas suderinti skundų aukščiausiesiems teismams atrankos mechanizmus su šių teismų pareiga kreiptis į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo, Teisingumo Teismas išaiškino: „SESV 267 straipsnio trečia pastraipa turi būti aiškinama taip, kad pagal ją nacionaliniam teismui, kurio sprendimai pagal nacionalinę teisę negali būti skundžiami teismine tvarka, draudžiama vykstant prašymo leisti pateikti kasacinį skundą nagrinėjimo procedūrai, kurios baigtis priklauso nuo vienos iš bylos šalių iškelto teisės klausimo svarbos teisiniam saugumui, vienodam teisės taikymui arba jos raidai, nuspręsti atmesti tokį prašymą, neįvertinus, ar jis privalo kreiptis į Teisingumo Teismą, kad šis priimtų prejudicinį sprendimą dėl grindžiant šį prašymą iškelto Sąjungos teisės nuostatos išaiškinimo ar galiojimo klausimo“[38]. Kitaip tariant, kasacinio skundo priėmimo stadijoje visiškai taikoma nacionalinių teismų pareiga vertinti, ar byloje būtina kreiptis į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo.

Pastarasis išaiškinimas, taikomas Lietuvos teisinėje sistemoje, iš esmės reiškia, kad bet kuris CPK 346 straipsnio 2 dalyje įvardytas kasacijos pagrindas turi būti taikomas atsižvelgiant į SESV 267 straipsnį. Antai, jei kasaciniame skunde Lietuvos Aukščiausiajam Teismui šalis tinkamai iškels ES teisės aiškinimo klausimą, kuris nepateks į minėtas CILFIT bylos kriterijų išimtis ir dėl to egzistuos pareiga kreiptis į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo, tai kartu sudarys ir bylos rezultatui įtakos turintį materialinės ar proceso teisės normų pažeidimą, turintį esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui. Jei, kita vertus, toks pažeidimas, net jei ir buvęs padarytas, negalės turėti įtakos neteisėto sprendimo priėmimui, greičiausiai jis

---

[37] Cilfit ir kt. [ESTT], Nr. 283/81, [1982-10-06], ECLI:EU:C:1982:335.
[38] Kubera [ESTT], Nr. C-144/23, [2024-10-15], ECLI:EU:C:2024:881.

neatitiks CILFIT bylos „reikalingumo“ kriterijaus, nes iškeltas ES teisės klausimas nebus svarbus bylai išspręsti, ir pareiga kreiptis į Teisingumo Teismą nekils. Kita vertus, kaip nurodė Teisingumo Teismas, nacionalinis teismas gali pats nuspręsti, kurioje bylos stadijoje reikia pateikti prejudicinį klausimą, o tai galioja ir kasacinių skundų atrankos procedūrai. Jeigu nacionalinis teismas nusprendžia kreiptis dėl prejudicinio sprendimo nagrinėdamas prašymą leisti pateikti kasacinį skundą, jis turi sustabdyti šio prašymo nagrinėjimą, kol bus priimtas prejudicinis sprendimas, o priėmus šį sprendimą – jį taikyti, vertindamas, ar reikia leisti pateikti kasacinį skundą. Lietuvos kontekste tai reikštų kasacinio skundo atrankos procedūros sustabdymą ir kreipimąsi į Teisingumo Teismą, kurio atsakymas darytų įtaką atrankos kolegijos sprendimui priimti ar nepriimti kasacinį skundą. Vis dėlto tokia procesinė konfigūracija atrodo sunkiai tikėtina, nes prejudicinio klausimo pateikimas Teisingumo Teismui paprastai patvirtintų, jog teisinė problema iš tiesų pakankamai rimta, kad iškart pereitų kasacinės atrankos filtrą. Bet kuriuo atveju, suderintas nacionalinės ir ES teisės taikymas nėra jokia naujiena Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, ir tai, be jokios abejonės, galioja ir kasacinių skundų atrankoje.

Dėl būtinybės kasacinio skundo priėmimo stadijoje vertinti, ar būtina pateikti prejudicinį klausimą Teisingumo Teismui, išsiplečia ir atrankos nutarčių motyvavimo pareiga. Remiantis šio teismo praktika, pareigos motyvuoti apimtis gali skirtis priklausomai nuo teismo sprendimo pobūdžio ir turi būti vertinama atsižvelgiant į visą procesą[39]. Atsižvelgiant į kasacinio skundo atrankos proceso esmę, akivaizdu, kad nutartis, kuria sprendžiamas kasacinio skundo priėmimo klausimas, gali būti motyvuojama gerokai glausčiau, nei išnagrinėjus bylą priimama nutartis. Vis dėlto, kaip nurodė generalinis advokatas Emiliou, netenkinant šalies prašymo leisti pateikti kasacinį skundą, yra užbaigiamas procesas, todėl galutinės instancijos teismui pagal SESV 267 straipsnį tenka pareiga aiškiai nurodyti, kokia sprendimo CILFIT byloje išimtimi remiamasi, ir glaustai paaiškinti, kodėl ši išimtis laikyta taikytina. Sekdamas šia išvada, Teisingumo Teismas nusprendė, kad nacionalinis teismas, kurio sprendimai pagal nacionalinę teisę negali būti skundžiami teismine tvarka, sprendime atmesti prašymą leisti pateikti kasacinį skundą, kuriuo prašoma kreiptis į Teisingumo Teismą su prejudiciniu klausimu, turi nurodyti motyvus, dėl kurių į jį nesikreipė, t. y. arba tai, kad šis klausimas neturi reikšmės sprendžiant ginčą, arba tai, kad atitinkamą Sąjungos teisės nuostatą Teisingumo Teismas jau yra išaiškinęs, arba tai, kad teisingas Sąjungos teisės aiškinimas yra toks akivaizdus, jog nelieka jokių pagrįstų abejonių.

Be abejo, pastarasis išaiškinimas reiškia, jog Sąjungos teisės įtaka procesui nacionaliniame teisme didėja, ji apima ne tik tarpvalstybinio pobūdžio bylas, bet ir visas likusias bylas, patenkančias į ES teisės taikymo sritį, neišskiriant ir proceso kasaciniame teisme. Tikėtina, kad šis išaiškinimas paskatins kasatorius savo skunduose dažniau kelti ES teisės klausimus ir formuluoti prašymus kreiptis į Teisingumo Teismą. Jei šie prašymai nebus tenkinami, tai savo ruožtu reikalaus iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis dėl kasacinių skundų nepriėmimo papildyti motyvais, pagrindžiančiais pareigos kreiptis į Teisingumo Teismą nebuvimą.

[39] Žr., pavyzdžiui, flyLAL-Lithuanian Airlines, [ESTT], C-302/13, [2014-10-23]. ECLI:EU:C:2014:2319, 52 punktą.

3. Teismų praktikos formavimas: erdvė tobulinti?

Kuria kryptimi judės kasacinių nutarčių motyvavimas, kaip keisis Aukščiausiojo Teismo darbo krūvis, ar verta ieškoti naujų teismų praktikos formavimo būdų, ar dirbtinis intelektas atneš pokyčių vienodinant teismų praktiką? Manau, tai tik dalis klausimų, kuriuos dažniau ar rečiau apsvarsto Aukščiausiojo Teismo teisėjai.

Konstitucinio Teismo nustatytos teismų praktikos vienodinimo ribos „tik teismams patiems sprendžiant bylas“ išlieka aktualios ir praėjus reikšmingam laikui nuo šios konstitucinės doktrinos suformulavimo Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime. Bet kuriuo atveju, teismų praktikos vienodinimo administraciniais metodais galimybę, įsiterpiant į nepriklausomų teismų teisingumo vykdymą, paneigė ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismas.

Sujungtose bylose Hann-Invest, Mineral-Sekuline ir Udruga KHL[40] jis išaiškino, kad, pagal ES Sutarties 19 straipsnio 1 dalies antrą pastraipą, draudžiama nacionalinėje teisėje nustatyti nacionalinio teismo vidaus mechanizmą, pagal kurį byla gali būti užbaigta tik jeigu teismo sprendimo turinį patvirtino šiai kolegijai nepriklausantis sprendimus registruojantis teisėjas. Taip pat draudžiamas mechanizmas, pagal kurį to teismo skyriaus susirinkimas gali įpareigoti bylą nagrinėjusią teisėjų kolegiją pakeisti savo ankstesnio sprendimo turinį, kai į šio skyriaus susirinkimo sudėtį taip pat įeina kiti nei šios kolegijos teisėjai ir tam tikru atveju asmenys, nepriklausantys atitinkamam teismui, kuriems šalys neturi galimybės pateikti savo argumentų[41].

Teisingumo Teismo spręstos bylos teisinė dilema akivaizdi: poreikis užtikrinti teismų praktikos nuoseklumą yra teisėtas tikslas, ir jokios jurisdikcijos teismas negali jo pasiekti nediskutuodamas, nesitardamas, atvirai neiškeldamas prieštaringų teismų praktikos krypčių. Tačiau jo suabsoliutinimas sukeliant riziką įsiterpti į nepriklausomų teismų teisingumo vykdymo sritį, juolab sudarant sąlygas įsikišti į iš esmės jau priimtą teisėjų kolegijos sprendimą, net jei jis galimai nukrypsta nuo ankstesnės teismų praktikos, nėra suderinamas su tinkamo teismo proceso reikalavimais.

Be abejo, minėtas Teisingumo Teismo sprendimas priimtas specifinio Kroatijos teisinio reguliavimo, jo iš dalies neatitinkančios praktikos ir ypatingų faktinių aplinkybių kontekste. Iš jo negalima daryti išvados, kad siekta suderinti teismų praktikos vienodinimo būdus Sąjungos valstybėse narėse – apsiribota tuo, kad konkreti praktika jurisprudencijos vienodumui pasiekti įvertinta kaip pažeidžianti Europos Sąjungos sutarties 19 straipsnį.

---

[40] Hann-Invest [ESTT], Nr. C-554/21, C-622/21, C-727/21, [2024-07-11]. ECLI:EU:C:2024:594.

[41] Sujungtose bylose Hann-Invest, Mineral-Sekuline ir Udrug KHL Kroatijos apeliacinis komercinis teismas susidūrė su Lietuvos teisinei tradicijai visiškai neįprasta situacija. Šio teismo trijų teisėjų kolegijos keliose bylose atmetė apeliantų pateiktus apeliacinius skundus. Vis dėlto, remiantis Kroatijos teisiniu reguliavimu, byla laikoma baigta tik tada, kai ji iš teisėjų kolegijos nukeliauja teismo Registro tarnybai, šiai atlikus tam tikrus registravimo veiksmus ji sugrąžinama teisėjui ir tada atitinkamas teisėjo kabinetas išsiunčia teismo sprendimo kopiją šalims. Konkrečiu atveju Registro tarnybos teisėjas (funkcija Lietuvoje nežinoma) atsisakė įregistruoti teismo sprendimus ir grąžino juos atitinkamoms teisėjų kolegijoms kartu nurodydamas, kad nepritaria tuose sprendimuose pasirinktai pozicijai. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad spręstais klausimais teismų praktika yra skirtinga. Tuo remdamasis sprendimus registruojantis teisėjas padarė išvadą, kad byla turi būti grąžinta atitinkamai teisėjų kolegijai persvarstyti, o jeigu ji paliktų galioti savo sprendimą, ši byla turėtų būti nagrinėjama atitinkamo „skyriaus susirinkime“. Vienoje iš bylų, atsisakius įregistruoti pirmąjį tos kolegijos sprendimą, kolegija susirinko į naują posėdį, per jį pakartotinai išnagrinėjo apeliacinį skundą ir apsvarstė Registro tarnybos teisėjo nuomonę; ji nusprendė nekeisti savo ankstesnio sprendimo ir naująjį sprendimą vėl perdavė Registro tarnybai. Teikdamas pirmenybę kitokiai teisinei pozicijai sprendimus registruojantis teisėjas bylą perdavė teismo Komercinių bylų ir kitų ginčų skyriui, kad ginčijamas teisės klausimas būtų išnagrinėtas jo susirinkime. Tame susirinkime minėtas skyrius priėmė „teisinę poziciją“, patvirtindamas sprendimus registruojančio teisėjo pasirinktą sprendimą. Tuomet minėta byla buvo grąžinta atitinkamai teisėjų kolegijai, kad ši priimtų sprendimą pagal šią „teisinę poziciją“. Būtent šiame kontekste Teisingumo Teismo buvo prašoma įvertinti tokios praktikos suderinamumą su ES teise.

Prireikus diskusija apie poreikį tobulinti teismų praktikos vienodinimo metodus gali būti tęsiama ir mūsų šalyje. Ar Lietuvoje yra pagrindo svarstyti apie išankstinių prejudicinių teisės klausimų kasaciniam teismui įtvirtinimą (institutas, žinomas kai kuriose valstybėse[42]), ar verta nustatyti būdus derinti Aukščiausiojo Teismo ir Vyriausiojo administracinio teismo praktiką – klausimai, peržengiantys šio straipsnio ribas.

Bet kuriuo atveju, didelių reformų poreikis turi būti giliai įvertintas ir solidžiai pagrįstas. O nedarant tokių reformų, dvi „nerevoliucinės" priemonės galėtų būti apsvarstytos kaip galinčios prisidėti prie misijos vienodinti teismų praktiką įgyvendinimo.

Pirma, bylą kasacine tvarka nagrinėjančių teisėjų skaičiaus kolegijoje didinimas. Remiantis Teismų įstatymu ir atitinkamais proceso kodeksais, šiandien bylas Aukščiausiajame Teisme nagrinėja trijų teisėjų kolegija, išplėstinė septynių teisėjų kolegija arba Aukščiausiojo Teismo ar Aukščiausiojo Teismo skyriaus plenarinė sesija. Bazinė bylą nagrinėjanti teisėjų kolegija susideda iš trijų teisėjų, ir tik iškilus sudėtingam teisės aiškinimo ar taikymo klausimui byla perduodama nagrinėti išplėstinei septynių teisėjų kolegijai arba skyriaus plenarinei sesijai. Didesnis bylą nagrinėjančių teisėjų skaičius sustiprina kolegialaus pasitarimo kokybę, leidžia atsižvelgti į platesnį įvairią patirtį turinčių teisėjų nuomonių spektrą, sudaro sąlygas geriau motyvuoti teismo nutartis, užtikrina nuoseklesnę teismų praktiką ir lemia didesnį kasacinių nutarčių priėmimą teisinėje visuomenėje[43]. Todėl verta apsvarstyti, ar nebūtų tikslinga padidinti kasacine tvarka bylą nagrinėjančių kolegijų sudėtį iki penkių teisėjų, o išplėstinėje kolegijoje – iki devynių teisėjų. Mažėjantis Aukščiausiajam Teismui pateikiamų kasacinių skundų skaičius, mažėjanti priimamų skundų proporcija ir mažėjantis išnagrinėtų bylų skaičius[44] kompensuotų platesnį teisėjų įsitraukimą į bylų nagrinėjimą didesnėse teisėjų kolegijose. Kartu tai atspindėtų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip vienintelio valstybės kasacinio teismo, praktikos išskirtinumą ir leistų sustiprinti jo autoritetą. Pripažinkime, atsiribojant nuo visų galimų faktorių, penkių teisėjų kolegijos suformuotas precedentas turi didesnį svorį, nei trijų teisėjų kolegijos suformuotas precedentas.

Antra, platesnis žodinio bylos nagrinėjimo kasacine tvarka taikymas. Nors žodinis civilinių bylų nagrinėjimas kasacine tvarka jau seniai tapęs retenybe, panašu, kad praktikoje šiuo metu jis apskritai yra išnykęs. Vis dėlto klaidinga būtų teigti, kad teisės klausimai niekada nenusipelno žodinių debatų teismo posėdžio salėje. Bylos nagrinėjimo ribų patikslinimas, geresnis teisės problemos išgryninimas, vienų teisinių argumentų priešpriešinimas kitiems, šalių išklausymas dėl vienokio ar kitokio teisės aiškinimo poveikio platesniems teisiniams santykiams yra veiksniai, dėl kurių žodinis procesas yra gana plačiai taikomas tik teisės klausimus sprendžiančio Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje. Byloje susiklosčiusi faktinė situacija taip pat nėra nereikšminga bylą nagrinėjant kasacine tvarka, savaime suprantama ne tam, kad kasacinis

---

[42] Pavyzdžiui, vadovaujantis Lenkijos CPK 390 straipsniu, jei nagrinėjant bylą apeliacinės instancijos teisme iškyla rimtų abejonių keliantis teisės klausimas, teismas gali pateikti šį klausimą Aukščiausiajam Teismui, atidėdamas bylos nagrinėjimą.

[43] Akivaizdu, kad grupės sprendimo kokybė turi potencialą viršyti net kvalifikuočiausio atskiro grupės nario sprendimo kokybę. Neatsitiktinai Teisingumo Teismas aplinkybę, kad Bendrasis Teismas vis daugiau bylų nagrinėja išplėstinėse teisėjų kolegijose, pripažino vienu iš šio teismo darbo kokybę iliustruojančių faktorių: „Kai bylos nagrinėjamos penkių teisėjų kolegijose, be abejo, sudaromos galimybės įvairesnėms ir gilesnėms diskusijoms per teismo pasitarimus. Tai aiškiai padeda gerinti teisės sistemų atstovavimą, sprendimų kokybę ir autoritetą." Žr. Teisingumo Teismo pateiktą reglamento 2015/2422 3 straipsnio 1 dalyje nurodytą ataskaitą, p. 47 [interaktyvus]. Prieiga internete https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-12/tra-doc-lt-div-t-0000-2020-202009736-05_01.pdf.

[44] Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 metų veiklos ataskaitą [interaktyvus]. Prieiga internete https://lat.lt/data/public/uploads/2024/03/lat-2023-metu-veiklos-ataskaita.pdf.

teismas pakeistų apeliacinės instancijos teismo nustatytas faktines aplinkybes savosiomis, bet tam, kad įvertintų galimus proceso teisės pažeidimus, dėl kurių atitinkamas aplinkybes gali tekti nustatyti iš naujo. Prie tokio vertinimo žodinis bylos nagrinėjimas gali prisidėti.

Galiausiai, viešas teisingumo įgyvendinimas civilinėse bylose Aukščiausiajame Teisme (angl. *justice must seen to be done*) padidintų pasitikėjimą šio teismo vykdomu teisingumu. Taigi Aukščiausiajam Teismui vertėtų atskirais atvejais apsvarstyti bylos nagrinėjimo žodine tvarka poreikį, o tai padėtų sustiprinti kasacinių nutarčių kokybę ir šio teismo autoritetą.

IŠVADOS

1. Jau trisdešimt metų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sėkmingai įgyvendina savo misiją užtikrinti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant teisę. Šio teismo praktika saisto ne tik bylas nagrinėjančius teismus, bet ir valstybės ir kitas institucijas, taip pat kitus asmenis, taikančius tuos pačius įstatymus. Aukščiausiojo Teismo nutartys daro didelę įtaką teisiniam, socialiniam, ekonominiam šalies gyvenimui. Šio teismo veiklos rezultatai atspindi tinkamą balansą tarp jurisprudencijos stabilumo ir poreikio reaguoti į besiplėtojančius visuomeninius santykius.

2. Europos Sąjungos teisė daro vis didesnį poveikį bylų nagrinėjimui nacionaliniuose teismuose, todėl ir teismų praktikos formavimo misija, kurios įgyvendinimas prasideda kasacinių skundų atranka, o baigiasi kasacinių nutarčių priėmimu ir praktikos sklaida, turėtų būti vykdoma atsižvelgiant į Sąjungos teisę.

3. Straipsnyje iškeltos idėjos, susijusios su platesniu nutarčių priimti kasacinius skundus motyvavimu, bylą kolegijose nagrinėjančių teisėjų skaičiaus didinimu, aktyvesniu žodinio bylos nagrinėjimo kasacine tvarka taikymu, galėtų būti apsvarstytos kaip galinčios prisidėti prie kasacinės praktikos kokybės gerinimo ir Aukščiausiojo Teismo autoriteto stiprinimo.

CHALLENGES IN UNIFYING OF CASE LAW

Rimvydas Norkus

Summary

This article commemorates the thirtieth anniversary of the role assigned to the Supreme Court of Lithuania in ensuring the uniform judicial application of laws. It examines various aspects of how this function has been implemented, with particular focus on the key prerequisites for successfully harmonizing jurisprudence: the grounds for reviewing cases, the procedure for selecting cases to be reviewed, and the reasoning behind the Court's decisions. Additionally, the article explores the potential impact of European Union law on the Supreme Court of Lithuania's efforts to harmonize jurisprudence.

Keywords: unification of case law, selection of cassation appeals, reasoning of cassation rulings, Court of Justice of the European Union, preliminary ruling.

TEISĖJŲ ETIKOS IR DRAUSMĖS BYLOS BEI LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO VAIDMUO JOSE

Sigita Jokimaitė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėja,
Lietuvos Respublikos teisėjų asociacijos valdybos pirmininkė,
<s.jokimaite@lat.lt>

Dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų grupės teisėjo vyresnioji padėjėja,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto asistentė,
<laura.sivickaite@tf.vu.lt>

Santrauka

Šio straipsnio tikslas – atskleisti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmenį teisėjų drausmės bylose, formuojant ir aiškinant teisėjų etikos standartus. Jam pasiekti atliekami trys uždaviniai: 1) trumpai aptariamos teisėjų etikos ir drausmės klausimus nagrinėjančios ir sprendimus priimančios teismų savivaldos institucijos; 2) pateikiami duomenys apie 2020–2025 m. laikotarpiu nagrinėtas teisėjų drausmės bylas; 3) analizuojami 2020–2025 m. laikotarpiu priimtose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse teisėjų drausmės bylose pateikti išaiškinimai teisėjų etikos klausimais.

Teisėjų etikos ir drausmės komisija 2020–2025 m. (iki birželio 18 d.) iškėlė šešiolika drausmės bylų. Teisėjų garbės teismas laikotarpiu nuo 2020 m. vasario 19 d. iki 2025 m. birželio 18 d. paskyrė devynias nuobaudas: keturis kartus pareiškė pastabą, du kartus – papeikimą, tris kartus – griežtą papeikimą, taip pat vieną kartą pasiūlyta Lietuvos Respublikos Prezidentui atleisti teisėją iš pareigų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas per tą patį laikotarpį išnagrinėjo tik tris bylas, t. y. patikrino mažiau nei trečdalį Teisėjų garbės teismo priimtų sprendimų drausmės bylose. Manytina, kad tai lemia tiek Teisėjų garbės teismo priimamų sprendimų pobūdis, tiek teisėjų ir kitų subjektų, turinčių teisę skųsti Teisėjų garbės teismo sprendimą, pasitikėjimas drausmės bylas nagrinėjančiomis teismų savivaldos institucijomis.

Laikotarpiu nuo 2020 m. vasario 19 d. iki 2025 m. birželio 18 d. Lietuvos Aukščiausiajam Teismui buvo apskųsti trys Teisėjų garbės teismo sprendimai: du sprendimai, kuriuose teisėjams skirtos pastabos, ir vienas sprendimas dėl siūlymo Lietuvos Respublikos Prezidentui atleisti teisėją iš pareigų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas paskirtas drausmines nuobaudas paliko galioti.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje tiesiogiai aiškinamas Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodekse įtvirtintų etikos principų turinys ir pateikiamas konkrečių teisėjų veiksmų atitikties jiems vertinimas. Šis teismas neabejotinai prisidėjo prie teisėjo vardą žeminančio poelgio sąvokos turinio aiškinimo, nubrėžė ribas teisėjo saviraiškos laisvei socialiniuose tinkluose, atskleidė labai svarbaus teisėjų etikos principo – pagarbos žmogui turinio aiškinimą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse teisėjų drausmės bylose analizuoti Teisėjų etikos kodekso taikymo tikslai, apibrėžiamos jo taikymo ribos, nurodoma drausmės bylų Lietuvos Aukščiausiajame Teisme nagrinėjimo tvarka. Taigi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys – tai šaltiniai, kuriuose aiškinamos Teisėjų etikos kodekso normos, formuojama praktika teisėjų drausmės bylose.

Raktiniai žodžiai: Teisėjų etikos kodeksas, teisėjų drausmės bylos, Teisėjų etikos ir drausmės komisija, Teisėjų garbės teismas.

ĮVADAS

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 43 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad teisėjas privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir kitų įstatymų, vykdyti Teisėjų etikos taisyklių reikalavimus[1].

Dar 2006 m. lapkričio 27 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime nurodyta, kad teismai, būdami viena iš valstybės valdžią vykdančių institucijų, įgyvendinančių teisingumą, turi veikti taip, kad visuomenė jais pasitikėtų. Visuomenės pasitikėjimas teismais yra svarbus demokratinės teisinės valstybės, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės elementas, reikšminga teisminės valdžios veiksmingos veiklos sąlyga. Visuomenės pasitikėjimą teismais, be kitų aplinkybių, lemia teisėjų pagarba procese dalyvaujantiems asmenims. Teisėjams keliami ir itin dideli etinio bei moralinio pobūdžio reikalavimai: jų reputacija turi būti nepriekaištinga; teisėjo elgesys – tiek susijęs su tiesioginiu pareigų atlikimu, tiek su jo veikla, kuri nėra susijusi su jo pareigomis, – neturi kelti abejonių dėl jo nešališkumo ir nepriklausomumo; teisėjas savo pareigas atlikti, taip pat elgtis turi taip, kad savo poelgiu nepažemintų teisėjo vardo[2]. Tiek visuomenė, tiek teisėjų savivaldos institucijos, vertindamos teisėjo elgesį etikos aspektu, vadovaujasi ypač aukštais teisėjo elgesiui keliamais standartais – *noblesse oblige* (aukšta padėtis įpareigoja)[3]. Doktrinoje galime matyti nuomonę, kad „vyraujant nekintančioms etikos pažeidimų tendencijoms (pavyzdžiui, daugybė teisėjams ir advokatams iškeliamų drausmės bylų), patys teisininkai veikiausiai rizikuoja savo autoriteto nykimu“[4]. Taigi teisėjams, atstovaujantiems vienai iš trijų valdžių – teisingumo vykdymo, aukšti etikos reikalavimai yra neatsiejama tiek profesinės, tiek kasdienės veiklos dalis, turinti įtakos ne tik visuomenės pasitikėjimui teismų sistema, bet ir teismų sistemos autoriteto užtikrinimui ir išlaikymui.

Šiame straipsnyje keliamas tikslas – atskleisti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmenį teisėjų drausmės bylose, formuojant ir aiškinant teisėjų etikos standartus. Šiam tikslui pasiekti yra tikslinga atlikti šiuos uždavinius: 1) trumpai aptarti teisėjų etikos ir drausmės klausimus nagrinėjančias ir sprendimus priimančias teismų savivaldos institucijas; 2) pateikti duomenis apie 2020–2025 m.[5] laikotarpiu nagrinėtas teisėjų drausmės bylas; 3) išanalizuoti 2020–2025[6] m. laikotarpiu Lietuvos Aukščiausiajame Teisme išnagrinėtose teisėjų drausmės bylose priimtose nutartyse pateiktus išaiškinimus teisėjų etikos klausimais.

Dar 2002 m., siekiant apibrėžti teisėjų elgesio gaires ir suteikti teismų sistemai pagrindą reguliuoti teisėjų elgesį, Hagoje buvo patvirtinti Bangaloro teisėjų elgesio principai, skirti teisėjų etiško elgesio standartams įtvirtinti[7]. Juos priimant pabrėžta, kad visuomenėje nepaprastai svarbus visuomenės pasitikėjimas teismų sistema, teisėjų etika ir jų sąžiningumu. Ši nuostata, įvertinus kintantį visuomenės pasitikėjimo teismų sistema lygį (pavyzdžiui, visuomenės pasi-

---

[1] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

[2] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 130-4910.

[3] *Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas*. Praktinis vadovas (2018) [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2019/04/d3_tek-praktinis-vadovas.pdf.

[4] Ruzgytė, E. (2017). Teisininko profesija ir etika: riba tarp teisės ir moralės. *Parlamento studijos*, 23, p. 122–153 [interaktyvus]. Prieiga internete https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2017~1516105196192/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content.

[5] Iki 2025 m. birželio 18 d.

[6] Iki 2025 m. birželio 18 d.

[7] Bangalore Principles of Judicial Conduct (2018) [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.unodc.org/documents/ji/training/bangaloreprinciples.pdf.

tikėjimas Lietuvos teismų sistema 2015–2018 m. sudarė tik apie 30 proc.[8], o 2021 m. 33 proc. gyventojų nepasitikėjo teismais[9]), išlieka aktuali ir šiomis dienomis.

Lietuvoje yra rašyta apie teisininko profesiją ir etiką[10], apie teisininkų profesinę etiką[11], apie teisėjų etikos vaidmenį teismo administravimo srityje[12], tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo teisėjų drausmės bylose, be to, teisėjų etikos ir drausmės klausimai pastaruoju metu (2020–2025 m.) doktrinoje nėra tyrinėti[13]. Taigi straipsnyje nagrinėjama tema yra ne tik aktuali, bet ir nauja.

1. Teisėjų etikos kodeksas bei teisėjų etikos ir drausmės klausimus sprendžiančios institucijos

1.1. Teisėjų etikos kodeksas

Teisėjų etikos reikalavimai, arba, kitaip tariant, pagrindiniai teisėjų etikos principai, nustatyti Teisėjų etikos kodekse, priimtame Visuotiniame teisėjų susirinkime 2006 m. birželio 28 d. Visuotinis teisėjų susirinkimas yra aukščiausia teismų savivaldos institucija ir jame dalyvauja visi Lietuvos teisėjai[14]. Taigi šis kodeksas, priimtas vadovaujantis principu „teisėjai – teisėjams“, yra savireguliacinis instrumentas[15], jis reglamentuoja tiek teisėjų elgesį jiems atliekant tiesiogines savo pareigas, tiek nesusijusį su tiesioginių pareigų atlikimu elgesį ir be išlygų taikomas visiems teisėjams.

Nors Teisėjų etikos kodeksas priimtas dar 2006 m., jis išlieka gyvas ir šių dienų aktualijas tinkamai reguliuojantis teisės aktas. Jame yra nurodyta dvylika pagrindinių teisėjų elgesio principų: 1) pagarba žmogui; 2) pagarba ir lojalumas valstybei; 3) teisingumas ir nešališkumas; 4) nepriklausomumas; 5) konfidencialumas; 6) skaidrumas ir viešumas; 7) sąžiningumas ir nesavanaudiškumas; 8) padorumas; 9) pavyzdingumas; 10) pareigingumas; 11) solidarumas; 12) profesinės kvalifikacijos kėlimas[16]. Teisėjų etikos kodeksas yra lydimas nuolat atnaujinamo praktinio vadovo, kuriame nustatyti šio kodekso paskirtis, tikslas, taikymas, šaltiniai, principai, kiekvieną jį apibrėžiančios taisyklės ir taikymas praktikoje, t. y. nurodyti išaiškinimai, pateikti Teisėjų etikos ir drausmės komisijos bei Teisėjų garbės teismo sprendimuose, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse[17]. Autorių vertinimu, tai yra išsamus teisėjų elgesį apibrėžiantis taisyklių rinkinys, turintis būti neatsiejama teisėjo kasdienio gyvenimo dalis.

---

[8] Increasing the Quality, Services and Infrastructure in Lithuanian Courts [interaktyvus]. Prieiga internete https://eeagrants.org/archive/2014-2021/projects/LT-JUSTICE-0001.

[9] Justice Scoreboard reveals an assessment of the efficiency, quality, and independence of EU justice systems (2021) [interaktyvus]. Prieiga internete https://tm.lrv.lt/en/news/justice-scoreboard-reveals-an-assessment-of-the-efficiency-quality-and-independence-of-eu-justice-systems/.

[10] Ruzgytė, E. (2017). Teisininko profesija ir etika: riba tarp teisės ir moralės. *Parlamento studijos*, 2017, 23, p. 122–153 [interaktyvus]. Prieiga internete https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2017~1516105196192/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content.

[11] Kiršienė, J., et al. (2019). *Teisininkų profesinė etika* [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.vdu.lt/lt/books/teisininku-profesine-etika/.

[12] Šimonis, M. (2017). The Role of Judicial Ethics in Court Administration: From Setting the Objectives to Practical Implementation. *Baltic Journal of Law & Politics*, 10 (1), p. 90–123 [interaktyvus]. Prieiga internete https://sciendo.com/article/10.1515/bjlp-2017-0004.

[13] Tikslinga pažymėti, kad Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedroje yra rengiama disertacija tema „Atsakomybė už teisėjų profesinės etikos pažeidimus“ [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.tf.vu.lt/studentams/doktoranturos-studijos/rengiamos-disertacijos/.

[14] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

[15] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 28 d. nutartis byloje Nr. GT1-1/2022.

[16] *Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas*. Praktinis vadovas (2018) [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2019/04/d3_tek-praktinis-vadovas.pdf.

[17] *Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas*. Praktinis vadovas (2018) [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2019/04/d3_tek-praktinis-vadovas.pdf.

Teisėjų drausmės bylas nagrinėjančių teismų savivaldos institucijų – Teisėjų etikos ir drausmės komisijos bei Teisėjų garbės teismo – sprendimai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys – tai šaltiniai, kuriuose nuolat aiškinamos Teisėjų etikos kodekso normos, formuojama praktika teisėjų drausmės bylose. Taigi Teisėjų etikos kodeksas kartu su Teisėjų etikos ir drausmės komisijos, Teisėjų garbės teismo sprendimais bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartimis gali būti įvardijamas kaip gyvasis Teisėjų etikos kodeksas.

1.2. Teisėjų etikos ir drausmės komisija

Drausminės teisėjų atsakomybės mechanizmas Lietuvoje iš esmės susideda iš dviejų teisėjų drausminės atsakomybės klausimus sprendžiančių institucijų – Teisėjų etikos ir drausmės komisijos ir Teisėjų garbės teismo.

Teisėjų etikos ir drausmės komisija (toliau – Komisija) yra teismų savivaldos institucija, sprendžianti drausmės bylų teisėjams iškėlimo klausimus, konsultuojanti teisėjus etikos klausimais[18], užtikrinanti teisėjų etikos sklaidą[19]. Komisija sudaroma iš septynių narių: du kandidatus skiria Respublikos Prezidentas, vieną kandidatą – Seimo Pirmininkas, keturis kandidatus – Teisėjų taryba[20].

Teisėjų etikos ir drausmės komisijos veiklą reglamentuoja Teisėjų tarybos tvirtinami Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai (toliau – Nuostatai)[21]. Nuostatuose nurodytas Komisijos tikslas – įgyvendinant teismų savireguliacijos ir savivaldos principą, užtikrinti teisėjų drausminės atsakomybės realizavimą ir ugdyti teisėjų etiką. Šis tikslas įgyvendinamas per tokius uždavinius: laiku ir operatyviai Nuostatų įtvirtinta tvarka nagrinėjant teikimus dėl drausmės bylų iškėlimo teisėjams; kai yra drausmės bylos iškėlimo pagrindas, keliant drausmės bylas teisėjams; Teisėjų garbės teismo pavedimu organizuojant teisėjo darbo veiklos patikrinimą, surenkant papildomus įrodymus apie drausmės bylai reikšmingas faktines aplinkybes; teikiant konsultacijas teisėjų etikos klausimais; organizuojant teisėjų etikos sklaidą[22].

Drausmės bylą teisėjui iškelia Komisija, kai yra drausmės bylos iškėlimo pagrindas. Drausmės bylos iškėlimo pagrindas – nustatyti požymiai, kad teisėjo veiksmuose yra nusižengimų, nurodytų Teismų įstatymo 83 straipsnio 2 dalyje, sudėtis[23]. Teismų įstatyme nurodyti trys atvejai, sudarantys pagrindą teisėją traukti drausminėn atsakomybėn: 1) už teisėjo vardą žeminantį poelgį; 2) už kitų Teisėjų etikos kodekso reikalavimų pažeidimą; 3) už įstatymuose įtvirtintų teisėjų darbinės ar politinės veiklos apribojimų nesilaikymą[24]. Tuo tarpu Nuostatuose drausminės atsakomybės pagrindai yra detalizuoti, tai: 1) teisėjo vardą žeminantis poelgis; 2) su teisėjo garbe nesuderinamas ir Teisėjų etikos kodekso reikalavimų neatitinkantis poelgis, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas ir kenkiama teismo autoritetui; 3) bet koks pareiginis nusižengimas – aiškiai aplaidus konkrečios teisėjo pareigos

---

[18] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

[19] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 13P-10-(7.1.2) „Dėl Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 1346.

[20] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios* 17-649.

[21] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

[22] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 13P-10-(7.1.2) „Dėl Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 1346.

[23] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 13P-10-(7.1.2) „Dėl Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 1346.

[24] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

atlikimas arba jos neatlikimas be pateisinamos priežasties; 4) kitų Teisėjų etikos kodekso reikalavimų pažeidimas; 5) įstatymuose įtvirtintų teisėjų darbinės ar politinės veiklos apribojimų nesilaikymas[25].

Teismų įstatymo 83 straipsnio 3 dalyje apibrėžta, kas laikytina teisėjo vardą žeminančiu poelgiu, – tai su teisėjo garbe nesuderinamas ir Teisėjų etikos kodekso reikalavimų neatitinkantis poelgis, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas ir kenkiama teismo autoritetui; teisėjo vardą žeminančiu poelgiu taip pat pripažįstamas bet koks pareiginis nusižengimas – aiškiai aplaidus konkrečios teisėjo pareigos atlikimas arba jos neatlikimas be pateisinamos priežasties[26].

Komisijai pateikti motyvuotą siūlymą iškelti drausmės bylą teisėjui turi teisę Teisėjų taryba, Teisėjų etikos ir drausmės komisija, taip pat teismo, kuriame dirba teisėjas, arba bet kurio aukštesnės pakopos teismo pirmininkas ar kitas asmuo, kuriam tapo žinoma apie Teismų įstatymo 83 straipsnio 2 dalyje nustatytą nusižengimą[27]. Asmenų prašymai iškelti drausmės bylą, kuriuose nurodytas teisėjas, padaręs konkretų nusižengimą, ir šį nusižengimą pagrindžiantys argumentai, laikomi teikimais dėl drausmės bylos iškėlimo[28].

Komisija, išnagrinėjusi teikimą dėl drausmės bylos iškėlimo, priima vieną iš šių sprendimų: 1) iškelti teisėjui drausmės bylą ir perduoti ją nagrinėti Teisėjų garbės teismui; 2) atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui, jei nėra nustatyta drausmės bylos iškėlimo pagrindo; 3) atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui, jei teisėjas pripažįsta padaręs nusižengimą ir dėl nusižengimo pobūdžio, pasekmių, teisėjo ankstesnio darbo, teisėjo požiūrio į padarytą nusižengimą ir pastangas pašalinti pasekmes, taip pat dėl kitų panašaus pobūdžio aplinkybių Komisija nusprendžia, jog apsvarstymas Komisijoje yra pakankamas poveikis teisėjui; 4) atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui, jei praėjo daugiau kaip trys mėnesiai nuo tos dienos, kai apie drausmės bylos iškėlimo pagrindo buvimą sužinojo Komisija; 5) atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui, jei praėjo daugiau kaip treji metai nuo teisėjo veikos, kuri sudaro drausmės bylos iškėlimo pagrindą; 6) atsisakyti iškelti drausmės bylą teisėjui, kuris yra Teisėjų tarybos ar Teisėjų garbės teismo narys, kai Teisėjų taryba atsisakė duoti sutikimą; 7) atidėti klausimo dėl drausmės bylos iškėlimo teisėjui sprendimą ir kreiptis į Teisėjų tarybą dėl sutikimo iškelti drausmės bylą šiam teisėjui, jei jis yra Teisėjų tarybos ar Teisėjų garbės teismo narys; 8) atidėti klausimo dėl drausmės bylos iškėlimo teisėjui sprendimą, pavedant Komisijos nariui surinkti papildomų įrodymų arba jeigu to pagrįstai prašo teisėjas, kuriam siūloma iškelti drausmės bylą; 9) nutraukti drausmės bylos svarstymo procedūrą nelikus drausminės atsakomybės subjekto (pasibaigus teisėjo įgaliojimams iki drausmės bylos svarstymo)[29].

Tikslinga trumpai aptarti pastarųjų metų statistiką – iš jos matyti, kad Komisija 2020–2025 m.[30] laikotarpiu iškėlė šešiolika drausmės bylų[31] (2020 m. iškėlė dvi, 2021 m. – keturias, 2022 m. – tris, 2023

---

[25] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 13P-10-(7.1.2) „Dėl Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 1346.

[26] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

[27] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649; Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 13P-10-(7.1.2) „Dėl Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 1346.

[28] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 13P-10-(7.1.2) „Dėl Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 1346.

[29] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 13P-10-(7.1.2) „Dėl Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 1346.

[30] Iki 2025 m. birželio 18 d.

[31] Tuo metu, kai buvo rengiamas šis straipsnis, t. y. 2025 m. gegužės 22 d., Komisija iškėlė drausmės bylą Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų teisėjui, buvusiam šio teismo pirmininkui, nustačiusi požymių, kad buvo pažeisti pagarbos žmogui, padorumo, pavyzdingumo, solidarumo, nepriklausomumo, teisingumo ir nešališkumo, sąžiningumo ir nesavanaudiškumo principai, kad nustatytas elgesys vertinamas kaip žeminantis teisėjo vardą ir kenkiantis teisminės valdžios autoritetui, o tai sudaro drausminės atsakomybės pagrindą [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/sprendimai/184/2025-05.

m. – keturias, 2024 m. – dvi, 2025 m. – vieną). Tuo pačiu laikotarpiu dešimt kartų apsiribota svarstymu (drausmės byla neiškelta) (2020 m. – du, 2021 m. – tris, 2022 m. – du, 2023 m. – du, 2024 m. – vieną kartą, 2025 m. – nė karto)[32]. Kartu pažymėtina, kad Komisijos priimti sprendimai neskundžiami[33].

Taigi statistika pastaraisiais dviem klausimais išlieka iš esmės stabili, ryškių pokyčių nematyti. Toliau tikslinga aptarti Teisėjų garbės teismo, kuris išnagrinėjo penkiolika 2020–2024 m. iškeltų drausmės bylų[34], veiklą.

1.3. Teisėjų garbės teismas

Dar 1994 m. gegužės 31 d. Teismų įstatymo redakcijoje buvo įtvirtinta, kad teisėjas drausmine tvarka atsako Teisėjų garbės teisme. Ši nuostata nėra pakitusi iki šių dienų. Teisėjų garbės teismas – teisėjų drausmės bylas ir teisėjų prašymus dėl teisėjo garbės gynimo nagrinėjanti teismų savivaldos institucija. Teisėjų garbės teismą sudaro dešimt narių: du kandidatus skiria Respublikos Prezidentas, du kandidatus – Seimo Pirmininkas, šešis kandidatus – Teisėjų taryba[35].

Teisėjų garbės teismas teisėjų drausmės bylas ir prašymus dėl teisėjo garbės gynimo nagrinėja vadovaudamasis Teismų įstatymu ir Teisėjų garbės teismo nuostatais. Teisėjų garbės teismo veiklos tikslas – įgyvendinant teismų savivaldos principą ir užtikrinant teismų ir teisėjų nepriklausomumą saugoti teismų autoritetą ir siekti, kad teisėjų veikla ir elgesys atitiktų jiems keliamus etikos reikalavimus. Šis tikslas pasiekiamas atliekant tokius uždavinius: jei yra drausminės atsakomybės taikymo pagrindų, užtikrinant drausminės atsakomybės taikymą teisėjams; jei yra pagrindas, priimant sprendimus dėl priemonių, užtikrinančių veiksmingą teisėjo garbės gynimą[36].

Teisėjų garbės teismas, išnagrinėjęs drausmės bylą, savo sprendimu gali: 1) nutraukti drausmės bylą, nes nėra drausminės atsakomybės pagrindo; 2) nutraukti drausmės bylą, jei praleistas terminas šiai bylai iškelti; 3) apsiriboti drausmės bylos svarstymu; 4) paskirti drausminę nuobaudą. Teisėjų garbės teismas gali paskirti vieną iš trijų drausminių nuobaudų: 1) pareikšti pastabą; 2) pareikšti papeikimą; 3) pareikšti griežtą papeikimą. Be to, savo sprendimu jis taip pat gali: 1) pasiūlyti Prezidentui ar Seimui atleisti teisėją iš pareigų; 2) pasiūlyti Prezidentui kreiptis į Seimą dėl apkaltos teisėjui[37].

Nustatyta, kad Teisėjų garbės teismas 2006–2009 m. laikotarpiu išnagrinėdavo po dvi ar tris drausmės bylas per metus, o nuo 2010 m. gerokai išaugo drausmės bylų skaičius, pavyzdžiui, vien 2010 m. išnagrinėjo trylika, 2011 m. – dvylika, 2012 m. – devynias Komisijos iškeltas drausmės bylas[38].

---

[32] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2024 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2025/03/d1_tedk-ataskaita-7.pdf; Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2022 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2023/04/teiseju-etikos-ir-drausmes-komisijos-2022-metu-veiklos-ataskaita.pdf.

[33] Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 13P-10-(7.1.2) „Dėl Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 1346.

[34] Tuo metu, kai buvo rengiamas šis straipsnis, dar nebuvo priimtas sprendimas dėl 2025 m. gegužės 22 d. Komisijos iškeltos drausmės bylos.

[35] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

[36] Teisėjų garbės teismo nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2014 m. gegužės 30 d. nutarimu Nr. 13P-68-(7.1.2) „Dėl Teisėjų garbės teismo nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 7206.

[37] Teisėjų garbės teismo nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2014 m. gegužės 30d. nutarimu Nr. 13P-68-(7.1.2) „Dėl Teisėjų garbės teismo nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 7206.

[38] Vilbikas, A. (2014). *Teismai ir teisėjai Lietuvoje (1918–2013)*. p. 122, 125, 127.

Laikotarpiu nuo 2024 m. kovo 26 d. iki 2025 m. birželio 18 d.[39] Teisėjų garbės teismas išnagrinėjo tris Komisijos iškeltas drausmės bylas: viena byla buvo nutraukta, nenustačius teisėjo drausminės atsakomybės pagrindo[40], dvi drausmės bylos buvo nutrauktos išnykus teisėjų drausminės atsakomybės subjektams[41]. Nė vienas iš šių sprendimų nebuvo apskųstas[42]. Laikotarpiu nuo 2023 m. kovo 28 d. iki 2024 m. kovo 22 d. Teisėjų garbės teismas išnagrinėjo keturias Komisijos iškeltas drausmės bylas: viena drausmės byla nutraukta, nenustačius teisėjo drausminės atsakomybės pagrindo; viena drausmės byla buvo nutraukta išnykus teisėjų drausminės atsakomybės subjektui; vienu atveju pareikštas papeikimas[43]; vienu atveju pareikštas griežtas papeikimas[44]. Nė vienas iš šių sprendimų nebuvo apskųstas[45]. Laikotarpiu nuo 2022 m. kovo 18 d. iki 2023 m. kovo 27 d. Teisėjų garbės teismas išnagrinėjo tris Komisijos iškeltas drausmės bylas: viena drausmės byla nutraukta, praleidus terminą šiai bylai iškelti, dviejų drausmės bylų dalys dėl dalies pažeidimų nutrauktos, o dėl kitos dalies pareikštos pastabos[46]. Vienas iš pastarųjų sprendimų (2022 m. birželio 23 d. sprendimas Nr. 21P-5) buvo apskųstas Lietuvos Aukščiausiajam Teismui[47]. Laikotarpiu nuo 2021 m. kovo 23 d. iki 2022 m. kovo 24 d. Teisėjų garbės teismas išnagrinėjo tris drausmės bylas: vienu atveju drausmės byla dėl dalies pažeidimų buvo nutraukta, dėl kitos dalies teisėjai skirta pastaba; kitu atveju drausmės byla dėl dalies pažeidimų buvo nutraukta, dėl kitos dalies teisėjai skirtas papeikimas[48]; trečiu atveju drausmės byloje dėl dalies pažeidimų apsiribota drausmės bylos svarstymu, dėl kitos dalies teisėjui skirtas griežtas papeikimas[49,50]. Lietuvos Aukščiausiajam Teismui buvo apskųstas 2021 m. gruodžio 13 d. sprendimas Nr. 21P-1, kuriuo teisėjai paskirta pastaba. Laikotarpiu nuo 2020 m. vasario 19 d. iki 2021 m. kovo 18 d. Teisėjų garbės teismas išnagrinėjo tris drausmės bylas: vienu atveju pareikšta pastaba[51], kitu atveju paskirtas griežtas papeikimas[52], trečiu atveju pasiūlyta Lietuvos Respublikos

---

[39] Laikotarpiu nuo 2025 m. kovo 6 d. iki 2025 m. birželio 18 d. nebuvo priimta Teisėjų garbės teismo sprendimų.

[40] Teisėjų garbės teismas konstatavo, kad jis negali vertinti teisėjo sprendimo nenusišalinti nuo bylos nagrinėjimo, nes tai gali būti laikoma kišimusi į teismo veiklą – teisingumo vykdymą ir taip būtų pažeidžiamas teisėjų nepriklausomumas.

[41] Teisėjai Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu jau buvo atleisti iš teisėjo pareigų.

[42] Teisėjų garbės teismo 2024 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2025/03/2024-m.-teiseju-garbes-teismo-ataskaita_tt.pdf.

[43] Teisėjų garbės teismas konstatavo, kad teisėjo etikos požiūriu nevienkartinis įstatyme nustatytos teisėjo pareigos netinkamas atlikimas, neorganizavimas savo profesinės veiklos taip, kad bylos būtų išnagrinėtos per kuo trumpesnį laiką, yra Teisėjų etikos kodekso įtvirtintų normų pažeidimas, toks teisėjo elgesys buvo įvertintas kaip aiškiai aplaidus savo pareigų atlikimas, prieštaraujantis teisingumo vykdymo interesams, todėl pripažintas žeminančiu teisėjo vardą ir kenkiančiu teismo autoritetui.

[44] Teisėjų garbės teismas konstatavo, kad teisėja, nepagarbiai ir neetiškai bendraudama su nagrinėjamų bylų dalyviais, teisėjų padėjėjais ir teismo posėdžių sekretoriais, pažeidė Teisėjų etikos kodekso normas. Taip pat šioje drausmės byloje buvo susidurta su teisėjos procesinių pareigų aplaidžiu vykdymu ir nepareigingu elgesiu nagrinėjant civilines bylas. Teisėjų garbės teismo sprendime konstatuota, kad drausmės byloje nagrinėtais atvejais nustatyti pažeidimai nėra vienkartiniai – nustatytas teisėjos nepagarbus, neetiškas bendravimas su keliais teismo darbuotojais, o nepareigingas elgesys konstatuotas nemažai teisėjos nagrinėtų civilinių bylų.

[45] Teisėjų garbės teismo 2023 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2024/04/2023-m.-veiklos-ataskaita_.pdf.

[46] Vienu atveju nustatyta, kad teisėjas nesilaikė nustatyto atskirojo skundo pateikimo termino, priėmė papildomą sprendimą bylai jau esant apeliacinės instancijos teisme; kitu atveju drausmės byla teisėjui buvo iškelta dėl nepagarbaus ir nekorektiško bendravimo su teisėjais ir teismo personalu bei atsisakymo dirbti teisėjų kolegijoje.

[47] Teisėjų garbės teismo 2022 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2023/04/teiseju-garbes-teismo-2022-metu-veiklos-ataskaita.pdf.

[48] Nustatyta, kad teisėja, netinkamai bendraudama su nagrinėjamos bylos pareiškėjais, teismo padėjėjais ir sekretoriais, pažeidė Teisėjų etikos kodekso normas. Taip pat šioje drausmės byloje buvo susidurta su aplaidžiu teisėjos procesinių pareigų vykdymu bei neetišku teisėjos elgesiu ne darbe.

[49] Drausmės byla teisėjui buvo iškelta už tai, kad nagrinėdamas civilines bylas jis nuolat daro šiurkščių ir akivaizdžių procesinių pažeidimų.

[50] Teisėjų garbės teismo 2021 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2022/03/tgt-ataskaitatt_2021.pdf.

[51] Drausmės byla teisėjai buvo iškelta už nedalykišką, nemandagų, nekorektišką elgesį, kuriuo buvo ne tik pademonstruota nepagarba proceso dalyviams ir kitiems asmenims, pažeista šių asmenų garbė ir orumas, bet ir išreikštas tam tikras šališkumas.

[52] Drausmės byla teisėjui buvo iškelta už transporto priemonės vairavimą esant neblaiviam, t. y. dėl padaryto administracinio nusižengimo.

Prezidentui atleisti teisėją iš pareigų[53]. Pastarasis 2020 m. liepos 3 d. sprendimas Nr. 21P-1 apskųstas Lietuvos Aukščiausiajam Teismui[54].

Taigi Teisėjų garbės teismas laikotarpiu nuo 2020 m. vasario 19 d. iki 2025 m. birželio 18 d. paskyrė devynias nuobaudas: keturis kartus pareiškė pastabą, du kartus – papeikimą, tris kartus – griežtą papeikimą, vieną kartą pasiūlyta Lietuvos Respublikos Prezidentui atleisti teisėją iš pareigų.

Teisėjų garbės teismo sprendimas, kuriuo išsprendžiama drausmės byla, priešingai nei Komisijos sprendimas, kuris yra neskundžiamas, gali būti skundžiamas Lietuvos Aukščiausiajam Teismui[55]. Ši apskundimo galimybė Teismų įstatymo 86 straipsnyje įtvirtinta nuo 2002 m. gegužės 1 d. Tai reiškia, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas teisėjų drausmės bylas nagrinėja daugiau nei dvidešimt metų. Atitinkamai toliau aptariamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos, sprendžiant klausimus dėl apskųstų Teisėjų garbės teismo sprendimų.

2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kompetencija, sprendžiant teisėjų etikos ir drausmės klausimus

Kaip minėta, Teisėjų garbės teismo sprendimas per dešimt dienų nuo jo priėmimo gali būti skundžiamas Aukščiausiajam Teismui. Tokius skundus Aukščiausiajame Teisme nagrinėja trijų teisėjų kolegija. Skundą turi teisę paduoti teisėjas, iškelti drausmės bylą pasiūlęs subjektas, Teisėjų etikos ir drausmės komisija, vidinį teismų administravimą ir teismų administracinės veiklos priežiūrą atliekantys subjektai[56]. Vykdydamas šią įstatyme įtvirtintą funkciją, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas užima reikšmingą vietą, sprendžiant teisėjų drausminės atsakomybės klausimus, taip pat formuojant praktiką teisėjų drausmės bylose.

Nustatyta, kad Lietuvos Aukščiausiajam Teismui buvo apskųsti Teisėjų garbės teismo laikotarpiu nuo 2020 m. vasario 19 d. iki 2025 m. birželio 18 d. priimti du sprendimai, kuriais paskirtos pastabos, ir sprendimas dėl siūlymo atleisti teisėją iš pareigų.

Svarbu pažymėti, kad bylų, nagrinėjamų Lietuvos Aukščiausiajame Teisme dėl teisėjų drausmės bylose priimtų Teisėjų garbės teismo sprendimų, nėra daug: iki 2025 m. birželio 18 d. tokių bylų nebuvo, 2024 m. tokių bylų nebuvo, 2023 m. išnagrinėta viena byla, 2022 m. – viena byla, 2021 m. tokių bylų nebuvo, 2020 m. – viena byla. Neabejotinai pagrindinė tai lemianti priežastis – gana nedidelis per metus iškeliamų drausmės bylų skaičius. Kaip minėta, Komisija iki 2025 m. birželio 18 d.iškėlė vieną, 2024 m. – dvi, 2023 m. – keturias, 2022 m. – tris, 2021 m. – keturias, 2020 m. – dvi drausmės bylas. Teisėjų garbės teismas per tą patį laikotarpį paskyrė devynias drausmines nuobaudas ir kartą pasiūlė atleisti teisėją iš pareigų. Taigi Komisija 2020–2025 m. laikotarpiu iškėlė šešiolika drausmės bylų, Teisėjų garbės teismas paskyrė devynias drausmines nuobaudas ir kartą pateikė siūlymą atleisti teisėją iš pareigų, o Lietuvos Aukščiausiasis Teismas per tą patį laikotarpį išnagrinėjo tik tris bylas, t. y. patikrino mažiau nei trečdalį (tris iš dešimties) Teisėjų garbės teismo priimtų sprendimų drausmės bylose.

---

[53] Teisėja nevykdė įstatyme įtvirtintos imperatyvios pareigos teismo pirmininkui pranešti apie teismo procesus, kuriuose ji pati yra proceso šalis, teisėja nenusišalino nuo civilinės bylos, kurioje su viena iš šalių pati buvo įsitraukusi į teisminius ginčus, taip pat ji, pažeisdama konstitucinį teisėjo nepriklausomumo principą, kišosi į kito teisėjo teisingumo vykdymo veiklą.

[54] Teisėjų garbės teismo 2020 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/tgtataskaita2020_.pdf.

[55] Teisėjų garbės teismo nuostatai, patvirtinti Teisėjų tarybos 2014 m. gegužės 30d. nutarimu Nr. 13P-68-(7.1.2) „Dėl Teisėjų garbės teismo nuostatų patvirtinimo“. *TAR*, 7206.

[56] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

Manytina, kad tai lemia tiek Teisėjų garbės teismo priimamų sprendimų pobūdis, tiek teisėjų ir kitų subjektų, turinčių teisę skųsti Teisėjų garbės teismo sprendimą, pasitikėjimas drausmės bylas nagrinėjančiomis teismų savivaldos institucijomis.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika teisėjų drausminės atsakomybės bylose nėra itin gausi, tačiau joje nagrinėjami įvairūs teisėjų etikos aspektai. Formuojama praktika yra itin reikšminga ne tik aiškinant Teisėjų etikos kodekso nuostatų turinį, bet ir formuojant taisykles, kurios yra neatsiejama teisėjų etikos dalis.

Pirmiausia, pažymėtina, kad *expressis verbis* nei Teismų įstatymas, nei joks proceso įstatymas nereglamentuoja skundų dėl Teisėjų garbės teismo priimtų sprendimų nagrinėjimo tvarkos. Atsakymą į šį klausimą yra pateikęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vadovaudamasis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko 2020 m. liepos 3 d. įsakymu Nr. (1.4)-1T-34 patvirtinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijų skundams dėl Teisėjų garbės teismo sprendimų ir skundams dėl esminių procedūrinių pažeidimų, galėjusių turėti įtakos objektyviam atrankoje į laisvas ar atsilaisvinančias teisėjų vietas dalyvavusių pretendentų įvertinimui, nagrinėti sudarymo ir skundų joms paskirstymo tvarka, kurioje nurodyta, kad turi būti laikomasi Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) nuostatų. Be kita ko, teisėjų kolegija yra nutarusi, kad skundui, paduotam drausminio pažeidimo byloje, artimesnės yra civilinio, o ne baudžiamojo proceso teisės normos, kad nagrinėjant skundus dėl Teisėjų garbės teismo sprendimų taikytinos CPK normos, reglamentuojančios bylų procesą apeliacinės instancijos teisme[57]. Tikslinga pažymėti ir tai, kad drausmės bylas paprastai nagrinėja teisėjų kolegija, sudaryta iš civilines bylas nagrinėjančių teisėjų, arba mišri teisėjų kolegija, sudaryta iš dviejų civilines ir vieno baudžiamąsias bylas nagrinėjančių teisėjų.

Antra, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuojamoje praktikoje yra išaiškinęs ir teisėjo drausminės atsakomybės tikslus, pabrėždamas, kad tikslai yra nukreipti ne tik į pažeidimą padariusį asmenį, bet ir į kitus asmenis, potencialiai galinčius padaryti analogiškus teisės pažeidimus. Be kita ko, jis yra akcentavęs ir sankcijų individualizavimą, nurodydamas, kad sankcijos už drausminius pažeidimus individualizuojamos įstatymo nustatyta apimtimi atsižvelgiant į padaryto teisės pažeidimo sunkumą, pažeidėjo asmenybę ir aplinkybes, kuriomis teisės pažeidimas padarytas[58].

Trečia, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vertindamas pateiktame skunde išdėstytus argumentus apie tai, kad Teisėjų etikos kodeksas nustato teisėjų etikos principus ir gaires, o principai ir gairės nėra normos ar konkrečios elgesio taisyklės – tai vertybinės nuostatos, todėl drausminės atsakomybės taikymas, remiantis vertybiniais principais ir gairėmis, yra nekonkretus, neprognozuojamas ir nepagrįstai išplečia teisėjo drausminės atsakomybės taikymo ribas, išaiškino šio kodekso privalomumą teisėjams. Teismas nurodė, kad esminę reikšmę vertinant teisėjos argumentus dėl drausminės nuobaudos teisėtumo turi pati teisėjo pareigos laikytis teisėjų etikos reikalavimų prigimtis ir jos teisinė reikšmė, nulemta teisėjo statuso ypatumų. Teismas pabrėžė, kad teisėjo pareiga, be kita ko, vykdyti Teisėjų etikos taisyklių reikalavimus yra įtvirtinta Teismų įstatymo 43 straipsnio 1 dalyje.

---

[57] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 28 d. nutartis byloje Nr. GT1-1/2022; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. sausio 5 d. nutartis byloje Nr. GT1-8/2022.

[58] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis byloje Nr. GT1-2/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 10 d. nutartis byloje Nr. GT1-1/2020.

Teisėjo statuso ypatumai lemia, kad teisėjas privalo laikytis etikos reikalavimų nepriklausomai nuo to, ar jie yra atitinkamu lygmeniu detalizuoti. Būtent pareigos laikytis etikos reikalavimų pažeidimas sudaro teisėjų drausminės atsakomybės pagrindą[59]. Straipsnio autorės papildomai pažymi, kad teisėjas, prisiekęs vykdyti savo pareigas, negali pasirinkti, ar jam elgtis laikantis etikos standartų. Teisėjui etika yra prievolė, o ne teisė. Perfrazuojant ant teisėjų ženklo esančią lotynišką sentenciją „*visi esame įstatymų vergai, kad galėtume būti laisvi*“, kildinamą iš Cicerono kalbos, akcentuotina, kad tik nesilaikantis etikos taisyklių teisėjas gali būti traukiamas drausminėn atsakomybėn.

Toliau trumpai aptartinos 2020–2025 m. Lietuvos Aukščiausiajame Teisme išnagrinėtos teisėjų drausmės bylos ir pateikiami svarbiausi išaiškinimai.

Pirma, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2020 m. gruodžio 10 d. nutartimi byloje Nr. GT1-1/2020[60] išnagrinėjo teisėjos skundą, kuriuo ji prašė panaikinti Teisėjų garbės teismo 2020 m. liepos 3 d. sprendimą ir jai iškeltą drausmės bylą nutraukti. Šioje nutartyje itin didelis dėmesys skirtas teisėjo vardą žeminančio poelgio analizei, nustačius, kad teisėjos drausminės atsakomybės pagrindas – teisėjo vardą žeminantis poelgis.

Pagal Teismų įstatymo 83 straipsnio 3 dalį, teisėjo vardą žeminantis poelgis – tai su teisėjo garbe nesuderinamas ir Teisėjų etikos kodekso reikalavimų neatitinkantis poelgis, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas ir kenkiama teismo autoritetui. Teisėjo vardą žeminančiu poelgiu taip pat pripažįstamas bet koks pareiginis nusižengimas – aiškiai aplaidus konkrečios teisėjo pareigos atlikimas arba jos neatlikimas be pateisinamos priežasties. Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad formuluotė „teisėjo vardą pažeminantis poelgis“ yra talpi, ji apima ne tik teisėjo elgesį, kuriuo jis teisėjo vardą pažemino vykdydamas savo kaip teisėjo įgaliojimus, bet ir teisėjo vardą pažeminusį elgesį, nesusijusį su teisėjo įgaliojimų vykdymu. Ar teisėjo poelgis yra toks, kuriuo yra pažeminamas teisėjo vardas, kiekvieną kartą turi būti sprendžiama įvertinus visas su tuo poelgiu susijusias ir turinčias reikšmės bylai aplinkybes[61].

Nagrinėjamoje byloje teisėjo vardą žeminantis poelgis konstatuotas atsižvelgus į šių aplinkybių visetą: 1) teisėja nevykdė Teismų įstatymo 43 straipsnio 3 dalyje nustatytos pareigos pranešti apie teismo procesus, kurių šalis ji yra; 2) spręsdama proceso dalyvio jai pareikšto nušalinimo klausimą proceso įstatymų nustatyta tvarka nevertino nušalinimo pareiškime nurodytų nušalinimo motyvų, o nuo bylos nusišalino pateikdama argumentus, kurių turinys neatitinka teisėjų etikos principų, žemina teisėjų ir teismų autoritetą, be to, šie motyvai neturėjo pakankamo faktinio pagrindo; 3) neturėdama tam įgaliojimų, atliko kitos teisėjos priimto procesinio sprendimo konkrečioje byloje vertinimą ir kreipėsi dėl drausminės atsakomybės teisėjai inicijavimo remdamasi šiuo sprendimu, taip pažeidė teisėjo nepriklausomumo principą. Pastaruoju aspektu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad situacija, kai teisėjas, kilus abejonių dėl jo galimo šališkumo, nusišalina nuo konkrečios bylos nagrinėjimo, tačiau toliau seka bylos, nuo kurios nagrinėjimo nusišalino, procesinę eigą, kelia klausimų dėl šioje byloje priimtų kito teisėjo procesinių sprendimų teisėtumo, inicijuoja drausminės atsakomybės kitam teisėjui taikymą, nesuderinamą su teisėjo veiklai taikomais nepriklausomumo ir asmeninių interesų neturėjimo atliekant profesines pareigas principais.

---

[59] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 28 d. nutartis byloje Nr. GT1-1/2022.
[60] Priimta byloje dėl Teisėjų garbės teismo 2020 m. liepos 3 d. sprendimo Nr. 21P-1.
[61] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 130-4910.

Šioje byloje nustatyta, kad Teisėjų garbės teismas, pasiūlydamas Lietuvos Respublikos Prezidentui atleisti teisėją iš pareigų, tokį procesinį sprendimą grindė padarytų pažeidimų sunkumu, jų tęstiniu pobūdžiu, padarymo aplinkybėmis, taip pat teisėjos požiūriu į padarytus pažeidimus (teisėja savo elgesio nevertino kritiškai) bei tuo, kad jos drausminės atsakomybės klausimas buvo sprendžiamas ne pirmą kartą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, įvertinęs išdėstytų aplinkybių visetą, pritarė Teisėjų garbės teismo išvadai, kad pareiškėja savo elgesio nėra linkusi keisti, todėl švelnesnės drausminės nuobaudos neturėtų reikiamo poveikio[62].

Pažymėtina, kad ši teisėja kreipėsi į Europos Žmogaus Teisių Teismą. Šis teismas byloje Augustė prieš Lietuvą (peticijos Nr. 65717/14) atmetė jos skundus pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnį (teisė į saviraiškos laisvę) ir 14 straipsnį (diskriminacijos draudimas). Pareiškėja skundėsi, kad jai buvo pritaikyta drausminė nuobauda dėl to, kad ji reiškė savo nuomonę spręsdama bylas, ir dėl to, kad ji atsisakė vadovautis aukštesniųjų instancijų teismų praktika. Teismas nusprendė, kad pareiškėjai pritaikyta drausminė nuobauda buvo susijusi su jos gebėjimu tinkamai vykdyti teisėjo funkcijas, ir, atsižvelgdamas į tai, nurodė, kad jos teisė į saviraiškos laisvę nebuvo ribojama, todėl atmetė šį skundą[63].

Antra, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 28 d. nutartimi byloje Nr. GT1-1/2022[64] išnagrinėtas teisėjos skundas, šiuo skundu ji prašė panaikinti Teisėjų garbės teismo 2021 m. gruodžio 13 d. sprendimo dalį, kuria jai skirta drausminė nuobauda – pastaba.

Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas reikšmingai prisidėjo prie besiformuojančios drausmės bylų praktikos dėl teisėjų elgesio socialiniuose tinkluose, o ši praktika neabejotinai susijusi su teisėjų saviraiškos laisve.

Byloje nustatyta, kad drausminio poveikio priemonę – pastabą yra pagrindas skirti už šiuos teisėjos socialinio tinklo „Facebook“ paskyroje paskelbtus įrašus ir komentarus: 1) po savo paskyroje pasidalytu 2020 m. liepos 18 d. interneto portalo lrytas.lt straipsniu „Išteisinta buvusi teisėja V. S. prabilo apie seklių ir prezidentės kirčius: „Buvo labai baisu“ ji paskelbė: „Čia yra baisūs dalykai, apie ką čia jie rašo. Ir jie taip pat puikiai apibūdina mūsų bendruomenę – prasisiekėliai, savanaudžiai karjeristai, egoistai, lipantys kitiems per galvas, abejingi kitų likimui, be principų ir sąžinės. Nereikia manyti, kad mes tik tarpusavyje tokie. Bylose su žmonėmis mes lygiai tokie patys, tik veidmainystės daugiau“; 2) pareiškėja, savo „Facebook“ paskyroje 2020 m. liepos 17 d. įdėjusi pirmiau minėtą tekstą, toleravo po šiuo tekstu kitų „Facebook“ vartotojų įžeidaus turinio komentarus, kurie adresuoti tiek konkretiems teisėjams, tiek visai teismų bendruomenei. „Facebook“ vartotojos V. S. (buvusios Vilniaus miesto apylinkės teismo posėdžių sekretorės) komentarus, kuriuose teisėjas vadintas „apsisnarglėjusiu“, kiti teisėjai vadinti „sielos ubagais“, „išsigimėliais“, teisėja I. Š. toleravo ir pažymėjo kaip patikusius.

Teisėjų kolegija priminė ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką dėl saviraiškos laisvės, joje, pasisakant vykdomų „teisminių funkcijų“ kontekste, reikalaujama maksimalaus diskretiškumo, o diskutuojant kitais, bendrojo intereso, klausimais (pavyzdžiui, apie teismų sistemos

---

[62] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 10 d. nutartis byloje Nr. GT1-1/2020.

[63] Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme 2019 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga internete https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/Fvi6RK_YFco.pdf.

[64] Dėl Teisėjų garbės teismo 2021 m. gruodžio 13 d. sprendimo Nr. 21P-1.

problemas), saviraiškai suteikiama plati apsauga. Tačiau bet kuriuo atveju būtina pasirinkti tinkamą saviraiškos formą: vengtini savitiksliai įžeidimai, nepagrįsti puolimai, jokio faktinio pagrindo neturintys pareiškimai ir pan.

Teisėjų kolegija pritarė Teisėjų garbės teismo išvadoms, kad pirmiau nurodytu komentaru teisėja išreiškė plataus masto apibendrinimą apie visą teisėjų bendruomenę, teigdama, kad visi bendruomenės nariai teisėjai turi jos nurodomas savybes („savanaudžiai, lipantys kitiems per galvas, abejingi kitų likimui, be principų ir sąžinės, tokie ir bylose su žmonėmis, veidmainiai“). Nors, kaip matyti iš komentaro, pareiškėja atsiliepia apie konkrečią situaciją, vis dėlto, pasisakydama dėl konkrečios situacijos, kartu ji vartoja apibendrinančius teiginius, kuriais nurodoma visa teisėjų bendruomenė, ir šie teiginiai vidutiniam skaitytojui leidžia suprasti, kad visa teisėjų bendruomenė pasižymi tokiomis savybėmis, kaip nurodo pareiškėja savo komentare. Nagrinėjamoje situacijoje reikšminga yra tai, kad apibendrinantys vertinimai yra išsakyti teisėjos, kuriai taikytini papildomi saviraiškos laisvės apribojimai, ši teisėja yra saistoma lojalumo valstybei pareigos ir turi įvertinti, kokį poveikį jos pasisakymai gali daryti bendram visuomenės įspūdžiui apie teisminės valdžios autoritetą ir nešališkumą; teisėjos išsakyti apibendrinti vertinimai apie jos korpuso kolegų asmenines savybes daro visuomenei stipresnį įspūdį kaip „balsas iš vidaus“, verčia manyti, kad visi ar bent jau dauguma teisėjų yra tokie, kaip juos ši apibūdino.

Teisėjų kolegija, pasisakydama dėl žymėjimo patiktukais, pabrėžė, kad nors toks žymėjimas apskritai pripažįstamas kaip santykinai mažas ir atsitiktinis veiksmas, vis dėlto jo reikšmė ir poveikis turi būti vertinami kiekvienu konkrečiu atveju. Toks teisėjos elgesys, kai ji pažymi kaip patinkančius teiginius, apibūdinančius teisėjus kaip dvasios ubagus ir išsigimėlius, reiškia pritarimą neigiamiems kolegų įvertinimams ir jų pastiprinimą.

Kartu teisėjų kolegija pritarė teisėjos teiginiams, kad apie problemas ir spręstinus klausimus teismų sistemoje ne tik galima, bet ir būtina diskutuoti. Tačiau konstruktyvumas, pagrįsti ir konkretūs argumentai, pagarba bendruomenei, jos nariui bei visai visuomenei turi būti tokios diskusijos pagrindas. Teisėjas turi teisę į saviraiškos laisvę, tačiau, kitaip nei kitą žmogų, jį varžo teisėjo statuso nulemti ypatumai. Todėl teisėjas, reikšdamas savo nuomonę, privalo vengti tokių teiginių, tokio teisės į saviraiškos laisvę įgyvendinimo būdo, kaip šiuo atveju, kai yra pateikiami apibendrinantys visą teismų bendruomenę žeminantys teiginiai, neturintys iš esmės faktinio pagrindo.

Trečia, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. sausio 5 d. nutartimi byloje Nr. GT1-8/2022[65] išnagrinėtas teisėjos skundas, juo teisėja prašė panaikinti Teisėjų garbės teismo 2022 m. birželio 23 d. sprendimo dalį, kuria jai skirta drausminė nuobauda – pastaba.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad teisėja pažeidė Teisėjų etikos kodekso pagarbos žmogui, padorumo, pavyzdingumo, pareigingumo principų reikalavimus nepagarbiai bendraudama su Vilniaus apygardos administracinio teismo teisėjais ir šio teismo personalu. Byloje nustatyta, kad teisėja, darbinėje aplinkoje bendraudama su teismo personalu ir teisėjais, buvo nekorektiška, nemandagi, negerbė kito asmens, menkino jo darbą. Tokia išvada padaryta atsižvelgiant į patvirtintus darbuotojų skundus, kuriais jie skundėsi teisėjos nepagarbiu, nekorektišku, netgi įžeidžiančiu elgesiu;

[65] Dėl Teisėjų garbės teismo 2022 m. birželio 23 d. sprendimo Nr. 21P-5.

adekvataus laiko teismo procesinių sprendimų projektams parengti nesuteikimu; teisėjos keliama įtampa ir stresu; reikalavimu atlikti darbuotojo kompetencijai nepriklausančius veiksmus. Nustatyta, kad darbuotojai dėl teisėjos bendravimo būdo jaučia įtampą bei stresą, teismo posėdžių sekretorės nenori eiti su ja dirbti, raštu bei žodžiu prašo paskirti dirbti su kitu teisėju. Teismas, įvertinęs tai, kad pasitvirtino nepagarbus teisėjos elgesys su teismo personalu ir kad toks elgesys teisėjai yra įprastas, konstatavo, kad nėra pagrindo naikinti jai paskirtos švelniausios nuobaudos.

Taigi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje ne tik tiesiogiai aiškino Teisėjų etikos kodekse įtvirtintų etikos principų turinį ir pateikė konkrečių teisėjų veiksmų atitikties jiems vertinimą, bet ir neabejotinai prisidėjo prie teisėjo vardą žeminančio poelgio turinio aiškinimo, nubrėžė ribas teisėjo saviraiškos laisvei socialiniuose tinkluose. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse yra analizuojami Teisėjų etikos kodekso tikslai, apibrėžiamos jo taikymo ribos, aiškiai nurodoma drausmės bylų Lietuvos Aukščiausiajame Teisme nagrinėjimo tvarka.

IŠVADOS

1. Drausminės teisėjų atsakomybės mechanizmas Lietuvoje iš esmės susideda iš dviejų teisėjų drausminės atsakomybės klausimus sprendžiančių institucijų – Teisėjų etikos ir drausmės komisijos ir Teisėjų garbės teismo.

2. Teisėjų etikos ir drausmės komisija 2020–2025 m. (iki birželio 18 d.) iškėlė šešiolika drausmės bylų. Teisėjų garbės teismas laikotarpiu nuo 2020 m. vasario 19 d. iki 2025 m. birželio 18 d. paskyrė teisėjams devynias nuobaudas: keturis kartus pareiškė pastabą, du kartus – papeikimą, tris kartus – griežtą papeikimą, vieną kartą pasiūlė Lietuvos Respublikos Prezidentui atleisti teisėją iš pareigų.

3. Laikotarpiu nuo 2020 m. vasario 19 d. iki 2025 m. birželio 18 d. Lietuvos Aukščiausiajam Teismui buvo apskųsti du Teisėjų garbės teismo sprendimai paskirti teisėjams pastabas ir vienas sprendimas dėl siūlymo Lietuvos Respublikos Prezidentui atleisti teisėją iš pareigų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas paskirtas drausmines nuobaudas paliko galioti.

4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys – tai šaltiniai, kuriuose nuolat aiškinamos Teisėjų etikos kodekso normos, formuojama praktika teisėjų drausmės bylose. Taigi nors Teisėjų etikos kodeksas priimtas dar 2006 m., tačiau dėl Teisėjų etikos ir drausmės komisijos, Teisėjų garbės teismo sprendimų ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo galutinių išaiškinimų šiose bylose Teisėjų etikos kodeksas išlieka gyvas ir šių dienų teisėjų etikos ir drausmės aktualijas tinkamai reguliuojantis teisės aktas.

ETHICAL AND DISCIPLINARY CASES AGAINST JUDGES AND THE ROLE OF THE SUPREME COURT OF LITHUANIA IN THESE CASES

Sigita Jokimaitė,
Laura Šivickaitė-Moldarienė

Summary

This article aims to highlight the role of the Supreme Court of Lithuania in judicial disciplinary cases, shaping and interpreting the standards of judicial ethics. Therefore the article covers three main areas: 1) presentation of competent institution dealing with these issues, 2) data on judicial discipline cases heard in the period from 2020 to 2025, and 3) the analyse of interpretations on judicial ethics provided in the rulings of the Supreme Court of Lithuania in judicial disciplinary cases in the period 2020-2025.

The Judicial Ethics and Disciplinary Commission has opened 16 disciplinary cases for the period 2020-2025 (until 18 June). The Court of Judicial Honour imposed nine sanctions in the period from 19 February 2020 to 18 June 2025: four notices, two reprimands, three severe reprimands, and one proposal to the President of the Republic of Lithuania to dismiss a judge from office. During the same period, the Supreme Court of Lithuania examined only three cases, i.e. it reviewed less than one third of the decisions taken by the Court of Honour of Judges in disciplinary cases. This low percentage of appeals is due to both the nature of the decisions taken by the Court of Honour and the trust placed in the judicial self-governing bodies dealing with disciplinary cases by judges and other subjects entitled to appeal against decisions of the Court of Honour.

Those decisions appealed to the Supreme Court of Lithuania imposed the notice (two decisions) and one decision issued a proposal to the President of the Republic of Lithuania to dismiss a judge from office. The Supreme Court upheld the disciplinary penalties imposed.

The practice of the Supreme Court of Lithuania directly explains the content of the ethical principles defined in the Code of Ethics for Judges of the Republic of Lithuania and provides an assessment of the compliance of specific actions of judges with those principles. This court has undoubtedly contributed to the interpretation of the concept of conduct that discredits the name of a judge, outlined the limits of a judge's freedom of expression on social networks, and revealed the interpretation of a very important principle of judicial ethics – respect for human dignity. The rulings of the Supreme Court of Lithuania in disciplinary cases against judges analyse the objectives of the application of the Code of Judicial Ethics, define the limits of its application and specify the procedure for the examination of disciplinary cases in the Supreme Court of Lithuania. Thus, the rulings of the Supreme Court of Lithuania are sources that interpret the provisions of the Code of Judicial Ethics and shape the practice in disciplinary cases against judges.

Keywords: Code of Judicial Ethics, judicial disciplinary proceedings, judicial ethics and disciplinary commission, Court of Honour of Judges

II DALIS/
CHAPTER

BAUDŽIAMOJI JUSTICIJA / CRIMINAL JUSTICE

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO SPRENDIMŲ BYLOSE PRIEŠ LIETUVĄ REIKŠMĖ LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO JURISPRUDENCIJAI BAUDŽIAMOSIOSE IR ATNAUJINTOSE ADMINISTRACINIŲ NUSIŽENGIMŲ BYLOSE

Rimantas Baumilas,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas (1994–2014),
<rimasiusb@gmail.com>

Asta Benetytė,
Šiaulių apylinkės teismo Raseinių rūmų Kelmėje teisėja,
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos jaunesnioji asistentė,
<asta.benetyte@teismas.lt>

Santrauka

Straipsnyje aptariamos, autorių nuomone, reikšmingos bylos prieš Lietuvą Europos Žmogaus Teisių Teisme. Šia analize siekiama atskleisti, kaip šiose bylose suformuota Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija prisidėjo (prisideda) prie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos baudžiamosiose ir atnaujintose administracinių nusižengimų bylose plėtojimo Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu. Tyrimas atskleidė, kad Europos Žmogaus Teisių Teisme buvo nagrinėjama ne viena byla prieš Lietuvą, šiose bylose buvo keliami reikšmingi su žmogaus teisių ir laisvių apsauga bei pamatinių Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatų aiškinimu susiję klausimai. Straipsnyje daromos išvados, kad tam tikrais laikotarpiais Lietuvos teisinėje sistemoje šių klausimų sprendimas buvo gana problemiškas ir ne visada atitinkantis EŽTT jurisprudenciją. Kita vertus, tokių bylų įvertinimas Konvencijos nuostatų laikymosi prasme ir EŽTT jurisprudencija prisidėjo prie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos šiais klausimais suformavimo, tolesnio nuoseklaus jos plėtojimo ir sudaro sąlygas išvengti Konvencijos nuostatų pažeidimų ateityje, nacionaliniams teismams nagrinėjant bylas.

Raktiniai žodžiai: Europos Žmogaus Teisių Teismas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, jurisprudencija.

ĮVADAS

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – ir LAT) yra vienintelis kasacinės instancijos teismas įsiteisėjusiems bendrosios kompetencijos teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims, nutarimams ir įsakymams peržiūrėti; šis teismas taip pat nagrinėja prašymus dėl proceso atnaujinimo užbaigtose administracinių nusižengimų bylose[1]. LAT, plėtodamas ir užtikrindamas vienodą teisės aiškinimą ir taikymą bendrosios kompetencijos teismuose, analizuoja nacionalinių, Europos Sąjungos ir tarptautinių teismų praktiką, kitus teisės šaltinius[2]. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir Konstitucinis Teismas) 2000 m. gegužės 8 d. nutarime taip pat pabrėžta Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT) jurisprudencijos, kaip teisės aiškinimo šaltinio, svarba ir aktualumas Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui[3]. Taigi, neabejotina, kad EŽTT jurisprudencija yra reikšminga Lietuvos baudžiamosios ir administracinių nusižengimų teisės aiškinimui ir teismų praktikos plėtojimui, taip pat ir formuojant pagrindinių žmogaus teisių apsaugos principų turinį.

Lietuvos mokslininkų darbuose[4] ne kartą buvo nagrinėta EŽTT jurisprudencija bylose prieš Lietuvą, tačiau arba apžvelgiant tam tikros kategorijos bylų problematiką, arba detaliai analizuojant atskiras pavienes bylas. Be kita ko, šio straipsnio tematiką ir jo turinį padiktavo ir LAT sukaktis, kuriai paminėti skirtas šis leidinys: 2025 metais sueina trisdešimt metų, kai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atlieka teisingumo vykdymui gyvybiškai svarbią funkciją – užtikrina vienodą teismų praktiką. Iš čia ir kyla šio straipsnio aktualumas ir reikalingumas teisės mokslui, ypač istoriniu ir lyginamuoju požiūriu.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų bylose prieš Lietuvą reikšmę Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijai baudžiamosiose ir atnaujintose administracinių nusižengimų bylose.

Šiam tikslui pasiekti keliami uždaviniai: išanalizuoti, autorių nuomone, reikšmingas bylas prieš Lietuvą Europos Žmogaus Teisių Teisme ir parodyti, kaip jos prisidėjo (prisideda) prie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos baudžiamosiose ir atnaujintose administracinių nusižengimų bylose plėtojimo Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu. Tyrimo objektas – Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija bylose prieš Lietuvą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu. Reikia pažymėti ir tai, kad autoriai šiuo straipsniu nesiekia apžvelgti visų Europos Žmogaus Teisių Teisme buvusių reikšmingiausių bylų prieš Lietuvą, o to ir nėra įmanoma padaryti viename moksliniame straipsnyje, kadangi tyrimo objektas yra labai platus. Tačiau šis straipsnis yra svarbus tokiai apžvalgai pradėti ir jai toliau plėtoti.

Rengiant straipsnį buvo taikyti dokumentų turinio, sisteminės ir kokybinės analizės, lyginamasis, istorinis ir apibendrinimo metodai.

---

[1] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

[2] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

[3] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 39-1105.

[4] Pavyzdžiui, Kūris, E. (2018). Teisė į viltį: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija. *Teisės apžvalga*, 2(18), p. 9–45; Kūris, E. (2023). Bylos prieš Lietuvą Europos Žmogaus Teisių Teisme (2019–2021 m.): riboženklinių sprendimų paieškos. *Europos Sąjungos teisė ir Lietuvos administracinė justicija*, p. 70–99; Goda, G. (2021). Pozityvios procesinės valstybės pareigos pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 ir 3 straipsnius: Lietuvos patirtis. *Teisė*, 118, p. 18–31; Beliūnienė, L. ir kt. (2014). *Aktualiausios žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvoje 2008–2013 m. problemos: teisinis tyrimas.* Monografija; Katuoka, S., Bambalas, A. (2011). Review of decisions of the European Court of Human Rights in cases against the Republic of Lithuania in 2010. *Jurisprudencija*, 2011, 18(4), p. 1641–1657 ir kt.

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija kaip sudėtinė Lietuvos teisinės sistemos dalis

Lietuvos Respublikos 1994 m. birželio 15 d. įstatymu „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų teismų veiklos teritorijų nustatymo ir Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ buvo įsteigtas Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, jis pradėjo veikti nuo 1995 m. sausio 1 d. ir įgijo kokybiškai naują kompetenciją – tapo aukščiausiu kasaciniu teismu, kuriam, be kita ko, įstatymu buvo pavesta formuoti vienodą teismų praktiką taikant įstatymus[5].

Tais pačiais metais, t. y. 1995 m. sausio 24 d., Konstituciniam Teismui pateikus išvadą, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir Konvencija) nuostatos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, 1995 m. balandžio 27 d. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo su išlygomis ir pareiškimais 1993 m. gegužės 14 d. pasirašytą Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją bei jos ketvirtąjį, septintąjį ir vienuoliktąjį protokolus[6]. Konvencija ir minėti protokolai Lietuvos Respublikai įsigaliojo 1995 m. birželio 20 d.[7] Lietuva taip pat yra ratifikavusi ir jai galioja Konvencijos šeštasis, tryliktasis, keturioliktasis, penkioliktasis, šešioliktasis protokolai dėl mirties bausmės panaikinimo, Konvencijos kontrolės sistemos, EŽTT veiklos efektyvinimo, konsultacinės išvados galimybės ir kt.[8]

Taigi, Konvencija ir jos protokolai tapo sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi. Konvencijos ir jos protokolų ratifikavimas 1995 m. buvo ir yra reikšmingas Lietuvos valstybės, kaip nepriklausomos demokratinės respublikos, žingsnis plėtojant ir saugojant demokratines vertybes, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, stiprinant teisės viešpatavimą, užtikrinant teisingumo vykdymą ir ginant žmogaus teises bei laisves.

2. Bylos prieš Lietuvą Europos Žmogaus Teisių Teisme

2.1. Nusikalstamos veikos imitavimo modelio ir kitų specialiųjų tyrimo veiksmų taikymas pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą)

EŽTT byloje Ramanauskas prieš Lietuvą šis teismas, spręsdamas dėl nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir panašaus pobūdžio specialiųjų tyrimo veiksmų atribojimo nuo provokacijos, suformulavo tokius veiksmus atliekančių pareigūnų ir asmenų, veikiančių pagal jų nurodymus, veikimo ribų įvertinimo bendruosius principus ir konstatavo teismų pareigą kiekvienu atveju patikrinti provokacijos aspektą[9].

---

[5] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų teismų veiklos teritorijų nustatymo ir Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ (1994). *Valstybės žinios*, 50-932.

[6] Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo (1995). *Valstybės žinios*, 37-913; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*, 9-199.

[7] Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo (1995). *Valstybės žinios*, 37-913.

[8] Prieiga internete https://tm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/atstovavimas-eztt/europos-zmogaus-teisiu-konvencija-ir-kiti-europos-tarybos-dokumentai/ratifikavimo-dokumentai/; https://tm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/atstovavimas-eztt/europos-zmogaus-teisiu-konvencija-ir-kiti-europos-tarybos-dokumentai/konvencija-ir-jos-papildomi-protokolai/.

[9] *Ramanauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 74420/01, [2008-02-05]. ECLI:CE:ECHR:2008:0205JUD007442001.

Byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą* pareiškėjas, buvęs prokuroras, nuteistas už kyšio paėmimą, EŽTT skundėsi tuo, kad jis buvo išprovokuotas padaryti nusikaltimą ir šios provokacijos metu gautais įrodymais grindžiant apkaltinamąjį nuosprendį buvo nepagrįstai nuteistas. Teismas sprendime atkreipė dėmesį į didelį susirūpinimą valstybėse keliantį korupcijos reiškinį, pripažino, kad korupcinėms nusikalstamoms veikoms efektyviai išaiškinti naudojami specialieji tyrimo veiksmai, tačiau pabrėžė, kad jie turi „turėti aiškias ribas“[10]. Teismas konstatavo, kad provokuojama yra tuomet, kai, atlikdami nusikalstamos veikos imitacijos modelį ar panašaus pobūdžio specialiuosius tyrimo veiksmus, pareigūnai ir (ar) pagal jų instrukcijas veikiantys kiti asmenys neapsiriboja iš esmės pasyviu nusikaltimo tyrimu, o priešingai, kursto padaryti nusikaltimą, kuris kitu atveju nebūtų padarytas[11]. Šioje byloje teismas konstatavo Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą ir pareiškėjui priteisė 30 000 Eur atlyginimą.

Pagal šioje EŽTT byloje prieš Lietuvą suformuluotus principus ir kriterijus, kai sprendžiama dėl nusikalstamos veikos imitacijos modelio taikymo teisėtumo, EŽTT išnagrinėjo ir kitas panašaus pobūdžio bylas – *Milinienė prieš Lietuvą*[12], *Malininas prieš Lietuvą*[13], *Lalas prieš Lietuvą*[14]. Byloje *Milinienė prieš Lietuvą* Teismas nenustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo, tačiau kitose dviejose bylose tokie pažeidimai nustatyti.

EŽTT priėmus sprendimą byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, pareiškėjas kreipėsi į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, prašydamas baudžiamąją bylą atnaujinti, panaikinti teismų sprendimus ir ją nutraukti[15]. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2008 m. gruodžio 16 d. nutartimi patenkino pareiškėjo prašymą ir baudžiamąją bylą jam nutraukė. Šioje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, remdamasis pirmiau minėta EŽTT jurisprudencija dėl nusikalstamos veikos imitacijos modelio taikymo teisėtumo ir Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimu, kuriame buvo spręstas teisės normų nuostatų, susijusių su nusikalstamos veikos imitacijos modeliu, atitikties Konstitucijai klausimas, išskyrė šešias taisykles, kuriomis „būtina vadovautis sprendžiant, ar taikant nusikalstamos veikos modelį bei panašius specialius tyrimo veiksmus nebuvo pažeista Konvencijos garantuojama teisė į teisingą procesą išprovokuojant patrauktą baudžiamojon atsakomybėn asmenį padaryti nusikalstamą veiką“[16].

2.2. Genocido samprata pagal Konvencijos 7 straipsnį (nėra bausmės be įstatymo)

Kita itin reikšminga Lietuvos valstybei ir lietuvių tautai bylų, pasiekusių ir EŽTT, grupė – tai bylos, susijusios su sovietų okupacinės valdžios ir jos represinių organų vykdytu ginkluoto nacionalinio pasipriešinimo (rezistencijos) dalyvių – Lietuvos partizanų – naikinimu ir šiose represijose dalyvavusių asmenų veiksmų teisiniu įvertinimu. Šiose bylose buvo atskleistas istorinis partizanų judėjimo Lietuvoje kontekstas ir jo reikšmė lietuvių tautai[17].

---

[10] *Ramanauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 74420/01, [2008-02-05]. ECLI:CE:ECHR:2008:0205JUD007442001.
[11] *Ramanauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 74420/01, [2008-02-05]. ECLI:CE:ECHR:2008:0205JUD007442001.
[12] *Milinienė prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 74355/01, [2008-06-24]. ECLI:CE:ECHR:2008:0624JUD007435501.
[13] *Malininas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 10071/04, [2008-07-01]. ECLI:CE:ECHR:2008:0701JUD001007104.
[14] *Lalas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 13109/04, [2011-03-01]. ECLI:CE:ECHR:2011:0301JUD001310904.
[15] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis atnaujintoje baudžiamojoje byloje Nr. 2A-P-6/2008.
[16] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis atnaujintoje baudžiamojoje byloje Nr. 2A-P-6/2008.
[17] *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 35343/05, [2015-10-20]. ECLI:CE:ECHR:2015:1020JUD003534305, *Drėlingas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 28859/16, [2019-03-12]. ECLI:CE:ECHR:2019:0312JUD002885916.

EŽTT byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* šis teismas, spręsdamas genocido sampratos klausimą, t. y. ar pagal tarptautinę teisę genocido sąvoka apima socialines ir politines grupes, suformulavo svarbius bendruosius principus dėl genocido sąvokos ir jos aiškinimo ir draudimo nuteisti asmenis retrospektyviai pagal platesnį genocido apibrėžimą už nurodytąjį 1948 m. Genocido konvencijoje[18].

Byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* pareiškėjas nuteistas už genocidą pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – ir BK) 99 straipsnį dėl 1953 m. dalyvavimo sovietų okupacinės struktūros operacijoje, kurios metu buvo nužudyti du Lietuvos partizanai. EŽTT šis pareiškėjas skundėsi tuo, kad 1953 m. tarptautinė teisė į genocido apibrėžimą neįtraukė politinių grupių, genocido norma Lietuvos nacionalinėje teisėje buvo plečiama Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu, taip pasunkinta jo teisinė padėtis ir dėl to jis nepagrįstai nuteistas. Teismas sprendime konstatavo, kad „1953 m. tarptautinė sutartinė teisė į genocido apibrėžimą neįtraukė politinių grupių, taip pat pakankamai aiškiai nebuvo galima nustatyti, kad tarptautinėje paprotinėje teisėje būtų numatytas platesnis genocido apibrėžimas už tą, kuris įtvirtintas 1948 m. Genocido konvencijos II straipsnyje“[19]. Be to, teismas atkreipė dėmesį ir į tai, kad nacionalinių baudžiamųjų teismų konstatuotuose faktuose nebuvo įtikinamų išvadų, pagal kurias būtų galima spręsti, kokiu pagrindu nacionaliniai teismai nusprendė, kad 1953 m. Lietuvos partizanai sudarė reikšmingą nacionalinės grupės, saugomos pagal Genocido konvencijos II straipsnį, dalį[20]. Šioje byloje teismas konstatavo Konvencijos 7 straipsnio pažeidimą ir pareiškėjui priteisė turtinės žalos bei turėtų sąnaudų atlyginimą.

Kai buvo priimtas šis EŽTT sprendimas, pareiškėjo teisių perėmėjos kreipėsi į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, prašydamos baudžiamąją bylą atnaujinti, panaikinti teismų sprendimus ir ją nutraukti[21]. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2016 m. spalio 27 d. nutartimi patenkino pareiškėjo teisių perėmėjų prašymą ir baudžiamąją bylą nutraukė pareiškėjui mirus. Šioje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas rėmėsi pirmiau pateiktomis EŽTT išvadomis dėl genocido sampratos ir Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimu, kuriame taip pat buvo spręstas kai kurių BK nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Konstitucijai klausimas. Ir šioje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad veikos pagal BK 99 straipsnį, kuriomis siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, gali būti pripažintos genocidu tik tuo atveju, jei jos padarytos po 1998 m. gegužės 6 d., o „nuostata, pagal kurią Lietuvos partizanai buvo reikšminga lietuvių tautos, kaip nacionalinės, etninės grupės, dalis, lieka aktuali ir ja toliau vadovaujamasi teisiškai vertinant sovietinio okupacinio režimo represinių struktūrų veiklą, nukreiptą prieš pasipriešinimo okupacijai (rezistencijos) dalyvius“, tačiau Lietuvos partizanų priskyrimas lietuvių tautos kaip nacionalinės, etninės grupės daliai teismų sprendimuose turi būti motyvuotas[22].

Pagal šioje EŽTT byloje prieš Lietuvą pateiktus išaiškinimus, sprendžiant dėl asmenų nuteisimo už genocidą dėl veikų prieš Lietuvos partizanus teisėtumo, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjo kitą panašaus pobūdžio bylą, kurioje pareiškėjas buvo nuteistas už genocidą pagal BK 99 straipsnį dėl daly-

---

[18] *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 35343/05, [2015-10-20]. ECLI:CE:ECHR:2015:1020JUD003534305.
[19] *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 35343/05, [2015-10-20]. ECLI:CE:ECHR:2015:1020JUD003534305.
[20] *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 35343/05, [2015-10-20]. ECLI:CE:ECHR:2015:1020JUD003534305.
[21] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis atnaujintoje baudžiamojoje byloje Nr. 2A-P-8-788/2016.
[22] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis atnaujintoje baudžiamojoje byloje Nr. 2A-P-8-788/2016.

vavimo partizanų sulaikymo operacijoje 1956 m.[23] Pareiškėjas, nesutikdamas su jo nuteisimu, kreipėsi su skundu į EŽTT, tačiau EŽTT byloje *Drėlingas prieš Lietuvą* nenustatė Konvencijos 7 straipsnio pažeidimo ir konstatavo, kad LAT, detaliai pasisakydamas dėl Lietuvos partizanų kaip sudariusių reikšmingą lietuvių tautos, kaip nacionalinės ir etninės grupės, dalį, išsklaidė EŽTT byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* identifikuotą aiškumo trūkumą, kilusį iš BK 99 straipsnio ir Genocido konvencijos II straipsnio skirtumų[24].

2.3. Bylinėjimosi išlaidų atlyginimas pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą)

Bylos, kuriose keliamas bylinėjimosi išlaidų atlyginimo klausimas, taip pat aktualios Lietuvos teismams ir pasiekia EŽTT. Viena jų – *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*. Šioje byloje EŽTT nustatė teisės kreiptis į teismą (Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis) pažeidimą, nes nacionaliniai teismai atsisakė atlyginti pareiškėjų patirtas bylinėjimosi išlaidas prieš valstybę laimėtuose teisminiuose procesuose.[25]

Šioje byloje pareiškėjai skundė institucijos priimtus sprendimus dėl jiems inkriminuotų administracinių teisės pažeidimų, prašė panaikinti jiems paskirtas baudas ir, nors to nenustatė tuo metu galiojęs Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (toliau – ATPK), priteisti bylinėjimosi išlaidų atlyginimą iš valstybės. Bendrosios kompetencijos teismams panaikinus pareiškėjams priimtus sprendimus ir paskirtas baudas kaip nepagrįstas, o administraciniams teismams atmetus jų prašymą atlyginti bylinėjimosi išlaidas, pareiškėjai EŽTT teigė, kad „jie atsidūrė blogesnėje padėtyje nei prieš bylinėjimąsi“, t. y. jiems būtų buvę geriau sumokėti baudas, o ne pasirinkti ginti savo teises teisme, nes toks pasirinkimas jiems atnešė tik dar didesnių finansinių nuostolių[26]. EŽTT sprendime atkreipė dėmesį į tai, kad „Konvencija yra skirta veiksmingoms ir praktiškai naudojamoms, o ne teorinėms ar iliuzinėms teisėms užtikrinti“, pabrėžė teisės turėti advokatą ginant asmens interesus svarbą[27]. Teismas konstatavo, kad administracinių teismų sprendimai, kuriais atsisakyta priteisti pareiškėjams bylinėjimosi išlaidų atlyginimą, buvo grindžiami vien nacionalinių įstatymų aiškinimu, jog siekiant tokią teisę įgyvendinti turėjo būti įrodytas valstybės veiksmų neteisėtumas, o ne atsižvelgiama į šių bylinėjimosi išlaidų proporcingumą, lyginant su materialine nauda, kuri buvo gauta panaikinus baudas[28]. EŽTT, motyvuodamas savo sprendimą, rėmėsi ir Lietuvos teismų praktika, pagal kurią visada galima atsisakyti priteisti neproporcingai didelių ar nepagrįstų bylinėjimosi išlaidų atlyginimą, tačiau pareiškėjų atveju toks proporcingumo vertinimas nacionaliniuose teismuose atliktas nebuvo[29].

Konstitucinis Teismas 2021 m. kovo 19 d. nutarime, spręsdamas dėl išlaidų advokatui atlyginimo asmeniui, nepadariusiam teisės pažeidimo, ir remdamasis EŽTT pateiktais išaiškinimais byloje *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*, pripažino, kad jei ATPK ir BPK nenustatoma galimybė išteisintam asmeniui arba asmeniui, nepadariusiam administracinio teisės pažeidimo, atlyginti būtinas ir pagrįstas išlaidas advokatui, pažeidžiama jo teisė kreiptis į teismą, teisė turėti advokatą ir konstitucinis teisinės valstybės principas[30].

---

[23] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-18-648/2016.
[24] *Drėlingas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 28859/16, [2019-03-12]. ECLI:CE:ECHR:2019:0312JUD002885916.
[25] *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 73579/17, 14620/18, [2020-02-18]. ECLI:CE:ECHR:2020:0218JUD007357917.
[26] *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 73579/17, 14620/18, [2020-02-18]. ECLI:CE:ECHR:2020:0218JUD007357917.
[27] *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 73579/17, 14620/18, [2020-02-18]. ECLI:CE:ECHR:2020:0218JUD007357917.
[28] *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 73579/17, 14620/18, [2020-02-18]. ECLI:CE:ECHR:2020:0218JUD007357917.
[29] *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 73579/17, 14620/18, [2020-02-18]. ECLI:CE:ECHR:2020:0218JUD007357917.
[30] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. *TAR*, 5546.

2022 m. įstatymų leidėjas priėmė įstatymų (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso (toliau – ir ANK) pakeitimus, įtvirtinančius galimybę išteisintiems asmenims arba asmenims, nepadariusiems administracinio nusižengimo, prašyti atlyginti turėtas išlaidas advokatui iš valstybės lėšų[31]. Iki įsigaliojant šių įstatymų pakeitimams, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, spręsdamas ne vieną panašaus pobūdžio bylą, nuosekliai vadovavosi bendrosiomis Konstitucijos nuostatomis bei minėta EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija[32].

Pažymėtina ir tai, kad pagal šioje EŽTT byloje prieš Lietuvą suformuluotus kriterijus EŽTT nagrinėjo ir kitą panašaus pobūdžio bylą – *Jakutavičius prieš Lietuvą*. Šioje byloje pareiškėjas taip pat prašė priteisti patirtų bylinėjimosi išlaidų atlyginimą, nacionaliniams teismams nustačius, kad jis nepadarė administracinio teisės pažeidimo, tačiau Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo nenustatė[33]. EŽTT šiame sprendime konstatavo, kad bylos situacija skiriasi nuo tos, kuri buvo byloje *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*, nes policijos pareigūnų sprendimas nubausti pareiškėją už vairavimą neblaiviam buvo iš esmės nulemtas paties pareiškėjo neįprasto elgesio (pareiškėjas, kai jį sustabdė policijos pareigūnai, įsipurškė į burną kvepalų ir kt.)[34].

Su bylinėjimosi išlaidų atlyginimu susijusių teisės aktų nuostatų konstitucingumo klausimas dar kartą buvo sprendžiamas Konstituciniame Teisme pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kreipimąsi atnaujintoje administracinio nusižengimo byloje dėl išlaidų advokato paslaugoms apmokėti atlyginimo iš administracinio nusižengimo bylos teiseną inicijavusio pareiškėjo (nukentėjusiojo)[35]. Konstitucinis Teismas 2024 m. birželio 27 d. nutarime, konstatavęs, kad ANK 666 straipsnis neprieštarauja Konstitucijai, pažymėjo, kad asmeniui, nepadariusiam administracinio nusižengimo, jo patirtos išlaidos advokato paslaugoms apmokėti turi būti kompensuojamos iš valstybės biudžeto lėšų, kitų viešųjų lėšų šaltinių, nes įgaliojimus pradėti administracinio nusižengimo teiseną turi valstybės, savivaldybės institucijos ir kiti iš jų biudžetų neišlaikomi subjektai[36]. Kitu atveju būtų sudarytos prielaidos tokiems asmenims vengti kreiptis dėl galimai pažeistų savo teisių ar laisvių, taip pat ir viešojo intereso teisminės gynybos, taip susilpninant nukentėjusių nuo administracinių nusižengimų asmenų teisių apsaugą ir užkertant kelią teismui vykdyti teisingumą[37].

2.4. Prekybos žmonėmis nusikaltimo samprata pagal Konvencijos 7 straipsnį (nėra bausmės be įstatymo)

EŽTT byloje Jasuitis ir Šimaitis prieš Lietuvą sprendė dėl šių laikų moderniosios vergijos – prekybos žmonėmis nusikaltimo požymių, įtvirtintų BK 147 straipsnyje, atitikties reikšmingiems tarptautinės teisės šaltiniams dėl prekybos žmonėmis[38]. Prekybos žmonėmis nusikaltimas gali būti padaromas labai įvairiais būdais, nes „savo esme prekyba žmonėmis – tai įvairūs sandoriai, kurių objektas yra žmogus (pardavimas, pirkimas, verbavimas, gabenimas ir kt.) ir kurie sudaromi siekiant išnaudoti tą žmogų“[39].

---

[31] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 106 straipsnio pakeitimo įstatymas (2022). *TAR*, 2022-08022; Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 666 straipsnio pakeitimo įstatymas (2022). *TAR*, 2022-08023.

[32] Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 28 d., birželio 29 d. nutartys atnaujintose administracinių nusižengimų bylose Nr. 2AT-7-5-303/2021, 2AT-7-6-303/2021, 2AT-26-1073/2021.

[33] *Jakutavičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 42180/19, [2024-02-13]. ECLI:CE:ECHR:2024:0213JUD004218019.

[34] *Jakutavičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 42180/19, [2024-02-13]. ECLI:CE:ECHR:2024:0213JUD004218019.

[35] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 27 d. nutarimas. *TAR*, 11817.

[36] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 27 d. nutarimas. *TAR*, 11817.

[37] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 27 d. nutarimas. *TAR*, 11817.

[38] *Jasuitis ir Šimaitis prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 28186/19, 29092/19, [2023-12-12]. ECLI:CE:ECHR:2023:1212JUD002818619.

[39] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-288-648/2018.

Šioje byloje pareiškėjai skunduose EŽTT teigė, kad nacionaliniai teismai prekybos žmonėmis nusikaltimo požymius aiškino per plačiai, išeidami už Konvencijos nuostatų ribų, ir todėl jie buvo nepagrįstai nuteisti. Be to, nacionaliniai teismai skirtingai vertino pareiškėjų veikas – pirmosios instancijos teismas juos nuteisė, o apeliacinės instancijos teismas juos išteisino, tačiau kasacinės instancijos teismas šį sprendimą panaikino ir paliko galioti pirmosios instancijos teismo apkaltinamąjį nuosprendį. Teismas sprendime atkreipė dėmesį į valstybių pareigą kovojant su prekyba žmonėmis pagal Konvencijos 4 straipsnį („Vergijos ir priverčiamojo darbo uždraudimas“) ir kitus reikšmingus tarptautinės teisės šaltinius dėl prekybos žmonėmis. EŽTT konstatavo, kad BK 147 straipsnio formuluotės yra aiškios ir nedviprasmiškos, pirmosios ir kasacinės instancijos teismai jas aiškino, laikydamiesi Jungtinių Tautų konvencijos prieš organizuotą nusikalstamumą Palermo protokolo ir Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis dvasios[40]. Dėl to pareiškėjai galėjo atskirti leidžiamą ir uždraustą elgesį ir suvokti, kad nukentėjusiųjų verbavimas apgaule ir jų kontrolė siekiant pasipelnyti iš teikiamų pornografinių paslaugų interneto svetainėje yra prekyba žmonėmis, draudžiama ne tik nacionaliniais, bet ir tarptautiniais teisės aktais[41]. Taigi, šioje byloje EŽTT nenustatė nei Konvencijos 7 straipsnio, nei principo *nullum crimen sine lege* (nėra nusikaltimo be įstatymo) pažeidimo pareiškėjų atžvilgiu.

3. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikai

EŽTT buvo nagrinėjama ne viena byla prieš Lietuvą, šiose bylose buvo keliami reikšmingi su žmogaus teisių ir laisvių apsauga bei pamatinių Konvencijos nuostatų aiškinimu susiję klausimai. Tai yra nusikalstamos veikos imitavimo modelio ir kitų specialiųjų tyrimo veiksmų taikymo teisėtumas, sovietinio okupacinio režimo represijų, nukreiptų prieš Lietuvos partizanus, kaip pasipriešinimo okupacijai dalyvius, teisinis vertinimas, bylinėjimosi išlaidų atlyginimas, prekybos žmonėmis nusikaltimo samprata ir kt. Tai leidžia daryti išvadą, kad tam tikrais laikotarpiais Lietuvos teisinėje sistemoje šių klausimų sprendimas buvo gana problemiškas ir ne visada atitinkantis EŽTT jurisprudenciją. Kita vertus, tokių bylų įvertinimas Konvencijos nuostatų laikymosi prasme ir EŽTT jurisprudencija prisidėjo prie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos šiais klausimais suformavimo, tolesnio nuoseklaus jos plėtojimo ir sudaro sąlygas išvengti Konvencijos nuostatų pažeidimų ateityje, nacionaliniams teismams nagrinėjant bylas. Pažymėtina ir tai, kad dalis jau minėtų bylų buvo išnagrinėta EŽTT Didžiojoje kolegijoje[42], o tai tik parodo, kad bylose prieš Lietuvą pareiškėjai kėlė ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu mastu itin reikšmingas ir sudėtingas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos problemas, ginčydami pamatinių Konvencijos nuostatų taikymo ir aiškinimo klausimus. Taigi, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vienintelis kasacinės instancijos teismas, reikšmingai prisideda prie žmogaus teisių ir laisvių apsaugos, Lietuvos teisės sistemos ir demokratinių vertybių plėtojimo.

Dėl šiandieninių regioninių ir pasaulinių iššūkių ir pokyčių – migracijos, ksenofobijos ir neapykantos plitimo, dirbtinio intelekto vystymosi – EŽTT susiduria su naujais Konvencijos nuostatų aiškinimo klausimais, tai lemia ne tik žmogaus teisių ir laisvių turinio plėtojimą, bet tam tikrais atvejais ir pokyčius

---

[40] *Jasuitis ir Šimaitis prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 28186/19, 29092/19, [2023-12-12]. ECLI:CE:ECHR:2023:1212JUD002818619.

[41] *Jasuitis ir Šimaitis prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 28186/19, 29092/19, [2023-12-12]. ECLI:CE:ECHR:2023:1212JUD002818619.

[42] *Ramanauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 74420/01, [2008-02-05]. ECLI:CE:ECHR:2008:0205JUD007442001; Vasiliauskas prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 35343/05, [2015-10-20]. ECLI:CE:ECHR:2015:1020JUD003534305.

EŽTT jurisprudencijoje. Šiuo metu EŽTT nagrinėja 58 bylas prieš Lietuvą. Jose keliami įvairaus pobūdžio klausimai, susiję su Konvencijos 3 (kankinimo uždraudimas), 5 (teisė į laisvę ir saugumą), 6 (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), 7 (nėra bausmės be įstatymo), 8 (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą), 13 (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę) straipsnių nuostatų taikymu – dėl suėmimo trukmės, baudžiamojo proceso trukmės, policijos pareigūnų veiksmų ir jėgos panaudojimo teisėtumo, principo „nėra bausmės be įstatymo" aiškinimo, ikiteisminio tyrimo medžiagos panaudojimo arbitraže ir civiliniame procese, teisės pasirinkti gynėją ir kt.[43]

IŠVADOS

1 Konvencijos ir jos protokolų ratifikavimas 1995 m. buvo ir yra reikšmingas Lietuvos valstybės, kaip nepriklausomos demokratinės respublikos, žingsnis demokratinėms vertybėms, įtvirtintoms Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, plėtoti ir saugoti, teisės viešpatavimui stiprinti, teisingumo vykdymui užtikrinti, žmogaus teisėms ir laisvėms ginti, o EŽTT jurisprudencija – Lietuvos baudžiamajai ir administracinių nusižengimų teisei aiškinti, teismų praktikai plėtoti, taip pat ir formuojant pagrindinių žmogaus teisių apsaugos principų turinį.

2. EŽTT buvo nagrinėjama ne viena byla prieš Lietuvą, šiose bylose buvo keliami reikšmingi su žmogaus teisių ir laisvių apsauga bei pamatinių Konvencijos nuostatų aiškinimu susiję klausimai, t. y. nusikalstamos veikos imitavimo modelio ir kitų specialiųjų tyrimo veiksmų taikymo teisėtumas, sovietinio okupacinio režimo represijų, nukreiptų prieš Lietuvos partizanus, kaip pasipriešinimo okupacijai dalyvius, teisinis vertinimas, bylinėjimosi išlaidų atlyginimas, prekybos žmonėmis nusikaltimo samprata ir kt.

3. Tam tikrais laikotarpiais Lietuvos teisinėje sistemoje šių klausimų sprendimas buvo gana problemiškas ir ne visada atitinkantis EŽTT jurisprudenciją. Kita vertus, tokių bylų įvertinimas Konvencijos nuostatų laikymosi prasme ir EŽTT jurisprudencija prisidėjo prie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos šiais klausimais suformavimo ir tolesnio nuoseklaus jos plėtojimo ir sudaro sąlygas išvengti Konvencijos nuostatų pažeidimų ateityje, nacionaliniams teismams nagrinėjant bylas.

[43] Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija (2023). *Atstovavimo Lietuvos valstybei Europos Žmogaus Teisių Teisme ir Jungtinių Tautų komitetų bylose 2023 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus]. Prieiga internete https://tm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/8sYZhnWfa50.pdf, https://tm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/atstovavimas-eztt/siuo-metu-eztt-nagrinejamos-bylos-pries-lietuva/.

THE SIGNIFICANCE OF THE JUDGMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN CASES AGAINST LITHUANIA FOR THE JURISPRUDENCE OF THE LITHUANIAN SUPREME COURT IN CRIMINAL CASES AND IN REOPENED CASES OF ADMINISTRATIVE MISDEMEANOURS

Rimantas Baumilas,
Asta Benetytė

Summary

The article discusses the cases against Lithuania before the European Court of Human Rights (the Court), which the authors of this article consider as the most significant ones. This analysis aims to reveal the impact of the jurisprudence of the Court in cases against Lithuania on the jurisprudence of the Supreme Court of Lithuania (the SC) in criminal cases and reopened cases of administrative offenses during the period of Lithuania's independence. The research revealed that there were a number of cases against Lithuania, which raised significant legal issues related with the protection of human rights and fundamental freedoms and the interpretation of the provisions of the European Convention on Human Rights (the Convention), heard before the Court. The article concludes that in certain periods of time in Lithuanian legal system the resolution of these issues was problematic and not always in compliance with the jurisprudence of the Court. On the other hand, the examination of such cases in terms of compliance with the provisions of the Convention and the jurisprudence of the Court have contributed to the case law of the SC and its further consistent development, as well as to the prevention of violations of the Convention in the future in national cases.

Keywords: the European Court of Human Rights, the Supreme Court of Lithuania, the European Convention on Human Rights, jurisprudence.

BAUDŽIAMOJI JUSTICIJA KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

Dr. Gintaras Goda,
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininkas,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto partnerystės profesorius,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas (2005–2017),
<gintaras.goda@lrkt.lt>

Dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų grupės teisėjo vyresnioji padėjėja,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto asistentė,
<laura.sivickaite@tf.vu.lt>

Santrauka

Šiame straipsnyje keliamas tikslas pateikti Konstitucinio Teismo jurisprudencijos pavyzdžių, kurie ne tik lėmė baudžiamojo proceso baigtį, bet ir suteikė šiam procesui daugiau pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos.

Baudžiamosios justicijos ir Konstitucijos sandūra konstitucinėje jurisprudencijoje galima trimis atvejais: tikrinant baudžiamųjų įstatymų konstitucingumą; tikrinant kitų teisės aktų, turinčių tiesioginę ar netiesioginę įtaką baudžiamajai justicijai, atitiktį Konstitucijai; esant individualiam konstituciniam skundui, galinčiam nulemti baudžiamosios bylos atnaujinimą.

Konstitucinis Teismas tik kartą nustatė, kad konkreti BK, galiojančio nuo 2003 m. gegužės 1 d., nuostata prieštarauja Konstitucijai. Iki šiol BK 3 straipsnio 3 dalis nėra pakeista, tačiau minėtame nutarime pateikti išaiškinimai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje tiesiogiai taikomi.

Konstitucinis Teismas penkiais nutarimais konstatavo, kad aštuoniolika BPK, galiojančio nuo 2003 m. gegužės 1 d., nuostatų prieštarauja Konstitucijai. Visais atvejais BPK nuostatos buvo pakeistos. Manytina, kad didžiausią reikšmę žmogaus teisių kontekste baudžiamajai justicijai turi Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas, kuriame įtvirtinta išteisintojo teisė į patirtų išlaidų advokato paslaugoms apmokėti atlyginimą.

Raktiniai žodžiai: konstitucinė jurisprudencija, baudžiamoji justicija, konstitucingumo patikra.

ĮVADAS

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33 straipsnyje yra nurodyti bylų nagrinėjimo teisės šaltiniai, įskaitant Lietuvos Respublikos Konstituciją ir oficialiai paskelbtus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimus[1]. Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai. Taigi Konstitucinis Teismas, konstatavęs, kad konkreti įstatymo nuostata prieštarauja aukščiausios teisinės galios aktui, aukščiausiajai teisei[2], suformuoja naują bylų nagrinėjimo teisės šaltinį, kurio imperatyvų taikymą lemia pirmiau nurodyta Konstitucijos nuostata.

Šiuo metu Europos Sąjungos valstybėse narėse įprastas toks teisinis reguliavimas, kuriame nenustatyta mirties bausmė. Tačiau iki Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimo, kuriame buvo pripažinta, jog baudžiamojo įstatymo nuostatos, kuriose įtvirtinta ši bausmė, prieštarauja Konstitucijai[3], tokia bausmė Lietuvoje galėjo būti skiriama. Šis nutarimas neabejotinai suformavo kertinį prigimtinės žmogaus teisės į gyvybę pagrindą, padėjusį pamatus tolesnei baudžiamosios justicijos ir žmogaus teisių bei laisvių suderinimo paieškai. Pritartina ir T. Birmontienės pozicijai, kad šis nutarimas reikšmingai sustiprino žmogaus teisių garantijas[4]. Kalbant apie pastarųjų metų aktualijas, vienas iš didžiausią reikšmę baudžiamajam procesui turinčių Konstitucinio Teismo nutarimų buvo priimtas 2021 m. kovo 19 d.[5] – šis nutarimas nulėmė tai, kad buvo įtvirtinta išteisintojo teisė į išlaidų advokato paslaugoms apmokėti atlyginimo priteisimą Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK). Taigi vien šių dviejų pavyzdžių, kuriuos skiria daugiau nei dvidešimt metų, pagrindu galima teigti, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaka baudžiamajai justicijai – tiek baudžiamajai teisei, tiek baudžiamajam procesui – nepraranda aktualumo. O ir doktrinoje galima aptikti teiginių, kad „baudžiamojoje teisėje vis labiau įsitvirtina konstitucinė dimensija“[6].

Šiame straipsnyje keliamas tikslas pateikti Konstitucinio Teismo jurisprudencijos pavyzdžių, kurie ne tik lėmė baudžiamojo proceso baigtį, bet ir suteikė šiam procesui daugiau pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos. Siekiant įgyvendinti išsikeltą tikslą, tikslinga atlikti tris uždavinius: pirma, nustatyti ir aptarti, kiek kartų ir kokiais atvejais nuo tada, kai 2003 m. gegužės 5 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – BK) ir BPK, buvo nustatytas minėtų įstatymų nuostatų prieštaravimas Konstitucijai[7]; antra, nustatyti, kokią įtaką Konstitucinio Teismo išaiškinimai turėjo baudžiamojo proceso baigčiai, bylą nagrinėjant Lietuvos Aukščiausiajame Teisme; trečia, paanalizuoti, kokius pokyčius baudžiamojoje justicijoje lėmė konkretūs Konstitucinio Teismo išaiškinimai.

Baudžiamosios ir konstitucinės justicijos santykis doktrinoje yra aptariamas įvairiais aspektais. Pavyzdžiui, apie konstitucinę justiciją ir baudžiamojo proceso teisės mokslą yra rašęs G. Goda[8], apie konstituci-

---

[1] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 17-649.

[2] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-3094.

[3] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.

[4] Birmontienė, T. (2024). Baudžiamosios teisės konstitucionalizavimo patirtis. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 110.

[5] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. *TAR*, 5546.

[6] Kūris, E. (2024). Žemyn ir aukštyn. Kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 92.

[7] Nors Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiais metais mini 30 metų veiklos sukaktį, tačiau analizei buvo pasirinktas laikotarpis nuo šiuo metu galiojančių baudžiamųjų įstatymų įsigaliojimo. Šis laikotarpis pasirinktas siekiant parodyti, kokiais atvejais dabar galiojantys baudžiamieji įstatymai neišlaikė konstitucingumo patikros testo.

[8] Goda, G. (2011). Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas. *Teisė*, 78.

nę dimensiją baudžiamojoje teisėje rašė A. Abramavičius ir E. Jarašiūnas[9], apie Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaką ir reikšmę moderniosios baudžiamosios politikos formavimuisi rašė A. Gutauskas[10], apie baudžiamosios teisės konstitucionalizavimo patirtį rašė T. Birmontienė[11], apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką rašė E. Kūris[12]. Šiame straipsnyje, atsižvelgiant į išsikeltą tikslą ir uždavinius, bus siekiama į Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaką baudžiamajai justicijai pažvelgti kiek kitu aspektu, nustatant, kokius pokyčius baudžiamojoje justicijoje lėmė konkretūs Konstitucinio Teismo išaiškinimai.

1. Konstitucinės patikros ir baudžiamosios justicijos sankirtos

Konstitucinis Teismas baudžiamųjų įstatymų – BK ir BPK – atitiktį Konstitucijai vertina gana retai, pavyzdžiui, 2022–2024 m. laikotarpiu nustatytas tik vienas toks atvejis[13].

Žvelgiant į bendrosios kompetencijos teismų statistinius duomenis matyti, kad apylinkių ir apygardų kaip pirmosios instancijos teismuose 2022–2024 m. kasmet buvo gaunama kiek daugiau nei 15 000 baudžiamųjų bylų, o, pavyzdžiui, civilinių bylų – gerokai daugiau nei 140 000 (2024 m. – daugiau nei 155 000 bylų)[14]. Lietuvos Aukščiausiajame Teisme 2022 m. gauti 877 kasaciniai skundai baudžiamosiose bylose, 2023 m. – 820, 2024 m. – 685, o civilinėse bylose 2022–2024 m. atitinkamai gauti 1759, 1656, 1364 kasaciniai skundai[15]. Tai reiškia, kad civilinių bylų pirmosios instancijos teismuose yra gaunama beveik dešimt kartų daugiau nei baudžiamųjų bylų, o kasacinės instancijos teisme beveik dvigubai daugiau yra gaunama kasacinių skundų civilinėse bylose.

Tačiau, kalbant apie siekį patikrinti baudžiamųjų įstatymų konstitucingumą, matyti, kad, pavyzdžiui, 2024 m. gauti individualūs konstituciniai skundai dėl baudžiamosios teisės sudarė 4 proc., o dėl baudžiamojo proceso – 28 proc.[16], t. y. daugiau nei trečdalis skundų buvo grindžiama baudžiamųjų įstatymų galimu prieštaravimu Konstitucijai. Vis dėlto konstitucinių bylų, kuriose baudžiamosios teisės ar baudžiamojo proceso normos yra analizuojamos atsižvelgiant į kitoms teisės sritims priskirtinas nuostatas, kasmet išnagrinėjama po kelias. Tai reiškia, kad gana dažnai teisinio reguliavimo atitikties Konstitucijai klausimai yra sprendžiami situacijose, kai baudžiamasis persekiojimas turi reikšmės sprendžiant dėl asmens teisių ir pareigų apimties labai įvairiose socialinio gyvenimo srityse, pavyzdžiui, pasyvios rinkimų teisės kontekste. Tokiose konstitucinės justicijos bylose paprastai sprendžiama, ar dėl asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn jam taikomi jo konstitucinių teisių suvaržymai yra pagrįsti.

---

[9] Abramavičius, A., Jarašiūnas, E. (2004). Konstitucinė dimensija baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 53.

[10] Gutauskas, A. (2023). Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įtaka ir reikšmė moderniosios baudžiamosios politikos formavimuisi. Iš: Juškevičiūtė-Vilienė, A., Pūraitė-Andrikienė, D. (sud.). *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai.* Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 84–100.

[11] Birmontienė, T. (2024). Baudžiamosios teisės konstitucionalizavimo patirtis. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 97–113.

[12] Kūris, E. (2024). Žemyn ir aukštyn. Kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 41–96.

[13] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimas. *TAR*, 20188. Jame vertintas išplėstinio turto konfiskavimo konstitucingumas.

[14] 2024 m. teismų veiklos ataskaita [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2025/03/teismu-veiklos-2024-m.-ataskaita.pdf.

[15] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. metinis pranešimas [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lat.lt/doclib/oxqs5mosfjmxadtq57tatq9pec25e3xs.

[16] Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas (2024) [interaktyvus]. Prieiga internete https://lrkt.lt/data/public/uploads/2025/03/metinis-2024-web.pdf.

Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2025 m. vasario 6 d. nutarime[17], kuriame konstatuota, kad Lietuvos Respublikos rinkimų kodekso 11 straipsnio 1 dalies 1 punktas neprieštarauja Konstitucijai, išdėstytas svarbus išaiškinimas baudžiamajai justicijai[18]. Konstitucijos 56 straipsnio antroje dalyje, be kita ko, nurodyta, kad Seimo nariais negali būti renkami asmenys, nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį[19]. Rinkimų kodekso 11 straipsnyje yra nustatyti pagrindai, kuriems esant asmenys negali būti renkami, o šio straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta, kad asmuo negali būti renkamas, kai jis yra nebaigęs atlikti teismo paskirtos bausmės ir (ar) baudžiamojo poveikio priemonės[20]. Administracinėje byloje ginčas kilo dėl Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimo neregistruoti kandidatu rinkimuose į Europos Parlamentą asmens, kuris yra nebaigęs atlikti baudžiamojo poveikio priemonės – jam buvo atimta teisė būti paskirtam į valstybės ar savivaldybių institucijų ir įstaigų, įmonių ar nevalstybinių organizacijų renkamas ar skiriamas pareigas.

Konstitucinis Teismas, konstatuodamas, kad Rinkimų kodekso 11 straipsnio 1 dalies 1 punktas neprieštarauja Konstitucijai, pažymėjo, kad, nors įstatymų leidėjo bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonės yra atskiriamos, tarp jų asmens baudžiamosios atsakomybės prasme nėra tokio skirtumo, kuris leistų Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą teisinį reguliavimą aiškinti kaip leidžiantį nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui būti renkamam Seimo nariu, neatsižvelgiant į tai, kad dėl jo baudžiamojoje byloje priimtas teismo sprendimas nėra įvykdytas. Be to, priimant Konstituciją galiojusiame BK baudžiamojo poveikio priemonės nebuvo nustatytos, bausmės buvo skirstomos į pagrindines ir papildomas. Taigi Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalies nuostatoje vartojamos sąvokos „bausmė“, „nuosprendis“ negali būti aiškinamos vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą. Konstatuotina, kad Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, jog Seimo nariais negali būti renkami asmenys, nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, reiškia, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo Seimo nariu negali būti renkamas, jeigu jis yra nebaigęs atlikti ne tik baigiamuoju teismo aktu jam paskirtos bausmės, bet ir baudžiamojo poveikio priemonės[21].

Taigi šiuo nutarimu, be kita ko, priminus, kad „viena iš žmogaus teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių yra baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas“[22], pabrėžta bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonių paskirtis, BK nuostatų galiojimo Konstitucijos priėmimo metu kontekstas ir aiškiai atskleista Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalies nuostatos prasmė, taip dar kartą patvirtinant, kad Konstitucija kartu su Konstitucinio Teismo nutarimais sudaro „gyvąją“ Konstituciją. Be to, kaip taikliai nurodė E. Kūris, Konstitucinio Teismo oficialioji konstitucinė doktrina – tai Konstitucija, „nusakyta kitais žodžiais“[23].

---

[17] Šio straipsnio rengimo laikotarpiu tai naujausias Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame pasisakoma baudžiamajai justicijai aktualiais klausimais. Konstitucinio Teismo 2025 m. kovo 19 d. ir 2025 m. balandžio 10 d. nutarimuose baudžiamajai justicijai reikšmingų išaiškinimų nėra.

[18] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. vasario 6 d. nutarimas. *TAR*, 1892.

[19] Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

[20] Lietuvos Respublikos rinkimų kodeksas (2022). *TAR*, 15851.

[21] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. vasario 6 d. nutarimas. *TAR*, 1892.

[22] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. vasario 6 d. nutarimas. *TAR*, 1892.

[23] Kūris, E. (2024). Žemyn ir aukštyn. Kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 43.

Kitu atveju buvo nagrinėjama konstitucinė byla dėl Teismų įstatyme apibrėžto teisėjų imuniteto apimties. Konstitucinis Teismas 2020 m. kovo 9 d. nutarimu konstatavo, kad Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalis prieštarauja Konstitucijos 109 straipsnio 2 daliai, 114 straipsnio 2 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui[24].

Šios konstitucinės bylos pagrindas buvo baudžiamoji byla, kurioje baudžiamojon atsakomybėn buvo patrauktas teisėjas. Buvo keliamas klausimas dėl kratos, atliktos be Seimo ar Prezidento sutikimo, ir jos metu surinktų duomenų teisėtumo. Pirmosios instancijos teismas teisėją pagal BK 227 straipsnio 2 dalį išteisino, apeliacinės instancijos teismas, pakeitęs išteisinimo pagrindą, paliko galioti išteisinamąjį nuosprendį, o kasacinės instancijos teismas, panaikinęs apeliacinės instancijos teismo nuosprendį, perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka[25]. Kasacinės instancijos teismas kartu išaiškino, kad BPK 145, 146, 149 straipsniuose nustatytos bendrosios procesinių prievartos priemonių – kratos ir asmens kratos – taisyklės, o BPK 32 straipsnyje, Teismų įstatymo 47 straipsnio 1, 2 dalyse reglamentuojamos specialiosios baudžiamojo proceso, *inter alia*, procesinių prievartos priemonių, taikymo teisėjams sąlygos ir pateiktas toks BPK 145, 146, 149 straipsniuose nustatyto teisinio reguliavimo išaiškinimas, pagal kurį krata ir asmens krata yra suvaržoma (apribojama) asmens laisvė (galimybė) pasirinkti savo norimą elgesį, laisvė veikti (neveikti) atitinkamu būdu, o tai, kaip pažymėjo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, iš esmės reiškia tokio asmens laisvės suvaržymą[26]. Bylą apeliacine tvarka išnagrinėjęs teismas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo išaiškinimus, teisėją nuteisė[27], o kasacinės instancijos teismas šį nuosprendį paliko galioti, akcentuodamas tai, kad Vilniaus apygardos teismo teisėja, tiesiogiai taikydama Konstituciją ir nesivadovaudama jai prieštaraujančia Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalimi, teisėtai davė sankciją atlikti kratą teisėjo gyvenamojoje vietoje, o atlikus šią kratą gauti duomenys laikytini leistinais įrodymais[28].

Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalyje buvo draudžiama, išskyrus įstatymų nustatytais atvejais, įeiti į teisėjo gyvenamąsias ar tarnybines patalpas, daryti apžiūrą, kratą ar poėmį teisėjo gyvenamosiose ar tarnybinėse patalpose arba teisėjo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje, atlikti teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, atlikti teisėjui priklausančių daiktų ir dokumentų apžiūrą ar poėmį. Pagal Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalį, aiškinamą kartu su šio straipsnio 1 dalimi, BPK 32 straipsnio 1 dalimi, siekiant teisėjui taikyti minėtas savaime jo laisvės nevaržančias procesines prievartos priemones ir atlikti nurodytus ikiteisminio tyrimo veiksmus, būtina gauti Seimo, o tarp Seimo sesijų – Respublikos Prezidento sutikimą patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn (t. y. laikyti jį įtariamuoju), jį suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę. Konstitucinis Teismas 2020 m. kovo 9 d. nutarime dar kartą priminė, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, ši pareiga kyla iš Konstitucijoje garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitrą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą; kartu pažymėjo, kad teisėjo imunitetas nėra savitikslis; konstitucinis teisėjo imunitetas yra funkci-

---

[24] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 19 d. nutarimas. *TAR*, 5546.
[25] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019.
[26] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. *TAR*, 5178.
[27] Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. liepos 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-29-1076/2021.
[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-102-648/2022.

nio pobūdžio: jo paskirtis – garantuoti teisėjo nepriklausomumą, kad būtų užtikrintas teisingumo vykdymas; Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje teisėjo imunitetas nėra įtvirtintas tam, kad būtų sudarytos prielaidos teisėjui išvengti baudžiamosios ar kitos teisinės atsakomybės už nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus; kitoks teisėjo imuniteto aiškinimas, esą įstatymų leidėjas gali įtvirtinti platesnio pobūdžio teisėjo imunitetą, nei nustatytasis Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje, būtų nesuderinamas su Konstitucijoje įtvirtinta demokratinės teisinės valstybės samprata, su konstitucine valstybės priederme užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinimųsi[29].

Taigi Konstitucinis Teismas, pripažindamas įstatymo nuostatos, dėl kurios galiojimo atlikta krata ir jos metu gauti duomenys buvo pripažinti gautais neteisėtu būdu, neatitiktį Konstitucijai, lėmė baudžiamojo proceso baigtį – buvo panaikintas išteisinamasis ir priimtas apkaltinamasis nuosprendis. Be to, šis nutarimas itin svarbus baudžiamajai justicijai ir tiek, kiek jame nustatyta, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019 nelaikytina teismo precedentu tiek, kiek joje pateiktas šiuo Konstitucinio Teismo nutarimu prieštaraujančia Konstitucijai pripažintos Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalies aiškinimas. Tai reiškia, kad Konstitucinis Teismas gali ne tik netiesiogiai nurodyti teisinę kryptį dėl bylos teisingo išsprendimo, bet kartu įpareigoti nesivadovauti konkrečia bendrosios kompetencijos teismo suformuluota teisės aiškinimo taisykle. Būtina pažymėti, kad doktrinoje šis nutarimas yra kritikuojamas abiem aspektais[30], tačiau šiuo konkrečiu atveju autoriai kontrargumentų nepateikia, atsižvelgdami į tai, kad vienas jų dalyvavo nagrinėjant ir priimant aptariamą nutarimą.

Toliau tęsiant mintį apie konstitucinės jurisprudencijos reikšmę baudžiamajam procesui, pažymėtina ir tai, kad BPK yra įtvirtintas atvejis, kai, esant priimtam Konstitucinio Teismo nutarimui, Lietuvos Aukščiausiajame Teisme gali būti inicijuojamas baudžiamosios bylos atnaujinimas. BPK XXXV skyriuje yra nustatytas baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto arba Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų arba Konstitucinio Teismo nutarimo institutas. BPK 456 straipsnio 2 punkte nustatyta, kad Lietuvos Respublikos teismų išnagrinėtos baudžiamosios bylos gali būti atnaujintos, kai Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas Konstitucijos 106 straipsnio ketvirtojoje dalyje nurodyto asmens prašymą, pripažįsta, kad įstatymas ar kitas Seimo priimtas aktas, Respublikos Prezidento aktas ar Vyriausybės aktas (ar jų dalis), kuriuo (kuria) grindžiamas priimtas sprendimas nuteisti asmenį, prieštarauja Konstitucijai, ir kyla pagrįstų abejonių dėl asmens nuteisimo, o besitęsiantys šio asmens teisių ir laisvių pažeidimai gali būti ištaisyti tik atnaujinus nuteistojo bylą. Kaip nustatyta BPK 458 straipsnyje, prašymas atnaujinti baudžiamąją bylą paduodamas Lietuvos Aukščiausiajam Teismui[31]. Taigi tuo atveju, kai Konstitucinis Teismas, išnagrinėjęs individualų konstitucinį skundą, nustatytų konkrečios normos prieštaravimą Konstitucijai, asmuo, esant pirmiau nurodytoms aplinkybėms, turėtų pagrindą kreiptis į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą. Nuo 2019 m. rugsėjo 1 d., kai įsigaliojo BPK 456 straipsnio 2 punktas, tokių atvejų praktikoje dar nebuvo.

---

[29] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. *TAR*, 5178.

[30] Kūris, E. (2024). Žemyn ir aukštyn. Kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 89–91.

[31] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

Taigi baudžiamoji justicija konstitucinėje jurisprudencijoje gali pasitaikyti tokiais atvejais: 1) tikrinant baudžiamųjų įstatymų konstitucingumą, 2) esant individualiam konstituciniam skundui, galinčiam nulemti baudžiamosios bylos atnaujinimą, 3) tikrinant kitų teisės aktų, turinčių tiesioginę ar netiesioginę įtaką baudžiamajai justicijai, atitiktį Konstitucijai.

2. Baudžiamųjų įstatymų konstitucingumo vertinimas

Nėra ginčo dėl griežčiausios teisinės atsakomybės rūšies – baudžiamosios atsakomybės, kuri žmogui sukelia sunkiausius teisinius padarinius. Siekiant tinkamai įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį, tiek materialiosios, tiek proceso teisės normos privalo išlaikyti konstitucingumo kriterijų.

Pasak D. Pūraitės-Andrikienės, „teisės aktų konstitucingumo vertinimas neabejotinai reiškia Konstitucijos aiškinimą kaip neatsiejamą konstitucinės kontrolės elementą“, o „konstitucinė kontrolė tapo veiksminga konstitucijose įtvirtintos demokratinės santvarkos, laiduojančios žmogaus teises, teisinės apsaugos forma“[32].

Atlikus Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizę, nustatyta, kad nuo 2003 m. gegužės 1 d., kai įsigaliojo BK, priimtas 2000 m. rugsėjo 9 d., ir BPK, priimtas 2002 m. kovo 14 d.,[33] Konstitucinis Teismas tik kartą nustatė, jog konkreti BK nuostata prieštarauja Konstitucijai. Kitokia situacija yra susiklosčiusi dėl BPK normų konstitucingumo – net penkiais nutarimais buvo pripažinta, kad aštuoniolika BPK normų šio kriterijaus neatitinka. Šiame kontekste reikia prisiminti, kad tik kartą Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) buvo pripažinta, jog BK nuostata pažeidžia Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau – ir Konvencija), o šią išvadą kitoje byloje patvirtino ir Konstitucinis Teismas.

2.1. BK konstitucingumo patikra

Kaip jau minėta, Konstitucinis Teismas tik kartą nustatė, kad konkreti BK nuostata prieštarauja Konstitucijai.

Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 18 d. nutarimu konstatavo, kad BK 3 straipsnio 3 dalis tiek, kiek joje nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo gali būti teisiamas pagal BK 99 straipsnį už veiksmus, kuriais buvo siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, ir kurie atlikti tol, kol BK nebuvo nustatyta atsakomybė už žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei, genocidą, prieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 4 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui[34]. Šio straipsnio rengimo procese[35], t. y. praėjus daugiau nei dešimt metų nuo minėto Konstitucinio Teismo nutarimo paskelbimo dienos, BK 3 straipsnio 3 dalis vis dar nėra pakeista, t. y. Konstitucinio Teismo nutarimas nėra įgyvendintas. O tai, pasak E. Kūrio, „nerodo pagarbos visuomenei, kuriai skirta jos valstybės teisė“[36].

---

[32] Pūraitė-Andrikienė, D. (2023). Žmogaus teisių apsauga ir gynimas Lietuvos Respublikos Konstituciniame Teisme. *Mokslo studija.* p. 6, 14 [interaktyvus]. Prieiga internete https://teise.org/wp-content/uploads/2023/11/Zmogaus_teisiu_apsauga.pdf.

[33] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

[34] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas. *TAR*, 3226.

[35] Paskutinį kartą tikrinta 2025 m. kovo 23 d.

[36] Kūris, E. (2024). Žemyn ir aukštyn. Kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 64.

Pastarasis nutarimas buvo priimtas, be kitų pareiškėjų, į Konstitucinį Teismą taip pat pasikreipus pirmosios instancijos teismui, nagrinėjusiam baudžiamąją bylą, kurioje M. M. buvo kaltinamas pagal BK 99 straipsnį, t. y. dalyvavimu fiziškai sunaikinant Lietuvos partizaną kaip atskiros politinės grupės – pasipriešinimo sovietų okupacijai – narį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas bylą kasacine tvarka ir vadovaudamasis pirmiau aptartu Konstitucinio Teismo nutarimu, pažymėjo, kad abiejų instancijų teismai pagrįstai nusprendė, jog byloje nagrinėjamo įvykio metu, t. y. 1965 m., nebuvo įstatymo, įtvirtinančio atsakomybę, o baudžiamojo įstatymo grįžtamosios galios išimtis (BK 3 straipsnio 3 dalis) tokiai veikai netaikoma. Be to, kasacinės instancijos teismas paminėjo ir EŽTT Didžiosios kolegijos 2015 m. spalio 20 d. sprendimą byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 35343/05) – šiame sprendime nustatytas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 7 straipsnio pažeidimas dėl pareiškėjo nuteisimo pagal BK 99 straipsnį už Lietuvos gyventojų politinės grupės genocidą – dalyvavimą 1953 m. nužudant du Lietuvos partizanus. EŽTT nusprendė, kad nuteisimas už genocidą negalėjo būti numatytas tuo metu, kai buvo nužudyti partizanai, nes 1953 m. tarptautinė sutartinė teisė į genocido apibrėžimą neįtraukė politinių grupių[37].

Kalbant apie bylą, kurioje priimtas paminėtas EŽTT sprendimas, pažymėtina, kad asmuo buvo nuteistas pagal BK 99 straipsnį už Lietuvos gyventojų politinės grupės genocidą – dalyvavimą 1953 m. nužudant du Lietuvos partizanus. Po EŽTT sprendimo baudžiamoji byla dėl V. V. nuteisimo buvo atnaujinta ir perduota nagrinėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinei sesijai. Plenarinė sesija pažymėjo, kad kaltinimas ir priimti teismų sprendimai buvo grindžiami klaidinga nuostata, jog Lietuvos nacionalinėje teisėje įtvirtinta ir politinių bei socialinių grupių požymiais papildyta genocido norma (atitinkami įstatymo pakeitimai įsiteisėjo 1998 m. gegužės 6 d.) turi visišką grįžtamąją galią ir gali būti taikoma be išimčių įvykiams bylai aktualiu laikotarpiu. Kartu primintas Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas, akcentuojant, kad teismų priimtų procesinių sprendimų turinys rodo, jog V. V. buvo retrospektyviai kaltinamas ir nuteistas už Lietuvos gyventojų dalies, priklausančios būtent atskirai politinei grupei, genocidą. Teismas nustatė, kad pažeidimai tęsiant procesą nagrinėjamoje byloje galėtų būti ištaisyti tik atitinkamai pakeitus kaltinimą, tačiau BPK normos nenustato jokios galimybės modifikuoti ar keisti kaltinimų mirusiam asmeniui. Taigi byla buvo nutraukta[38].

Kitoje byloje S. D. buvo nuteistas pagal BK 99 straipsnį už padėjimą vykdyti žmonių, priklausančių nacionalinei, etninei ir politinei grupei, genocidą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad nors politinė grupė nėra įtraukta į Konvencijos prieš genocidą saugomų grupių sąrašą, tačiau tai nepaneigia S. D. baudžiamosios atsakomybės taikymo už genocidą pagrįstumo. Genocidu pripažįstami nusikalstami veiksmai, kuriais siekiama naikinti žmones, priklausančius bet kuriai pagal Konvenciją prieš genocidą saugomai grupei. Teismai byloje konstatavo, kad A. R. ir B. M. kaip pasipriešinimo sovietų okupacijai dalyviai, priklausę politinei grupei, kartu buvo saugomų pagal Konvenciją prieš genocidą žmonių grupių – nacionalinės ir etninės – nariai, todėl, nusta-

[37] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-5-895/2016.
[38] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-P-8-788/2016.

čius bet kurios iš šių grupių genocidą, yra pagrindas taikyti baudžiamąją atsakomybę. Pažymėta, kad teismų nustatyta faktinė aplinkybė – A. R. ir B. M. priklausymas politinei grupei – Lietuvos partizanams – yra svarbi atskleidžiant nusikalstamos veikos esmę ir istoriškai neatsiejama nuo nacionalinės, etninės grupės požymio vertinimo. Teismas konstatavo, kad pasipriešinimo okupacijai (rezistencijos) dalyviai – Lietuvos partizanai, jų ryšininkai ir rėmėjai – buvo reikšminga lietuvių tautos kaip nacionalinės, etninės grupės dalis. Ši nacionalinės, etninės grupės dalis turėjo esminę įtaką lietuvių tautos išlikimui, buvo labai svarbi siekiant apsaugoti ir ginti lietuvių tautinį identitetą, kultūrą bei nacionalinę savimonę. Tai atitinka saugomos grupės dalies pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį požymius ir šios grupės asmenų naikinimas tiek pagal tarptautinę teisę, tiek pagal BK vertintinas kaip genocidas. Taigi Lietuvos partizanai buvo pagal Konvenciją prieš genocidą saugomos nacionalinės, etninės grupės, prieš kurią buvo nukreipti okupacinės valdžios institucijų veiksmai, kuriais siekta sunaikinti dalį šios grupės, nariai[39].

Taigi šie du kasacinės instancijos teismo praktikos pavyzdžiai rodo, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencija turi didelę reikšmę teismo baigiamajam aktui: vienu atveju priimtas apkaltinamasis nuosprendis paliktas galioti nustačius, kad partizanai, be priskyrimo politinei grupei, taip pat buvo priskirti prie nacionalinės, etninės grupių, antru atveju, asmeniui mirus, byla buvo nutraukta nustačius, kad partizanai buvo priskirti politinei grupei, todėl tokiu atveju asmens patraukimas baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 99 straipsnį dėl 1953 m. įvykių prieštarauja Konstitucijai[40]. Apibendrinant būtų galima paminėti ir E. Kūrio mintį, kad BK 3 straipsnio 3 dalies reguliavimą „įmanoma „išaiškinti teisingai“[41].

2.2. BPK konstitucingumo patikra

Kaip minėta pirmiau, Konstitucinis Teismas penkiuose nutarimuose nustatė, kad aštuoniolika BPK nuostatų prieštarauja Konstitucijai.

Konstitucinis Teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimu konstatavo, kad dešimt BPK nuostatų[42], reguliuojančių teismo baigiamųjų aktų priėmimo ir paskelbimo tvarką, prieštarauja Konstitucijos 109 straipsniui, konstituciniams teisinės valstybės ir teisingumo principams[43]. Paskelbus šį Konstitucinio Teismo nutarimą BPK 306 straipsnis „Sutrumpinta aprašomoji nuosprendžio dalis“ nuo 2007 m. rugsėjo 1 d. neteko galios, o kiti straipsniai buvo pakeisti. Pažymėtina, kad šešios iš šių BPK nuostatų reguliavo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kaip kasacinės instancijos teismo ir kaip teismo, sprendžiančio dėl bylos atnaujinimo, baigiamųjų aktų priėmimo ir paskelbimo tvarką. Taigi šis nutarimas turėjo tiesioginę įtaką ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo veiklai. Plačiau neatskleidžiant šio nutarimo esmės ir nepateikiant jos teisinio vertinimo, kas jau yra atlikta G. Godos straipsnyje, reikia

---

[39] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-18-648/2016.

[40] Tikslinga pažymėti, kad, jei asmuo nebūtų miręs, bylą būtų buvę galima iš naujo perduoti nagrinėti apeliacinės instancijos teismui, todėl baudžiamojo proceso baigtis galėjo būti kitokia.

[41] Kūris, E. (2024). Žemyn ir aukštyn. Kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 52.

[42] BPK 306 straipsnis, 308 straipsnio 2 dalis, 324 straipsnio 12 dalis, 324 straipsnio 13 dalies nuostata, 377 straipsnio 9 dalis tam tikra apimtimi, 448 straipsnio 7 dalis tam tikra apimtimi, 454 straipsnio 5 dalis tam tikra apimtimi, 454 straipsnio 6 dalis tam tikra apimtimi, 460 straipsnio 4 dalis tam tikra apimtimi, 460 straipsnio 5 dalis tam tikra apimtimi.

[43] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 102-3957; Goda, G. (2011). Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas. *Teisė*, 78, p. 82.

prisiminti tik pagrindinę Konstitucinio Teismo mintį, kad bet kurioje teisminio bylos nagrinėjimo stadijoje negalima tokia situacija, kai teismo baigiamasis aktas yra paskelbiamas, nors jis dar nėra surašytas[44]. Kartu pažymint, kad, kaip nurodo E. Kūris, šis „riboženklinis nutarimas radikaliai pakeitė ligtolinę ydingą teismų praktiką“[45].

Antrą kartą BPK nuostatų prieštaravimas Konstitucijai nustatytas Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimu. Šiame nutarime pripažinta, kad BPK 255 straipsnio 2 dalis tam tikra apimtimi ir 256 straipsnio 1 ir 4 dalys tam tikra apimtimi prieštarauja Konstitucijai[46].

Prisimintina, kad į Konstitucinį Teismą, be kitų pareiškėjų, kreipėsi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-36/2010, prašydamas nustatyti pirmiau nurodytų BPK nuostatų konstitucingumą. Byloje susiklostė situacija, kai apeliacinės instancijos teismas asmens veiksmus, kvalifikuotus pagal BK 228 straipsnio 1 dalį, perkvalifikavo pagal BK 229 straipsnį, nustatantį lengvesnį nusikaltimą, jam inkriminuota kita kaltės forma – nusikalstamas neatsargumas, o tai atlikta iš anksto nepranešus kaltinamajam ir kitiems nagrinėjimo dalyviams apie tokią galimybę. Todėl, teismo vertinimu, BPK 255 ir 256 straipsniuose įtvirtinta nuostata, kad baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo visais atvejais gali būti pripažintas kaltu pagal kitą, nei nurodyta kaltinime, baudžiamąjį įstatymą, nustatantį lengvesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, iš anksto nepranešus šiam asmeniui ir kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams apie tokią galimybę, jeigu iš esmės nekeičiamos inkriminuojamos veikos faktinės aplinkybės, prieštarauja Konstitucijai[47]. Iš tiesų Konstitucinis Teismas pripažino, kad tokiu teisiniu reguliavimu sudaromos prielaidos neužtikrinti kaltinamojo teisės žinoti, kuo jis yra kaltinamas, negarantuoti pakankamų procesinių priemonių gintis nuo pateikto kaltinimo, neužtikrinti galimybės jomis pasinaudoti, varžyti kaltinamojo teisę į gynybą. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime matyti ir tai, kad daromos išvados buvo grindžiamos gausia EŽTT praktika, pabrėžiant, jog „Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad <...> EŽTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui“[48]. O ir doktrinoje pripažįstama, kad Konstitucinis Teismas vadovaujasi EŽTT jurisprudencija, kad tai yra „orientyras aiškinant nacionalinę teisę, taip pat ir Konstituciją“[49].

Kokią reikšmę šis nutarimas turi baudžiamajai justicijai? Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, sulaukęs Konstitucinio Teismo nutarimo, nutarė grąžinti bylą nagrinėti iš naujo apeliacinės instancijos teismui. Šis teismas, vadovaudamasis Konstitucinio Teismo išaiškinimais, kad kaltinamojo teisė žinoti, kuo jis yra kaltinamas, teisė į gynybą ir teisingą teismą yra pažeidžiamos ir tada, kai inkriminuojama veika perkvalifikuojama pagal lengvesnę nusikalstamą veiką nustatantį baudžiamąjį įstatymą, tačiau pritaikant kitokį teisinį požymį, būtiną šiai veikai pripažinti nusikalstama, bet neįspėjus kaltinamojo apie tokią galimybę ir nesudarius galimybių atitinkamai gintis, pabrėžė, kad apeliacinės instancijos teismas neužtikrino kaltinamojo teisės žinoti kaltinimą, teisės į gynybą ir teisingą teismą, įtvirtintų Konvenci-

---

[44] Goda, G. (2011). Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas. *Teisė*, 78, p. 82.

[45] Kūris, E. (2024). Žemyn ir aukštyn. Kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum* profesoriui *Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 51.

[46] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 119-6005.

[47] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-36/2010.

[48] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 119-6005.

[49] Kūris, E. (2024). Žemyn ir aukštyn. Kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 61.

jos 6 straipsnyje, Konstitucijos 31 straipsnyje, ir taip padarė esminį BPK pažeidimą[50]. Svarbu tai, kad Konstitucinis Teismas akcentavo aktyvaus teismo principą („baudžiamąją bylą nagrinėjančiam teismui turi būti sudarytos galimybės savo iniciatyva pakeisti kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes iš esmės skirtingomis“), pabrėždamas teismo teisingo sprendimo („teisingo sprendimo dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo“) priėmimą, kalto asmens nuteisimą ir teisingos bausmės jam paskyrimą („teisinis reguliavimas sudaro prielaidas <...> išteisinti kaltą padarius nusikalstamą veiką asmenį arba paskirti jam neteisingą bausmę“), nurodydamas teismo ir prokuroro funkcijų skirtumus („teismo funkcija – teisingumo vykdymas yra iš esmės kitokia nei vadovavimas ikiteisminiam bylos tyrimui, šio tyrimo kontrolė, valstybinio kaltinimo palaikymas ir t. t.; vykdydamas teisingumą teismas nagrinėja jau parengtą baudžiamąją bylą, sprendžia teisiamojo kaltės klausimą, skiria jam bausmę arba jį išteisina. Kita vertus, teismas ir teisėjas, vykdydami teisingumą, nėra saistomi ikiteisminio bylos nagrinėjimo metu surinktų įrodymų: teismo konstitucinė priedermė – visapusiškai ir objektyviai ištirti visą bylos medžiagą ir priimti teisingą sprendimą“) ir akcentuodamas, kad „teismas privalo pranešti kaltinamajam ir kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams apie tokią galimybę, užtikrinti teisę žinoti kaltinimą, teisę į gynybą, kitų konstitucinių tinkamo teisinio proceso principų įgyvendinimą“.

Kitą kartą Konstitucinis Teismas sprendė išteisinamojo nuosprendžio ir baudžiamojo proceso nutraukimo, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui[51], viršenybę. Konstitucinis Teismas 2016 m. birželio 27 d. nutarimu pripažino, kad BPK 235 straipsnio 1 dalis tiek, kiek nustatyta, kad byla nutraukiama, kai yra BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte nurodyta aplinkybė, BPK 254 straipsnio 4 dalis tiek, kiek pagal ją nagrinėjimo teisme metu, kai nustatoma BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte nurodyta aplinkybė, byla nutraukiama teismo nutartimi, teismui neišsprendus, ar kaltinamasis pagrįstai buvo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, BPK 327 straipsnio 1 punktas tiek, kiek pagal jį apeliacinės instancijos teismas panaikina pirmosios instancijos teismo išteisinamąjį nuosprendį ir nutraukia bylą, jeigu yra BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte nurodyta aplinkybė, teismui neišsprendus, ar išteisintasis pagrįstai išteisintas dėl nusikalstamos veikos, kurios padarymu buvo kaltinamas, prieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 2 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui[52]. Šis nutarimas įtvirtino išteisinamojo nuosprendžio viršenybę, akcentuodamas, jog „teismui neįvertinus kaltinamajam pareikšto kaltinimo pagrįstumo ir nutraukus bylą dėl to, kad suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai, sudaromas įspūdis, kad kaltinamasis nebuvo nuteistas tik dėl to, kad suėjo minėti terminai. Tokiu teisiniu reguliavimu sudaromos prielaidos išlikti abejonėms dėl to, ar kaltinamasis pagrįstai buvo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, dėl kaltinamojo nepriekaištingos reputacijos“, ir lėmė minėtų BPK nuostatų pakeitimą.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vienas iš pareiškėjų, kuris kreipėsi į Konstitucinį Teismą, baudžiamojoje byloje nustatė, kad apeliacinės instancijos teismo nutartis panaikinti išteisinamąjį pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir nutraukti bylą suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui priimta neišsprendus, ar išteisintoji pagrįstai išteisinta dėl nusikalstamos veikos, todėl perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka[53].

---

[50] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-1/2014.

[51] BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte nurodyta, kad baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, jeigu suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas.

[52] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas. *TAR*, 24205.

[53] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-31-746/2016.

Konstitucinio Teismo 2017 m. birželio 26 d. nutarimu konstatuotas BPK 326 straipsnio 1 dalies 4 punkto tiek, kiek jame nenustatyti apeliacinės instancijos teismo įgaliojimai, ištyrus įrodymus, kuriuos įvertinus galėtų būti padarytos išvados, kad faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo nustatytųjų pirmosios instancijos teismo ir tai gali lemti esminį nuteistojo, išteisintojo ar asmens, kuriam byla nutraukta, padėties pabloginimą, perduoti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui, prieštaravimas Konstitucijos 109 straipsnio 1 daliai, konstituciniams teisinės valstybės, teisingumo principams[54].

Pirmosios instancijos teismui buvo perduota baudžiamoji byla, kurioje trims kaltinamiesiems buvo pateikti kaltinimai dėl nužudymo. Šis teismas pagal pakeistą kaltinimą priėmė apkaltinamąjį nuosprendį, kuriuo pirmąjį smūgius sudavusį kaltinamąjį nuteisė dėl nužudymo, o kitus du – dėl viešosios tvarkos pažeidimo. Už nužudymą nuteistas asmuo padavė apeliacinį skundą jo padėtį lengvinančiais pagrindais. Apeliacinės instancijos teismas, manydamas, kad asmuo galėjo mirti nuo bet kurio iš trijų nuteistųjų suduoto smūgio (ar smūgių), tačiau neturėdamas jokių teisinių priemonių kitiems dviem asmenims nuteisti už nužudymą, kreipėsi į Konstitucinį Teismą. Po Konstitucinio Teismo nutarimo apeliacinės instancijos teismas panaikino pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui[55], šis teismas visus tris asmenis nuteisė už nužudymą[56], apeliacinės instancijos teismas paliko galioti šį nuosprendį[57], o kasacine tvarka byla neskųsta ir nenagrinėta.

Taigi po Konstitucinio Teismo nutarimo buvo pakeistas BPK 326 straipsnis ir šio straipsnio 1 dalies 4 punktas papildytas d papunkčiu. O Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išdėstė minėtos normos taikymo taisyklę, pabrėždamas trijų sąlygų visumos egzistavimą: 1) ištyrus ir įvertinus įrodymus apeliacinės instancijos teisme padaroma išvada, kad veikos faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo pirmosios instancijos teismo nustatytųjų, 2) ir tai gali lemti esminį nuteistojo, išteisintojo ar asmens, kuriam byla nutraukta, padėties pabloginimą, 3) ir dėl to būtų peržengtos bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka ribos[58].

Vienas svarbiausių ne tik teismų praktikai, baudžiamajam procesui, baudžiamajai justicijai, bet ir teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kontekste yra Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas, priimtas gavus fizinio asmens prašymą, t. y. individualų konstitucinį skundą. Šiame nutarime konstatuota, kad BPK 106 straipsnis tiek, kiek pagal jį asmeniui, dėl kurio priimtas išteisinamasis nuosprendis, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, nėra atlyginamos būtinos ir pagrįstos išlaidos advokatui, prieštarauja Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 6 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui[59]. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „iš konstitucinės teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla ir valstybės institucijų pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali“, bet tokiu teisiniu reguliavimu

---

[54] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. birželio 26 d. nutarimas. *TAR*, 10749.

[55] Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. spalio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-62-483/2017.

[56] Klaipėdos apygardos teismo 2018 m. kovo 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-21-174/2018.

[57] Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-287-318/2018.

[58] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-215-976/2020.

[59] Pareiškėjui nutraukta administracinio teisės pažeidimo byla nenustačius pažeidimo įvykio ir sudėties, tačiau jo prašymas dėl išlaidų advokato paslaugoms apmokėti paliktas nenagrinėtas, nes Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse (toliau – ATPK) nebuvo nustatyta galimybė administracinėn atsakomybėn traukiamam asmeniui atlyginti (priteisti) turėtas išlaidas. 2017 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksui (toliau – ANK), ATPK neteko galios. Pareiškėjo ginčijamam teisiniam reguliavimui analogiškas ANK 643 straipsnyje nustatytas teisinis reguliavimas iš esmės nepakito, tačiau ANK 666 straipsnyje nustatyta, kad administracinio nusižengimo bylos nagrinėjimo teisme išlaidos, inter alia, išlaidos advokatui teismui nutraukus administracinio nusižengimo bylą nenustačius nusižengimo požymių, atlyginamos mutatis mutandis taikant atitinkamas BPK nuostatas. BPK 106 straipsnyje, kuriame yra nustatytas specialus teisinis reguliavimas, pagal kurį atlyginamos asmens turėtos išlaidos advokato paslaugoms, nėra nustatyta, kad asmeniui atlyginamos jo turėtos išlaidos advokato paslaugoms, teismui priėmus išteisinamąjį nuosprendį, be kita ko, tais atvejais, kai nepadaryta veika, turinti nusikaltimų arba baudžiamųjų nusižengimų požymių. Taigi išlaidos nėra atlyginamos net ir tais atvejais, kai teismas baudžiamojoje byloje priima išteisinamąjį nuosprendį.

„buvo sudarytos prielaidos asmeniui, teisme apgynus savo teises, atsidurti blogesnėje padėtyje, nei būtų atsidūręs, jeigu nebūtų gynęs savo pažeistų teisių“[60].

Šis nutarimas, be kita ko, yra grindžiamas 2020 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimu byloje *Černius prieš Lietuvą*[61]. Šio nutarimo pagrindu buvo pakeistas BPK 106 straipsnis – jis papildytas 3 dalimi, kurioje nustatyta, kad, kai asmuo išteisinamas, teismas, priimdamas nuosprendį ar nutartį, priima sprendimą dėl asmens patirtų būtinų ir pagrįstų išlaidų advokato arba advokato padėjėjo, kuris dalyvavo byloje kaip šio asmens gynėjas, paslaugoms apmokėti, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, atlyginimo iš valstybės lėšų teisės aktų nustatyta tvarka.

Taigi pirmiau aptartas Konstitucinio Teismo nutarimas neginčytinai turi pozityvų kontekstą žmogaus teisių prasme, juo neabejotinai lengvinama teisinė padėtis ir bent iš dalies sudaroma galimybė išteisintajam nepatirti dar daugiau suvaržymų dėl vykdyto jo baudžiamojo persekiojimo.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas BPK 106 straipsnio 3 dalį, yra nurodęs, kad minėto straipsnio taikymo būtinoji sąlyga – išteisinamasis nuosprendis. Tik esant šiai sąlygai teismas turi pagrindą priimti sprendimą, ar išteisintojo patirtos išlaidos advokato paslaugoms apmokėti, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, buvo būtinos ir pagrįstos. Būtent šioje byloje, vadovaujantis minėta norma, pripažinus patirtas išlaidas pagrįstomis ir būtinomis, išteisintajam buvo priteista daugiau nei 20 000 Eur patirtų išlaidų advokato paslaugoms atlyginti[62].

Pažymėtina, kad beveik dvidešimt metų galiojęs BPK 106 straipsnis, kuriame nebuvo įtvirtinta galimybė išteisintajam prašyti išlaidų advokato paslaugoms apmokėti atlyginimo priteisimo, kėlė nemažai diskusijų ir teisininkų bei teismų bendruomenėje, tačiau teismai dėl šios normos konstitucingumo patikros iniciatyvos nesiėmė. Todėl aptariamas atvejis iliustruoja, kokią didelę reikšmę gali turėti individualaus konstitucinio skundo institutas. Šiame kontekste iliustratyviai paminėtinas ir Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, kuriuo, kaip minėta, BK nuostatos, kuriose buvo įtvirtinta mirties bausmė, pripažintos antikonstitucinėmis. Pasirodo, kad nė vienas bylą nagrinėjęs ir mirties bausmę, atimančią pamatinę žmogaus teisę į gyvybę, nuo 1992 m. pabaigos iki 1996 m. turėjęs arba galėjęs skirti teismas nesikreipė dėl BK nuostatų atitikties Konstitucijai. Konstitucinę bylą inicijavo Seimo narių grupė[63].

Taigi iš šių dviejų pavyzdžių galima daryti prielaidą, kad teismai ne visais atvejais yra linkę kelti teisės aktų konstitucingumo klausimų tais atvejais, kai iš esmės galėtų būti palengvinama baudžiamojon atsakomybėn patraukto asmens teisinė padėtis.

Įdomi ir iki šiol vienintelė Konstitucinio Teismo praktikoje baudžiamosios justicijos srityje situacija susiklostė dėl BPK 157 straipsnio, kuriame įtvirtinta procesinė prievartos priemonė – laikinas nušalinimas nuo pareigų ar laikinas teisės užsiimti tam tikra veikla galiojimo sustabdymas. Konstitucinio Teismo pirmininko 2015 m. rugsėjo 25 d. pranešimu nuo pastarosios

---

[60] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. *TAR*, 5546.

[61] Kūris, E. (2024). Žemyn ir aukštyn. Kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 62.

[62] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-241-387/2024.

[63] Kūris, E. (2024). Žemyn ir aukštyn. Kelios konstitucionalisto mintys apie konstitucinės ir baudžiamosios teisės sąveiką. Iš: Prapiestis, J. (sud.). *Lietuvos baudžiamosios justicijos teisė: patirtis ir ateitis*. *Liber amicorum profesoriui Gintarui Švedui*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. p. 56.

dienos, iki bus paskelbtas Konstitucinio Teismo nutarimas dėl BPK 157 straipsnio atitikties Konstitucijai, buvo sustabdytas BPK 157 straipsnio tiek, kiek jame, pasak pareiškėjo, nenustatytas draudimas ar nenustatyti kokie nors papildomi kriterijai, neleidžiantys neribotam laikui nuo pareigų nušalinti tiesiogiai išrinkto valstybės politiko, galiojimas. Taigi nuo 2015 m. rugsėjo 25 d. iki Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimo, kuriuo konstatuota, kad BPK 157 straipsnis tiek, kiek jame nėra nustatyta draudimo savivaldybės tarybos narį nušalinti nuo mero ar mero pavaduotojo pareigų arba jo nušalinimo nuo šių pareigų trukmę ribojančių papildomų kriterijų, neprieštarauja Konstitucijai, paskelbimo galiojimas buvo sustabdytas. Pažymėtina, kad imperatyvas sustabdyti tam tikro teisės akto galiojimą kyla iš Konstitucijos 106 straipsnio, kuriame nustatyta, kad Respublikos Prezidento teikimas Konstituciniam Teismui ar Seimo nutarimas ištirti, ar aktas sutinka su Konstitucija, sustabdo šio akto galiojimą[64]. Nagrinėjamu atveju nustatytas vienas iš Konstitucijoje įtvirtintų pagrindų – Seimas 2015 m. rugsėjo 10 d. priėmė nutarimą dėl kreipimosi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar BPK 157 straipsnis neprieštarauja Konstitucijai.

Vis dėlto ką konkrečiai reiškia teisės akto galiojimo sustabdymas, atsakymą pateikti sunku. D. Pūraitės-Andrikienės teigimu, nėra aišku, ką konkrečiai reiškia teisės akto galiojimo sustabdymas, nes Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje akcentuoja tai, ko teisės akto galiojimo sustabdymas nereiškia ar neapima, bet dar nėra aiškiai atskleista, kas į šio instituto turinį įeina[65]. Vadinasi, kiekvienu atveju reikia vertinti individualiai, kokia apimtimi teisės akto galiojimas sustabdytas.

IŠVADOS

1. Baudžiamosios justicijos ir Konstitucijos sandūra konstitucinėje jurisprudencijoje galima trimis atvejais: tikrinant baudžiamųjų įstatymų konstitucingumą; tikrinant kitų teisės aktų, turinčių tiesioginę ar netiesioginę įtaką baudžiamajai justicijai, atitiktį Konstitucijai; esant individualiam konstituciniam skundui, galinčiam nulemti baudžiamosios bylos atnaujinimą.

2. Konstitucinis Teismas tik kartą nustatė, kad konkreti BK, galiojančio nuo 2003 m. gegužės 1 d., nuostata prieštarauja Konstitucijai. Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 18 d. nutarimu konstatavo, kad BK 3 straipsnio 3 dalis prieštarauja Konstitucijai tiek, kiek joje nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo gali būti teisiamas pagal BK 99 straipsnį už veiksmus, kuriais buvo siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, ir kurie atlikti tol, kol BK nebuvo nustatyta atsakomybė už žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei, genocidą. Iki šiol BK 3 straipsnio 3 dalis nėra pakeista, tačiau minėtame nutarime pateikti išaiškinimai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje tiesiogiai taikomi.

---

[64] Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

[65] Pūraitė-Andrikienė, D. (2020). Teisės akto galiojimo sustabdymo institutas Lietuvos konstitucinės justicijos modelyje. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica*, 93, p. 89–102.

3. Konstitucinis Teismas penkiais – 2006 m. rugsėjo 21 d., 2013 m. lapkričio 15 d., 2016 m. birželio 27 d., 2017 m. birželio 26 d., 2021 m. kovo 19 d. – nutarimais konstatavo, kad aštuoniolika BPK, galiojančio nuo 2003 m. gegužės 1 d., nuostatų prieštarauja Konstitucijai. Šis teismas antikonstitucinėmis pripažino BPK nuostatas, susijusias su teismo baigiamųjų aktų priėmimo ir paskelbimo tvarka; kaltinimo pakeitimu teisme; apeliacinės instancijos teismo įgaliojimais; nuosprendžio ir baudžiamojo proceso nutraukimo, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui, viršenybe; išteisintojo teise į patirtų išlaidų advokato paslaugoms apmokėti atlyginimą. Visais atvejais BPK nuostatos buvo pakeistos. Manytina, kad didžiausią reikšmę žmogaus teisių kontekste baudžiamajai justicijai turi Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas, kuriame įtvirtinta išteisintojo teisė į patirtų išlaidų advokato paslaugoms apmokėti atlyginimą.

CRIMINAL JUSTICE IN THE JURISPRUDENCE OF THE CONSTITUTIONAL COURT

Gintaras Goda,
Laura Šivickaitė-Moldarienė

Summary

The aim of this article is to present examples of the jurisprudence of the Constitutional Court that have not only led to the outcome of criminal proceedings, but have also brought more protection for fundamental human rights and freedoms to the process.

The intersection between criminal justice and the Constitution can be encountered in constitutional jurisprudence in three situations: in the context of a review of the constitutionality of criminal laws; in the context of a review of the compatibility with the Constitution of other legal acts that have a direct or indirect impact on criminal justice; and in the context of an individual constitutional complaint that may lead to the reopening of a criminal case.

The Constitutional Court has only once found a specific provision of the CC in force since 1 May 2003 to be unconstitutional. Article 3(3) of the CC has not yet been amended, but the interpretations given in the above-mentioned ruling are directly applicable in the practice of the Supreme Court of Lithuania.

The Constitutional Court has stated in five rulings that 18 provisions of the CPC in force since 1 May 2003 are unconstitutional. In all cases, the provisions of the CPC were amended. The most significant in the context of human rights in criminal justice is the Constitutional Court's ruling of 19 March 2021, which establishes the right of an acquitted person to reimbursement of the costs incurred in obtaining legal representation.

Keywords: constitutional jurisprudence, criminal justice, constitutionality review

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS SUBSIDIARUMO PRINCIPAS IR JO REIKŠMĖ KRIMINALIZACIJOS PROCESUI

Dr. Olegas Fedosiukas,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas,
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos profesorius,
<O.Fedosiukas@lat.lt>

Santrauka

Šio straipsnio tikslas – aptarti idėją, kad kriminalizavimo aktas, be kita ko, turi atitikti vadinamąjį baudžiamosios teisės subsidiarumo principą. Šis principas reiškia, kad kriminalizavimo aktas turi tik prisidėti prie kitų teisės šakų nustatyto teisinio reguliavimo, o ne jam priešTarauti ar su juo konkuruoti. Nors šio principo taikymas pirmiausia susijęs su įstatymų leidyba, tačiau jo logika grindžiama jau ne viena Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamosiose bylose. Straipsnio autorius siekia pagrįsti savarankišką šio teisės principo reikšmę baudžiamojoje teisėje, išryškinti iš jo kylančius specifinius žmogaus elgesio kriminalizavimo reikalavimus ir parodyti šių reikalavimų nesilaikymo neigiamas pasekmes teisinei praktikai.

Autorius pabrėžia šiuos esminius reikalavimus kriminalizavimo aktui baudžiamosios teisės subsidiarumo požiūriu: pirma, baudžiamosios teisės normos neturi drausti elgesio, kurį leidžia kitos teisės šakos; antra, kriminalizavimo aktas neturi tiesiog dubliuoti kitų teisės šakų nustatytos teisinės atsakomybės už neteisėtą veiką; trečia, jei kitų teisės šakų nustatytos teisinės atsakomybės už neteisėtą veiką nepakanka, kriminalizavimo akte turi būti nurodyti pagrįsti ir aiškūs papildomi baudžiamosios atsakomybės taikymo kriterijai. Šių reikalavimų nesilaikymas teisės aktuose lemia teisinį netikrumą dėl kriminalizavimo akto turinio ir būtinybę tokias spragas užpildyti *ad hoc*.

Raktiniai žodžiai: baudžiamosios teisės subsidiarumo principas, kriminalizacijos teorija, baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė.

ĮVADAS

Svarbi tvarios demokratinės valstybės teisinės sistemos siekiamybė yra įvairių teisės šakų nustatyto teisinio reguliavimo atitiktis Konstitucijai ir joje įtvirtintiems bendriesiems teisės principams (teisinės valstybės, humanizmo, teisingumo, lygiateisiškumo, proporcingumo, protingumo ir kt.), taip pat ir konkrečiai teisės šakai būdingiems specialiesiems teisės principams. Ne mažiau svarbu užtikrinti ir skirtingų teisės šakų reguliavimo suderinamumą ir vengti nereikalingos jų konkurencijos bei kolizijos.

Kalbant apie bet kurios rūšies teisinę atsakomybę, Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje nuolat pabrėžiamas būtinumas laikytis teisėkūroje protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį „nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti“[1]. Konstitucinis proporcingumo principas įgyja ypatingą svarbą įstatymų leidyboje sprendžiant kriminalizavimo ir baudimo už nusikalstamas veikas klausimus. Šiame kontekste Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nurodęs: „<...> Demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė, kad tokia žala atsiras“[2]; „<...> Siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms ne visuomet yra tikslinga atitinkamas veikas pripažinti nusikaltimais ir taikyti už jas pačias griežčiausias priemones – kriminalines bausmes; kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu priemonėmis, *inter alia* administracinėmis sankcijomis“[3].

Šios konstitucinėje jurisprudencijoje išsakytos nuostatos, be kita ko, pagrįstos baudžiamosios teisės ir kriminologijos mokslų pasiekimais ieškant teisinių idėjų, apsaugančių įstatymų leidėją nuo perteklinės kriminalizacijos. Teisinėje literatūroje galima rasti milžinišką skaičių publikacijų, skirtų šiai tematikai, ir dėl to šiuolaikinėje įstatymų leidyboje, atrodo, suvokiamas pavojus, kylantis dėl perteklinių ir nesuderintų kriminalizacijos aktų. Šiandien bet kurioje teisinėje diskusijoje dėl vieno ar kito baudžiamojo įstatymo projekto pabrėžiama, kad baudžiamoji atsakomybė pagal savo paskirtį yra kraštutinė priemonė (lot. *ultima ratio*), ginanti visuomenę tik nuo pavojingiausių teisinės tvarkos pažeidimų. Bent jau teoriniu požiūriu sutariama, kad bet koks kriminalizavimo aktas neturi būti savitikslis, jis turi būti pagrįstas įsitikinimu dėl baudžiamosios atsakomybės būtinumo, efektyvumo ir ekonominio tikslingumo. Deja, toks žinojimas dažnai ir lieka teorinis, o reali baudžiamųjų įstatymų leidyba ne visada laikosi minėtų nuostatų. Tai fiksuojama skirtingų šalių teisiniuose tyrimuose, kuriuose pateikiami įvairūs perteklinės ir tinkamai nepagrįstos kriminalizacijos pavyzdžiai. Todėl kriminalizacijos principų ir kriterijų paieška vis dar yra vienas aktualiausių klausimų šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje.

Nekartojant visų žinomų kriminalizacijos teorijų, šia publikacija siekiama aptarti Lietuvos teisės tyrinėtojų kol kas ganėtinai retai minimą idėją, kad kriminalizacijos aktas, be kita ko,

---

[1] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 105–3318; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-2977, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 181-6708; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 25-988; ir kiti.

[2] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1-7.

[3] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 104-2644; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-4819.

turi atitikti vadinamąjį baudžiamosios teisės subsidiarumo principą, t. y. tik prisidėti prie kitų teisės šakų nustatyto teisinio reguliavimo, neprieštarauti jam ir nekonkuruoti su juo. Lietuvoje išleistuose baudžiamosios teisės vadovėliuose šis principas apskritai neminimas, tačiau vieni ar kiti šio principo aspektai jau buvo aptarti kai kuriose publikacijose[4]. Nors minėto principo taikomoji reikšmė pirmiausia siejama su įstatymų leidyba, bet iš jo kylančia logika jau yra pagrįsta ne viena Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamosiose bylose. Straipsnio autorius kelia uždavinius pagrįsti minėto teisės principo autonominę reikšmę baudžiamųjų įstatymų leidyboje, išryškinti konkrečius iš jo kylančius reikalavimus kriminalizacijos aktui ir įspėti dėl neigiamos įtakos, jei bus nesilaikoma šių reikalavimų, teisinei praktikai.

1. Baudžiamosios teisės subsidiarumo principo samprata ir iš jo kylantys reikalavimai įstatymų leidybai

Pats terminas „subsidiarumas“ yra kilęs iš lotyniško žodžio „*subsidium*“, reiškiančio pagalbą (lot. subsidiarius – „pagalbinis“, „rezervinis“). Apie subsidiarumą įvairiose srityse kalbama tada, kai nustatoma naudojamų socialinių priemonių hierarchija, t. y. kai tam tikra priemonė tikslui pasiekti naudojama tik tiek, kiek nepakanka kitų priemonių tam pačiam tikslui pasiekti. Taigi subsidiarumas iš esmės gali būti suvoktas kaip tam tikros socialinės priemonės papildomas, pagalbinis pobūdis. Būtent taip subsidiarumas suprantamas ir teisėje. Pavyzdžiui, remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 245 straipsnio 5 ir 6 dalimis, subsidiarioji civilinė atsakomybė reiškia, kad skolininkas atsako kreditoriui papildomai greta pagrindinio skolininko – tada ir tiek, kiek prievolės neįvykdo pagrindinis skolininkas.

Baudžiamosios teisės subsidiarumo principas suprastinas kaip šios teisės šakos naudojamų teisinių priemonių (pirmiausia, pačios kriminalizacijos) papildomumas, palyginti su kitų teisės šakų teisiniu reguliavimu. Minėtos idėjos pradininkų (Vokietijos mokslininkų) darbuose baudžiamosios teisės subsidiarumas kitų teisės šakų teisiniam reguliavimui paprastai išvedamas iš konstitucinio proporcingumo principo, taip pat teisinių gėrių apsaugos (vok. *Rechtsgüterschutz*) teorijos ir baudžiamosios atsakomybės kaip kraštutinės priemonės (lot. *ultima ratio*) idėjos[5]. Minėtos teisinės idėjos pabrėžia, kad įstatymų leidėjas, prieš kriminalizuodamas tam tikrą elgesį, privalo įvertinti siekiamos apsaugoti teisinės vertybės svarbą, kitų socialinių ir teisinių priemonių veiksmingumą prieš vertinamą blogį ir kriminalinių bausmių imtis tik kraštutiniu atveju.

Teisinėje literatūroje neretai baudžiamosios teisės subsidiarumas aiškinamas identiškai *ultima ratio* principo turiniui[6], yra pavyzdžių, kai toks šio principo turinys net įtvirtinamas

---

[4] Dambrauskienė, A. (2017). *Ultima ratio principo įgyvendinimas kriminalizuojant veikas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 34–94; Fedosiuk, O. (2023). Principle of subsidiarity of criminal law as a prerequisite for sustainable criminalization. In *Law and Sustainability. Perspective for Lithuania and Beyond*. Ed. Bartolacelli, A., Sagatienė, D. p. 275–289.

[5] Jakobs, G. (1993). Strafrecht Allgemeiner Teil: die Grundlagen und die Zurechnungslehre: Lehrbuch. 2. p. 49; Roxin, C. (2006). Strafrecht: Allgemeiner Teil I: Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre. Aufl. 4. p. 45; Prittwitz, C. (1995). Das deutsche Strafrecht: Fragmentarisch? Subsidiär? Ultima ratio? Gedanken zu Grund und Grenzen gängiger Strafrechtsbeschränkungspostulate. In *Institut für Kriminalwissenschaften Frankfurt a. M.* (Hrsg.). Vom unmöglichen Zustand des Strafrechts. p. 390–391.

[6] Karsai, K. (2013). Ultima Ratio and Subsidiarity in the European Criminal Law. *Forum: acta juridica et politica*, 3(1), p. 53–63 [interaktyvus]. Prieiga internete http://real.mtak.hu/93372/1/juridpol_forum_003_001_053-063.pdf; Herlin-Karnell, E. (2010). What Principles Drive (or Should Drive) European Criminal Law? *German Law Journal*, 11 (10), p. 1115–1130; Kotlán, P. (2016). Criminal Liability of Legal Persons in Light of the Subsidiarity of Criminal Repression. *Danube: Law and Economics Review*, 7 (4), p. 215–228.

pačiame įstatyme. Antai Čekijos Respublikos baudžiamojo kodekso[7] 12 straipsnio 2 dalyje oficialiai įtvirtintas kriminalinės represijos subsidiarumo principas, kuris išdėstytas taip: „Kaltininko baudžiamoji atsakomybė ir su ja susijusios baudžiamosios priemonės gali būti taikomos tik dėl socialiai žalingų atvejų, kai atsakomybės taikymo pagal kitus teisės aktus nepakanka".

Iš tiesų, baudžiamosios teisės kaip *ultima ratio* ir jos subsidiarumo principai glaudžiai susiję, tačiau jų visiškas tapatinimas iš esmės panaikina subsidiarumo principo autonominę reikšmę, o tai reikštų, kad tolesnė diskusija apie jį netektų prasmės. Pavyzdžiui, tokia nuomonė kartais išsakoma ir teisinėse publikacijose[8]. Vis dėlto baudžiamosios teisės subsidiarumo idėja turi ir savų, tik jai priskiriamų aspektų, ir šie aspektai gali turėti nemenką metodologinę reikšmę įstatymų leidybai. Praktika rodo, kad politiniai tikslai palyginti lengvai įveikia bet kuriuos žinomus kriminalizaciją ribojančius principus, kurie, beje, pasižymi aukštu abstraktumo lygiu ir nėra atsparūs populistiniams argumentams. Šia prasme tinkamai suvoktas baudžiamosios teisės subsidiarumo principas, mano požiūriu, įdomus tuo, kad turi praktinį potencialą, kitaip tariant, jį galima paversti konkrečiomis ir labai paprastomis metodinėmis rekomendacijomis įstatymų leidėjui.

Baudžiamosios teisės subsidiari prigimtis logiškai išplaukia iš postulato, kad ši teisės šaka negali ginti jokių „savų" teisinių vertybių, kurios teisinės tvarkos nėra pripažintos[9]. Ši idėja visiškai atitinka pamatinius demokratinės valstybės principus, nes normali teisinė tvarka grindžiama ne kriminalinėmis bausmėmis ir prasižengusių asmenų stigmatizavimu, o pirmiausia taisyklėmis, kurios leidžia visuomenei susitarti, kurti ir tobulėti. Subsidiarumo idėjos realumą patvirtina ir elementari baudžiamojo įstatymo saugomų vertybių analizė, kuri rodo, kad visos jos pripažįstamos ir ginamos ir už baudžiamosios teisės ribų, t. y. konstitucinės, civilinės, administracinės, mokesčių ir kt. teisės šakų normomis. Taigi demokratinės visuomenės santvarkoje, kurioje gerbiamos žmogaus teisės ir kurioje valstybė natūraliai suinteresuota riboti savo galias taikyti represines priemones, baudžiamosios teisės veikimas saugant teisinius gėrius neturi viršyti „naktinio sargo" funkcijos. Savos saugomų teisinių gėrių srities nebuvimas savo ruožtu pateisina kriminalizavimo kaip metodo selektyvumą, fragmentiškumą ir išskirtinumą, kai baudžiamoji teisė tik prisijungia prie kito teisinio reguliavimo ir tampa papildomu elementu socialinės kontrolės srityje[10].

Mano nuomone, baudžiamosios teisės subsidiarumo principas yra vertas autonominio statuso kriminalizacijos teorijoje pirmiausia dėl iš jo kylančio reikalavimo, kad kriminalizuojančios normos būtų suderintos su kitu teisiniu reguliavimu ir nekurtų kažkokios autonominės teisinės apsaugos. Šis suderinamumo siekis savo ruožtu leidžia suformuluoti kelis sudedamuosius reikalavimus kriminalizacijos aktui. Pirma, baudžiamosios teisės normomis neturi būti uždraustas elgesys, kuris pagal kitų teisės šakų reguliavimą yra leidžiamas, taigi negali būti kriminalizuota tai, kas yra teisėta. Antra,

---

[7] Criminal Code of the Czech Republic (2009, as amended 2011) [interaktyvus]. Prieiga internete https://legislationline.org/sites/default/files/documents/05/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf.

[8] Jareborg, N. (2004). Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio). *Ohio State Journal Of Criminal Law*, 2, p. 534.

[9] Vormbaum, T. (1995). 'Politisches' Strafrecht. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 107(4), p. 757; Karsai, K. (2013). Ultima Ratio and Subsidiarity in the European Criminal Law. *Forum: acta juridica et politica*, 3(1), p. 54 [interaktyvus]. Prieiga internete http://real.mtak.hu/93372/1/juridpol_forum_003_001_053-063.pdf.

[10] Vormbaum, T., (2012). Fragmentarisches Strafrecht in Geschichte und Dogmatik. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 123(4), p. 667–668; Dambrauskienė, A. (2017). *Ultima ratio principo įgyvendinimas kriminalizuojant veikas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 81.

kriminalizavimo aktas neturi tiesiog dubliuoti kitų teisės šakų nustatytos teisinės atsakomybės už neteisėtą veiką. Trečia, nustačius, kad kitų teisės šakų nustatyta teisinė atsakomybė už neteisėtą veiką yra nepakankama, kriminalizavimo akte turi būti nurodyti pagrįsti ir aiškūs papildomi baudžiamosios atsakomybės taikymo kriterijai[11].

1.1. Negali būti kriminalizuota tai, kas pagal kitą teisinį reguliavimą yra teisėta

Šis subsidiarumo principo aspektas, ko gero, yra akivaizdžiausias. Teisinės sistemos tinkamas funkcionavimas tiesiog būtų neįmanomas, jeigu baudžiamieji įstatymai grasintų bausmėmis už elgesį, kuris pagal kitų teisės šakų reguliavimą yra teisėtas. Tačiau negalima sakyti, kad tokia situacija yra tik teorinė ir realiai sunkiai įsivaizduojama. Iš tikrųjų taip gali atsitikti, kai baudžiamųjų įstatymų leidyba dėl vienokių ar kitokių priežasčių neatsižvelgia į kitų teisės šakų reguliavimą arba laiku tinkamai nesureaguoja į jo pokyčius. Tokia situacija, pavyzdžiui, įžvelgtina analizuojant Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 199 straipsnio 3 dalį, kurioje kriminalizuotas kilnojamųjų kultūros vertybių ar antikvarinių daiktų gabenimas per Lietuvos Respublikos valstybės sieną, neturint leidimo. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos nacionalinė teisė[12] reikalauja leidimų išvežant tokius daiktus (grįžtamai ir negrįžtamai) tiek į trečiąsias, tiek į kitas ES šalis. Tai reiškia, kad ir baudžiamoji atsakomybė nustatyta neatsižvelgiant į tai, per kokią Lietuvos valstybės sieną ir kur gabenami minėti daiktai, svarbu, kad prieš tai gabentojas nepasirūpino atitinkamu leidimu. Tačiau, pagal 2008 m. gruodžio 18 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 116/2009 dėl kultūros vertybių eksporto[13], leidimų gali būti reikalaujama tik tuo atveju, kai jos eksportuojamos už Bendrijos muitų teritorijos ribų (2 straipsnio 1 dalis). Mano akimis žiūrint, turime teisėtumo ir neteisėtumo koliziją, kuri, beje, gali virsti realia baudžiamąja byla. Žinoma, jei teismas nagrinėtų tokį kaltinimą, jis turėtų pagrindą jį paneigti. Tačiau tokių baudžiamosios ir muitų teisės priešpriešų vis dėlto būtina vengti, nes jos sudaro prielaidas vykdyti baudžiamąjį procesą prieš nekaltą asmenį.

Tais atvejais, kai siekiama kriminalizuoti kokią nors veiką, kai jokia kita teisės šaka konkrečiai nenustato jos neteisėtumo kriterijų, vis dėlto būtina pagrįsti, kad pagal bendruosius teisės principus tokia veika prieštarauja teisinei tvarkai.

1.2. Kriminalizavimo aktas neturi dubliuoti kitų teisės šakų nustatytos teisinės atsakomybės

Šis iš subsidiarumo principo išplaukiantis aspektas reiškia, kad kriminalizuojant tam tikrą elgesį, kuris pagal kitos teisės šakos (pirminį) reguliavimą yra neteisėtas, turi būti įvertintos tos teisės šakos turimos teisinės priemonės ir jų veiksmingumas. Nustačius, kad neteisėta veika išskirtinai priklauso kitos teisės šakos reguliavimui, kuris turi atitinkamas ir pakankamas teisines priemones prieš vertinamą blogį, kriminalizacijos aktas praranda savo prasmę ir efektyvumą. Subsidiarumo principas yra neabejotinai pažeistas, kai baudžiamoji atsakomybė ima tiesiog konkuruoti su kitos teisės šakos nustatytomis priemonė-

---

[11] Fedosiuk, O. (2023). Principle of subsidiarity of criminal law as a prerequisite for sustainable criminalization. In *Law and Sustainability. Perspective for Lithuania and Beyond*. Ed. Bartolacelli, A., Sagatienė, D. p. 288–289.

[12] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. lapkričio 9 d. nutarimas Nr. 1424 „Dėl Kilnojamųjų kultūros vertybių ir antikvarinių daiktų išvežimo iš Lietuvos Respublikos taisyklių ir Kilnojamųjų kultūros vertybių ir antikvarinių daiktų, kuriuos išvežant iš Lietuvos Respublikos būtina turėti Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos leidimą, sąrašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 165-6031 (suvestinė redakcija nuo 2022-05-07).

[13] 2008 m. gruodžio 18 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 116/2009 dėl kultūros vertybių eksporto (kodifikuota redakcija). *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, L 39/1, 10.2.2009.

mis, kurios buvo specialiai sukurtos prieš tokios rūšies neteisėtą elgesį ir yra veiksmingos. Tokios situacijos dažniausiai susiklosto dėl to, kad kai kurios baudžiamojo įstatymo normos daro nepamatuotą „invaziją“ į kitų teisės šakų nustatytų priemonių vykdymo procesą.

Pavyzdžiui, Lietuvos teismai priversti spręsti klausimą, kuo skiriasi pagrindas taikyti baudžiamąją atsakomybę nuo pagrindo taikyti priverstinio vykdymo priemones, kai nevykdomas teismo sprendimas civilinėje byloje. Problemą sukuria BK 245 straipsnio turinys, kuris tiesiog nustato baudžiamąją atsakomybę už teismo sprendimo, nesusijusio su bausme, nevykdymą. Kadangi tokių sprendimų vykdymas pirmiausia užtikrinamas priverstinio vykdymo priemonėmis, minėtą baudžiamojo įstatymo turinį teismai priversti taisyti, pasitelkdami *ultima ratio* principą ir įtraukdami į nusikalstamos veikos sudėtį piktybiškumo elementą: „Atsižvelgiant į baudžiamosios atsakomybės kaip kraštutinės priemonės paskirtį, BK 245 straipsnio taikymas tokiu atveju gali būti pateisinamas, jeigu skolininkas, turėdamas galimybę įvykdyti savo turtinę prievolę, piktybiškai to vengia ir savo tyčiniu elgesiu sukūrė tokią teisinę situaciją, kad teismo sprendimo įgyvendinimas iš esmės tapo neįmanomas“[14].

Subsidiarumo testo neišlaiko ir BK 164 straipsnis, kuris be jokių papildomų kriterijų kriminalizuoja vengimą pareigos pagal teismo sprendimą mokėti lėšas vaikui išlaikyti. Normoje tiesiog trūksta nuorodų į tokio elgesio piktybiškumą, kuris nubrėžtų bent kažkokią liniją tarp pagrindų taikyti baudžiamąją ir civilinę atsakomybę. Reikia pažymėti, kad, kuriant naująjį 2000 m. BK, dėl didelio abstraktumo buvo atsisakyta tokių nusikalstamų veikų sudėčių požymių kaip veikos piktybiškumas ir šiurkštumas, tačiau, mano nuomone, šie požymiai atlikdavo svarbią funkciją atribojant baudžiamąją ir kitos rūšies teisinę atsakomybę, nes juos kaltinimas vienaip ar kitaip turėjo pagrįsti[15]. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiuolaikinėje konstitucinėje jurisprudencijoje apibūdinant nusikaltimo sąvoką taip pat vartojamas „pažeidimo šiurkštumo požymis“[16]. Nesant jokių skirtingas teisines atsakomybes skiriančių požymių baudžiamojo įstatymo tekste, teismai priversti tokias normas aiškinti siaurinamai ir įtraukti į teisinę konstrukciją papildomų sąlygų. Pavyzdžiui, teismų praktikoje pabrėžiama, kad baudžiamosios atsakomybės pagrindas už tai, kad vengiama mokėti lėšas vaikui išlaikyti, atsiranda tik po nesėkmingų pastangų užtikrinti pareigos išlaikyti vaiką vykdymą civilinio proceso priemonėmis, t. y. kai skolininkas sąmoningai sukuria situaciją, dėl kurios tampa neįmanomas net ir priverstinis išlaikymo vaikui lėšų ar kitokios materialios paramos išieškojimas[17].

Subsidiarumo principo neatitinka ir baudžiamojo įstatymo normos, užtikrinančios intelektinės nuosavybės apsaugą. Pavyzdžiui, BK 191 straipsnis be jokių papildomų sąlygų, rodančių skirtumą nuo analogiško civilinio delikto, kriminalizuoja svetimo kūrinio išleidimą ar viešą paskelbimą savo vardu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas pastarosios normos turinį, nurodė: „Autorių

---

[14] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-69/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-228-788/2019.

[15] Pavyzdžiui, 1961 m. BK 125 straipsnyje buvo nustatyta baudžiamoji atsakomybė tik už piktybinį vengimą išlaikyti vaikus. Kai kuriose normose taip pat buvo vartojamas šiurkštaus pažeidimo terminas.

[16] Konstitucinėje jurisprudencijoje bendroji nusikaltimo sąvoka siejama su teisės pažeidimais, kuriais itin šiurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsinamasi į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 39-1105; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1-7; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 126-4816).

[17] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9/2014.

teisės ir jų teisiniai gynybos mechanizmai visų pirma yra civilinės teisės reguliavimo dalykas. Autorystės pasisavinimas, nurodytas BK 191 straipsnio 1 dalyje, už kurį nustatyta baudžiamoji atsakomybė, nenustačius jokių papildomų tokio civilinio delikto pavojingumo požymių, lemia tai, kad teismai, spręsdami dėl veikos baudžiamumo, turi vertinti ne tik formalią veikos atitiktį BK 191 straipsnio 1 dalyje nustatytos nusikalstamos veikos požymiams, bet ir veikos pavojingumą“[18].

Paminėtoje kasacinėje byloje[19] teisėjų kolegija, įvertinusi visas bylos aplinkybes, taip pat tai, kad byloje nėra reikalaujama atlyginti turtinės žalos, nenustatyta, kad akademinis nesąžiningumas būtų susijęs su nepagrįstu praturtėjimu kito asmens teisėtų interesų sąskaita ar kitais savanaudiškais tikslais, pripažino, kad nagrinėjamu atveju taikant baudžiamąją atsakomybę už autorystės pasisavinimą pažeistas baudžiamosios teisės kaip *ultima ratio* (paskutinės priemonės) principas. Minėta kasacine nutartimi iš esmės atkreiptas dėmesys į nekokybišką baudžiamojo įstatymo turinį, įtvirtinantį civilinės ir baudžiamosios atsakomybės konkurenciją. Šiuo atveju baudžiamasis įstatymas, nepaisydamas subsidiarumo principo, tiesiog be jokių papildomų kriterijų kriminalizavo civilinį deliktą. O tai savo ruožtu sumenkino ir paties baudžiamojo įstatymo efektyvumą ir lėmė būtinumą jo turinį aiškinti remiantis *ultima ratio* principu.

Aptariamas iš subsidiarumo principo kylantis reikalavimas, kad baudžiamoji atsakomybė nedubliuotų kitų teisės šakų nustatytos teisinės atsakomybės, suponuoja išvadą, kad kriminalizacijos turiniui apibrėžti dažnai nepakanka vien tik nuorodos į veikos neteisėtumą, kaip jis suvokiamas pagal kitos teisės šakos reguliavimą. To iš tiesų gali nepakakti, ypač kai kalbama ne apie smurtinio pobūdžio veikas, narkotines medžiagas ir pan., o apie įvairius teisinės tvarkos pažeidimus ekonominio ir socialinio gyvenimo srityse. Tokiu atveju pageidautina, kad būtų nurodyti ir papildomi kriterijai, kuriais pagrindžiamas veikos priskyrimas būtent nusikalstamų veikų kategorijai. Deja, normų, kuriose veikos neteisėtumas prilygintas nusikalstamam jos pobūdžiui, BK yra nemažai ir ne visada aišku, būtent kokius neteisėtumo aspektus įstatymo leidėjas turėjo galvoje.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į BK 167 straipsnį, kuriame nusikaltimas apibrėžtas kaip neteisėtas informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimas. Nuoroda į tokių veiksmų neteisėtumą tarsi ir nustato pačios kriminalizacijos ribas, jokių neteisėtumo turinį detalizuojančių požymių nenurodyta. Taigi kriterijai, atskiriantys pagrindus ginti pažeistas teises civilinio proceso tvarka ir taikyti baudžiamąją atsakomybę, yra visiškai neaiškūs. Be to, bandant rasti atsakymą, kada konkrečiai informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimas tampa neteisėtas, susiduriama su dideliu teisiniu neapibrėžtumu. Klausimas, kokių ribų savo tyrimuose turi laikytis žurnalistai, kokiais atvejais viešo asmens privatumas tampa svarbus visuomenei ir pateisina tokių duomenų rinkimą žurnalistinėje veikloje, kokios apskritai yra domėjimosi kito asmens privačiu gyvenimu leistinumo ribos, pagaliau kokie duomenys įeina į privataus gyvenimo sritį, yra toli gražu ne tie klausimai, kokius galėtų tinkamai išspręsti tyrėjas, pradedantis ikiteisminį tyrimą, ar prokuroras, rašantis kaltinamąjį aktą. Pavyzdžiui, naujausioje Lietuvos teismų praktikoje, aiškinant, kokia informacija gali atitikti BK 167 straipsnyje nustatytos nusikalstamos veikos sudėties požymius, imta vadovautis ganėtinai plačia privataus gyvenimo samprata, atitinkančia

[18] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. balandžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-79-976/2024.
[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. balandžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-79-976/2024.

Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) sprendimuose išsakytas tezes[20]. Antai privataus gyvenimo sąvoka aiškinama ne tik pagal žodžio „privatus“ lingvistinį turinį, bet ir atsižvelgiant į asmens duomenų teisinės apsaugos kontekstą, darant atitinkamas nuorodas į Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktus, užtikrinančius duomenų apsaugą. Į privataus gyvenimo sampratą įtraukiami ir tokie asmens duomenys kaip asmens kodas, informacija apie jo darbą, turtą, sumokėtus mokesčius ir pan. Galiausiai pripažįstama, kad žmogaus privatus gyvenimas yra labai plati vertinamojo pobūdžio sąvoka, kuri nepalanki griežtai klasifikacijai, todėl klausimą, ar konkreti surinkta informacija apie asmenį laikytina informacija, kokia yra apibrėžta BK 167 straipsnyje, teismai turi spręsti įvertinę konkrečioje byloje nustatytų aplinkybių ir faktų visumą[21]. Tokia situacija smarkiai komplikuoja tokios informacijos rinkimo (ne)teisėtumo klausimą ir lemia pakankamai didelį teisinį neapibrėžtumą dėl minėtos normos taikymo. Pageidautina, kad šiame BK 167 straipsnyje būtų konkretizuoti informacijos rinkimo neteisėti būdai, pagrindžiantys pagrindą taikyti baudžiamąją atsakomybę.

Baudžiamosios teisės subsidiarumo požiūriu problemiškai atrodo ir normos, kriminalizuojančios neteisėtą disponavimą elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir jų panaudojimą. Problemą sudaro tai, kad pagal BK 214 ir 215 straipsnius, kalbant apie svetimos mokėjimo priemonės įgijimą ir panaudojimą, veikos neteisėtumas reiškia ir jos nusikalstamą pobūdį. Bankai, išduodami mokėjimo korteles ir elektroninių sąskaitų duomenis klientams, įpareigoja juos jokiems kitiems asmenims šių duomenų neperduoti. Tai tiesiogiai nurodyta bankų viešai skelbiamose taisyklėse ir sutartyse su klientais. Šiuo požiūriu net ir sutuoktinio, motinos ar kito artimo giminaičio banko kortelės panaudojimas ar prisijungimas prie jų banko sąskaitų, net šiems asmenims prašant tai padaryti, yra neteisėtas. Akivaizdu, kad būtų visiškas absurdas persekioti anūką, kuris močiutei nupirko maisto parduotuvėje ir atsiskaitė jos kortele arba jos vardu atliko elektroninį mokėjimą neturėdamas jokių blogų kėslų. Tokie dirbtiniai procesai netapo norma tik dėl teismų praktikos. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiuo klausimu išaiškino: „Teismų praktikoje, aiškinant BK 215 straipsnyje apibrėžto nusikaltimo požymius, pabrėžiama, kad neteisėtas svetimos mokėjimo priemonės panaudojimas baudžiamąja teisine prasme suprantamas kaip padarytas be mokėjimo priemonės savininko ar jos turėtojo sutikimo (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-389/2013, 2K-509/2014). Ši nuostata suprastina taip, kad minėtų veiksmų atlikimas, teisėtam sąskaitos ar kortelės naudotojui paprašius, įgyvendinant pozityvius tikslus ir neturint tikslo padaryti kam nors žalą, nelaikytinas nusikalstamu BK 215 straipsnio prasme. Šis aiškinimas aktualus ir BK 198-1 straipsnio taikymo kontekste“[22].

Baudžiamosios teisės subsidiarumo principas taip pat aktualus nustatant baudžiamąją atsakomybę už mokestinius pažeidimus. Pavyzdžiui, kalbant apie mokesčių apskaičiavimo (ne)teisėtumo klausimus, mokesčių teisėje paprastai išskiriamos šios mokesčių mokėtojo elgesio formos: 1) mokesčių planavimas (teisėta veikla); 2) agresyvus mokesčių planavimas ir mokesčių vengimas (neteisėta

---

[20] *Uzun prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 35623/05, [2010-09-02]. ECLI:CE:ECHR:2010:0902JUD003562305; *Amann prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 27798/95, [2000-02-16]. ECLI:CE:ECHR:2000:0216JUD002779895; *Von Hannover prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 40660/08, 60641/08, [2012-02-07]. ECLI:CE:ECHR:2012:0207JUD004066008; *Magyar Helsinki Bizottsag prieš Vengriją* [EŽTT], Nr. 18030/11, [2016-11-08]. ECLI:CE:ECHR:2016:1108JUD001803011; *Satakunnan Markkinapörssi Oy ir Satamedia Oy prieš Suomiją* [EŽTT], Nr. 931/13, [2017-06-27]. ECLI:CE:ECHR:2017:0627JUD000093113.

[21] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-84-489/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-52-942/2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-185-976/2021 ir kt.

[22] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-44-788/2019.

veikla); 3) mokesčių slėpimas (nusikalstama veikla). Nepaisant mokesčio vengimo (angl. *tax avoidance*) ir mokesčio slėpimo (angl. *tax evasion*) panašumo, vis dėlto šias teisines sąvokas skiriantys kriterijai yra žinomi. Esminė mokesčių slėpimo savybė yra tai, kad mokesčių mokėtojas tyčia nuslepia nuo mokesčių administratoriaus tikrąsias aplinkybes, nuo kurių priklauso teisingas apmokestinimas, apgauna jį, taigi „jo mokesčio bazės apskaičiuoti mokesčio įstatymo nustatyta tvarka yra neįmanoma“[23]. „Laikantis subsidiarumo principo, baudžiamosios atsakomybės taikymas tokiais atvejais grindžiamas tuo, kad dėl panaudotos apgaulės tikrųjų aplinkybių atskleidimas reikalauja baudžiamojo persekiojimo institucijų turimų įgaliojimų atlikti tyrimą, kurių mokesčių administratorius paprasčiausiai neturi“[24]. O tais atvejais, kai vengiama mokėti mokesčius, mokesčių mokėtojas neklastoja apmokestinimui svarbių duomenų, tiesiog pateikia mokesčių administratoriui sau palankią apmokestinamųjų sandorių turinio versiją, kuri iš tikrųjų neatitinka apmokestinimo principų ir nėra teisinga. Administracinių teismų praktikoje mokesčių vengimas paprastai siejamas su dirbtiniais ir ekonominės logikos stokojančiais sandoriais: „Mokesčių vengimas skiriasi nuo mokesčių slėpimo tuo, jog vengiant mokesčių realiai atliekamos ūkinės operacijos, kurios, neiškreipiant jų turinio, atvaizduojamos buhalterinėje apskaitoje. Tačiau šių ūkinių operacijų pagrindinis tikslas yra ne realios ūkinės – komercinės veiklos vykdymas, o mokestinės naudos gavimas piktnaudžiaujant mokesčio įstatymu. Be to, tokios ūkinės operacijos ir mokesčių mokėtojų elgesys negali būti pateisinamas nei ekonominės logikos, paprastai pasireiškiančios pelno siekimu, nei kitomis svarbiomis aplinkybėmis“[25].

Mokesčių vengimas demokratinio pasaulio teisėje nepriskiriamas nusikalstamiems veiksmams ir tai įveikiama mokesčių administratoriui suteiktomis teisinėmis priemonėmis ir tvarka. Baudžiamosios teisės subsidiarumo principas šiame kontekste reikalauja, kad baudžiamoji justicija turi sugebėti atskirti mokesčių vengimą nuo mokesčių slėpimo, ir baudžiamoji atsakomybė neturėtų būti taikoma už mokesčių vengimą. Tačiau BK normos, kriminalizuojančios neteisėtą mokesčių naštos sumažinimą (220–221 straipsniai), vartoja „siekimo išvengti mokesčių“ požymį, taip siunčia teisėsaugai klaidingą signalą. Mano nuomone, tokia situacija kuria teisinį neapibrėžtumą labai svarbioje teisinės tvarkos srityje.

Baudžiamosios teisės subsidiarumo principo paisymas įstatymų leidyboje turi potencialą padėti išvengti baudžiamojo ir administracinio pobūdžio pažeidimų procesų dubliavimo, lemiančio *non bis in idem* principo pažeidimus. Pabrėžtina, kad Lietuvoje veikia atskiras Administracinių nusižengimų kodeksas (toliau – ANK), kupinas įvairių draudimų ir nustatantis atskirą procesą, taip pat Mokesčių administravimo įstatymas (toliau – MAĮ), nustatantis atsakomybę už neteisėtus mokesčių mokėtojų veiksmus ir atitinkamas atsakomybės taikymo procedūras. Šių įstatymų normų pažeidimai, remiantis EŽTT ir nacionalinių teismų praktika, priskiriami baudžiamųjų kategorijai, taigi baudžiamosios ir mokestinės atsakomybės taikymas kartu dėl tų pačių faktų nesiderina su *non bis in idem* principu.

EŽTT savo sprendimuose ne kartą konstatavo, kad administracinio pobūdžio pažeidimų mažesnis pavojingumas ir švelnesnė sankcija (palyginti su nusikalstamomis veikomis) nereiškia, jog dėl to Konvencijos požiūriu jie netenka baudžiamųjų pažeidimų statuso[26]. Tokią pat poziciją išsakė ir Lietuvos Res-

---

[23] Paulauskas, A. (2006). Mokesčių vengimo sąvoka, požymiai bei santykis su mokesčių slėpimu. *Viešoji politika ir administravimas*, 15, p. 31.

[24] Fedosiuk, O. (2017). Mokesčių slėpimas kaip nusikalstama veika: sisteminė normų analizė ir aktualūs taikymo klausimai. *Teisės apžvalga*, 2(16), p. 64.

[25] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. liepos 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A1-495-05.

[26] Pavyzdžiui, *Sergey Zolotukhin prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 14939/03, [2009-02-10]. ECLI:CE:ECHR:2009:0210JUD001493903.

publikos Konstitucinis Teismas[27]. Tačiau realybėje administracinių nusižengimų ir baudžiamųjų procesų dėl tų pačių faktų dubliavimas nuolat įvyksta, nes daugybė minėtų teisės šakų normų tiesiog konkuruoja tarpusavyje. Pavyzdžiui, teismai kartais susiduria su būtinumu spręsti klausimą, kaip pašalinti *non bis in idem* principo pažeidimą, nes baudžiamojoje byloje dėl viešosios tvarkos pažeidimo paaiškėja, kad kaltinamasis už tą patį jau nubaustas pagal ANK. Taip nutinka, nes viešosios tvarkos pažeidimo požymiai ANK ir BK normose mažai kuo skiriasi. Pavyzdžiui, pagal ANK 481 straipsnį nedidelį viešosios tvarkos pažeidimą sudaro necenzūriniai žodžiai ar gestai viešosiose vietose, įžeidžiamas kibimas prie žmonių, kiti tyčiniai veiksmai, kuriais siekiama pažeisti viešąją tvarką ir žmonių rimtį. O štai BK 284 straipsnyje tie patys veiksmai įvardyti terminu „įžūlus elgesys“, o skirtumą tarp baudžiamosios ir administracinės atsakomybės nusako tik tai, kad administraciniu nusižengimu siekiama trikdyti, o nusikaltimu sutrikdoma visuomenės rimtis ar tvarka. Akivaizdu, kad toks kriterijus yra fiktyvus, nes realaus skirtumo tarp trikdomos ir sutrikdytos visuomenės rimties ir tvarkos sąvokų paprasčiausiai nėra.

Pabrėžtina ir tai, kad iš baudžiamosios teisės subsidiarumo principo nedviprasmiškai išplaukia, jog kriminalizacijos aktas turi būti pagrįstas didesniu veikos pavojingumu, palyginti su panašaus pobūdžio administracinio nusižengimo pavojingumu. Ne tik šiam principui, bet ir teisinei logikai prieštarauja situacija, kai BK nustato baudžiamąją atsakomybę už mažesnio pavojingumo veiką nei ANK. Tačiau būtent tokia situacija, pavyzdžiui, susiklostė teismų praktikai aktualioje finansinės apskaitos pažeidimų srityje. Antai BK 223 straipsnis kriminalizuoja aplaidžią finansinę apskaitą, kuriai būdinga neatsargi kaltė, o ANK 205 straipsnis nustato administracinę atsakomybę tiek už aplaidžią, tiek ir už apgaulingą finansinę apskaitą. Antai, pagal ANK 205 straipsnio 6 dalį, už apgaulingą apskaitą baudžiama, jeigu dėl to padaryta turtinė žala valstybei arba fiziniam ar juridiniam asmeniui viršija 150 bazinių bausmių ir nuobaudų dydžių. Akivaizdu, kad apgaulinga, vadinasi, tyčia vykdoma, apskaita, sukėlusi minėtus pakankamai reikšmingus padarinius, pasižymi didesniu pavojingumu nei bet kuri aplaidi apskaita, taigi neaišku, kokiais argumentais galima pateisinti BK 223 straipsnio buvimą baudžiamajame įstatyme. Šiame kontekste primintina konstitucinėje jurisprudencijoje išsakyta nuostata, įpareigojanti įstatymų leidėją siekti tarpšakinio administracinių ir baudžiamųjų sankcijų suderinamumo[28].

BK ir ANK normų santykio kontekste taip pat atkreiptinas dėmesys į iki šiol mažai aptariamą teisinę problemą, susijusią su bendrosios ir specialiosios normų konkurencija. Tiek teisės moksle, tiek teismų praktikoje gerai žinoma, kaip įveikiama tokia normų konkurencija – prioritetas suteikiamas specialiajai normai (lot. *lex specialis derogat legi generali*). Šis teisės principas pripažįstamas ir konstitucinėje jurisprudencijoje[29]. Paprastai su būtinumu išspręsti tokios normų konkurencijos klausimą susiduriama taikant tos pačios teisės šakos normas, tačiau tokios konkurencijos pavyzdžių randame ir tarp BK ir ANK normų. Pagal teisinę logiką, tokiu atveju taip pat turėtų būti suteikiamas prioritetas specialiajai normai. Todėl įstatymų leidyboje labai svarbu užtikrinti, kad specialiojoje BK normoje būtų nurodyti kriterijai, rodantys didesnį veikos pavojingumą nei analogiška ANK norma. Ir atvirkščiai, specialiojoje ANK normoje turi būti nurodyti požy-

---

[27] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-4819; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas. *TAR*, 2017-04356.

[28] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-4819.

[29] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 88-2724; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 10-349; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 32-1114.

miai, identifikuojantys mažesnį veikos pavojingumą, palyginti su bendrąja BK norma. Tačiau tokio, atrodo, elementaraus, reikalavimo įstatymų leidyboje laikomasi ne visada. Pavyzdžiui, visiškai neaišku, kodėl ANK 158 straipsnis nustatė administracinę atsakomybę už prekių dokumento suklastojimą (specialioji norma), nors BK 300 straipsnyje nustatyta baudžiamoji atsakomybė už bet kurios rūšies dokumento suklastojimą (bendroji norma). Tas pats pasakytina ir apie ANK 56, 58, 75, 89, 221, 393, 513, 530 straipsnius, nustatančius atsakomybę už melagingų duomenų įtvirtinimą įvairiuose dokumentuose ir jų pateikimą. Tokia situacija gali lemti nesusipratimus teisinėje praktikoje. Pavyzdžiui, vienoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas panaikino apkaltinamojo teismo nuosprendžio dalį, kuria asmuo buvo nuteistas pagal BK 300 straipsnio 1 dalį dėl neteisingų duomenų teikimo VSDFV Kauno skyriui. Toks sprendimas motyvuojamas tuo, kad už tokią veiką nustatyta administracinė atsakomybė[30].

Baudžiamosios ir mokestinės atsakomybių dubliavimo kontekste atkreiptinas dėmesys ir į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją, išsakytą neteisėto praturtėjimo (BK 189-1 straipsnis) bylose. Vertindami šios BK normos suderinamumą su mokesčių administravimo nuostatomis, matome, kad Mokesčių administravimo įstatymas suteikia Valstybinei mokesčių inspekcijai (toliau – VMI) įgalinimus ir įpareigojimą apmokestinti neaiškaus pobūdžio pajamas ir skirti mokestinę baudą, be to, tokios praktikos yra gana dažnos. Iš esmės neteisėto praturtėjimo norma ėmė konkuruoti su MAĮ normomis, nustatančiomis neaiškios kilmės turto savininko mokestinę atsakomybę. Toks atsakomybių dubliavimas teisinėje praktikoje lėmė situaciją, kad baudžiamieji procesai dėl neteisėto praturtėjimo prasidėdavo po to, kai VMI jau buvo pritaikiusi turto savininkui mokestinę atsakomybę. Nors prokurorai tokiose baudžiamosiose bylose laikėsi pozicijos, kad *non bis in idem* principas nedraudžia tokių procesų dubliavimo, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šį klausimą sprendžia priešingai[31]. Siekiant pašalinti baudžiamosios ir mokestinės atsakomybės dubliavimą, nuo 2019 m. sausio 1 d. MAĮ 132 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta nauja taisyklė. Pagal šią taisyklę, tuo atveju, kai mokesčių įstatymų pažeidimas turi nusikalstamos veikos požymių, mokesčių administratorius mokestinio patikrinimo medžiagą perduoda ikiteisminio tyrimo įstaigai ar prokurorui, o baudos skyrimą sustabdo, o tais atvejais, kai baudžiamoji byla buvo iškelta iki mokestinio patikrinimo pradžios, mokestinės baudos skyrimas nepradedamas. Šis reguliavimas, tikėtina, turės teigiamą poveikį teisinei praktikai išvengiant mokestinės ir baudžiamosios atsakomybės dubliavimo.

Taigi baudžiamosios teisės subsidiarumo principas kelia įstatymų leidėjui reikalavimą, kad, kriminalizuojant pagal kitą teisinį reguliavimą neteisėtą veiką, būtina įsitikinti, jog tuo nesukuriama dubliuojanti atsakomybė. Be to, tokiu atveju baudžiamosios teisės norma neturi apsiriboti nuoroda į veikos neteisėtumą, joje turi būti nurodyti papildomi kriterijai, pagrindžiantys tokio neteisėto elgesio kriminalizavimo poreikį. To nepadarius, teisinių pagrindų taikyti vieną ar kitą atsakomybės rūšį nustatymas perkeliamas teismams. Taigi pradėto baudžiamojo proceso baigtis tokiais atvejais visad yra sunkiai prognozuojama, o tai, manytina, nesiderina ne tik su baudžiamosios teisės subsidiarumo principu, bet ir su esminiu legalumo principu (lot. *nullum crimen sine lege*), kuris reikalauja, kad nusikalstamas elgesys būtų apibrėžiamas taip, kad visiems būtų aiškus jo turinys.

---

[30] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-429-788/2016.

[31] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-648/2022.

1.3. Papildomi kriminalizacijos kriterijai turi būti pagrįsti ir aiškūs

Trečiasis baudžiamosios teisės subsidiarumo principo aspektas reiškia, kad kriminalizuojant veiką, kurios neteisėtumas grindžiamas kitos teisės šakos reguliavimu, veikos pripažinimo nusikalstama kriterijai turi būti aiškūs ir nedviprasmiški ir iš jų turi aiškėti didesnis tokios veikos pavojingumas, palyginti su jos vertinimu pagal kitos teisės šakos standartą. Dviprasmiški kriterijai tik komplikuoja problemą.

Štai įsisenėjusi problema, su kuria nuolat susiduria Lietuvos teismai, yra klausimas, kuo skiriasi neteisėtas vertimasis ūkine, komercine, finansine ar profesine veikla pagal BK 202 straipsnio 1 dalį ir toks pat administracinis nusižengimas, nurodytas ANK 127 straipsnyje. BK 202 straipsnio 1 dalyje lyg ir nurodyti tokie kriterijai: stambus mastas arba neteisėtos veiklos versliškumas. Stambaus masto kriterijus tiksliai nustatytas, tačiau nuosekliai paaiškinti, kas yra versliškumas, yra sudėtinga, nes ekonominė veikla ir yra verslas. Iš esmės įstatymų leidėjas nusikalstamai veikai įvardyti panaudojo formulę „vertėsi verslu versliškai“. Pažymėtina, kad tokio „unikalaus“ ekonominės veiklos kriminalizavimo kriterijaus nėra įtvirtinta nė vienos kitos Europos šalies įstatymuose. Apie versliškumo požymio netinkamumą ne kartą rašyta teisinėje literatūroje[32], bet įstatymų leidėjas neskuba taisyti situacijos, taigi teismai vėl patys imasi aiškinimo, pagal kurį versliškumo požymis žymi didesnį veiklos pavojingumą, suderinamą su baudžiamosios teisės paskirtimi, todėl į jo turinį įtraukia įvairius orientacinius požymius. Tai tokie požymiai kaip parengiamųjų darbų neteisėtai veiklai organizuoti ir vykdyti būtinumas, išplėtota neteisėto verslo infrastruktūra, platūs ryšiai su tiekėjais, aktyvi teikiamų paslaugų vartotojų paieška, samdomų darbuotojų buvimas, didelių organizacinių pastangų poreikis verslui vykdyti ir pan.[33] Kita vertus, nesant aiškumo, prokuroras, remdamasis fiktyviu versliškumo požymiu, gali nesunkiai suformuluoti kaltinimą bet kuriam smulkiam verslininkui, kuris slapta nuo VMI verčiasi kokia nors veikla, todėl teismai tokiose bylose priversti nuolat spręsti baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo klausimą.

Baudžiamosios teisės subsidiarumo požiūriu aktualios yra ir BK normos, nustatančios kiekybinius baudžiamosios atsakomybės taikymo kriterijus. Tiksliai neapibrėžti didelės žalos arba didelio kiekio kriterijai mažai padeda. Pavyzdžiui, amžina baudžiamosios justicijos problema yra susijusi su baudžiamosios atsakomybės taikymu už piktnaudžiavimą (BK 228 straipsnis) pagal didelės neturtinės žalos valstybei kriterijų. Šiuo atveju įstatymas iš esmės reikalauja įrodyti padarinius, kurie egzistuoja ne realiu pavidalu, o kaip pažeistos vertybės. Todėl baudžiamosiose bylose didelė žala valstybei dažniausiai grindžiama ne įrodymais, o vien tik skambiais žodžiais, išreiškiančiais moralinį pasmerkimą, tokiais kaip „sumenkino tarnybos autoritetą“, „pažemino pareigūno vardą“, „diskreditavo valstybės instituciją visuomenės akyse“, „pakirto pasitikėjimą sistema“ ir pan., nors lygiai tą patį galima pasakyti ir apie bet kurį tarnybinį nusižengimą. Šiame kontekste norėčiau iškelti klausimą, ar nebūtų sąžiningiau piktnaudžiavimo nusikalstamą pobūdį sieti su paties tar-

---

[32] Fedosiuk, O. (2013). Baudžiamoji atsakomybė už vertimąsi neteisėta komercine, ūkine, finansine ar profesine veikla: optimalių kriterijų beieškant. *Jurisprudencija*, 20(1), p. 310; Dambrauskienė, A. (2017). *Ultima ratio principo įgyvendinimas kriminalizuojant veikas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 251.

[33] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-574/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-515/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-201-719/2023 ir kt.

nybinio pažeidimo itin šiurkščiu pobūdžiu, o ne su menama žala valstybei. Žinoma, tai nesuteiktų visiško aiškumo nusikalstamo piktnaudžiavimo koncepcijai, bet bent jau baudžiamosiose bylose nereikėtų deklaratyviais teiginiais įrodinėti valstybės patirtos didelės žalos, kuri neturi jokio materialaus pavidalo.

Baudžiamosios teisės subsidiarumo principo požiūriu, nors tiksliai apibrėžtas, bet nėra tinkamas ir baudžiamosios atsakomybės taikymo už nusikalstamą bankrotą kriterijus, t. y. didelė turtinė žala (daugiau kaip 20 000 Eur) kreditoriams. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad nusikalstamo bankroto koncepcija, įtvirtinta BK 209 straipsnyje, siejama su sąmoningai blogu įmonės valdymu, nulėmusiu bankrotą, visai konkuruoja su civilinėje teisėje įtvirtintu tyčinio bankroto institutu. Antai, pagal Juridinių asmenų nemokumo įstatymo 70 straipsnio 1 dalį, teismas pripažįsta bankrotą tyčiniu, jeigu nustato, kad juridinio asmens nemokumas kilo dėl sąmoningai blogo juridinio asmens valdymo (veikimu ir (ar) neveikimu) ir (ar) juridinio asmens vardu sudarytų sandorių, kai tapo žinoma ar turėjo būti žinoma, kad jų sudarymas pažeidžia kreditorių teises ir (arba) teisėtus interesus. Įsigilinus į tyčinio ir nusikalstamo bankroto formuluotes, jokių esminių jų skirtumų nematyti. Taigi vienintelis kriterijus, rodantis veikos nusikalstamą pobūdį, yra minėtas 20 000 Eur žalos kreditoriams požymis. Tačiau iš tikrųjų šis kriterijus jokio baudžiamosios atsakomybės taikymo pagrįstumo nerodo, nes sunku įsivaizduoti tokią bylą, kurioje dėl įmonės bankroto kreditoriams būtų padaryta mažesnė turtinė žala. Esant tokiai situacijai, vėlgi minėtos tyčinio ir nusikalstamo bankroto konkurencijos išsprendimo klausimas atsiduria teisinio neapibrėžtumo zonoje. Šiame kontekste Lietuvos Aukščiausiasis Teismas iš esmės pripažino, kad ir BK 209 straipsnio negalima taikyti vien tik pagal jo tekstinę išraišką ir būtina spręsti baudžiamosios ir civilinės atsakomybės atribojimo klausimą: „Esant civilinėje teisėje įtvirtintam tyčinio bankroto institutui ir šiuo pagrindu juridinio asmens vadovui taikomoms civilinės atsakomybės priemonėms, jo neteisėtų veiksmų pripažinimas nusikalstamu bankrotu pagal BK 209 straipsnį taip pat turi būti pagrįstas išvada dėl didesnio veikos pavojingumo ir civilinės atsakomybės priemonių nepakankamumo teisingumo tikslams pasiekti“[34].

Akivaizdžiai netinkamas yra ir BK 206 straipsnio 2 dalyje nustatytas toks pat 20 000 Eur žalos kriterijus baudžiamajai atsakomybei taikyti už paskolos panaudojimą ne pagal paskirtį ar nustatytą tvarką ir jos negrąžinimą laiku. Pagal civilinį teisinį reguliavimą, toks skolininko elgesys yra neteisėtas, tačiau CK aiškiai nustato tokio skolininko sutarties nesilaikymo teisines pasekmes – paskolos davėjas turi teisę reikalauti, kad paskolos gavėjas grąžintų paskolos sumą prieš terminą ir sumokėtų palūkanas (CK 6.877 straipsnio 2 dalis). Kokia teisine logika pagrįsta baudžiamoji atsakomybė už šį civilinės sutarties sąlygų nesilaikymą, neaišku, nes 20 000 Eur kriterijus, kalbant apie kreditavimo sritį, tikrai tokio būtinumo nerodo. Be to, neteko girdėti, kad bankai būtų suinteresuoti traukti savo klientus už paskolų panaudojimą ne pagal paskirtį būtent baudžiamojon atsakomybėn. Taigi įstatymo leidėjas faktiškai baudžiamosios ir civilinės atsakomybės atribojimo klausimą perkelia teismui, kuris turi kažkaip įveikti tą konkurenciją. Manyčiau, jeigu, rengiant minėtą kriminalizaciją, būtų prisiminta baudžiamosios teisės subsidiari prigimtis, tokios normos BK paprasčiausiai nebūtų.

---

[34] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-157-788/2023.

Tinkamo baudžiamosios atsakomybės taikymo kriterijaus stokoja ir BK 219 straipsnis, kriminalizuojantis deklaruotų mokesčių nesumokėjimą. Šiame kriminalizacijos akte minimos sąlygos (skolininkas mokus, buvo įspėtas, skola viršija 400 MGL dydį), kurios tarsi pateisina baudžiamosios atsakomybės taikymą, tačiau iš tikrųjų šios sąlygos jokio subsidiaraus pagrindo taikyti baudžiamąją atsakomybę nesukuria, nes mokesčių administratoriui teisinėje sistemoje suteiktos kone visos įmanomos priverstinio skolos išieškojimo priemonės. Juk, pagal tas pačias BK 219 straipsnyje nurodytas sąlygas, skolininkas yra deklaravęs mokėtiną mokestį, vadinasi, yra žinomas mokesčių administratoriui, be to, yra mokus. Natūralu, kad, turint galimybę priverstinai išieškoti skolą, baudžiamosios atsakomybės taikymas tampa nereikalingas ir nelogiškas. Baudžiamosios teisės subsidiarumo principas nebūtų pažeistas, jeigu kriminalizacija būtų grindžiama papildomu piktybiškumo požymiu, kurį kaltintojas turėtų įrodyti. Pavyzdžiui, kad skolininkas, sumenkindamas mokesčių administratoriaus galimybes priverstinai išieškoti skolą, tyčia ištuštino sąskaitas arba perkėlė aktyvus į lengvatinio apmokestinimo bendroves ir pan. Ši mintis pabrėžta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje: „Pagal BK 219 straipsnį atsako ir juridinio asmens vadovas, kai jis pagal teisės aktus atsakingas už juridinio asmens mokesčių sumokėjimą. Atsižvelgiant į tai, kad Mokesčių administravimo įstatymas (105–113 straipsniai) suteikia mokesčių administratoriui plačius įgaliojimus dėl priverstinio mokestinės nepriemokos išieškojimo, nustatant pagrindą taikyti baudžiamąją atsakomybę už mokesčių nesumokėjimą, turi būti atsižvelgiama ir į papildomas aplinkybes, rodančias pakankamą veikos pavojingumą, pavyzdžiui, į mokestinės nepriemokos išieškojimo galimybės apsunkinimą, mokesčių mokėtojo veiksmų piktybinį pobūdį ir pan.“[35]

IŠVADOS

1. Subsidiarumo principas baudžiamojoje teisėje suprastinas kaip šios teisės šakos naudojamų teisinių priemonių (pirmiausia, kriminalizacijos) papildomumas, palyginti su kitų teisės šakų teisiniu reguliavimu.

2. Kalbant apie baudžiamosios teisės subsidiarumo principo autonominę reikšmę ir jo pritaikomumą įstatymų leidyboje, svarbiausias jo aspektas pasireiškia kaip reikalavimas, kad kriminalizuojančios normos būtų suderintos su kitu teisiniu reguliavimu ir nekurtų kažkokios autonominės teisinės apsaugos.

3. Šis suderinamumo siekis kelia kelis paprastus sudedamuosius reikalavimus įstatymų leidėjui: pirma, baudžiamosios teisės normomis neturi būti uždraustas elgesys, kuris pagal kitų teisės šakų reguliavimą yra leidžiamas, taigi negali būti kriminalizuota tai, kas yra teisėta; antra, kriminalizavimo aktas neturi tiesiog dubliuoti kitų teisės šakų nustatytos teisinės atsakomybės už neteisėtą veiką; trečia, nustačius, kad kitų teisės šakų įtvirtinta teisinė atsakomybė už neteisėtą veiką yra nepakankama, kriminalizavimo akte turi būti nurodyti pagrįsti ir aiškūs papildomi baudžiamosios atsakomybės taikymo kriterijai.

4. Minėtų reikalavimų nesilaikymas įstatymų leidyboje lemia teisinį neapibrėžtumą dėl kriminalizacijos akto turinio ir lemia būtinumą pildyti teisines spragas *ad hoc*.

[35] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-201-628/2024.

THE PRINCIPLE OF SUBSIDIARITY IN CRIMINAL LAW AND ITS IMPLICATIONS FOR THE CRIMINALISATION PROCESS

Olegas Fedosiukas

Summary

The aim of this paper is to discuss the idea that an act of criminalisation must, among other things, comply with the so-called principle of subsidiarity of criminal law. This principle means that a criminalisation act should only contribute to, and not contradict or compete with, legal regulation established by other branches of law. Although the application of this principle is primarily related to legislation, a number of rulings of the Supreme Court of Lithuania in criminal cases are already based on its logic. The author of the article sets out to justify the independent significance of this legal principle in criminal law, to highlight the specific requirements for the criminalisation of human behaviour that arise from it, and to show the negative consequences of non-compliance with these requirements to legal practice.

The author stresses the following essential requirements for a criminalisation act from the point of view of the subsidiarity of criminal law: firstly, criminal law rules must not prohibit conduct that is permitted by other branches of law; secondly, a criminalisation act must not simply duplicate the legal liability for an unlawful act established by other branches of law; thirdly, where the legal liability for an unlawful act established by other branches of law is not sufficient, the criminalisation act must specify reasonable and clear additional criteria for the imposition of criminal liability. Failure to comply with these requirements in the legislation leads to legal uncertainty as to the content of the criminalisation act and necessitates the need to fill in such gaps *ad hoc*.

Keywords: principle of subsidiarity of criminal law, criminalization theory, criminal liability as a last resort.

NUSIKALSTAMOS VEIKOS MĮSLINGA SUDĖTIS

Doc. dr. Egidijus Bieliūnas,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas (1999–2011),
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas (2011-2013),
Europos Sąjungos Teisingumo Teismo Bendrojo Teismo teisėjas (2013-2019),
<egidijus@stalas.lt>

Santrauka

Straipsnyje plėtojama mintis, kad yra sunkiai įveikiamų abejonių dėl nusikalstamos veikos sąvokos raiškos lietuviškoje Baudžiamojo kodekso redakcijoje. Tai nedera su konstitucine nuostata, kad teisinis reguliavimas turi būti aiškus ir nedviprasmiškas.

Paskutiniai trys BK 33 straipsnio 3 dalies žodžiai nebūtinai sudaro vientisą lingvistinę konstrukciją, kuri tarsi įtvirtina nusikalstamos veikos sudėties sąvoką. Tokį vertinimą pagrindžia dauguma istoriniu, lingvistiniu ir sisteminiu aspektais išdėstytų argumentų. Net įstatyme ir įžvelgiant šios mįslingos sudėties buvimą, dėl savo norminio turinio ir taikymo potencialo ji traktuotina kaip specifinė, neprilygstanti nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėtims, taigi kvalifikavimui tiesiogiai netinka.

Pagal dabartinį teisinį reguliavimą, nusikalstamos veikos sudėtis iš esmės lieka sąvoka, aprėpianti tik bendrybes, siejančias nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėtis. Teorijoje ir profesinėje teisinėje sąmonėje ši sąvoka įsišaknijusi, tačiau ne visuomet tiksliai suprantama ir vartojama. Tai sietina su nekritiškai perimta istorine patirtimi ir nepakankamu dėmesiu galiojančiam BK.

Neaiškumai šalintini nusikalstamos veikos sudėtį kaip sąvoką įtvirtinant *expressis verbis* BK tekste arba, priešingai, ją panaikinant – pasakymą „kitos nusikalstamos veikos sudėtis“ BK 33 straipsnio 3 dalyje pakeičiant į tikslesnį pasakymą „kita nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtis“.

Raktiniai žodžiai: nusikalstamos veikos sudėtis, nusikaltimo sudėtis, baudžiamojo nusižengimo sudėtis.

ĮVADAS

Siekis teisėje turėti tai, kas baudžiamojoje justicijoje vadinama nusikaltimų, baudžiamųjų nusižengimų, nusikalstamų veikų sudėtimis ar kaip nors panašiai, nėra nei labai senas, nei visuotinai pripažįstamas ir palaikomas. Lyginamosios baudžiamosios teisės veikaluose atitinkamos sudėtys minimos retai ir tik probėgšmais, apsiribojant lakoniškomis pastabomis apie tam tikriems regionams priskiriamų valstybių baudžiamosios teisės ypatybes. Net ir tose šalyse, kur veikų nusikalstamumą ir atsakomybės už jas teisinius pagrindus nusakančių tam tikrų sudėčių sąvokos įteisintos, pasitaiko siūlymų jų visiškai atsisakyti. Lietuvoje einama kita linkme. Sudėčių sąvokos, bent jau baudžiamojoje teisėje, įsišaknija vis tvirčiau, nors, pripažintina, nepersikelia į gimininigas teisės šakas, o jų teorinei traktuotei tebetrūksta išbaigtumo.

Žvelgti į baudžiamuosius įstatymus ir juos interpretuoti galima įvairiai, siekiant edukacinių, teorinių, legislatyvinių, praktinių, taikomųjų tikslų. Nuo konkretaus poreikio labai priklauso įgyjama baudžiamosios teisės norminė specifika. Kaip sudėtys, bent jau pas mus, ji paprastai atsiskleidžia ieškant teisinių baudžiamosios atsakomybės pagrindų ir aiškinantis svarbią nusikalstamų veikų kvalifikavimo prielaidą. Čia, kur akivaizdžiai vyrauja taikomasis pradas, itin svarbus yra teisės aiškumas, kiekvienu atveju privalu jį pasiekti ir, maža to, sugebėti gautą rezultatą tinkamai parodyti. Teisingumui tai būtina, tačiau ne visuomet paprasta.

1. Sudėčių formuluotės Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose

Lietuvos baudžiamojoje teisėje sudėties terminą turinčių formuluočių istorija nėra ilga. Pirmiausia pasirodė, o teorijoje ir greitai prigijo, nusikaltimo sudėties sąvoka. Tam pakako žodžių „nusikaltimo sudėtis“ – jais baigėsi 1961 m. Baudžiamojo kodekso (toliau – senasis BK) 17 straipsnio, skirto „savanoriškam atsisakymui nuo nusikaltimo padarymo“, tekstas. Naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – BK), priimtas 2000 m. ir įsigaliojęs 2003 m., aiškiai ir nedviprasmiškai įvedė nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo sudėčių sąvokas. BK 2 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Be to, šio kodekso 33 straipsnio 3 dalies trys paskutiniai žodžiai yra „nusikalstamos veikos sudėtis“. Taigi dabar BK tekste turime net tris atvejus, kai terminas „sudėtis“ pavartotas, tačiau susietas su skirtingais žodžiais.

Net ir tokios įvairovės įstatymų leidėjui, regis, nepakako tam, kad jis nusakytų teisinius baudžiamosios atsakomybės pagrindus. Kartais atskirame, turinčiame ir baudžiamosios teisės normų, įstatyme apskritai išsiverčiama be kodekse įtvirtinto sudėties termino, kuris dėl savo svarbos šiaip jau būtų privalomas, nustatant teisinius baudžiamosios atsakomybės pagrindus. Turime iliustracinį pavyzdį. Antai naujųjų baudžiamajai justicijai skirtų kodeksų įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo 4 straipsnyje nesivadovaujama BK 2 straipsnio 4 dalies nuostatomis ir jokios sudėtys nėra minimos. Šio atskiro įstatymo 4 straipsnio 1 dalies tekstas toks: „Jeigu asmuo iki 2003 m. gegužės 1 d. padarė nusikalstamą veiką, kuri atitinka naujajame Baudžiamajame kodekse numatyto nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymius, ši veika perkvalifikuojama pagal atitinkamą naujojo Baudžiamojo kodekso straipsnį, švelninantį bausmę arba kitokiu būdu palengvinantį nusikalstamą veiką

padariusio asmens teisinę padėtį“[1]. Toliau einančios straipsnio dalys šio teksto pradžią vienaip ar kitaip atkartoja, patvirtindamos neatsitiktinį, nuoseklų įstatymų leidėjo požiūrį šiuo klausimu. Beje, toks pasakymas nėra visiškas naujadaras, savo esme jis primena senus, netgi tarpukario Lietuvos laikus. Baudžiamojo statuto 1 straipsnio tekstas anuomet buvo toks: „Nusikalstamu yra laikomas toksai darbas, kurį įstatymai, grėsdami bausme, draudžia jo daromu metu“.

Grįžkime į dabartį. Iš pažiūros senojo ir naujojo baudžiamųjų kodeksų teisinę sandūrą reguliuojančio įstatymo teksto fragmentas, kad ir nutylintis sudėtį, nėra sunkus suprasti, ypač jei jis traktuojamas ne tiek baudžiamosios teisės, kiek baudžiamojo proceso nuostatų, kuriose sudėtys apskritai neminimos, požiūriu. Vis dėlto, reikliai vertinant, jis rodosi esąs sudėtingos kilmės, aprašo situacijas, kai turime veikos, jau lyg ir pripažintos nusikalstama, savybių ir naujojo BK numatytų norminių požymių sintezę. Kitaip tariant, chronologijos aspektu tai atrodytų pirmiausia kaip teisiškai reikšmingų faktų viseto formavimas, tada senojo, o po to abiejų tarpusavyje lyginamų BK taikymas. Paskiausiu, formaliai įtvirtinamu kvalifikavimo veiksmu prioritetas teikiamas arba senajam, arba naujajam kodeksui, įvertinus baudžiamojo įstatymo grįžtamosios galios nuostatų įtaką. Greičiausiai todėl ir straipsnio pavadinime, ir tekste rašoma apie nusikalstamos veikos perkvalifikavimą. Pažintis su tokia įstatymo redakcija provokuoja trikdantį įspūdį, kad šiam procesiniam veiksmui atlikti, ypač kai pasirenkamas naujasis BK, jokios sudėtys neturi svarbos, taip ignoruojama principinė jo 2 straipsnio 4 dalies nuostata.

Baudžiamosios teisės prasme nagrinėjamo teksto formuluotė vis dėlto yra miglota. Kodeksų sandūrą reguliuojančiame įstatyme atsisakius sudėties sąvokos nėra aišku, kokie yra tie reikalingi nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymiai: ar jų visetas savo apimtimi lygiavertis sudėčiai, ar traktuotinas siauriau, pagaliau ar tie požymiai išvis kaip nors susisteminti, teikia išbaigtą teisinį veikų kvalifikavimo standartą ir pan. Net jeigu manytume, kad čia pakanka pavartotų nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo sąvokų su jų turimais požymiais, tai aiškumo nepadaugėtų. Sąvokų turinys, išskyrus atskleistą pačiame įstatyme, yra laisvai ir nebūtinai vienodai aprašomas. Jose pateikiami požymiai, nors atrenkami pagal teisinius kriterijus, tekstuose perteikiami itin glaustai ir pagal kitokius, lingvistinius, reikalavimus. Be to, sąvokose esą požymiai pagal teisinį informatyvumą nerikiuojami pagal sudėtims būdingą sistemą, neprilygsta joms nei savo skaičiumi, nei įvairove. Taigi, išgauti tikslius ir kvalifikavimui pakankamus norminius standartus vien iš teisinių – nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo – sąvokų, kurios dar ir nuolat kvestionuojamos teorinėje literatūroje, pernelyg sudėtinga. Patikimo rezultato negautume. Todėl geriau nenutolti nuo BK leksikos, vengti kurti neaiškias sudėčių alternatyvas, o juolab šias sudėtis visiškai ignoruoti.

Vis dėlto neskubėkime teigti, kad aptartasis Įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo teksto ypatumas, gal netgi defektas, baudžiamajai justicijai darė ar gali daryti konkrečią žalą. Šiuo specialios paskirties įstatymu teikiami norminiai orientyrai, kurį – senąjį ar naująjį – BK tenka rinktis prireikus kvalifikuoti atitinkamu metu padarytas nusikalstamas veikas. Vadovaudamiesi šiais orientyrais, pasirenkame tą ar kitą BK. Kadaise buvo pripažįstama, kad senajame BK galime tik įžvelgti nusikaltimo sudėtį, o dabar, naujajame BK, jau akivaizdžiai turime numatytas nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo sudėtis. Vadinasi, tai-

[1] Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 112-4970.

kant baudžiamąjį įstatymą net ir tuomet, kai tenka rinktis iš dviejų BK, sudėčių išvengti nepavyksta. Vertinant reikliai ir formaliai, galima pasakyti, kad šiame atskirame įstatyme tiesiogiai randame materialinės ir proceso teisės bendrą sąlyčio tašką, tačiau jame šios abi teisės šakos tarsi prasilenkia, nes nepasinaudojama tokios svarbos sąvokomis kaip „nusikaltimo sudėtis“ ar „baudžiamojo nusižengimo sudėtis“. Galbūt tai kyla iš sunkiai paaiškinamos baudžiamojo proceso teisės tylos dėl sudėčių. Teisybės dėlei pridurtina, kad net ir BK teksto leidiniuose esančios dalykinės rodyklės sudėčių nenurodo, matyt, rodyklių sudarytojai jų nelaiko vertomis minėti. Nepaisant tokio sudėčių ignoravimo, baudžiamosios justicijos praktika nerodo ženklų, kad čia aptariamas teisinio reguliavimo darnos stygius jai keltų kokių nors sunkumų. Teks, matyt, dar palūkėti, kol dėl gimineingų teisės šakų norminės darnos žodį tars bendresnė baudžiamosios justicijos teorija, kurios formavimo poreikis lyg ir aiškėja.

Baudžiamųjų įstatymų taikymo aspektu pabrėžtina, kad iš kitų sudėčių labai išsiskiria vadinamoji nusikalstamos veikos sudėtis. Būtent dėl to šios publikacijos pavadinime ji ir įvardijama kaip mįslinga, netgi įterpiamas šis žodis neįprastoje vietoje, taip tarsi mėginant atskirti nusikalstamą veiką ir sudėtį. Yra to priežastis. Pačios savaime nei nusikalstamos veikos sąvoka, nei sudėties sąvoka galiojančioje baudžiamojoje teisėje ir jos teorijoje nekelia principinių abejonių. Neaiškumų atsiranda, kai jos abi lyg ir sklandžiai suliejamos į bendrą formuluotę ir pretenduoja tapti bendra sąvoka. Ji Lietuvos teisininkams gana įprasta, tačiau pažvelgus įdėmiau kelia daug teisinių ir teorinių klausimų. Kai kuriuos jų aptarsime.

2. Nusikalstamos veikos sudėties norminės egzistencijos mįslė

Pradėkime nuo paprasto klausimo: ar pagal dabar Lietuvoje galiojančią baudžiamąją teisę yra tokia nusikalstama veika, kuri nėra nei nusikaltimas, nei baudžiamasis nusižengimas, nei jų idealioji sutaptis? Jeigu yra, tai turi būti ir speciali sudėtis, pagal kurią tokia veika formaliai pripažįstama ne nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu, o tiesiog nusikalstama veika, užtraukiančia konkrečius teisinius padarinius. Tuomet reikėtų ir kvalifikavimui reikšmingos nusikalstamos veikos sudėties su jos sąvoka, struktūra ir norminiu turiniu bei taikymo teisiniais padariniais, taip pat ir su procesinio realizavimo galimybėmis. Jeigu juridiškai abstraktesnio lygmens atskirų nusikalstamų veikų, kaip egzistuojančių šalia nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų, formaliai nėra, o nusikalstamos veikos sąvokos turinį atskleidžia tik nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų teisinis bendrumas, kam tuomet reikalinga nusikalstamos veikos sudėtis? Net ir turint jos teorinę formuluotę, netgi šiokį tokį pėdsaką BK tekste, tokios sudėties taikymas konkrečiu atveju tiesiog nebūtų nei įmanomas, nei prasmingas. Geriausiu atveju turėtume tik bendro pobūdžio pasakymą, kad padaryta nusikalstama veika. Kalbos už baudžiamojo proceso ribų, kad ta ar kita veika yra nusikalstama, apskritai nesukelia ją padariusio asmens baudžiamajai atsakomybei būdingų teisinių padarinių. Vadinasi, baudžiamajai justicijai tai nėra reikšminga, nebent būtų traktuojama kaip preliminari informacija, kurią dar reikia patikrinti ir sukonkretinti. Štai taip bendrais bruožais atrodytų idealių atvejų apžvalga, kreipianti mintis į elementarius atsakymus ne nusikalstamos veikos sudėties naudai.

Baudžiamosios justicijos praktika vis dėlto yra spalvingesnė ir kraštutinis kategoriškumas ne itin sveikintinas. Pasitaiko ribinių situacijų, kai stinga informacijos apie padarytą veiką, kartu ir aiškumo, ar taikytina nusikaltimo, ar baudžiamojo nusižengimo sudėtis. Tokiomis aplinkybėmis

kalbėti apie nusikalstamos veikos sudėtį kaip abiejų skirtingų alternatyvų dalinę sintezę gal ir būtų pagrindo, tačiau, nepasiekus aiškumo, jei nėra abejonių nekeliančio vienos iš sudėčių pasirinkimo, nebūtų ir sprendimo, kurį būtų galima įforminti procesiniame dokumente. Vadinasi, bent jau teisinėje sąmonėje, kartu ir teorijoje, nusikalstamos veikos sudėties sąvoka turi pagrindą egzistuoti, tačiau savaip, pagal teisinę reikšmę neprilygdama nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėčių sąvokoms. Žinoma, geras idėjas visuomet galima perkelti ir į teisę, jeigu yra to poreikis. Ar taip išties nutiko su nusikalstamos veikos sudėtimi? Apžvelkime argumentus „už" ir „prieš".

Ieškant atsparos teiginiui, kad BK turi nusikalstamos veikos sudėties sąvoką, pirmiausia krinta į akis jau cituoti trys paskutiniai 33 straipsnio 3 dalies žodžiai „nusikalstamos veikos sudėtis". Ar šios jų rikiuotės išties pakanka tokios sudėties egzistavimui pagrįsti? Atsakymo paieškos verčia imtis patikros įvairiais aspektais. Apsistosime ties trimis: istoriniu, lingvistiniu ir sisteminiu.

2.1. Istorinis aspektas

Labai panaši užuomina į tuometinę nusikaltimo sudėtį buvo ir senajame BK. Jos lyg ir pakako, kad būtų pripažinta, jog egzistuoja bendra, universali nusikaltimo sudėties sąvoka. Vis dėlto tam tikrų abejonių liko. Geras pavyzdys čia galėtų būti citata iš prieš tris dešimtmečius išleisto baudžiamosios teisės bendrosios dalies vadovėlio: „Lietuvos BK aptariant baudžiamosios atsakomybės pagrindus nevartojama sąvoka „nusikaltimo sudėtis". Nusikaltimo sudėties sąvoka galiojančiame BK pavartota tik vieną kartą šalutiniame klausime, nustatant atsakomybę už nusikaltimą, kurį buvo atsisakyta pabaigti daryti, jeigu padarytoje veikoje yra kito nusikaltimo sudėtis (BK 17 str.). Tai, kad itin svarbi sąvoka, kurią literatūra ir teismų praktika nuolatos vartoja ir kuria pagrindžiama kaltininko atsakomybė, nėra tiesiogiai nurodyta baudžiamajame įstatyme, galima vertinti kaip šio įstatymo trūkumą"[2]. Matyti, kad nei pati sąvoka, nei jos teisinė svarba neginčijamos, o kritiškas požiūris išsakytas labiau dėl įstatymo kokybės. Kiek vėliau, nors dar naujajam BK ir neįsigaliojus, jau buvo rašoma, kad šio kodekso 2 straipsnis, aptariantis baudžiamosios atsakomybės pagrindus, tiesiogiai įveda sąvoką „nusikaltimo sudėtis". Kartu paminėta ir baudžiamojo nusižengimo sudėtis[3].

Taigi, senojo BK teksto defektas naujajame kodekse tarsi buvo pašalintas, tačiau ne iki galo. Jis vėl pasirodė kitu pavidalu, iš esmės pasikartodamas 33 straipsnio 3 dalyje. Ši dalis suredaguota taip: „Asmuo, atsisakęs vykdyti nusikalstamą įsakymą, potvarkį ar nurodymą, neatsako pagal baudžiamąjį įstatymą. Toks asmuo gali atsakyti pagal šį kodeksą tik tuo atveju, jeigu padarytoje veikoje yra kitos nusikalstamos veikos sudėtis". Tokios sudėties, niekur kitur šio BK tekste neminimos, savotiškas įvardijimas rodo buvus dėmesingumo stoką, o sykiu ir nesukontroliuotos istorinės inercijos apmaudžią apraišką įstatymų leidyboje.

2.2. Lingvistinis aspektas

Rūpimame teksto fragmente vartojamas kilmininkas šiaip jau rodytų, kad žodis „kitos" sietinas tik su nusikalstama veika, o ne su tos veikos sudėtimi. Priešingu atveju būtų parašyta „kita nusikalstamos veikos sudėtis", o tai jau aiškiai patvirtintų, kad kalbama būtent apie tokias sudėtis. Beje, BK vertime

---

[2] Abramavičius, A., *et al*. (1996). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis, p. 63.

[3] Pavilonis, V., *et al*. (2003). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis* (trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas). p. 65.

į anglų kalbą šie žodžiai išdėstyti kita tvarka: „<...> *the body of another criminal act*“. Akivaizdu, kad anglakalbiam skaitytojui čia greičiausiai nekils mintis apie bendros sąvokos, žyminčios nusikalstamos veikos sudėtį, įrašymą. Taigi, problemą pirmiausia turime originaliame lietuviškame BK tekste.

Pasistengus įmanoma interpretuoti pacituotą įstatymo tekstą ir kitaip, pabrėžiant tam tikrą sudėties teisinį būvį tiek „padarytoje veikoje“, tiek ir „kitoje nusikalstamoje veikoje“, ties kuria įstatyme paminėtas sudėties joje buvimas. Tai ne nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo, o abstraktesnis, nusikalstamos veikos lygmuo. Šiame lygmenyje turėtų būti ir nusikalstamos veikos sudėtis, bet ar čia tokia tikrai numatyta? Įstatymo tekstas nelabai aiškus: ar jame yra viena po kitos minimos iš tų pačių faktų kildinamos dvi veikos, atitinkančios skirtingas sudėtis, ar tėra ta pati viena veika, tačiau turinti arba vieną, arba kokią nors kitą nusikalstamos veikos sudėtį. Abiem atvejais galėtume daryti išvadą, kad nusikalstamos veikos sudėtys baudžiamajame įstatyme yra numatytos ir jų netgi daugiau negu viena. Tokia mintis griautų pagrindą teigti, kad BK 33 straipsnio 3 dalis įteisina nusikalstamos veikos sudėtį tik kaip bendrą teisinę abstrakciją, kuri yra vienintelė ir universali, nes tinka bet kurios veikos nusikalstamumui nusakyti. Tokiu atveju būtų gerokai paklibinta ir dabartinė baudžiamosios teisės teorija. Nebent pripažintume, kad nusikalstamos veikos sudėtis šioje konkrečioje BK teksto vietoje paminėta vien tam, kad apimtų tiek nusikaltimo, tiek ir baudžiamojo nusižengimo sudėčių įvairovę.

Taigi, kalbiniu požiūriu neatrodo, kad BK 33 straipsnio 3 dalyje išties yra pateikta viena bendra nusikalstamos veikos sudėties sąvoka. Jeigu trijų greta išdėstytų žodžių seka nėra vientisa ir nedaloma, tai jos nepakanka tam, kad pripažintume esant tokią lingvistinę konstrukciją, kuri žymi būtent nusikalstamos veikos sudėtį ir suteikia jai norminį turinį. Juolab kad aiškumo neprideda ir šios konstrukcijos artimiausias lingvistinis kontekstas.

2.3. Sisteminis aspektas

Pasidairę BK 33 straipsnio 3 dalyje pažvelkime ir plačiau. BK I skyriaus 1 straipsnio 1 dalyje išsyk minimos nusikalstamos veikos. Toliau, 2 dalies 1 punkte, pateikiama nuostata, kad šis kodeksas apibrėžia, kokios veikos yra nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai. Čia pat, 2 straipsnio 4 dalyje, pasakyta, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Matant visa tai, rasti įrašą apie nusikalstamos veikos sudėtį tik BK V skyriaus, įvardyto kaip „Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės“, 33 straipsnyje yra gana keista. Jau minėjome, kad dar gerokai seniau buvo pastebėta, jog tokia principinės svarbos nuostata dėl sudėties pasirodė akivaizdžiai per vėlai ir labai nutolta nuo BK bendrųjų, fundamentalių nuostatų. Jose randame tokius terminus ir sąvokas kaip „veika“, „nusikalstama veika“, „nusikaltimas“, „baudžiamasis nusižengimas“, „nusikaltimo sudėtis“, „baudžiamojo nusižengimo sudėtis“. Visa tai BK I skyriuje yra, išskyrus „nusikalstamos veikos sudėtį“, kuriai lyg būtų skirta kita, atsitiktinė, marginalinė, vieta. Ši sudėtis niekur baudžiamajame įstatyme nėra nei neginčytinai paminėta, nei apibrėžta, nei *expressis verbis* suskirstyta į dvi rūšis, kaip tai padaryta BK 10 straipsnyje dėl nusikalstamų veikų. Tokie faktai sustiprina abejonę BK 33 straipsnio 3 dalies tekstu kaip tokiu, kuris neva įtvirtina nusikalstamos veikos sudėtį, kažkiek gimininga nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėtims.

BK III skyriaus „Nusikaltimas ir baudžiamasis nusižengimas“ 10 straipsnyje pasakyta, kad nusikalstamos veikos skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Tokio skirstymo išimčių nėra. Vadinasi, nėra tokios nusikalstamos veikos, kuri nebūtų nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas. Tai reiškia, kad baudžiamąjį įstatymą privalu taikyti parenkant atitinkamo abstrakcijos lygio – būtent nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų – sudėtis. Jos abi susijusios su turinčiu bendrumų, tačiau tuo pat metu ir skirtingu teisiniu reguliavimu. Tai vėlgi argumentas, kad „nusikalstamos veikos sudėtis“ pernelyg abstrakti ir bent jau kvalifikavimui netinka, nes būtų neįmanoma nei tokią kvalifikaciją tiksliai išreikšti procesiniame dokumente, nei įsivaizduoti konkrečius tokios sudėties taikymo teisinius padarinius.

Maža to, nėra lengva suprasti, kodėl BK tekste turime skirtingas nuorodas į sudėtis, jeigu tam tikros reguliavimo taisyklės labai panašios, netgi identiškos. Palyginkime BK 23 straipsnio 2 dalies ir 33 straipsnio 3 dalies tekstus. Pirmuoju atveju asmuo, savo noru atsisakęs pabaigti nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, pagal BK atsako tik tuo atveju, jeigu padarytoje veikoje yra kito nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtis. Antruoju atveju asmuo, atsisakęs vykdyti nusikalstamą įsakymą, potvarkį ar nurodymą, pagal baudžiamąjį įstatymą už tai neatsako, nebent jo padarytoje veikoje yra kitos nusikalstamos veikos sudėtis. Vadinasi, esant tam tikroms sąlygoms, tokia pati baudžiamosios atsakomybės eventualaus taikymo taisyklė šiuose abiejuose straipsniuose dėl neaiškių priežasčių nusakoma nevienodai, nurodant skirtingo abstrakcijos lygio sudėtis. Pirmuoju atveju turime aiškų, sunkiai užginčijamą orientavimą į justicijai įprastų teisinių standartų – nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėčių parinkimo taisyklę, o antruoju atveju dėl įrašytų žodžių apie nusikalstamos veikos sudėtį akivaizdu, kad įstatymo taikymo galimybė nusakyta skirtingu, neįprastu, taigi kvestionuotinu tekstu.

2.4. Dėl neaiškumų teisinės reikšmės

Pateikta apžvalga pagal tris minėtus aspektus kelia sunkiai įveikiamų abejonių dėl nusikalstamos veikos sudėties egzistavimo baudžiamajame įstatyme, o juolab dėl jos teisinės reikšmės. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne sykį pažymėjo, kad vienas esminių Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinis tikrumas ir teisinis aiškumas. Šis imperatyvas nustato tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui, jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių[4]. Atrodo, kad nusikalstamos veikos sudėtį baudžiamajame įstatyme kaip tik ir turime kaip taisytiną neaiškumą. Čia galimi variantai. Paprasčiausia būtų BK 33 straipsnio 3 dalį perredaguoti taip, kaip tai padaryta BK 23 straipsnio 2 dalyje. Tuomet BK neliktų jokio nusikalstamos veikos sudėties sąvokos pėdsako. Ši gyvuotų vien teorijoje. Galbūt įmanomas ir priešingas sprendimas, nusikalstamos veikos sudėtį formaliai įteisinant ir netgi suskirstant į nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėtis. Didelės naudos iš to nebūtų, tačiau įgytume teisinį pagrindą parinkti tinkamą veikų kvalifikavimo abstrakcijos lygmenį, t. y. formalią galimybę pereiti nuo abstraktesnės nusikalstamos veikos sudėties prie konkretesnių nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėčių kaip kvalifikavimo teisinės prielaidos. Kol kas tokio perėjimo pagrindas tėra profesinė teisinė sąmonė, baudžiamosios teisės teorija ir justicijos praktika.

[4] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas Nr. KT-50-A-N4/2022.

Atkreiptinas dėmesys į dar vieną svarbų momentą. Išsakytas kritiškas požiūris į nusikalstamos veikos sudėtį nereiškia, kad abejonės dėl jos iškreipia BK 33 straipsnio 3 dalies norminį turinį. Jį gelbsti teksto visuma. Ar pripažintume, ar atmestume nusikalstamos veikos sudėties egzistavimą BK, minėtas turinys netampa sunkiai suprantamas ar netgi bereikšmis. Tam tikrais specifiniais atvejais jis įgyja taikomąją reikšmę kaip norminis orientyras, nurodantis tiek kvalifikavimo kliūtį, tiek ir galimo padarytos veikos kvalifikavimo perspektyvą. Tokia kliūtis yra aiškus draudimas pradėti baudžiamąjį persekiojimą už tai, kad atsisakoma vykdyti nusikalstamą įsakymą, potvarkį ar nurodymą. Savo ruožtu baudžiamosios atsakomybės perspektyva lieka menkai apibrėžta, nesukonkretinus nuorodų į BK specialiąją dalį. Tai, kad straipsnio dispozicijoje įrašomi žodžiai „kitos nusikalstamos veikos sudėtis“, reiškia, kad nukreipiama ne vien į nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėtis, bet ir į jų platų teisinį kontekstą. Juk šios sudėtys irgi netaikomos izoliuotai nuo vientisos baudžiamosios teisės ir proceso sistemos, taigi turi svarbų teisinį kontekstą, kuris, beje, kvalifikavimo teorijoje retai patraukia dėmesį. Vadinasi, jeigu ir pripažintume nusikalstamos veikos sudėčiai teisinę reikšmę, ji būtų specifinė ir siaura. Ji būtų paranki kaip abstrakti formuluotė, kuria siekiama glaustai nusakyti aprėpiamas įvairias tiek nusikaltimų, taip ir baudžiamųjų nusižengimų sudėtis. Tokiu atveju įmanomas ir jos taikymas, tačiau ne kaip tradicinio kvalifikavimo veiksmas, o greičiau kaip šiam galimam veiksmui atlikti numatyta išankstinė patikros, pasiruošimo, orientavimo, t. y. pagalbinė, misija. Teisinio reguliavimo požiūriu ši misija turėtų vietą už nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėčių erdvės, jų norminiame kontekste.

3. Nusikalstamos veikos sudėtis baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teorijoje

Kuriam laikui palikime baudžiamuosius įstatymus ir pažvelkime į keletą su nusikalstamos veikos sudėties tematika susijusios teorinės minties autoritetingų šaltinių. Rasime nemenką idėjų ir požiūrių įvairovę. Pasitaiko, kad nusikalstamos veikos sudėtis atskiro dėmesio apskritai nesulaukia, nes apsiribojama vien įstatymo teksto pakartojimu. Tai matome, pavyzdžiui, BK bendrosios dalies komentaro pirmajame tome, kur be jokių paaiškinimų tik paminima šio kodekso 33 straipsnio 3 dalyje esanti „kitos nusikalstamos veikos sudėtis“[5]. Yra ir kitų kraštutinumų. Kartais ši sąvoka sureikšminama tiek, kad vartojama kaip bendresnis pasakymas, aiškinant, kad ji tinka visų nusikalstamų veikų – nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų – kvalifikavimo atvejams.

Prof. V. Piesliakas savo monografijoje nusikalstamos veikos sudėties problematikai aptarti teikė tikrai daug dėmesio. Ištisas pirmosios knygos šeštasis skyrius parašytas apie nusikalstamos veikos sudėtį, jos sampratą ir požymius. Pacituosime svarbų fragmentą: „Nusikalstamos veikos sudėtis – tai mokslinė abstrakcija, teisės mokslo išradimas, įrankis padaryti išvadą apie nusikalstamą veikos pobūdį. Tai nusikalstamo reiškinio teisinė išraiška, teisinis apvalkalas, įrėminimas. Tačiau jis yra būtinas išvadai apie nusikalstamą veiką padaryti. Tik bylą tiriant ir atliekant teisminį nagrinėjimą įrodžius visus inkriminuotus nusikalstamos veikos sudėties požymius, galima pavadinti veiką nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu“[6]. Po šios citatos

[5] Prapiestis, J., *et al*. (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Bendroji dalis. 1–98 straipsniai. p. 213.
[6] Piesliakas V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. p. 178.

eina monografijos tekstas, kuriame matome, kad panašių pažiūrų laikėsi ir kadaise garsus, įtakingas estų baudžiamosios teisės profesorius I. Rebane.

Prof. A. Abramavičius, baudžiamosios teisės bendrosios dalies naujausio vadovėlio pirmosios knygos VII skyriuje taip pat komentavęs nusikalstamos veikos sudėties klausimus, atkreipė dėmesį, kad Lietuvos baudžiamieji įstatymai nepateikia nusikalstamos veikos sudėties sąvokos. Iš vyraujančių nuomonių dėl jos profesorius linkęs atiduoti pirmenybę tai, kuri nusikalstamos veikos sudėtį sieja su įstatyme įtvirtintais pavojingos veikos požymiais. Pabrėžiama ir tai, kad nusikalstamos veikos sudėtis turi didelę reikšmę teisingam nusikalstamų veikų kvalifikavimui: „Nusikalstamų veikų kvalifikavimas – tai padarytos veikos požymių ir BK Specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje numatytos nusikalstamos veikos sudėties tapatumo nustatymas ir įtvirtinimas procesiniuose dokumentuose“[7].

Minėto vadovėlio XV skyriuje prof. G. Švedas pasisakė bene įdomiausiu svarstomos tematikos klausimu dėl nusikalstamų veikų idealiosios sutapties. Jo nuomone, „Lietuvos teismų praktikoje ir baudžiamosios teisės doktrinoje pabrėžiama, kad idealiosios sutapties atveju išsamus vieningą veiką sudarančių faktų teisinis vertinimas neišvengiamai reikalauja taikyti daugiau negu vieną, t. y. dvi ar daugiau nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėčių, iš kurių kiekviena turi skirtingą, savarankišką raišką baudžiamojo įstatymo tekste“[8]. Išties idealiosios sutapties kaip teisinio, nors BK detaliau ir nesureguliuoto, reiškinio situacija leistų kelti provokuojamą klausimą: ar kvalifikuojant bendrą veiką ir taikant kartu nusikaltimų bei baudžiamųjų nusižengimų sudėtis nebūtų pagrindo pasinaudoti nusikalstamos veikos sudėtimi kaip bendresniu teisinio vertinimo standartu? Gal tokiu atveju net idealiosios sutapties nebereikėtų, jeigu pavyktų tinkamai sureguliuoti sankcijų ir kitus reikalus? Kol kas vis dėlto atsakymas būtų neigiamas, kaip tai matyti ir iš ką tik pacituoto teksto. Galimybės pateikti nuorodą į nusikalstamos veikos, o ne nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo, sudėties konkretų šaltinį BK specialiojoje dalyje tiesiog nėra.

Panašias teorines tezes išsakė ir baudžiamojo proceso teisės specialistai. Pavyzdžiui, doc. M. Kazlauskas, apibūdindamas nuosprendžio aprašomajai daliai keliamus reikalavimus, vieną iš jų išdėstė taip: „Šioje nuosprendžio vietoje teismo nustatyta veika turi būti aprašyta taip, kad ji atitiktų baudžiamojo įstatymo dispozicijos turinį, t. y. reikia nurodyti visus, tiek pagrindinius, tiek fakultatyvinius, nusikalstamos veikos sudėties elementus, nusikalstamos veikos įvykdymo laipsnį ir visa, kas reikšminga nusikalstamai veikai kvalifikuoti“[9]. Analogiškai pasisakyta ikiteisminio tyrimo rekomendacijose prokurorams[10]. Šio poįstatyminio akto 5.4 papunktyje rašoma: „Įtarime turi būti aiškiai ir konkrečiai aprašyta nusikalstama veika (padarymo vieta, laikas, kitos aplinkybės) nurodant inkriminuojamos nusikalstamos veikos sudėties požymius, nustatytus konkrečiame BK straipsnyje, dalyje, punkte“. Rekomendacijos esmė suprantama, tačiau, vadovaujantis ja paraidžiui, būtų pripažįstama nusikalstamos veikos sudėties egzistencija. Tektų ieškoti, kuriame gi BK specialiosios dalies straipsnyje, jo dalyje ar punkte yra nusikalstamos veikos, o ne nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtis. Tačiau justicijos praktikoje ši problema net nepastebima. Suformuota profesinė teisinė sąmonė išsyk nusitaiko į BK numatytas

---

[7] Švedas G., *et al*. (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Pirmoji knyga. Vadovėlis. p. 167.

[8] Švedas G., *et al*. (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Pirmoji knyga. Vadovėlis. p. 397.

[9] Goda, G., *et al*. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. p. 466.

[10] Rekomendacijos dėl pranešimo apie įtarimą parengimo ir nusikalstamų veikų perkvalifikavimo ikiteisminio tyrimo metu, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2014 m. liepos 24 d. įsakymu (2017).

reikiamo abstrakcijos lygmens sudėtis, nors aiškaus teisinio pagrindo, kad būtų toks perėjimas, nėra. Privaloma nuoroda į BK specialiosios dalies straipsnį, jo dalį ar punktą surašant procesinį dokumentą reiškia, kad reikalingos sudėties parinkimo, kitaip tariant, kvalifikavimo, operacija jau atlikta, parinkus reikiamą abstrakcijos lygmenį. Taigi, pritaikius nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį, tam tikras kvalifikuojamos net ir „nusikalstamos veikos“ teisinis virsmas, savo reikšme priklausantis nuo baudžiamojo proceso stadijos, į nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą jau būna įvykęs, nepalikdamas jokių nusikalstamos veikos sudėties taikymo žymių.

4. Baigiamosios pastabos dėl nusikalstamos veikos sudėties traktuotės

Polinkis aiškinti nusikalstamos veikos sudėtį atsietai nuo BK 33 straipsnio 3 dalies atveria beveik neribotas galimybes reikštis teorinei minčiai. Izoliuojant tekste šią konstrukciją nuo artimiausio teisinio konteksto, prarandamas jos kad ir nedidelio norminio krūvio aiškumas, ryškėja ambicija šios sudėties traktuotę artinti prie nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėčių. Tai nėra perspektyvu, kol dabartinis teisinis reguliavimas išlieka nepakitęs. Nusikalstamos veikos sudėtis, tegu ir teisininkams įprasta sąvoka, nėra toks padarytų veikų teisinio įvertinimo kriterijus, kokį pripažįstame nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo sudėtims. Ji BK nėra aiškiai numatyta ir todėl įsivaizduojama tik apytikriai arba, jeigu pasistengus BK 33 straipsnio 3 dalyje ir įžvelgiama, tegali būti laikoma nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėčių teisinio konteksto dalimi. Vadinasi, ir jos kaip sąvokos vartojimas privalo būti dėmesingas, tikslus, vengiant tapatinimo su nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtimis.

IŠVADOS

1. BK 33 straipsnio 3 dalies teksto pabaigos žodžiai gali būti interpretuojami įvairiai ir neleidžia nei kategoriškai patvirtinti, nei visiškai paneigti nusikalstamos veikos sudėties sąvokos egzistavimo baudžiamajame įstatyme.

2. Neaiškumas dėl nusikalstamos veikos sudėties nedaro esminės įtakos BK 33 straipsnio 3 dalies norminiam turiniui, kur nustatyta viena iš kliūčių padarytų nusikalstamų veikų kvalifikavimui ir pastarojo eventuali perspektyva.

3. Darant prielaidą, kad nusikalstamos veikos sudėtis baudžiamajame įstatyme numatyta, ji teturi tam tikrą ribotą norminį krūvį, taigi neprilygsta nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų sudėtims ir negali būti tiesiogiai panaudojama nusikalstamų veikų kvalifikavimui.

4. Baudžiamosios teisės teorijoje nusikalstamos veikos sudėtis išlieka problema, ji aiškinama nepakankamai išsamiai, atsiliekant nuo baudžiamųjų įstatymų raidos. Ši sąvoka dar neturi tikslaus visuotinai pripažįstamo apibrėžimo. Dažnai ji vartojama nedėmesingai ir pernelyg laisvai.

5. Konstitucinės jurisprudencijos nuostata, pabrėžianti teisinio reguliavimo aiškumo svarbą, verčia pašalinti dėl nusikalstamos veikos sudėties kylančias teisines abejones. Tai įmanoma BK tekste nusikalstamos veikos sudėtį kaip sąvoką arba tiksliai įtvirtinant *expressis verbis*, kam vargu ar pasiruošta, arba panaikinant. Antruoju atveju BK 33 straipsnio 3 dalyje teksto fragmentas „kitos nusikalstamos veikos sudėtis“ keistinas tikslesniu pasakymu „kita nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtis“.

THE MYSTERIOUS COMPOSITION OF THE CRIMINAL ACT

Egidijus Bieliūnas

Summary

The article develops the idea that there are insurmountable doubts about the expression of the concept of criminal offence in the Lithuanian version of the Criminal Code. This is inconsistent with the constitutional provision that legal regulation must be clear and unambiguous.

The last three words of Article 33(3) of the CC do not necessarily form a coherent linguistic construction which, as it were, establishes the concept of the body of a criminal offence. This assessment is supported by a number of historical, linguistic and systemic arguments. Even if the law were to recognise the existence of this enigmatic composition, its normative content and its potential for application mean that it must be treated as specific, not equivalent to the constituent elements of crimes and misdemeanours, and therefore not directly suitable for qualification.

Under the current legal framework, the body of a criminal offence remain essentially a concept that covers only the commonalities between the constituent elements of crimes and misdemeanours. The concept is rooted in theory and in professional legal consciousness, but it is not always understood and used accurately. This is due to the uncritical adoption of historical experience and insufficient attention to the current CC.

The ambiguity should be removed by expressing the body of criminal act as a concept in the text of the CC or, on the contrary, by deleting it, by replacing the expression ‚the body of another criminal act' in Article 33(3) of the CC with the more precise expression ‚the body of another crime or criminal offence'.

Keywords: body of criminal act, body of a crime, body of a criminal offence

LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO VAIDMUO FORMUOJANT TEISMŲ PRAKTIKĄ PREKYBOS ŽMONĖMIS BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE

Dr. Aurelijus Gutauskas,
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorius,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas (2013–2022),
šio skyriaus pirmininkas (2017–2022),
<Aurelijus.Gutauskas@lrkt.lt>

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjami kasacinės instancijos teismo praktikoje suformuluoti kai kurie prekybos žmonėmis normos taikymo standartai. Atskleidžiamos principinės nuostatos (taisyklės), vertinant sudėtingą prekybos žmonėmis objektyviųjų požymių struktūrą, nustatančią daug alternatyvių veikų, poveikio būdų ir išnaudojimo formų. Taip pat, remiantis naujausia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, identifikuojamos atskiros prekybos žmonėmis nusikaltimo kvalifikavimo problemos. Automatinis šios normos taikymas visais atvejais, kai prieš žmogų buvo panaudota apgaulė, buvo smurtaujama ar grasinama, ne tik neatitinka baudžiamojo įstatymo paskirties, bet ir sukelia abejonių dėl baudžiamosios atsakomybės kaip *ultima ratio* (paskutinė priemonė) taikymo pagrįstumo, proporcingumo ir veiksmingumo. Todėl, atsižvelgdami į prekybos žmonėmis normos svarbą, ginamas vertybes ir paskirtį, teismai turėtų itin atsakingai įvertinti objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visumą, motyvuotai pagrįsti savo išvadas dėl šio straipsnio taikymo ir nustatyti pagrįstas taikymo ribas. Kasacinės instancijos teismo formuojama praktika, pripažįstant tokias nusikalstamas veikas kaip prekyba žmonėmis, yra nuosekli, neprieštaringa, giliai argumentuota, aiški. Įvertinus naujausią kasacinės instancijos teismo praktiką prekybos žmonėmis srityje, pažymėtina, jog žemesnės instancijos teismai nuo teorinių BK 147 ir 157 straipsniuose nurodytų veikų kvalifikavimo aspektų nukrypsta nežymiai. Formuojama nuosekli asmens laisvės varžymo mechanizmo nustatymo, aukos pažeidžiamumo, priklausomumo, apgaulės požymių turinio atskleidimo praktika.

Raktiniai žodžiai: kasacinės instancijos teismas, prekyba žmonėmis, žmogaus laisvė, išnaudojimas, pažeidžiamumas.

ĮVADAS

Remiantis „Global Slavery Index“ duomenimis, visame pasaulyje 49,6 milijono žmonių gyvena vergijoje, iš jų kas 4-as yra vaikas. 54 proc. visų žmonių, gyvenančių vergijoje, sudaro moterys, 27,6 milijono žmonių dirba priverstinį darbą, o 22 milijonai žmonių yra priverstinėse santuokose. Naujausiais 2023 m. duomenimis, iš 47 valstybių Lietuva užima 25 vietą pagal apytikriai apskaičiuotą šiuolaikinėje vergovėje esančių žmonių paplitimą, o būtent Lietuvoje yra 17 tūkstančių žmonių, kurie yra šiuolaikinėje vergovėje[1].

Niekam nekelia abejonių, ką mes įvardijame prekybos žmonėmis veika ar reiškiniu apskritai. Tai įvairūs sandoriai, kurių objektas yra žmogus ir kurie sudaromi siekiant išnaudoti tą žmogų. Prekyba žmonėmis tiek tarptautinėje, tiek Europos Sąjungos teisėje traktuojama kaip šiuolaikinė vergijos (asmens išnaudojimo) forma ir pripažįstama šiurkščiu pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimu, kuris yra nesuderinamas su demokratine visuomene ir jos vertybėmis. Prekybos žmonėmis atveju svarbu konstatuoti, kad su asmeniu yra elgiamasi lyg su daiktu, juo disponuojama kaip preke, varžoma jo laisvė ir valia. Tikslios išnaudojimo formos įvairiose šalyse skiriasi priklausomai nuo socialinės ir teisinės aplinkos, skirtingų jurisdikcijų. Prekeiviai žmonėmis taip pat pritaiko savo veiklą reaguodami į kovą su prekyba žmonėmis, todėl prekybos žmonėmis tendencijos laikui bėgant kinta. Įprastus, teisėsaugai žinomus prekybos žmonėmis būdus keičia naujos prekybos žmonėmis formos, nauji *modus operandi* (veikimo būdai). Šių dienų prekyba žmonėmis ir jos etapai nuo verbavimo iki aukų išnaudojimo intensyviai persikelia į kibernetinę erdvę. Šioje erdvėje nėra tarptautinių sienų ir dar neturime pakankamai įgūdžių bei priemonių, kad nustatytume aukas, patrauktume prekeivius baudžiamojon atsakomybėn. Aukų verbavimas, gabenimo organizavimas vyksta elektroninėje erdvėje. Aukų ieškoma ir per socialinius tinklus, mobiliąsias programėles. Šiuolaikiniai prekeiviai žmonėmis – šalti, egoistiški, žiūrintys į nukentėjusiuosius iš aukšto kaip į žemesnes beteises būtybes, ne kaip į žmones, o kaip į darbo įrankius. Jie turi tik vieną tikslą, t. y. siekia pelno išnaudodami nukentėjusiuosius.

Tikroji problema šiandien yra suprasti šį reiškinį ir daugybę jo aspektų, kad būtų galima rasti tinkamas priemones jam veiksmingai kontroliuoti. Didėjanti nelegali migracija ir valstybių nesugebėjimas reguliuoti šiuos srautus, auganti prostitucijos, fizinio darbo paklausa, žmonių kontrabanda ir jos smurtinis priedas – prekyba žmonėmis – suteikia nusikaltėliams plačias galimybes veikti. Dabartinė kovos su prekyba žmonėmis politika skirstoma į tris kategorijas: a) prevencija ir atgrasymas, b) teisėsaugos institucijų veikla ir baudžiamasis persekiojimas už prekybą žmonėmis, c) prekybos žmonėmis aukų apsauga, reabilitacija ir pagalba joms. Tačiau šie oficialūs veiksmai, deja, susiduria su daugeliu problemų, kaip antai fragmentiški įrodymai bylose, teismų priimamų sprendimų brokas, silpnos socialinės institucijos, susiduriančios su logistikos problemomis ir nepakankamais profesiniais gebėjimais teikti paramą asmenims, nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis. Tokia situacija netiesiogiai paranki nusikaltėlių nebaudžiamumui ir jį didina, taip išlieka galimybė pakartotinai prekiauti žmonėmis. Netgi tada,

[1] *Global Slavery Index, Walk Free* [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.walkfree.org/global-slavery-index/.

kai nukentėjusieji sutinka duoti parodymus ir byla perduodama teismui, proceso sėkmė negarantuota. Todėl, kad kaltinamieji yra labai gynybiški, turi gerus advokatus, taikliai apeliuoja atrasdami silpnus kaltinimo taškus, ypač nukentėjusiųjų parodymų nepatikimumą, išryškina visus prieštaravimus ir dažnai laimi procesą: arba visiškai išteisinami, arba jų veikos perkvalifikuojamos į švelniau baudžiamus – pelnymąsi iš kito asmens prostitucijos arba įtraukimą į prostituciją. Be to, liudytojai tokiose bylose – nepastovūs, ryžtas duoti parodymus greitai praeina, jie stokoja tokios procesinės savybės kaip patikimumas.

Žemesnės instancijos teismai sulaukia priekaištų dėl savo padaromų išvadų, kad nukentėjusiųjų valios laisvė pasirinkti dirbti ar nedirbti vienokį ar kitokį darbą nebuvo suvaržyta, jie galėjo laisvai apsispręsti, pasirinkti savo elgesio variantą. Tokios išvados paprastai padaromos todėl, kad teismas tinkamai neišanalizuoja byloje esančių duomenų, kurie atskleidžia prekybos žmonėmis požymius, jog buvo panaudota apgaulė ir pasinaudota nukentėjusiųjų pažeidžiamumu ir priklausomumu. Taip pat teismas neįsigilina į nukentėjusiųjų verbavimo bei jų tolesnio išnaudojimo mechanizmą kaip vientisą sistemą ir, priešingai teismų praktikai, nepripažįsta, kad apgaulės prieš nukentėjusiuosius panaudojimas ir pasinaudojimas jų pažeidžiamumu bei priklausomumu yra nukentėjusiųjų pasirinkimo laisvės suvaržymo ir jų valios palenkimo būdai, nurodyti BK 147 straipsnyje. Pasitaiko atvejų, kad teismai, pavyzdžiui, apgaulės požymį apžvelgia tik iš dalies, priklausomumo požymio visiškai nenagrinėja ir nepateikia jokių įrodymų, kurie patvirtintų ar paneigtų naudojimąsi nukentėjusiojo priklausomumu ar pažeidžiamumu.

Nors Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – ir kasacinės instancijos teismas) praktikoje baudžiamųjų bylų, susijusių su prekyba žmonėmis, nagrinėjimas nėra dažnas atvejis, vis dėlto Teismas jau yra suformavęs kai kuriuos šios normos taikymo standartus ir tai įtvirtinęs savo teisminiuose precedentuose. Antai turime visų instancijų teismų atliktas patikras – dėl žmonių seksualinio išnaudojimo, dėl nepilnamečių išnaudojimo nusikalstamoms veikoms daryti, dėl prekybos vaikais suaugusiems asmenims, dėl prekybos žmonėmis kitokiam seksualiniam išnaudojimui, dėl merginų išnaudojimo internete pornografijai, dėl išnaudojimo priverstiniam darbui ir kt.

Tad straipsnio autoriaus tikslas ir uždaviniai – atskleisti principines nuostatas (taisykles), suformuotas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, vertinant sudėtingą prekybos žmonėmis objektyviųjų požymių struktūrą, kuri nustato daug alternatyvių veikų, poveikio būdų ir išnaudojimo formų. Taip pat, remiantis naujausia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, identifikuoti atskiras prekybos žmonėmis nusikaltimo kvalifikavimo problemas. Tai svarbu dėl to, kad atsiranda sąlygos netinkamai taikyti šią normą ir pernelyg išplėsti jos taikymo sritį. O juk gynybos argumentai dažniausiai ir yra nukreipti į tai, kad teismai, nuteisdami asmenis už prekybą žmonėmis, per plačiai aiškino šio straipsnio sudėties požymius, neatskleidė jų turinio. Automatinis šios normos taikymas visais atvejais, kai prieš žmogų buvo panaudota apgaulė, prieš jį buvo smurtaujama ar jam grasinama, ne tik neatitinka baudžiamojo įstatymo paskirties, bet ir sukelia abejonių dėl baudžiamosios atsakomybės kaip *ultima ratio* (paskutinė priemonė) taikymo pagrįstumo, proporcingumo ir veiksmingumo.

Todėl, atsižvelgdami į prekybos žmonėmis normos svarbą, ginamas vertybes ir paskirtį, teismai turėtų itin atsakingai įvertinti objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visumą, motyvuotai pagrįsti savo išvadas dėl šio straipsnio taikymo ir nustatyti pagrįstas taikymo ribas.

Prekyba žmonėmis yra nusikalstama veika, apimanti skirtingus aspektus. Lietuvoje baudžiamąją atsakomybę už prekybą žmonėmis ir šios nusikalstamos veikos sampratą nagrinėjo A. Gutauskas, O. Fedosiukas, D. Mickevičius, R. Burda, E. Gruodytė ir R. Krikščiūnas, S. Nikartas, D. Bolzonas ir A. Drakšienė, A. Urbelionytė. Prekybos žmonėmis prevencijos aspektus analizavo I. Bazylevkas ir V. Pajaujis, R. Sirgedienė, N. Grigutytė, R. Augutienė ir K. Mišinienė, R. Žekonis.

1. Žmogaus laisvės suvaržymas – kaip pagrindinė prekybos žmonėmis nusikaltimo padarymo ašis

Prekyba žmonėmis yra priskiriama nusikaltimams asmens laisvei ir veika gali būti kvalifikuojama kaip BK 147 straipsnyje nurodytas nusikaltimas tik nustačius, jog buvo pažeista žmogaus laisvė. Todėl akivaizdu, kad yra svarbu nustatyti atitinkamo poveikio nukentėjusiajam, siekiant suvaržyti jo laisvę, faktą. Priešingumo laisvei įrodinėjimas yra kertinė baudžiamosios bylos ašis. Niekas nenori būti nuteistas už prekybą žmonėmis. Taigi kaltinamųjų gynyba nukreipta į tai, jog visais būdais bandoma taip interpretuoti įvykius ir faktus, kad tik nesimatytų jokio varžymo, atrodytų, kad žmogus buvo laisvas, bet kada galėjo nuo kaltininkų pabėgti, bet nepabėgo ar galėjo kviestis (ieškoti) pagalbos, bet to nedarė ir pan.

Laisvė gali būti suprantama ne tik kaip fizinė žmogaus laisvė (galimybė daryti kūno judesius, judėti erdvėje, pasirinkti buvimo vietą), bet ir kaip jo valios laisvė (gebėjimas nuspręsti ir veikti savarankiškai, galimybė pasirinkti savo elgesio variantą, rinktis iš keleto apsisprendimo ir veikimo alternatyvų ir pan.). Pažeisti kito žmogaus valios laisvę reiškia atimti galimybę pačiam pasirinkti elgesio variantą arba priversti jį elgtis taip, kaip nori kaltininkas.

Pagal teismų praktiką, asmens laisvės suvaržymas prekybos žmonėmis bylose gali būti susijęs tiek su visiška, tiek su daline kito žmogaus sprendimų ir veiksmų kontrole. Pavyzdžiui, asmens laisvės suvaržymo pasinaudojant jo pažeidžiamumu ar priklausomumu atvejais pirmiausia pažeidžiama asmens valios laisvė, o prievartinė tokios veikos esmė užmaskuota tam tikru kaltininko ir aukos susitarimu, kai dėl susiklosčiusių aplinkybių auka sutinka būti kontroliuojama ir išnaudojama[2]. Štai baudžiamojoje byloje nukentėjusiųjų laisvė pasirinkti sau priimtiną elgesio variantą jau buvo apribota, pasinaudojant jų pažeidžiamumu dėl sunkios materialinės padėties, pasiūlius ženklų piniginį atlygį už narkotinių medžiagų gabenimą. Nukentėjusiųjų laisvė buvo ribojama ir toliau jas kontroliuojant jau po to, kai jos sutiko vykti ir nuvyko į Kolumbiją. Nukentėjusiosios, neturėdamos pinigų nei pragyventi, nei grįžti į Lietuvą, Kolumbijoje buvo išimtinai priklausomos nuo išnaudotojo[3].

Kai kurios alternatyvios prekybos žmonėmis veikos (sandoriai) pačios savaime yra susijusios su laisvės varžymu (pavyzdžiui, laikymas nelaisvėje žmogaus), kitos veikos (išskyrus verbavimą) duoda užuominą į tai, kad žmogaus laisvė yra suvaržyta, nes nesuvaržius laisvės žmogaus pirkimas, pardavimas ir kiti nurodyti veiksmai sunkiai įgyvendinami. Tam tikrais atvejais laisvės suvaržymą gali lemti ne pati veika (sandoris), o poveikio būdas (pavyzdžiui, pasinaudojimas nukentėjusio asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, fizinio smurto naudojimas). Lietuvos Aukščiausiasis

[2] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-258-788/2022.
[3] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. Nr. 2K-243-387/2023.

Teismas išnaudojimo priverstiniam darbui prekybos žmonėmis byloje atkreipė dėmesį į tai, jog verbavimo atveju laisvės varžymui nustatyti reikia atskiro ir detalesnio pagrindimo. Ypač tada, kai verbuojant žmogų poveikis yra daromas naudojant apgaulę, o išnaudojimo tikslas yra susijęs su darbo santykiais. Kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad nekyla abejonių, jog atlyginimas už darbą ir jo dydis dažniausiai yra pagrindiniai veiksniai, lemiantys žmogaus apsisprendimą dirbti kažkokį konkretų darbą. Tačiau ne bet koks žmogaus suklaidinimas dėl žadamo mokėti atlyginimo dydžio, darbo pobūdžio ar kitų sąlygų, lėmusių žmogaus apsisprendimą sutikti su siūlomu darbu, gali būti vertinamas kaip prekybos žmonėmis požymis. Priešingu atveju bet kokie teisės pažeidimai darbo santykių srityje ar bet kokia apgaulė, tarp jų ir susijusi su darbo sąlygomis ar žadamo atlyginimo dydžiu, gali būti nepagrįstai vertinama kaip prekyba žmonėmis. Todėl aptariamais atvejais tam, kad veika būtų kvalifikuojama kaip prekyba žmonėmis, būtina nustatyti, jog verbavimu ir apgaule buvo siekiama taip palenkti ar suvaržyti aukos laisvę, kad ši fiziškai arba dėl palaužtos valios pakliūtų kaltininko įtakon, būtų kontroliuojama, negalėtų pasirinkti kitokio elgesio varianto, kaip tik paklusti kaltininko valiai – būti išnaudojama[4]. Šioje baudžiamojoje byloje teisėjų kolegija tokių aplinkybių nenustatė. Priešingai, bylos duomenys patvirtino, kad nukentėjusieji galėjo laisvai pasirinkti savo elgesio variantą, bet kada galėjo išeiti iš darbo ir nedirbti, kai kurie atvykę iš viso nepradėjo dirbti, kiti ne kartą buvo grįžę į Lietuvą atostogauti, tačiau po to vėl grįžo dirbti į tą pačią vietą.

2. Kai kurių prekybos žmonėmis nusikaltimo objektyviųjų požymių turinio aiškinimo ypatumai kasacinės instancijos teismo praktikoje

Vertinant prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties požymius, kasacinės instancijos teismo praktikoje aktualu tampa atsakyti į klausimą, ar žemesnės instancijos teismai pagrįstai konstatavo išnaudojimo tikslą, prekeivių padarytų veiksmų priešingumą nukentėjusiųjų laisvei, jų verbavimo, apgaulės ir pasinaudojimo pažeidžiamumu ir priklausomumu faktus.

Šis pavojingas nusikaltimas paprastai prasideda nuo žmonių verbavimo proceso. Verbavimu yra laikytinas toks elgesys, kuriuo siekiama įtraukti asmenį į tam tikrus veiksmus taip, kad būtų galima suvaržyti jo laisvę, jį kontroliuoti ir atitinkamai išnaudoti. Kasacinės instancijos teismo praktikoje verbavimas suprantamas kaip kito žmogaus skatinimas (įtikinėjimas, pažadai, siūlymai) išnaudojimo tikslais atlikti veiksmus (duoti sutikimą, vykti į užsienį ir pan.), kurie leistų vėliau tą žmogų išnaudoti laisvę varžančios kontrolės sąlygomis. Tai iš esmės aktyvūs kaltininko veiksmai, kuriais siekiama palenkti nukentėjusiojo valią ir jį perimti savo ar kito asmens kontrolėn. Toks verbavimas gali pasireikšti kaltininko pasiūlymais ir pažadais dėl materialinio atlyginimo, gero, viskuo aprūpinto gyvenimo, o tai nulėmė, kad nukentėjusiųjų valia buvo palenkta ir šie priėmė sprendimą atlikti veiksmus, kurie lemtų jų išnaudojimą[5]. Asmens verbavimas gali vykti tiek slepiant, tiek neslepiant fakto, jog jis bus išnaudojamas. Baudžiamojoje byloje buvo nustatyta, kad verbuoti nukentėjusiuosius buvo vieno iš nuteistųjų užduotis, šis už atitinkamą mokestį tiesiogiai arba per kitus asmenis turėjo ieškoti Lietuvoje socialiai pažeidžiamų asmenų, apgaule jiems žadėti gerai mokamą darbą užsienyje, geras darbo ir gyvenimo sąlygas[6].

---

[4] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-104-719/2021.
[5] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43-942/2016.
[6] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-104-719/2021.

Tuo tarpu apeliacinės instancijos teismas, išteisindamas šį asmenį dėl verbavimo, pažymėjo, kad nors kai kurie iš nukentėjusiųjų apie galimą darbą sužinojo iš skelbimų laikraščiuose ar internete ir tie skelbimai galimai buvo dedami su išteisintojo žinia, tačiau nėra duomenų, kad jis būtų atlikęs kokius nors kitus aktyvius veiksmus, nulėmusius nukentėjusiųjų pasiryžimą vykti dirbti. Nors teismų praktikoje skelbimų įdėjimas gali būti vertinamas kaip viena iš verbavimo kaip veiksmo sudėtinių dalių, jo pirminis etapas, tačiau vien tik skelbimų įdėjimo fakto nepakanka konstatuoti, kad buvo atlikti verbavimo veiksmai[7]. Šioje byloje kasacinės instancijos teismas suformulavo taisyklę, jog sprendžiant, ar buvo atlikti verbavimo veiksmai, yra svarbus ir poveikio nukentėjusiesiems būdo (apgaulės) įvertinimas. Ypač tai aktualu tuomet, kai veika (verbavimas) ir jos padarymo būdas sutampa.

Verbavimas nebūtinai turi būti susijęs su apgaule. Toks veiksmas gali pasireikšti atviro pobūdžio pasiūlymais, atskleidžiant tikruosius kelionės į užsienį tikslus[8]. Baudžiamojoje byloje buvo nustatyta, kad prekeiviai pasiūlė nukentėjusiajam dviem savaitėms vykti į užsienį vogti ir taip užsidirbti pinigų. Nuteistieji išsamiai papasakojo nukentėjusiajam apie planuojamas vagystes, jų pobūdį, atlikimo mechanizmą, taip pat prašė surasti dar vieną asmenį vagystėms daryti. Vien tai, kad nukentėjusiajam nebuvo pateikiama tikrovės neatitinkanti informacija, nesuteikia pagrindo teigti, jog nuteistųjų veiksmai neturi verbavimo požymio[9].

Apgaulė – tai tyčinis žmogaus suklaidinimas, siekiant, kad šis savo noru elgtųsi pagal kaltininko pageidavimą. Apgaulė kaip prekybos žmonėmis požymis gali pasireikšti netikrų žinių pranešimu ar tiesos nutylėjimu. Prekybos žmonėmis auka gali būti suklaidinama dėl visko, kas su ja (bus) daroma, arba tik dėl tam tikrų aplinkybių. Apgaulė dėl būsimo darbo ir jo sąlygų paprastai yra požymis, bylojantis apie prekybą žmonėmis, kai aukos išnaudojimas yra pridengtas savotišku aukos ir kaltininko susitarimu. Taigi apgaulė kaip poveikio aukai priemonė yra būdinga „savanoriškos vergijos“ byloms[10]. Dažniausiai argumentai dėl apgaulės požymio grindžiami aplinkybe, kad ji pasireiškė tuo, jog nukentėjusiesiems buvo pateikta *neteisinga informacija apie gyvenimo ir darbo sąlygas bei darbo užmokestį* – visiems buvo žadamas legalus darbas, geras darbo užmokestis, apgyvendinimas. Tokie pažadai lėmė žmonių apsisprendimą išvykti iš Lietuvos. Baudžiamojoje byloje teismas pagrįstai konstatavo, kad nei darbo pobūdis, nei nukentėjusiesiems žadėtas darbo užmokesčio dydis, kuris ir buvo esminis jų apsisprendimo vykti dirbti į Jungtinę Karalystę kriterijus, iš esmės nesiskyrė nuo to, kurį jiems asmenys mokėjo už vištų gaudymą. Iš bylos duomenų matyti, kad darbo ir gyvenimo sąlygomis nukentėjusieji nelabai domėjosi, o tie, kuriems tos sąlygos netiko, tiesiog išėjo iš darbo[11].

Taigi, teismas šioje byloje paneigė apgaulės požymio buvimą. Kasacinės instancijos teismo praktikoje taip pat išaiškinta, kad apgaulė tiek kitose nusikalstamose veikose, tiek ir prekyboje žmonėmis turi pasireikšti ne šiaip kaip suklaidinimas, apgavystė, o kaip esminė nukentėjusiojo apgaulė, dėl kurios jis priima sau nenaudingą, finansiškai ar kitais aspektais žalingą sprendimą. Kaltininko panaudotos apgaulės įtaka turi būti lemiama asmens apsisprendimui atlikti minėtus veiksmus[12]. Tuo

---

[7] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-288-648/2018.
[8] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-173-693/2018.
[9] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93-628/2019.
[10] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. Nr. 2K-344-942/2016.
[11] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-104-719/2021.
[12] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-73-511/2021.

tarpu dažnas nuteistųjų gynybos argumentas – kad asmenys, išvykdami į užsienio valstybę ieškoti geresnio gyvenimo, tai daro dėl savo sunkios materialinės būklės. Jie neįvertina, kad gal ir uždirbs daugiau negu Lietuvoje, bet kartu turės ir daugiau išlaidų.

Apgaulė kaip prekybos žmonėmis požymis, be kita ko, gali pasireikšti kaip netikrų žinių pranešimas ar tiesos nutylėjimas, prekybos žmonėmis auka gali būti suklaidinama dėl tam tikrų aplinkybių (pavyzdžiui, ji žino, kad gabenama dirbti prostitute, tačiau jai pameluojama dėl darbo sąlygų – klientų skaičiaus, jų pasirinkimo galimybės, atlyginimo dydžio ir pan.). Antai baudžiamojoje byloje, pagal nustatytas aplinkybes, nukentėjusioji, priimdama pasiūlymą dirbti prostitute, buvo apgauta ne tik dėl darbo vietos (tikėjosi dirbti prostitute Vokietijoje, o buvo nugabenta į Austriją), bet ir dėl darbo užmokesčio, nes ne tik negavo jai žadėto atlyginimo, bet ir visus iš jos prostitucijos gautus pinigus pasiimdavo nuteistasis, kuris ir organizavo jos prostituciją[13].

Neretai apgaulė naudojama ne tik verbuojant, iki nukentėjusieji pradeda dirbti, bet ir siekiant, kad jie toliau priverstinai teiktų vienokias ar kitokias paslaugas. Konstatuotina, kad nukentėjusiųjų verbavimas ir vėlesnis jų įtikinėjimas tęsti darbą nuo pat pradžios iki pabaigos būna paremtas apgaule. Praktikoje pasitaiko ir labiau užmaskuotų apgaulės formų, kurių iki galo neperpranta ne tik nukentėjusieji, – juos sunkiai identifikuoja ir teismai. Baudžiamojoje byloje buvo reikalaujama, kad nukentėjusiosios nustatytą valandų skaičių sėdėtų prieš kameras. Joms buvo neatskleidžiamas užslėptas tikslas pripratinti jas prie pornografinio turinio vaizdų stebėjimo ir jų rodymo. Taip buvo siekiama padaryti merginas priklausomas nuo pornografijos, kad būtų pakeistos jų dorovinės nuostatos, pornografiniai vaizdai joms pradėtų atrodyti kaip normalus dalykas, kad jos net pačios pradėtų norėti tuos vaizdus stebėti ir juos rodyti[14].

Baudžiamosios bylos medžiaga patvirtina, kad merginų atlygis priklausė ne nuo išsėdėtų valandų prieš kameras, kaip nuteistieji mėgino įteigti nukentėjusiosioms, o nuo laiko, praleisto privačiuose pašnekesiuose. Nuteistieji buvo įsitikinę, kad merginos, apsinuogindamos ir stebėdamos pornografinius vaizdus, įgyja priklausomybę nuo pornografinių vaizdų. Kad joms susiformuoja nuostata, jog pornografinių vaizdų rodymas ir stebėjimas yra pagrindinis jų darbo atributas, neišvengiamybė. Kad jos netgi pradeda tų dalykų norėti ir kartu tampa tobulu paklusniu įrankiu vykdydamos prekeivių žmonėmis nusikalstamas užmačias, t. y., išnaudojant merginas pornografijai, uždirbama pinigų.

Prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos sudėtyje (BK 147 straipsnis) kaip vienas iš alternatyvių būdų, kuriais gali būti palaužta asmens valia įtraukiant jį į išnaudojimą, nurodytas piktnaudžiavimas asmens pažeidžiamumu. Paprastai prekeiviai žmonėmis stengiasi įtikinti tuo, kad nukentėjusieji nebuvo pažeidžiami dėl savo blogos turtinės padėties, nes turėjo turto ir pajamų, be to, prekeiviai žmonėmis nieko apie jų turtinę padėtį nežinojo ir ketinimų piktnaudžiauti jų pažeidžiamumu neturėjo. Akivaizdu, kad verbuotojai tikslingai ieško asocialių, pajamų neturinčių ir nuo alkoholio priklausomų asmenų. Nuteistieji ir jų gynėjai prekybos žmonėmis bylose akcentuoja, kad teismai pernelyg plačiai traktuoja pažeidžiamumo požymio turinį. Sėkmingai inkriminuoti prekybos žmonėmis nusikaltimą įmanoma tuomet, kai kaltinimas grindžiamas faktais, susijusiais ne tik su smurtinio, bet ir nesmurtinio pobūdžio įtaka aukoms. Tyrėjai ir prokurorai turėtų skirti ypatingą dėmesį įrodymams

[13] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-131-648/2021.
[14] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-288-648/2018.

apie nukentėjusio asmens pažeidžiamumą surinkti. Tai vienas svarbiausių, o neretai ir paskutinis argumentas, kad buvo piktnaudžiauta nukentėjusio asmens atžvilgiu. Daugybėje prekybos žmonėmis bylų tik piktnaudžiavimo pažeidžiamumu požymis leidžia patraukti prekeivius žmonėmis atsakomybėn, nes nė vienos kitos poveikio rūšies neįmanoma įrodyti[15].

Teismų praktikoje prekybos žmonėmis bylose išaiškinta, kad pasinaudojimas asmens pažeidžiamumu – tai piktavališkas pasiūlymas žmogui, kuris dėl sunkios padėties priverstas jį priimti. Tai situacija, kai nukentėjusysis neturi realaus ar jam priimtino pasirinkimo, kaip tik priimti tokį pasiūlymą. Pagal šį požymį prekyba žmonėmis galima pripažinti žmogaus įtraukimo į išnaudojimą faktą kaip būdą ištrūkti iš skurdo ar kitos sudėtingos ekonominės ar socialinės situacijos[16]. Toks aiškinimas visiškai atitinka 2011 m. balandžio 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2011/36/ES 2 straipsnio 2 punkte pateiktą šio požymio apibrėžimą[17]. Taip pat ir 2005 m. gegužės 16 d. Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis aiškinamajame rašte (83 punkte) pateiktą aiškinimą, pagal kurį pažeidžiamumą gali lemti bet kokia sunki padėtis, kai žmogus yra priverstas pripažinti išnaudojimą[18]. Vadovaujantis minėtu išaiškinimu, aukos pažeidžiamumas gali būti bet kurios rūšies: fizinis, psichologinis, emocinis, šeimos santykių nulemtas, socialinis ar ekonominis.

Pasinaudojimo asmens pažeidžiamumu atveju kaltininkas turi žinoti apie nukentėjusiojo pažeidžiamumą, t. y. turi būti nustatyta, kad jis, įgyvendindamas tam tikrus nusikalstamus veiksmus, suvokė ar numanė sunkią nukentėjusiojo padėtį ir tuo naudojosi. Be to, šis požymis turi būti objektyviai bylos duomenimis nustatytas ir individualizuotas. Ar tai būtų nukentėjusiojo psichinis ir psichologinis pažeidžiamumas, priklausomybė nuo alkoholio, narkotikų, materialinė padėtis, šios aplinkybės turi lemti suvaržytą nukentėjusiojo galimybę rinktis ir sudaryti kaltininkui akivaizdžią galimybę manipuliuoti nukentėjusiuoju. Nukentėjusiojo pažeidžiamumą gali nulemti tiek viena, tiek kelios susidėjusios aplinkybės, reikšmingai apsunkinančios galimybę atsisakyti priimti kaltininko pasiūlymą būti išnaudojamam[19]. Kasacinės instancijos teismas formuluoja taisyklę, kad tai, jog sunki turtinė, socialinė ar kitokia susiklosčiusi padėtis nėra vienintelė priežastis, dėl kurios asmuo priima tokį pasiūlymą, savaime nepašalina piktnaudžiavimo pažeidžiamumu fakto. Kartu šis teismas atkreipia dėmesį į tai, kad žemesnės instancijos teismai, nustatydami piktnaudžiavimo aukos pažeidžiamumu faktus, turi vertinti ne tik nukentėjusiųjų susiklosčiusios padėties faktinę pusę, bet ir išnaudojimo, į kurį šie įtraukiami, turinį bei pasekmes jų likimui, taip pat visas kitas priežastis, paskatinusias priimti tokį piktavališką pasiūlymą. Štai baudžiamojoje byloje nukentėjusiosios sutiko būti išnaudojamos, kad būtų daromos nusikalstamos veikos, t. y. sutiko gabenti narkotikus, būtent dėl sunkios turtinės ir asmeninės padėties. Vienai nukentėjusiajai priklausiusio turto vertė ir pajamos buvo nedidelės, ilgą laiką buvus nedarbingumui, jos pajamos sumažėjo, ji patyrė papildomų išlaidų vaistams, jai ir sūnui gydyti, be to, ji slaugė ir savo sergančią senyvo amžiaus motiną. Kita nukentėjusioji bylai aktualiu laiko-

---

[15] Prekyba žmonėmis: keičiasi prekiautojų žmonėmis tikslai ir metodai (2020). *Teismai*, 3(39), p. 6–8.

[16] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-173-693/2018.

[17] Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. OL L 101, p. 1–11.

[18] Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (2005). Warsaw, 16 [interaktyvus]. Prieiga internete https://rm.coe.int/16800d3812%3E.

[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-73-511/2021.

tarpiu viena augino du nepilnamečius vaikus, rūpinosi dar dviem pilnamečiais vaikais, niekur nedirbo, gyveno tik iš socialinių išmokų[20].

Manyčiau, kad labai svarbi kasacinės instancijos teismo nuostata vertinant nukentėjusiųjų turtinės padėties kontekstą pažeidžiamumo atžvilgiu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymi, kad vien tai, jog asmuo turi nekilnojamojo turto ir dirba, savaime nepaneigia galimybės, kad jis sutiko su pasiūlymu tapti narkotinių medžiagų kurjeriu dėl susiklosčiusios sunkios ekonominės ar asmeninės padėties ir kad neturėjo sau priimtino pasirinkimo, kaip tik priimti tokį pasiūlymą. Analizuojamoje byloje teismas konstatavo, jog nukentėjusieji davė sutikimą būti išnaudojami itin pavojingoje narkotikų gabenimo srityje, esant didelei rizikai būti sulaikytiems ir įkalintiems[21]. Kitu atveju kasacinės instancijos teismas pažeidžiamumą konstatavo dėl to, kad nukentėjusioji buvo priklausoma nuo narkotikų, jos materialinė padėtis buvo sunki, ji neturėjo pragyvenimo šaltinio ir gyvenamosios vietos. Prekeiviai, siekdami neteisėtos asmeninės turtinės naudos, ją išnaudojo nusikalstamoms veikoms – vagystėms užsienyje daryti[22].

Piktnaudžiavimas aukos pažeidžiamumu turi būti pakankamai rimto pobūdžio ir masto, kad būtų paneigta nukentėjusio asmens sutikimo reikšmė, ypač tais atvejais, kai nukentėjęs asmuo neidentifikuoja savęs kaip aukos. Kai jis ir toliau lieka priklausomas ar kitaip prisirišęs prie to, kuris piktnaudžiavo jo pažeidžiamumu. Kasacinės instancijos teismo praktikoje, remiantis tarptautiniais norminiais aktais, įtvirtinta, kad vien to, jog yra įrodytas pažeidžiamumas, nepakanka norint pagrįsti baudžiamąjį persekiojimą ir kad tokiais atvejais patikimais įrodymais turi būti nustatytas tiek nukentėjusio asmens pažeidžiamumas, tiek ir piktnaudžiavimas tuo pažeidžiamumu.

Nukentėjusiojo pažeidžiamumas gali būti ir kompleksinio pobūdžio. Baudžiamojoje byloje kasacinės instancijos teismas pažymėjo, kad nukentėjusiosios pažeidžiamumą lėmė sudėtinga jos padėtis dėl priklausomybės nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, šios priklausomybės nulemtas negebėjimas dirbti, pačiai pasirūpinti savo gyvenimu, būstu, pragyvenimo lėšomis. Kompleksinis nukentėjusiosios pažeidžiamumas (fizinis, emocinis, socialinis, ekonominis), kuris buvo ilgalaikis ir vis stiprėjantis, nulėmė tai, kad, viena vertus, ji pati ilgą laiką nesugebėjo įvertinti nuteistojo elgesio su ja; kita vertus, tai leido nuteistajam, žinojusiam apie nukentėjusiosios pažeidžiamumą, išnaudoti ją nusikalstamoms veikoms užsienyje daryti – siūlant nukentėjusiajai gyvenamąjį plotą ir lėšas narkotinėms ar psichotropinėms medžiagoms įsigyti, kad jas pati vartotų, piniginį atlygį už vagystes[23].

Pasinaudojimas priklausomumu – tai specifinė psichinės prievartos rūšis, kai nukentėjusiajam tiesiogiai arba užuominomis leidžiama suprasti, jog norėdamas išvengti tam tikrų nemalonumų jis privalo paklusti kaltininko, nuo kurio priklauso, valiai. Prekybos žmonėmis, taip pat ir priverstinio darbo atvejais tai gali būti priklausomumas, kylantis tiek iš teisinių, tiek ir iš faktinių santykių, kai vieno žmogaus gerovė (padėtis) priklauso nuo kito žmogaus valios. Šios kategorijos bylose pasinaudojimas priklausomumu gali pasireikšti ir kaip piktnaudžiavimas asmens laisvę varžančia padėtimi, pavyzdžiui, atėmus tapatybės dokumentus, kelionės bilietus, kitokius svarbius dokumentus, kuriais iš esmės apri-

[20] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-788/2021.
[21] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-788/2021.
[22] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214-976/2023.
[23] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214-976/2023.

bojama nukentėjusiojo judėjimo galimybė, taip pat ir tada, kai nukentėjusysis, kai siekiama jį išnaudoti, kaltininko veiksmais paverčiamas skolininku ir dėl to tampa nuo jo priklausomas, ir pan.[24]

Vis dažniau teismų praktikoje susiduriama su tuo, kad dėl kaltininko veiksmų nukentėjusieji paverčiami skolininkais ir dėl to tampa nuo jo priklausomi. Baudžiamojoje byloje, siekdami išnaudoti nukentėjusiuosius, kad šie darytų nusikalstamas veikas ir priverstinai dirbtų, nuteistieji dirbtinai sukūrė tokią situaciją, kad ilgą laiką nukentėjusiesiems jokie darbai nebuvo suteikti, tačiau jiems buvo skaičiuojamas įsiskolinimas už gyvenamojo ploto nuomą. Be to, skolindami jiems lėšas pragyventi, savavališkai apkaltindami nukentėjusiuosius žalos padarymu dėl vagysčių ar neva kitaip padarytų tariamų nuostolių, nuteistieji padarė juos priklausomus nuo nuteistųjų valios ir atsiskaitymo už skolas pretekstu siūlė daryti nusikalstamas veikas – vogti, sukčiauti, o nusikalstamas veikas nesutikusius daryti nukentėjusiuosius išnaudojo priverstiniam darbui[25].

Labai dažnai piktnaudžiavimo pažeidžiamumu požymis susijęs (nustatomas) kartu su asmens priklausomumo faktais. Antai baudžiamojoje byloje teismai išsamiai atskleidė prekybai žmonėmis būdingą žmonių verbavimo ir gabenimo į užsienio valstybę priverstinai dirbti schemą. Teismai nustatė, kad nukentėjusieji sutiko vykti į Jungtinę Karalystę siekdami užsidirbti, tikėdamiesi gauti vietą apsistoti, taip pat kad bus apmokėta jų kelionė. Visi nukentėjusieji buvo atsidūrę sunkioje materialinėje padėtyje, neturėjo pajamų, buvo išlaikomi tėvų, artimųjų, daugelis jų neturėjo patikimo pajamų šaltinio, į Jungtinę Karalystę vyko nemokėdami anglų kalbos. Tuo tarpu prekeiviai sąmoningai ieškojo būtent tokių žmonių[26].

Nukentėjusieji, kai buvo įgytas jų materialinis ir psichologinis priklausomumas, pasinaudota jų pažeidžiamumu ir anglų kalbos nemokėjimu, buvo verčiami dirbti jiems nurodytą darbą, o nepaklusę ar netinkamai dirbantys buvo drausminami smurtaujant ar grasinant smurtu. Taigi pradėję dirbti nukentėjusieji neturėjo galimybės laisvai nutraukti darbą, užsiimti kita veikla.

Kitu atveju prekeiviai pasinaudojo nukentėjusiojo pažeidžiamumu ir priklausomumu nuo nuteistųjų dėl sunkios materialinės padėties, t. y. dėl to, kad jis neturi nuolatinio darbo, yra priklausomas nuo alkoholio ir neturi galimybės grąžinti 2000 Eur skolos (pagal pasirašytą vekselį)[27]. Byloje nustatytas ir nukentėjusiojo pažeidžiamumas dėl jo polinkio vartoti alkoholį ir gyvenimo būdo, ir jo priklausomumas – t. y. negalėjimas grąžinti skolos. Kartu nukentėjusysis persekiotas, siekta jį įbauginti ir palenkti jo valią, kad jis atidirbtų paskolintus pinigus ir grąžintų juos su didelėmis palūkanomis (buvo skambinama jam, jo tėvams ir jo draugei, spausta kuo greičiau, dar nesuėjus vekselyje nustatytam terminui, grąžinti skolą „rimtiems“ žmonėms, bendraujama necenzūrine leksika, pakeltu tonu; ieškoma jo, be kita ko, ir pas tėvus). Nuteistasis pasinaudojo tuo, kad nukentėjusysis neturėjo darbo, lėšų pragyventi, taip pat pinigų maistui, buto nuomai, vartojo alkoholinius gėrimus. Jis inicijavo didelės pinigų sumos nukentėjusiajam paskolinimą, o vekselyje nurodė didesnę grąžinamų pinigų sumą, nei paskolino, bei įsipareigojimą juos grąžinti per nepilną mėnesį – laiko tarpą, per

---

[24] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-73-511/2021.
[25] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-73-511/2021.
[26] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-788/2021.
[27] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-165-976/2022.

kurį nukentėjusysis neturėjo jokios realios galimybės jų grąžinti. Taip jis sukūrė situaciją, kai dėl savo pažeidžiamumo nukentėjusysis tapo priklausomas, neturėjo kito pasirinkimo, kaip tik priimti nuteistojo pasiūlymą skolą atidirbti. Labai dažnai išnaudojimas pasinaudojant aukos pažeidžiamumu ir (ar) priklausomumu nuo kaltininko paprastai vyksta aukai nesipriešinant.

3. Kiti reikšmingi kasacinės instancijos teismo išaiškinimai kvalifikuojant nusikalstamą veiką kaip prekybą žmonėmis

Labai svarbus ir įdomus aspektas, susijęs su nusikalstamos veikos tęstinumu prekybos žmonėmis atvejais. Antai baudžiamojoje byloje bendromis bendrininkų pastangomis, piktnaudžiaujant nukentėjusiųjų pažeidžiamu, o prieš kai kuriuos panaudojant ir psichinę prievartą, narkotikams gabenti buvo užverbuoti penki asmenys. Visi nusikalstamos veiklos epizodai fiksuoti 2014 m. lapkričio mėn. – 2015 m. balandžio mėn. Iš teismų nustatytų aplinkybių matyti, kad nuteistieji taikė panašius nukentėjusiųjų kontrolės ir poveikio jiems metodus: įtikinėdavo, instruktuodavo, apgyvendindavo, aprūpindavo kelionei būtinomis priemonėmis, duodavo pinigų, pirkdavo lėktuvo bilietus, atveždavo į oro uostus[28].

Vertinant bylos aplinkybes, akivaizdžiai matyti, kad narkotinių medžiagų kurjerių paieška, verbavimas, jų kontrolė ir rengimas kelionėms buvo nuolatinė ir nenutrūkstama nuteistųjų veikla, atitinkanti bendros tyčios kriterijų. Tiek iš kaltinamojo akto, tiek ir teismų priimtų sprendimų byloje matyti, kad minėta nusikalstama veikla buvo išskaidyta į kelis atskirus nusikaltimus pagal kelionės, kuriai buvo verbuojami nukentėjusieji, kriterijų, t. y. verbavimo kiekvienai kelionei faktai buvo kvalifikuojami kaip atskiros nusikalstamos veikos. Pavyzdžiui, net ir tos pačios nukentėjusiosios verbavimas skirtingoms kelionėms buvo įvertintas kaip dvi atskiros nusikalstamos veikos. Akivaizdu, kad šis kriterijus nėra pakankamas, kad būtų paneigta prekybos žmonėmis atitiktis tęstinės veikos požymiams, ir nerodo būtinumo skaidyti nusikalstamos veiklos kvalifikavimą. Tokio būtinumo nerodo ir tai, kad atskiruose verbavimo epizoduose dalyvavo skirtingi bendrininkai.

Šiame kontekste kasacinės instancijos teismas pažymi, kad BK 147 straipsnio 2 dalyje nustatyta prekybą žmonėmis kvalifikuojanti aplinkybė – kai veika padaryta dviem ar daugiau nukentėjusių asmenų. Šios kvalifikuojamosios aplinkybės (kaip ir kitų šioje straipsnio dalyje nurodytų) nustatymas lemia pačios veikos priskyrimą labai sunkių nusikaltimų kategorijai ir atitinkamai griežtesnės sankcijos taikymą. Ir ypač svarbu tai, kad prekybos žmonėmis teisinė samprata, kurią sudaro veiksmai, kuriais siekiama įtraukti asmenį į išnaudojimą (verbavimas, gabenimas, laikymas nelaisvėje ir kt.), savaime suponuoja tokios nusikalstamos veiklos daugiaepizodiškumą ir tęstinumą[29]. Taigi, jau iš pačios prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties išplaukia, kad minėti veiksmai, padaryti net ir prieš kelis nukentėjusiuosius, esant bendrai tyčiai taip veikti, kvalifikuotini ne kaip atskiros nusikalstamos veikos, o kaip tęstinė nusikalstama veika, nurodyta BK 147 straipsnio 2 dalyje.

Dar viena labai svarbi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuluota taisyklė, susijusi su žmogaus išnaudojimo formomis. Prekybos žmonėmis atveju žmogaus išnaudojimas gali pasireikšti šiomis formomis: 1) išnaudojimas vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis, 2) prostitucijai, pornografijai ar

---

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-788/2021.
[29] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-788/2021.

kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, 3) priverstinei, fiktyviai santuokai, 4) priverstiniam darbui ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą, 5) nusikalstamai veikai daryti, 6) kitais išnaudojimo tikslais. Išnaudojimo tikslas kaip prekybos žmonėmis sudedamasis elementas siejamas su tokiomis nesąžiningo naudojimosi kitu žmogumi formomis, kurios pasižymi pakankamu pavojingumu, šiurkščiai pažeidžia žmogaus teises bei orumą ir nedera su civilizuotos visuomenės taisyklėmis. Išnaudojimo nusikalstamoms veikoms daryti tikslas aiškintinas kaip siekis pasinaudoti kitu asmeniu, kad šis nusikalstamą veiklą organizuojančių asmenų (asmens) naudai atliktų nusikalstamus veiksmus (darytų vagystes, platintų ar gabentų narkotikus, vežtų nusikalstamos kilmės grynuosius pinigus, rinktų iš apgautų žmonių pinigus ir pan.). Paprastai tokių asmenų panaudojimas nusikalstamoms veikoms daryti leidžia sumažinti nusikalstamos veiklos organizatorių rizikas ir išlaidas. Kita vertus, vien tai, kad asmuo sutiko su pasiūlymu įsitraukti į nusikalstamą veiklą, savaime nereiškia, kad tokį asmenį siekiama išnaudoti[30]. Kai nustatoma, kad žmogus buvo išnaudojamas nusikalstamoms veikoms daryti, labai svarbu konstatuoti, kad nors užverbuoti asmenys ir rizikavo būti patraukti atsakomybėn, tačiau jie nebuvo pagrindiniai nusikalstamos veiklos naudos gavėjai, t. y. jie veikė ne savo iniciatyva, o pagal juos kontroliuojančių asmenų nurodymus, kaip beteisiai kitų asmenų valios vykdytojai[31].

Savo praktikoje kasacinės instancijos teismas išaiškino ir priverstinės bei fiktyvios santuokos sampratas, atskleidė šių sąvokų turinį. Pagal BK 147 straipsnio 1 dalį, priverstinė, fiktyvi santuoka yra vienas iš išnaudojimo būdų. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog priverstinė santuoka ir fiktyvi santuoka nėra tapačios sąvokos. Tarptautinėje teisėje nėra visuotinai pripažinto fiktyvios santuokos apibrėžimo, tačiau bendriausia prasme, atsižvelgiant ir į tai, kaip ji suprantama daugelio valstybių nacionalinėje teisėje, fiktyvi santuoka paprastai apibūdinama kaip teisiškai įforminta santuoka, sudaryta asmenims neturint ketinimo sukurti santuokinių santykių ir gyventi kaip sutuoktiniams[32]. Fiktyvios santuokos sudarymas paprastai susijęs su tam tikros naudos, grindžiamos susituokusio asmens teisiniu statusu, gavimu, o tokia nauda labai dažnai susijusi su neteisėta migracija, t. y. siekiu palengvinti vieno iš sutuoktinių neteisėtą atvykimą ar buvimą šalyje, kurios pilietis ar nuolatinis gyventojas jis nėra[33]. Priverstinė santuoka, kaip išnaudojimo forma, konkrečiu atveju patektų į prekybos žmonėmis sąvoką su sąlyga, jeigu nustatyti visi kiti būtinieji prekybos žmonėmis požymiai. Taip pat, kaip ir fiktyvi santuoka, jeigu būtų nustatyti visi privalomieji jos požymiai, kurie tarptautinėje teisėje yra išskiriami tokie: veika (parduoti, pirkti, įgyti, verbuoti, gabenti, laikyti nelaisvėje ar kitaip kontroliuoti), būdas (fizinio ar psichinio smurto naudojimas, galimybės priešintis ribojimas, pasinaudojimas priklausomumu ar pažeidžiamumu), tikslas (seksualinis išnaudojimas, priverstinis darbas, vergija, organų pašalinimas, priverstinės paslaugos). Neabejotinai svarbus kasacinės instancijos teismo išaiškinimas nustatant, ar fiktyvi santuoka konkrečiu atveju yra prekybos žmonėmis požymis. Kaip pažymėjo teismas, svarbu įvertinti ją sudarančių asmenų valios turinį ir galimybę laisvai priimti sprendimą. Taigi, nors nepriimtina moraliniu požiūriu ir priešinga teisei, fiktyvi santuoka yra abiejų ją sudarančių asmenų laisvos valios išraiška, kai abu iš jų šią santuoką naudoja kaip priemonę savo tikslams pasiekti, naudai gauti. Tačiau

---

[30] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214-976/2023.

[31] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-243-387/2023.

[32] Interlinkages between Trafficking in Persons and Marriage. *Issue paper. United Nations Office on Drugs and Crime* (2020). p. 14.

[33] Exploitative Sham Marriages: Exploring the Links between Human Trafficking and Sham Marriages in Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania and Slovakia. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI) (2016). p. 49–55.

prekybos žmonėmis atveju vienas ar abu iš santuoką sudarančių asmenų (dėl aplinkybių visumos, kitų asmenų nusikalstamų veiksmų ir kt.) neturi laisvės pasirinkti sau priimtiną elgesio variantą, todėl sutikimas sudaryti santuoką neatspindi jų tikrosios valios, o jos sudarymas yra siejamas su tam tikru piktavališku poveikiu nukentėjusiajam, leidžiančiu palenkti šio asmens valią, kontroliuoti ir įtraukti jį į išnaudojimą[34]. Negali šis sunkus, konvencinis nusikaltimas virsti buitiniu nusikaltimu ir būti taikomas ne pagal paskirtį.

Didžiausiu iššūkiu teismams tampa išnaudojimo požymio turinio atskleidimas. Nustatoma, kokiu tikslu padaryta, kas padaryta, lieka iššūkis – kaip padaryta? Baudžiamojoje byloje dėl fiktyvios santuokos nuteisti asmenys pažeidžiamai lietuvei (jai nustatytas lengvas protinis atsilikimas, jos materialinė ir socialinė padėtis sunki) mokėjo po 100 eurų per mėnesį nuo santuokos sudarymo. Jokios prievartos, jokio siekio kontroliuoti ar išnaudoti asmenį nenustatyta. Vis dėlto žemesnės instancijos teismai pripažino tai išnaudojimu ir nuteisė asmenis pagal BK 147 straipsnį[35].

Kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad santuokos fiktyvumas savaime nėra aplinkybė, patvirtinanti, jog santuoka buvo sudaryta priverstinai. Be to, byloje nenustatyti kiti būtinieji prekybos žmonėmis požymiai – nukentėjusiosios laisvės ribojimas, siekiant ją išnaudoti ir kontroliuoti, pasinaudojant jos pažeidžiamumu. Sudarydami fiktyvią santuoką, asmenys siekė tam tikrų tikslų: vienas norėjo gauti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, o kitas – gauti piniginį atlygį. Taigi, abiejų asmenų tikslai buvo ne kontroliuoti ir išnaudoti, o sudaryti sąlygas vienam iš jų gauti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, atsilyginant už tai materialiai. Tarptautinėje teisėje tokie tikslai paprastai yra siejami ne su prekybos žmonėmis, o su neteisėtos migracijos veikomis.

Prekyba žmonėmis siekiant nusikalstamai išnaudoti yra viena iš mažiau žinomų ir pažintų šio reiškinio rūšių. Tai prekyba žmonėmis, vykdoma siekiant priversti aukas daryti nusikalstamas veikas ir jas įtraukti į nusikalstamą veiklą apskritai. Šios prekybos žmonėmis formos aukos nukenčia dvigubai: pirma, dėl jų išnaudojimo ir, antra, dėl to, kad sistema (valstybė, baudžiamasis procesas) nesugeba jų atpažinti kaip aukų. Jos paprastai yra laikomos nusikaltėliais ir traukiamos baudžiamojon atsakomybėn už veikas, padarytas prekybos žmonėmis proceso išnaudojimo etape. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad išnaudojimas nusikaltimams daryti buvo pripažintas kaip prekybos žmonėmis forma tada, kai 2012 m. ši forma buvo įtraukta į BK 147 straipsnį.

Didžiausia problema – prekybos žmonėmis nusikalstamoms veikoms daryti atribojimas nuo bendrininkavimo instituto. Aukos dažnai būna anksčiau teistos už panašius nusikaltimus, todėl nėra paprasta tikėti ir surinkti įrodymų, kad šį kartą jos buvo išnaudojamos, o ne pačios pasirinko tokį kelią. Labai sudėtinga rasti ribą tarp išnaudojimo ir bendrininkavimo. Labai dažnai pačios aukos, suvokdamos, kad yra padariusios nusikalstamas veikas, už kurias gali grėsti laisvės atėmimas, bijo kreiptis pagalbos, kol būna sulaikytos nusikaltimo vietoje. Šiuo atveju atkreipčiau dėmesį į tokio išnaudojimo tikslą. Tikslas turėtų būti aiškintinas kaip siekis pasinaudoti kitu asmeniu, kad šis nusikalstamą veiklą organizuojančių asmenų (asmens) naudai atliktų nusikalstamus veiksmus (darytų vagystes, platintų ar gabentų narkotikus, vežtų nusikalstamos

[34] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-104-719/2021.
[35] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-1-1073/2023.

kilmės grynuosius pinigus, rinktų iš apgautų žmonių pinigus ir pan.)[36]. Išnaudojimo tikslas kaip prekybos žmonėmis sudedamasis elementas siejamas su tokiomis nesąžiningo naudojimosi kitu žmogumi formomis, kurios pasižymi pakankamu pavojingumu, šiurkščiai pažeidžia žmogaus teises bei orumą ir nedera su civilizuotos visuomenės taisyklėmis.

Manyčiau, vienas esminių kasacinės instancijos teismo išaiškinimų, susijusių su prekyba žmonėmis, yra BK 147 straipsnio 3 dalyje ir 157 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos nuostatos – nukentėjęs nuo šiuose straipsniuose nurodytų veikų asmuo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamą veiką, kurią jis buvo priverstas tiesiogiai padaryti dėl jam padarytos šiuose straipsniuose nurodytos veikos[37]. Tai taikytina atvejams, kai pati auka verbavo kitas aukas, prižiūrėjo jas, grasino joms ir pan. Įstatymas leidžia atleisti tokį asmenį nuo atsakomybės ir suteikti jam nukentėjusiojo ar liudytojo statusą. Problema, kad nėra visiškai aišku, už kokių veikų padarymą įmanoma atleisti auką nuo atsakomybės. Nužudymas tikrai nepatektų į atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės akiratį, bet visi kiti atvejai, ko gero, tinka. Papildoma aukos apsauga, o gal išsigelbėjimas atskleidžiant prekybos žmonėmis atvejus?

Pats atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės faktas nėra pagrindas tokio asmens parodymus laikyti nepatikimais ar neturinčiais įrodomosios galios. Egzistavusi baudžiamosios atsakomybės pritaikymo grėsmė savaime nepagrindžia išvados, kad tokių liudytojų parodymai negali būti objektyvūs, kad teisėsaugos pareigūnai tokioje situacijoje paprastai gali išgauti neteisingus parodymus[38]. Baudžiamojo proceso kodekse nenustatyta papildomų ar specialių reikalavimų asmenų, kurie atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės, parodymams ir jų vertinimui, tokių asmenų parodymai turėtų būti vertinami pagal bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles. Vis dėlto vertinant parodymus liudytojų, kurie toje pačioje byloje yra buvę įtariamieji, taip pat turi būti skiriamas didesnis dėmesys jų parodymų patikimumo aspektu vertinimui[39]. Žinoma, teismas turi atsargiau vertinti tokio asmens parodymus apie jo paties ir kitų bendrininkų vaidmenį ir reikšmę padarant nusikalstamas veikas ir pripažinti juos įrodymais tik tada, kai jie tiesiogiai ar netiesiogiai patvirtinami kita bylos medžiaga[40]. Šios kasacinės instancijos teismo praktikoje suformuluotos taisyklės, reikalaujančios didesnio atidumo tikrinant parodymų objektyvumą, buvo taikytos ir konkrečioje baudžiamojoje byloje vertinant nukentėjusiosios parodymus – ji anksčiau byloje buvo įtariamoji (kaltinamoji) ir, kai jai buvo nutrauktas ikiteisminis tyrimas, buvo atleista nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 147 straipsnio 3 dalį. Nors pirmosiose apklausose nukentėjusioji nieko nenurodė apie kaltininko galimai nusikalstamus prieš ją veiksmus, bet vėlesnėse apklausose, apklausiama ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir teisme, duodama parodymus ir kaip įtariamoji, kaltinamoji, ir kaip liudytoja, ji buvo nuosekli, jos parodymai dėl esminių bylos aplinkybių (jos santykių su nuteistuoju, jo apmokamų gyvenimo išlaidų, pinigų davimo narkotinėms medžiagoms įsigyti, E. B. nurodymu vykdytų vagysčių užsienio valstybėse) nekito[41].

---

[36] Rodríguez-López, S. (2019). Telling Victims from Criminals: Human Trafficking for the Purposes of Criminal Exploitation. In: Winterdyk, J., Jones, J. (eds). *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. p. 305–306.

[37] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, VIII-1968.

[38] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-178/2012.

[39] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171-1073/2018.

[40] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-9-976/2020.

[41] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214-976/2023.

Labai svarbu tai, kad teismai išsamiai išanalizavo viso baudžiamojo proceso metu duotus nukentėjusiosios parodymus, atsižvelgė į jos procesinio statuso ir jo kaitos byloje specifiką, patikrino parodymų patikimumą, lygindami juos su kitais byloje ištirtais įrodymais, ir padarė pagrįstą išvadą, kad yra pagrindas remtis nukentėjusiosios parodymais, nustatant bylai reikšmingas aplinkybes. Be to, nukentėjusiosios parodymai, nors ir labai svarbūs byloje, buvo ne vieninteliai, patvirtinantys bylos aplinkybes.

4. Išnaudojimo priverstiniam darbui kvalifikavimo probleminiai aspektai. BK 147 ir 147-1 straipsnių santykis

Identifikuotini žmogaus priklausomybės ir pavergimo mechanizmai yra gerai slepiami priverstinio darbo reiškinio. Pastaruoju metu priverstinis darbas sulaukia visuomenės dėmesio visame pasaulyje. Sakyčiau, kad ilgainiui daugelį metų jis likdavo žmonių seksualinio išnaudojimo šešėlyje. Didžiausiu iššūkiu teismams (kartu ir visoms teisėsaugos institucijoms) tampa nusikalstamos veikos ir darbinių civilinių teisinių santykių kriterijų (ribų) paieška žmonių išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms atvejais. Ne kiekvienas priverstinis darbas yra prekyba žmonėmis, tai gali būti ir dėl atsiradusio asmens laisvės varžymo elemento pakitusi, ir naują formą įgijusi darbuotojo eksploatacija[42]. Darbuotojo eksploatacija neturėtų būti tapatinama su priverstiniu darbu prekybos žmonėmis prasme, nes pastarasis nusikaltimas yra žymiai pavojingesnis – taip ne tik pažeidžiamos asmens teisės, bet ir disponuojama juo kaip daiktu, o tai yra laikytina vergijos bruožu. Tuo tarpu ypač išnaudojamo darbo sąlygos, arba darbuotojo eksploatacija, yra asmenį diskriminuojanti veika, priešinga darbuotojo asmens orumui ir pavojinga jo sveikatai ar saugai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip ir prekybos žmonėmis atveju, išnaudojimui priverstiniam darbui konstatuoti nėra būtina, kad verčiamas dirbti asmuo būtų visiškai praradęs laisvę. Pakanka nustatyti ir dalinį tokio asmens laisvės suvaržymą, nesuderinamą su normaliais darbo santykiais civilizuotoje visuomenėje[43]. Kasacinės instancijos teismas, pasiremdamas Tarptautinės darbo organizacijos 1930 m. birželio 28 d. konvencijos Nr. 29 „Dėl priverstinio ar privalomojo darbo“ 2 straipsnio 1 dalies nuostata, kad priverstinis ar privalomasis darbas reiškia bet kokį darbą ar tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia, išaiškino neteisėto vertimo požymį. Neteisėtas vertimas žmogų dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas sietinas su jo laisvės pasirinkimo užsiimti tam tikra veikla varžymu. Štai baudžiamojoje byloje asmuo buvo nuteistas pagal BK 147-1 straipsnio 2 dalį už tai, kad atitinkamu laikotarpiu vertė nukentėjusįjį dirbti vairuotoju, įbaugino jį naudodamas psichinį ir fizinį smurtą, pasinaudojo nukentėjusiojo pažeidžiamumu ir jo paties sukurtu priklausomumu dėl darbo santykių, privertė jį nežmoniškomis sąlygomis neatlygintinai dirbti priverstinį darbą vairuotoju[44].

Labai svarbi kasacinės instancijos teismo pozicija ir aiškinant BK 147-1 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nusikalstamos veikos kvalifikuojamąjį požymį – vertimą žmogų dirbti ar teikti paslaugas vergijos ar kitokiomis nežmoniškomis sąlygomis. Pastebėtini iššūkiai teismui kyla vertinant atvejus, kai asmuo buvo ver-

---

[42] Ryken, C. (2013). Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation: Cooperation in an Integrated Approach. *European journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 27, p. 12.

[43] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-788/2021.

[44] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-42-628/2021.

čiamas dirbti ar teikti paslaugas vergijos ar kitokiomis nežmoniškomis sąlygomis. Dėl šių požymių turinio kiekvieną kartą sprendžia bylą nagrinėjantis teismas, atsižvelgdamas į konkrečias faktines aplinkybes.

Pažymėtina, kad baudžiamajame įstatyme nėra detalizuota, kokios sąlygos BK 147-1 straipsnio 2 dalies prasme laikomos nežmoniškomis, šis požymis yra vertinamasis. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnyje nustatyta, kad niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniškai ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis neturi būti baudžiamas[45]. Aiškinant darbo nežmoniškomis sąlygomis sąvokos turinį, atkreiptinas dėmesys į savo turiniu analogiškos ypač išnaudojamo darbo sąlygų sąvokos apibrėžimą, pateiktą 2009 m. birželio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje Nr. 2009/52/EB, kuria nustatomi sankcijų ir priemonių nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbdaviams būtiniausi standartai[46]. Pagal šios direktyvos 2 straipsnio i punktą, ypač išnaudojamo darbo sąlygos – tai darbo sąlygos, įskaitant tas sąlygas, kurios atsiranda dėl diskriminacijos dėl lyties ar kitų priežasčių, kai yra labai didelė disproporcija, palyginti su teisėtai dirbančių darbuotojų darbo sąlygomis, ir kai jos, pavyzdžiui, daro poveikį darbuotojų sveikatai bei saugai ir yra nesuderinamos su žmogaus orumu. Kad būtų galima taikyti šį apibrėžimą, turėtų būti nustatytas faktas, jog nukentėjusysis buvo išnaudojamas ir jam buvo sukeliamos dvasinės ar fizinės kančios, nesuteikiant galimybės patenkinti būtinų žmogiškųjų poreikių, tokių kaip miegas, poilsis, pavalgymas, gamtiniai reikalai, laisvalaikis po darbo valandų, bendravimas su šeima, artimaisiais ir kt. Vertimas dirbti nepriimtinomis sąlygomis (pavyzdžiui, dideliame karštyje, šaltyje, toksiškoje, radioaktyvioje aplinkoje be apsaugos priemonių, antisanitarinėmis sąlygomis, nesant darbo saugos reikalavimų, pernelyg didelį valandų skaičių, be pertraukų, be atostogų, be tinkamo apmokėjimo ir kitaip stipriai pažeidžiant minimalias darbo saugos, higienos, darbo garantijų sąlygas, žeminant asmens garbę ar orumą ir pan.) taip pat pripažintinas vertimu dirbti nežmoniškomis sąlygomis. Kaip jau minėta, požymis „nežmoniškos sąlygos“ yra vertinamasis, todėl ar konkrečias sąlygas, kuriomis asmuo buvo verčiamas dirbti ar teikti paslaugas, pripažinti nežmoniškomis, kiekvieną kartą sprendžia bylą nagrinėjantis teismas, atsižvelgdamas į konkrečias faktines aplinkybes. Baudžiamojoje byloje buvo nustatyta, kad nuteistasis nukentėjusiajam nemokėjo atlyginimo už asmeninio vairuotojo darbą, neužtikrino normalių gyvenimo sąlygų, socialinių garantijų, laisvalaikio, ribojo nukentėjusiojo galimybę lankyti paskaitas, aplankyti artimuosius, su jais bendrauti, grįžti namo ir ateiti į darbą sutartu laiku, nukentėjusiojo darbo valandos buvo neįprastai ilgos, jis didžiąją dalį laiko praleido su nuteistuoju, kentėjo nuteistojo naudojamą fizinį bei psichinį smurtą[47].

Taigi pagal byloje nustatytas aplinkybes kasacinės instancijos teismui nekilo abejonių, kad dirbdamas tokiomis darbo sąlygomis, patirdamas nuolatinį nuteistojo fizinį ir psichinį smurtą, grasinimus nukentėjusysis buvo išnaudojamas ir tai jam sukėlė fizines ir dvasines kančias. Kitoje baudžiamojoje byloje, pagal teismų nustatytas aplinkybes, nukentėjusiajam pradėjus dirbti nuteistojo parduotuvėje, jo laisvė pasirinkti darbą ir gyvenamąją vietą buvo iš dalies suvaržyta. Nors darbas nebuvo sunkus, tačiau jis turėjo dirbti po 10 valandų per dieną be poilsio dienų,

---

[45] Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 40-987.

[46] 2009 m. birželio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/52/EB, kuria numatomi sankcijų ir priemonių nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbdaviams būtiniausi standartai. OL L 168, p. 24–32.

[47] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-42-628/2021.

gyvendamas toje pačioje parduotuvėje. Tuo tarpu nukentėjusiojo gyvenimo ten sąlygos buvo nesuderinamos su žmogaus orumu, jos nesuteikė jam galimybių patenkinti būtinus žmoniškuosius poreikius – normalų miegą, pavalgymą, gamtinius reikalus, jis nuteistųjų buvo žeminamas. Už tai, kad neatidarė parduotuvės, buvo sumuštas, o kitą dieną nuteistasis dėl to iš jo pasityčiojo[48]. Taigi, kasacinės instancijos teismas tokias priverstinio darbo sąlygas pagrįstai pripažino nežmoniškomis.

Dažnai teismai nuo pagrindinės prekybos žmonėmis normos (BK 147 straipsnis) pereina prie specialiosios normos (BK 147-1 straipsnis), taip lyg ir specialioji norma uzurpuoja bendrąją normą. Pavyzdžiui, nustatomi kaltininkų veiksmai, susiję su žmonių verbavimu (jų paieška, atvykimo į užsienio valstybę organizavimas), o kartu vyksta tolesnių veiksmų vertinimas nukentėjusiesiems jau būnant užsienio valstybėje, šie veiksmai susiję su jų darbo, gyvenimo sąlygomis, kaltinamųjų ir nukentėjusiųjų tarpusavio bendravimu. Ir daroma išvada, jog tokių aplinkybių visuma (pavyzdžiui, darbo vieta užsienio valstybėje, kalbos barjeras, ekonominis priklausomumas ir pan.), prastos, nesaugios, pavojingos darbo ir gyvenimo sąlygos yra išnaudojimas priverstiniam darbui (BK 147-1 straipsnis). Nors išnaudojimas priverstiniam darbui yra savarankiška nusikalstama veika, bet ji negali būti tapatinama su prekyba žmonėmis. Prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos sudėtis yra formalioji ir laikoma baigtu nusikaltimu nuo verbavimo momento, taigi nusikalstamos veikos pradžios momentas yra ne veiksmai prieš nukentėjusiuosius jiems atvykus į užsienio valstybę, o verbavimo momentas. Vėlesni veiksmai, kuriuos atlieka kaltininkai, išnaudodami prekybos žmonėmis aukas, gali sudaryti atskiro nusikaltimo sudėtį, šiuo atveju BK 147-1 straipsnio 1 dalyje nurodytą nusikalstamą veiką. Tokiu atveju veika būtų kvalifikuojama kaip prekybos žmonėmis ir išnaudojimo priverstiniam darbui realioji sutaptis.

IŠVADOS

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo oficiali doktrina nusikalstamų veikų žmogaus laisvei srityje tampa vis pastebimesnė. Norėtųsi pasidžiaugti ir kartu atkreipti dėmesį į kasacinės instancijos teismo formuojamą itin svarbią ir reikšmingą teismų praktiką prekybos žmonėmis srityje, ji orientuota į konstitucinės jurisprudencijos, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatų ir Europos Žmogaus Teisių Teismo formuluojamų vertinimo kriterijų taikymą. Kasacinės instancijos teismo formuojama praktika, pripažįstant tokias nusikalstamas veikas kaip prekyba žmonėmis, yra nuosekli, neprieštaringa, giliai argumentuota, aiški. Įvertinus naujausią kasacinės instancijos teismo praktiką prekybos žmonėmis srityje, pažymėtina, jog žemesnės instancijos teismai nuo teorinių BK 147 ir 157 straipsniuose nurodytų veikų kvalifikavimo aspektų nukrypsta nežymiai. Formuojama nuosekli asmens laisvės varžymo mechanizmo nustatymo, aukos pažeidžiamumo, priklausomumo, apgaulės požymių turinio atskleidimo praktika.

2. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipia dėmesį į BK 147, 157 straipsniuose įtvirtintą sudėtingą prekybos žmonėmis ir prekybos vaikais objektyviųjų požymių struktūrą, nustatančią daug alternatyvių veikų, poveikio būdų ir išnaudojimo formų. Dėl to atsiranda sąlygos netinkamai taikyti šią normą ir pernelyg išplėsti jos taikymo sritį. Todėl, atsižvelgdamas į šių straipsnių

[48] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-73-511/2021.

svarbą, ginamas vertybes ir paskirtį, teismus jis orientuoja itin atsakingai įvertinti objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visumą, motyvuotai pagrįsti savo išvadas dėl šio straipsnio taikymo ir nustatyti pagrįstas taikymo ribas, neįrodinėti šių nusikaltimų prielaidomis ir spėjimais.

3. Globaliame pasaulyje vis didesne problema tampa pažeidžiamumo požymio įrodinėjimas, nes kinta jo nustatymo ir konstatavimo kriterijai. Nukentėjusiojo pažeidžiamumą gali nulemti tiek viena, tiek kelios susidėjusios aplinkybės, reikšmingai apsunkinančios galimybę atsisakyti priimti kaltininko pasiūlymą būti išnaudojamam. Vis dažniau akcentuojamas kompleksinis (fizinis, emocinis, socialinis, ekonominis) nukentėjusiojo pažeidžiamumas, kuris buvo ilgalaikis ir vis stiprėjantis, ir jo tąsa laiko atžvilgiu. Ir tai nulemia, kad, viena vertus, nukentėjusysis pats ilgą laiką nesugeba įvertinti išnaudotojo elgesio su juo, kita vertus, tai leidžia išnaudotojui, žinančiam nukentėjusiojo pažeidžiamumą, išnaudoti jį. Dar vienas naujas požiūris į pažeidžiamumą – BK 147 straipsnis nesieja nukentėjusio asmens pažeidžiamumo vien tik su objektyviomis, nuo jo nepriklausančiomis aplinkybėmis. Tokia nukentėjusio asmens savybė gali atsirasti ir dėl subjektyvių priežasčių (pavyzdžiui, išsilavinimo, įgūdžių pasirūpinti savimi neturėjimo ir kt.). Šis prekybos žmonėmis nusikaltimo požymis yra vertinamas kiekvienu individualiu atveju atsižvelgiant į visumą bylai reikšmingų aplinkybių.

4. Prekyba žmonėmis – tai nusikaltimas ne tik žmogaus laisvei. Tai nusikaltimas ir žmogaus orumui. Kiekvienas žmogus turi prigimtinį orumą. Ir tik valstybė, kuri užtikrina ir gina žmogaus orumą, gali vadintis demokratine teisine valstybe. Į daugelį kovos su prekyba žmonėmis teisės aktų įtrauktos nuostatos dėl baudžiamojo persekiojimo nevykdymo arba nebaudžiamumo, pagal šias nuostatas, valstybės gali nepateikti kaltinimų arba neskirti bausmių už aukų dalyvavimą neteisėtoje veikloje, kurioje jos dalyvavo ir kurią jos buvo verčiamos vykdyti dėl prekybos žmonėmis situacijos. Tačiau teisėjams vis dar trūksta žinių apie galimybę šias nuostatas taikyti. Reikia imtis ryžtingesnių veiksmų, kad būtų užtikrintas visiškas jų įgyvendinimas.

THE ROLE OF THE LITHUANIAN SUPREME COURT IN SHAPING CASE LAW ON TRAFFICKING OF HUMAN BEINGS

Aurelijus Gutauskas

Summary

The article examines some of the standards for the implementation of the trafficking in human beings norm that have been developed in the practice of the Court of Cassation Instance. It reveals the principles/rules of law for assessing the complex structure of the objective elements of trafficking in human beings, which identify a wide range of alternative acts, methods of influence and forms of exploitation. It also identifies specific problems in the qualification of the crime of trafficking in human beings, based on the recent jurisprudence of the Supreme Court of Lithuania. The automatic application of this provision in all cases where a person has been subjected to deception, violence or threats is not only inconsistent with the purpose of the criminal law, but also raises doubts as to the reasonableness, proportionality and effectiveness of the application of criminal liability as an *ultima ratio* (measure of last resort). Therefore, taking into account the importance, the values and the purpose of the trafficking in human beings provision, the courts should, with the utmost responsibility, assess the totality of the objective and subjective elements of the offence, provide reasoned justification for their conclusions on the applicability of the Article and set reasonable limits to its application. The jurisprudence criminalising human trafficking is consistent, uncontroversial, well-reasoned and clear. In assessing the recent jurisprudence of the Court of Cassation in the field of trafficking in human beings, it should be noted that the lower courts deviate only slightly from the theoretical aspects of the qualification of the offences under Articles 147 and 157 of the Criminal Code. Consistent jurisprudence has been developed to determine the mechanism for restricting a person's liberty, the disclosure of the victim's vulnerability and dependence, and the content of the elements of deception.

Keywords: court of cassation, human trafficking, human freedom, exploitation, vulnerability.

TEISĖ Į OBJEKTYVŲJĮ TEISMO NEŠALIŠKUMĄ IR GALIMAS PIKTNAUDŽIAVIMAS JA: LAT PRAKTIKA BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE

Dr. Rima Ažubalytė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėja,
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos profesorė,
<r.azubalyte@lat.lt>

Santrauka

Šiame tyrime keliamas probleminis klausimas: ar praktiškai neginčijamas nacionalinėje baudžiamojo proceso doktrinoje ir teismų praktikoje plėtojamas naratyvas, kad teismas ne tik turi būti nešališkas, tačiau ir pašaliniam stebėtojui turi atrodyti nešališkas, netampa piktnaudžiavimo nušalinimo teise prielaida (pagrindu)? Taigi, siekiant atsakyti į šį klausimą, pirma straipsnio dalis skiriama objektyviajam teismo nešališkumui ir pagrindinėms jo vertinimo prielaidoms, vėliau analizuojama, ar teismai, nesant specialaus baudžiamojo procesinio teisinio reguliavimo, turi galimybes identifikuoti piktnaudžiavimą teismo nušalinimo teise ir ar baudžiamajame procese yra (pakanka) procesinių priemonių, kad būtų tinkamai, nepažeidžiant asmens teisės į teisingą procesą ir nešališką teismą, užkirstas kelias tokiam piktnaudžiavimui.

Straipsnyje, išnagrinėjus aktualią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, yra daromos išvados dėl, viena vertus, objektyviojo teismo nešališkumo nenykstančio aktualumo ir jo turinio plėtros, kita vertus, dėl naujos tendencijos, susijusios su juo, – piktnaudžiavimo nušalinimo teise.

Straipsnyje pripažįstama, kad asmens teisė į nešališką teismą yra ne tik teisės į veiksmingą teisminę gynybą ir sąžiningą teismą būtinoji prielaida, tačiau taip pat yra neatsiejama nuo teismo pareigos nagrinėti jam pagal įstatymą paskirtą bylą. Taip pat parodoma, kad objektyviojo teismo (teisėjo) nešališkumo griežtai neapibrėžtas turinys leidžia teismams byla po bylos pildyti jį aktualiais, besikeičiančią teisinę realybę atliepiančiais aspektais, susijusiais su teisėjo ankstesniu dalyvavimu sprendžiant tam tikrus klausimus byloje, su teisėjo ir proceso dalyvių, įskaitant profesionalius teisininkus, ryšiais ir kitais. Taip pat svarstoma, kad jei teismo nešališkumo principo turinys iš esmės panašiai suprantamas ir aiškinamas bet kuriame teisiniame procese, tai ar šio principo užtikrinimo procedūros, t. y. teisėjo nušalinimo ir teisėjo nusišalinimo tvarka, priklausomai nuo to, kokiame teisminiame (baudžiamajame ar civiliniame) procese jos taikomos, gali skirtis iš esmės ir ar tai dera su Konstitucija.

Apibendrinus pastarojo meto kasacinės instancijos teismo praktiką, daroma išvada, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pildo baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo spragą ir byla po bylos kuria teisinius standartus, kurie leistų teismams identifikuoti asmens piktnaudžiavimą nušalinimo teise ir užkirsti kelią tokiam poveikiui, kurio tikslas yra nušalinti konkretų teisėją, o ne siekti nešališko teismo proceso.

Raktiniai žodžiai: objektyvusis teismo nešališkumas, teismo nušalinimas, piktnaudžiavimas procesine teise.

ĮVADAS

Prieš maždaug 1500 metų *Corpus juris civilis* (Civilinės teisės sąvade) buvo deklaruotas principas *nemo debet esse judex in propria sua causa* („niekas negali būti teisėju savo byloje“)[1]. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucija) 31 straipsnio 2 dalis, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnis, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 6 straipsnio 1 dalis, Europos Sąjungos Chartijos 47 straipsnis, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – ir BPK) 44 straipsnio 5 dalis, 58, 59 straipsniai įtvirtina, kad asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą išnagrinėtų, be kita ko, nešališkas (bešališkas) teismas. Analogiška teisė Konstitucijoje ir tarptautiniuose teisės šaltiniuose garantuojama ir asmeniui, dalyvaujančiam civiliniame procese (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 21, 42, 64–71 straipsniai ir kiti). Nustačius, kad bylą išnagrinėjo šališkas teismas arba neteisėtos sudėties teismas, tai pripažįstama absoliučiu teismo sprendimo negaliojimo pagrindu ir byla turi būti nagrinėjama iš naujo (pvz., BPK 326 straipsnio 4 dalies a punktas, CPK 329 straipsnio 2 dalies 1 punktas). Atitinkamai doktrinoje ir nacionalinių ordinarinių teismų praktikoje teisėjo ir teismo nešališkumo ir nepriklausomumo principo turinys aiškinamas remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT), pastaruoju metu – ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija.

Teismo nešališkumo principo turinys Lietuvos teisės doktrinoje yra ne kartą nagrinėtas įvairiais pjūviais: Konvencijos įtaka teisei į teisingą teismą buvo analizuojama plačiai nagrinėjant teismo nešališkumą[2], teismo nešališkumas kaip konstitucinis principas kartu su teismo nepriklausomumu analizuotas konstitucinės teisės šaltiniuose[3]. Baudžiamojo proceso doktrinoje teismo nešališkumas nagrinėtas ir kaip būtina teisingumo vykdymo prielaida, ir kaip asmens teisės į teisminę gynybą ir sąžiningą procesą pagrindas[4], ir kaip teismo aktyvumą galimai ribojantis veiksnys[5], ir kaip laisvo įrodymų vertinimo sąlyga[6], teismo nešališkumas taip pat aptartas baudžiamojo proceso vadovėliuose, mokymo priemonėse[7]. Civilinio proceso teisėje[8] teismo nešališkumui taip pat skiriama nemažai dėmesio. Konstitucinė jurisprudencija[9], EŽTT praktika

---

[1] Broom, H. A *Selection of Legal Maxims* 116 (1882); see also DIG. 5.1.17 (Charles Henry Monroe & William Warwick Buckland, The Digest of Justinian 5) (iniquum est aliquem suae rei iudicemfieri) („[I]t is unfair to make someone judge in his own affairs.“). Iš Orth, V. J. (2022–2023). The Right to an Impartial Judge and „Involuntary Recusal“. *North Carolina Law Review Forum*, 101, p. 106.

[2] Štarienė, L. (2010). *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją: teisės į teisingą teismą taikymo apimtis ir garantijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 dalį*. Monografija; Jurgaitis, R. Konstituciniai baudžiamojo proceso teisės pagrindai. Iš Ancelis, P., ir kt. (2009). *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai.*

[3] Jarašiūnas, E., ir kt. (2017). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis; Šileikis, E. (2003). *Alternatyvi konstitucinė teisė*.

[4] Merkevičius, R. (2010). Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje. *Teisė*, 76, p. 83–99; Merkevičius, R. (2010). Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 76, p. 63–82; Merkevičius, R. Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teisminio nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą? Iš Ancelis, P., ir kt. (2009). *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*; Merkevičius, R. (2008). *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*; Merkevičius, R. (2018). *Baudžiamojo proceso enciklopedija*. Kn. 1, *Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai*.

[5] Žibaitė-Neliubšienė, R. (2019). The Judge as an impartial subject in criminal proceedings: the case of Lithuania. *International Comparative Jurisprudence*, 1(5), p. 87–107.

[6] Žibaitė-Neliubšienė, R. (2024). *Laisvas įrodymų vertinimas baudžiamajame procese: diskrecija apibrėžtose ribose*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas.

[7] Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis; Ažubalytė, R., Jurka, R., Zajančkauskienė, J. (2016). *Baudžiamojo proceso teisė: bendroji dalis*. Vadovėlis. 1 knyga; Jurka, R., ir kt. (2009). *Baudžiamojo proceso principai*. Metodinė mokomoji priemonė.

[8] Žr. bent jau: Laužikas, E., Mikelėnas, V., Nekrošius, V. (2003). *Civilinio proceso teisė* (I tomas). Vadovėlis; Driukas, A., Valančius, V. (2005). *Civilinis procesas: teorija ir praktika* (I tomas). Vadovėlis.

[9] *Oficiali konstitucinė doktrina. Svarbiausios nuostatos. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1993–2020* (2020). Vilnius. [interaktyvus]. Prieiga internete https://lrkt.lt/data/public/uploads/2020/10/oficialioji-konstitucine-doktrina-web.pdf.

baudžiamojo[10] ir civilinio proceso kontekste[11], Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – ir LAT) praktika[12] rodo praktinę šio konstitucinio proceso teisės principo svarbą.

Nors, kaip matyti iš naujausios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos, byla po bylos yra keliami nauji rimti ne tik teismo, bet ir kitų teisminio proceso dalyvių nešališkumo klausimai[13], kurie nors tiesiogiai ir nesusiję su teismo nešališkumu, tačiau gali paveikti ir teismo nešališkumą. Štai EŽTT naujausiose bylose nustato teisės į nešališką teismą pažeidimą dėl teisėjo padėjėjo ryšių su bylos šalimi[14], bet dėl straipsnio apimties šie klausimai nenagrinėjami. Taip pat labai epizodiškai, tiek, kiek susijusi su teismo objektyviuoju nešališkumu, paminima labai svarbi, pastaruoju metu itin aktuali visame pasaulyje, taip pat Europoje, teismo nepriklausomumo problema ir jos įtaka teismo nešališkumui[15].

Įvertinus trumpai pristatytus nacionalinius mokslinius tyrimus teismo nešališkumo srityje ir ribotą straipsnio apimtį, šiame tyrime, remiantis išimtinai kasacinės instancijos teismo pastarųjų metų išplėstinių teisėjų kolegijų priimtomis nutartimis baudžiamosiose bylose[16], pristatoma objektyviojo teismo nešališkumo turinio aiškinimo plėtra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. Taip pat su pirmuoju klausimu susijusi nauja, Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje neanalizuota, problema – proceso šalių arba tiesiogiai nedalyvaujančių procese asmenų dirbtinai kuriami teismo (teisėjo) objektyviojo (o vėliau – galimai ir subjektyviojo) šališkumo pagrindai ir šio reiškinio vertinimas LAT praktikoje.

Šiame tyrime keliamas klausimas: ar praktiškai neginčijamas nacionalinėje baudžiamojo proceso doktrinoje ir teismų praktikoje plėtojamas naratyvas, kad teismas ne tik turi būti nešališkas, tačiau ir pašaliniam stebėtojui turi atrodyti nešališkas, netampa piktnaudžiavimo nušalinimo teise prielaida (pagrindu)? Siekiant pradėti diskutuoti šia tema, pirma straipsnio dalis skiriama objektyviajam teismo nešališkumui ir pagrindinėms jo vertinimo prielaidoms, vėliau pristatomas klausimas, ar teismai, baudžiamajame procese nesant specialaus teisinio reguliavimo, turi galimybes identifikuoti piktnaudžiavimą teismo nušalinimo teise ir ar baudžiamajame procese yra (pakanka)

---

[10] *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb)* (2024). Council of Europe / European Court of Human Rights. Updated on 29 February 2024 [interaktyvus]. Prieiga internete https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng.

[11] *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb)* (2013). Council of Europe / European Court of Human Rights. [interaktyvus]. Prieiga internete https://rm.coe.int/1680700aaf; *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb)* (2019). Council of Europe / European Court of Human Rights. [interaktyvus]. Prieiga internete https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2432020134746Guide_Art_6_ENG%20-%20%C3%B6zel%20hukuk.pdf.

[12] *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių įtariamojo ir kaltinamojo teises, taikymo apžvalga (I)* (2016). [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lat.lt/lat-praktika/teismu-praktikos-apzvalgos/baudziamuju-bylu-apzvalgos/68; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 1 d. Sprendimo panaikinimas pažeidus arba neteisingai pritaikius proceso teisės normas. Nr. AC-58-1. *Teismų praktika,* 2023, 58, p. 602–662. [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lat.lt/lat-praktika/teismu-praktikos-apzvalgos/civiliniu-bylu-apzvalgos/67.

[13] Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024.

[14] *Tsulukidze ir Rusulashvili prieš Gruziją* [EŽTT], Nr. 44681/21, 17256/22, [2024-08-29]. ECLI:CE:ECHR:2024:0829JUD004468121.

[15] Žr., pavyzdžiui, Mańko, R. (2023). *ECJ case law on judicial independence. A chronological overview*. Members' Research Service. PE 753.955 – October 2023. [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/753955/EPRS_BRI(2023)753955_EN.pdf; *European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Report on the Independence of the Judicial System Part I: The Independence of Judges* (2010). Strasbourg, 16 March 2010. Study No. 494 / 2008. [interaktyvus]. Prieiga internete https://rm.coe.int/1680700a63.

[16] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-124-648/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-196-303/2022; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-788/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-60-648/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.

procesinių priemonių, kad būtų tinkamai, nepažeidžiant asmens teisės į teisingą procesą ir nešališką teismą, užkirstas kelias tokiam piktnaudžiavimui.

1. Objektyvusis teismo (teisėjo) nešališkumas – bendrosios pastabos

Prieš pradedant nagrinėti obektyvųjį teismo nešališkumą, būtina pristatyti kelias tolesnės analizės prielaidas, kurių laikomasi šiame straipsnyje.

Pirma, nepaisant istoriškai susiformavusių gana skirtingų baudžiamojo proceso modelių, teismo nešališkumas yra sąžiningo teismo proceso būtinoji prielaida ir viena iš asmens konstitucinės teisės į teisingą teismą sudėtinių dalių. Straipsnyje taip pat laikomasi pozicijos, kad nors istoriškai teismo nešališkumas siejamas su pasyviu teismu, tačiau aktyvaus teismo vaidmuo baudžiamajame procese taip pat dera (privalo derėti) su teismo nešališkumu. Taigi, pritariama mokslininkams, kad, esant tokiam dualiam teismo paskirties suvokimui (aktyvus, bet nešališkas), būtent byla po bylos privaloma vertinti, ar „teismas, įgyvendindamas savo pareigą veikti aktyviai, neperžengė šališkumo ribos, kiekvienu atveju individualiai tiriant konkrečiai išreikštus teisėjo veiksmus“[17].

Antra, asmens teisė į nešališką teismą šiame straipsnyje neatsiejama nuo teismo pareigos nagrinėti jam pagal įstatymą paskirtą bylą. Tai reiškia, kad, visų pirma, teismingumo taisyklės tokiu atveju yra suvokiamos ne kaip procedūrinės (teismų sistemos organizavimo) taisyklės, o kaip savarankiška asmens teisė į pagal įstatymą įsteigtą teismą; antra, kad teismas (teisėjas), kuriam pagal įstatymą paskirta nagrinėti bylą, privalo imtis visų priemonių, įskaitant ir teismo nepriklausomumo garantijas, kad būtų sumažintos prielaidos jam reikšti nušalinimą ir jis pats, nesant tam pagrindo, nenusišalintų. Be kita ko, LAT praktikoje pažymėta, kad „teisėjas, nagrinėdamas bylas ir priimdamas jose sprendimus, turi nepasiduoti valdžios ar valdymo institucijų, pareigūnų, žiniasklaidos priemonių, visuomenės ir atskirų asmenų įtakai (Teisėjų etikos kodekso 8 straipsnio 4 punktas). Teisėjas turi elgtis taip, kad sumažintų atvejų, kai jį reikia nušalinti nuo bylos nagrinėjimo arba sprendimo priėmimo, skaičių (Bangaloro teisėjų elgesio principų, priimtų teismų pirmininkų 2002 m. lapkričio 25–26 d. posėdyje Hagoje, 2.3 punktas). Bet kokie pašaliniai bandymai paveikti teisėją, nesvarbu, koks jų šaltinis, teisėjo turi būti tvirtai atmesti (Bangaloro teisėjų elgesio principų komentaras, p. 43)“[18].

Trečia, doktrinoje, taip pat tarptautinių ir nacionalinių teismų praktikoje teismo nešališkumas aiškinamas sąlygiškai išskiriant objektyviuosius ir subjektyviuosius nešališkumo aspektus[19], kurie savo ruožtu siejami su proceso organizavimu ir su teisėjo asmeniu (*functional in nature and of a personal character*)[20]. Tačiau naujausi tyrimai leidžia teigti, kad subjektyviojo teismo nešališkumo, o būtent reikalavimo, kad nė vienas teisėjas asmeniškai neturėtų išankstinio nusis-

---

[17] Žibaitė-Neliubšienė, R. (2024). *Laisvas įrodymų vertinimas baudžiamajame procese: diskrecija apibrėžtose ribose*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas. p. 223.

[18] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022.

[19] Žibaitė-Neliubšienė, R. (2024). *Laisvas įrodymų vertinimas baudžiamajame procese: diskrecija apibrėžtose ribose*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas.

[20] Žr. *Kyprianou prieš Kiprą* [GC], 2005, §§ 118, 121; *Piersack prieš Belgiją*, 1982, § 30; *Grieves prieš Jungtinę Karalystę* [GC], 2003, § 69; *Morice prieš Prancūziją* [GC], 2015, § 73. *Guide on Article 6 (criminal limb)*, *supra note* 10, p. 26; žr. *Micallef prieš Maltą* [GC], § 93. Pl. žr. *Guide on Article 6 (civil limb)* (2013), *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb)* (2013). Council of Europe / European Court of Human Rights. p. 29 [interaktyvus]. Prieiga internete https://rm.coe.int/1680700aaf.

tatymo ar nebūtų tendencingas[21], užtikrinimas teisinėmis priemonėmis yra gana ribotas, atitinkamai ir jo nustatymas (konstatavimas) yra gana sudėtingas. Negana to, atmetus labai retus akivaizdžius subjektyviojo šališkumo atvejus, teisėjui yra būdingi sprendimų priėmimo mechanizmai, kurie iš esmės nesiskiria nuo bet kurio kito žmogaus priimamų sprendimų ir kurie, nepaisant procesinių mechanizmų, skirtų teisėjo šališkumui neutralizuoti, veikia ir priimant sprendimus teismo procese[22]. Naujausiame Lietuvoje atliktame tyrime yra daroma išvada, jog „teismo sprendimų priėmimas yra grindžiamas dvilypiu sprendimų priėmimo (informacijos apdorojimo) modeliu, t. y. priimant sprendimą remiamasi vienu iš dviejų skirtingų informacijos apdorojimo būdų – (1) euristiniu, dar vadinamu intuityviu ar patirtiniu, ir (2) loginiu – žingsnis po žingsnio – būdu. Mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, vertindami įrodymus ir priimdami sprendimus, taiko ne tik racionalius, logika pagrįstus, bet ir intuityvius sprendimų priėmimo būdus“, taigi „euristikų, arba kitaip vadinamų šališkumų, neutralizavimas arba minimizavimas yra svarbi prielaida užtikrinant teisę į nešališką, o ypač nešališką subjektyviąja prasme, teismą, taip pat ir į sąžiningą, teisingą teismą“[23].

Taigi, nors praktiškai tarp abiejų sąlygiškai savarankiškų teismo nešališkumo aspektų nėra griežtos takoskyros[24], tačiau ir doktrinoje, ir teismų praktikoje paprastai sutariama, kad subjektyviojo šališkumo, t. y. realių faktų, kurie kelia abejonių dėl teisėjo nešališkumo ar rodo bylą nagrinėjusio teisėjo asmeninį tendencingumą, beveik neįmanoma nustatyti (pagrįsti), todėl itin svarbus tampa objektyvusis nešališkumo aspektas[25]. Būtina pabrėžti, kad praktiškai objektyviojo teismo nešališkumo klausimas teismų praktikoje taip pat nagrinėjamas gana dažnai – štai vien 2023 m. aukštesniųjų instancijų teismuose (LAT, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, Lietuvos apeliacinio teismo) šešiasdešimt keturiose bylose buvo spręstas teismo atrodymo nešališkam stebėtojui klausimas[26].

Taigi, toliau bus analizuojami tik naujesni objektyviojo teismo nešališkumo aspektai, išaiškinti kasacinės instancijos teismo praktikoje nagrinėjant baudžiamąsias bylas.

Dar 1924 m. teismo dokumente buvo suformuluota mintis, cituojama iki šiol, norint apibūdinti objektyvųjį teismo nešališkumą: „*It is not merely of some importance but is of fundamental importance that justice should not only be done, but shoul manifestly and undoubtedly be be seen to be done.*“ („Ne tik svarbu, bet ir labai svarbu, kad teisingumas būtų ne tik įvykdytas, bet ir akivaizdžiai bei neabejotinai būtų matomas kaip įvykdytas“)[27]. Kaip bus parodyta vėliau, šiuolaikinėje teisėje ši aksioma

---

[21] Žr. bent *Kyprianou prieš Kiprą* [GC], 2005, § 119; *Morice prieš Prancūziją* [GC], 2015, § 75. Pl. žr. *Guide on Article 6 (criminal limb)*, *supra note* 10, p. 26, 114–116 paragrafuose nurodyta teismo praktika; *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb)* (2013). Council of Europe / European Court of Human Rights [interaktyvus]. Prieiga internete https://rm.coe.int/1680700aaf. p. 29–30, 147–148 paragrafuose nurodyta teismo praktika.

[22] Žibaitė-Neliubšienė, R. (2024). *Laisvas įrodymų vertinimas baudžiamajame procese: diskrecija apibrėžtose ribose*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas. p. 62–77.

[23] Žibaitė-Neliubšienė, R. (2024). *Laisvas įrodymų vertinimas baudžiamajame procese: diskrecija apibrėžtose ribose*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas. p. 223–224.

[24] *Kyprianou prieš Kiprą* [GC], 2005, §§ 119 ir 121. Pl. žr. *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb)* (2024). Council of Europe / European Court of Human Rights. Updated on 29 February 2024, p. 26 [interaktyvus]. Prieiga internete https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng.

[25] *Kyprianou prieš Kiprą* [GC], 2005, § 119; *Morice prieš Prancūziją* [GC], 2015, § 75. Pl. žr. *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb)* (2024). Council of Europe / European Court of Human Rights. Updated on 29 February 2024, p. 26 [interaktyvus]. Prieiga internete https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng.

[26] 2024 m. rugpjūčio 5 d. daryta užklausa „Infolex“ sistemoje pagal raktinius žodžius „abejonių objektyviam stebėtojui“, data – nuo 2023 m. sausio 1 d. iki 2023 m. gruodžio 31 d.

[27] Lord Hewart, Lord Chief Justice of England, case of Rex v. Sussex Justices [1924]. In Oakes, A. R., Davies, H. *Justice Must Be Seen To Be Done: a Contextual Reappraisal*. [interaktyvus]. Prieiga internete https://law.adelaide.edu.au/ua/media/460/alr-37-2-ch06-oakes-davies.pdf.

yra nuolat pildoma naujais objektyviojo nešališkumo aspektais, įskaitant tokius, kurių įstatymas expressis verbis nenustato, arba atvirkščiai, aiškinant baudžiamojo proceso įstatyme apibrėžtas teismo nešališkumo sąlygas iš esmės *contra legem*.

Objektyvusis nešališkumas bendriausia prasme reikalauja, kad teismo procesas būtų organizuojamas, proceso veiksmai būtų atliekami, su bylos nagrinėjimo teisme dalyviais būtų bendraujama taip, kad negalėtų susidaryti įspūdis, jog proceso metu vienai iš proceso šalių reiškiamas išankstinis priešiškumas ar palankumas arba teismas vienaip ar kitaip suinteresuotas tam tikra bylos baigtimi[28]. Taigi, objektyviojo teismo nešališkumo aiškinimas išlieka tas pats, kartu vertinama, ar pats teismas ir jo sudėtis suteikė pakankamas garantijas, kad būtų pašalintos bet kokios teisėtos abejonės dėl jo nešališkumo[29], nes, sprendžiant teisės į nešališką teismą pažeidimo klausimą, svarbu netgi tai, kaip susidariusi situacija ir esančios aplinkybės atrodo objektyviam stebėtojui[30].

LAT praktikoje iš esmės nusistovėjo kelios objektyviojo nešališkumo vertinimo prielaidos: visų pirma, teisėjo procesiniai veiksmai ir jo sprendimai byloje, net ir vėliau pripažinti nepagrįstais ir (ar) neteisėtais, patys savaime nelaikomi teismo šališkumu[31]; antra, teisingumas ne tik turi būti vykdomas, bet ir buvo matoma, kad jis vykdomas[32]; trečia, nušalinimas ir nusišalinimas turi būti objektyviai pagrįsti[33], turi būti nustatyti realūs faktai, keliantys abejonių dėl teismo nešališkumo[34]; ketvirta, teisėjo nu(si)šalinimas yra individualus sprendimas: „tai, kad teisėjo kolegos iš esmės analogiškomis aplinkybėmis priima sprendimą nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo, taip pat savaime neturi lemti teisėjo apsisprendimo nusišalinti“[35].

---

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-124-648/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-5-976/2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30-689/2021; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022; 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024.

[29] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-176/2010, 2K-193/2010, 2K-132/2015, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-124-648/2015, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-5-976/2020, 2K-101-303/2020, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024; *Morice prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 29369/10, [2015-04-23]. ECLI:CE:ECHR:2015:0423JUD002936910.

[30] *Coeme ir kiti prieš Belgiją* [EŽTT], Nr. 32492/96, [2000-06-22]. ECLI:CE:ECHR:2000:0622JUD003249296; *Salov prieš Ukrainą* [EŽTT], Nr. 65518/01, [2005-09-06]. ECLI:CE:ECHR:2005:0906JUD006551801; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.

[31] Pl. žr. Žibaitė-Neliubšienė, R. (2024). *Laisvas įrodymų vertinimas baudžiamajame procese: diskrecija apibrėžtose ribose*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-45-303/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211-895/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. birželio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-181-648/2019; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-53-489/2023; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024.

[32] Pvz., *Morice prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 29369/10, [2015-04-23], 73–78 punktai. ECLI:CE:ECHR:2015:0423JUD002936910; *Denisov prieš Ukrainą* [EŽTT], Nr. 76639/11, [2018-09-25], 61 ir 63 punktai. ECLI:CE:ECHR:2018:0925JUD007663911; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-196-303/2022; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022.

[33] *Wettstein prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 33958/96, [2000-12-21]. ECLI:CE:ECHR:2000:1221JUD003395896; *Micallef prieš Maltą* [EŽTT], Nr. 17056/06, [2009-10-15]. ECLI:CE:ECHR:2009:1015JUD001705606.

[34] *Ferrantelli ir Santangelo prieš Italiją*, 1996, § 58; *Padovani prieš Italiją*, 1993, § 27. Pl. žr. *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb)* (2024). Council of Europe / European Court of Human Rights. Updated on 29 February 2024, p. 26 [interaktyvus]. Prieiga internete https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214-976/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113-303/2019; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39-788/2021; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-44-489/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. balandžio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-83-719/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.

[35] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-214-219/2020.

Kaip jau minėta, gana lanksti objektyviojo teismo nešališkumo samprata leidžia byla po bylos pildyti nusistovėjusį jo turinį, taip pat atskleisti naujus objektyviojo teismo nešališkumo aspektus.

Antai bendra taisyklė yra ta, kad tas pats teisėjas negali du kartus nagrinėti tapačių faktų, nes jis negali nešališkai įvertinti jau vertintų faktų[36], tačiau teisės taikymo aspektu teisėjas netgi įpareigotas vienodai aiškinti teisę visose panašiose (faktiniu požiūriu) bylose[37]. Kita vertus, nors teisėjo dalyvavimas antrą kartą nagrinėjant to paties asmens kitą bylą arba atskiras bylas dėl bendrininkų, kaltinamų to paties nusikaltimo padarymu, *per se* nelaikomas nešališkumo pažeidimu[38], tačiau teisėjas, antrą kartą nagrinėjantis bylą kasacine tvarka (to nedraudžia BPK reguliavimas)[39] arba dalyvaujantis nagrinėjant bendrininkų bylą[40], gali būti pripažintas šališku, jei pirmoje byloje nors ir netiesiogiai, bet buvo pasisakyta dėl asmens galimos kaltės. Kita vertus, kasacinės instancijos teismas yra nurodęs, kad, vertinant teismo objektyvųjį nešališkumą, būtina vertinti ne jo priimto sprendimo formą, tačiau atsižvelgti ir į jo priimtų sprendimų turinį[41]. Štai LAT konstatavo, kad net tokiu atveju, kai BPK įtvirtina tiesioginį draudimą teisėjui, kuris nagrinėjo proceso dalyvių skundus toje pačioje byloje, vėliau nagrinėti bylą iš esmės (BPK 58 straipsnio 2 dalies 2 punktas), teisėjas gali būti pripažintas nešališku, jei nagrinėdamas skundą neišreiškė savo pozicijos dėl galimos konkretaus asmens kaltės[42]. Toks teismo nešališkumo supratimas, nors ir pasiektas plečiamai aiškinant BPK normą, atitinka šio principo esmę ir dera su EŽTT jurisprudencija, pagal ją tuo atveju, jeigu teisėjas anksčiau baudžiamajame procese yra priėmęs procesinio pobūdžio sprendimus, kuriuos priimant nepateikiamas įrodymų vertinimas ir neišreiškiama pozicija dėl kaltinamojo kaltumo (bylos esmės), nešališkumo trūkumo problemų nekyla[43].

Kita vertus, pastaruoju metu EŽTT keliose bylose pripažino, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai buvo šališki objektyviąja prasme, nes jie nenusišalino (ar nebuvo tenkintas nušalinimo pareiškimas) nuo dalyvavimo kasacinių skundų atrankoje arba kasacinės bylos nagrinėjimo tuo pagrindu, kad anksčiau byloje dalyvavo susijęs su teisėju asmuo: tačiau kaip profesionalus teisininkas (kuris laikomas asmeniu, neturinčiu materialaus suinteresuotumo bylos baigtimi), o ne privatus proceso dalyvis (turintis asmeninį materialųjį interesą)[44] etc.

Stebint objektyviojo teismo nešališkumo turinio plėtrą, verta atkreipti dėmesį į kelis kartus kasacinės instancijos teisme keltą galimą teisėjo nu(si)šalinimo procedūros teisinio reguliavimo prieštaravimą Konstitucijai.

---

[36] *Morel prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 34130/96, [2000-06-06], 47 punktas. ECLI:CE:ECHR:2000:0606JUD003413096; *Liga Portuguesa de Futebol Profissional prieš Portugaliją* [EŽTT], Nr. 4687/11, [2016-05-17], 69 punktas; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-64-916/2021.

[37] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-171-969/2022.

[38] *Schwarzenberger prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 75737/01, [2006-08-10]. ECLI:CE:ECHR:2006:0810JUD007573701; *Poppe prieš Nyderlandus* [EŽTT], Nr. 32271/04, [2009-03-24]. ECLI:CE:ECHR:2009:0324JUD003227104; *Meng prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 1128/17, [2021-02-16]. ECLI:CE:ECHR:2021:0216JUD000112817.

[39] *Sacharuk prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 39300/18, [2024-04-23]. ECLI:CE:ECHR:2024:0423JUD003930018.

[40] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-60-648/2024.

[41] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-124-648/2015, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-788/2024, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-60-648/2024.

[42] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-124-648/2015, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-788/2024.

[43] *Bulut prieš Austriją* [EŽTT], Nr. 17358/90, [1996-02-22]. ECLI:CE:ECHR:1996:0222JUD001735890; *Gómez de Liano y Botella prieš Ispaniją* [EŽTT], Nr. 21369/04, [2008-07-22]. ECLI:CE:ECHR:2008:0722JUD002136904; *Marguš prieš Kroatiją* [EŽTT], Nr. 4455/10, [2014-05-27]. ECLI:CE:ECHR:2014:0527JUD000445510.

[44] *Dainelienė prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 23532/14, [2018-10-16]. ECLI:CE:ECHR:2018:1016JUD002353214; *Kaminskienė prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 48314/18, [2021-01-12]. ECLI:CE:ECHR:2021:0112JUD004831418.

Kaip jau minėta pirmiau, teismo (teisėjo) nešališkumas yra konstitucinis principas, kurio turinys yra aiškinamas iš esmės vienodai visuose teismo procesuose. O štai teisėjo nušalinimo (nusišalinimo) procedūros BPK ir CPK yra reguliuojamos skirtingai tuo aspektu, kad, pagal BPK 59 straipsnio 3 dalį, teisėjas pats sprendžia jam pareikšto nušalinimo pagrįstumą, o civiliniame procese – teismo pirmininkas ar kitas CPK 69 straipsnio 1 dalyje nurodytas teisėjas; taip pat tuo aspektu, kad, pagal BPK 59 straipsnio 4 dalį, teisėjo nusišalinimą turi patvirtinti teismo pirmininkas ar pirmininko pavaduotojas. Jeigu nusišalinimas nepatvirtinamas, nepagrįstą nusišalinimą pareiškęs teisėjas privalo bylą nagrinėti iš esmės. Taigi, vien skirtingas reguliavimas jau gali kelti klausimą, ar tokia situacija yra pateisinama atsižvelgiant į asmenų lygiateisiškumo principą. Ir tai nėra retorinis klausimas – pastaruoju metu dviejose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinių teisėjų kolegijų nagrinėtose bylose šis klausimas jau buvo iškeltas[45]. Būtent objektyviojo teismo nešališkumo kontekste buvo išreikšta abejonė, ar BPK 59 straipsnio 3 dalyje nustatytas reguliavimas, pagal kurį teisėjas pats sprendžia jam pareikštą nušalinimą, neprieštarauja Konstitucijoje įtvirtintam teisinės valstybės principui, Konstitucijos 31 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2 daliai. BPK normos prieštaravimas Konstitucijai, be kita ko, buvo grindžiamas ir nevienodu reguliavimu baudžiamajame ir civiliniame procese[46]. LAT atmetė kasatoriaus prašymą kreiptis į Konstitucinį Teismą remdamasis keliomis sąlygiškai skirtingomis argumentų grupėmis. Visų pirma, argumentais dėl teisės į nešališką teismą užtikrinimo šioje byloje, konstatuojant, kad, bylą patikrinus instancine tvarka, nebuvo nustatyti teisės į nešališką teismą pažeidimai. Antra, procedūriniais argumentais, t. y. kad šioje byloje nenustatytas pagrindas kreiptis į Konstitucinį Teismą, nes ginčijama norma taikyta pirmosios instancijos teisme, o ne nagrinėjimo kasacinės instancijos teisme metu, todėl toks kreipimasis būtų savitikslis ir nežinybingas Konstituciniam Teismui[47]. Kita teisėjo nu(si)šalinimo procedūros galima neatitiktis Konstitucijai buvo iškelta atskiroje LAT teisėjo nuomonėje, pažymint, kad BPK 59 straipsnio 4 dalies reguliavimas gali prieštarauti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 2 daliai, ir nurodant, kad vėlesnis bylos nagrinėjimas gali kelti abejonių ir dėl objektyviojo, ir atskirais atvejais dėl subjektyviojo tokio teisėjo, kurio nusišalinimas nebuvo patvirtintas, nešališkumo[48].

2. Dirbtinis teismo (teisėjo) objektyviojo šališkumo prielaidų kūrimas – piktnaudžiavimas nušalinimo teise?

Objektyviojo teismo nešališkumo svarba yra neabejotina, įskaitant ir teismo „atrodymą“ kaip nešališko arbitro, kuris yra ne tik asmens teisės į sąžiningą procesą dalis, tačiau, be kita

---

[45] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-196-303/2022; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo Aleno Piesliako 2024 m. gegužės 22 d. atskiroji nuomonė baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.

[46] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-196-303/2022.

[47] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-196-303/2022, kurioje pasiremta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 2 punktu, Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d., 2010 m. lapkričio 16 d. sprendimais, 2010 m. lapkričio 29 d., 2011 m. rugsėjo 2 d., 2012 m. birželio 29 d. nutarimais, 2013 m. rugpjūčio 27 d., 2016 m. gegužės 9 d. sprendimais.

[48] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo Aleno Piesliako 2024 m. gegužės 22 d. atskiroji nuomonė baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.

ko, laikomas svarbia visuomenės pasitikėjimo teismais sąlyga[49]. Tačiau net šios, atrodytų, gana nesunkiai užtikrinamos garantijos realizavimas susiduria su tam tikromis objektyviomis kliūtimis, tokiomis kaip mažos valstybės problema, kurioje „visi visus pažįsta“; teisėjų objektyviojo nešališkumo problema, kai ta pati byla kelintą kartą nagrinėjama tame pačiame, paprastai vieninteliame, valstybėje kasacinės instancijos ar konstituciniame teisme[50] ir pan. Šie klausimai sprendžiami remiantis įvairiomis teisės principų dermės (balanso) doktrinomis, tarp jų yra ir vadinamoji būtinumo doktrina (*rule of necessity*), pagal kurią situacijoje, kai bylą gali nagrinėti tik tam tikras teismas (teisėjas), nors gali kilti abejonių dėl teismo šališkumo, teismas privalo vykdyti pareigą ir nagrinėti bylą[51]. Tokiu atveju kai kurių mokslininkų pripažįstama, kad geriau šališkas teismas nei jokio teismo[52]. Praktiškai tokia situacija gali susiklostyti atveju, jei, pvz., būtų būtina antrą kartą nagrinėti bylą, kurią jau nagrinėjo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinė sesija. LAT yra pabrėžęs, kad „paisant Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo, kurio sudėtinė dalis yra konstitucinis teisingumo principas, teisė į nešališką teismą negali būti aiškinama ir įgyvendinama taip, kad asmuo, pažeidęs teisę, nesant bylą nagrinėti galinčio teismo ar teisėjo, apskritai negalėtų būti patrauktas teisinėn atsakomybėn už šį pažeidimą, t. y. atsidurtų už teisės ribų, o asmenys, kurių teisės pažeistos, negalėtų veiksmingai pasinaudoti konstitucine teise į savo pažeistų teisių teisminę gynybą“[53].

Tačiau pagrindinis šio straipsnio objektas yra klausimas, kurį per pastaruosius kelerius metus Lietuvos baudžiamųjų bylų teisėjams, taip pat ir kasacinės instancijos teismui, teko spręsti kelis kartus: ar teismas, kurio objektyvųjį nešališkumą „sukuria“ patys baudžiamojo proceso dalyviai ar asmenys, nedalyvaujantys procese, turi nusišalinti (tenkinti nušalinimo pareiškimą), kad pašalintų realią teismo šališkumo regimybę?

Prieš pereinant prie galimo privačių proceso dalyvių piktnaudžiavimo nušalinimo teise nagrinėjimo, būtina pažymėti, kad teismo nešališkumas, nors ir yra savarankiškas teisės principas, tačiau neretai labai glaudžiai susijęs su teismo nepriklausomumu[54].

Štai LAT išplėstinė teisėjų kolegija byloje[55] sprendė klausimą, ar valstybės institucija, iškvietusi bylą apeliacine tvarka nagrinėjančius teisėjus kaip liudytojus į apklausą (dėl to, ar nuteistasis, kurio byla yra nagrinėjama, nedaro teisėjams neleistino (nusikalstamo) poveikio), nesukūrė prielaidų abejoti teisėjų kolegijos objektyviuoju nešališkumu. Apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegija, atnaujinusi bylos nagrinėjimą, pranešė proceso dalyviams apie apklausų turinį (apie tai, kad teisėjai buvo paklausti apie neleistiną poveikį iš proceso dalyvių ir atsakė, kad nėra patyrę jokio neteisėto poveikio dėl nagrinėjamos bylos) ir sudarė galimybes pareikšti nu-

---

[49] Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022.

[50] *A. K. prieš Lichtenšteiną* [EŽTT], Nr. 38191/12, [2015-07-09]. ECLI:CE:ECHR:2015:0709JUD003819112.

[51] Dimes v. Proprietors of Grand Junction Canal (1852) 10 Eng. Rep. 313; 3 H.L.C. at 787-88. Iš Orth, J. V. The Right to an Impartial Judge and „Involuntary Recusal“. *North Carolina Law Review Forum*, *101* (2022–2023), p. 107–108; Cf Brown v. Allen, 344 U.S. 443, 540 (1953) (Jackson, J. concurring). Iš Orth, J. V. The Right to an Impartial Judge and „Involuntary Recusal“. *North Carolina Law Review Forum*, 101 (2022–2023), p. 117.

[52] Barker v. Sec'y of State's office (Mo. Ct. App. 1988).

[53] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-1214/2024.

[54] Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3192; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 130-4910.

[55] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022.

šalinimus teisėjams; nušalinimų nepareiškus, teisėjų kolegija išnagrinėjo bylą. Kasacinės instancijos teismas nurodė, kad sprendžiant, ar bylą išnagrinėjo šališkas teismas, svarbu nustatyti, ar teisėjų apklausos, jiems nagrinėjant bylą, nesukėlė abejonių dėl teismo nešališkumo ir procesinio jų nepriklausomumo. LAT nusprendė, kad šiuo atveju, nors išoriniam stebėtojui ši situacija galėjo sukelti teismo šališkumo regimybę, teismas buvo nešališkas. LAT nurodė, kad, visų pirma, valstybės institucijos, įskaitant teisėsaugos institucijas (kurios šiuo atveju ir priėmė sprendimą apklausti nagrinėjančius bylą teisėjus), ne tik kad negali daryti įtakos teismams – jos turi saugoti teismų nepriklausomumą ir nešališkumą ir juolab negali dirbtinai sukurti teismo šališkumo regimybės: „Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalyje valstybinės valdžios ir valdymo institucijoms ne tik draudžiama daryti įtaką teisėjui ir teismams – joms taip pat tenka pareiga užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą. Teisėjo, kaip liudytojo, apklausa dėl teisėjo pareigų jo nagrinėjamoje byloje vykdymo neišvengiamai kelia klausimų dėl teismo nešališkumo, ypač dėl objektyviojo nešališkumo aspekto. Taip pat tokios situacijos, kai bylą nagrinėjantis teisėjas apklausiamas kaip liudytojas, ypač nesant tam pakankamo pagrindo, gali sudaryti prielaidas pažeisti ir konstitucinį teismų nepriklausomumo principą, bandant daryti neleistiną įtaką bylą nagrinėjančiam teisėjui (teismui) arba „dirbtinai“ – formaliais pagrindais sukuriant situaciją, dėl kurios teisėjas ar teismas turėtų nusišalinti ar būti nušalintas nuo tam tikros bylos nagrinėjimo“[56]. Antra, LAT konstatavo, kad ir pats teismas (teisėjai) privalo būti atsparus bet kokiam poveikiui ir nenusišalinti dėl tikro ar menamo poveikio, taip nesudarydamas prielaidų abejoti jo nepriklausomumu: „Teisėjas turi būti atsparus bet kokiai išorinei įtakai ir neleisti, kad jo priimami procesiniai sprendimai būtų paveikti neteisėto trečiųjų asmenų spaudimo. Ši taisyklė taikytina ne tik galutiniams sprendimams, bet ir tokių sprendimų priėmimo procesui, tarp jų ir procesiniams sprendimams (ne)nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo. Jeigu teisėjas nusišalina nuo bylos nagrinėjimo dėl jam daromo poveikio, pasiekiamas tokiu poveikiu siektas neteisėtas tikslas, o tai neabejotinai pažeidžia teisėjo ar teismo nepriklausomumo principą, kenkia teismo, kaip teisminės valdžios, autoritetui. Teisėjo (teismo) nusišalinimas, motyvuojant daromu poveikiu, sudaro prielaidas proceso dalyviams abejoti teismo nepriklausomumu ir manyti, kad teismas yra pažeidžiamas. Todėl teisėjas ar teismas turi būti atsparus neteisėtam poveikiui ir nenusišalinti nuo bylos nagrinėjimo, nesant tam įstatyme nustatyto pagrindo“[57].

Šiame kontekste paminėtina, kad apklausa, t. y. situacija, kai teisėjas, kviečiamas į apklausą, neturi teisinio pagrindo atsisakyti atvykti (išskyrus atvejį, kai jis gali pasinaudoti liudijimo imunitetu ir atsisakyti duoti parodymus apie pasitarimo kambario paslaptį (BPK 80 straipsnio 2 punktas)), negali būti tiesiogiai gretinama su netinkamu teisėjo bendravimu (ryšiu) su bylos šalimi (dalyviais), kuri gali tapti teismo šališkumo pagrindu. Tačiau įdomu paminėti, kad pats savaime teisėjo *ex parte* bendravimas kai kuriose jurisdikcijose, įvertinus reikšmingas aplinkybes, o būtent tai, ar teisėjo kontaktas turėjo įtakos bylai ir jos rezultatui, taip pat gali būti nepripažįstamas teismo (teisėjo) nušalinimo pagrindu[58].

---

[56] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022.

[57] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022.

[58] In re Tapply & Zukatis, 27 A.3d 628, 628 (N.H. 2011); see, e.g., In re Estate of Robertson, 611 S.E.2d 680, 686 (Ga. Ct. App. 2005) (explaining improper ex parte contact did not show sufficient bias for judicial recusal). Iš Abramson, L. W. (2015–2016). What Every Judge Should Know about the Appearance of Impartiality. *Albany Law Review*, 79, no. 4, p. 595.

Grįžtant prie teismo objektyviojo šališkumo regimybės dirbtinio sukūrimo, būtina pažymėti, kad toks veikimas gali būti vertinamas kaip proceso dalyvio piktnaudžiavimas nušalinimo teise. Straipsnio autorė pritaria nuomonei, kad teisinis reguliavimas, užtikrinantis asmens pažeistų teisių gynybos realizavimą, t. y. teisę į teisminę gynybą, turi būti ne tik veiksmingas, bet ir užkertantis kelią piktnaudžiauti procesu[59]. Kaip yra nurodęs Konstitucinis Teismas, „baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas neturi sudaryti prielaidų vilkinti nusikalstamų veikų tyrimą ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimą, taip pat prielaidų baudžiamojo proceso dalyviams piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis; kitaip pasunkėtų valstybės konstitucinės priedermės teisėtomis priemonėmis užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą, konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką įgyvendinimas“[60].

Tačiau Lietuvos BPK piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis institutas nėra tiesiogiai įtvirtintas, taigi ir nacionalinėje baudžiamojo proceso doktrinoje, deja, iš esmės netirtas. Procesinis pažeidimas ir atitinkamai procesinė atsakomybė už tokį pažeidimą baudžiamojo proceso doktrinoje iš esmės siejama arba su baudžiamojo proceso subjektais (valstybės institucijomis, jų pareigūnais), kurių padaryti baudžiamojo proceso pažeidimai, ypač esminiai, gali sukelti atitinkamas teisines pasekmes[61], arba su įtariamojo (kaltinamojo) tam tikrų įpareigojimų nesilaikymu, kuris taip pat laikomas procesiniu pažeidimu, užtraukiančiu procesinę atsakomybę[62]. Tuo tarpu asmens piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis baudžiamajame procese iš esmės neanalizuojamas.

Skirtingai nuo baudžiamojo proceso teisės ir doktrinos, civilinio proceso teisėje (CPK 95 straipsnis), taip pat doktrinoje[63], teismų praktikoje[64] piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, įskaitant piktnaudžiavimą teismo nušalinimo teise[65], yra gana išplėtotas institutas, kaip ir tokio piktnaudžiavimo procesinės pasekmės. LAT civilinėje byloje yra nurodęs, kad „piktnaudžiauti procesu galima ir naudojant procesinę nušalinimo teisę ne pagal jos paskirtį, t. y. veikiant prieš greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą, įtraukiant teismą į nepagrįstų nuolatinių iš esmės to paties turinio skundų svarstymą, o ne norint pagrįstai nušalinti teisėją, kuris neatitinka nešališkumo reikalavimų ir negali objektyviai išnagrinėti bylos“[66]. Tokią poziciją LAT grindžia

---

[59] Pl. žr. Brazdeikis, A. (2011). *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas.

[60] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 119-6005. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. TAR, 5178. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 27 d. nutarimas. *TAR*, 11817.

[61] Rimšelis, E. (2006). *Esminiai baudžiamojo proceso teisės pažeidimai: samprata, vertinimas ir procesiniai padariniai.* Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas; Rimšelis, E. (2005). Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai. *Jurisprudencija*, 67(59), p. 63–75; Rimšelis, E. (2008). Baudžiamojo proceso teisės pažeidimo ir neteisingo teismo sprendimo priėmimo priežastinio ryšio svarba ir problemos. *Jurisprudencija*, 6(108), p. 90–96; Panomariovas, A. (2004). Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 59(51), p. 26–38.

[62] Losis, E. (2010). *Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas; Ažubalytė, R., Losis, E. (2009). Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės. *Socialinių mokslų studijos*, 2(2), p. 207–223.

[63] Brazdeikis, A. (2011). *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 59.

[64] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-256-915/2016; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-404-969/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-3-695/2017; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-67-969/2019; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-279-684/2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-15-421/2023.

[65] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-404/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-159-421/2016.

[66] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-159-421/2016.

ir EŽTT praktika, pagal kurią, „jeigu pareiškėjas savo prašymą grindžia bendro pobūdžio ir abstrakčiais pagrindais, nenurodydamas jokių specifinių ir realių faktų, kurie galėtų sukelti abejonių dėl teisėjų nešališkumo, jo prašymai dėl teismo šališkumo gali būti laikomi piktnaudžiavimu (*his motions for bias could be classified as abusive*)“[67]. Administracinių nusižengimų procese šis institutas taip pat reglamentuotas, tačiau kol kas bendrosios kompetencijos teismams nepavyksta išplėsti jo veikimo srities[68].

Tačiau, net nesant specialaus reguliavimo, LAT išplėstinė kolegija, spręsdama teismo nešališkumo klausimą, konstatavo, kad, tenkinus nepagrįstą kaltinamojo prašymą nušalinti teisėją (teismą) ir perdavus bylą nagrinėti kitam teisėjui ar teismui, „būtų sudarytos sąlygos teisingumą vykdyti ne tam teismui, kuris pagal įstatymo nustatytas teismingumo taisykles turi nagrinėti bylą, arba ne tam teisėjui, kuriam teisės aktų nustatyta tvarka priskirta nagrinėti konkrečią bylą, o tam teismui ir (ar) teisėjui, kurį pasirinko vienas ar kitas byloje dalyvaujantis asmuo. Kitaip tariant, būtų sudarytos sąlygos piktnaudžiauti nušalinimo institutu, juo pasinaudoti ne pagal jo paskirtį. Toks bylos nagrinėjimas pagal procese dalyvaujančių asmenų pageidavimus neužtikrintų teismo (teisėjo) nešališkumo ir nepriklausomumo, nesiderintų su teisinėje valstybėje galiojančiais teisingumo, bylų skirstymo ir nagrinėjimo nešališkumo ir sąžiningumo, skaidrumo, šalių lygiateisiškumo principais“[69]. Kaip nurodoma literatūroje, proceso dalyviams ir jiems atstovaujantiems teisininkams negali būti sudarytas įspūdis, kad jie gali spręsti, kuris teisėjas (teismas) turėtų nagrinėti jų bylą, t. y. sukurti ir naudotis vadinamuoju *judge-shop*[70].

Aptariamoje byloje buvo nustatyta, kad pirmosios instancijos teisme bylą nagrinėjusi teisėja, nors ji to ir nežinojo, neteisėtais kaltinamojo veiksmais buvo paskirta juridinio asmens, kurio vienintelis akcininkas, vadovas ir valdybos narys yra kaltinamasis, valdybos nare; apie šias aplinkybes teisėjai tapo žinoma jai nagrinėjant baudžiamąją bylą; vėliau teisėja kitoje prieš kaltinamąjį nagrinėtoje byloje (dėl teisėjos asmens duomenų neteisėto panaudojimo) buvo apklausta kaip liudytoja. Svarbu ir tai, kad teisėja, siekdama išvengti bet kokios objektyviojo nešališkumo regimybės, buvo nusišalinusi nuo bylos nagrinėjimo (BPK 58 straipsnio 1 dalies 4 punkto pagrindu), tačiau teismo pirmininkė nepatvirtino nusišalinimo (BPK 59 straipsnio 4 dalis). Vėliau proceso metu paaiškėjo, kad proceso dalyvis (kaltinamasis) įtraukė teisėją į administracinį, civilinius procesus, tačiau teisėja jau netenkino paskesnių kaltinamojo ir kitų proceso dalyvių nušalinimo pareiškimų, motyvuodama tuo, kad ji į tuos procesus buvo įtraukta galimai piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis, siekiant vilkinti šios bylos nagrinėjimą ir sudaryti įspūdį, kad bylą nagrinėja, procesinius sprendimus joje priima šališkas teismas.

Iš tiesų, tokia situacija tiek proceso dalyviams, tiek ir objektyviam stebėtojui iš šalies galėjo kelti pagrįstų abejonių dėl bylą nagrinėjusio pirmosios instancijos teismo nešališkumo. Kasacinės instancijos teismas, pasvėręs teismo pareigą nagrinėti bylas, nepasiduodant jokiam išoriniam poveikiui, ir galimai dėl to susvyruosiantį visuomenės pasitikėjimą teismu, šiuo konkrečiu atveju, autorės nuomo-

---

[67] *A. K. prieš Lichtenšteiną* [EŽTT], Nr. 38191/12, [2015-07-09], 67 punktas. ECLI:CE:ECHR:2015:0709JUD003819112; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-159-421/2016.

[68] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 27 d. nutarimas. *TAR*, 11817.

[69] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.

[70] Abramson, L. W. (2015–2016). What Every Judge Should Know about the Appearance of Impartiality. *Albany Law Review,* 79, no. 4, p. 1586.

ne, padarė pagrįstą išvadą, kad aplinkybės, kurių pagrindu proceso dalyviai pareiškė teisėjai nušalinimą ir teisėja nusišalino, buvo dirbtinai sukurtos kaltinamojo neteisėtais veiksmais: „sprendžiant teismo nušalinimo klausimą BPK 58 straipsnyje nustatytais pagrindais, kiekvienu atveju turi būti motyvuotai nurodytos realios ir objektyviai esančios, o ne dirbtinai sukurtos aplinkybės. Kitu atveju tokios aplinkybės, kuriomis realiai siekiama ne užtikrinti nušalinimo institutu saugomas proceso dalyvių teises, o daryti poveikį teismui (teisėjui), trukdyti vykdyti teisingumą ir vilkinti baudžiamąjį procesą, negali būti pripažintos pagrįstomis BPK 58 straipsnio 1 dalies 4 punkto prasme. Priešingas tokių aplinkybių vertinimas būtų nesuderinamas su baudžiamajam procesui, kurio sudėtinė dalis yra bylos nagrinėjimas teisme, keliamais nešališkumo, teisingumo ir sąžiningumo reikalavimais, kartu sudarytų sąlygas procese dalyvaujantiems asmenims piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis, siekiant baudžiamojo proceso paskirčiai prieštaraujančių tikslų“[71]. Kartu buvo priminta jau pradėta formuoti kasacinės instancijos teismo praktika, pagal kurią „teismo nepriklausomumo principas įpareigoja teismą (teisėją) būti atsparų neteisėtam poveikiui ir nenusišalinti nuo bylos nagrinėjimo, nesant tam įstatyme nustatyto pagrindo“[72], taip pat nuostata, kad „jeigu teisėjas (teismas) nusišalina nuo bylos nagrinėjimo dėl jam daromo poveikio, pasiekiamas tokiu poveikiu siektas neteisėtas tikslas“[73]. Taigi LAT, apibendrinęs teisines ir faktines objektyviojo teismo nešališkumo prielaidas, susiklosčiusias šioje byloje, padarė bendrą išvadą, kad „nušalinimo instituto dirbtinai, be kita ko, neteisėtais veiksmais, piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis, sukurtų aplinkybių pagrindu taikymas <...> nėra suderinamas su teisinėje valstybėje galiojančiais nešališkumo ir nepriklausomumo, teisingumo, sąžiningumo ir lygiateisiškumo principais“[74].

LAT objektyvųjį teismo nešališkumą teko vertinti ir situacijoje, kai asmuo (kaltinamasis) „neigiamai, galimai užgauliai, apibūdina bet kuriuos Lietuvos teisėjus, kurie nagrinėja ar ateityje gali nagrinėti jo prašymus, skundus ar bylas, o po to, kai dėl tokio jo elgesio yra pradedami ikiteisminiai tyrimai pagal BK 232 straipsnį dėl teisėjų pažeminimo, jis šiuo pagrindu reiškia nušalinimus jo bylas nagrinėjantiems teisėjams“[75]. Kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija padarė išvadą, kad teisėjai, kurie taip pat buvo žeminami užgauliais viešais asmens pareiškimais ir išnagrinėjo baudžiamąją bylą dėl jo analogiško elgesio su kitais Lietuvos teisėjais, buvo objektyviai nešališki, nes asmuo piktnaudžiavo nušalinimo teise dirbtinai kurdamas objektyviojo teismo šališkumo regimybę. Šioje byloje buvo konstatuota, kad „susiklosčiusi teisinė situacija yra iš esmės nulemta paties kasatoriaus ilgą laiką besitęsiančio, sąmoningo elgesio. Iš tokio kasatoriaus elgesio darytina išvada, kad, įvairioms Lietuvos valstybės institucijoms adresuotuose raštuose neigiamai apibūdindamas teisėjus ir (ar) juos galimai įžeidinėdamas, jis siekia ne įgyvendinti savo teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, bet sąmoningai siekia, kad jo byla būtų perduota nagrinėti kitam teisėjui ar teismui ir taip būtų sudarytos sąlygos teisingumą vykdyti ne tam teismui, kuris pagal įstatymo nustatytas teismingumo taisykles turi nagrinėti bylą, arba ne tam teisėjui, kuriam teisės aktų nustatyta tvarka priskirta nagrinėti konkrečią

[71] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.
[72] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022.
[73] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022.
[74] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.
[75] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-1214/2024.

bylą, o tam teismui ir (ar) teisėjui, kurį pasirinko kasatorius“[76]. LAT pabrėžė, kad „pripažinus teismą (teisėją) šališku dėl paties kasatoriaus dirbtinai sukurtų priežasčių, ateityje gali būti sukurta tokia teisinė ir faktinė situacija, kai joks Lietuvos teisėjas ar teismas negalės (negalėtų) nagrinėti kasatoriaus bylos dėl menamo teismo (teisėjo) šališkumo“[77].

Visais aptartais atvejais, sprendžiant dėl teismo objektyviojo nešališkumo, svarbu buvo tai, kad teisėjas (teismas) informavo proceso dalyvius apie aplinkybes, kurios gali būti reikšmingos vertinant teisėjų nešališkumą. Kasacinės instancijos teismas pabrėžė, kad informuodamas proceso dalyvius teisėjas (teismas) suteikė bylos dalyviams galimybę pareikšti nuomonę, ar šie turi abejonių dėl bylą nagrinėjančio teismo nešališkumo. Tokiais veiksmais buvo ne tik įvykdyta teisėjo (teismo) pareiga pranešti apie aplinkybes, kurios gali būti svarbios proceso dalyvių apsisprendimui dėl nušalinimo, bet ir imtasi būtinų priemonių procesui byloje organizuoti taip, kad proceso dalyviams, taip pat ir objektyviam stebėtojui iš šalies negalėtų susidaryti įspūdis, jog teismas galėtų būti tendencingas, suinteresuotas vienokia ar kitokia bylos baigtimi[78].

IŠVADOS

1. Asmens teisė į nešališką teismą yra ne tik teisės į veiksmingą teisminę gynybą ir sąžiningą teismą būtinoji prielaida, tačiau taip pat yra neatsiejama nuo teismo pareigos nagrinėti jam pagal įstatymą paskirtą bylą.

2. Objektyviojo teismo (teisėjo) nešališkumo griežtai neapibrėžtas turinys leidžia teismams byla po bylos pildyti jį aktualiais, besikeičiančią teisinę realybę atliepiančiais aspektais, susijusiais su teisėjo ankstesniu dalyvavimu sprendžiant tam tikrus klausimus byloje, su teisėjo ir proceso dalyvių, įskaitant profesionalius teisininkus, ryšiais ir kitais.

3. Teismo nešališkumo principo turinys iš esmės panašiai suprantamas ir aiškinamas bet kuriame teisiniame procese, todėl svarstytina, ar šio principo užtikrinimo procedūros, t. y. teisėjo nušalinimo ir teisėjo nusišalinimo tvarka, priklausomai nuo to, kokiame teisminiame procese (baudžiamajame ar civiliniame) jos taikomos, gali skirtis iš esmės ir ar tai dera su Konstitucija.

4. Kasacinės instancijos teismas, nors baudžiamojo proceso įstatyme nėra aiškaus piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, įskaitant ir piktnaudžiavimą nušalinimo teise, teisinio reguliavimo, byla po bylos kuria teisinius standartus, kurie leistų teismams vertinant tiek asmens teisę į nešališką teismą, tiek teismo pareigą vykdyti teisingumą nepasiduodant jokiam neteisėtam poveikiui, identifikuoti asmens piktnaudžiavimą nušalinimo teise ir užkirsti kelią tokiam poveikiui (dirbtinai kuriamai teismo šališkumo regimybei), kurio tikslas yra nušalinti konkretų teisėją, o ne siekti nešališko teismo proceso.

---

[76] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-1214/2024.

[77] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-1214/2024.

[78] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2022; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.

THE RIGHT TO OBJECTIVE IMPARTIALITY OF THE COURT AND ITS POSSIBLE ABUSE: LITHUANIAN SUPREME COURT CASE LAW IN CRIMINAL CASES

Rima Ažubalytė

Summary

This study raises a problematic question: can the strict requirement that a court must not only be impartial, but also appear impartial to an outside observer, lead to an abuse of the right to recusal? Until now, the notion that a court must appear to be impartial has not been disputed in criminal procedure scholarship or in a case-law. The structure of the article has therefore been chosen to answer this question. The first part of the article is devoted to the objective impartiality of the court and the basic assumptions underlying its assessment. The second part of the researche analyses whether courts can identify an abuse of the person's right of recusal in the absence of a specific criminal procedural legal framework. It also examines whether there are procedural measures in criminal proceedings to prevent such abuse in an appropriate manner, i.e. without prejudice to the individual's right to a fair trial and an impartial tribunal.

The article, after examining the relevant case law of the Supreme Court of Lithuania, draws conclusions on the development of the objective impartiality of the court and its content, as well as on a new trend related to the objective impartiality of the court - the abuse of a person's right of recusal.

The article recognises that the right to an impartial tribunal is not only a prerequisite for the right to an effective remedy and a fair trial, but is also inseparable from the court's obligation to deal with the case assigned to it by law. This also shows that the undefined content of the objective impartiality of a court/judge allows the courts to supplement it on a case-by-case basis with relevant aspects reflecting evolving legal realities. The article also states that the content of the principle of the impartiality of the court is similarly understood and interpreted in any legal proceedings, but that the procedures for the removal of a judge differ depending on the legal proceedings (criminal or civil) in which they are applied. It is debatable whether such different legal rules are compatible with the Constitution.

Summarising the recent case law, it can be concluded that the Supreme Court of Lithuania is filling a gap in the legal regulation and case by case is developing legal standards that would allow courts to identify the abuse of a person's right to recusal and to prevent such influence, the aim of which is to recuse a particular judge, rather than to achieve an impartial judicial process.

Keywords: objective impartiality of the tribunal, judicial disqualification, abuse of process

III DALIS/
CHAPTER

CIVILINĖ TEISĖ / CIVIL LAW

PRELIMINARUS PAKLAUSIMAS IR JO PERSPEKTYVOS LIETUVOS CIVILINIAME PROCESE

Dr. Danguolė Bublienė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkė, Civilinių bylų skyriaus teisėja,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentė,
<danguole.bubliene@tf.vu.lt>

Dr. Jurgis Bartkus,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto vyresnysis lektorius,
<jurgis.bartkus@tf.vu.lt>

Santrauka

Straipsnio tikslas – atskleisti ir įvertinti preliminaraus paklausimo perspektyvas Lietuvos civilinio proceso teisėje. Šiam tikslui pasiekti yra išsikeliami du uždaviniai: 1) atskleisti ir apžvelgti preliminaraus paklausimo reglamentavimą kitose jurisdikcijose; 2) atskleisti ir įvertinti potencialias Lietuvos teisėje egzistuojančias normatyvines teisines kliūtis preliminaraus paklausimo perspektyvoms Lietuvos civiliniame procese. Šios potencialios kliūtys yra preliminaraus paklausimo suderinamumas su Europos Sąjungos teisės reikalavimais veiksmingai teisinei gynybai, taip pat su iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kylančiu draudimu Lietuvos Aukščiausiajam Teismui teikti konsultacijas teismams ir su Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksu.

Atliktas tyrimas atskleidė, kad preliminarus paklausimas yra procesinis institutas, leidžiantis teismui, nagrinėjančiam bylą, kreiptis į kitą teismą su konkrečiu teisės klausimu, aktualiu konkrečiu byloje. Įvairias preliminaraus paklausimo formas galime rasti tiek supranacionaliniu lygmeniu, t. y. ES teisėje, tiek nacionaliniu lygmeniu, pavyzdžiui, Nyderlanduose, Prancūzijoje, JAV ir kt. Kaip rodo kitų valstybių patirtis, preliminarus paklausimas pasižymi ne viena teigiama savybe – užtikrina operatyvesnį visuomenei reikšmingų teisinių klausimų patekimą į aukščiausiąjį teismą, padeda efektyviau užtikrinti vienodos teismų praktikos formavimą, skatina šalių sutaikymą.

Ištyrus potencialias teisines kliūtis preliminaraus paklausimo perspektyvoms Lietuvos civiliniame procese, prieita prie išvados, kad preliminarus paklausimas yra suderinamas tiek su ES teisės reikalavimais veiksmingai teisinei gynybai, tiek su iš Konstitucijos kylančiu draudimu Lietuvos Aukščiausiajame Teismui teikti konsultacijas, tiek su Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksu. Iš kitos pusės, straipsnyje atlikta analizė rodo, kad, siekiant suderinti įvairius teisinius reikalavimus, preliminarus paklausimas Lietuvos civiliniame procese turėtų pasižymėti tam tikrais požymiais: 1) preliminaraus paklausimo procesas turi sudaryti sąlygas LAT spręsti teisės klausimus ne abstrakčiai, o konkrečioje byloje; 2) turi būti išlaikytas svarbus besikreipiančių teismų vaidmuo, t. y. žemesnės instancijos teismai turi būti vieninteliai subjektai, nusprendžiantys, ar turėtų būti kreipiamasi su klausimu į LAT; 3) CPK turėtų nustatyti preliminaraus paklausimo atrankos kriterijus, kurie užtikrintų, kad į kasacinį teismą pakliūtų tik visuomenei reikšmingiausi ir svarbiausi teisės klausimai; 4) proceso dalyviams turi būti suteiktos galimybės išdėstyti savo poziciją tiek dėl preliminaraus paklausimo poreikio, tiek dėl to, kaip turėtų būti atsakoma į preliminarų paklausimą; 5) LAT turėtų suteikti prioritetą preliminarių paklausimų nagrinėjimui.

Raktiniai žodžiai: preliminarus paklausimas, civilinis procesas, Aukščiausiasis Teismas, teismų praktikos vienodinimas.

ĮVADAS

Vienas iš Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – ir JAV) tėvų – įkūrėjų D. Madisonas laikėsi pozicijos, kad jeigu žmonės būtų angelai, jiems nereikėtų nei valstybės, nei teisės[1]. Mes ne angelai, todėl turime nuolatos galvoti apie priemones mūsų teisinei sistemai patobulinti. Iš kitos pusės, bet kokie pokyčiai teisėje privalo būti pamatuoti, nes, kaip teigė garsus ekonomistas F. von Hayekas, daugelis gerais ketinimais pagrįstų priemonių gali turėti daugybę nenumatytų ir nepageidaujamų padarinių[2].

Teisės sistemos pokytis, kuris yra analizuojamas šiame straipsnyje, yra preliminaraus paklausimo atsiradimo poreikis Lietuvos civiliniame procese. Preliminarus paklausimas (angl. *preliminary request; preliminary reference*) – tai proceso teisės institutas, leidžiantis nagrinėjančiam bylą teismui kreiptis į kitą teismą su konkrečiu teisės klausimu, aktualiu konkrečioje nagrinėjamoje byloje. Kaip bus atkleista šiame straipsnyje, preliminarų paklausimą galime rasti įvairiose jurisdikcijose (žr. 1 dalį). Be to, šis institutas turi gilias istorines tradicijas. Dar XIX a. anglų rašytojas Ch. Dickensas savo romane „Bleak House“ aprašė preliminaraus paklausimo procesą, kai vienas teismas siunčia klausimą kitam teismui, o pastarasis, teigdamas, kad neturi jurisdikcijos, persiunčia klausimą pirmajam[3].

Šio straipsnio tikslas – atskleisti ir įvertinti preliminaraus paklausimo perspektyvas Lietuvos civilinio proceso teisėje. Šiam tikslui pasiekti yra išsikeliami du uždaviniai: 1) atskleisti ir apžvelgti preliminaraus paklausimo reglamentavimą kitose jurisdikcijose (žr. 1 dalį). Šiame straipsnyje didžiausias dėmesys skiriamas Nyderlandų Karalystės civiliniam procesui. Tai nulėmė ne tik nemažas teisės doktrinos dėmesys preliminariam paklausimui Nyderlanduose, bet ir tai, kad preliminarus paklausimas Nyderlanduose laikomas pasiteisinusiu institutu[4]; 2) atskleisti ir įvertinti potencialias Lietuvos teisėje egzistuojančias kliūtis preliminaraus paklausimo perspektyvoms Lietuvos civiliniame procese (žr. 2 dalį). Kaip minėta, bet kokie pokyčiai, o ypač naujų teisės normų ar principų atsiradimas teisės aktuose, turi būti kritiškai įvertinti. Šie pokyčiai turi atitikti kaštų ir naudos analizę, privalo būti atliekamas tiek *ex ante*, tiek *ex post* vertinimas. Galų gale, turėtume atsižvelgti ir į tam tikrus psichologinius, sociologinius aspektus. Ne veltui Ch. de Montesquieu yra rašęs, kad įstatymų įgyvendinimas gali priklausyti nuo tokių aspektų kaip klimato sąlygos[5]. Šiame straipsnyje yra koncentruojamasi tik į preliminaraus paklausimo perspektyvų įvertinimą teisiniu normatyviniu aspektu, t. y. siekiama įvertinti, ar preliminarus paklausimas neprieštarautų normatyviniams argumentams, dėl kurių paklausimo įgyvendinimas Lietuvos civiliniame procese būtų neįmanomas. Šie normatyviniai argumentai yra preliminaraus paklausimo suderinamumas su Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės reikalavimais veiksmingai teisinei gynybai (žr. 2.1 dalį), iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos[6] (toliau – Konstitucija) kylančiu draudimu Lietuvos Aukščiausiajam Teismui (toliau – ir LAT, Aukščiausiasis Teismas) teikti konsultacijas teismams (žr. 2.2 dalį) ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksu[7] (toliau – ir CPK) (žr. 2.3 dalį).

---

[1] Madison, J. (1788). *Federalist No. 51. The Structure of the Government Must Furnish the Proper Checks and Balances Between the Different Departments* [interaktyvus]. Prieiga internete https://constitutioncenter.org/education/classroom-resource-library/classroom/6.5-primary-source-james-madison-federalist-no-51-1788#:~:text=If%20men%20were%20angels%2C%20no,on%20government%20would%20be%20necessary.

[2] Von Hayek, F. (1998). *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė I. Naujas liberalių teisingumo bei politinės ekonomijos principų išdėstymas*. p. 31, 96.

[3] Dickens, Ch. (1853). *Bleak House*.

[4] Krans, B., Ploum, M. (2024). Preliminary Questions in the Netherlands: Questions from Lower Courts to the Dutch Supreme Court. *Ritsumeikan Law Review*, 42, p. 56–57.

[5] De Monteskjė, Š. (2004). *Apie įstatymų dvasią*. p. 236–237.

[6] Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

[7] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.

Teisinės valstybės principas reikalauja, kad teismų praktika būtų nuosekli ir vienoda. Vis dėlto tam tikrose srityse tampa sudėtinga užtikrinti vienodos praktikos formavimą. Todėl kyla poreikis nuolatos tobulinti LAT pagrindinės funkcijos – vienodos teismų praktikos formavimo – įgyvendinimą. Šis poreikis įpareigoja nuolatos ieškoti papildomų priemonių, leidžiančių tobulinti šios kasacinio teismo funkcijos tinkamą vykdymą. Kaip rodo kitų valstybių patirtis, preliminarus paklausimas gali pasitarnauti šiai funkcijai, todėl paklausimo perspektyvų analizė Lietuvos teisėje tampa aktuali.

Iki šiol Lietuvos teisės doktrina nėra analizavusi preliminaraus paklausimo perspektyvų Lietuvos civiliniame procese, todėl šiame straipsnyje pateiktas tyrimas yra pirmas tokio pobūdžio tyrimas Lietuvoje. Be to, užsienio teisės doktrinoje taip pat retai rasime detalesnę preliminaraus paklausimo lyginamąją analizę, kuri yra pateikta šio straipsnio 1 dalyje.

1. Preliminaraus paklausimo lyginamieji aspektai

Kaip minėta įvade, preliminarus paklausimas – tai proceso teisės institutas, leidžiantis nagrinėjančiam bylą teismui kreiptis į kitą teismą su konkrečiu teisės klausimu, kuris aktualus konkrečioje nagrinėjamoje byloje. Vienas iš Lietuvos teisėje geriausiai žinomų preliminaraus paklausimo pavyzdžių yra Lietuvos teismų teisė kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą dėl ES teisės nuostatų aiškinimo, t. y. prejudicinis sprendimas. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 267 straipsnis nustato kiekvieno teismo teisę pateikti Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą dėl ES teisės normos išaiškinimo, jei mano, kad tai būtina jo nagrinėjamai bylai išspręsti[8].

Preliminarų paklausimą galime rasti ne tik supranacionaliniame lygmenyje, bet ir ne vienoje nacionalinėje jurisdikcijoje. Pavyzdžiui, Prancūzijoje pirmosios arba apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas civilinę bylą, gali sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į kasacinį teismą su teisės klausimu. Teismai dažniausiai pateikia paklausimus, kai reikia taikyti naują įstatymą, kurio kasacinis teismas dar nėra išaiškinęs. Kasacinis teismas, atsakydamas į klausimą, pateikia neprivalomą poziciją, bet, kaip pažymima teisės doktrinoje, žemesnės instancijos teismai linkę ja vadovautis[9].

Preliminarų paklausimą detaliai reglamentuoja ir Jungtinių Amerikos Valstijų proceso įstatymai. Pavyzdžiui, pagal JAV Aukščiausiojo Teismo reglamento 19 taisyklę, federaliniai teismai gali pateikti teisės klausimus JAV Aukščiausiajam Teismui dėl federalinės teisės aiškinimo. Minėtoje taisyklėje nustatyta: „Jungtinių Valstijų apeliacinis teismas gali pateikti šiam teismui teisės klausimą ar pasiūlymą, dėl kurio jis prašo nurodyti, kaip teisingai išspręsti bylą. Prašyme turi būti nurodytas bylos pobūdis ir faktai, dėl kurių kyla teisės klausimas ar pasiūlymas. Gali būti atsakomi tik tie teisės klausimai ar pasiūlymai, kurie yra išdėstyti aiškiai ir tiksliai“[10].

JAV įstatymai įtvirtina ir kitų preliminaraus paklausimo atvejų, pavyzdžiui, federalinių teismų teisę kreiptis į valstijų aukščiausiuosius teismus, kai federaliniame teisme iškyla valstijos teisės aiškinimo ir taikymo klausimai, kurie iki šiol nėra atsakyti nei federaliniu, nei valstijos lygmeniu. JAV Aukščiausiojo Teismo teisėja S. Sotomayor yra nurodžiusi: „Verta pažymėti, kad federaliniai teis-

---

[8] Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, 2007 m. gruodžio 13 d., *OL C 202, 2016 6 7*, p. 1–388.

[9] Van Rhee, C. H. (2014). Civil Justice in Pursuit of Efficiency The Netherlands (with Some Reflections on France and Belgium). Iš: Uzelac, A. (red.) (2014). *Goals of Civil Justice and Civil Procedure in Contemporary Judicial Systems*. p. 70.

[10] Rules of the Supreme Court of the United States (2023) [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.supremecourt.gov/filingandrules/2023RulesoftheCourt.pdf.

mai nėra idealiai pasirengę spręsti tokį jautrų valstijos konstitucinės teisės klausimą. Todėl jiems patartina apsvarstyti galimybę užduoti tokį klausimą valstijos aukščiausiajam teismui“[11]. Teisės doktrinoje galime rasti ne vieną šio preliminaraus paklausimo privalumą – tai skatina federalinių ir valstijų institucijų bendradarbiavimą, apriboja galimybę rinktis palankiausią teismą (angl. *forum shopping*), pateikia galutinius atsakymus į iškilusius teisės klausimus ir taupo laiką bei išlaidas[12].

Preliminarų paklausimą galime rasti ir kitose jurisdikcijose, pavyzdžiui, Lenkijoje, Indonezijoje[13]. Vis dėlto daugiausia teigiamo dėmesio šis institutas sulaukė Nyderlanduose. Dar 2008 metais Vyriausybės suformuota tyrimų komisija dėl kasacinio teismo veiklos tobulinimo (nyd. *Versterking van de Cassatereschtspraak*) parengė išvadą, kurioje nurodyta, kad nemažoje dalyje civilinių bylų, kurios yra nagrinėjamos kasaciniame teisme, nėra keliami teisės klausimai, kurie būtų reikšmingi vienodos teismų praktikos formavimo užtikrinimui, teisės plėtrai ar individualių piliečių teisių užtikrinimui. Išvadoje komisija pateikė ne vieną būdą, kuris galėtų pakeisti *status quo*. Vienas iš šių būdų – žemesnės instancijos teismų teisė kreiptis į Nyderlandų Aukščiausiąjį Teismą su preliminariu klausimu[14].

Komisija nurodė šiuos preliminaraus paklausimo privalumus: 1) Aukščiausiasis Teismas neturi laukti „įprastų“ bylos nagrinėjimo etapų, kol klausimas pateks į Teismą; 2) neaiškumas dėl atsakymo į svarbų teisės klausimą gali būti išspręstas gerokai greičiau; 3) Aukščiausiasis Teismas tampa vis glaudžiau siejamas su teisėjais, kurie nustato faktus[15].

Nyderlandų Parlamentas, įžvelgęs preliminaraus paklausimo naudą, 2010 metais pristatė įstatymo „Dėl preliminarių klausimų Aukščiausiajame Teisme“ projektą. Aiškinamajame rašte nurodomas pagrindinis šio įstatymo tikslas: „Greitas atsakymas gali <...> padėti išvengti būtinybės inicijuoti arba tęsti galimai daug atskirų teisminių procesų, tai neleidžia teisėjams priimti vienas kitam prieštaraujančių sprendimų tapačiose bylose ir taip skatina vienodą teismų praktiką ir padeda <...> optimaliau įgyvendinti teisės aktus, civilinių bylų skyriaus teisės formavimo užduotį tais atvejais, kai visuomenės poreikis yra didelis“[16].

Atlikus teisės aktų pakeitimus, 2012 metais įsigaliojo naujos redakcijos Nyderlandų civilinio proceso kodeksas, kurio 392 straipsnio 1 dalis reglamentuoja žemesnės instancijos teismo teisę kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą: „Kol vyksta procesas, teisėjas šalies prašymu arba savo iniciatyva gali pateikti Aukščiausiajam Teismui teisės klausimą, kad gautų prejudicinį sprendimą, jei atsakymas į klausimą reikalingas sprendimui dėl ieškinio ar prašymo priimti ir yra svarbus a) daugeliui teisių ar reikalavimų, grindžiamų tais pačiais panašiais faktais ar panašiomis priežastimis, arba b) daugeliui kitų bylų, kylančių dėl panašių faktų, kuriose tas pats klausimas

---

[11] Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 10 d. sprendimas byloje *Carney v. Adams*, 141 S. Ct. 493, 504.

[12] Cantone, J. A., Giffin, C. (2022). Certified Questions of State Law: An Empirical Examination of Use in Three U.S. Courts of Appeals. *University of Toledo Law Review*, 53, p. 5.

[13] Pavyzdžiui, žr. Van Huis, S. C. (2023). Creating Legal Unity in a Rapidly Changing World: Indonesia and the Netherlands Compared. *E3S Web of Conferences*, 426.

[14] Van Rhee, C. H. (2014). Civil Justice in Pursuit of Efficiency The Netherlands (with Some Reflections on France and Belgium). Iš: Uzelac, A. (red.) (2014). *Goals of Civil Justice and Civil Procedure in Contemporary Judicial Systems*. p. 70.

[15] Möhring, M., Kingma, S. (2022). De prejudiciële procedure presteert prima. Indrukken uit de eerste 100 prejudiciële vragen aan de Hoge Raad. *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging*, 1, p. 16.

[16] Möhring, M., Kingma, S. (2022). De prejudiciële procedure presteert prima. Indrukken uit de eerste 100 prejudiciële vragen aan de Hoge Raad. *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging*, 1, p. 17.

yra svarbus sprendimui priimti arba joms nutraukti“[17]. Šis straipsnis nustato keturias preliminaraus paklausimo sąlygas: 1) teisėjas gali užduoti teisės klausimą, kuris iškilo konkrečiame procese; 2) klausimas turi būti dėl teisės, o ne dėl faktų; 3) atsakymas į šį klausimą turi būti būtinas tam, kad būtų išspręstas byloje keliamas teisinis reikalavimas; 4) šis klausimas turi būti reikšmingas daugelio kitų bylų išsprendimui[18].

Inicijuoti preliminaraus paklausimo procesą gali tiek šalys, tiek pats žemesnės instancijos teismas. Visais atvejais teismas privalo išgirsti šalių poziciją dėl poreikio kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą. Šalių pozicija išdėstoma raštu, bet nėra privaloma teismui, todėl galutinis sprendimas yra teismo diskrecija. Prašyme dėl preliminaraus paklausimo teismas turi išdėstyti ginčo aplinkybes, kurios faktinės aplinkybės jau yra nustatytos, kokios yra proceso dalyvių pozicijos byloje, ir priežastis, kodėl teismas kreipiasi su preliminariu paklausimu. Kai žemesnės instancijos teismas kreipiasi su preliminariu paklausimu į Aukščiausiąjį Teismą, byla sustabdoma.

Aukščiausiasis Teismas, gavęs preliminarų paklausimą, sprendžia, ar šis atitinka minėtas paklausimo sąlygas. Jeigu Aukščiausiasis Teismas priima preliminarų paklausimą, proceso dalyviams dar kartą suteikiama teisė pasisakyti dėl to, kaip turėtų būti atsakoma į pateiktą klausimą. Priimti preliminarūs paklausimai yra skelbiami viešai Aukščiausiojo Teismo svetainėje. Tai suteikia galimybę visuomenės nariams (*amicus curiae*) pateikti savo pozicijas dėl iškelto klausimo. *Amicus curiae* pozicijos yra ypač naudingos, nes suteikia Aukščiausiajam Teismui galimybę suprasti platesnę klausimo reikšmę visuomenėje. Aktyviai dalyvaujančios visuomeninės organizacijos – Nemokumo teisininkų asociacija, Nyderlandų būsto asociacija, Vartotojų ir rinkos priežiūros institucija, Nyderlandų bankų asociacija, Karališkoji antstolių asociacija ir kt.[19]

Iš pradžių į preliminarų paklausimą savo išvadoje atsako Nyderlandų Aukščiausiojo Teismo generalinis advokatas. Proceso dalyviams papildomai suteikiama teisė pateikti savo pastabas dėl generalinio advokato išvados. Susipažinus su generalinio advokato išvada, kuri Teismui nėra privaloma, į preliminarų paklausimą atsakymą pateikia Teismas, kuris, be kita ko, turi teisę ir pats performuluoti gautą klausimą. Be to, Teismas net ir šioje stadijoje išlaiko diskreciją pripažinti, kad klausimas neatitinka įstatyme nustatytų kriterijų ir negali būti atsakytas[20].

Teismui atsakius į užduotą klausimą, žemesnės instancijos teismas atnaujina bylos nagrinėjimą ir jeigu šalys nėra linkusios ginčo išspręsti taikiai, išsprendžia byloje keliamus reikalavimus pagal Aukščiausiojo Teismo pateiktą atsakymą. Teismo atsakymas į preliminarų paklausimą yra laikomas precedentu, todėl tiek žemesnės instancijos teismas, tiek proceso dalyviai yra susaistyti atsakymu, nebent bylos faktinės aplinkybės pasikeičia taip, kad atsakymas praranda aktualumą. Apeliacinės instancijos teismui byloje priėmus sprendimą, šalys vis dar turi galimybę pateikti kasacinius skundus ir taip byla būtų dar kartą nagrinėjama Aukščiausiajame Teisme,

---

[17] Verkerk, R., Van Rhee C. H. (2017). The Supreme Cassation Court of the Netherlands: Efficient Engineer for the Unity and Development of the Law. Iš: van Rhee C. H., Fu. Y. (red.) (2017). *Supreme Courts in Transition in China and the West. Adjudication at the Service of Public Goals*. p. 94.

[18] Möhring, M., Kingma, S. (2022). De prejudiciële procedure presteert prima. Indrukken uit de eerste 100 prejudiciële vragen aan de Hoge Raad. *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging*, 1, p. 17.

[19] Möhring, M., Kingma, S. (2022). De prejudiciële procedure presteert prima. Indrukken uit de eerste 100 prejudiciële vragen aan de Hoge Raad. *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging*, 1, p. 17, 20; Krans, B., Ploum, M. (2024). Preliminary Questions in the Netherlands: Questions from Lower Courts to the Dutch Supreme Court. *Ritsumeikan Law Review*, 42, p. 59.

[20] Möhring, M., Kingma, S. (2022). De prejudiciële procedure presteert prima. Indrukken uit de eerste 100 prejudiciële vragen aan de Hoge Raad. *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging*, 1, p. 21.

bet jau kasacine tvarka. Tiesa, tokiais atvejais šalys neturi teisės kvestionuoti Aukščiausiojo Teismo atsakymo į preliminarų paklausimą, nebent, kaip buvo minėta, esmingai pasikeitė faktinės aplinkybės. Pačios šalys yra atsakingos už bylinėjimosi išlaidas, patirtas preliminaraus paklausimo proceso metu, nebent Aukščiausiasis Teismas nuspręstų priešingai[21].

Preliminarus paklausimas yra populiari procesinė priemonė. Nuo šio instituto atsiradimo iki 2024 m. sausio 1 d. Nyderlandų Aukščiausiasis Teismas yra gavęs 123 paklausimus, t. y. apie 10 paklausimų per metus[22]. Paklausimams Teisme yra suteikiamas prioritetas. Šio proceso vidutinė trukmė nuo žemesnės instancijos teismo sprendimo užduoti klausimą iki Nyderlandų Aukščiausiojo Teismo atsakymo yra 207 dienos, t. y. 100–200 dienų trumpiau nei įprastos kasacinės bylos išnagrinėjimas[23]. Tiek teisės mokslo atstovai, tiek teisės praktikai preliminarų paklausimą vertina teigiamai. Po 10 metų nuo jo įsigaliojimo teisės doktrinoje nurodomas ne vienas šio instituto privalumas: 1) operatyviau pateikiamas atsakymas į didelę reikšmę visuomenei turintį teisės klausimą, o tai suteikia tiek teisinį aiškumą, tiek užkerta kelią byloms ateityje; 2) atsakymas į preliminarų paklausimą skatina šalis išspręsti ginčą taikiai; 3) užtikrina vienodą teismų praktiką žemesnės instancijos teismų lygmeniu.

Kaip pažymėjo Nyderlandų Aukščiausiojo Teismo pirmininkė Dineke de Grot, „ši procedūra gali būti vienodos praktikos ir veiksmingos teisinės apsaugos užtikrinimo bei spartesnio jų prieinamumo visuomenėje priemonė. Praktikoje procedūra, pavyzdžiui, naudojama sprendžiant teisės klausimus, kurie daugeliu atvejų yra svarbūs vienodai praktikai ir teisinei apsaugai (pavyzdžiui, bylose dėl vartotojų teisių, globos, vaikų išlaikymo, nemokumo teisei). Procedūra taip pat yra būdas pateikti gaires dėl naujų ir poveikį darančių teisės klausimų“[24]. Šio instituto pripažinimas ir sėkmė nulėmė, kad 2016 metais teisė užduoti preliminarų paklausimą atsirado sprendžiant mokestinius ginčus, o 2022 metais – ir baudžiamojo proceso metu[25].

Taigi, pirmiau pateikta analizė leidžia daryti kelias išvadas: 1) preliminarus paklausimas – tai procesinis institutas, leidžiantis kitam, dažniausiai pirmosios arba apeliacinės instancijos, teismui, nagrinėjančiam bylą, kreiptis į kitą, dažniausiai aukščiausiąjį, teismą su konkrečiu teisės klausimu, kuris aktualus konkrečioje nagrinėjamoje byloje ir turi reikšmės vienodos teismų praktikos formavimui; 2) įvairias paklausimo formas galime rasti tiek supranacionaliniu lygmeniu, pavyzdžiui, ES teisėje, tiek nacionaliniu lygmeniu – Nyderlanduose, Prancūzijoje, JAV ir kitur; 3) kaip rodo Nyderlandų ir kitų valstybių patirtis, preliminarus paklausimas pasižymi ne vienu teigiamu požymiu – užtikrina operatyvesnį visuomenei reikšmingų klausimų išsprendimą, padeda efektyviau užtikrinti vienodos teismų praktikos formavimą tiek žemesnės instancijos teismų, tiek aukščiausiojo teismo lygmeniu, skatina šalių sutaikymą.

---

[21] Castermans, A. G., Krans, B., Ploum, M. (2024). The Dutch preliminary ruling procedure in the light of the European directive on representative actions. *European University Institute*, Working Paper, p. 16; Krans, B., Ploum, M. (2024). Preliminary Questions in the Netherlands: Questions from Lower Courts to the Dutch Supreme Court. *Ritsumeikan Law Review*, 42, p. 59–60.

[22] Krans, B., Ploum, M. (2024). Preliminary Questions in the Netherlands: Questions from Lower Courts to the Dutch Supreme Court. *Ritsumeikan Law Review*, 42, p. 61.

[23] Möhring, M., Kingma, S. (2022). De prejudiciële procedure presteert prima. Indrukken uit de eerste 100 prejudiciële vragen aan de Hoge Raad. *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging*, 1, p. 22.

[24] Nyderlandų Aukščiausiojo Teismo pirmininkės Dineke de Grot pranešimas „Legal protection, judgment and reasoning“, skaitytas Brno 2023 m. rugsėjo 15 d. [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.hogeraad.nl/publish/pages/2181/brno_supreme_court_conference_legal_protection_judgment_and_reasoning.pdf.

[25] Krans, B., Ploum, M. (2024). Preliminary Questions in the Netherlands: Questions from Lower Courts to the Dutch Supreme Court. *Ritsumeikan Law Review*, 42, p. 56–57.

2. Preliminaraus paklausimo perspektyvos Lietuvos civiliniame procese

Šiandien niekam nekyla abejonių, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra vienintelis kasacinis teismas Lietuvoje ir kad jo esminė funkcija – vienodos teismų praktikos formavimas. Šią svarbiausią LAT funkciją aiškiai nurodo Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 23 straipsnio 2 dalis: „Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus“[26]. Pagrindinės LAT funkcijos rezultatas – teisės taisyklės (precedento) suformulavimas, kuris ne tik suteikia teisinio aiškumo ir tikrumo, bet ir ateityje leidžia efektyviau išspręsti bylas, kurių *ratio decidendi* sutampa. Įgyvendindamas šią funkciją LAT neišvengiamai susiduria su įvairiais iššūkiais. Aukščiausieji Teismai visoje Europoje dažnai kritikuojami tiek dėl to, kad nagrinėja per mažai kasacinių skundų, kuriuose keliami reikšmingi teisės klausimai, tiek dėl to, kad priima per daug kasacinių skundų, kuriuose dominuoja privatus, o ne viešasis interesas[27]. Be to, kai kurie ypač reikšmingi teisės klausimai niekada ir nepasiekia Aukščiausiųjų Teismų.

Pavyzdžiui, pastaruoju metu Lietuvoje pastebima, kad viena iš aktualių teisės sričių, reikalaujanti Aukščiausiojo Teismo įsikišimo, yra ginčai dėl vartojimo kredito. Vis dėlto jie labai retai pasiekia kasacinį teismą. Nors Lietuvos kasacinis procesas nėra saistomas piniginiu slenksčiu, to nepakanka, kad vartojimo kredito klausimai patektų ant Aukščiausiojo Teismo teisėjų stalo. Atkreiptinas dėmesys, kad kasacinis teismas bandė pateikti kai kuriuos receptus sprendžiant ginčus, kylančius iš vartojimo kredito sutarties, apžvalgoje dėl vartojimo kredito[28], tačiau apžvalga nėra tinkama priemonė suformuoti vienodai praktikai toje srityje, kurioje nėra priimta LAT sprendimo. Vienodos praktikos formavimo problemos nesprendžia ir horizontalus precedentas, kadangi praktikoje jis sunkiai veikia. Tad susiklosto tokia situacija, kai nėra teisinės priemonės, kuri leistų formuoti vienodą teismų praktiką tose srityse, kurios nepatenka į LAT.

Kitų valstybių patirtis ir teigiamos preliminaraus paklausimo savybės leidžia daryti rimtą prielaidą, kad preliminaraus paklausimo institutas galėtų padėti spręsti pastarąsias problemas, o tai nulemia poreikį svarstyti šio instituto perspektyvas Lietuvos civilinio proceso teisėje. Nepaisant to, bet kokie nusistovėjusios teisinės tvarkos pakeitimai turi būti atidžiai pamatuoti. Kaip minėta įvade, šiame tyrime pasirinkta analizuoti preliminaraus paklausimo perspektyvas atsižvelgiant į tris teisinius normatyvinius aspektus: preliminaraus paklausimo suderinamumą su ES teisės reikalavimais veiksmingai teisinei gynybai (žr. 2.1 dalį), iš Konstitucijos kylantį draudimą LAT teikti konsultacijas teismams (žr. 2.2 dalį) ir CPK (žr. 2.3 dalį).

2.1. Preliminarus paklausimas ir ES teisės reikalavimai veiksmingai teisinei gynybai

Pirmasis normatyvinis argumentas, kuris gali kelti abejonių dėl preliminaraus paklausimo perspektyvų, yra susijęs su 2024 m. liepos 11 d. ESTT sprendimu sujungtose bylose C-554/21, C-622/21, C-727/21 (toliau – Sprendimas), kuriame pateikti svarbūs išaiškinimai dėl teisės į veiksmingą teisinę gynybą[29].

---

[26] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46–851.

[27] Pavyzdžiui, žr. Galič, A. (2019). A Civil Law Perspective on the Supreme Court and its Functions. *Studia Iuridica*, 81, p. 50.

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Vartojimo kredito santykių teisinio reglamentavimo ypatumų ir jų taikymo bei aiškinimo teismų praktikoje apžvalga (2020) [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lat.lt/lat-praktika/teismu-praktikos-apzvalgos/civiliniu-bylu-apzvalgos/67.

[29] Financijska agencija [ESTT], Nr. C-554/21, C-622/21, C-727/21, [2024-07-11]. ECLI:EU:C:2024:594.

Kroatijos apeliacinis komercinis teismas nagrinėjo tris apeliacinius skundus dėl nemokumo bylose priimtų nutarčių ir vienbalsiai juos atmetė. Pagal galiojantį reglamentavimą teismas perdavė sprendimus Registro tarnybos teisėjui, bet jis atsisakė įregistruoti šiuos tris teismo sprendimus ir grąžino juos nurodydamas, kad nepritaria tuose sprendimuose pasirinktai pozicijai. Apeliacinio komercinio teismo teisėjų kolegija susirinko į naujus pasitarimus ir nusprendė nekeisti savo ankstesnio sprendimo, todėl priėmė naują sprendimą ir perdavė jį Registro tarnybai. Sprendimus registruojantis teisėjas bylą perdavė teismo Komercinių bylų skyriui. Šis skyrius priėmė „teisinę poziciją", kuria patvirtino registruojančio teisėjo pasirinktą sprendimą, todėl byla buvo grąžinta teisėjų kolegijai, kad ji priimtų sprendimą pagal šią „teisinę poziciją".

Teisėjų kolegija su prejudiciniu klausimu kreipėsi į ESTT dėl to, ar ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje ir ES Sutarties 19 straipsnyje nustatytai teisei į veiksmingą teisminę gynybą neprieštarauja teisinis mechanizmas, pagal kurį: 1) bylą nagrinėjusios teisėjų kolegijos sprendimo kopija gali būti išsiųsta šalims ir taip byla gali būti užbaigta tik jeigu jo turinį patvirtino šiai kolegijai nepriklausantis sprendimus registruojantis teisėjas ir 2) priimdamas „teisinę poziciją" to teismo skyriaus susirinkimas gali įpareigoti bylą nagrinėjusią teisėjų kolegiją pakeisti savo ankstesnį sprendimą, kai į šio skyriaus susirinkimo sudėtį taip pat įeina kiti nei šios kolegijos teisėjai ir tam tikru atveju asmenys, nepriklausantys atitinkamam teismui, kuriems šalys neturi galimybės pateikti savo argumentų.

ESTT Sprendime pripažino, kad minėtas teisinis mechanizmas prieštarauja teisei į veiksmingą teisminę gynybą. ESTT pateikė kelis svarbius išaiškinimus.

Pirma, ESTT nurodė, kad teisės kreiptis į nepriklausomą pagal įstatymą įsteigtą teismą garantija reiškia, jog bylą nagrinėjantis konkrečios sudėties teismas turi būti vienintelis sprendimą, kuriuo užbaigiamas procesas, priimantis teismas.

Antra, teisėjų kolegijos turi būti sudaromos pagal skaidrias ir žinomas taisykles, užkertančias kelią nederamai kištis joms nepriklausantiems asmenims, kuriems šalys negalėjo pateikti savo argumentų.

Trečia, ES teisė leidžia procesinį mechanizmą, pagal kurį teisėjas, nepriklausantis kompetentingai teisėjų kolegijai, gali perduoti bylą nagrinėti išplėstinei teisėjų kolegijai su sąlyga, kad: 1) byloje dar neįvyko iš pradžių paskirtos teisėjų kolegijos pasitarimų; 2) aplinkybės, kurioms esant galimas toks perdavimas, yra aiškiai nurodytos teisės aktuose; ir 3) dėl šio perdavimo iš asmenų neatimama galimybė dalyvauti nagrinėjant bylą šioje išplėstinėje kolegijoje.

Pastarieji išaiškinimai gali iš pirmo žvilgsnio sudaryti įspūdį, kad preliminarus paklausimas yra nesuderinamas su ES teisės reikalavimais. Jeigu – hipotetiškai – preliminarus paklausimas egzistuotų Lietuvos civiliniame procese, sprendimą dėl bylos teisinio klausimo priimtų ne bylą nagrinėjantis teismas, o LAT. Tokiu atveju teismas, nagrinėjantis civilinę bylą, nėra vienintelis sprendimą priimantis teismas, o tai prieštarauja ESTT Sprendime pateiktam išaiškinimui. Visgi dėl toliau nurodomų dviejų argumentų pastaroji pozicija nėra pagrįsta, o nesuderinamumas su ES teise nekyla, jeigu preliminaraus paklausimo procesas pasižymi tam tikrais požymiais.

Pirma, kaip rodo Nyderlandų patirtis, žemesnės instancijos teismas ne tik pats nusprendžia, ar reikia kreiptis su preliminariu paklausimu, bet ir galutinai išsprendžia šalių reikalavimus byloje.

Dėl poreikio kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą sprendžia bylą nagrinėjantis teismas, kitaip tariant, teismo diskrecija yra ir turėtų būti nepriklausoma nuo šalių ir nuo Aukščiausiojo Teismo valios. Šis aspektas leidžia žemesnės instancijos teismui išlikti pagrindiniu proceso „šeimininku". Negana

to, besikreipiantis teismas turi galutinį žodį byloje. Kaip rodo kitų valstybių patirtis, Aukščiausiasis Teismas tik atsako į jam užduotą teisės klausimą, bet šio klausimo pritaikymas konkrečioje byloje ir galutinis reikalavimų išsprendimas paliekamas besikreipiančio teismo diskrecijai. Aukščiausiojo Teismo atsakymas turi precedentinę reikšmę, todėl šiuo atveju situacija yra identiška „tradicinei" bylai, kai žemesnės instancijos teismas pasiremia Aukščiausiojo Teismo precedentu, suformuluotu analogiškoje, bet kitoje byloje. Galų gale, išaiškinimą gavęs teismas turi diskreciją nesivadovauti šiuo išaiškinimu, jeigu faktinės bylos aplinkybės pasikeitė taip, kad šis pasikeitimas turi reikšmės pateiktam išaiškinimui. Šiuo atveju, kaip minėta, žemesnės instancijos teismas šiuo precedentu turėtų vadovautis pagal tas pačias taisykles, kaip ir kitoje kasacinėje byloje suformuotu precedentu.

Antra, preliminaraus paklausimo procesas yra ne tik detaliai žinomas šalims, bet šalys turi teisę jame aktyviai dalyvauti. Preliminaraus paklausimo procesas yra pakankamai detaliai reglamentuojamas įvairių valstybių proceso įstatymuose. Tai leidžia šalims iš anksto žinoti tiek apie tokio proceso galimybę, tiek apie tai, kaip šis procesas vyktų, jeigu teismas nuspręstų jį inicijuoti. Be to, vykstant procesui šalys turi teisę išsakyti savo argumentus. Pavyzdžiui, Nyderlandų teisė įtvirtina proceso dalyviams galimybę išdėstyti savo poziciją raštu ne tik prieš kreipimąsi, bet ir priėmus nagrinėti preliminarų paklausimą ir generaliniam advokatui pateikus išvadą. Teisės pateikti argumentus įgyvendinimas neleidžia teigti, kad Aukščiausiasis Teismas nederamai „kišasi" į civilinę bylą.

Taigi, preliminarus paklausimas yra suderinamas su iš ES teisės kylančiais reikalavimais veiksmingai teisinei gynybai. Pateikta analizė leidžia daryti išvadą, kad jei būtų nuspręsta Lietuvos civiliniame procese reglamentuoti preliminarų paklausimą, šis institutas turėtų pasižymėti šiais požymiais: 1) sprendimas dėl kreipimosi su preliminariu paklausimu turi būti paliktas pirmosios arba apeliacinės instancijos teismo diskrecijai; 2) gavus atsakymą, visus reikalavimus galutinai išsprendžia atsakymą gavęs teismas, kuris, pasikeitus bylos faktinėms aplinkybėms, turi teisę nesivadovauti LAT pateiktu išaiškinimu; 3) proceso dalyviams turi būti suteiktos galimybės išdėstyti savo poziciją tiek dėl preliminaraus paklausimo poreikio, tiek dėl to, kaip turėtų būti atsakoma į preliminarų paklausimą.

2.2. Preliminarus paklausimas ir iš Konstitucijos kylantis draudimas LAT teikti konsultacijas žemesnės instancijos teismams

Konsultacijos teisėjams Lietuvos Respublikoje paplito ir netgi tapo masiniu reiškiniu nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio vidurio[30]. 1994 m. redakcijos Teismų įstatymo 18 straipsnio 3 punktas nustatė: „Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą teismų praktiką taikant įstatymus. Jis: susipažindamas su apygardų teismų ir Apeliacinio teismo darbu vietose bei kitais būdais konsultuoja teisėjus įstatymų taikymo klausimais. Aukščiausiasis Teismas gali konsultuoti ir apylinkių teismų teisėjus"[31]. Šiuos du konsultavimo būdus detaliau aprašo P. Kuconis: „Su teismų darbu vietoje susipažindavo Aukščiausiojo Teismo pirmininko įsakymu sudaryta šio teismo teisėjų delegacija. Aukščiausiojo Teismo teisėjai vietoje analizuodavo teismo išnagrinėtas tam tikrų kategorijų bylas ir kartu su to teismo teisėjais aptardavo bylų nagrinėjimo metu kylančias įstatymų taikymo problemas. Konsultavimas

[30] Lastauskienė, G., Šinkūnas, H. (2007). Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 65, p. 65.

[31] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994-05-31 redakcija). *Valstybės žinios*, 46–851.

„kitais būdais“ vykdavo raštu. Teisėjai (taip pat ir apylinkių teismų) raštu kreipdavosi į Aukščiausiąjį Teismą, prašydami konsultuoti juos dominančiais įstatymų taikymo klausimais. Parengti konsultacijos projektą būdavo pavedama atitinkamo skyriaus teisėjui arba teismo tarnautojui. Konsultacija buvo svarstoma skyriaus teisėjų pasitarime ir, jeigu jos turiniui pritardavo dauguma skyriaus teisėjų, išsiunčiama jos prašiusiam teisėjui. Konsultacijos taip pat skelbtos biuletenyje „Teismų praktika“. Tokiu būdu teisėjai buvo konsultuojami labai įvairiais teisės taikymo klausimais“[32].

2002 metais buvo atsisakyta teisėjų konsultavimo jų darbo vietose, o konsultavimo kitais būdais atsisakymas yra siejamas su Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – LRKT) išaiškinimais. LRKT niekada tiesiogiai nevertino konsultacijų konstitucingumo, bet 2006 m. nutarime nurodė: „<...> aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan.; tokie nurodymai (nesvarbu, privalomi ar rekomendacinio pobūdžio) Konstitucijos atžvilgiu būtų vertintini kaip atitinkamų teismų (teisėjų) veikimas *ultra vires*. Pagal Konstituciją teismų praktika formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas <...>“[33].

Atsižvelgiant į pastarąją LRKT poziciją, teisės doktrinoje buvo nurodoma, kad konsultacijos skatino žemesniųjų pakopų teismų teisėjų konformizmą ir mechanišką teisės taikymą ir prilygo neleistinam teisėjų nepriklausomumą pažeidžiančiam poveikiui, o tai nederėjo su Lietuvos teisinės bendruomenės pastangomis ugdyti aktyvų, kūrybingą ir atsakingą teisės interpretuotoją[34]. LRKT 2006 m. išaiškinimą pakartojo 2007 m. nutarime[35] ir 2014 m. sprendime[36], o LAT teisė teikti konsultacijas, buvusi įtvirtinta Teismų įstatyme, galutinai buvo panaikinta 2016 metais.

Svarstymai dėl preliminaraus paklausimo Lietuvoje neišvengiamai turi būti įvertinti atsižvelgiant į LRKT išaiškinimus. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad LAT atsakymas į preliminarų paklausimą yra privalomas nurodymas dėl bylos išsprendimo, o tokie nurodymai, vadovaujantis LRKT praktika, vertinti kaip veikimas *ultra vires*. Nepaisant to, pozicija dėl preliminaraus paklausimo nesuderinamumo neturėtų būti laikoma pagrįsta dėl toliau nurodomų priežasčių.

Pirma, preliminarus paklausimas nėra tapatus LAT konsultacijoms. Pagrindinis skirtumas – konsultacijos buvo teikiamos ne konkrečioje byloje, o abstrakčiai ir nepriklausomai nuo bylos faktinių aplinkybių. Šis konsultacijų požymis teisės doktrinoje buvo laikomas nesuderinamu su teismo atliekama ginčų sprendimo ir teisingumo vykdymo funkcija[37]. Iš kitos pusės, preliminarus paklausimas yra pasitelkiamas sprendžiant konkrečią bylą, kuri pasižymi tai bylai aktualiomis faktinėmis ir teisinėmis aplinkybėmis. Kaip parodo Nyderlandų pavyzdys, Aukščiausiasis Teismas, atsakydamas į preliminarų paklausimą, remiasi tiek šalių pozicijomis, tiek – ir tai labai svarbu – besikreipiančio teismo nurodytais faktais. Šiuo aspektu Aukščiausiojo Teismo atliekama funkcija

---

[32] Kuconis, P. (2023). Vienodos teismų praktikos formavimas Lietuvoje nuo 1990 metų. *Teisė*, 127, p. 149–150.

[33] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.

[34] Lastauskienė, G., Šinkūnas, H. (2007). Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 65, p. 73.

[35] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 111-4549.

[36] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimas. *TAR*, 2907.

[37] Lastauskienė, G., Šinkūnas, H. (2007). Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*, 65, p. 71.

de facto nieko nesiskiria nuo funkcijos, kurią Aukščiausiasis Teismas atlieka nagrinėdamas „tradicinę“ bylą, kai atsižvelgia ir vertina konkrečios bylos teisines aplinkybes.

Antra, kitas ir jau minėtas aspektas – Aukščiausiasis Teismas negali savo iniciatyva „kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas“. Iniciatyva kreiptis į Aukščiausiąjį Teismą priklauso tik žemesnės instancijos teismo diskrecijai. Be to, Aukščiausiasis Teismas, pateikdamas atsakymą, neišsprendžia bylos iš esmės, ši pareiga lieka atsakymą gavusiam teismui, kuris precedentą turi pritaikyti konkrečioje faktinėje situacijoje. Dėl svarbaus besikreipiančio teismo vaidmens negalime teigti, kad preliminarus paklausimas skatina žemesnės instancijos teismų teisėjų konformizmą ar išimtinai mechanišką teisės taikymą.

Trečia, preliminarus paklausimas yra tik viena iš priemonių, galinčių užtikrinti vienodos teismų praktikos formavimą. Preliminaraus paklausimo rezultatas – sukurtas precedentas – yra analogiškas „tradicinės“ kasacinės bylos rezultatui. Tiek vienu, tiek kitu atveju yra suformuluojamas teismo precedentas, kuris yra teisinis „nurodymas“ žemesnės instancijos teismams. Todėl pozicija, kad neva preliminarus paklausimas būtų nesuderinamas su Konstitucijos reikalavimais, *per se* reikštų, kad pati LAT funkcija – vienodos teismų praktikos formavimas – yra prieštaraujanti Konstitucijai. Pastaroji išvada ne tik būtų nesuderinama su pagrindine LAT funkcija, bet ir paneigtų vieną iš pagrindinių Lietuvos teisės šaltinių – precedentą.

Ketvirta, galiausiai, kaip minėta, šis institutas turi panašumų į nacionalinių teismų kreipimąsi į ESTT su prejudiciniu paklausimu, o šio instituto vieta ir atitiktis Konstitucijai niekam nekelia klausimų.

Taigi, preliminarus paklausimas gali būti suderinamas su Konstitucijos reikalavimais. Tiesa, siekiant šio suderinamumo preliminarus paklausimas Lietuvoje turėtų pasižymėti šiais aspektais: 1) preliminaraus paklausimo procesas turi sudaryti sąlygas LAT spręsti teisės klausimus ne abstrakčiai, o konkrečioje byloje; 2) turi būti išlaikytas svarbus besikreipiančių teismų vaidmuo preliminaraus paklausimo procese, t. y. žemesnės instancijos teismai turi būti vieninteliai subjektai, kurie nusprendžia, ar turėtų būti kreipiamasi su klausimu, ir kurie priima galutinį sprendimą byloje.

2.3. Preliminaraus paklausimo vieta Civilinio proceso kodekse

Preliminaraus paklausimo galimybių Lietuvos civiliniame procese analizė neišvengiamai turi apimti CPK. Atlikta CPK analizė neleidžia daryti išvados, kad preliminarus paklausimas būtų nesuderinimas su CPK. Netgi priešingai – preliminarus paklausimas atlieka tam tikras funkcijas, kurios, kaip bus parodoma toliau, padeda įgyvendinti pamatinius CPK tikslus ir principus.

Pirma, preliminarus paklausimas padėtų įgyvendinti pagrindinę LAT funkciją – vienodos teismų praktikos formavimą (CPK 4 straipsnis). Kaip rodo Nyderlandų patirtis, preliminaraus paklausimo institutas neleidžia žemesnės instancijos teismams priimti prieštaraujančių sprendimų ir padeda formuoti vienodą praktiką Aukščiausiajame Teisme, ypač kai egzistuoja didelis visuomenės poreikis (žr. 1 dalį). Tai neturėtų stebinti – preliminarus paklausimas yra viena iš galimų vienodos teismų praktikos formavimo priemonių. Papildomos priemonės pasitelkimas neišvengiamai sudaro efektyvesnes sąlygas vykdyti esminę funkciją – formuoti vienodą teismų praktiką. Tai Lietuvos civilinio proceso kontekste būtų ypač aktualu, atsižvelgiant į tai, kad kai kurie klausimai, kaip minėta, dėl šalių pasyvumo ar kitų aplinkybių taip ir nepatenka į LAT.

Kita vertus, šio instituto atsiradimas gali sukelti ir problemų. Viena iš jų – padidėjęs LAT teisėjų ir personalo darbo krūvis. Teisėjai ir personalas turėtų nagrinėti ne tik „tradicines" bylas, bet ir preliminarius paklausimus. Tačiau, atsižvelgiant į Nyderlandų patirtį, šis institutas turėtų būti naudojamas tik visuomenei reikšmingiausiais ir svarbiausiais teisės klausimais, todėl CPK turėtų nustatyti preliminaraus paklausimo atrankos kriterijus, kurie užtikrintų, kad į kasacinį teismą pakliūtų tik tokie klausimai. Darbo krūvio problemos svarba taip pat mažėja atsižvelgiant į tai, kad LAT yra pavykę stabilizuoti kasacinių bylų skaičių. Be to, pastebimas ne tik bylų skaičiaus, bet ir pateiktų kasacinių skundų mažėjimas.

Antra, preliminarus paklausimas padėtų pasiekti teisinę taiką. Vienas iš civilinio proceso tikslų – kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių (CPK 2 straipsnis). Teisės doktrinoje laikomasi pozicijos, kad šalių sutaikinimas yra svarbiausias civilinio proceso tikslas[38]. Pasitelkus preliminarų paklausimą yra operatyviau gaunamas atsakymas į esminį bylos teisinį klausimą. Šio atsakymo suteikimas gali paskatinti šalį, kuriai Aukščiausiojo Teismo pateiktas aiškinimas būtų nenaudingas, siekti bylą išspręsti taikiai. Ne veltui Nyderlandų civiliniame procese žemesnės instancijos teismo teisėjas, gavęs Aukščiausiojo Teismo atsakymą ir atnaujinęs bylos nagrinėjimą, privalo įsitikinti, ar šalys nėra linkusios susitaikyti (žr. 1 dalį).

Trečia, preliminarus paklausimas padėtų įgyvendinti koncentruotumo ir ekonomiškumo principus (CPK 7 straipsnis). Kaip minėta, Nyderlandų Vyriausybės suformuota tyrimų komisija pagrindines teigiamas preliminaraus paklausimo savybes siejo su proceso koncentruotumu: 1) Aukščiausiasis Teismas neturi laukti „įprastų" bylos nagrinėjimo etapų, kol klausimas paklius į Teismą; 2) neaiškumas dėl atsakymo į svarbų teisės klausimą gali būti išspręstas gerokai greičiau (žr. 1 dalį).

Panašiai ir Lietuvos civiliniame procese preliminarus paklausimas padėtų užtikrinti proceso koncentruotumą šiais aspektais: 1) visai visuomenei aktualūs klausimai galėtų pakliūti į LAT operatyviau. Šiuo metu teisės klausimas gali patekti į LAT tik po pirmosios ir apeliacinės instancijos. Pasitelkus paklausimą, visuomenei reikšmingas teisės klausimas galėtų būti išspręstas dar pirmosios instancijos teismui neišnagrinėjus bylos; 2) LAT atsakius į bylai reikšmingą klausimą pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo sprendimas būtų priimtas operatyviau. Negana to, LAT pateikus atsakymą dažnu atveju būtų užkirstas kelias toliau bylinėtis tiek apeliaciniame teisme, tiek ir LAT, o tai nulemtų ekonomiškesnį ir operatyvesnį bylos išnagrinėjimą.

Iš kitos pusės, egzistuoja grėsmė, kad dėl LAT teisės nagrinėti preliminarius paklausimus užsitęstų bendras bylos nagrinėjimas. Siekiant išvengti per ilgo bylos nagrinėjimo, LAT, sekdamas Nyderlandų pavyzdžiu, galėtų prioritetą suteikti preliminarių paklausimų nagrinėjimui. Prioritetas būtų pagrįstas dar ir dėl to, kad preliminarūs paklausimai turėtų būti susiję su opiausiais ir visuomenei reikšmingiausiais teisės klausimais, kurių išsprendimas reikalauja operatyvumo.

Taigi, preliminarus paklausimas yra ne tik suderinamas su CPK, bet ir teigiamos šio instituto savybės potencialiai galėtų efektyviau užtikrinti pamatinius CPK tikslus – vienodą teismų praktikos formavimą, taikų ginčo išsprendimą, koncentruotumą ir ekonomiškumą.

---

[38] Nekrošius, V. (2005). Civilinio proceso tikslai: nustatyti tiesą ar sutaikyti šalis? Iš: *Tarptautinės konferencijos medžiaga „Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir Centrinėje Europoje"*. p. 13.

IŠVADOS

1. Preliminarus paklausimas – tai procesinis institutas, leidžiantis teismui, nagrinėjančiam bylą, kreiptis į kitą teismą su konkrečiu teisės klausimu, kuris aktualus konkrečioje byloje. Įvairias preliminaraus paklausimo formas galime rasti tiek supranacionaliniu lygmeniu, t. y. ES teisėje, tiek nacionaliniu lygmeniu, pavyzdžiui, Prancūzijoje, JAV ir kt. Vienas iš sėkmingiausių paklausimo pavyzdžių – Nyderlandų civiliniame procese. Kaip rodo Nyderlandų patirtis, preliminarus paklausimas pasižymi ne viena teigiama savybe – užtikrina operatyvesnį visuomenei reikšmingų teisinių klausimų patekimą į Aukščiausiąjį Teismą, padeda efektyviau užtikrinti vienodos teismų praktikos formavimą, skatina šalių sutaikymą.

2. Preliminarus paklausimas yra suderinamas tiek su ES teisės reikalavimais veiksmingai teisinei gynybai, tiek su iš Konstitucijos kylančiu draudimu LAT teikti konsultacijas, tiek su CPK. Kita vertus, straipsnyje atlikta analizė rodo, kad, siekiant suderinti ES teisės, Konstitucijos ir CPK reikalavimus, preliminarus paklausimas Lietuvos civiliniame procese turėtų pasižymėti šiais požymiais: 1) preliminaraus paklausimo procesas turi sudaryti sąlygas LAT spręsti teisės klausimus ne abstrakčiai, o konkrečioje byloje; 2) turi būti išlaikytas svarbus besikreipiančių teismų vaidmuo, t. y. žemesnės instancijos teismai turi būti vieninteliai subjektai, nusprendžiantys, ar turėtų būti kreipiamasi su klausimu į LAT; 3) CPK turėtų nustatyti preliminaraus paklausimo atrankos kriterijus, kurie užtikrintų, kad į kasacinį teismą pakliūtų tik visuomenei reikšmingiausi ir svarbiausi teisės klausimai; 4) proceso dalyviams turi būti suteiktos galimybės išdėstyti savo poziciją tiek dėl preliminaraus paklausimo poreikio, tiek dėl to, kaip turėtų būti atsakoma į preliminarų paklausimą; 5) LAT turėtų suteikti prioritetą preliminarių paklausimų nagrinėjimui.

REQUEST FOR PRELIMINARY RULING AND ITS PERSPECTIVES IN LITHUANIAN CIVIL PROCEEDINGS

Danguolė Bublienė,
Jurgis Bartkus

Summary

The aim of the article is to reveal and assess the possible implementation of the procedure of preliminary inquiry in Lithuanian civil procedure law. To achieve this goal, two tasks are set in the article: 1) to disclose and review the implementation of preliminary inquiries in other jurisdictions; 2) to disclose and assess the potential normative-legal obstacles to the implementation of preliminary inquiries in Lithuanian civil procedure. These potential obstacles include the compatibility of preliminary inquiries with the requirements of European Union law for effective legal protection, the constitutional prohibition on the Supreme Court of Lithuania from giving advice to the lower courts, and the requirements of Civil Procedure Code of the Republic of Lithuania.

The research carried out has shown that the preliminary inquiry is a procedural instrument that allows the court hearing a case to refer to a higher court a specific question of law relevant to a particular case. The various forms of preliminary inquiry can be found both at supranational level, i.e. in EU law, and at national level, e.g. in the Netherlands, France, the USA, etc. As the experience of other countries has shown, the preliminary inquiry has a number of positive features – it ensures that legal issues of public interest reach the Supreme Courts more quickly, helps to ensure more effective uniformity of case law, and promotes reconciliation between the parties.

The analysis of potential legal obstacles to the prospects of preliminary inquiry in Lithuanian civil proceedings has led to the conclusion that preliminary inquiry is compatible both with the requirements of EU law for effective legal protection, the constitutional prohibition on the Supreme Court of Lithuania, and the Code of Civil Procedure. However, the analysis shows that, in order to harmonise the various legal requirements, the preliminary inquiry in the Lithuanian civil procedure should be characterised by certain features: 1) the preliminary inquiry process must enable the Supreme Court to decide on the legal issues in the specific case and not in the abstract legal level; 2) the important role of the requesting courts must be preserved, i.e. lower courts should retain a sole discretion to decide whether a question should be referred to the Supreme Court; 3) the Code of Civil Procedure should establish criteria for the selection of preliminary inquiries, which would ensure that only the most significant and important questions of law are brought before the Supreme Court; 4) the participants in the proceedings should be given the opportunity to state their position on both the need for a preliminary inquiry and the manner in which the preliminary inquiry should be responded to; and 5) the Supreme Court should prioritise the examination of preliminary inquiries.

Keywords: preliminary inquiry, civil procedure, the Supreme Court, uniformity of case law.

ŽMOGAUS TEISIŲ ĮTAKA CIVILINEI TEISEI KASACINĖSE BYLOSE

Dr. Gediminas Sagatys,
Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjas (2013–2024),
<sagatys@gmail.com>

Sandra Varnelienė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų grupės patarėja,
<s.varneliene@lat.lt>

Santrauka

Straipsniu siekiama prisidėti prie palyginti neseniai Lietuvoje prasidėjusios diskusijos žmogaus teisių įtakos privatinei teisei tema, aptariant svarbesnius Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijos pavyzdžius, kuriais atspindimas žmogaus teisių poveikis (vertikaliuoju ir horizontaliuoju lygmeniu) mūsų „gyvajai“ civilinei teisei. Straipsniu taip pat siekiama apsvarstyti kai kuriuos su šiuo reiškiniu susijusius iššūkius ir rizikas – kasacinio teismo teisėjo, kaip teisės kūrėjo, vaidmens ir diskrecijos ribų taikant žmogaus teisių apsaugos principus problematiką, aukštesnių žmogaus teisių standartų, nei reikalauja Lietuvos Respublikos Konstitucija ar Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, taikymo pavojus, viršnacionalinių institucijų nustatytų taisyklių sankirtas, sunkumus, kylančius dėl Konvencijos kaip „gyvojo instrumento“ taikymo, ir aptarti priemones šioms rizikoms sumažinti. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama Konvencijos poveikiui LAT formuojamai civilinių bylų praktikai aptarti.

Raktiniai žodžiai: žmogaus teisės, privatinė teisė, horizontalus ir vertikalus žmogaus teisių poveikis civilinei teisei, žmogaus teisių įtakos civilinei teisei iššūkiai ir rizikos.

ĮVADAS

Teisės doktrinoje pernelyg nesiginčijama dėl to, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija[1] (toliau – ir Konstitucija), tarptautinės konvencijos ar kiti tarptautiniai dokumentai, kuriais įtvirtinamos pagrindinės žmogaus teisės, nebėra tik „neutralios vertybių sistemos" ir neapsiriboja tik gynybinės funkcijos prieš valstybę užtikrinimu, bet gali tiesiogiai ir netiesiogiai paveikti šalių santykius įvairiose privatinės teisės srityse[2]. Tikriausiai sunku būtų surasti tokių civilinės teisės institutų, kurie nebūtų paveikti žmogaus teisių doktrinos – šis poveikis apima visas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso[3] (toliau – CK) knygas: asmens teisinio subjektiškumo nuostatas, šeimos, daiktinę, deliktų teisę ir kt.[4]

Žmogaus teisių doktrina civilinę teisę pirmiausia pasiekia per pastarosios sąveiką su konstitucine teise[5] ir tarptautine teise[6]. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad Europos teisės (pavyzdžiui, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos[7] (toliau – ir Konvencija) ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos[8] poveikis valstybių narių pozityviajai teisei ir teismų veiklai yra akivaizdus, vykstant laipsniškam pagrindinių žmogaus teisių išplėtimui ir pripažinimui vidaus teisinėse sistemose („fundamentalizacijai"); šiame kontekste kartais vartojamas terminas „teisės globalizacija", ji pasireiškia įvairiomis teisinės integracijos formomis – normatyvine, jurisdikcine ir institucine, vienu metu besivystančiomis regioniniu ir pasauliniu mastu[9].

Žmogaus teisių įtakos privatinei teisei (dar kitaip – privatinės teisės konstitucionalizacijos) tema Lietuvos teisės moksle pradėta nagrinėti palyginti neseniai[10], pabrėžiant konceptualios doktrininės diskusijos šiuo klausimu svarbą ir poreikį. Šiuo straipsniu siekiama prisidėti prie šios diskusijos plėtojimo, aptariant svarbesnius kasacinės instancijos teismo jurisprudencijos pavyzdžius, kuriais atspindimas žmogaus teisių poveikis mūsų „gyvajai" civilinei teisei (čia ir toliau bus kalbama tik apie poveikį jurisprudencijai), siekiama apsvarstyti kai kuriuos su šiuo reiškiniu susijusius iššūkius, rizikas bei priemones jiems sumažinti. Straipsnyje daugiausia dėmesio bus skiriama Konvencijos poveikiui Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – ir LAT) formuojamai civilinių bylų praktikai aptarti.

1. Žmogaus teisių įtaka civilinei teisei vertikaliuoju lygmeniu (asmens ir valstybės santykis)

Žmogaus teisių įtaka civilinei teisei (jurisdikcine forma) dažniausiai pasireiškia bendrosios kompetencijos teismams sprendžiant ginčus, kylančius iš CK reglamentuojamų, tačiau savo esme verti-

---

[1] Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

[2] Cirtautienė, S. (2013). Žmogaus teisių įtaka privatinei teisei Lietuvoje ir kitose Europos šalyse: probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 20 (1), p. 79.

[3] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.

[4] Vien INFOLEX duomenų bazėje esama apie 1 000 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimų civilinėse bylose, kurių motyvuojamojoje dalyje cituojama Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos taikymo praktika (jau neminint sprendimų, kuriuose remiamasi Konstitucinio Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo žmogaus teisių doktrina).

[5] Plačiau žr. Didžiulis, L. (2023). Civilinės teisės konstitucionalizacija, konstitucinės teisės civilizacija ir kelias link konstitucinės privatinės teisės. Iš: *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys.

[6] Bubnytė, K. (2013). Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija galutinės instancijos Lietuvos teismų praktikoje. *Teisė*, 87.

[7] Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (2000), *Valstybės žinios*, 96-3016.

[8] Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, OL 2012 10 26, C 326/391.

[9] Delmas-Marty, M. (2008). *La grande complexité juridique du monde*. *Recherches*, éditions La Découverte, p. 349–362.

[10] Cirtautienė, S. (2013). Žmogaus teisių įtaka privatinei teisei Lietuvoje ir kitose Europos šalyse: probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 20 (1), p. 78.

kalaus pobūdžio teisinių santykių tarp asmens ir valstybės. Šios kategorijos bylose esama itin reikšmingų LAT jurisprudencijos pavyzdžių, taikant Konvenciją tiek *ex post* (paskesnioji taikymo forma), tiek *ex ante* (išankstinė taikymo forma)[11].

Vienas iš paminėtinų tokių progresyvių žmogaus teisių taikymo (*ex ante*) pavyzdžių yra LAT sprendimai dėl asmenų su negalia teisių apsaugos. 2007 m., gerokai iki neveiksnumo teisinio reguliavimo reformos, pradėta plėtoti LAT jurisprudencija sukėlė tam tikrą psichikos negalią turinčių asmenų teisių apsaugos perversmą, nes Lietuvoje ilgą laiką nebuvo galimybės „graduoti" negalią turinčių žmonių veiksnumą. Pagal nuo 2007 m. plėtojamą LAT praktiką[12], suformuotą tiesiogiai taikant Konvenciją ir remiantis Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija[13], Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(99) 4[14], kurioje pateikti pilnamečių neveiksnių asmenų teisinės apsaugos principai, buvo įtvirtintas prioritetinės pažeidžiamų asmenų gynybos principas; akcentuota, kad negalią turintys asmenys visais atvejais turi būti laikomi teisės subjektais; išaiškinta asmenų procesinė padėtis ir teisės jų veiksnumo apribojimo bylose; nurodyta, kad teismas *ex officio* turi spręsti dėl asmens veiksnumo ribojimo formos ir apimties kiekvienu konkrečiu atveju (įskaitant kai asmuo prašo atkurti veiksnumą), taikydamas įstatymo analogiją bei tarptautinius žmogaus teisių apsaugos aktus. Dauguma šių principų buvo perkelta į 2015 m. priimtus Civilinio kodekso pakeitimus[15].

Gausią bylų kategoriją, kuriai būdingas ryškus žmogaus teisių poveikis, sudaro bylos, susijusios su valstybės įsikišimu į šeimos santykius (pavyzdžiui, vaikų paėmimo iš šeimos, tėvų valdžios ribojimo atvejai). Šio tipo bylose kryptingai pabrėžiami Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT) jurisprudencijoje plėtojami žmogaus teisių standartai – pažymima, kad vaiko perdavimas kitų subjektų globai turėtų būti laikomas laikina priemone, kurios taikymas turėtų būti sustabdytas, kai tik aplinkybės leidžia; tokios priemonės gali būti taikomos tik išimtiniais atvejais: vien aplinkybės, kad asmuo neturi darbo ir jam kilę finansinių sunkumų, nėra pagrindas spręsti dėl tėvų valdžios apribojimo, nesant kitų pagrįstų priežasčių; šiose bylose pabrėžiamas valdžios institucijų vaidmuo socialinės rūpybos srityje – pareiga padėti sunkumų patiriantiems asmenims, dėl teisingos interesų pusiausvyros taip pat pažymint, kad valstybės pozityviosios pareigos teikti įvairią pagalbą pažeidžiamiems asmenims, siekiant suvienyti jų šeimą, nėra beribės (tereikia imtis žingsnių, kurių galima pagrįstai reikalauti; be to, tokie asmenys taip pat turi rodyti pasiryžimą keistis)[16].

Didelį visuomenės susidomėjimą keliančiose „statinių griovimo" bylose išskirtina naujausia LAT praktika (*ex post* Konvencijos taikymo forma), kuria akcentuojami EŽTT suformuluoti principai dėl valstybės klaidų taisymo. Pritaikius šiuos principus sudaryta galimybė ieškoti atsvaros neretai „viską griauti" principu veikiančiam inertiškam valstybės mechanizmui. Šia praktika priminta, kad būtinas individualizuotas požiūris į kiekvieną situaciją; kad asmuo neturi prisiimti valstybės padarytų klaidų

---

[11] Konvencijos taikymo forma priklauso nuo to, ar konvencinis klausimas jau buvo tirtas EŽTT atitinkamoje byloje prieš Lietuvą, ar tik bylose prieš kitas valstybes. Bubnytė, K. (2013). Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija galutinės instancijos Lietuvos teismų praktikoje. *Teisė*, 87, p. 74.

[12] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2007, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2008, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-166/2012.

[13] Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija (2010), *Valstybės žinios*, 71-3561.

[14] Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(99)4 dėl Pilnamečių neveiksnių asmenų teisinės apsaugos.

[15] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2015 m. kovo 26 d. pakeitimo įstatymas Nr. XII-1566.

[16] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-194-1075/2022.

naštos; nurodytame kontekste valstybės taikomos priemonės turi būti proporcingos; asmens, netekusio vienintelio būsto, atžvilgiu taikomos neigiamos valstybės priemonės vertintinos dar griežčiau; valstybės institucijos turi pareigą pačios imtis iniciatyvos taisyti klaidas, o ne laukti sąžiningo nukentėjusiojo iniciatyvos ir pan. Pavyzdžiui, byloje dėl statybos pagal neteisėtai išduotą statybą leidžiantį dokumentą padarinių šalinimo, atsižvelgus į individualias bylos aplinkybes: atsakovų kaltės dėl statybos neteisėtumo nebuvimą, poveikio draustinio saugomoms vertybėms tiek fizine, tiek materialine, tiek viešojo intereso pažeidimo prasme mažareikšmiškumą, pripažinta, kad statinio (vienintelio šeimos gyvenamojo būsto) nugriovimas būtų neproporcinga priemonė[17].

Poreikis ne formaliai spręsti asmeniui kertinę reikšmę turintį būsto netekimo klausimą santykiuose su savivaldybe, atsižvelgti į individualią šeimos situaciją (pavyzdžiui, ilgai trukusį teisėtą gyvenimą ginčo patalpose, kito būsto neturėjimą) ir įvertinti konkretaus, detalizuoto iškeldinimu siekiamo apsaugoti intereso (ne)buvimą taip pat akcentuotas LAT praktikoje dėl iškeldinimo iš savivaldybei priklausančio gyvenamojo būsto, be kita ko, pažymint, kad tam tikromis aplinkybėmis įpareigojimas savivaldybę sudaryti patalpų nuomos sutartį nereikš sutarčių laisvės principo, kuris nėra absoliutus, pažeidimo[18]. Žmogaus teisėmis grindžiamos teismų praktikos svarbumas pasireiškia tuo, kad dažnai būtent šia praktika buvo kompensuotas įstatymų leidėjo neveiklumas „nepatogių“ klausimų srityse. Juk tai, kas politinei valdžiai atrodo „nepatogu“, „kol kas gali palaukti“, vis tiek reikalauja žmogaus teisių standartais pagrįstų sprendimų. Politinei valdžiai delsiant priimti tokius sprendimus, šią pareigą tenka įvykdyti teismams, iš esmės tiesiogiai taikant iš Konstitucijos arba tarptautinės teisės išplaukiančią žmogaus teisių doktriną. Pažymėtina tai, kad LAT Konvencijos nuostatomis dažniausiai remiasi tada, kai tam tikri jos taikymo aspektai yra labiau išplėtoti EŽTT jurisprudencijoje nei atitinkamų nacionalinių konstitucinių nuostatų aiškinimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir KT) praktikoje. Šiame kontekste paminėtina sprendimo *L. prieš Lietuvą*[19] problematika, kai įstatymai nebuvo pakeisti net EŽTT konstatavus Konvencijos pažeidimą (translyčių asmenų teisės). Tuo tarpu, remiantis Lietuvos teismų praktika, asmenys, norintys pakeisti lytį, gali tiesiogiai kreiptis į teismą dėl tapatybės dokumentų pakeitimo ir be privalomojo chirurginės operacijos reikalavimo[20].

2. Žmogaus teisių įtaka civilinei teisei horizontaliuoju lygmeniu

Nepaisant gausios žmogaus teisėmis grindžiamos teismų praktikos vertikalaus pobūdžio teisiniuose santykiuose (tarp žmogaus ir valstybės), tikrąja prasme žmogaus teisių įtaka civilinei teisei pasireiškia bylose, kylančiose iš savo esme grynai privatinių, t. y. horizontalaus pobūdžio, teisinių santykių. Tokiais atvejais teismui dažniausiai tenka spręsti kelių tarpusavyje konkuruojančių žmogaus teisių balanso dilemą.

Analizuojant tokio tipo ginčus, pirmiausia išskirtinos „klasikinės“ bylos, kuriose teismui tenka spręsti, kam konkrečiu atveju suteikti pirmenybę: teisei į privatumą ar saviraiškos laisvei (pavyzdžiui, asmens garbės ir orumo, privatumo gynimo bylos). Pavyzdžiui, LAT teko spręsti žinomo verslinin-

---

[17] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-165-943/2023.

[18] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-340-313/2019.

[19] *L. prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 27527/03, [2007-09-11].

[20] Vilniaus miesto apylinkės teismo 2017 m. balandžio 7 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-5329-934/2017; Vilniaus miesto apylinkės teismo 2017 m. gegužės 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2YT-5326-987/2017.

ko teisės į garbės ir orumo, atvaizdo gynimą ir populiaraus tinklaraštininko teisės į saviraiškos laisvę sandūros problemą. LAT, remdamasis EŽTT išaiškinimais, pažymėjo svarbią principinę nuostatą, kad vaizdo tinklaraštininkas, turintis platų sekėjų ratą, užsiimdamas įvairios visuomenei aktualios tiriamojo pobūdžio informacijos viešinimo veikla ir keldamas vaizdo įrašus visuomenei aktualiais klausimais, gali būti laikomas atliekančiu viešojo (visuomeninio) sergėtojo funkciją, todėl jam taikoma aukšto lygio apsauga pagal Konvencijos 10 straipsnį (teisė į saviraiškos laisvę) [21].

Pastaraisiais metais šios problemos iškyla vis naujais rakursais, atspindėdamos šiuolaikiniam pasauliui būdingus iššūkius. Pavyzdžiui, neseniai LAT, spręsdamas anksčiau teisto asmens teisės būti pamirštam internete klausimą ir pritaikydamas naujausioje EŽTT praktikoje suformuluotus kriterijus, pažymėjo, kad, viena vertus, asmens duomenų apsauga turi esminę reikšmę asmens galimybei naudotis Konvencijos 8 straipsniu saugoma teise į privataus gyvenimo gerbimą, kita vertus, skaitmeniniai archyvai atlieka itin svarbų vaidmenį demokratinėje visuomenėje (jų atsiradimas labai prisidėjo prie naujienų ir informacijos išsaugojimo ir prieinamumo ir jie yra svarbus švietimo ir istorinių tyrimų šaltinis) ir skaitmeninės spaudos archyvų vientisumas turėtų būti pagrindinis principas, kuriuo turėtų būti vadovaujamasi nagrinėjant bet kokį prašymą pašalinti ar pakeisti visą ar dalį archyvuoto straipsnio, kuris prisidėjo prie atminties išsaugojimo, ypač jei niekada nebuvo suabejota straipsnio teisėtumu[22].

Privatumo apsaugos kontekste taip pat išskirtinos bylos, susijusios su vaizdo stebėjimo kamerų įsirengimu ant daugiabučio gyvenamojo namo. Jose susiduria, iš vienos pusės, namo bendraturčio interesas apsaugoti savo turtą (nuosavybės teisė), iš kitos – kaimynų ir kitų asmenų, patenkančių į kamerų stebėjimo sritį, interesas nebūti nuolat stebimiems (teisė į privatumą). Šio tipo bylose LAT, remdamasis, be kita ko, Konstitucija ir Konvencija, priminė, kad valstybės pozityviosios pareigos gali apimti priemonių, kuriomis siekiama užtikrinti pagarbą privačiam gyvenimui netgi individų tarpusavio santykių srityje, priėmimą; egzistuoja svari vaizdo stebėjimo sistemos valdytojo pareiga gerbti savo kaimynų ir kitų asmenų, patenkančių į stebėjimo lauką, teises[23].

Iš Konvencijos išplaukianti pozityvioji valstybės pareiga užtikrinti veiksmingą naudojimąsi žmogaus teisėmis privačių asmenų santykiuose akcentuota juridinio asmens (asociacijos – medžiotojų būrelio) autonomijos principo (svarbaus asociacijos laisvės aspekto) ir jo nario teisės efektyviai dalyvauti juridinio asmens veikloje (teisė į asociacijos laisvę) konkuravimo byloje. Kasacinis teismas, įvertinęs pasikartojančius ieškovo, kaip asociacijos nario, teisių pažeidimus, taip pat realią grėsmę, kad tokie pažeidimai bus daromi ateityje, ir nebuvimą kitų veiksmingų ieškovo pažeistų teisių gynimo būdų, tenkino ieškinio reikalavimus įpareigoti atsakovą užtikrinti ieškovo teisę dalyvauti atsakovo visuotiniuose narių susirinkimuose ir teisę medžioti atsakovo naudojamame medžioklės plotų vienete[24].

Byloje dėl akcinės bendrovės akcijų privalomo pardavimo ir teismo ekspertizės skyrimo siekiant nustatyti teisingą akcijų kainą LAT, remdamasis KT ir EŽTT praktika, pažymėjo, kad smulkiųjų akcininkų privalomo vertybinių popierių perleidimo institutas ir privalomo oficialaus pasiūlymo supirkti likusius vertybinius popierius pateikimo institutas iš esmės neturėtų būti laikomi prieštaraujančiais Konvencijos

---

[21] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-73-421/2024.

[22] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-296-1075/2023.

[23] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-430-415/2015, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472-916/2017.

[24] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-64-421/2022.

Protokolo Nr. 1 1 straipsniui (teisė netrukdomai naudotis nuosavybe); šiame kontekste svarbi nacionalinėje teisėje įtvirtinta smulkiųjų akcininkų teisė į tinkamą piniginę kompensaciją bei galimybė inicijuoti teisminį procesą dėl akcijų kainos (konkrečiu atveju LAT nusprendė, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai neteisingai sprendė ekspertizės skyrimo klausimą, ir perdavė bylą nagrinėti iš naujo)[25].

Šeimos teisės bylose, ieškant įvairių susidūrusių teisių pusiausvyros, žmogaus teisių apsaugos standartai pasitelkiami ypač dažnai. Antai byloje dėl teisės uzufrukto teise naudotis tėvui nuosavybės teise priklausančia gyvenamąja patalpa, pasibaigus nesusituokusių tėvų bendram gyvenimui, pritaikytas konstitucinis lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis), Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso ir suvienodintos tiek susituokusių, tiek nesusituokusių tėvų vaikų teisės (pritaikyta įstatymo analogija). Nurodytame ginče konkuruojant tėvo ir vaiko teisėms, dėl tėvo teisių LAT pažymėjo, kad uzufrukto nustatymas susijęs su Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintu nuosavybės neliečiamumo principu, tačiau šis principas nėra absoliutus, asmens nuosavybė įstatyme nustatytais pagrindais gali būti ribojama, *inter alia*, dėl vaikų teisių ir interesų apsaugos[26].

Kasacinis teismas, remdamasis žmogaus teisių doktrina, sprendė sudėtingas tėvų ir vaikų bendravimo tvarkos nustatymo situacijas, kai skundžiamasi ne tik teisės į šeimos gyvenimo gerbimą, bet ir, pavyzdžiui, religijos laisvės nepagrįstu apribojimu (dėl teismų atsisakymo leisti judaizmą išpažįstančiam tėvui bendrauti su atskirai gyvenančiu vaiku jų išpažįstamai religijai svarbią dieną – šeštadienį). Nors LAT pripažino, kad ieškovo teisės į pagarbą šeimos gyvenimui ir laisvės išpažinti savo religiją kartu su sūnumi atliekant apeigas ir mokant sūnų tikėjimo apribojimai atlikti pagal įstatymą ir turėjo teisėtą tikslą (vaiko sveikatos ir teisėtų interesų apsauga), jie neatitiko būtinumo demokratinėje visuomenėje kriterijaus (nebuvo proporcingi siekiamam tikslui; taikyta EŽTT praktikoje naudojama ribojimo pateisinamumo vertinimo slenksčių triada). Kasacinis teismas nusprendė, kad bendravimo teisės šeštadieniais nesuteikimas nebuvo pagrįstas aplinkybėmis, patvirtinančiomis realų pavojų vaiko interesams, o vaiko interesų apsauga galėjo būti užtikrinta kitomis, ieškovo teises ir laisves mažiau ribojančiomis, priemonėmis: teismai neįvertino ieškovo paaiškinimų dėl pasirengimo samdyti auklę, galinčią informuoti vaiko motiną apie nekasdienes situacijas (ligą, traumą ir pan.)[27].

LAT, pasitelkdamas žmogaus teisių apsaugos principus, taip pat yra nagrinėjęs senelių teisės bendrauti su vaikaičiais problemas. Šiame kontekste LAT akcentavo principą, kad bendravimas su giminaičiais yra vaiko teisė; pareiga užtikrinti vaiko teisę bendrauti su giminaičiais tenka abiem tėvams, jeigu tai atitinka vaiko interesus; jei vaiką su siekiančiu nustatyti bendravimą asmeniu sieja šeimos ryšys, saugotinas pagal Konvencijos 8 straipsnį, ir keliamas tokio asmens sveikatos klausimas, jis turi būti vertinamas individualiai, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes ir įvertinant jo galimą grėsmę vaiko interesams. Tik tuo atveju, jei nustatyta tokio asmens sveikatos būklė kelia grėsmę vaiko interesams (taip konkrečioje byloje buvo teigiama), jo bendravimas su vaiku gali būti ribojamas. Tokioje situacijoje turėtų būti svarstomi kiti, alternatyvūs, asmens ir vaiko ryšio palaikymo būdai, pavyzdžiui, bendravimas telefonu, taip pat pasitelkiant informacines technologijas ir pan.[28]

---

[25] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-11-969/2023.
[26] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2006.
[27] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-177-969/2020.
[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-295-969/2016.

Privataus gyvenimo, būsto neliečiamybės apsaugos kontekste paminėtinos „aplinkosauginės“ bylos, kuriose ilgainiui buvo įsisąmoninta žmogaus teisių apsaugos svarba. Tendencija, pasireiškianti vis didesniu visuomenės suinteresuotumu apsaugoti aplinką, aplinkosauginių motyvų prioritetu prieš ekonominius interesus, atsiskleidė ir LAT praktikoje. Pavyzdžiui, bylose, susijusiose su teise į švarią aplinką, LAT išaiškino šios teisės konstitucinę ir konvencinę prigimtį, svarbą, jos poveikį asmens privataus gyvenimo kokybei, sveikatai, naudojimuisi būstu ir jo teikiamais patogumais, poreikį visuomenei aktyviai ir veiksmingai dalyvauti pavojingų aplinkai projektų licencijavimo, poveikio aplinkai vertinimo procesuose[29].

Pritaikydamas žmogaus teisių apsaugos principus LAT taip pat plėtė įstatymais nustatytas trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą, sužalojus sveikatą ar atėmus gyvybę, ribas, atspindėdamas padidėjusį šiuolaikinės visuomenės poreikį pripažinti ne tik tiesiogiai nukentėjusio asmens, bet ir jo artimųjų patirtus neigiamus išgyvenimus, kai nukentėjusiajam sužalojama sveikata ar atimama gyvybė, ir užtikrinti jiems veiksmingą teisinės gynybos priemonę. Spręsdamas dėl asmenų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą, kasacinis teismas pažymėjo, jog „bylą nagrinėjusių teismų aiškinimai, kad pilnamečiai mirusiojo vaikai neturi teisės į neturtinės žalos atlyginimą, pagrįsti iš esmės nacionaliniu reglamentavimu – CK 6.284 straipsnio 1 dalimi, kurios nuostatos be pagrindo suprastos kaip ribojančios kitų asmenų teises į neturtinės žalos atlyginimą. Teismai nevisiškai teisingai įvertino Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucijos Nr. (75)7 rekomendacijos reikšmę nacionalinei teisei. Ji nėra privaloma įstatymų leidėjui, bet į jos nuostatas teismai, aiškindami nacionalines teisės normas, gali atsižvelgti (CPK 3 straipsnio 5, 6 punktai)“[30].

3. Žmogaus teisių įtakos civilinei teisei iššūkiai, rizikos ir priemonės joms sumažinti

Teisės literatūroje nurodoma, kad žmogaus teisių poveikis civilinei teisei gali pasireikšti tiesioginiu ir netiesioginiu būdu: „tiesioginio horizontaliojo poveikio“ doktrina reiškia, kad civilinio proceso šalis gali tiesiogiai remtis žmogaus teisėmis kaip privatinės teisės reikalavimo kitai šaliai pagrindu; žmogaus teisės yra pareigų, kuriomis tiesiogiai įpareigojamos kitos privatinės teisės šalys, šaltinis; pagal „netiesioginio horizontalaus poveikio“ doktriną žmogaus teisės naudojamos tik kaip įkvėpimo šaltinis aiškinant privatinės teisės normas, todėl jos daro įtaką privačių šalių santykiams tik netiesiogiai, pavyzdžiui, aiškinant „atviro pobūdžio“ normas, bendrąsias sąlygas ir vertybines sąvokas, tokias kaip sąžiningumas, protingumas ar neatsargumas[31].

Pirmiau straipsnyje aptarta LAT jurisprudencija atskleidžia, kad praktikoje galima aptikti abiejų šių modelių apraiškų, neretai jie susipina. Tiesa, horizontaliuoju lygmeniu Konstitucija ir Konvencija tiesiogiai nėra taikomos itin dažnai, paprastai tai daroma sprendžiant teisės spragų problemą (žr., pavyzdžiui, bylą dėl uzufrukto nustatymo ginant nesusituokusių tėvų vaiko teises). Tai yra suprantama, nes bendriausia prasme universalaus pobūdžio principų taikymas specifiškai suregla-

---

[29] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-441/2010, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2013.

[30] Cirtautienė, S. (2007). Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. *Jurisprudencija*, 2 (92), p. 91.

[31] Žr. Cirtautienė, S. (2013). Žmogaus teisių įtaka privatinei teisei Lietuvoje ir kitose Europos šalyse: probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 20 (1), p. 80.

mentuotiems privatiniams teisiniams santykiams susijęs su jų taikymo rezultatų nenuspėjamumu ir turi įtakos teisinio tikrumo principui[32]. Dažniausiai Konstitucija ir Konvencija naudojamos kaip argumentacijos papildymas, nacionaliniai teisės aktai aiškinami atsižvelgiant į visuotinius žmogaus teisių standartus. Vis dėlto tam tikros kategorijos bylose (žr., pavyzdžiui, šeimos, saviraiškos laisvės) pastebima tiesioginio žmogaus teisių doktrinos poveikio tendencija (pavyzdžiui, EŽTT praktikoje taikomas žmogaus teisių ribojimo pateisinamumo vertinimo kriterijų modelis neretai turi lemiamą reikšmę nacionalinės bylos baigčiai).

Nenuostabu, kad žmogaus teisių taikymas civilinėse bylose kelia įvairaus pobūdžio probleminių klausimų. Toliau pabandysime apžvelgti keletą jų.

Pirma, teisinėje literatūroje keliami klausimai dėl kasacinio teismo teisėjo, kaip teisės kūrėjo, vaidmens ir diskrecijos ribų, taikant vis didėjančią įtaką nacionalinei teisei darančių supranacionalinių teismų praktikoje suformuluotus bendruosius teisės principus (pavyzdžiui, proporcingumo kontrolę) ir atitinkamai netaikant ginčui išspręsti skirtos nacionalinės teisės normos; dėl tokių situacijų suderinamumo su asmenų lygiateisiškumo prieš įstatymą principu, grėsmės teisiniam aiškumui ir apibrėžtumui[33]. Pavyzdžiui, jei teismo procese asmuo savo teisėms ginti tiesiogiai remiasi CK ar kitų privatinės teisės aktų nuostatomis, tačiau teismas pritaiko žmogaus teisių apsaugos standartus ne jo naudai (pavyzdžiui, teismų praktikos būdu, remiantis poreikiu ginti žmogaus teises, išplėstas asmenų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą, ratas). Kaip jau nurodyta, kartais tokiais atvejais įžvelgiamas valdžių padalijimo principo pažeidimo pavojus, teigiant, kad nacionalinis teismas, perimdamas EŽTT naudojamą sprendimo motyvavimo metodą, t. y. interesų pusiausvyros paiešką ir atitinkamai proporcingumo kontrolę, teisės principais riboja teisės normos taikymą (teisės principai tampa teisės normų taikymą ribojančiu veiksniu), taip atsiranda rizika, jog teisėjas *de facto* taps naujos teisės normos kūrėju ir konkuruos su įstatymo leidėju[34]. Pavyzdžiui, reaguojant į su ribotu vindikacijos instituto (CK 4.96 straipsnio 2 dalis) taikymu susijusioje byloje priimtą LAT nutartį, kurioje teismas pasirėmė KT ir EŽTT suformuluota žmogaus teisių doktrina[35], teisinėje literatūroje buvo pareikšta pozicija, kad, įstatymų leidėjui specialiai reglamentavus konkretų visuomeninį santykį (pavyzdžiui, galimybę išreikalauti nekilnojamąjį daiktą iš sąžiningo įgijėjo, savininkui turtą praradus dėl nusikaltimo) ir patvirtinus tokios normos konstitucingumą konstitucinės justicijos tvarka, kontinentinės teisės tradicijos valstybėje toks teisinis reglamentavimas neturėtų būti keičiamas remiantis teismų praktika, netaikant ginčui išspręsti taikytinos aiškios teisės normos, kai yra visos faktinės ir teisinės prielaidos ją taikyti[36].

Atsakant į šiuos nuogąstavimus pirmiausiai pažymėtina, kad ratifikuodama Konvenciją Lietuva kartu prisiėmė įsipareigojimą garantuoti Konvencijoje įtvirtintas žmogaus teises ir laisves kiekvienam jos jurisdikcijoje esančiam asmeniui; valstybės institucijos, vykdydamos teisinę žmogaus teisių ir laisvių gynybą,

---

[32] Cirtautienė, S. (2013). Žmogaus teisių įtaka privatinei teisei Lietuvoje ir kitose Europos šalyse: probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 20 (1), p. 82.

[33] Plačiau žr. Dambrauskaitė, A. (2021). Teismo sprendimas *contra legem* ar proporcingumo kontrolė *in concreto*? *Teisė*, 121, p. 27–44.

[34] Dambrauskaitė, A. (2021). Teismo sprendimas *contra legem* ar proporcingumo kontrolė *in concreto*? *Teisė*, 121, p. 40.

[35] Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-278-248/2017.

[36] Dambrauskaitė, A. (2021). Teismo sprendimas *contra legem* ar proporcingumo kontrolė *in concreto*? *Teisė*, 121, p. 40.

turi tiesiogiai taikyti Konstitucijos normas, taip pat įgyvendinti Konvencijos nuostatas[37]. EŽTT jurisprudencijoje pripažinta, kad, nors EŽTT neturi spręsti iš esmės privataus pobūdžio ginčų, vis dėlto jis negali likti pasyvus, kai nacionalinio teismo pateiktas teisės akto – testamento, privačios sutarties, viešojo dokumento, įstatymo nuostatos ar administracinės praktikos – aiškinimas „atrodo nepagrįstas, savavališkas, diskriminacinis arba, platesne prasme, nesuderinamas su principais, kuriais grindžiama Konvencija“[38]. Formalus įstatymų taikymas, neatsižvelgiant į kiekvieną individualią asmens situaciją ir galimus teismo sprendimo padarinius asmeniui, gali būti nesuderinamas su kertiniais žmogaus teisių apsaugos principais, įtvirtintais aukštesnę juridinę galią turinčiuose teisės aktuose (Konstitucijoje ir / arba Konvencijoje), juolab situacijose, kai EŽTT jau buvo ne kartą identifikavęs konkrečius valstybės veiklos defektus, pavyzdžiui, nejautrų požiūrį į savo pačios padarytų klaidų taisymo situacijas ir atitinkamai individualizuoto, susikirtusius interesus derinančio sprendimo paieškos stoką[39]. Aptariamu požiūriu gali būti svarbu ir tai, ar tokiose situacijose, taikant bendruosius teisės principus, (ne)egzistuoja kitas konkretus gintinas privatus interesas.

Kita teisinėje literatūroje nurodoma problema, susijusi su žmogaus teisių taikymu civilinėse bylose, – teismo klaidų, sprendžiant civilines bylas, tikimybė arba dėl pernelyg liberalaus žmogaus teisių doktrinos taikymo civiliniuose santykiuose, arba, priešingai, pernelyg griežto ir separatistinio požiūrio į bylas, kuriose kyla aktualių žmogaus teisių apsaugos klausimų[40]. Pripažįstant tam tikrą šio klausimo reliatyvumą (kas yra „pernelyg liberalu“ ar „pernelyg griežta“ ir nuo kada tai tampa klaida), aptarimo neabejotinai verta aukštesnių žmogaus teisių standartų, nei reikalauja Konstitucija ar Konvencija, taikymo rizika, ypač tais atvejais, kai tai daroma bylose, kylančiose iš savo esme grynai privatinių, t. y. horizontalaus pobūdžio, teisinių santykių. Pažymėtina, kad aukštesnių, nei reikalauja Konstitucija ar Konvencija, žmogaus teisių standartų taikymas sprendžiant grynai privatinio pobūdžio ginčus, kuriuose susiduriama su balanso tarp kelių grynai privačių interesų ir teisių (pavyzdžiui, saviraiškos laisvės ir privatumo, nuosavybės apsaugos ir privatumo, religijos laisvės ir vaiko teisės į sveiką bei saugią aplinką) nustatymo poreikiu, dažnai galėtų būti prilygintas atgaliniam asmens padėtį gerinančio įstatymo taikymui, kurio galimybę KT paneigė dar 1994 metais[41]. Tokio taikymo teismai turėtų vengti, nes, pagerinus vienos civilinio teisinio santykio šalies padėtį, kitos šalies padėtis gali pablogėti. Tuo tarpu aukštesnių, nei reikalauja Konstitucija ar Konvencija, žmogaus teisių apsaugos standartų taikymo pavojai sprendžiant ginčus, kylančius iš CK reglamentuojamų, tačiau savo esme vertikalaus pobūdžio teisinių santykių tarp asmens ir valstybės, nėra visada tokie akivaizdūs dėl to, kad tokiais atvejais paprastai nėra kito privataus intereso. Vis dėlto paminėtina tai, kad, nustačius itin

---

[37] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

[38] *Hurshid Mustafa ir Tarzibachi prieš Švediją* [EŽTT], Nr. 23883/06, [2008-12-16] – byla susijusi su nuomotojo atliktu nuomos sutarties nutraukimu dėl to, kad nuomininkai atsisakė išmontuoti palydovinę anteną, įrengtą televizijos programoms iš nuomininkų gimtosios šalies priimti (ši informacija, apimanti politines ir socialines naujienas ir kultūrinę raišką bei pramogas, buvo ypač svarbi pareiškėjams, kaip imigrantų šeimai, norinčiai palaikyti ryšius su savo kilmės šalies kultūra ir kalba). EŽTT nusprendė, kad valstybė neįvykdė savo pozityviosios pareigos apsaugoti pareiškėjų teisę į saviraiškos laisvę.

[39] *Pyrantienė prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 45092/07, [2013-11-13], *Žilinskienė prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 57675/09, [2015-12-01].

[40] Cirtautienė, S. (2013). Žmogaus teisių įtaka privatinei teisei Lietuvoje ir kitose Europos šalyse: probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*, 20 (1), p. 90.

[41] Pasak Konstitucinio Teismo, klaidinga būtų manyti, kad asmens padėtį gerinantis įstatymas (išskyrus baudžiamąją ir administracinę atsakomybę) visada turi atgalinio veikimo galią, nes privatinėje teisėje, pagerinus vienos teisinio santykio šalies padėtį, kitos šalies padėtis gali pablogėti. Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

aukštą privataus asmens teisių apsaugos standartą valstybės klaidų taisymo srityje, bus pažeisti visos visuomenės turtiniai ir neturtiniai interesai, nors formaliai nukenčia „tik“ valstybė. Taigi, ir šioje srityje teismai privalo būti atsargūs.

Žmogaus teisių taikymas civilinėse bylose praktikoje gali kelti ir kitų probleminių klausimų. Vienas tokių – žmogaus teisių sankirtos su viršnacionalinių institucijų taisyklėmis. Kaip pavyzdys paminėtinas potencialus (neatmestinas) iš Konvencijos išplaukiančių žmogaus teisių standartų ir Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės nuostatų kolizijos pavojus. Antai 2016 m. gegužės 23 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendime byloje *Avotiņš prieš Latviją* (peticijos Nr. 17502/07) EŽTT, nors ir nurodė, kad pripažįsta abipusio pripažinimo mechanizmų ir abipusio pasitikėjimo principo svarbą, taip pat pažymėjo, kad šie mechanizmai neturi pažeisti pagrindinių teisių; taigi nacionaliniai teismai negali susilaikyti nuo skundų dėl žmogaus teisių apsaugos trūkumų nagrinėjimo „vien dėl to, kad jie taiko ES teisę“. Jei Konvencijos ir ES narės teismui pateikiamas rimtas ir pagrįstas skundas, kad Konvencijoje įtvirtintos teisės apsauga buvo akivaizdžiai nepakankama ir kad šios padėties negalima ištaisyti pasitelkiant Europos Sąjungos teisę, jis negali nenagrinėti šio skundo remdamasis vien tuo, kad taiko ES teisę[42].

Nacionalinių teismų praktikoje gali būti susiduriama ir su neaiškumais, kylančiais dėl Konvencijos, kaip „gyvojo instrumento“, doktrinos taikymo. Dėl EŽTT praktikos dinamiškumo nacionaliniam teismui ne visada paprasta nuspėti galimas jo sprendimo pasekmes Konvencijos požiūriu. Teismui tenka atsižvelgti ne tik į tarptautinius dokumentus, saistančius valstybę, bet ir į neteisminių tarptautinių žmogaus teisių institucijų (pavyzdžiui, Europos Tarybos ir jos institucijų) praktiką ir rekomendacijas, tarptautinę paprotinę teisę, apimančią, be kita ko, bendrąsias tarptautinės teisės tendencijas ir kt. Visa tai Lietuvai teko patirti byloje *Cudak prieš Lietuvą*, kuri buvo susijusi su ambasados darbuotojos atleidimu ir jos pažeista teise kreiptis į teismą (imuniteto doktrinos taikymu)[43]. Šioje byloje EŽTT, be kita ko, rėmėsi tarptautinio dokumento, kurio Lietuva nebuvo ratifikavusi, tačiau ir nebalsavusi prieš jo nuostatas, normomis[44]. Deja, universalaus recepto, padedančio nacionaliniams teismams išvengti galimo susikirtimo su dinamiškai besiplėtojančiais žmogaus teisių standartais, nėra. Šiuo atveju savotiška paguoda galėtų būti nebent Konvencijos Protokolu Nr. 16 nacionaliniams aukščiausiesiems teismams suteikiama galimybė kreiptis į EŽTT konsultacinės išvados dėl Konvencijos nuostatų aiškinimo ir taikymo – tai iš esmės atvėrė kelią geresniam nacionalinių ir viršnacionalinių teismų dialogui, kuris būtinas, siekiant užtikrinti progresyviausią žmogaus teisių apsaugą. Pažymėtina, kad Lietuvos teismai buvo vieni pirmųjų Europoje, pasinaudoję šia procedūra[45].

---

[42] Kai kurių autorių nuomone, nors sprendžiama byla susijusi su tariamu teisės į teisingą bylos nagrinėjimą pažeidimu, bendras EŽTT sprendimo tonas sudaro įspūdį, kad Didžiosios kolegijos nustatyti principai gali būti platesni ir apimti visas Konvencija saugomas asmens teises. Žr. Biagioni, G. (2016) Avotinš v. Latvia. The Uneasy Balance Between Mutual Recognition of Judgments and Protection of Fundamental Rights. *European Papers*, Vol. 1, No 2, European Forum, Insight of 30 August 2016, p. 579–596.

[43] *Cudak prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 15869/02, [2010-03-23].

[44] Kai kurių mokslininkų nuomone, *Cudak* sprendimas leidžia iš dalies abejoti jo atitiktimi tarptautinės teisės normoms. Plačiau žr. L. Štarienė (2010). Cudak v. Lithuania and the European Court of Human Rights Approach to the State Immunity Doctrine, *Jurisprudence* 120 (2):159–175.

[45] Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2020 m. rugsėjo 17 d. nutartimi administracinėje byloje Nr. R-1-602/2021 kreipėsi į Europos Žmogaus Teisių Teismą su prašymu pateikti konsultacinę išvadą [interaktyvus]. Prieiga nternete https://www.lvat.lt/veikla/teismu-praktika/kreipimaisi-i-europos-zmogaus-teisiu-teisma/882.

IŠVADOS

1. LAT praktikos analizė atskleidžia, kad žmogaus teisių įtaka civilinei teisei jurisprudencine forma pasireiškia vertikaliuoju ir horizontaliuoju lygmeniu, tiesioginiu ir netiesioginiu būdu.

2. Taikydamas žmogaus teisių doktriną vertikaliuoju lygmeniu LAT plėtojo valstybės intervencijos į šeimą (vaikų paėmimo iš šeimos), neteisėtos statybos padarinių šalinimo, valstybės (savivaldybės) būsto nuomos institutus, prisidėjo prie negalią turinčių žmonių veiksnumo apribojimo ir kitų svarbių institutų plėtojimo. Be to, bendrosios kompetencijos teismų praktika iš dalies kompensavo įstatymų leidėjo neveiklumą „nepatogių" žmogaus teisių apsaugos klausimų (pavyzdžiui, lyties pakeitimo teisinio pripažinimo) srityse.

3. Žmogaus teisių doktrinos taikymas horizontaliuoju lygmeniu padėjo plėtoti LAT praktiką asmens privatumo, garbės ir orumo gynimo, asociacijų ir jos narių teisinių santykių, privalomojo vertybinių popierių perleidimo, tėvų ir išplėstinės šeimos narių (senelių) ginčų dėl vaikų, vaikų turtinių interesų, aplinkosaugos ir deliktų teisės srityse.

4. Horizontaliuoju lygmeniu Konstitucija ir Konvencija tiesiogiai nėra taikomos dažnai, paprastai jos taikomos sprendžiant teisės spragų problemą. Tai yra pagrįsta, nes tokio tipo bylose teismo atliekama analizė paprastai orientuojama pirmiausiai į tarpusavyje konkuruojančių privačių teisių ir interesų balanso paiešką, o ne į teisių ribojimo pateisinamumo vertinimą. Vis dėlto tam tikrose bylose pastebima stipri tiesioginio žmogaus teisių doktrinos poveikio tendencija (paprastai tose bylose, kur EŽTT jau yra pateikęs tarpusavyje konkuruojančių privačių teisių ir interesų balanso paieškos gaires).

5. Žmogaus teisių doktrinos taikymas civilinėse bylose nėra paprastas ir praktikoje kelia įvairaus pobūdžio probleminių klausimų, susijusių su pavojais pažeisti valdžių padalijimo, teisinio tikrumo ir teisėtų lūkesčių principus, galimybe nustatyti aukštesnius žmogaus teisių apsaugos standartus nei, pavyzdžiui, nustato Konvencija ir pan. Sprendžiant šiuos klausimus svarbu nepamiršti, kad ratifikuodama Konvenciją Lietuva kartu prisiėmė įsipareigojimą, jog valstybės institucijos, vykdydamos teisinę žmogaus teisių ir laisvių gynybą, turės tiesiogiai taikyti Konstitucijos normas, taip pat įgyvendinti Konvencijos nuostatas.

THE IMPACT OF HUMAN RIGHTS ON CIVIL LAW IN CASSATION CASES

Gediminas Sagatys,
Sandra Varnelienė

Summary

The aim of this article is to contribute to the relatively recent debate on the influence of human rights on private law in Lithuania and to provide the most important examples of the case-law of the Supreme Court of Lithuania (hereinafter - the Supreme Court) reflecting the impact of human rights on the "living" civil law (on both the vertical and horizontal level). Furthermore, the article aims to consider some of the challenges and risks associated with the above-mentioned phenomenon, such as the role of the Cassation Court judge as a lawmaker and the limits of his/her discretion in the application of the principles of human rights protection, the risks of the application of higher protection standards than required by the Constitution of the Republic of Lithuania or by the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter - the "Convention"), the tension between the rules established by different supranational institutions, the difficulties arising from the application of the Convention as a "living instrument", as well as to discuss the measures to mitigate these risks. The article focuses on the impact of the Convention on the civil case-law of the Supreme Court.

Keywords: human rights, private law, horizontal and vertical impact of human rights on civil law, challenges and risks of the impact of human rights on civil law.

LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO ŽINGSNIAI FORMUOJANT TEISMŲ PRAKTIKĄ VIEŠŲJŲ PIRKIMŲ BYLOSE

Irmantas Šulcas,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjas,
<i.sulcas@lat.lt>

Justina Klimčiauskienė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų grupės teisėjo padėjėja,
<j.klimciauskiene@lat.lt>

Santrauka

Šiame straipsnyje keliamas tikslas išanalizuoti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos viešųjų pirkimų bylose raidą, pristatant tiek pirmąsias kasacinį teismą pasiekusias viešųjų pirkimų bylas, svarbiausius pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kreipimusis priimtus Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – Teisingumo Teismas) prejudicinius sprendimus, susijusius su viešaisiais pirkimais, tiek naujausias praktikos kryptis ir tendencijas.

Pirmosiose kasacinio teismo nagrinėtose viešųjų pirkimų bylose spręsti klausimai ir nutartyse pateikti išaiškinimai išliko aktualūs iki šių dienų. Tiesa, keičiantis ir sudėtingėjant tiek teisiniam reguliavimui, tiek viešųjų pirkimų teisiniams santykiams, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šios kategorijos bylose taip pat kito, kokybiškai patobulėjo.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nacionalinės teisės nuostatas aiškina ir taiko taip, kad šis aiškinimas atitiktų ne tik viešųjų pirkimų direktyvų turinį bei siekiamus tikslus, bet ir susijusią Teisingumo Teismo jurisprudenciją. Kasacinis teismas viešųjų pirkimų bylose net 10 kartų kreipėsi į Teisingumo Teismą, o šio teismo priimti prejudiciniai sprendimai turėjo reikšmingą įtaką formuojant praktiką dėl vertikaliųjų (vidaus) ir horizontaliųjų (išorės) interesų konfliktų, viešojo pirkimo sąlygų pakeitimo teisėtumo vertinimo, tiekėjų galimybės remtis kitų ūkio subjektų pajėgumais, viešojo pirkimo dalyvio galimybės papildyti arba paaiškinti savo pradinį pasiūlymą, konfidencialios informacijos ir kitais klausimais.

Naujausioje praktikoje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sprendė dėl tiekėjų pasiūlyme pateiktos informacijos (ne)pripažinimo melaginga. Tiekėjų siekis veiksmingai pasinaudoti Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatyme įtvirtinta teise atkurti savo patikimumą gali lemti poreikį kasaciniam teismui pateikti platesnius išaiškinimus dėl „apsivalymo“ instituto įgyvendinimo.

Raktiniai žodžiai: kasacinis teismas, viešieji pirkimai, prejudicinis sprendimas.

ĮVADAS

Viešųjų ar privačių subjektų, atitinkančių specialias teisės aktuose nustatytas sąlygas, prekių, paslaugų ir darbų įsigijimai turi būti vykdomi viešuosius pirkimus reglamentuojančiuose teisės aktuose[1] nustatyta tvarka. Viešųjų pirkimų tarnybos duomenimis, 2024 metais bendra Lietuvoje vykdytų viešųjų pirkimų vertė siekė beveik 9,36 mlrd. Eur[2]. Tai yra reikšmingą dalį valstybės biudžeto[3] sudaranti suma. Tam, kad šios lėšos būtų panaudotos tinkamai, o įsigijimai atitiktų pirkėjų poreikius ir užtikrintų pardavėjų konkurenciją, būtinas visų atsakingų institucijų – pradedant įstatymų leidėju, baigiant konkretų pirkimą vykdančiais subjektais – indėlis pagal turimą kompetenciją. Į šį atsakingų institucijų ratą patenka ir teismai, kurie, nagrinėdami dėl viešųjų pirkimų kylančius ginčus, ne tik vykdo teisingumą konkrečioje byloje, bet ir formuoja praktiką šios kategorijos bylose. Šiuo aspektu pagrindinis vaidmuo teismų sistemoje tenka Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Nagrinėdamas bylas kasacine tvarka, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne tik formuoja praktiką, plėtoja teisę ir tokiu būdu užtikrina vienodą teisės aiškinimą ir taikymą, bet kartu nutartyse pateiktais argumentais prisideda prie to, kad perkančiosios organizacijos lengviau suprastų, kaip turėtų būti aiškinamos ir taikomos konkrečios teisės aktų nuostatos, išvengtų klaidų organizuodamos ir vykdydamos viešųjų pirkimų procedūras. Tai ypač aktualu šiais laikais, kai teisinis reguliavimas, kurį lemia Europos Sąjungos teisės kaita, ir viešieji pirkimai, veikiami globalizacijos, mokslo bei technologijų pažangos, inovacijų, vis sudėtingėja.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos viešųjų pirkimų bylose raidą. Siekiant numatyto tikslo, keliami uždaviniai: pirma, trumpai pristatyti viešuosius pirkimus reglamentuojančius ir ginčų dėl jų teisingumą nustatančius teisės aktus, jų kaitą, apžvelgti pirmąsias Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą pasiekusias viešųjų pirkimų bylas bei jose keltus klausimus. Antra, išanalizuoti Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą nulemtus dėl teisės aktų derinimo kilusius iššūkius, su kuriais susidūrė ir kuriuos sprendė kasacinis teismas. Trečia, nustatyti ir aptarti, kurie pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kreipimusis viešųjų pirkimų bylose priimti Teisingumo Teismo prejudiciniai sprendimai padarė didžiausią įtaką europinei ir nacionalinei jurisprudencijai. Ketvirta, apžvelgti naujausios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos viešųjų pirkimų bylose tendencijas.

Rengiant straipsnį remtasi Lietuvos ir Europos Sąjungos norminiais teisės aktais, Lietuvos ir užsienio mokslininkų akademiniais darbais bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Teisingumo Teismo praktika.

1. Kelio pradžia: pirmosios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylos dėl viešųjų pirkimų

Viešieji įsigijimai Lietuvoje pradėti reglamentuoti atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1990 m. priėmė Lietuvos Respublikos valstybinio užsakymo nuostatus[4], 1992 m. – nutarimus „Dėl prekių (paslaugų) įsigijimo tvarkos biudžetinėse įstai-

---

[1] Lietuvoje viešuosius pirkimus reglamentuoja Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas, Lietuvos Respublikos pirkimų, atliekamų vandentvarkos, energetikos, transporto ar pašto paslaugų srities perkančiųjų subjektų, įstatymas, Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų, atliekamų gynybos ir saugumo srityje, įstatymas.

[2] Viešųjų pirkimų tarnybos administruojamas Pirkimų vykdytojų žemėlapis – švieslentė [interaktyvus]. Prieiga internete https://vpt.lrv.lt/lt/statistika-ir-analize/pirkimu-vykdytoju-zemelapis-svieslente-1/.

[3] Galima palyginti – Lietuvos Respublikos 2024 m. biudžeto asignavimai sudarė 20,61 mlrd. Eur (Lietuvos Respublikos 2024 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. (2023). *TAR*, 24167, 1 straipsnis).

[4] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1990 m. liepos 25 d. nutarimas Nr. 489 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio užsakymo nuostatų“. *Valstybės žinios*, 5-90.

gose“[5], „Dėl Valstybinio užsakymo konkurso nuostatų, Valstybinio užsakymo sutarties nuostatų, Valstybinio užsakymo įsipareigojimų nevykdymo nuostolių įvertinimo metodikos patvirtinimo“[6]. Šie teisės aktai (su pakeitimais) galiojo iki 1995 metų, kai buvo patvirtintos Valstybinio pirkimo laikinosios taisyklės[7].

Įstatymo lygmeniu viešųjų pirkimų teisiniai santykiai buvo reglamentuoti 1996 m. rugpjūčio 13 d. priėmus Lietuvos Respublikos viešojo pirkimo įstatymą[8] (įsigaliojo 1997 m. sausio 1 d.). Doktrinoje šis teisės aktas vertinamas kaip pirmas šiuolaikinis viešuosius pirkimus reglamentuojantis įstatymas Lietuvoje, užtikrinęs konkurenciją, procedūrų skaidrumą ir atvirumą, tiekėjų (rangovų) lygiateisiškumą[9].

Viešųjų pirkimų įstatymas ne kartą buvo keičiamas tiek dėl eurointegracijos procesų ir pasaulinės viešųjų pirkimų dinamikos – perkeliant į jį Europos Sąjungos direktyvų nuostatas, Pasaulio prekybos organizacijos reikalavimus[10], tiek reaguojant į poreikį detaliau reglamentuoti konkrečius procesus ir procedūras. Toks kompleksinis reguliavimas buvo viena iš priežasčių, dėl kurių, kaip pripažįstama teisės doktrinoje, viešieji pirkimai tapo sudėtinga ir didelio įsigilinimo reikalaujančia sritimi, kur būtinos tiek teisinės, tiek ir kitų sričių žinios bei suvokimas, kaip praktikoje taikomos viešųjų pirkimų teisės normos[11].

Perkančiosioms organizacijoms vykdant viešuosius įsigijimus pagal pirmiau nurodytą reguliavimą, neišvengiamai kilo jų ir tiekėjų nesutarimų. Ginčai dėl valstybinio užsakymo formavimo ir vykdymo, pagal Vyriausybės nutarimus priskirti ūkiniams ginčams, buvo sprendžiami valstybiniame arbitraže, o jį likvidavus – valstybės ūkiniame teisme[12]. Situacija pasikeitė nuo 1998 m. rugsėjo 1 d., kai ūkinio teismo veikla nutraukta jį likvidavus[13] – šio teismo kompetencija paskirstyta tarp bendrosios kompetencijos apylinkių ir apygardų teismų, o tai lėmė, kad iš viešųjų pirkimų teisinių santykių kylantys ginčai tapo teismingi bendrosios kompetencijos teismams.

Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą viena pirmųjų bylų dėl viešųjų pirkimų pasiekė 1999 metais[14]. Nors tąkart civilinė byla buvo nutraukta, kasaciniam teismui konstatavus, kad ginčijami teismų sprendimai priimti neįvertinus, jog ieškovas nesilaikė Viešojo pirkimo įstatyme nustatytos įgaliotos institucijos sprendimų apskundimo tvarkos, be to, išsprendus teismams nepriskirtą klausimą (dėl kvalifikacijos

---

[5] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 355 „Dėl prekių (paslaugų) įsigijimo tvarkos biudžetinėse įstaigose“. *Valstybės žinios*, 20-604.

[6] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. birželio 9 d. nutarimas Nr. 444 „Dėl Valstybinio užsakymo konkurso nuostatų, Valstybinio užsakymo sutarties nuostatų, Valstybinio užsakymo įsipareigojimų nevykdymo nuostolių įvertinimo metodikos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 24-716.

[7] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. 510 „Dėl valstybinio pirkimo laikinųjų taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 33-778.

[8] Lietuvos Respublikos viešojo pirkimo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 84-2000.

[9] Surantas, A. Viešųjų pirkimų teisinės bazės raida. VPT prie LRV informacinis biuletenis, 2002, 1(2). Iš: Tvaronavičienė, A. (2015). Viešųjų pirkimų ginčų sprendimo tvarkos ypatumai ir efektyvumas. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (01 S)), Mykolo Romerio universitetas. p. 33.

[10] Surantas, A. Viešųjų pirkimų teisinės bazės raida. VPT prie LRV informacinis biuletenis, 2002, 1(2). Iš: Tvaronavičienė, A. (2015). Viešųjų pirkimų ginčų sprendimo tvarkos ypatumai ir efektyvumas. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas. p. 33.

[11] Tvaronavičienė, A. (2015). Viešųjų pirkimų ginčų sprendimo tvarkos ypatumai ir efektyvumas. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas. p. 139.

[12] Lietuvos Respublikos ūkinis teismas – ūkinių ginčų, kylančių iš ūkinės komercinės veiklos, teisminiam nagrinėjimui užtikrinti vietoj Lietuvos Respublikos valstybinio arbitražo įsteigtas specializuotas Lietuvos Respublikos teismas (Lietuvos Respublikos ūkinio teismo laikinasis įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 30-534, 1 straipsnis). Pagal Civilinio proceso kodekse įtvirtintas teisingumo taisykles, Lietuvos Respublikos ūkinis teismas nagrinėjo civilines bylas dėl Lietuvos Respublikos ūkio subjektų ginčų, kylančių iš ūkinės komercinės veiklos. Šis teismas taip pat galėjo nagrinėti ginčus, kurių viena šalis yra užsienio juridinis asmuo, jei yra Lietuvos Respublikos susitarimas su užsienio valstybe dėl teisinio bendradarbiavimo (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (1994). *Valstybės žinios*, 19-139, 1362 straipsnis (1994 m. lapkričio 8 d. įstatymo Nr. I-636 redakcija).

[13] Lietuvos Respublikos ūkinio teismo likvidavimo įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 26-672.

[14] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-17-280/1999.

atestato galiojimo panaikinimo), ši civilinė byla pažymėjo naują ginčų dėl viešųjų pirkimų etapą, reikšmingai prisidėjusį prie šios teisinių santykių srities vystymosi.

Didėjant vykdomų viešųjų pirkimų skaičiui, dėl tobulinamo teisinio reguliavimo sudėtingėjant jų procedūroms, kasacinį teismą pasiekė ir šis sprendė klausimus dėl Valstybinio pirkimo laikinųjų taisyklių (ne)taikymo siekiant įsigyti įrenginius už valstybės vardu gautas užsienio paskolas – vertino, ar tokiu atveju kyla pareiga skelbti konkursą[15], dėl perkančiosios organizacijos neteisėtų veiksmų padarinių – viešojo pirkimo sutarties (ne)galiojimo ir restitucijos (ne) taikymo byloje nustačius, kad konkurso laimėtoju pripažinto tiekėjo pasiūlymas neatitiko konkurso dokumentų reikalavimų[16], pasiūlymo galiojimo užtikrinimo (ne)grąžinimo, kai viešojo pirkimo sutartis nesudaryta dėl to, jog perkančioji organizacija vienašališkai pakeitė konkurso sąlygas[17], viešojo pirkimo būdu sudarytos sutarties sąlygų dėl kainos pakeitimo pripažinimo negaliojančiomis[18], tiekėjo kvalifikacijos atitikties reikalavimui turėti pirkimo dokumentuose nustatyto dydžio vidutinę metinę atitinkamų paslaugų apyvartą[19], tiekėjo pasiūlymo atitikties techninės specifikacijos reikalavimui, kad siūlomi kraujo maišeliai būtų aprobuoti naudoti Lietuvoje, vertinimo[20] ir kt.

Aptarti kasacinio teismo nagrinėti klausimai bei nutartyse pateikti išaiškinimai išliko aktualūs ir praėjus daugiau nei 20 metų nuo viešųjų pirkimų ginčų teismingumo priskyrimo bendrosios kompetencijos teismams. Ir šiandien Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sprendžia tiekėjų ir perkančiųjų organizacijų ginčus dėl Viešųjų pirkimų įstatymo (ne)taikymo, pirkimo sąlygų teisėtumo, jų taikymo vykdant pirkimo procedūras, tiekėjų pasiūlymų atitikties pirkimo sąlygų reikalavimams vertinimo, perkančiosios organizacijos neteisėtų veiksmų padarinių ir kitų su viešaisiais pirkimais susijusių klausimų. Vis dėlto dėl dažnos viešuosius pirkimus reglamentuojančių teisės aktų kaitos, įskaitant ir atvejus, kai nacionalinė teisė derinama su Europos Sąjungos teise, kasacinio teismo praktika šios kategorijos bylose taip pat keičiasi. Atsižvelgdamas į tai ir pripažindamas viešųjų pirkimų bylų svarbą, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas parengė du apibendrinimus viešųjų pirkimų srityje[21] (antrąjį – dviejų dalių), kuriuose apžvelgė reikšmingiausias kasacinio teismo suformuluotas teisės aiškinimo ir taikymo taisykles.

Būtina paminėti, kad dėl viešųjų pirkimų susiklostę teisiniai santykiai šiandien yra daugialypiai, paveikti mokslo ir technologijų pažangos, inovacijų, globalėjančios visuomenės pokyčių, tad ir kasaciniam teismui pateikiami kompleksiškesni, sudėtingesni klausimai. Tam, kad į juos būtų tinkamai atsakyta, neretai tenka remtis ne tik nacionaliniu reguliavimu ar teismų praktika, bet ir Europos Sąjungos teise ar ją aiškinant pateiktais Teisingumo Teismo išaiškinimais.

---

[15] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-386/2000.

[16] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1117/2003.

[17] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1174/2003.

[18] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-360/2003.

[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-416/2004.

[20] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-597/2004.

[21] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. A-3. *Teismų praktika*, 2009, 31; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 3 d. Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. AC-38-1. *Teismų praktika*, 2013, 38; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 3 d. Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga (II) Nr. AC-39-1. *Teismų praktika*, 2013, 39.

2. Eurointegracijos įtaka Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikai viešųjų pirkimų bylose

Dar iki Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą, įgyvendinant Nacionalinę Acquis priėmimo programą[22], Viešųjų pirkimų įstatymas buvo imtas derinti su Europos Sąjungos teisės aktais – įstatymo 1999 m., 2002 m. pakeitimais Europos Sąjungos viešųjų pirkimų teisė pradėta perkelti į nacionalinę teisę. Derinimas buvo tęsiamas Europos Sąjungai 2004 m. priėmus viešųjų pirkimų direktyvas 2004/17/EB[23] ir 2004/18/EB[24], 2007 m. – direktyvą 2007/66/EB[25], vėliau – direktyvas 2014/24/ES[26] ir 2014/25/ES[27]. Tokia teisinio reguliavimo dinamika lėmė ne tik viešųjų pirkimų vykdymo tvarkos pasikeitimus, bet ir teismų pareigą nacionalinės teisės nuostatas aiškinti taip, kad šis aiškinimas atitiktų Europos Sąjungos teisės nuostatas, tikslus, principus, taip pat aktualią Teisingumo Teismo praktiką.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, dar 2005 metais spręsdamas ginčą dėl ieškovo pasiūlymo atmetimo, o atsakovo pasiūlymo pripažinimo laimėjusiu viešąjį pirkimą, nepagrįstumo[28], nurodė, kad sąžiningos konkurencijos laisvei užtikrinti skirtas ne tik Viešųjų pirkimų įstatymas, bet ir Europos Sąjungos direktyvos, o pareigą užtikrinti, kad perkančiųjų organizacijų priimti sprendimai galėtų būti veiksmingai peržiūrėti, be Viešųjų pirkimų įstatymo, nustato ir 1992 m. vasario 25 d. Tarybos direktyva 92/13/EEB. Pagal bendrą taisyklę, direktyva nėra tiesioginio taikymo teisės aktas – tam, kad būtų taikoma kiekvienoje valstybėje narėje, ji pirmiausia turi būti perkelta į nacionalinę teisę. Aptariamu klausimu kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktų leidėjas išimtinai vidaus situacijose pasirenka tokius pačius sprendimus, kokie nustatyti Europos Sąjungos teisėje, jog, be kita ko, išvengtų diskriminacijos atsiradimo arba galimų konkurencijos iškraipymų, egzistuoja konkretus Sąjungos interesas, kad, siekiant ateityje išvengti aiškinimo skirtumų, iš Europos Sąjungos teisės perimtos nuostatos ar sąvokos būtų aiškinamos vienodai, nesvarbu, kokiomis aplinkybėmis jos taikomos[29]. Toks aiškinimas atitinka ir Teisingumo Teismo poziciją, pagal kurią pripažinta, kad Europos Sąjungos teisę atitinkančio nacionalinės teisės aiškinimo principas reikalauja, jog nacionaliniai teismai pagal savo jurisdikciją visus veiksmus atliktų atsižvelgdami į visą vidaus teisės normų sistemą, taikydami joje pripažintus aiškinimo būdus, kad būtų užtikrintas visapusiškas atitinkamos direktyvos veiksmingumas ir priimtas ja siekiamą tikslą atitinkantis sprendimas[30].

Kasacinis teismas, atsižvelgdamas į tai, kad apskundimo procedūros reglamentuojamos tiek nacionalinės, tiek Europos Sąjungos teisės, plėtojo praktiką pripažindamas, jog, direktyvos nuostatoms esant perkeltoms į Viešųjų pirkimų įstatymą, nacionalinės teisės nuostatų aiškini-

---

[22] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. lapkričio 10 d. nutarimas Nr. 1305 „Dėl Nacionalinės ACQUIS priėmimo programos patvirtinimo, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugsėjo 6 d. nutarimo Nr. 1049 dalinio pakeitimo bei 1997 m. spalio 31 d. nutarimo Nr. 1202 2 punkto pripažinimo netekusiu galios“. *Valstybės žinios*, 101-2803.

[23] Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. kovo 31 d. direktyva 2004/17/EB dėl subjektų, vykdančių veiklą vandens, energetikos, transporto ir pašto paslaugų sektoriuose, vykdomų pirkimų tvarkos derinimo. OJ L 134, p. 1–113.

[24] Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. kovo 31 d. direktyva 2004/18/EB dėl viešojo darbų, prekių ir paslaugų pirkimo sutarčių sudarymo tvarkos derinimo. OJ L 134, p. 114–240.

[25] Europos Parlamento ir Tarybos 2007 m. gruodžio 11 d. direktyva 2007/66/EB, iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 89/665/EEB ir 92/13/EEB dėl viešųjų sutarčių suteikimo peržiūros procedūrų veiksmingumo didinimo. OL L 335, p. 31–46.

[26] Europos Parlamento ir Tarybos 2014 m. vasario 26 d. direktyva 2014/24/ES dėl viešųjų pirkimų, kuria panaikinama Direktyva 2004/18/EB. OL L 94, p. 65–42.

[27] Europos Parlamento ir Tarybos 2014 m. vasario 26 d. direktyva 2014/25/ES dėl subjektų, vykdančių veiklą vandens, energetikos, transporto ir pašto paslaugų sektoriuose, vykdomų pirkimų, kuria panaikinama Direktyva 2004/17/EB. OL L 94, p. 243–374.

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. rugsėjo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-416/2005.

[29] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-32/2013.

[30] Pfeiffer ir kt. [EST'T], Nr. C-397/01-C-403/01, [2004-10-05]. ECLI:EU:C:2004:584.

mas ir taikymas turi atitikti ne tik direktyvos turinį ir siekiamus tikslus, bet ir susijusią Teisingumo Teismo jurisprudenciją[31]. Laikydamasis šios pozicijos, kasacinis teismas viešųjų pirkimų bylose priimtose nutartyse rėmėsi ginčams aktualiais Teisingumo Teismo išaiškinimais, ypač tais atvejais, kai bylose keliamais teisės klausimais Teisingumo Teismo praktika buvo suformuota ir aiški[32]. Doktrinoje tokios tendencijos vertinamos pozityviai – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo iniciatyva plačiau analizuoti Teisingumo Teismo jurisprudenciją, pateikiant savo analitinius vertinimus, kartu pasitelkiant pagal nacionalinę teisę leidžiamus aiškinimo būdus, laikytina teigiamu pavyzdžiu, kaip nacionalinis teismas turi taikyti Europos Sąjungos teisę plačiąja prasme[33].

Kaip nurodė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, valstybių narių nacionaliniai teismai – Europos Sąjungos teismai, kartu su Teisingumo Teismu sudarantys Europos Sąjungos teismų sistemą, užtikrina Europos Sąjungos teisės veiksmingumą, jos taikymo vienodumą bei privačių asmenų subjektinių teisių, kylančių iš Europos Sąjungos teisės, apsaugą[34]. Tokiai pozicijai pritaria ir teisės mokslininkai, pažymėdami, kad Teisingumo Teismas, plėtodamas savo jurisprudenciją, nacionalinius teismus padarė savo sąjungininkais, įtraukdamas juos į savo sukurtų taisyklių vykdymą. Nacionaliniai teisėjai vaidina fundamentalų vaidmenį teisės sistemų sąveikoje, užtikrindami nacionalinės teisės taikymą ir Europos Sąjungos teisės integraciją bei veiksmingą veikimą[35].

Tenka pripažinti, kad, nacionaliniams teismams atliekant šį svarbų vaidmenį, kyla ir tam tikrų iššūkių. Šie neretai yra susiję su Europos Sąjungos teisės kaita. Europos Parlamentui ir Tarybai 2007 m. gruodžio 11 d. priėmus direktyvą 2007/66/EB, valstybės narės ne vėliau kaip iki 2009 m. gruodžio 20 d. turėjo priimti ją įgyvendinančius nacionalinės teisės aktus. Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą pasiekė bylos[36], kuriose, sprendžiant dėl viešojo pirkimo sutarties (ne) galiojimo ir teisinių padarinių, be kitų, kelti klausimai ir dėl direktyvos 2007/66/EB, kuri ginčijamų santykių metu jau buvo įsigaliojusi, bet dar nebuvo įgyvendinta nacionalinėje teisėje ir nebuvo suėjęs jos įgyvendinimo terminas, tiesioginio ir netiesioginio veikimo. Šiose bylose kasacinis teismas pasisakė dėl priešlaikinio netiesioginio direktyvų veikimo (angl. *anticipatory indirect effect*). Teismas įvertino reikšmingas aplinkybes, kad nacionaliniams teismams nenustatyta jokio direktyvų perkėlimo termino; nėra poreikio imtis kokių nors specifinių veiksmų; jiems suteikta prerogatyva galiojančius nacionalinius teisės aktus aiškinti taip, kad šis aiškinimas atitiktų direktyvos tikslus, siekiant joje įtvirtinto rezultato, ir tokia prerogatyva neapribota tik direktyvą įgyvendinančių teisės aktų taikymu; nacionalinės teisės aiškinimas pagal direktyvos tikslus *per se* nekelia grėsmės direktyvų perkėlimo terminui, skirtam valdžios institucijoms; galiojančios teisės aiškinimas negali prieštarauti vėliau priimsimam teisės aktui, nes abu turi siekti direktyvoje įtvirtinto rezultato. Atsižvelgdamas į tokias aplinkybes ir remdamasis Europos Sąjungos teise bei Teisingumo Teismo praktika, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstata-

---

[31] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-25/2009.

[32] Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 13 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-505/2009.

[33] Samuilytė-Mamontovė, A. (2013). Europos Sąjungos teisės įgyvendinimas valstybės narės teisme: netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo ribos. *Socialinių mokslų studijos*, 5(3), p. 865–883.

[34] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. rugpjūčio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-415/2013.

[35] Samuilytė-Mamontovė, A. (2016). Europos Sąjungos direktyvų veikimas: teisinio saugumo principo užtikrinimo aspektai. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas. p. 152.

[36] Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 5 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.

vo, kad, nepasibaigus direktyvų įgyvendinimo terminui, nacionalinė teisė aiškintina ne bendrai pagal direktyvos ar kitų Europos Sąjungos teisės aktų nuostatas, o tik tiek ir tam, kad toks aiškinimas leistų išvengti direktyva siekiamo tikslo pažeidimo, t. y. nacionalinės teisės aiškinimas ribojamas specifinio tikslo – labai nepakenkti direktyva siekiamam rezultatui. Nurodytoje byloje toks išaiškinimas suponavo išvadą, kad sandorio išsaugojimas (jo nepripažinimas negaliojančiu) neatitiko pagrindinio direktyvos 2007/66/EB tikslo ir siekiamo rezultato – užtikrinti peržiūros procedūrų veiksmingumą[37].

Pažymėtina, kad pirmiau nurodyta kasacinio teismo praktika atitiko europines tendencijas[38], o Lietuvos teisės moksle buvo įvertinta kaip „stiprus proveržis"[39] pateikiant išsamią netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos analizę bei požiūrį į jos praktinį taikymą nacionalinėje erdvėje.

Kasacinis teismas pasisakė ir dėl direktyvos 2007/66/EB tiesioginio veikimo – pripažinta, kad nuo 2009 m. gruodžio 21 d., kai į Viešųjų pirkimų įstatymą turėjo būti perkelta direktyva 2007/66/EB, o tai Lietuvoje laiku nebuvo padaryta, tiekėjai tiesioginio šios direktyvos veikimo principo pagrindu gali naudotis joje nurodytais minimaliais peržiūros procedūros (pretenzijų ir ieškinio senaties) terminais (15 dienų), nes ši nuostata aiški, besąlyginė, iš jos asmenims kyla subjektinės teisės[40].

Dėl direktyvų tiesioginio veikimo galimybės Lietuvos Aukščiausiajam Teismui teko spręsti ir Europos Sąjungai priėmus direktyvas 2014/24/ES ir 2014/25/ES. Kadangi šių direktyvų nuostatos nebuvo laiku perkeltos į nacionalinę teisę, tai kasacinis teismas, spręsdamas dėl taikytinos teisės, atsižvelgdamas į ginčo šalių teisinį subjektiškumą (valstybei plačiąja prasme priskirtas subjektas ir privatus asmuo), pripažino galimybę esant poreikiui (priklausomai nuo atitinkamų direktyvos 2014/24/ES nuostatų turinio) taikyti direktyvų nuostatų tiesioginio veikimo doktriną[41].

Nurodyta praktika ir teisinio reguliavimo tendencijos patvirtina, kad, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, viena vertus, kasacinio teismo jurisprudencija pasiekė naują kokybės lygį, nutartyse kaip teisės šaltiniai imti naudoti Europos Sąjungos teisės aktai ir Teisingumo Teismo praktika. Kita vertus, teismas susidūrė ir su tam tikrais iššūkiais – įstatymų leidėjui ne visuomet laiku perkėlus direktyvų nuostatas į nacionalinius teisės aktus, teismui teko spręsti dėl direktyvų tiesioginio ir netiesioginio (net ir priešlaikinio) veikimo galimybės. Negana to, sprendžiant viešųjų pirkimų ginčus, kylančius dėl vis sudėtingesnių kompleksinių teisės klausimų, teismams tenka aiškinti ir taikyti tiek nacionalinį, tiek Europos Sąjungos teisinį reguliavimą, kurio normos ar jų sąveika ne visuomet aiškios ir vienareikšmiškos. Tais atvejais, kai bylose kilusiems viešųjų pirkimų ginčams spręsti aktualių Europos Sąjungos teisės normų turinys iki galo nebuvo aiškus taikant tiek *acte clair*, tiek *acte éclairé* doktrinas, kasacinis teismas kreipėsi į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo priėmimo.

---

[37] Veiksmingumo principą užtikrintų viešojo pirkimo sutarties pripažinimas negaliojančia; sandorio išsaugojimas – tokios priemonės išimtis, aiškiai apibrėžta direktyvoje nustatytų sąlygų.

[38] Klamert, M. (2006). Judicial Implementation of Directives and Anticipatory Indirect Effect: Connecting the Dots. *Common Market Law Review*, Vol. 43, p. 1270-1271; Craigm P., de Búrcam G. (2020). *EU Law: Text, Cases, and Materials*. p. 292.

[39] Samuilytė-Mamontovė, A. (2016). Europos Sąjungos direktyvų veikimas: teisinio saugumo principo užtikrinimo aspektai Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Mykolo Romerio universitetas. p. 102–103.

[40] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-436/2013.

[41] Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-160-469/2018.

3. Kreipimasis dėl prejudicinio sprendimo priėmimo – nacionalinio teismo teisė, skirta tinkamam Europos Sąjungos teisės aiškinimui užtikrinti

Nacionalinių teismų teisė kreiptis į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo priėmimo nustatyta Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) 267 straipsnyje[42]. Prašymo priimti prejudicinį sprendimą sistema yra fundamentalus Europos Sąjungos teisės mechanizmas, kuriuo siekiama užtikrinti vienodą šios teisės aiškinimą ir taikymą Sąjungoje, suteikiant valstybių narių teismams priemonę, kuria naudodamiesi jie gali prejudicine tvarka pateikti Teisingumo Teismui klausimus dėl Sąjungos teisės išaiškinimo[43].

Literatūroje toks nacionalinio teismo kreipimasis vertinamas kaip dviejų savarankiškų (autonomiškų) ir nepavaldžių viena kitai Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės sistemų bendravimas pasitelkus prejudicinio sprendimo instrumentą[44]. Teisingumo Teismo priimti prejudiciniai sprendimai padeda nacionaliniams teismams veiksmingai pasinaudoti SESV 267 straipsnyje nustatyta teise ir (ar) tinkamai įvykdyti jiems priskirtas pareigas, suteikia Europos Sąjungos teisės aiškumo prielaidą ir padeda nacionaliniams teismams priimti galutinį sprendimą pagrindinėje byloje[45]. Tokiai pozicijai pritaria ir kasacinis teismas, savo praktikoje pripažinęs, kad prejudicinio sprendimo procedūra teismams suteikia papildomų teisinių priemonių viešųjų pirkimų ginčams išspręsti, tinkamai aiškinant ir taikant Viešųjų pirkimų įstatymo normas, į kurias perkeltos Europos Sąjungos direktyvų nuostatos[46].

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šia priemone naudojosi gana aktyviai – nagrinėdamas viešųjų pirkimų ginčus, kasacinis teismas net 10 bylų[47] kreipėsi į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo priėmimo. Šiame straipsnyje toliau bus pristatyti tik, autorių manymu, reikšmingiausi, plačiausio atgarsio tiek europiniu, tiek nacionaliniu lygmeniu sulaukę pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kreipimusis priimti Teisingumo Teismo prejudiciniai sprendimai.

Pirmąjį kreipimąsi dėl prejudicinio sprendimo priėmimo viešųjų pirkimų srityje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pateikė byloje eVigilo[48], siekdamas išsiaiškinti, ar pirkimo dalyvio ryšys su perkančiosios organizacijos pasitelktais ekspertais, vertinusiais pasiūlymus, ir šio dalyvio prieš tai vykdyti su ginčo pirkimu susiję parengiamieji darbai yra pakankamos aplinkybės, dėl kurių perkančiosios organizacijos veiksmai galėtų būti pripažinti neteisėtais dėl skaidrumo ir objektyvumo stokos. Šioje byloje kasaciniam teismui taip pat kilo klausimas, ar Europos Sąjungos teisės aiškinimas gali nulemti situaciją, kai tiekėjas pirkimo sąlygose abstrakčiai įtvirtintus ekonomiškai naudingiausio pasiūlymo vertinimo kriterijus galutinai supranta tik tada, kai pagal juos perkančioji organizacija įvertina da-

---

[42] Valstybės narės teisme iškilus klausimui dėl Europos Sąjungos Sutarčių išaiškinimo ar Sąjungos institucijų, įstaigų ar organų aktų galiojimo ir išaiškinimo, tas teismas, manydamas, kad sprendimui priimti reikia nutarimo šiuo klausimu, gali prašyti Teisingumo Teismą priimti dėl jo prejudicinį sprendimą. 2016 m. birželio 7 d. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. OL C 202, p. 47–199, 267 straipsnis.

[43] 2024 m. spalio 9 d. rekomendacijos nacionaliniams teismams dėl prašymų priimti prejudicinį sprendimą pateikimo. OL C/2024/6008, p. 3 [interaktyvus]. Prieiga internete ELI: http://data.europa.eu/eli/C/2024/6008/oj.

[44] Griciūnas P. (2019). Prejudicinio sprendimo instrumentas Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje. *Teisė*, 113, p. 82.

[45] Prapiestytė, D. (2012). Prejudicinio sprendimo priėmimo Europos Sąjungos teisingumo teisme proceso aiškumas kaip vienodo Europos Sąjungos teisės aiškinimo ir taikymo garantija. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (01 S)). Vilniaus universitetas. p. 291.

[46] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-304/2011.

[47] eVigilo Ltd [ESTT], Nr. C-538/13, [2015-03-12]. ECLI:EU:C:2015:166; Borta [ESTT], Nr. C-298/15, [2017-04-05]. ECLI:EU:C:2017:266; Specializuotas transportas [ESTT], Nr. C-531/16, [2018-05-17]. ECLI:EU:C:2018:324; Roche Lietuva [ESTT], Nr. C-413/17, [2018-10-25]. ECLI:EU:C:2018:865; Irgita [ESTT], Nr. C-285/18, [2019-10-03]. ECLI:EU:C:2019:829; Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centras [ESTT], Nr. C-927/19, [2021-09-07]. ECLI:EU:C:2021:700; Sanresa [ESTT], Nr. C-295/20, [2021-07-08]. ECLI:EU:C:2021:556; HSC Baltic [ESTT], Nr. C-682/21, [2023-01-26]. ECLI:EU:C:2023:48. Prejudicinio sprendimo dar laukiama bylose Autovici (Nr. C-271/25) ir Skinest Baltija (Nr. C-334/25).

[48] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-436/2013.

lyvių pasiūlymus ir pateikia išsamią informaciją apie priimtų sprendimų motyvus (atitinkamai nuo kurio momento taikomi nacionalinėje teisėje įtvirtinti naikinamieji peržiūros procedūros terminai).

Teisingumo Teismas, išnagrinėjęs jam pateiktus klausimus, prejudiciniame sprendime[49] direktyvos 2004/18/ES nuostatas aiškino kaip suponuojančias išvadą dėl perkančiosioms organizacijoms tenkančio aktyvaus vaidmens taikant viešųjų pirkimų principus – būtent jos privalo patikrinti, ar egzistuoja interesų konfliktai, ir imtis tinkamų priemonių, skirtų šiems išvengti, nustatyti ir pašalinti; su tokiu aktyviu perkančiosios organizacijos vaidmeniu nedera situacija, kurioje tiekėjui, inicijavusiam peržiūros procedūrą, būtų nustatyta pareiga konkrečiai įrodyti paskirtų ekspertų šališkumą; toks sprendimas pažeistų veiksmingumo principą ir veiksmingos peržiūros reikalavimą, atsižvelgiant į tai, kad konkurso dalyvis paprastai negali turėti prieigos prie informacijos ir įrodymų, kurie jam leistų įrodyti tokį šališkumą. Dėl apskundimo terminų Teisingumo Teismas nurodė, kad deramai informuotas ir įprastai rūpestingas konkurso dalyvis, kuris galėjo suprasti konkurso sąlygas tik tada, kai, įvertinusi pasiūlymus, perkančioji organizacija pateikė išsamią informaciją apie savo sprendimo motyvus, pasibaigus nacionalinėje teisėje nustatytam terminui turėtų teisę apskųsti konkurso teisėtumą; pasinaudoti tokia apskundimo teise jis gali iki paskutinės sprendimo dėl sutarties sudarymo apskundimo termino dienos.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad priimant šį prejudicinį sprendimą nei direktyvose, nei Viešųjų pirkimų įstatyme nebuvo išsamaus interesų konflikto reguliavimo (toks atsirado tik priėmus direktyvą 2014/24/ES ir vėliau ją įgyvendinus nacionaliniame Viešųjų pirkimų įstatyme), todėl Teisingumo Teismo išaiškinimai dėl perkančiosios organizacijos favoritizmo ir savivalės tam tikrų konkurso dalyvių arba tam tikrų pasiūlymų atžvilgiu draudimo buvo svarbūs Europos Sąjungos teisės principų taikymo kontekste – toks draudimas kildintas iš vienodo požiūrio principo ir iš skaidrumo pareigos, kylančios iš jo[50]. Doktrinoje šis Teisingumo Teismo sprendimas eVigilo byloje vertinamas ne tik kaip pateikęs svarbius aiškinimus, susijusius su interesų konflikto situacijų viešuosiuose pirkimuose nagrinėjimu, bet ir kaip pagrindas išskirti interesų konfliktus, kurie vyksta tarp perkančiosios organizacijos ir ūkio subjekto ar konkurso dalyvio, į atskirą kategoriją, t. y. vertikaliuosius, arba vidaus, interesų konfliktus[51]. Nors pačiame Teisingumo Teismo sprendime tokios sąvokos neminimos, tačiau vėlesniame savo kreipimesi į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo priėmimo Specializuoto transporto byloje (tiesa, jau dėl horizontaliojo interesų konflikto) kasacinis teismas tiesiogiai nurodė[52], kad sprendime byloje eVigilo Teisingumo Teismas pasisakė dėl aktyvaus perkančiųjų organizacijų vaidmens taikant viešojo pirkimo sutarčių sudarymo principus esant vertikalaus interesų konflikto situacijai tarp perkančiosios organizacijos paskirto eksperto ir dalyvio pasitelkto specialisto[53].

Prejudiciniame sprendime Specializuoto transporto[54] byloje Teisingumo Teismas, plėtodamas praktiką dėl horizontaliųjų (išorės) tiekėjų interesų konfliktų, išaiškino, kad, nesant aiškios teisės normos arba specialios sąlygos viešojo pirkimo skelbime ar konkurso sąlygose, atskirus pasiūlymus per

---

[49] eVigilo Ltd [ESTT], Nr. C-538/13, [2015-03-12]. ECLI:EU:C:2015:166.

[50] Steinicke, M., Vesterdorf, P. L. (2018). *Brussels Commentary on EU Public Procurement Law*. p. 370.

[51] Soloveičik, D., Šimanskis, K. (2019). Interesų konflikto koncepcija pagal Lietuvos ir Europos Sąjungos viešųjų pirkimų teisę ir teismų praktiką. *Teisė*, 111, p. 51.

[52] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-439-469/2016.

[53] Soloveičik, D., Šimanskis, K. (2019). Interesų konflikto koncepcija pagal Lietuvos ir Europos Sąjungos viešųjų pirkimų teisę ir teismų praktiką. *Teisė*, 111, p. 51.

[54] Specializuotas transportas [ESTT], Nr. C-531/16, [2018-05-17]. ECLI:EU:C:2018:324.

tą pačią procedūrą pateikę tarpusavyje susiję konkurso dalyviai neprivalo perkančiajai organizacijai savo iniciatyva pranešti apie savo ryšius. Vis dėlto, jei perkančioji organizacija turi informacijos, dėl kurios kyla abejonių dėl tam tikrų dalyvių pateiktų pasiūlymų savarankiškumo ir nepriklausomumo, ji turi patikrinti, prireikus pareikalaudama iš šių dalyvių papildomos informacijos, ar jų pasiūlymai tikrai savarankiški ir nepriklausomi. Pripažįstama, kad šiuo sprendimu Teisingumo Teismas apibrėžė perkančiųjų organizacijų rūpestingumo pareigos, nustatant antikonkurencinį elgesį, apimtį[55] – nustatė joms pareigą veikti aktyviai aiškinantis ir vertinant, ar konkreti kelių tiekėjų situacija nelems pirkimo procedūrų neskaidrumo.

Didelę reikšmę viešųjų pirkimų ginčų praktikai, ypač Lietuvos nacionalinių teismų nagrinėjamoms viešųjų pirkimų byloms, turėjo pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kreipimąsi priimtas Teisingumo Teismo prejudicinis sprendimas Borta byloje[56]. Šioje byloje Teisingumo Teismas suformulavo kriterijus, taikytinus vykdant po viešojo pirkimo paskelbimo atlikto viešojo pirkimo sąlygų pakeitimo teisėtumo vertinimą, – tokie keitimai nedraudžiami, jei nustatoma: pirma, kad padaryti pakeitimai nėra tokie esminiai, jog gali pritraukti potencialių dalyvių, kurie, jei šių pakeitimų nebūtų padaryta, negalėtų pateikti pasiūlymo, antra, kad apie šiuos pakeitimus tinkamai paskelbta, ir, trečia, kad jie padaromi prieš dalyviams pateikiant pasiūlymus, šių pasiūlymų pateikimo terminas pratęsiamas, jeigu atitinkami pakeitimai svarbūs, ir pratęsimo trukmė yra pakankama tam, kad suinteresuotieji ūkio subjektai galėtų atitinkamai pritaikyti savo pasiūlymus. Šie kriterijai, dar vadinami Borta kriterijais, padėjo tiek perkančiosioms organizacijoms įsivertinti planuojamų viešojo pirkimo dokumentų pakeitimų galimumą (jų teisėtumą), tiek teismams vėliau nagrinėti ginčus dėl jau atliktų pakeitimų (ne)teisėtumo. Negana to, Borta kriterijai aktualūs ir perkančiosioms organizacijoms vertinant tiekėjų pasiūlymų atitiktį nustatytiems pirkimo sąlygų reikalavimams (pirkimo sąlygos turi būti aiškinamos ir taikomos taip, kad tai nenulemtų esminių pirkimo sąlygų pakeitimų[57]), ir teismams sprendžiant klausimą dėl viešųjų pirkimų byloje sudarytos taikos sutarties patvirtinimo[58] – tokioje sutartyje šalių sulygto susitarimo dėl byloje ginčytų konkurso sąlygų pakeitimo teisėtumas turi būti įvertintas pagal Borta kriterijus, o taikos sutartis gali būti patvirtinta tik nekonstatavus šių kriterijų pažeidimo.

Borta byloje Teisingumo Teismas taip pat pateikė išaiškinimus dėl tiekėjų galimybės remtis kitų ūkio subjektų pajėgumais – nurodė, kad draudžiama nacionalinės teisės nuostata, įtvirtinanti reikalavimą, jog, darbų pirkimo sutarčiai vykdyti pasitelkus subrangovus, perkančiosios organizacijos nurodytus pagrindinius darbus privalo atlikti pats tiekėjas. Nors tikslas, kad darbai būtų atliekami tinkamai, yra teisėtas ir jis gali pateisinti tam tikrus teisės pasitelkti subrangovus apribojimus, tačiau Teisingumo Teismas pripažino, kad vertinama nacionalinės teisės nuostata viršijo tai, kas būtina šiam tikslui pasiekti, nes ji apskritai draudė pasinaudoti tokia teise darbams, perkančiosios organizacijos kvalifikuotiems kaip „pagrindiniai“, atlikti. Atsakydamas į klausimą dėl bendro tiekėjų dalyvavimo (pirkimo dokumentuose nustatytos jų profesinių pajėgumų sumavimo

---

[55] Caranta, R., Sanchez-Graells, A. (2021). *European Public Procurement*. Commentary on Directive 2014/24/EU. p. 453.
[56] Lietuvos Aukščiausiojo 2017 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-279-690/2017.
[57] Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-360-248/2017.
[58] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-258-378/2017.

tvarkos), Teisingumo Teismas išaiškino, kad tuo atveju, jeigu keli dalyviai pateikia bendrą pasiūlymą, negali būti reikalaujama, jog kiekvieno jų įnašas tenkinant taikytinus profesinio pajėgumo reikalavimus proporcingai atitiktų laimėjus konkursą jo realiai atliekamų darbų dalį.

Remdamasis šiais išaiškinimais, kasacinis teismas konstatavo, kad aptariama įstatymo nuostata[59] prieštarauja aukštesnės galios (Europos Sąjungos teisės) normoms, todėl visos perkančiosios organizacijos ir perkantieji subjektai, įskaitant atsakovę, neturi ir neturėjo teisės ja pasinaudoti, t. y. viešojo pirkimo sąlygose aiškiai nurodyti, kad tiekėjas negali pasitelkti subrangovų darbams, kurie pirkėjo sprendimu nustatyti kaip pagrindiniai. Tokiu būdu buvo panaikintas subrangos ribojimas „pagrindinių" darbų atžvilgiu, atvertas kelias platesniam tiekėjų dalyvavimui, prisidedant prie veiksmingos, sąžiningos ūkio subjektų konkurencijos užtikrinimo.

Ne mažiau svarbūs išaiškinimai pateikti Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centro[60] byloje priimtame prejudiciniame sprendime. Šiame sprendime Teisingumo Teismo Didžioji kolegija pasisakė dėl kelių reikšmingų aspektų. Spręsdamas dėl konkurso laimėtojo galimybės vėliau papildyti arba paaiškinti savo pradinį pasiūlymą, Teisingumo Teismas pažymėjo, kad tokios galimybės apimtis priklauso ne nuo to, kaip kvalifikuotini atitinkami reikalavimai (kaip „techniniai ir profesiniai pajėgumai" ar kaip „techninės specifikacijos"), atitiktį kuriems siekiama pagrįsti, o nuo vienodo požiūrio principo reikalavimų. Tokio išaiškinimo pagrindu kitoje civilinėje byloje[61] kasacinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija pakeitė nusistovėjusią praktiką, pagal kurią sąvoka „pasiūlymas" buvo skirstoma į dvi kategorijas, t. y. pasiūlymą plačiąja prasme ir pasiūlymą siaurąja prasme, o šių pasiūlymo dalių išskyrimas buvo reikšmingas sprendžiant dėl tiekėjų teisės tikslinti konkrečius pasiūlymo trūkumus[62]. Remdamasis Teisingumo Teismo išaiškinimais, pateiktais Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centro bylos sprendime, kasacinis teismas konstatavo, kad tiekėjų ir perkančiųjų organizacijų teisės ir pareigos pasiūlymų tikslinimo srityje pagal Viešųjų pirkimų įstatymą savaime nepriklauso tik nuo to, kokius konkrečius duomenis kyla poreikis paaiškinti, patikslinti ar pataisyti: jei be atitinkamų viešojo pirkimo dalyvio paaiškinimų, papildymų ar patikslinimų perkančioji organizacija negali nustatyti gauto pasiūlymo tikrojo turinio ir jo atitikties iškeltiems reikalavimams, ji turi spręsti dėl šio tiekėjo teisės (galimybės) nustatytus trūkumus ištaisyti (pašalinti) įstatymo nustatyta tvarka; tiekėjų teisė (galimybė) patikslinti (paaiškinti) pasiūlymų trūkumus reguliuojama kartu taikomomis Viešųjų pirkimų įstatymo 45 straipsnio 3 dalies ir 55 straipsnio 9 dalies nuostatomis; tokia ūkio subjekto teisė nesiejama su nustatyto trūkumo pobūdžiu (rūšimi), tačiau pasiūlymo patikslinimas ar paaiškinimas negali lemti viešųjų pirkimų principų pažeidimo.

---

[59] Viešųjų pirkimų įstatymo 24 straipsnio 5 dalis (įstatymo redakcija, galiojusi iki 2017 m. liepos 1 d.) – pirkimo dokumentuose turi būti reikalaujama, kad kandidatas ar dalyvis savo pasiūlyme nurodytų, kokius subrangovus, subtiekėjus ar subteikėjus jis ketina pasitelkti, ir gali būti reikalaujama, kad kandidatas ar dalyvis savo pasiūlyme nurodytų, kokiai pirkimo daliai jis ketina pasitelkti subrangovus, subtiekėjus ar subteikėjus. Jeigu darbų pirkimo sutarčiai vykdyti pasitelkiami subrangovai, pagrindinius darbus, kuriuos nustato perkančioji organizacija, privalo atlikti tiekėjas. Toks nurodymas nekeičia pagrindinio tiekėjo atsakomybės dėl numatomos sudaryti pirkimo sutarties įvykdymo.

[60] Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centras [ESTT], Nr. C-927/19, [2021-09-07]. ECLI:EU:C:2021:700.

[61] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-210-469/2022.

[62] Pasiūlymas plačiąja prasme buvo suprantamas kaip tiekėjo perkančiajai organizacijai pateikiamų dokumentų visuma. Pasiūlymas siaurąja prasme iš esmės reiškė tą pasiūlymo dalį, kuria tiekėjas siūlo viešojo pirkimo sutarties objektą, nurodo jo savybes, kainą, sutarties vykdymo aplinkybes ir pan. (pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-126/2010). Atitinkamai viešųjų pirkimų dalyviai galėjo daug laisviau tikslinti tiekėjų kvalifikacijos duomenis, kurie pateko į pasiūlymo plačiąja prasme sampratą, nei informaciją, susijusią su pirkimo objektu, jo techninėmis savybėmis, siūloma kaina, sutartiniais įsipareigojimais ir pan. (pasiūlymą siaurąja prasme) (plačiau žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 20 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-333/2014).

Doktrinoje toks praktikos pakeitimas priimtas teigiamai, pažymint, kad jis suteiks daugiau lankstumo tiek perkančiosioms organizacijoms, tiek tiekėjams, ypač kalbant apie žaliuosius viešuosius pirkimus, kuriems turi būti taikomi tiksliai ir itin detaliai suformuluoti minimalūs aplinkosaugos reikalavimai. Dėl to, nors žaliųjų viešųjų pirkimų efektyvumą reikšmingai ribos itin detali minimalių aplinkosaugos reikalavimų prigimtis, dažnos pasiūlymų klaidos galės būti ištaisytos, nes pakeistos pasiūlymų paaiškinimo (patikslinimo) taisyklės leidžia reikšmingesnius pataisymus, neapsiribojant tik paprastų techninių klaidų ištaisymu[63].

Pagrindinė sprendimo Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centro byloje dalis skirta išaiškinimams dėl konfidencialia laikomos informacijos pateikimo ūkio subjektui, atsisakymo tai padaryti motyvavimo ir jo apskundimo, teismo pareigų nagrinėjant ieškinį dėl sprendimo atsisakyti pateikti konfidencialia laikomą informaciją. Teisingumo Teismas pripažino, kad perkančiosios organizacijos sprendimas atsisakyti ūkio subjektui pateikti konfidencialia laikomą informaciją, esančią kito ūkio subjekto paraiškos dokumentuose ar pasiūlyme, yra aktas, kurį galima apskųsti, jam taikoma nacionalinėje teisėje nustatyta privaloma ikiteisminė ginčų nagrinėjimo procedūra. Sprendime išaiškinta, kad perkančioji organizacija ūkio subjektui neprivalo pateikti konkurento pasiūlyme esančios konfidencialios informacijos, jeigu dėl jos perdavimo būtų pažeistos Europos Sąjungos teisės nuostatos dėl konfidencialios informacijos apsaugos. Tačiau ji privalo palyginti pareiškėjo teisę į gerą administravimą ir konkurento teisę į jo konfidencialios informacijos apsaugą taip, kad sprendimas atsisakyti pateikti informaciją ar atmesti administracinį skundą būtų motyvuotas ir kad teisė į veiksmingą teisinę gynybą, kuria naudojasi nelaimėjęs konkurso dalyvis, neprarastų veiksmingumo. Nacionalinis teismas, nagrinėjantis ieškinį dėl perkančiosios organizacijos sprendimo atsisakyti pateikti ūkio subjektui konkurento pasiūlyme esančią konfidencialią informaciją, privalo palyginti pareiškėjo teisę į veiksmingą teisinę gynybą ir konkurento teisę į jo konfidencialios informacijos ir komercinių paslapčių apsaugą. Šis teismas, kuris būtinai turi turėti reikiamą informaciją, įskaitant konfidencialią informaciją ir komercines paslaptis, kad žinodamas visas aplinkybes galėtų priimti sprendimą, ar ši informacija gali būti pateikta, turi išnagrinėti visas reikšmingas faktines ir teisines aplinkybes. Jis taip pat turi galėti panaikinti sprendimą atsisakyti pateikti informaciją arba sprendimą atmesti administracinį skundą, jeigu jie yra neteisėti, ir prireikus grąžinti bylą perkančiajai organizacijai arba pats priimti naują sprendimą, jeigu tai leidžiama pagal nacionalinę teisę.

Nurodytos Teisingumo Teismo išvados itin reikšmingos tiek nacionalinei, tiek europinei praktikai visų pirma dėl to, kad jose gana plačiai pasisakyta tiek dėl pasiūlymus pateikusių tiekėjų intereso, jog perkančiajai organizacijai pateikta konfidenciali informacija nebūtų atskleista kitiems pirkimo dalyviams, tiek dėl šių (kitų) dalyvių teisės į veiksmingą teisinę gynybą suderinimo. Šie išaiškinimai kartu su pateiktaisiais Varec[64] ir ANTEA POLSKA[65] bylose gali būti laikomi chrestomatiniais sprendžiant su konfidencialios informacijos (ne)atskleidimu susijusius klausimus, jais užpildytas iki tol egzistavęs ir teisės doktrinoje minimas[66] Teisingumo Teismo praktikos šioje srityje trūkumas.

Prejudicinis sprendimas ir kasacinio teismo nutartis Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centro byloje reikšmingai prisidėjo keičiant tuomet Lietuvoje vyravusią viešųjų pirkimų vykdymo prak-

---

63 Bartolacelli, A., Sagatienė, D. (eds.) (2023). *Law and sustainability: Perspectives for Lithuania and Beyond*. p. 70–71.
64 Varec [ESTT], Nr. C-450/06, [2008-02-14]. ECLI:EU:C:2008:91.
65 Antea Polska ir kt. [ESTT], Nr. C-54/21, [2022-11-17]. ECLI:EU:C:2022:888.
66 Birštonas R., Šimanskis, K. (2019). Komercinių paslapčių apsaugos ypatumai viešųjų pirkimų santykiuose. *Teisė*, 112, p. 25.

tiką[67], kai perkančiosios organizacijos pirmenybę teikdavo pasiūlymus pateikusių tiekėjų teisei į jų nurodytos kaip konfidencialios informacijos apsaugą (dažnai ją absoliutindamos), o ne jos ir kitų viešojo pirkimo dalyvių teisės susipažinti su konkurentų pasiūlymų duomenimis ar jų teisės į veiksmingą pažeistų teisių gynybą pusiausvyrai. Teisingumo Teismas *expressis verbis* nurodė, kad perkančiajai organizacijai negali būti privalomas paprastas ūkio subjekto teiginys, kad perduota informacija yra konfidenciali; ji turi aiškiai nurodyti motyvus, dėl kurių mano, kad informacija, su kuria prašoma leisti susipažinti, arba bent jau dalis jos yra konfidenciali. Maža to, perkančioji organizacija turi ne tik motyvuoti savo sprendimą tam tikrus duomenis laikyti konfidencialiais, bet taip pat pranešti – kiek įmanoma neutraliau ir taip, kad tokiu pranešimu būtų išsaugotas šių duomenų konkrečių elementų, kurių apsauga šiuo požiūriu yra pateisinama, konfidencialumas, – jų esminį turinį tokiam konkurso dalyviui, kuris to prašo, ypač duomenų, susijusių su svarbiais jos sprendimo ir pasirinkto pasiūlymo aspektais, turinį. Atitinkamai, kai ginčas persikelia į teismą, šis turi patikrinti, ar perkančioji organizacija pagrįstai nusprendė, kad informacija, kurią ji atsisakė pateikti pareiškėjui, yra konfidenciali. Laikantis Teisingumo Teismo pateiktų išaiškinimų, užtikrinama pirkime dalyvaujančių tiekėjų teisė gauti informaciją, kurios pagrindu buvo priimti atitinkami sprendimai, taip sudarant galimybes veiksmingai ginti galimai pažeistas teises, kartu apsaugant kito tiekėjo pasiūlyme esančią konfidencialią informaciją.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išlieka aktyvus bendradarbiaudamas su Teisingumo Teismu – straipsnio rengimo metu yra pateikti ir išaiškinimų laukia dar 2 kreipimaisi[68] dėl prejudicinių sprendimų priėmimo viešųjų pirkimų bylose. Kasaciniam teismui kilo klausimų dėl Viešųjų pirkimų įstatymo 45 straipsnio 21 dalies 5 punkte ir Pirkimų, atliekamų vandentvarkos, energetikos, transporto ar pašto paslaugų srities perkančiųjų subjektų, įstatymo 58 straipsnio 41 dalies 4, 5 punktuose įtvirtintų pasiūlymo ar paraiškos atmetimo pagrindų, susijusių su nacionalinio saugumo užtikrinimu, teisinio kvalifikavimo pagal Europos Sąjungos teisę. Nurodytos nacionalinės teisės normos, priimtos įstatymų leidėjui reaguojant į tarptautinę geopolitinę padėtį ir saugumo situaciją regione, yra unikalios, analogiškų nuostatų nėra direktyvose 2014/24/ES ir 2014/25/ES, tad Teisingumo Teismo išaiškinimai padės nacionaliniam teismui tinkamai jas aiškinti ir taikyti Europos Sąjungos teisės kontekste.

4. Naujausia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika viešųjų pirkimų bylose – kryptys ir tendencijos

Minėti du kreipimaisi į Teisingumo Teismą atspindi vienus naujausių kasacinį teismą pasiekusių klausimų – taikant specialųjį, su nacionalinio saugumo užtikrinimu susijusį teisinį reguliavimą, kilo ginčų dėl tiekėjų paraiškų atmetimo tuo pagrindu, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė yra priėmusi sprendimą, patvirtinantį, jog tiekėjas (su juo susiję asmenys) ar su jais ketinamas sudaryti (sudarytas) sandoris neatitinka nacionalinio saugumo interesų ir (arba) perkančioji organizacija turi

---

[67] 2018–2021 m. Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą pasiekė ne viena byla, kurioje, be kita ko, buvo ginčijami perkančiųjų organizacijų sprendimai neleisti susipažinti su kito tiekėjo pasiūlyme esančia informacija, šio nurodyta kaip konfidencialia, detaliau nevertinant tokios informacijos pobūdžio. Šiai perkančiųjų organizacijų pozicijai paprastai pritardavo ir teismai, tad kasaciniam teismui teko pasisakyti ne tik tiekėjo pateiktų duomenų konfidencialumo, bet ir bylos medžiagos neviešumo aspektais (žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 4 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-3-16-378/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 12 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-3-360-248/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. sausio 13 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-3-184-248/2021).

[68] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-73-1075/2025 [ESTT bylos Nr. 271/25]; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-63-378/2025 [ESTT bylos Nr. C-334/25].

kompetentingų institucijų informacijos, kad tiekėjas (su juo susiję asmenys) turi interesų, galinčių kelti grėsmę nacionaliniam saugumui.

Kol kas sunku pasakyti, ar tokio pobūdžio bylos taps tendencija, tačiau ginčus išsprendus iš esmės kasacinio teismo pateikti išaiškinimai neišvengiamai turės įtakos tiek vykdantiems viešuosius pirkimus, tiek juose dalyvaujantiems subjektams, o suformuota praktika padės išvengti ateities ginčų, perkančiosioms organizacijoms identifikuojant tiekėjus, galinčius kelti grėsmę nacionaliniam saugumui.

Tendencija, bent jau vertinant 2024 metais nagrinėtas viešųjų pirkimų bylas, galima pavadinti ginčus dėl tiekėjo pateiktų duomenų (ne)pripažinimo melaginga informacija – kasacinis teismas nagrinėjo net 4 tokias bylas[69]. Visose jų kilo iš esmės panašūs ginčai – dėl tiekėjų kvalifikacijos atitikties reikalavimui būti atlikus konkrečius darbus už ne mažesnę nei pirkimo dokumentuose nurodytą sumą ar turėti ne mažesnio dydžio nei nurodytas pirkimo dokumentuose vidutines metines pajamas iš veiklos, su kuria susijęs atliekamas pirkimas, vertinimo. Šiose bylose kasacinis teismas, priminęs perkančiosios organizacijos pareigą parengti aiškius ir nedviprasmiškus viešojo pirkimo dokumentus, išaiškino, kad, tiekėjui pirkime dalyvaujant savarankiškai (be jungtinės veiklos partnerių ir (ar) be subrangovų, su kuriais kartu (kuriuos pasitelkdamas) vykdė ankstesnes sutartis, pateiktas kaip pagrindžiančias jo profesinę patirtį), turi būti vertinami būtent tik jo (tiekėjo) paties faktiškai (savo jėgomis) atlikti darbai, jų apimtis, vertė, kiekis, o ne visas vykdytos sutarties objektas. Atitinkamai, siekdamas įrodyti savo atitiktį reikalavimui dėl vidutinių metinių pajamų iš veiklos, su kuria susijęs atliekamas pirkimas, tiekėjas turi nurodyti tik tas pajamas, kurios yra gautos ne tik iš konkrečios veiklos, bet ir už paties tiekėjo savomis jėgomis realiai atliktus statybos darbus.

Aptariamose bylose tiekėjai savo kvalifikacijos atitiktį pirmiau nurodytiems reikalavimams grindė kartu su kitais subjektais (jungtinės veiklos partneriais, subrangovais ar pan.) įvykdytomis sutartimis, nurodydami bendrą pagal sutartį atliktų darbų kainą (ne tik savo jėgomis atliktų darbų apimtį), neatimdami teiktų paslaugų vertės ir pan. Kasacinis teismas, kvalifikuodamas tiekėjų pasiūlymuose pateiktą tikrovės neatitinkančią informaciją, priminė savo praktiką, kad dėl informacijos melagingumo sprendžiama vertinant jos turinį objektyviuoju ir subjektyviuoju aspektais ir nustačius šių abiejų elementų egzistavimą kartu, plačiau atskleidė subjektyviojo elemento turinį[70]. Kartu buvo pažymėta, kad aplinkybė, jog tiekėjas pateikė melagingą informaciją pirkime, savaime nepagrindžia jo nepatikimumo, pateisinančio pašalinimą iš pirkimo, todėl, pagal galiojantį teisinį reglamentavimą, visų pirma nustatomas melagingos informacijos (ne)pateikimo faktas; ir, antra, jei informacija kvalifikuojama kaip melaginga, pirkimą vykdanti perkančioji organizacija vertina, ar griežčiausia viešųjų pirkimų procese taikoma sankcija – tiekėjo pašalinimas iš viešojo pirkimo atmetant jo pasiūlymą – tuo konkrečiu atveju būtų proporcinga tiekėjo padarytam pažei-

---

[69] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-65-381/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-134-378/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-177-781/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-182-381/2024.

[70] Pagal objektyvųjį elementą informacija gali būti pripažinta melaginga tik tuo atveju, jeigu jos atitikties tikrovei patikra nereikalauja papildomo teisinio aiškinimo, t. y. informacija melaginga pati savaime, o ne tokia tampa kaip teisinio interpretavimo padarinys. Subjektyvusis informacijos pripažinimo melaginga elementas gali pasireikšti įvairiomis formomis (veikimu ar neveikimu (reikšmingos ar tikrosios informacijos nuslėpimu); tyčiniu ar rimtu suklaidinimu, duomenų iškraipymu, falsifikavimu; nerūpestingu, aplaidžiu reikšmingos informacijos pateikimu; kūrybingai pateikiama informacija, sudarant klaidingą įspūdį perkančiajai organizacijai; tinkamų duomenų nepateikimu; kt.), tačiau perkančiajai organizacijai pakanka nustatyti itin aplaidžius, nerūpestingus tiekėjo veiksmus ar neveikimą tam, kad pripažintų tiekėją pateikusiu melagingą informaciją, t. y. kad tiekėjas objektyviai turėjo suprasti informacijos melagingumą, jeigu būtų elgęsis pagal protingo, atidaus ir tinkamai informuoto tiekėjo principus.

dimui pateikiant klaidinančius duomenis pirkime. Dėl proporcingumo spręstina vertinant tiekėjo elgesį pateikiant melagingą informaciją pakankamo rimtumo aspektu – ar tiekėjo padarytas pažeidimas yra toks esminis, reikšmingas, kad jis prarado savo patikimumą, o perkančioji organizacija – galimybę pasitikėti tiekėju (kad jis tinkamai ir visiškai įvykdys numatomą sudaryti viešojo pirkimo sutartį) ir kad dėl to turi būti apribota tiekėjo teisė dalyvauti viešojo pirkimo procedūroje.

Kasacinis teismas, taikydamas pirmiau nurodytus išaiškinimus, atsižvelgdamas į skirtingas kiekvienos konkrečios bylos aplinkybes, bylose Nr. e3K-3-65-381/2024[71] ir Nr. e3K-3-182-381/2024[72] pripažino, kad tiekėjai pateikė melagingą informaciją, o bylose Nr. e3K-3-134-378/2024[73] ir Nr. e3K-3-177-781/2024[74] konstatavo, kad pasiūlyme pateiktos informacijos neatitikimai nesudarė pagrindo jos kvalifikuoti kaip melagingos. Svarbu tai, kad visais atvejais esminę reikšmę dėl perkančiajai organizacijai pateiktos informacijos kvalifikavimo kaip melagingos turėjo subjektyvusis elementas – tiekėjo veiksmai (neveikimas), jo pasirinkta teisės paaiškinti (patikslinti) pasiūlymą įgyvendinimo forma ir turinys, (ne)bendradarbiavimas su perkančiąja organizacija, tikslo suklaidinti (ne)buvimas ir pan. Tai iš esmės reiškia, kad dažnai būtent nuo paties tiekėjo ir jo elgesio konkretaus pirkimo procedūrose priklausys tokio tiekėjo pasiūlyme nustatytų neatitikimų kvalifikavimas kaip melagingos informacijos pateikimas.

Su ginčais dėl tiekėjo pateiktų duomenų (ne)pripažinimo melaginga informacija, o dažnai – ir tiekėjų įrašymu į Melagingą informaciją pateikusių tiekėjų sąrašą (atitinkamai ir su bylomis, kuriose keliamas klausimas dėl tiekėjų įrašymo į Nepatikimų tiekėjų sąrašą) tiesiogiai susijęs Viešųjų pirkimų įstatymo 46 straipsnio 10 dalyje įtvirtintas „apsivalymo“ (angl. *self-cleaning*) institutas – tam tikrų korekcinių priemonių mechanizmas. Pagal jį tiekėjas, neatitinkantis reikalavimų, nustatytų pagal Viešųjų pirkimų įstatymo 46 straipsnio 1, 4 ir 6 dalis, gali būti nepašalintas iš pirkimo procedūros, kai yra abi Viešųjų pirkimų įstatymo 46 straipsnio 10 dalies 1–2 punktuose nurodytos sąlygos[75]. Ap-

---

[71] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-65-381/2024. Byloje nustatyta, kad tiekėja pasiūlyme pateikė tikrovės neatitinkančius duomenis apie savo kvalifikaciją, juos tikslindama nenurodė, kokia yra subrangovų atliktų statybos darbų apimtis (ši informacija nepaaiškėjo ir iki bylos nagrinėjimo kasacine tvarka). Tokie tiekėjos veiksmai vertinti kaip neveikimas ir didelis nerūpestingumas, jie pripažinti perkančiosios organizacijos klaidinimu, todėl teismas nusprendė, kad ieškovės pateikta informacija pagrįstai kvalifikuota kaip melaginga. Sprendimas pašalinti tiekėją iš pirkimo buvo priimtas individualiai įvertinus informaciją apie jos elgesio aplinkybes, kelis kartus atlikus pateiktų duomenų analizę ir vertinimą, todėl pripažinta, kad toks sprendimas buvo proporcingas.

[72] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-182-381/2024. Byloje nustatyta, kad tiekėja neturėjo įdarbintų darbuotojų (statybininkų), į deklaruojamą savarankiškai atliktų statybos darbų apimtį įtraukė pajamas, gautas už kitų asmenų atliktus statybos darbus, šių asmenų neišviešino, tokius neteisėtus veiksmus „pridengė“ užsakovės ankstesniame pirkime išduotomis pažymomis, kurių atitiktis tikrovei byloje buvo paneigta. Aiškindama pasiūlymą, tiekėja nepašalino prieštaravimų tarp atskirų įrodymų šaltinių. Teismas vertino, kad tiekėja neabejotinai žinojo (turėjo žinoti) visas nurodytas aplinkybes ir taip siekė perkančiąją organizaciją suklaidinti, sudarydama klaidingą įspūdį dėl savo sukauptos asmeninės profesinės patirties bei atitikties kvalifikacijos reikalavimui.

[73] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-134-378/2024. Atsižvelgdamas į tai, kad iki šios nutarties priėmimo nebuvo kasacinio teismo išaiškinimų, susijusių su reikalavimo turėti apyvartą konkrečioje, su viešojo pirkimo sutartimi susijusioje, srityje, taikymu, kasacinis teismas nusprendė, kad, teikdamas atitiktį tokiam reikalavimui pagrindžiančius duomenis, tiekėjas nesiekė paslėpti tam tikros informacijos ar pateikti melagingos informacijos (nenustatė subjektyviojo informacijos pripažinimo melaginga elemento). Kadangi paaiškindamas (patikslindamas) duomenis apie savo jėgomis atliktus konkrečius darbus tiekėjas pašalino pasiūlymo netikslumus (įrodė savo profesinį pajėgumą), nenustatyta sąmoningo jo ketinimo suklaidinti atsakovę, tai kasacinis teismas nekonstatavo pagrindo tiekėjo pateiktą informaciją kvalifikuoti kaip melagingą.

[74] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-177-781/2024. Byloje nustatyta, kad patikslindama pasiūlymą tiekėja pateikė teisingą informaciją apie turimą patirtį (atitiktį kvalifikacijos reikalavimui), nebuvo duomenų, kad tiekėja siekė apgauti perkančiąją organizaciją ar turėjo tikslą ją suklaidinti, todėl konstatuota, kad nėra pagrindo tiekėjos veiksmus pagal subjektyvųjį elementą vertinti kaip melagingos informacijos pateikimą.

[75] Tiekėjas pateikė perkančiajai organizacijai informaciją apie tai, kad ėmėsi taisomųjų priemonių (savanoriškai sumokėjo arba įsipareigojo sumokėti kompensaciją už žalą, padarytą dėl Viešųjų pirkimų įstatymo 46 straipsnio 1, 4 ar 6 dalyje nurodytos nusikalstamos veikos arba pažeidimo, jeigu taikytina; bendradarbiavo, aktyviai teikė pagalbą ar ėmėsi kitų priemonių, padedančių ištirti, išaiškinti jo padarytą nusikalstamą veiką ar pažeidimą, jeigu taikytina; ėmėsi techninių, organizacinių, personalo valdymo priemonių, skirtų tolesnių nusikalstamų veikų ar pažeidimų prevencijai) ir perkančioji organizacija, įvertinusi tiekėjo pateiktą informaciją, priėmė motyvuotą sprendimą, kad priemonės, kurių ėmėsi tiekėjas, siekdamas įrodyti savo patikimumą, yra pakankamos.

tariamas institutas viešųjų pirkimų teisėje įtvirtintas priėmus direktyvą 2014/24/ES, o nacionalinėje teisėje įgyvendintas į Viešųjų pirkimų įstatymą perkėlus pirmiau nurodytos direktyvos nuostatas. Literatūroje „apsivalymas“ apibrėžiamas kaip tiekėjo, kuris turėtų būti pašalintas iš viešojo pirkimo procedūrų, galimybė jose dalyvauti, nes jis ėmėsi visų būtinų priemonių, kad būtų išvengta pažeidimų ateityje[76]. Tokios pozicijos laikomasi ir kasacinio teismo praktikoje, kuria konstatuota, kad Viešųjų pirkimų įstatymo 46 straipsnio 10 dalies reguliavimu tiekėjui, padariusiam pažeidimą, suteikiama galimybė dalyvauti viešuosiuose pirkimuose, jei jis įgyvendina tam tikras padėties (savo patikimumo, kuriuo grindžiamas perkančiosios organizacijos pasitikėjimas juo) atkūrimo priemones[77].

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šiuo klausimu dar nėra iki galo išplėtota, kol kas teismas yra pasisakęs tik dėl tiekėjo teisės į reabilitaciją („apsivalymą“)[78], taip pat išaiškinęs, kad galimybė pasinaudoti savo patikimumo atkūrimo institutu gali būti taikoma ne tame pačiame viešajame pirkime, iš kurio procedūrų tiekėjas yra pašalintas, o tik naujame (paskesniame) viešajame pirkime[79]. Vis dėlto, atsižvelgiant į „apsivalymo“ instituto praktinę reikšmę (be kitų atvejų, tiekėjo galimybę dalyvauti pirkimuose, net jeigu jis buvo įrašytas į Melagingą informaciją pateikusių ar Nepatikimų tiekėjų sąrašą), tikėtina, kad ateityje gali kilti platesnių kasacinio teismo išaiškinimų dėl tiekėjų patikimumo atkūrimą reglamentuojančių teisės normų aiškinimo bei jų taikymo konkrečiuose pirkimuose poreikis.

IŠVADOS

1. Keičiantis ir sudėtingėjant tiek teisiniam reguliavimui, tiek viešųjų pirkimų teisiniams santykiams, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šios kategorijos bylose taip pat kito, kokybiškai patobulėjo. Atsakant į kasaciniuose skunduose keliamus teisės aiškinimo ir taikymo klausimus, buvo ne tik sprendžiami individualūs ginčai, bet ir formuojama viešųjų pirkimų procedūrose dalyvaujantiems subjektams, peržiūros institucijoms ar viešųjų pirkimų politiką formuojančioms įstaigoms aktuali teismų praktika, parengtos dvi teismų praktikos viešųjų pirkimų bylose apžvalgos.

2. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas progresyviai reagavo į Europos Sąjungos teisės aktų pokyčius – viešųjų pirkimų direktyvomis siekiamų tikslų įgyvendinimą užtikrino tiek tais atvejais, kai įstatymų leidėjas per direktyvos įgyvendinimo laikotarpį neperkėlė jos nuostatų į nacionalinę teisę, tiek ir tada, kai nagrinėjant ginčą direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę laikotarpis dar nebuvo pasibaigęs.

3. Kasacinio teismo bendradarbiavimas su Teisingumo Teismu prejudicinių sprendimų, siejamų su viešaisiais pirkimais, priėmimo procedūroje turėjo reikšmingą įtaką pateikiant naujausias europines tendencijas atitinkančius išaiškinimus ir priimant inovatyvius nusistovėjusią viešųjų pirkimų praktiką keičiančius procesinius sprendimus.

4. Tiekėjų siekis veiksmingai pasinaudoti Viešųjų pirkimų įstatyme įtvirtinta teise į „apsivalymą“ ir atkurti savo patikimumą gali lemti poreikį kasaciniam teismui pateikti platesnius išaiškinimus tokio pobūdžio bylose.

---

[76] Caranta, R., Sanchez-Graells, A. (2021). *European Public Procurement*. Commentary on Directive 2014/24/EU. p. 621.
[77] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-65-381/2024, 109 punktas.
[78] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-278-969/2021.
[79] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-65-381/2024, 110 punktas.

STEPS OF THE SUPREME COURT OF LITHUANIA IN THE DEVELOPMENT OF CASE LAW IN PUBLIC PROCUREMENT CASES

Irmantas Šulcas,

Justina Klimčiauskienė

Summary

The aim of this article is to analyse the evolution of the case law of the Supreme Court of Lithuania in public procurement cases. It presents the first public procurement disputes that reached the court of cassation, the most significant preliminary rulings concerning public procurement, delivered by the Court of Justice of the European Union upon referrals from the Supreme Court, as well as the latest developments and trends in in this area of judicial practice.

The issues examined and interpretations provided in the earliest public procurement cases heard by the court of cassation have remained relevant to this day. However, as both the legal framework and the nature of public procurement relationships have evolved and become more complex, the Supreme Court's jurisprudence in this area has also developed and improved.

The Supreme Court of Lithuania interprets and applies national legal provisions in a way that ensures conformity not only with the content and objectives of European Union public procurement directives, but also with the relevant case law of the Court of Justice.

The Supreme Court has submitted ten requests for preliminary rulings to the Court of Justice in public procurement cases. The preliminary rulings delivered in these cases have had a significant impact on developing the Supreme Court's case law, particularly in relation to conflicts of interest – both vertical (internal) and horizontal (external), the legality of amendments to the tender specifications, the possibility for tenderers to rely on the capacities of other entities, the right of a participant to supplement or clarify an initial tender, the treatment of confidential information, and other key issues.

In its most recent case law, the court of cassation has addressed whether information provided in a tender should be considered misleading. Suppliers' efforts to effectively exercise their statutory right to restore their reliability under the Public Procurement Law might prompt the need for broader clarifications by the court of cassation regarding the implementation of the „self-cleaning" mechanism.

Keywords: court of cassation, public procurement, preliminary ruling.

DAUGIABUČIŲ NAMŲ BUTŲ IR KITOS PASKIRTIES PATALPŲ SAVININKŲ TEISĖS NAUDOTIS AUTOMOBILIŲ STOVĖJIMO VIETOMIS UŽTIKRINIMO TEISINIAI ASPEKTAI

Dr. Algirdas Taminskas,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjas,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto partnerystės profesorius,
<a.taminskas@lat.lt>

Alina Karpovič,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų grupės teisėjo padėjėja,
<a.karpovic@lat.lt>

Santrauka

Straipsnyje, remiantis, be kita ko, kasacinio teismo praktikoje pateiktais išaiškinimais, yra analizuojami daugiabučių gyvenamųjų namų butų ir kitos paskirties patalpų savininkų teisės naudotis prie tokių namų įrengtomis automobilių stovėjimo aikštelėmis teisiniai pagrindai ir šios teisės įgyvendinimo ypatumai. Pirmoje straipsnio dalyje yra siekiama teisiškai kvalifikuoti daugiabučio gyvenamojo namo ir automobiliams saugoti skirtos aikštelės faktinį santykį, tokios aikštelės tarnavimo namui pagrindus, o antroje straipsnio dalyje – teisiškai kvalifikuoti automobilių stovėjimo aikštelės ir žemės sklypo, kuriame įrengta aikštelė ir daugiabutis gyvenamasis namas, faktinį santykį.

Atlikus tyrimą, yra daromos išvados, kad daugiabučio gyvenamojo namo gyventojų automobiliams saugoti įrengta aikštelė yra šio namo priklausinys ir žemės sklypo, kuriame yra įrengta ši aikštelė ir daugiabutis gyvenamasis namas, esminė dalis. Toks automobilių stovėjimo aikštelės teisinis statusas suteikia daugiabučio gyvenamojo namo butų ir kitų patalpų savininkams, turintiems teisę į po tokia aikštele esantį sklypą (jo dalį), teisę ja naudotis net ir tuo atveju, kai aikštelė nuosavybės teise priklauso kitam asmeniui. Daugiabučio gyvenamojo namo butų ir kitos paskirties patalpų savininkams turėtų būti suteikta teisė naudotis ta automobilių stovėjimo aikštelės dalimi, po kuria esančia žemės sklypo dalimi jie turi teisę naudotis. Tokiu atveju automobilių stovėjimo aikštelės savininkas turi teisę reikalauti, kad naudojimosi aikštele (jos dalimi) sąlygos būtų aptartos sudarant dėl to sutartį.

Raktiniai žodžiai: daugiabutis gyvenamasis namas, automobilių stovėjimo aikštelė, priklausinys, esminė daikto dalis.

ĮVADAS

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnyje nustatytas bendras principas, kad nuosavybė yra neliečiama ir kad nuosavybės teises saugo įstatymai[1]. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, kad Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtinti nuosavybės neliečiamumas ir apsauga reiškia, jog savininkas turi teisę su jam priklausančiu turtu atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustuosius įstatymu, naudoti savo turtą ir lemti jo likimą bet kokiu būdu, kuriuo nepažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės, taip pat jis turi teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo nuosavybės teisių, o valstybė turi pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsinimosi į ją. Kita vertus, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra pripažįstama ir tai, kad nuosavybė įpareigoja, todėl savininkas, naudodamas savo turtą, turi su juo elgtis atsakingai ir rūpestingai; turėdamas teisę valdyti nuosavybę, ja naudotis ir disponuoti, savininkas negali pažeisti įstatymų ir kitų asmenų teisių. Savininko pareigas lemia nuosavybės objektų specifika – įstatymų leidėjas gali, atsižvelgdamas į nuosavybės objektų ypatumus, nustatyti tam tikras šių objektų savininkų pareigas ir atsakomybę už jų nevykdymą[2].

Daugiabutis gyvenamasis namas – išskirtinis nuosavybės teisių objektas. Tokiame gyvenamajame name yra suformuojami atskiri nekilnojamojo turto objektai – butai, priklausantys nuosavybės teise jų savininkams, o namo bendrojo naudojimo patalpos, bendrojo naudojimo inžinerinė įranga, bendrojo naudojimo namo konstrukcijos priklauso visiems namo savininkams bendrosios dalinės nuosavybės teise. Pagal Lietuvos Respublikos daugiabučių gyvenamųjų namų ir kitos paskirties pastatų savininkų bendrijų įstatymo[3] 2 straipsnio 8 dalį, namas yra pripažįstamas daugiabučiu, kai jame yra bent trys butai, o neretai tokių savarankiškų nekilnojamojo turto objektų daugiabutyje gyvenamajame name yra žymiai daugiau, todėl daugiabučiai gyvenamieji namai sudaro prielaidas dideliam skaičiui asmenų užtikrinti vieną iš būtinųjų poreikių, t. y. poreikį turėti būstą. Dėl šios priežasties Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra pripažįstama, kad tinkamai eksploatuoti ir išsaugoti daugiabučius namus yra ne tik privatus jų savininkų, bet ir viešasis interesas[4].

Nepaisant pirmiau nurodytų daugiabučių namų privalumų, šių objektų ypatumai (didelis namo bendraturčių skaičius, sąlygiškai mažoje teritorijoje esantis didelis savarankiškų namų ūkių skaičius) butų savininkams gali sukurti tam tikrų suvaržymų ir apsunkinimų įgyvendinant nuosavybės teisę į jiems priklausantį turtą. Šiuolaikiniame pasaulyje, kai, remiantis statistiniais duomenimis, kiekvienam Lietuvos gyventojui tenka apie 0,516 automobilio[5], o daugiabučiuose namuose esančiuose butuose gyvena 59,1 procento visų Lietuvos gyventojų[6], tokių gyventojų poreikis netoliese savo gyvenamųjų būstų turėti ir automobilių saugojimo vietas suponuoja būtinumą teisės normomis įtvirtinti ne tik pareigą šalia daugiabučių gyvenamųjų namų įrengti pakankamą auto-

---

[1] Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

[2] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 7 d. nutarimas. *TAR*, 15411.

[3] Lietuvos Respublikos daugiabučių gyvenamųjų namų ir kitos paskirties pastatų savininkų bendrijų įstatymas (1995). *Valstybės žinios*, Nr. 20-449.

[4] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 110-3536.

[5] VĮ Valstybės duomenų agentūros Oficialios statistikos portalo duomenimis, 2023 metais 1000 gyventojų tenkantis individualių lengvųjų automobilių skaičius sudarė 516 [interaktyvus]. Prieiga internete https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S5R086#/.

[6] Lietuvos Respublikos 2021 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai [interaktyvus]. Prieiga internete https://osp.stat.gov.lt/2021-gyventoju-ir-bustu-surasymo-rezultatai/bustai.

mobilių saugojimo vietų skaičių, bet ir nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos daugiabučių namų gyventojams, turintiems automobilius, naudotis tokiomis automobilių saugojimo vietomis. Jeigu (kol) pirmiau minėti santykiai nėra detaliai reglamentuoti, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama esamo teisinio reguliavimo aiškinimo ir taikymo praktika ypač reikšminga, siekiant užtikrinti automobilius turinčių daugiabučių namų gyventojų teisę naudotis šalia tokių namų esančiomis automobilių saugojimo vietomis. Nors teisės aktuose yra nustatyti privalomi reikalavimai statant, rekonstruojant, remontuojant daugiabučius gyvenamuosius namus įrengti šalia jų (po jais) atitinkamą teisės aktuose nustatyta tvarka apskaičiuotą skaičių automobilių saugojimo vietų, nėra specialių teisės normų, skirtų naudojimuisi tokiomis automobilių stovėjimo aikštelėmis ir jų perleidimui reglamentuoti. Todėl neretai susiklosto situacijos, kai vietas šalia daugiabučio namo įrengtoje automobilių stovėjimo aikštelėje nuosavybės teise įgyja ne šio namo butų savininkai, o kiti asmenys, kai visą prie daugiabučio gyvenamojo namo įrengtą aikštelę įgyja tik vieno tokiame name esančio buto ar kitos paskirties patalpų savininkas ir pan. Tokiu atveju, nors šalia daugiabučio gyvenamojo namo yra įrengta automobilių stovėjimo aikštelė, kuri pagal prigimtį turėtų tarnauti namui (jo gyventojų automobiliams saugoti), to namo butų ir kitų patalpų savininkų poreikis saugoti savo automobilius šalia namo gali būti neužtikrintas.

Susiklosčius situacijai, kai šalia daugiabučio gyvenamojo namo įrengtą automobilių stovėjimo aikštelę įgyja asmuo, kuris nėra tokiame name esančio buto ar kitos paskirties patalpų savininkas, kai visą aikštelę įgyja tik vieno tokiame name esančio buto ar kitos paskirties patalpų savininkas ar pan., kyla dviejų konkuruojančių interesų konfliktas, t. y. susiduria daugiabučio gyvenamojo namo butų ir kitos paskirties patalpų savininkų, siekiančių turėti galimybę tinkamai pagal paskirtį naudotis jiems priklausančiais butais ar kitos paskirties patalpomis ir saugoti šalia daugiabučio gyvenamojo namo esančioje automobilių stovėjimo aikštelėje automobilius, prieiti ir privažiuoti prie namo, jeigu patekimas prie namo yra suplanuotas per šalia jo esančią aikštelę, ir šios aikštelės savininko, siekiančio įgyvendinti savo nuosavybės teisę į jam priklausantį turtą, interesas valdyti tokį turtą, juo naudotis ir disponuoti tik savo nuožiūra. Šio straipsnio tikslas, remiantis, be kita ko, aktualiais kasacinio teismo praktikoje pateiktais išaiškinimais, išanalizuoti daugiabučių gyvenamųjų namų butų savininkų teisės naudotis prie tokių namų įrengtomis automobilių stovėjimo aikštelėmis teisinius pagrindus bei šios teisės įgyvendinimo ypatumus (specifiką). Šiam tikslui pasiekti yra keliami du uždaviniai: pirma, teisiškai kvalifikuoti daugiabučio namo ir automobiliams saugoti skirtos aikštelės faktinį santykį, tokios aikštelės tarnavimo daugiabučiam namui pagrindus; antra, teisiškai kvalifikuoti automobilių stovėjimo aikštelės ir žemės sklypo, kuriame įrengta tokia aikštelė ir daugiabutis gyvenamasis namas, faktinį santykį.

1. Daugiabučiam gyvenamajam namui eksploatuoti įrengtos automobilių saugojimo aikštelės pripažinimo šio namo priklausiniu pagrindai

Daiktai skirstomi į pagrindinius ir antraeilius pagal tai, ar jie yra savarankiški teisinių santykių objektai[7]. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 4.12 straipsnyje nustatyta, kad pagrindiniais

[7] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-83-701/2024.

daiktais yra laikomi daiktai, galintys būti savarankiškais teisinių santykių objektais[8]. Jie turi atitikti daiktams keliamus reikalavimus ir neturi būti draudimo jiems savarankiškai būti civilinėje teisinėje apyvartoje[9]. Savo ruožtu antraeiliai daiktai yra tam tikru ryšiu su pagrindiniu daiktu susiję daiktai – CK 4.13 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad antraeiliais daiktais laikomi tik su pagrindiniais daiktais egzistuojantys arba pagrindiniams daiktams priklausantys, arba kitaip su jais susiję daiktai. Šio straipsnio 2 dalyje detalizuota, kad antraeiliai daiktai skirstomi į esmines pagrindinio daikto dalis, į gaunamus iš pagrindinio daikto vaisius, produkciją ir pajamas, į pagrindinio daikto priklausinius.

Priklausinio, kaip vieno iš antraeilių daiktų, sąvoka yra atskleista CK 4.19 straipsnyje. Pagal šio straipsnio 1 dalį, priklausiniais yra laikomi savarankiški pagrindiniam daiktui tarnauti skirti antraeiliai daiktai, kurie pagal savo savybes yra nuolat susiję su pagrindiniu daiktu. Šio straipsnio 2 dalyje yra nustatyta, kad dviejų ar daugiau daiktų sujungimas nedaro nė vieno iš tokių daiktų kito priklausiniu, jeigu nėra požymių, nurodytų aptariamo straipsnio 1 dalyje. Tai reiškia, kad daiktų sujungimas (fizinis sujungimas ar (ir) valios vieną daiktą laikyti kito daikto priklausiniu pareiškimas) neturi reikšmės sprendžiant klausimą, ar vienas daiktas yra kito daikto priklausinys[10]. Kasacinio teismo praktikoje yra laikomasi nuoseklios pozicijos, kad, nustatant teisiškai reikšmingas priklausinio sąsajas su pagrindiniu daiktu, yra svarbus ne jų fizinis ryšys (geografinė padėtis, buvimas vieno šalia kito), o funkcinis ryšys – priklausiniu pripažįstamas daiktas, skirtas tarnauti pagrindiniam daiktui ir susijęs su juo bendra ūkine paskirtimi. Tam, kad pagrindinio daikto ir priklausinio funkcinis ryšys būtų pripažintas teisiškai reikšmingu, jis turi būti nuolatinio pobūdžio ir pasižymėti ne tik kito daikto naudojimu, bet ir nuolatiniu tarnavimu pagrindiniam daiktui[11].

Nekyla abejonių, kad gyvenamieji namai, įskaitant ir daugiabučius gyvenamuosius namus (taip pat ir juose esančius butus), gali dalyvauti civilinėje apyvartoje kaip savarankiški objektai. Tačiau automobilių stovėjimo aikštelės, kaip nekilnojamojo turto objekto, teisinis statusas nėra toks vienareikšmiškas. Kasacinio teismo praktikoje yra nurodyta, kad įstatyme nėra nustatyta prezumpcijos, jog aikštelės turi antraeilio daikto statusą[12], todėl, atsižvelgiant į konkrečias byloje nustatytas aplinkybes, jos gali būti pripažįstamos savarankiškais daiktais[13]. Tai reiškia, kad, priklausomai nuo naudojimo paskirties ir (ne) egzistuojančio funkcinio ryšio su kitu daiktu (pvz., gyvenamuoju namu), aikštelės gali būti pripažįstamos arba pagrindiniu, arba antraeiliu daiktu.

Vertinant automobilių stovėjimo aikštelės, esančios šalia daugiabučio gyvenamojo namo, statusą, yra reikšminga pažymėti, kad reikalavimas šalia gyvenamojo namo įrengti tokią aikštelę kyla iš namo statybą reglamentuojančių teisės aktų nuostatų. Pagal statybos techninio reglamento STR 2.02.01:2004 „Gyvenamieji pastatai“ 10 punktą, statant naujus pastatus, rekonstruojant ar remontuojant esamus, keičiant pastatų ir patalpų paskirtį, formuojant naujus ar pertvarkant esamus nekilnojamojo turto kadastro objektus, yra reikalaujama pastato sklype (skirtame pastatui statyti, jo gyventojų rekreacijai, namų ūkio reikmėms, priėjimams ir privažiavimams) įrengti automobilių sau-

---

[8] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
[9] Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-202-943/2024.
[10] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-68-403/2022.
[11] Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-330-781/2023.
[12] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 10 d nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-186-248/2019.
[13] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-294-695/2020.

gyklą[14]. Šio reglamento 11 punkte nustatyta, kad konkretūs reikalavimai dėl automobilių stovėjimo vietų yra nustatyti statybos techniniame reglamente STR 2.06.04:2014 „Gatvės ir vietinės reikšmės keliai. Bendrieji reikalavimai“[15]. Pastarojo statybos techninio reglamento 107 punkte nustatyta, kad statant, rekonstruojant, remontuojant statinius, formuojant nekilnojamojo turto objektus ir (ar) keičiant jų paskirtį privalomos automobilių stovėjimo vietos įrengiamos šio statinio ar statinių grupės žemės sklype (išskyrus nurodytus atvejus), o minimalus automobilių stovėjimo vietų skaičius įvairios paskirties statiniams nustatomas vadovaujantis šiame statybos techniniame reglamente pateikta 30 lentele. Nurodytos lentelės 2 punkte nustatyta, kad minimalus automobilių stovėjimo vietų skaičius daugiabučių pastatų paskirties grupei – viena automobilių stovėjimo vieta vienam butui[16].

Pirmiau nurodytas teisinis reguliavimas, kuriuo yra siekiama užtikrinti daugiabučio gyvenamojo namo gyventojams galimybę saugoti automobilius specialiose šalia tokio pastato esančiose automobilių saugojimo aikštelėse, yra nustatytas siekiant užtikrinti viešąjį interesą. Teisės aktuose nustačius reikalavimą statant, remontuojant, rekonstruojant daugiabučius gyvenamuosius namus užtikrinti bent vienos automobilių stovėjimo vietos įrengimą kiekvienam butui, yra siekiama išspręsti automobilių saugojimo prie daugiabučių namų problemą, t. y. užtikrinti, kad daugiabučių namų gyventojai turėtų pakankamai vietos automobiliams saugoti ir automobiliai nebūtų paliekami tam neskirtose vietose (kelio pakraščiuose, daugiabučio kieme esančiose žaliose vejose, gyventojų poilsiui ir rekreacijai skirtose vietose), netrukdytų eismo saugumui ir asmenų laisvalaikiui. Taigi, tokiu būdu yra užtikrinamas viešasis interesas, susijęs su asmenų teise į saugią, švarią aplinką, tinkamas gyvenimo ir poilsio sąlygas ir pan. Tokius tikslus atspindi ir jau minėto statybos techninio reglamento STR 2.02.01:2004 „Gyvenamieji pastatai“ 5.1 punktas, kuriame nurodyta, kad vienas iš šio reglamento sudarymo principų yra siekis nustatyti minimalius valstybės reguliuojamus būsto visumos projektavimo privalomuosius reikalavimus, funkciniu, ekonominiu, socialiniu ir aplinkosauginiu požiūriu užtikrinsiančius priimtiną būsto visumos kokybę.

Tuo atveju, kai pagal pirmiau aptartų statybos techninių reglamentų reikalavimus automobilių stovėjimo aikštelė yra įrengta prie daugiabučio gyvenamojo namo, tokia aikštelė paprastai yra skirta šiam namui tarnauti – ji įrengiama tam, kad būtų sudarytos sąlygos namo butų savininkams saugoti joje automobilius. Kasacinio teismo praktikoje yra laikomasi nuomonės, kad tokia aikštelė, suprojektuota ir įrengta daugiabučio namo gyventojų automobiliams saugoti, naudojama pagal paskirtį, nuolat tarnauja pagrindiniam daiktui – namui, ją ir namą sieja bendra ūkinė paskirtis, todėl ji atitinka namo priklausinio požymius[17]. Aplinkybę, kad prie daugiabučio namo įrengta automobilių stovėjimo aikštelė yra ne savarankiškas daiktas, o skirta namui tarnauti, patvirtina tiek pirmiau nurodyti teisės aktuose aikštelėms keliami reikalavimai, atspindintys aikštelių sąsajas būtent su konkrečiu daugiabučiu gyvenamuoju namu (automobilių saugojimo vietos paprastai yra įrengiamos žemės sklype,

---

[14] Statybos techninis reglamentas STR 2.02.01:2004 „Gyvenamieji pastatai“, patvirtintas Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. 705 „Dėl statybos techninio reglamento STR 2.02.01:2004 „Gyvenamieji pastatai“ patvirtinimo“. *TAR*, 23-721.

[15] Statybos techninis reglamentas STR 2.02.01:2004 „Gyvenamieji pastatai“, patvirtintas Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. 705 „Dėl statybos techninio reglamento STR 2.02.01:2004 „Gyvenamieji pastatai“ patvirtinimo“. *TAR*, 23-721.

[16] Statybos techninis reglamentas STR 2.06.04:2014 „Gatvės ir vietinės reikšmės keliai. Bendrieji reikalavimai“, patvirtintas Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2011 m. gruodžio 2 d. įsakymu Nr. D1-933 „Dėl statybos techninio reglamento STR 2.06.04:2014 „Gatvės ir vietinės reikšmės keliai. Bendrieji reikalavimai“ patvirtinimo“. *TAR*, 2014-07690.

[17] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. gegužės 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-81-403/2025.

kuriame yra ir daugiabutis gyvenamasis namas, jų skaičius tiesiogiai priklauso nuo name esančių butų skaičiaus), tiek ir minėtas tokių reikalavimų tikslas, siekis užtikrinti viešąjį interesą.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad nors teisės aktuose, siekiant išspręsti klausimą dėl daugiabučiuose gyvenamuosiuose namuose esančių butų savininkų galimybės palikti automobilius šalia namo, kuriame yra jų butai, ir užtikrinti, be kita ko, pirmiau nurodytus viešuosius interesus, yra įtvirtintas reikalavimas šalia tokio namo įrengti bent minimalų nurodytą automobilių stovėjimo vietų skaičių, teisės aktuose nėra reikalaujama, kad šios automobilių stovėjimo vietos būtų perleidžiamos tik daugiabučio gyvenamojo namo, šalia kurio yra įrengta aikštelė, butų ar kitos paskirties patalpų savininkams. Toks teisinis reguliavimas, kaip minėta pirmiau, sudaro prielaidas susiklostyti situacijoms, kai visa pirmiau nurodytų statybos techninių reglamentų pagrindu daugiabučio gyvenamojo namo žemės sklype įrengta automobiliams saugoti skirta aikštelė gali būti perleista vienam tokio namo buto ar kitos paskirties patalpų savininkui ar net daugiabutyje gyvenamajame name nuosavybės teise buto ar kitos paskirties patalpų neturinčiam asmeniui. Vis dėlto net ir tokia situacija nepanaikina aikštelės, kaip daugiabučio gyvenamojo namo priklausinio, statuso, nes priklausinys nebūtinai turi priklausyti pagrindinio daikto savininkui nuosavybės teise. Pagal kasacinio teismo praktiką, priklausinio teikiamą naudą gauti, o kartu pagrindinio daikto naudojimą pagal paskirtį užtikrinti jo savininkas gali naudodamasis priklausiniu ir kitais teisėtais pagrindais (nuoma, panauda, jungtinė veikla ir pan.)[18].

Klausimas, kaip turėtų būti kvalifikuojama prie daugiabučio gyvenamojo namo įrengta automobilių stovėjimo aikštelė, kai ji nuosavybės teise nepriklauso šio namo butų savininkams, buvo sprendžiamas ir kasacinio teismo praktikoje. Vienoje iš bylų nagrinėdamas situaciją, kai šalia daugiabučio gyvenamojo namo esanti automobilių stovėjimo aikštelė, kuri buvo sukurta kaip šio namo priklausinys, nuosavybės teise priklausė šiame name esančių prekybos patalpų savininkui, kasacinis teismas nurodė, kad tai nepanaikino jos, kaip namo priklausinio, statuso ir nepašalino butų ir kitų patalpų savininkų teisės naudotis aikštele siekiant tinkamai pagal paskirtį naudoti pagrindinį daiktą – namą. Minėtoje byloje kasacinis teismas nurodė, kad, susiklosčius tokiai situacijai, galėtų būti keliamas klausimas dėl daugiabučio gyvenamojo namo bendraturčių (butų ir kitų patalpų savininkų) teisės naudotis kitam asmeniui nuosavybės teise priklausančiu šio namo priklausiniu (aikštele) įgyvendinimo (teisėto pagrindo parinkimo, naudotinų dalių nustatymo, atlygintinumo už naudojimąsi svetimo daikto dalimi)[19]. Taigi, kasacinio teismo praktikoje bendriausiais bruožais tik užsiminta, kaip turėtų būti išspręstas daugiabučiame gyvenamajame name esančių butų savininkų ir daugiabučio namo priklausiniu esančios automobilių stovėjimo aikštelės savininko interesų konfliktas susiklosčius pirmiau nurodytai situacijai. Kita vertus, kasacinio teismo praktikoje nebuvo detaliau nagrinėtas klausimas, kokia apimtimi daugiabučio gyvenamojo namo butų savininkai galėtų įgyti teisę naudotis kitam asmeniui nuosavybės teise priklausančiu šio namo priklausiniu – automobilių stovėjimo aikštele. Atsakyti į šį klausimą, manytina, galėtų padėti teisinio reguliavimo ir kasacinio teismo praktikos dėl daugiabučiam gyvenamajam namui tarnauti skirtos automobilių stovėjimo aikštelės ir žemės sklypo, kuriame ji įrengta, analizė. Šie klausimai bus toliau nagrinėjami straipsnyje.

---

[18] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-264-403/2023.

[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. gegužės 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-81-403/2025.

2. Daugiabučio namo priklausiniu esančios automobilių stovėjimo aikštelės ir žemės sklypo, kuriame ji įrengta, faktinio santykio problematika

Lietuvos Respublikos žemės įstatyme yra įtvirtinta principinė nuostata, kad asmuo, nuosavybės ar nuomos teise turintis valstybinėje žemėje esančius savarankiškai funkcionuojančius statinius ar įrenginius, kuriems eksploatuoti pagal paskirtį yra reikalinga žemė, įgyja teisę lengvatine tvarka (be aukciono) nupirkti ar išsinuomoti tokiems statiniams ar įrenginiams eksploatuoti reikalingą žemės sklypą (jo dalį)[20]. Šis principas atsispindi Žemės įstatymo 9 straipsnio 6 dalies 1 punkte ir 11 straipsnio 5 dalies 1 punkte, kuriuose nustatyta, kad valstybinės žemės sklypai yra atitinkamai išnuomojami ar parduodami be aukciono tuo atveju, jeigu jie užstatyti fiziniams ir juridiniams asmenims nuosavybės teise priklausančiais (nuomos atveju – ir jų nuomojamais) statiniais ar įrenginiais ir yra naudojami bei būtini jiems eksploatuoti pagal pagrindinę žemės naudojimo paskirtį ir (ar) naudojimo būdą. Antra vertus, aptariamose nuostatose yra nurodytos ir išimtys, kai valstybinės žemės sklypai, kuriuose yra ne valstybei priklausantys statiniai, nėra lengvatine tvarka parduodami ar nuomojami, – pagal jas, nėra nuomojami ar parduodami valstybinės žemės sklypai, kuriuose pastatyti laikini statiniai, nutiesti tik inžineriniai tinklai ir (ar) pastatyti tik neturintys aiškios funkcinės priklausomybės ar apibrėžto naudojimo arba ūkinės veiklos pobūdžio statiniai, tarnaujantys pagrindiniam statiniui ar įrenginiui arba jo priklausiniui, išskyrus šiose nuostatose nurodytus atvejus. Taigi, žemės sklype esančių laikinų statinių, inžinerinių tinklų ar pagrindiniam daiktui tarnaujančių daiktų turėjimas jų savininkams nesuteikia teisės lengvatine tvarka nusipirkti ar išsinuomoti tokį valstybinės žemės sklypą.

Nurodytas Žemės įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas, vertinant šiame straipsnyje analizuojamą situaciją, reiškia, kad teisę lengvatine tvarka įgyti nuosavybės teise ar nuomoti daugiabučiam gyvenamajam namui suformuotą ir jam pagal paskirtį eksploatuoti reikalingą valstybinės žemės sklypą, kuriame yra ir tokio daugiabučio gyvenamojo namo priklausinys – kitam asmeniui nuosavybės teise priklausanti aikštelė, turi šio daugiabučio gyvenamojo namo butų ir kitos paskirties patalpų savininkai. Savo ruožtu asmuo, kuris yra tik aikštelės savininkas, teisės įgyti nuosavybės teise ar nuomoti iš valstybės žemės sklypą (jo dalį), reikalingą aikštelei eksploatuoti, neturi, nes jam priklausantis objektas yra skirtas tarnauti pagrindiniam daiktui – daugiabučiui gyvenamajam namui, ir tokiam objektui, kaip priklausiniui, negali būti atskirai išskiriama valstybinės žemės sklypo dalis. Daugiabučio gyvenamojo namo bendraturčiai, įgyvendinę įstatymo jiems suteiktą teisę į šiam namui eksploatuoti reikalingą žemės sklypą (išsinuomoję arba nusipirkę žemės sklypo dalį), įgytų teisę ir į tą žemės sklypo dalį, kurioje yra įrengta kitam asmeniui priklausanti automobilių stovėjimo aikštelė. Dėl šios priežasties nurodytoje situacijoje aktuali tampa aikštelės (statinio) ir žemės sklypo, kuriame ji įrengta, faktinio santykio teisinė kvalifikacija.

Šiame kontekste, visų pirma, paminėtinos CK nuostatos, apibrėžiančios nekilnojamojo daikto sampratą. Antai CK 1.98 straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad nekilnojamieji daiktai yra žemė ir kiti daiktai, kurie susiję su žeme ir kurių negalima perkelti iš vienos vietos į kitą nepakeitus jų paskirties ir iš esmės nesumažinus jų vertės (pastatai, įrenginiai, sodiniai ir kiti daiktai, kurie pagal paskirtį ir prigimtį yra nekilnojamieji). Iš esmės panaši nuostata yra įtvirtinta ir CK 4.2 straipsnio 2 dalyje; joje

[20] Lietuvos Respublikos žemės įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, Nr. 34-620.

nurodyta, kad nekilnojamieji daiktai pagal prigimtį yra žemės sklypas ir su juo susiję daiktai, kurie negali būti perkeliami iš vienos vietos į kitą nepakeitus jų paskirties ir iš esmės nesumažinus jų vertės. Taigi, nekilnojamieji daiktai (išskyrus žemės sklypus) įstatyme yra apibūdinami nurodant jų ryšį su žemės sklypu; šis ryšys turi esminę reikšmę, kadangi žemės sklype esančių nekilnojamųjų daiktų perkėlimas, t. y. net ir laikinas jų ryšio su žemės sklypu praradimas, lemia reikšmingus padarinius šiems objektams – jų paskirties pasikeitimą ar esminį vertės sumažėjimą.

Žemės sklypo ir pastatų faktinį santykį atskleidžia ir CK 4.40 straipsnio 1 dalies nuostata, kad žemės sklypo savininkui nuosavybės teise priklauso viršutinis žemės sklypo sluoksnis, ant žemės sklypo esantys statiniai ir jų priklausiniai, kiti nekilnojamieji daiktai, jeigu įstatyme ar sutartyje nenustatyta kitaip. Teisės doktrinoje akcentuojami skirtingi šios nuostatos aspektai. Viena vertus, teigiama, kad šioje nuostatoje yra įtvirtinta klasikinė *superficies solo cedit* taisyklė, reiškianti, jog viskas, kas susijungia su žemės sklypo paviršiumi, priklauso nuosavybės teise žemės sklypo savininkui. Kartu tai reiškia žemės sklypo savininko nuosavybės teisės į visus žemės sklype esančius daiktus įgijimą ir nuosavybės teisės į šiuos objektus praradimą kitiems asmenims. Taip CK 4.40 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas susijungimas kaip nuosavybės teisės įgijimo ir praradimo pagrindas, tačiau šios normos taikymo sritis apribota susijungimo su žemės sklypu atvejais[21]. Toks šios nuostatos aiškinimas yra pateikiamas ir kasacinio teismo nutartyse[22]. Kita vertus, teigiama, kad *superficies solo cedit* principas CK nėra įtvirtintas imperatyviai. CK 4.40 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta dispozityvi norma; pagal ją, net ir tais atvejais, kai įstatyme nėra nustatyta, kad ant žemės sklypo esantys nekilnojamieji daiktai nuosavybės teise priklauso ne žemės sklypo savininkui, šalys gali tai nustatyti sutartimi.[23] Aptariamas teisinis reguliavimas suponuoja išvadą, kad pagal bendrą taisyklę statinių teisinis likimas priklauso nuo žemės sklypo likimo – visi žemės sklype esantys objektai, jei įstatyme ar sutartyje nėra nustatyta kitaip, tam žemės sklypo savininkui priklauso nuosavybės teise.

Iš esmės tokia pati taisyklė dėl žemės sklypo ir jame esančių kitų objektų, įskaitant statinius, teisinio likimo yra nustatyta ir CK 6.395 straipsnio 1 dalyje. Joje įtvirtinta taisyklė, pagal kurią, parduodant žemės sklypą, kuriame yra pastatų, kitų statinių, įrenginių, sodinių ar kitokių objektų, sutartyje turi būti aptartas nuosavybės teisės į juos perėjimo klausimas. Kartu aptariamoje nuostatoje yra nurodyti minėto reikalavimo neįvykdymo padariniai: tuo atveju, jeigu nuosavybės teisės į minėtus objektus perėjimo klausimas sutartyje nėra aptartas, laikoma, kad nuosavybės teisė į parduotame žemės sklype esančius pastatus, statinius, įrenginius, sodinius ir kitokius objektus perėjo žemės sklypo pirkėjui. Kitaip tariant, pagal šią nuostatą, žemės sklypo perleidimo sutartyje nenurodžius kitaip, jame esantys statiniai atitenka asmeniui, kuris nuosavybės teise įgyja žemės sklypą.

Pirmiau aptartos CK normos, susiejančios statinių teisinį likimą su žemės sklypo, kuriame yra pastatyti šie statiniai, likimu, vertinamos kartu su CK 4.14 straipsnio nuostata, kad antraeilį daiktą ištinka pagrindinio daikto likimas, jeigu sutartyje ar įstatyme nenustatyta kitaip, sudaro pagrindą padaryti išvadą, kad žemės sklypas jame esančių statinių atžvilgiu yra pagrindinis daiktas, o statiniai – antraeiliai daiktai.

---

[21] Birštonas, R. (2013). Susijungimas kaip nuosavybės teisės įgijimo ir praradimo pagrindas Lietuvos civilinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 20(3), p. 1081–1094 [interaktyvus]. Prieiga internete https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/585aaf47-f72b-4ab7-bd37-f57acfa532d5/content.

[22] Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-379-701/2019.

[23] Taminskas, A. (2017). Daiktinės teisės raida Lietuvoje per šimtmetį nuo valstybingumo atkūrimo 1918 m. Iš: *Lietuvos teisė 1918–2018 m. Šimtmečio patirtis ir perspektyvos*. Mokslo studija. p. 366–389 [interaktyvus]. Prieiga internete https://cris.mruni.eu/cris/entities/publication/be88a310-3661-4bb0-9cbf-009f80f35fe6/details.

Šiuo atveju vis dėlto kyla klausimas, kaip teisiškai kvalifikuotinas žemės sklype esantis statinys pagrindinio ir antraeilio daikto santykio aspektu, atsižvelgiant į jo santykį su žemės sklypu. Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad žemės sklype esantys nekilnojamieji daiktai pagrindinio ir antraeilio daikto santykio aspektu teisiškai kvalifikuotini ne kaip priklausiniai, o kaip esminės pagrindinio daikto dalys,[24] t. y. daiktai, kurie įeina į pagrindinio daikto sudėtį ir su juo susiję taip neatskiriamai, kad be jų pagrindinis daiktas negalėtų būti naudojamas pagal paskirtį arba būtų pripažintas nevisaverčiu (CK 4.15 straipsnis).

Aiškindamas tokį žemės sklype esančių nekilnojamųjų daiktų kvalifikavimą, kasacinis teismas yra nurodęs, kad šie žemės sklype esantys objektai pagal sąsajumo su žemės sklypu būdą atitinka CK 4.15 straipsnyje įtvirtintą pagrindinio daikto esminių dalių sampratą, nes žemės sklype esantys nekilnojamieji daiktai yra taip fiziškai neatsiejamai susiję su juo, kad įeina į žemės sklypo sudėtį ir be jo negalėtų egzistuoti. Be to, žemės sklype esantys nekilnojamieji daiktai atitinka esminių dalių sampratą ir pagal sąsajumo praradimo su pagrindiniu daiktu pasekmes: žemės sklypo paskirtis nulemia, kokie nekilnojamieji daiktai gali būti žemės sklype (pvz., poilsio, rekreacinės paskirties pastatai), o tokių nekilnojamųjų daiktų buvimas žemės sklype, jų naudojimas pagal paskirtį užtikrina ir žemės sklypo naudojimą pagal paskirtį; žemės sklypas, kuriame esančių statinių dalis nenaudojama pagal paskirtį, yra iš dalies sunykusi, o žemės sklypo savininkas neturi teisės (galimybės) pašalinti tokius statinius iš žemės sklypo, tampa nevisavertis; visų užstatytame žemės sklype esančių statinių nenaudojimas pagal paskirtį, dalinis jų sunykimas, sklypo savininkui neturint teisės (galimybės) pašalinti tokius statinius iš žemės sklypo, lemia žemės sklypo savininko galimybės naudoti jį pagal paskirtį praradimą[25].

Pirmiau minėti kasacinio teismo praktikoje pateikti išaiškinimai, pagrindžiantys, kad statiniai yra esminės žemės sklypo dalys, paaiškina ir aikštelės bei žemės sklypo, kuriame ji įrengta, faktinio santykio teisinį kvalifikavimą. Žemės sklype esanti automobilių stovėjimo aikštelė fiziškai yra taip susijusi su šiuo žemės sklypu, kad faktiškai yra tapusi jo sudėtine dalimi ir negalėtų egzistuoti savarankiškai be žemės sklypo, kuriame ji įrengta. Atitinkamai ir aikštele užstatytu žemės sklypu negalėtų būti naudojamasi kaip visaverčiu nekilnojamojo turto objektu neturint galimybės naudotis šį žemės sklypą (ar jo dalį) užimančia aikštele. Tuo atveju, kai daugiabučiam gyvenamajam namui eksploatuoti suformuoto žemės sklypo dalį, kuri išnuomota ar nuosavybės teise priklauso šiame name esančių butų savininkams, užima nuosavybės teise kitam asmeniui priklausanti automobilių stovėjimo aikštelė, butų savininkams ši žemės sklypo dalis teisės naudotis ja aspektu yra bevertė. Todėl daugiabučių gyvenamųjų namų savininkų teisė tam tikra apimtimi naudotis kitam asmeniui nuosavybės teise priklausančia, tačiau šio namo priklausiniu esančia automobilių stovėjimo aikštele kyla ne tik iš aikštelės, kaip namo priklausinio, statuso, bet ir iš to, kad šie asmenys turi teisę naudotis daugiabučiam namui naudoti pagal paskirtį būtinu žemės sklypu, o automobilių stovėjimo aikštelė, atsižvelgiant į jos faktinį santykį su žemės sklypu, kvalifikuotina kaip antraeilis daiktas – esminė šio žemės sklypo dalis.

Automobilių stovėjimo aikštelės, kaip esminės žemės sklypo dalies, statusas suponuoja ir žemės sklypo savininkų teisės naudotis šiuo objektu mastą. Teisę įgyti nuosavybės teise ar išsinuomoti valstybinės žemės sklypą, reikalingą daugiabučiam gyvenamajam namui eksploatuoti, turi šiame name esančių butų

[24] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-300-403/2023.
[25] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-300-403/2023.

ir kitų patalpų savininkai, kurie yra tokiame name esančių bendrojo naudojimo objektų bendraturčiai. Tuo atveju, kai aikštelės savininkui nuosavybės teise priklauso ir atitinkama daugiabučio gyvenamojo namo dalis (butas ar kitos paskirties patalpa), jis turi teisę įgyti jam tenkančią žemės sklypo dalį, reikalingą jo turimai namo daliai eksploatuoti.[26] Atsižvelgiant į tai, kad žemės sklypas yra parduodamas ir nuomojamas daugiabučiam namui eksploatuoti, tokia bendraturčiui tenkanti idealioji žemės sklypo dalis turi būti paskirstoma paliekant jos dalį po pastatu (užstatyta dalis), taip pat namui aptarnauti, privažiuoti ir prieiti prie namo reikalinguose žemės sklypo plotuose[27]. Vadinasi, jeigu namo bendraturčiui, nuosavybės teise turinčiam ir namo priklausiniu esančią aikštelę, tenkanti idealioji žemės sklypo dalis yra didesnė, likęs pirmiau nurodytiems tikslams nepaskirtas žemės sklypo plotas turėtų būti paskirtas jam naudotis po nuosavybės teise priklausančia aikštele. Turėdamas teisę naudotis pagal paskirtį šia žemės sklypo dalimi, aikštelės savininkas turėtų teisinį pagrindą naudotis ir atitinkama jo esminės dalies – aikštelės – dalimi. Savo ruožtu teisė naudotis ta aikštelės dalimi, po kuria esančia žemės sklypo dalimi turi teisę naudotis kiti daugiabučio gyvenamojo namo butų ar kitų patalpų savininkai, turėtų būti suteikta pastariesiems.

Pažymėtina, kad aikštelės kvalifikavimas kaip esminės žemės sklypo dalies nepaneigia jos savininko nuosavybės teisės į šį nekilnojamojo turto objektą ar atitinkamą jo dalį, kuria, kaip esmine žemės sklypo dalimi, turėtų būti suteikta teisė naudotis žemės sklypo savininkams (nuomininkams). Kaip minėta, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra nurodyta, kad savininkas gali naudoti savo turtą tik tokiu būdu, kad nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės ir laisvės. Todėl ir daugiabučiam gyvenamajam namui naudoti pagal paskirtį suformuotame žemės sklype esančią automobilių stovėjimo aikštelę (šio namo priklausinį ir žemės sklypo esminę dalį) nuosavybės teise įgijęs asmuo negali savo teisių į nurodytą turtą įgyvendinti pažeisdamas žemės sklypo savininkų (nuomininkų) teisę naudotis jiems priklausančia po automobilių stovėjimo aikštele esančia žemės sklypo dalimi. Automobilių stovėjimo aikštelės savininkas, kuris privalo vykdyti ir jam tenkančias pareigas (tinkamai prižiūrėti jam nuosavybės teise priklausantį objektą, atsakyti už dėl šio objekto kilusią žalą ir pan.), įgyvendindamas savininko teises, turi teisę, be kita ko, reikalauti, kad asmenys, kuriems, kaip turintiems teisę į žemės sklypą, esantį po automobilių stovėjimo aikštelės dalimi, turi būti suteikta teisė naudotis tokios aikštelės atitinkama dalimi, sudarytų sutartį, kuri būtų teisinis pagrindas jiems naudotis aikštelės dalimi ir kurioje būtų įtvirtintos sąlygos, užtikrinančios automobilių saugojimo aikštelės savininko ir daugiabučio namo butų ir kitos paskirties patalpų savininkų, turinčių teisę į po dalimi tokios aikštelės esančią žemės sklypo dalį, teisių ir pareigų pusiausvyrą.

---

[26] Pagal Kitos paskirties valstybinės žemės sklypų pardavimo ir nuomos taisyklių, patvirtintų Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. kovo 9 d. nutarimu Nr. 260 „Dėl kitos paskirties valstybinės žemės sklypų pardavimo ir nuomos“, 13.1 punktą, tuo atveju, kai vienam savarankiškai funkcionuojančiam statiniui ar įrenginiui eksploatuoti pagal paskirtį suformuotas žemės sklypas priklauso dviem ar daugiau savininkų, kiekvienam statinio ar įrenginio savininkui ar nuomininkui tenkanti žemės sklypo dalis nustatoma atsižvelgus į kiekvienam iš jų priklausančią statinio arba įrenginio dalį, į kurią neįskaitomos statinio arba įrenginio (pagrindinio daikto) priklausinių valdomos dalys.

[27] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 11 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-127-403/2019 išaiškinta, kad, sprendžiant klausimą dėl naudojimosi žemės sklypu, kuriame yra ir žemės sklypo bendraturčiams priklausantys statiniai, tvarkos nustatymo, pirmiausiai turi būti nustatyta, kokia po kiekvienu statiniu esančio žemės sklypo ploto dalis priskirtina kiekvienam sklypo bendraturčiui proporcingai jo turimai statinio daliai ir kokia prie statinių esanti sklypo dalis būtina kiekvienam statiniui naudoti pagal paskirtį (ši dalis paliekama bendrai naudotis, priskiriant lygiomis dalimis tiems žemės sklypo bendraturčiams, kuriems priklauso statinys); likęs žemės sklypo plotas priskiriamas asmeniškai naudoti tiems žemės sklypo bendraturčiams, kurių turima bendrosios dalinės nuosavybės dalis, vertinant pagal žemės sklype tenkantį ploto dydį, yra didesnė už tą, kurią užima jiems tenkanti po statiniais ir prie statinių esanti jiems naudoti pagal paskirtį būtina žemės sklypo dalis; jeigu bendraturčiams asmeniškai naudoti priskirti žemės sklypo plotai suformuoti taip, kad juos pagal paskirtį naudoti galima tik nustačius patekti į juos būtinus bendro naudojimo takus (kelius), šis bendro naudojimo žemės sklypo plotas turi būti priskirtas lygiomis dalimis bendraturčiams, kuriems jis būtinas.

IŠVADOS

1. Automobilių stovėjimo aikštelė, įrengta daugiabučio gyvenamojo namo butų ir kitos paskirties patalpų savininkų automobiliams saugoti, naudojama pagal paskirtį, nuolat tarnauja šiam namui, ją ir namą sieja bendra ūkinė paskirtis, todėl tokia aikštelė yra namo priklausinys. Nurodyto automobilių stovėjimo aikštelės statuso nepanaikina tai, kad ji yra perleista kitam asmeniui, o daugiabučio gyvenamojo namo butų ir kitos paskirties patalpų savininkai šio namo naudojimą pagal paskirtį užtikrinti gali naudodamiesi priklausiniu (aikštele) kitais teisėtais pagrindais. Tokiu atveju galėtų būti keliamas klausimas dėl daugiabučio gyvenamojo namo bendraturčių (butų ir kitų patalpų savininkų) teisės naudotis kitam asmeniui nuosavybės teise priklausančiu šio namo priklausiniu (aikštele) įgyvendinimo, t. y. teisėto pagrindo parinkimo, naudotinų dalių nustatymo, atlygintinumo už naudojimąsi svetimo daikto dalimi.

2. Žemės sklype esantys nekilnojamieji daiktai, įskaitant ir juose įrengtas automobilių stovėjimo aikšteles, kvalifikuotini kaip esminės pagrindinio daikto (žemės sklypo) dalys. Tuo atveju, kai daugiabučio gyvenamojo namo butų ir kitos paskirties patalpų savininkams nuosavybės teise priklausančią ar jų nuomojamą namui eksploatuoti suformuoto žemės sklypo dalį užima kitam asmeniui nuosavybės teise priklausanti automobilių stovėjimo aikštelė, butų ir kitos paskirties patalpų savininkams ši žemės sklypo dalis teisės naudotis ja aspektu yra bevertė. Todėl pastariesiems asmenims turėtų būti suteikta teisė naudotis ta automobilių stovėjimo aikštelės dalimi, po kuria esančia žemės sklypo dalimi jie turi teisę naudotis. Automobilių stovėjimo aikštelės savininkas tokiu atveju turi teisę reikalauti, kad šie asmenys sudarytų sutartį, kuri būtų teisinis pagrindas jiems naudotis aikštelės dalimi ir kurioje būtų įtvirtintos sąlygos, užtikrinančios abiejų šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą.

LEGAL ASPECTS OF ENSURING THE RIGHTS OF OWNERS OF APARTMENTS AND OTHER PREMISES IN MULTI-APARTMENT RESIDENTIAL BUILDINGS TO USE PARKING SPACES

Algirdas Taminskas,
Alina Karpovič

Summary

This article, drawing, among other things, on the case law interpretations of the Supreme Court of Lithuania, analyses the legal grounds for the rights of owners of apartments and other premises in multi-apartment residential buildings to use parking lots located adjacent to such buildings, as well as specific aspects of exercising these rights. The first part of the article aims to legally define the actual relationship between a multi-apartment residential building and a designated parking lot intended for vehicle storage, including the legal basis for treating the parking lot as an accessory to the building. The second part focuses on legally qualifying the relationship between the parking lot and the land plot on which both the parking lot and the multi-apartment building are located.

Following the research, it is concluded that a parking lot installed for vehicle storage by the residents of a multi-apartment residential building constitutes an accessory to the building and forms an essential part of the land plot on which both the parking lot and the building are located. The legal status of such a parking lot grants the owners of apartments and other premises in a multi-apartment residential building, who have rights to the land plot (or part of it) beneath the parking lot, the right to use it even if the parking lot is owned by another person. The owners of apartments and other premises in the multi-apartment building should have the right to use the portion of the parking lot that lies above the section of the land plot allocated to their use. In such a case, the owner of the parking lot has the right to request that the terms of use of the lot (or its part) be agreed upon through the conclusion of a contract.

Keywords: multi-apartment residential buildings, parking lots, accessory, essential part of a thing.

LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO VAIDMUO GINANT VARTOTOJŲ INTERESUS: VARTOJIMO LAIDAVIMO ATVEJIS

Dalia Mikelėnienė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko patarėja,
<d.mikeleniene@lat.lt>

Santrauka

Straipsnyje aptariama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos vartotojų laidavimo klausimais raida, pabrėžiant naujausią tarptautinę ir nacionalinę teismų praktiką šioje srityje; taip pat lyginamuoju požiūriu analizuojama užsienio šalių patirtis vartotojų laidavimo srityje ir pateikiamos galimos Lietuvos teismų praktikos šioje srityje raidos prognozės.

Raktiniai žodžiai: vartotojas, vartojimo laidavimas, funkcinis ryšys, „emocinė“ skola.

ĮVADAS

Šiuolaikinė visuomenė dažnai vadinama vartotojiška ar vartotojų, t. y. visuomene, kuriai būdinga vartotojiška vertybinė orientacija: joje socialinis ir ekonominis egzistavimas grindžiamas vis didesniu materialinių gėrybių ir paslaugų vartojimu. Vartotojiškumas (angl. *consumerism*)[1] lemia, kad svarbiu, jei ne pagrindiniu, subjektu ir objektu[2] tokioje visuomenėje tampa vartotojas, kurio pačius įvairiausius ir vis labiau augančius poreikius stengiasi patenkinti verslas. Todėl natūralu, kad vartotojas svarbus tampa ir valstybės politikai. Antai Lietuvos Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalis nustato, kad valstybė gina vartotojo interesus. Vartotojų interesų apsauga laikoma viena iš pagrindinių Europos Sąjungos politikos krypčių[3]. Atitinkamai vartotojų interesus ginančių statutinės teisės normų įgyvendinimą užtikrina teismai, nuo kurių praktikos didele dalimi ir priklauso, ar vartotojų interesų apsauga yra tikrai reali.

Per 30 metų suformuota gausi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – ir LAT) praktika saugant vartotojų interesus. Nesunkiai galima išskirti bent tris daugiausia LAT dėmesio sulaukusias vartojimo santykių kategorijas. Pirmiausia tai ginčai, susiję su bendraisiais sutarčių kvalifikavimo kaip vartojimo sutarčių klausimais[4]. Antra, ginčai, kylantys iš atskirų rūšių vartojimo sutarčių, kaip antai pirkimo–pardavimo, rangos, draudimo, paslaugų ir kt.[5]. Trečia, ginčai, kylantys iš vartojimo kredito sutarčių[6]. Į LAT teisėjų ir teisininkų gretas įsiliejus vartotojų teisės mokslininkams, jų įdirbis šioje srityje tapo ypač reikšmingu svertu įžvelgiant, analizuojant ir sprendžiant vis labiau specifinius vartotojų teisių klausimus, atskleidžiant jų aktualumą ir svarbą, aišku, tada ir tiek, kada ir kiek jie keliami kasaciniuose skunduose. 2018–2024 metais priimta ypač svarbių kasacinių nutarčių ginant vartotojų interesus[7]. Tačiau viena vartojimo sutarčių rūšis – vartojimo laidavimo sutartys, kai laiduotojas yra fizinis asmuo, – LAT detalesnio aiškinimo sulaukė tik 2024 m.

Laidavimas yra bene vienas populiariausių tiek verslo, tiek ir vartojimo prievolių įvykdymo užtikrinimo būdų Lietuvoje. Nors prieinamų naujausių statistinių duomenų apimtis kuklesnė nei prieš dešimt-

---

[1] Išsamiau apie vartotojiškumo teigiamus ir neigiamus aspektus žr.: Lage, C., Kins, S., Aquino, S. (2022). Consumerism. Iš: Gurung, R. (ed.). *Routledge Encyclopedia of Psychology in the Real World*. p. 1–13.

[2] Vartotojas objektu tampa, pvz., rinkotyros, reklamos poveikio tyrimuose.

[3] Išsamiau žr.: Valant, J. (2015). *Consumer Protection in the EU. Policy Overview* [interaktyvus]. Prieiga internete https://aei.pitt.edu/96092/1/consumer.1.pdf.

[4] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*, Nr. 30.

[5] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 28 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II (vartojimo pirkimo–pardavimo, vartojimo rangos, civilinės atsakomybės vartojimo teisiniuose santykiuose taikymo klausimai). *Teismų praktika*, Nr. 33.

[6] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 9 d. Vartojimo kredito santykių teisinio reglamentavimo ypatumų ir jų taikymo bei aiškinimo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*, Nr. 52.

[7] Pvz., 2018 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-17-701/2018, 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-307-1075/2018, 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-152-1075/2019, 2023 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-385-969/2023 (išaiškintas procedūrinis / materialinis vartojimo sutarties sąlygų sąžiningumas), 2023 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3k-3-20-1075/2023 (pateiktas išaiškinimas dėl materialiosios teisės normų, reglamentuojančių vartojimo sutarčių sąlygų nesąžiningumo kontrolę (dėl paskolos sutarties sąlygos, apibrėžiančios mokėjimo palūkanas, nesąžiningumo vertinimo) ir atsakingojo skolinimo principą (dėl kredito davėjo pareigos vertinti vartotojo kreditingumą bei teisinių pasekmių kredito davėjui pažeidus atsakingojo skolinimo principą), 2020 m. birželio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-186-1075/2020 (išaiškintas vienašališkas vartojimo pirkimo–pardavimo sutarties nutraukimas kaip vartotojo teisių gynimo būdas, taip pat daikto trūkumų mažareikšmiškumas sprendžiant dėl vartojimo pirkimo–pardavimo sutarties nutraukimo galimumo), 2020 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-321-1075/2020 (pasisakyta dėl vartotojo sąvokos aiškinimo ir statybos rangos kvalifikavimo kaip vartojimo sutarties), 2021 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-246-1075/2021 (išaiškintas vidutinio vartotojo standartas, informacijos pateikimo pareigos turinys, vartotojo teisė į informaciją valstybine kalba), 2015 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-149-706/2015, taip pat 2023 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-168-421/2023 (išaiškinta teisinių paslaugų sutarčių prigimtis, įtvirtintas naujas požiūris nacionalinėje teisėje į teisinių paslaugų sutarčių kvalifikavimą vartotojų teisių apsaugos kontekste), 2024 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-147-1075/2024 (pateiktas išaiškinimas dėl nenugalimos jėgos aplinkybių kaip neišvengiamų aplinkybių).

metį[8], jie yra pakankamai informatyvūs vertinant ilgąjį laikotarpį. Pavyzdžiui, Lietuvos banko duomenimis, 2000 m. fiziniai asmenys laidavo už 4 proc., 2010 m. – 16,9 proc., o 2014 m. – 14,5 proc. juridiniams asmenims suteiktų paskolų grąžinimą. 2015 m. atliktos įmonių apklausos duomenys rodo, kad fizinių asmenų laidavimas buvo taikomas 75 proc. individualių įmonių ir 30,4 proc. akcinių ir uždarųjų akcinių bendrovių, turinčių finansinių įsipareigojimų[9]. Kiekvienais iš 2022–2024 laikotarpio metais fiziniai asmenys laidavo atitinkamai už 1,53 proc., 0,43 proc. ir 0,23 proc. juridiniams asmenims suteiktų paskolų grąžinimą; kiekvienais iš 2022–2024 laikotarpio metais fizinių asmenų laidavimas buvo taikomas atitinkamai 12,33 proc., 8,83 proc., 13,54 proc. individulių įmonių, 1,44 proc., 0,49 proc. ir 0,39 proc. akcinių ir uždarųjų akcinių bendrovių, turinčių finansinių įsipareigojimų[10].

Dažnai pagrindinės skolos, už kurios grąžinimą laiduoja fizinis asmuo, sumos yra didelės. Pagrindiniam skolininkui neįvykdžius prievolės, laiduotojas – fizinis asmuo – gali prarasti visą savo turtą. Pavyzdžiui, Įmonių bankroto valdymo departamento prie Ūkio ministerijos duomenimis, 2014 m. apie 25 proc. fizinių asmenų bankrotų priežastimi (antra pagal skaičių) buvo laidavimas už kitų asmenų prievoles[11].

Šio straipsnio tikslas yra aptarti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos vartojimo laidavimo klausimu raidą, išskiriant ir naujausią šios srities viršnacionalinę bei nacionalinę jurisprudenciją, taip pat lyginamuoju požiūriu (lyginamosios teisėtyros metodas) išanalizuoti užsienio valstybių patirtį vartojimo laidavimo srityje ir pateikti galimas tolesnio Lietuvos teismų šios srities praktikos plėtojimo prognozes.

1. Lietuvos teismų pozicija iki 2022 metų

Tinkamai kvalifikuoti laidavimo sutartį – ji yra ar nėra vartojimo – svarbu ne tik dėl to, ar laiduotojui bus papildomai taikoma apsauga, kurią nustato vartotojus ginančios teisės normos, bet ir dėl kitų priežasčių. Pavyzdžiui, vartojimo sutartims taikomos specialios kolizinės teisės normos, taip pat specialios bylų, kuriose viena iš šalių yra vartotojas, teismingumo taisyklės, specialios vartojimo sutarčių aiškinimo taisyklės. Lietuvos teismų praktikoje iki 2022 m. ne kartą kilo laidavimo sutarties, kai laiduoja fizinis asmuo, kvalifikavimo klausimas. Pavyzdžiui, vienoje byloje kilo bylos teismingumo problema dėl to, kad fizinis asmuo laidavo už uždarosios akcinės bendrovės sudarytų transporto priemonių lizingo sutarčių tinkamą įvykdymą. Kadangi pagrindiniam skolininkui buvo iškelta bankroto byla, lizingo davėjas pareiškė ieškinį laiduotojui – fiziniam asmeniui. Pirmosios instancijos teismas laidavimo sutartį kvalifikavo kaip vartojimo sutartį, sudarytą prisijungimo būdu, ir *ex officio* pripažino sutarties sąlygą, nustatančią bylos teismingumą ne pagal vartotojo gyvenamąją vietą, nesąžininga, ir todėl atsisakė priimti ieškinį kaip neteis-

---

[8] Siekiant naujausios statistikos, buvo kreiptasi į Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybą prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos ir Lietuvos banką. Tarnybos atstovas žodžiu nurodė, kad pasikeitė apskaitos statistiniai rodikliai, jie tapo abstraktesni, todėl dabartinės padėties palyginimas su praėjusiais laikotarpiais reikalautų neproporcingų sąnaudų.

[9] Pasiūlymas dėl asmeninio užtikrinimo priemonių reguliavimo tobulinimo [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lb.lt/uploads/documents/files/news/pasiulymas_del_asmeninio_uztikrinimo_priemoniu_reguliavimo_tobulinimo_1.pdf.

[10] Lietuvos banko Pinigų ir finansų statistikos skyriaus Duomenų statistikos departamento 2025 m. balandžio 24 d. informacija. Laidavimo (garantavimo) apimtys yra žymiai sumažėjusios lyginant su ankstesne informacija, nes 2017 m. Lietuvos bankas, atsižvelgdamas į verslo atstovų kreipimąsi, pakeitė teisės aktus sugriežtindamas laiduotojų kreditingumo vertinimo reikalavimus, t. y. buvo nustatyta kredito įstaigų pareiga įvertinti fizinio asmens finansines galimybes laiduoti (garantuoti) už fiziniams ir juridiniams asmenims suteikiamas paskolas.

[11] 2014 m. kovo 6 d. fizinių asmenų bankroto priežasčių analizė [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.avnt.lt/assets/Nemokumas/Duomenys-ir-analize_neaktualus/Fa-bankroto-priezasciu-analize.pdf; Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnyba prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos nurodė, kad pasikeitė apskaitos statistiniai rodikliai ir analogiškų 2022–2024 m. laikotarpio duomenų nėra.

mingą teismui. Tačiau apeliacinės instancijos teismas pirmosios instancijos nutartį panaikino ir perdavė pirmosios instancijos teismui ieškinio priėmimo klausimą spręsti iš naujo. Apygardos teismas nurodė, kad <...> ieškovui su atsakovu sudarius laidavimo sutartis, vartojimo santykių tarp šalių kilti negalėjo, nes atsakovas sudarė ne vartojimo sutartis asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams, nesusijusiems su verslu ar profesija, tenkinti, bet laidavo, jog pagrindiniam skolininkui (juridiniam asmeniui) neįvykdžius prievolės, atsakys už jos įvykdymą[12]. Kitoje byloje fizinio asmens sudarytos laidavimo sutarties teismas taip pat nepripažino vartojimo sutartimi, motyvuodamas tuo, kad <...> vartotojas (pirkėjas, vartojamojo kredito gavėjas, užsakovas) yra fizinis asmuo, kuris perka, gauna paslaugą, vartojimo kreditą, pastarojo asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams, nesusijusiems su verslu ar profesija, tenkinti (CK 6.350 str. 1 d., 6.504 str. 1 d., 6.672 str. 1 d., 6.886 str.). Šiuo atveju tarp ieškovo ir trečiojo asmens susiklostė lizingo teisiniai santykiai. Pažymėtina, jog lizingo sutartis (finansinė nuoma) iš esmės nėra vartojimo sutartis, nes CK 6.567 str. 1 d. numatyta, jog lizingo gavėjas valdo ir naudoja lizingo davėjo perduotą daiktą verslo tikslais. Tuo tarpu tarp ieškovo ir atsakovų SIA „Lango“ ir A. F. susiklostė prievolių įvykdymo užtikrinimo santykiai – tarp jų buvo sudaryta laidavimo sutartis, kuria vienas iš atsakovų – A. F. kaip fizinis asmuo laidavo už juridinį asmenį UAB „EPTT“, sudariusį finansinės nuomos (lizingo) sutartį, pagal kurią UAB „EPTT“ buvo perduoti lizinguojami daiktai naudotis verslo tikslais[13].

Tokią teismų poziciją dėl laidavimo sutarčių galėjo lemti kelios priežastys. Pirma, tiek Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – ir CK) 1.39 straipsnio 1 dalis (redakcija, galiojusi iki 2022 m. sausio 1 d.), tiek ir CK 6.228-1 straipsnio 1 dalis (redakcija, įsigaliojusi nuo 2022 m. sausio 1 d.) vartojimo sutartį apibrėžė kaip sutartį, pagal kurią fizinis asmuo perka iš verslininko prekes ar paslaugas su savo verslu, prekyba, amatu ar profesija nesusijusiais tikslais, t. y. vartojimo tikslais. Sudarydamas laidavimo sutartį laiduotojas neperka iš kreditoriaus nei prekių, nei paslaugų.

Antra, nei Lietuvos nacionalinėje, nei Europos Sąjungos teisėje nėra specialių teisės normų, kurios nustatytų specialias taisykles laidavimo sutartims, kai laiduotojas yra vartotojas. Tiesa, rengiant Tarybos 1986 m. gruodžio 22 d. direktyvos 87/102/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su vartojimo kreditu, suderinimo[14] pakeitimo projektą, 2002 m. Europos Parlamentas ir Taryba bandė eiti šia linkme ir pateikė atitinkamą pasiūlymą. Direktyvos projekto 3 straipsnio 1 dalis nustatė, kad vartojimo kredito direktyva taikoma ne tik vartojimo kredito sutartims, bet ir laidavimo sutartims, kai laiduotojas yra vartotojas[15]. Tačiau tokiam reguliavimui aktyviai priešinosi finansų institucijos ir jų lobistų pastangomis[16] pasiūlymui nebuvo pritarta: 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių[17] nenustatė, kad ši direktyva taikoma laidavimo sutartims. Laidavimo sutartims taip pat netaikoma ir naujoji vartojimo kredito direktyva[18].

---

[12] Vilniaus apygardos teismo 2010 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-107-340/2010.

[13] Vilniaus apygardos teismo 2011 m. birželio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-485-302/2011.

[14] Europos Bendrijų Tarybos 1986 m. gruodžio 22 d. direktyva 87/102/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su vartojimo kreditu, suderinimo. OL L 42, p. 48–53.

[15] Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the harmonisation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning credit for consumers (2002/C 331 E/39). OL C 331E, p. 200–248.

[16] De la Mata Munoz, A. (2010). Typical Personal Security Rights in the EU. *Comparative Law and Economics in Italy, Spain and other EU Countries in the Light of EU Law, Basel II and the Financial Crisis*, p. 247–248.

[17] Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m balandžio 23 d. direktyva 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių. OL, L 133, p. 66–92.

[18] Europos Parlamento ir Tarybos 2023 m. spalio 18 d. direktyva (ES) 2023/2225 dėl vartojimo kredito sutarčių, kuria panaikinama Direktyva 2008/48/EB. OL, L, 30.

Trečia, nors Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ir Teisingumo Teismas) laidavimo sutartį ir laidavimu užtikrintą pagrindinę sutartį laikė susijusiomis, tačiau ilgą laiką laidavimo sutarties nepripažino vartojimo sutartimi sureikšmindamas du kriterijus: sutarties subjektus ir sutarties sudarymo tikslą. Pavyzdžiui, byla Bayerische Hypotheken-und Wechselbank AG prieš Edgard Dietzinger, C-45/96, kurioje buvo sprendžiamas klausimas, ar laidavimo sutartis, sudaryta ne verslo patalpose, kvalifikuotina kaip vartojimo laidavimas, remiantis 1985 m. gruodžio 20 d. Direktyva 85/577/EEB, skirta apsaugoti vartotoją dėl sutarčių, sudaromų ne prekybai skirtose patalpose. Byloje buvo nustatyta, kad sūnus, užtikrindamas tėvo įmonės prievolių įvykdymą, sudarė laidavimo sutartį banko darbuotojui atvykus į jo, kaip laiduotojo, namus, t. y. sutartis su fiziniu asmeniu buvo sudaryta ne verslo patalpose. Nepaisant to, Teisingumo Teismas 1998 m. kovo 17 d. sprendime nurodė, kad 1985 m. gruodžio 20 d. Direktyvos 85/577/EEB, skirtos apsaugoti vartotoją dėl sutarčių, sudaromų ne prekybai skirtose patalpose, 2 straipsnio pirmoji įtrauka turi būti aiškinama taip, kad garantijos sutartis, sudaryta fizinio asmens, kuris nesiverčia savo verslu ar profesija, nepatenka į direktyvos taikymo sritį, jeigu ji garantuoja skolos, dėl kurios sutartį sudarė kitas asmuo, grąžinimą, kuris savo ruožtu veikia pagal savo amatą ar profesiją[19]. Taigi Teisingumo Teismas pasakė, kad garantijos, o kartu ir laidavimo sutartis, sudaryta ne paties vartotojo, o verslininko prievolių įvykdymo užtikrinimo tikslais, nėra vartojimo sutartis šios direktyvos prasme ir todėl direktyva tokioms sutartims netaikoma.

2000 m. kovo 23 d. sprendime byloje Berliner Kindl Brauerei AG prieš Andreas Siepert, C-208/98,[20] Teisingumo Teismas patvirtino savo ankstesnę praktiką. Teisingumo Teismas nurodė, kad 1986 m. gruodžio 22 d. Tarybos Direktyva 87/102/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su vartojimo kreditu, suderinimo turi būti aiškinama taip, kad ji netaikoma kredito grąžinimo garantijos sutarčiai, kai nei garantas, nei paskolos gavėjas nevykdė savo verslo ar profesinės veiklos[21]. Kitaip tariant, Teisingumo Teismas išaiškino, kad nors laidavimo sutartį sudarė fizinis asmuo ne verslo ar profesinės veiklos tikslu, Vartojimo kredito direktyva tokiai laidavimo sutarčiai netaikoma, o pagrindiniam skolininkui ši direktyva taikoma.

Ir tik 2015 m. lapkričio 19 d. sprendime byloje Dumitru Tarcău ir Ileana Tarcău prieš Banca Comercială Intesa Sanpaolo România SA ir kt., C-74/15, (toliau – Tarcău byla) Teisingumo Teismas išplėtojo laidavimo sutarties kvalifikavimo kaip vartojimo sutarties kriterijus. Šioje byloje buvo nustatyta, kad pagrindiniu skolininku buvo įmonė, kurios vieninteliu akcininku ir vadovu buvo sutuoktinių sūnus. Sutuoktiniai laidavo už sūnaus įmonės prievolių tinkamą įvykdymą. Rumunijos teismas kreipėsi į Teisingumo Teismą prašydamas priimti prejudicinį sprendimą dėl dviejų klausimų. Pirma, ar 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos Direktyvos 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais (toliau – ir Direktyva 93/13) 2 straipsnio b punktas turi būti aiškinamas taip, kad pagal jį sąvoka „vartotojas“ apima fizinius asmenis, kurie, kaip laiduotojai, pasirašė komercinės bendrovės su jos einamosios veiklos vykdymu susijusią kredito sutartį papildančius aktus ir papildomas sutartis (laidavimo sutartis ar hipotekos sutartis), nors šie fiziniai asmenys niekaip nesusiję su šios

[19] Bayerische Hypotheken- und Wechselbank AG prieš Edgard Dietzinger [ESTT], Nr. C-45/96, [1998-03-17]. ECLI:EU:C:1998:111.

[20] Berliner Kindl Brauerei AG prieš Andreas Siepert [ESTT], Nr. C-208/98, [2000-03-23]. ECLI:EU:C:2000:152.

[21] Dumitru Tarcău ir Ileana Tarcău prieš Banca Comercială Intesa Sanpaolo România SA ir kt. [ESTT], Nr. C-74/15, [2015-11-19]. ECLI:EU:C:2015:772.

komercinės bendrovės veikla ir veikė siekdami su jų profesine veikla nesusijusio tikslo, ar, atvirkščiai, tokių asmenų neapima? Antra, ar Direktyvos 93/13 1 straipsnio 1 dalį reikia aiškinti taip, kad į šios direktyvos taikymo sritį patenka tik pardavėjų ar tiekėjų su vartotojais sudarytos sutartys, kurių dalykas – prekių pardavimas ar paslaugų teikimas, ar vis dėlto taip, kad į šios direktyvos taikymo sritį taip pat patenka kredito sutartį, pagal kurią naudos gauna komercinė bendrovė, papildančios sutartys (garantijos suteikimo ar laidavimo sutartis), sudarytos fizinių asmenų, kurie niekaip nesusiję su šios komercinės bendrovės veikla ir veikė siekdami su jų profesine veikla nesusijusio tikslo? Teisingumo Teismas nurodė, kad 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyvos 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais 1 straipsnio 1 dalis ir 2 straipsnio b punktas turi būti aiškinami taip, kad ši direktyva gali būti taikoma hipotekos ar laidavimo sutarčiai, sudarytai fizinio asmens su kredito įstaiga siekiant užtikrinti įsipareigojimų, kuriuos pagal kredito sutartį prisiėmė komercinė bendrovė šiai įstaigai, įvykdymą, jei šis fizinis asmuo veikė siekdamas tikslų, kurie nesusiję su profesine veikla, ir jo su minėta bendrove nesieja joks funkcinio pobūdžio ryšys. Fizinio asmens, kuris įsipareigojo užtikrinti komercinės bendrovės įsipareigojimų įvykdymą, atveju nacionalinis teismas turi nustatyti, ar šis asmuo veikė vykdydamas savo profesinę veiklą, ar dėl funkcinių ryšių su šia bendrove, pavyzdžiui, ją valdė arba reikšmingai dalyvavo valdant jos įstatinį kapitalą, ar jis veikė siekdamas privačių tikslų[22].

Sprendimas Tarcău byloje svarbus dėl to, kad iki jo buvo nustatyti tik du kriterijai, kuriais remiantis sutartis būdavo kvalifikuojama kaip vartojimo: pirma, sutartį su verslininku turėjo sudaryti fizinis asmuo, antra, fizinis asmuo (su verslininku) turėjo sudaryti sutartį su savo verslu, prekyba, amatu ar profesija nesusijusiais tikslais. Tarcău byloje nustatytas dar vienas – trečiasis – kriterijus, t. y. laiduotojo – fizinio asmens funkcinis ryšys su pagrindiniu skolininku. Kartu Teisingumo Teismas pateikė funkcinio ryšio pavyzdžių: pagrindinio skolininko verslo subjekto valdymas arba reikšmingas dalyvavimas valdant įmonės įstatinį kapitalą. Tolesnį funkcinio ryšio kriterijaus plėtojimą Teisingumo Teismas paliko nacionaliniams teismams. Tačiau ir šie du Teisingumo Teismo pateikti funkcinio ryšio pavyzdžiai nėra absoliučiai aiškūs. Ką reiškia įmonės valdymas? Turimas galvoje įmonės akcininkas ar samdomas įmonės vadovas, nesantis įmonės akcininku, o gal ir vienas, ir kitas? Ar į įmonės valdymo sąvoką patenka ir valdybos, stebėtojų tarybos nariai? Atitinkamai ką reikštų reikšmingas dalyvavimas valdant įmonės įstatinį kapitalą? Ar reikšmingu dalyvavimu laikytinas atvejis, kai laiduotojui – fiziniam asmeniui nuosavybės teise priklauso daugiau kaip 50 procentų pagrindinio skolininko akcijų, ar funkciniam ryšiui konstatuoti pakanka nuosavybės teise valdyti 40 ar 30, o gal dar mažiau procentų pagrindinio skolininko akcijų? Kai kurių pamąstymų teikia kitų valstybių patirtis – statutinė teisė ir teismų praktika. Pavyzdžiui, Nyderlandų civilinio kodekso 7:857 straipsnis nustato, kad laiduotojas – fizinis asmuo nėra laikomas vartotoju, jeigu jam nuosavybės teise priklauso dauguma bendrovės, už kurios prievolių įvykdymą laiduojama, akcijų. Tuo tarpu Suomijoje laiduotojas – fizinis asmuo nėra laikomas vartotoju, jeigu jis valdo trečdalį ir daugiau bendrovės, už kurios prievolių įvykdymą laiduoja, akcijų[23].

---

[22] Dumitru Tarcău ir Ileana Tarcău prieš Banca Comercială Intesa Sanpaolo România SA ir kt. [ESTT], Nr. C-74/15, [2015-11-19]. ECLI:EU:C:2015:772.

[23] Drobnig, U. (2007). Principles of European Law (European Civil Code). *Personal Security*, p. 382.

DCFR 4:101 straipsnio b paragrafas[24] nustato, kad taisyklės, reglamentuojančios vartojimo laidavimą, netaikomos, jeigu laiduotojas – fizinis asmuo gali daryti esminį poveikį pagrindiniam skolininkui, kai pagrindinis skolininkas nėra fizinis asmuo. Šios taisyklės komentare nurodoma, kad galimybė daryti pagrindiniam skolininkui esminį poveikį turi būti vertinama remiantis tiek teisiniais, tiek ir faktiniais argumentais. Pavyzdžiui, laiduotojas – pagrindinio skolininko daugumos akcijų savininkas, be abejo, gali daryti esminį poveikį pagrindiniam skolininkui remdamasis savo, kaip pagrindinio akcininko, teisiniu statusu. Tačiau galimybė daryti esminį poveikį pagrindiniam skolininkui gali būti grindžiama nebūtinai laiduotojo teisiniais santykiais su pagrindiniu skolininku. Toliau komentuojama, kad, pavyzdžiui, laiduotoja – jaunesnė ir energingesnė daugumos akcininko žmona gali daryti esminį poveikį bendrovei, kurios prievolių įvykdymą ji laiduoja, per savo sutuoktinį – bendrovės daugumos akcijų savininką, pati net nebūdama akcijų bendraturtė[25]. Belieka laukti, ar tokiam aiškinimui pritars ir Europos Teisingumo Teismas bei nacionaliniai teismai.

2. Lietuvos teismų praktika po 2022 metų

Nors Teisingumo Teismo sprendimas Tarcău byloje buvo priimtas 2015 m., Lietuvos teismai, nagrinėdami ginčus, kylančius iš laidavimo sutarčių, jį aktualizavo tik 2022 metais (tiesa, šiuo Teisingumo Teismo precedentu LAT pasirėmė dar 2018 m., tačiau kvalifikuodamas ne laidavimo, o refinansavimo paskolos sutartį[26]). LAT, spręsdamas laidavimo sutarties kvalifikavimo klausimą, 2022 m. rugpjūčio 25 d. nutartyje nurodė, kad <...> pagrindas konstatuoti funkcinių ryšių su verslu turėjimą yra ir tokiu atveju, kai sandorį sudaręs asmuo yra įmonės, gavusios pirminę paskolą, akcijų, esančių bendrąja jungtine sutuoktinių nuosavybe, bendraturtis, nes taip per bendrąją jungtinę sutuoktinių nuosavybę jis yra susijęs su ta įmone[27]. Šioje byloje buvo nustatyta, kad už įmonės prievolių įvykdymą laidavo jos akcininkas ir vadovas bei jo sutuoktinė. Teismas, pasisakydamas dėl sutuoktinės laidavimo, konstatavo, kad funkcinis ryšys su pagrindiniu skolininku yra ir tada, kai laiduotojui – fiziniam asmeniui įmonės akcijos priklauso bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės teise, nors pats laiduotojas tiesiogiai ir nedalyvauja įmonės veikloje, o jos veikloje dalyvauja kitas sutuoktinis. Toks aiškinimas yra pagrįstas, nes, akcijoms esant bendrąja sutuoktinių nuosavybe, ekonominę naudą dividendų pavidalu gauna abu akcijų bendraturčiai. Tiesa, iš nutarties nėra aišku, koks akcijų skaičius buvo bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė. Todėl į klausimą, kokį pagrindinio skolininko akcijų paketą laiduotojas – fizinis asmuo turi valdyti nuosavybės teise tam, kad būtų konstatuotas jo funkcinis ryšys su pagrindiniu skolininku, liko neatsakyta. Aptariama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis svarbi ir tuo, kad teismas konstatavo, jog vertinti, ar fizinio asmens su verslininku sudaryta laidavimo sutartis yra vartojimo ar ne, teismai turi *ex officio*.

Antrą kartą LAT pasirėmė Tarcău bylos precedentu 2024 m. sausio 4 d. nutartyje[28]. Šioje byloje taip pat buvo sprendžiamas klausimas, ar sudaryta laidavimo sutartis gali būti kvalifikuojama kaip vartojimo sutartis. Atsakovais (laiduotojas) buvo sutuoktiniai, kurie pagal 2008 m. gruodžio 24 d.

---

[24] *Principles, Definitions and Model rules of European Private Law* (2008). Draft Common Frame of Reference (DCFR), p. 294 [interaktyvus]. Prieiga internete https://sakig.pl/wp-content/uploads/2019/01/dfcr.pdf.

[25] Drobnig, U. (2007). Principles of European Law (European Civil Code). *Personal Security*, p. 389–390.

[26] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-499-684/2018.

[27] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. rugpjūčio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-199-701/2022, 42 punktas.

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-52-781/2024.

sudarytą povedybinę sutartį pasidalino santuokos metu įgytą bendrą turtą ir nustatė turto atskirumo režimą. Pagal povedybinę sutartį, santuokos metu įsteigtos uždarosios akcinės bendrovės 100 procentų akcijų tapo sutuoktinio asmenine nuosavybe, kuris kartu buvo ir tos bendrovės vadovas; santuokos metu įsteigtos kitos uždarosios akcinės bendrovės, teikiančios stomatologijos paslaugas, akcijos tapo sutuoktinės, kuri vertėsi profesine stomatologo veikla ir buvo bendrovės vadovė, nuosavybe. 2011 m. sutuoktinio vadovaujama bendrovė sudarė lizingo sutartį, o sutuoktiniai tą pačią dieną, užtikrindami sutuoktinio bendrovės prievolių įvykdymą, sudarė laidavimo sutartis. Bendrovei nevykdant lizingo sutarties, lizingo davėjas pareiškė ieškinį sutuoktiniams dėl 1 158 443 Eur priteisimo (nesumokėtos įmokos plius palūkanos), nes daikto – lizingo objekto neišliko. Sutuoktinė, gindamasi nuo pareikšto ieškinio, teigė, kad jos sudaryta laidavimo sutartis yra vartojimo sutartis, todėl turi būti taikomos teisės normos, ginančios vartotoją. Tačiau tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai ieškinį patenkino, sutuoktinės argumentus atmetė, nurodydami, kad sutuoktinės sudaryta sutartis nėra vartojimo, nes atsakovų – laiduotojų santuokiniai ryšiai ir gyvenimas kartu patvirtina atsakovės funkcinį ryšį su pagrindiniu skolininku, t. y. sutuoktinio valdoma bendrove. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs bylą kasacine tvarka, teismų sprendimus panaikino ir bylą grąžino nagrinėti iš naujo pirmosios instancijos teismui. Kasacinis teismas nutartyje nurodė, kad, atsižvelgiant į atsakovės A. G. atsikirtimus, pirmosios instancijos teismas visų pirma turėjo nustatyti, ar atsakovės A. G. sudaryta laidavimo sutartis laikytina vartojimo sutartimi. Kvalifikuodami šią sutartį teismai turėjo vertinti laidavimo sutarties sudarymo tikslą, netapatindami jos tikslo su lizingo sutarties tikslu. Laikydami, kad nepakanka įrodymų kvalifikavimui nustatyti, teismai turėjo pasiūlyti šalims pateikti papildomus įrodymus, atsižvelgdami į šalių įrodinėjimo naštą byloje. Nuo laidavimo sutarties (ne)kvalifikavimo kaip vartojimo sutarties priklauso procesinės bylos nagrinėjimo taisyklės (byloje įrodinėtini faktai, įrodinėjimo naštos paskirstymas ir pan.).

3. Teisiniai padariniai laidavimo sutartį pripažinus vartojimo sutartimi

LAT 2024 m. sausio 4 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-52-781/2024 iškėlė ne tik laidavimo sutarties kvalifikavimo kaip vartojimo sutarties klausimą. Pripažinus laidavimo sutartį vartojimo sutartimi, atsiveria galimybė tokiai sutarčiai taikyti CK 6.228-4 straipsnį, taigi kai kurias jos sąlygas pripažinti nesąžiningomis ir todėl negaliojančiomis, o tai ir buvo padaryta nagrinėjant aptariamąją bylą iš naujo[29].

Tačiau labai svarbu, kad, vertinant vartojimo laidavimo sutarties sąlygas sąžiningumo / nesąžiningumo požiūriu, nebūtų paneigta pati laidavimo esmė. Civilinio kodekso 6.228-4 straipsnio 7 dalis nustato, kad nesąžiningumo požiūriu neturi būti vertinamos vartojimo sutarčių sąlygos, tapačios įstatymų ar kitų teisės aktų nuostatoms, t. y. kai jos suformuluotos aiškiai ir suprantamai, kaip ir įstatymo tekstas. Vis dėlto apeliacinės instancijos teismas, iš naujo nagrinėdamas minėtą bylą, net nenurodydamas motyvų[30], nesąžininga pripažino laidavimo sutarties sąlygą, įtvirtinančią, kad laiduotojas atsako Lizingo įmonei ta pačia apimtimi kaip Lizingo

[29] Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-98-567/2025.

[30] Tikėtina, kad darydamas tokią išvadą teismas kėlė sau klausimą, ar ir kaip vartotojas gali žinoti, kokia jo atsakomybės apimtis. Atsakymas būtų paprastas: laiduotojui įteikiama pagrindinė sutartis, už kurios įvykdymą jis laiduoja; taigi vartotojas žino, kad jo atsakomybės apimtis yra lygi pagrindinio skolininko atsakomybės apimčiai. Problema galėtų kilti tik tada, kai laiduotojas apie pagrindinę sutartį nėra informuojamas, tačiau tai – jau informacijos atskleidimo pareigos įgyvendinimo, o ne laidavimo esmės vertinimas.

gavėjas, t. y. už pagrindinės prievolės įvykdymą, palūkanų, delspinigių, baudų sumokėjimą, nuostolių atlyginimą ir kitų Lizingo sutartyje numatytų mokėjimų sumokėjimą. Akivaizdu, kad tokia laidavimo sutarties sąlyga lingvistiškai visiškai atitinka CK 6.81 straipsnį. Ją pripažinus nesąžininga, paneigiama laidavimo esmė ir kartu teismas konstatuoja, kad CK 6.81 straipsnio normos yra nesąžiningos. Šiuo atžvilgiu galėtų būti keliamas klausimas, kaip / ar vartotojas gali žinoti, kokia yra jo atsakomybės apimtis. Atsakymas būtų aiškus: laiduotojui įteikiama pagrindinė sutartis, už kurios įvykdymą jis laiduoja. Taigi vartotojas žino, kad jo atsakomybės apimtis yra lygi pagrindinio skolininko atsakomybės apimčiai. Problema galėtų kilti tik tada, kai laiduotojas apie pagrindinę sutartį nėra informuojamas. Tačiau tai – jau informacijos atskleidimo pareigos įgyvendinimo, o ne laidavimo esmės vertinimas.

Laidavimo sutartį pripažinus vartojimo sutartimi, šiai taikytinos visos kitos teisės normos, skirtos vartotojų interesų apsaugai. Pavyzdžiui, tokiai sutarčiai taikytina Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo 12 straipsnio 2 dalis, draudžianti iš anksto įtraukti į vartojimo sutartį arbitražinį susitarimą. Vartojimo laidavimo sutarčiai taip pat taikytinas 2008 m. birželio 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 593/2008 dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės („Roma I“) 6 straipsnis.

Be pirmiau minėtų laidavimo sutarties pripažinimo vartojimo sutartimi padarinių, kyla nemažai kitų klausimų, į kuriuos Lietuvos teismų praktika kol kas nėra pateikusi atsakymo. Pirma, informacijos atskleidimo laiduotojui – vartotojui ikisutartiniuose santykiuose apimtis, laikas ir jos neatskleidimo ar nepakankamo atskleidimo teisiniai padariniai.

Informacijos, turinčios esminę reikšmę sutarčiai sudaryti, atskleidimo ikisutartiniuose santykiuose pareigą nustato bendra CK 6.163 straipsnio 4 dalies norma. Be šios teisės normos, vartojimo sutartims taikomas specialus CK 6.228-6 straipsnis. Šio straipsnio 1 dalis nustato, kad vartotojui informacija turi būti suteikta prieš sudarant vartojimo sutartį. Tai reiškia, kad informacijos suteikimas vartotojui sutarties sudarymo metu neturėtų būti pripažintas tinkamu šios pareigos įvykdymu. Laiduotojui – vartotojui po to, kai jam aiškiai ir suprantamai suteikiama būtina, teisinga, išsami ir neklaidinanti informacija, turi būti suteiktas bent minimalus laiko tarpas apsispręsti, ar sudaryti laidavimo sutartį. ES teisei nedraudžiant taikyti didesnės, nei nustato pati ES teisė, apsaugos vartotojams, vartojimo laidavimo sutartims pagal analogiją galėtų būti taikomas Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymas. Tokį taikymą pagrįstų keli argumentai. Pirma, Vartojimo kredito įstatymas netaikomas kredito sutartims, kurių suma didesnė kaip 75 000 Eur, išskyrus įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 3 punkte nustatytas išimtis. Jeigu įstatymas gina vartotoją, kai jo įsipareigojimų suma yra iki 75 000 Eur, tai juo labiau vartotojo interesai turi būti ginami, kai jo įsipareigojimai yra didesni nei ši suma. Juk labai dažnai laiduojama už pagrindinės prievolės, kurios dydis yra šimtai tūkstančių ar net milijonai eurų, įvykdymą. Antra, Vartojimo kredito įstatymo 1 straipsnio 2 dalis įtvirtina, kad šio įstatymo nuostatos taip pat taikomos sutartims, kurių pobūdis arba tikslas suteiktų galimybę išvengti šio įstatymo nuostatų taikymo. Vartojimo laidavimo sutartys būtent ir yra tokios, kurioms, netaikius šio įstatymo nuostatų, būtų sudaryta galimybė išvengti jame nustatytų palankių vartotojui taisyklių taikymo. Trečia, užsienio valstybių praktika patvirtina, kad nesant statutinės teisės nuostatų būtent teismai, taikydami pagal analogiją kitas vartotojus ginančias arba bendrąsias teisės normas (pvz., nor-

mas, reglamentuojančias sandorių negaliojimą), išplėtė vartotojų apsaugą ir laidavimo sutartims[31]. Taigi nebūtų abejonių, kad vartojimo laidavimo sutarčiai pagal analogiją gali būti taikoma Vartojimo kredito įstatymo 5 straipsnio 1 dalis, nustatanti, kad informacija vartotojui turi būti suteikta per protingą terminą, pakankamą susipažinti su pateikiama informacija, iki vartojimo kredito sutarties sudarymo. Kol kas Lietuvos teismų praktikoje nėra pasisakyta, koks terminas turėtų būti protingas Vartojimo kredito įstatymo 5 straipsnio 1 dalies prasme. Bet kokiu atveju protinga būtų manyti, kad laiduotojui – vartotojui turėtų būti suteikta bent viena diena po informacijos suteikimo apsispręsti, ar sudaryti laidavimo sutartį. Pažymėtina, jog Teisingumo Teismas 2014 m. gruodžio 18 d. sprendime byloje CA Consumer Finance SA prieš Ingrid Bakkaus, Charline Bonato, Florian Bonato, C-449/13[32], išaiškino, kad, esant vartojimo kredito sutarčiai, iš Direktyvos 2008/48 5 straipsnio 1 dalies matyti, jog šios direktyvos 5 straipsnyje numatytos su informavimu susijusios pareigos yra ikisutartinės. Todėl jos negali būti įvykdytos kredito sutarties pasirašymo etape; jas reikia įvykdyti laiku, prieš sutarties pasirašymą pateikiant vartotojui šios direktyvos 5 straipsnio 6 dalyje minimus paaiškinimus. Šis išaiškinimas pripažintinas aktualiu, taigi turėtų būti taikomas ir vartojimo laidavimo sutarčiai.

CK 6.228-6 straipsnio 1 dalis taip pat detalizuoja, kokia informacija iki sutarties sudarymo turi būti suteikta vartotojui. Tačiau šioje dalyje pateiktas informacijos rūšių sąrašas vargiai pritaikomas laidavimo sutartims. Neabejotina, kad laiduotojui turi būti suteikta informacija apie pagrindinės skolos dydį, įskaitant palūkanas, netesybas ir kitus mokėjimus, nes laiduotojo pareigos apimtis yra lygi pagrindinio skolininko pareigos apimčiai (CK 6.81 straipsnis); laiduotojui turi būti suteikta informacija ir apie tai, ar laidavimo sutartis terminuota ar neterminuota, paaiškinta laidavimo esmė bei rizika; vien tik laidavimo sutarties bei sutarties tarp kreditoriaus ir pagrindinio skolininko įteikimas laiduotojui – vartotojui negali būti laikomas tinkamu informacijos suteikimu. Pažymėtina, kad CK 6.228-6 straipsnio 4 dalis nustato, jog pareiga įrodyti, kad informacija pagal šį straipsnį yra suteikta vartotojui, tenka verslininkui. Pažymėtina ir tai, kad Teisingumo Teismas 2016 m. balandžio 21 d. sprendime byloje Ernst Georg Radlinger ir Helena Radlingerová prieš Finway a.s., C-377/14, išaiškino, jog 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių ir panaikinančios Tarybos direktyvą 87/102/EEB 10 straipsnio 2 dalis turi būti aiškinama taip, kad ji įpareigoja nacionalinį teismą, į kurį kreiptasi ginčijant kredito sutartimi, kaip tai suprantama pagal šią direktyvą, grindžiamus skolinius reikalavimus, *ex officio* vertinti, ar laikomasi šioje nuostatoje nustatytos pareigos informuoti, ir dėl šio pažeidimo imtis visų nacionalinėje teisėje numatytų priemonių su sąlyga, kad sankcijos atitinka šios direktyvos 23 straipsnyje nustatytus reikalavimus[33]. Todėl nacionalinis teismas, kvalifikavęs laidavimo sutartį kaip vartojimo sutartį, *ex officio* turėtų aiškintis ir klausimą, ar kreditorius tinkamai įvykdė savo pareigą visapusiškai informuoti laiduotoją – vartotoją.

Antra problema, aktuali kalbant apie informavimo pareigos vykdymą, yra susijusi su laidavimu užtikrintos prievolės vykdymu. CK 6.228-6 straipsnio 1 dalis įpareigoja verslininką atskleisti vartotojui sutarčiai reikšmingą informaciją ikisutartinių santykių metu. Tačiau ar verslininkui išlie-

---

[31] Išsamiau žr.: Colombi Ciacchi, A. (2005). Non-Legislative Harmonisation of Private Law under the European Constitution: The Case of Unfair Suretyships. *European Review of Private Law*, 13 (3), p. 298–299.

[32] CA Consumer Finance SA prieš Ingrid Bakkaus, Charline Bonato, Florian Bonato [ESTT], Nr. C-449/13, [2014-12-18]. ECLI:EU:C:2014:2464.

[33] Ernst Georg Radlinger ir Helena Radlingerová prieš Finway a.s. [ESTT], Nr. C-377/14, [2016-04-21]. ECLI:EU:C:2016:283.

ka pareiga informuoti vartotoją po vartojimo laidavimo sutarties sudarymo? Jeigu išlieka, tai kokia yra šios pareigos apimtis, t. y. kokią informaciją laiduotojui – vartotojui privalo teikti kreditorius? Lietuvoje šis aspektas nei sureguliuotas statutinės teisės normomis, nei vertintas ir atskleistas teismų praktikoje. Čia vėlgi galima pasitelkti lyginamąją teisėtyrą. Pavyzdžiui, Prancūzijoje laiduotojas – vartotojas turi būti bent kartą per metus informuotas apie visus laidavimu užtikrintos pagrindinės prievolės pasikeitimus. Be to, Prancūzijos vartotojų kodekso (pranc. *Code de la consummation*) L314-17 straipsnis nustato, kad laiduotojui – vartotojui kredito įstaiga turi pranešti apie pagrindinio skolininko įsipareigojimų nevykdymą, kai tik įvyksta pirmas rimtas mokėjimo incidentas[34]. Belgijoje kreditorius privalo informuoti laiduotoją – vartotoją, jeigu pagrindinis skolininkas neįvykdo dviejų mokėjimų arba negrąžina penktadalio skolos, taip pat apie pagrindinės prievolės pakeitimus ir mokėjimo lengvatas pagrindiniam skolininkui[35].

Trečiasis probleminis aspektas, susijęs su kreditoriaus informavimo pareigos nevykdymu, yra šios pareigos nevykdymo ar netinkamo vykdymo padariniai. CK 6.228-6 straipsnio 5 dalis nustato, kad verslininkas, neįvykdęs arba netinkamai įvykdęs ikisutartinę pareigą suteikti informaciją vartotojui, turi atlyginti dėl to vartotojo patirtus nuostolius. Kyla klausimas, kokie nuostoliai turi būti tokiu atveju atlyginami laiduotojui – vartotojui ir ar ši taisyklė taikytina taip pat ir tada, kai kreditorius neinformuoja laiduotojo apie laidavimu užtikrintos prievolės vykdymo nesklandumus ar jos pasikeitimus. Čia vėlgi pagal analogiją taikytinas vartojimo kredito santykių reguliavimas – Vartojimo kredito įstatymas ir į jį perkelta Vartojimo kredito direktyva. Teisingumo Teismas 2016 m. lapkričio 9 d. sprendime byloje Home Credit Slovakia a.s. prieš Klára Bíróová, C-42/15, aiškindamas Vartojimo kredito direktyvą, nurodė, kad Direktyvos 2008/48 23 straipsnis turi būti aiškinamas taip: jis nedraudžia valstybei narei savo nacionalinės teisės aktuose numatyti, jog tuo atveju, kai kredito sutartyje nenurodoma visa šios direktyvos 10 straipsnio 2 dalyje išvardyta informacija, kreditas laikomas suteiktu be palūkanų ir kredito mokesčių, jei tai yra informacija, kurios nenurodymas gali atimti iš vartotojo galimybę įvertinti savo įsipareigojimų apimtį.[36] Pagal Vartojimo kredito įstatymo 11 straipsnio 7 dalį, nustatančią teisinius padarinius, kai kreditorius pažeidžia ikisutartinę informavimo pareigą, jeigu vartojimo kredito sutartyje pateikta ne visa pagal šį straipsnį privaloma pateikti informacija arba jeigu vartojimo kredito sutartyje nurodyta informacija yra klaidinanti ir tai turėjo esminę įtaką vartojimo kredito gavėjo sprendimui sudaryti vartojimo kredito sutartį, kurios jis kitomis aplinkybėmis nebūtų sudaręs, vartojimo kredito gavėjas turi teisę atsisakyti vartojimo kredito sutarties, pranešdamas vartojimo kredito davėjui apie vartojimo kredito sutarties atsisakymą raštu patvariojoje laikmenoje prieš 30 kalendorinių dienų. Šiuo atveju vartojimo kredito gavėjas turi vartojimo kreditą grąžinti mokėdamas vartojimo kredito sutartyje nustatyto dydžio įmokas, tačiau jis neprivalo mokėti vartojimo kredito sutartyje nustatytų palūkanų ir kitų išlaidų. Taigi CK 6.228-6 straipsnio 5 dalies prasme palūkanas, kurias nustato laidavimu užtikrinta pagrindinė prievolė, būtų galima taip pat laikyti laiduotojo – vartotojo nuostoliais ir taikyti įskaitymą.

---

[34] Prancūzijos Respublikos vartotojų kodeksas [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006069565/LEGISCTA000032228057/2025-04-01/.

[35] De la Mata Muñoz, A. (2010). Typical Personal Security Rights in the EU. *Comparative Law and Economics in Italy, Spain and other EU Countries in the Light of EU Law, Basel II and the Financial Crisis*, p. 94.

[36] Home Credit Slovakia a.s. prieš Klára Bíróová [ESTT], Nr. C-42/15, [2016-11-09]. ECLI:EU:C:2016:84.

Svarbi ir kitų valstybių patirtis šiuo atžvilgiu. Štai Austrijos vartotojų apsaugos kodekso (vok. *Konsumentenschutzgesetz* (KSchG)) 25c straipsnis reikalauja, kad kreditorius informuotų laiduotoją – vartotoją ir apie pagrindinio skolininko finansinę padėtį, dėl kurios šis negalėtų visiškai ar iš dalies įvykdyti savo prievolės, nebent kreditorius žino, jog laiduotojui apie pagrindinio skolininko finansinę padėtį yra žinoma. Jeigu kreditorius šios pareigos neįvykdo, laiduotojas turi įvykdyti pagrindinę prievolę tik tuo atveju, jeigu jis būtų laidavęs net ir žinodamas pagrindinio skolininko finansines problemas[37]. Lietuvoje laiduotojai – vartotojai tokiais atvejais galėtų gintis CK 6.253 straipsnio 5 dalies pagrindu reikalaudami atleisti nuo prievolės vykdymo dėl to, kad kreditorius prisiėmė riziką. Tuo tarpu Belgijos civilinio kodekso 2043-6 straipsnis nustato, kad laidavimo sutartis yra negaliojanti, jeigu pagrindinės prievolės dydis yra akivaizdžiai neproporcingas laiduotojo finansiniam pajėgumui.

Ketvirtasis probleminis klausimas, laidavimo sutartį kvalifikavus kaip vartojimo sutartį, yra susijęs su vartotojo teise atsisakyti sutarties. Vartotojo teisę atsisakyti sudarytos sutarties nustato tiek Vartojimo kredito įstatymas, tiek ir kitos teisės normos, pavyzdžiui, CK 6.228-10, 6.228-12 straipsniai. Jeigu laidavimo sutartis yra kartu ir vartojimo sutartis, tai pagal analogiją būtų galima taikyti bent jau Vartojimo kredito įstatymo 11 straipsnio 7 dalį. Pavyzdžiui, Vokietijos teismų praktikoje yra atvejų, kai teisės normos, reglamentuojančios vartojimo kredito sutartis, pagal analogiją buvo taikomos vartojimo laidavimo sutartims[38].

Penktoji problema yra susijusi su laiduotojo – vartotojo turtinės padėties neįvertinimu prieš sudarant laidavimo sutartį ir tokio neįvertinimo teisiniais padariniais. Ši problema yra itin aktuali, nes Lietuvos teismai pripažįsta, jog kreditorius neturi pareigos prieš sudarant laidavimo sutartį įvertinti laiduotojo turtinės padėties. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas nurodė, kad <...> kredito davėjams nustatytos pareigos tik kredito gavėjų atžvilgiu, t. y. kredito davėjai privalo atlikti tik kredito gavėjų, o ne už juos laiduojančių asmenų kreditingumo vertinimą[39]. Šiuo atveju apygardos teismas vadovavosi kasacine praktika.

LAT 2014 m. gegužės 30 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-301/2014 išaiškino 2002 m. Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymo (toliau – ir FĮĮ)[40] 2, 31 straipsnius, neįžvelgdamas finansų įstaigų pareigos iš anksto tikrinti potencialių laiduotojų mokumą. Aptariamoji byla, kurioje buvo nustatyta, kad juridinis asmuo su lizingo bendrove sudarė lizingo sutartį, o iš šios sutarties atsiradusių prievolių tinkamą vykdymą laidavo keturi fiziniai asmenys, verta analizės nuo pirmosios instancijos teismo sprendimo atskleidžiant visų instancijų teismų argumentus. Taigi pirmosios instancijos teismas nurodė, kad laiduotojai pagal Finansų įstaigų įstatymo 2 straipsnio 39 dalį yra ieškovo klientai, nes, būdami laiduotojai, yra susiję su pagrindiniu skolininku ir visi kartu sukelia vieną riziką ieškovui. Dėl to lizingo bendrovė, užsiimanti profesine veika, kuriai taikomi aukšti apdairumo ir rūpestingumo standartai, prieš sukurdama santykius, turėjo įsitikinti, kad kliento (laiduotojų) finansinė bei ekonominė būklė bei jos prognozės leidžia tikėtis, jog klientas sugebės įvykdyti įsipareigojimus

---

[37] Faber, W. (2010). National Report of Austria. Iš: Colombi Ciacchi, A., Weatherill, S. (eds.). *Regulating Unfair Banking Practices in Europe: The Case of Personal Suretyships*. p. 559.

[38] Rott, P. National Report of Germany (2010). Iš: Colombi Ciacchi, A., Weatherill, S. (eds.) *Regulating Unfair Banking Practices in Europe: The Case of Personal Suretyships*. p. 267–268.

[39] Vilniaus apygardos teismo 2023 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-2328-794/2023.

[40] Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 91-3891.

(Finansų įstaigų 31 str. 3 d. 2 p.). Laidavimo sutartys su laiduotojais sudarytos kaip su konkrečiais asmenimis, kurių reikalavo pati lizingo bendrovė (CK 6.77 str. 4 d.). Teismas pabrėžė, kad pagal Finansų įstaigų įstatymo 31 straipsnį ir CK 6.77 straipsnio 4 dalį laiduotojų turtinė padėtis yra svarbi iki laidavimo sutarties sudarymo. Laiduotojai prieš laidavimo sutarčių sudarymą jau buvo sudarę paskolos sutartis su kredito unija ir laidavimo sutartis prievolių pagal paskolos sutartis įvykdymui užtikrinti, vienas laiduotojas buvo įkeitęs gyvenamąją patalpą. Lizingo bendrovė šiomis aplinkybėmis nesidomėjo, neįsitikino ir net nevertino, kokia yra laiduotojų turtinė padėtis ir reali galimybė, atsiradus pagrindui, atsakyti pagal laidavimo sutartis. Todėl lizingo bendrovė, nesilaikydama Finansų įstaigų įstatymo 31 straipsnio reikalavimų įvertinti laiduotojų turtinę padėtį, prisidėjo prie nuostolių padidėjimo, todėl jos veiksmai vadovaujantis CK 6.253 straipsnio 5 dalimi ir 6.259 straipsniu sudaro pagrindą mažinti laiduotojų civilinę atsakomybę ir konstatuoti, kad dalis rizikos tenka ieškovui. Kadangi laiduotojai laidavo užtikrindami 1 754 876,09 Lt prievolės įvykdymą, o lizingo bendrovės patirtas nuostolis (111 875,17 Lt), palyginti su laiduota suma, yra nedidelis, teismas sprendė, kad dėl šio patirto nuostolio yra pačios lizingo bendrovės ieškovo kaltės, o laiduotojai yra visiškai atleistini nuo civilinės atsakomybės. Apeliacinės instancijos teismas šį pirmosios instancijos teismo sprendimą panaikino ir visą sumą priteisė iš laiduotojų, nurodydamas, kad laiduotojai nėra lizingo bendrovės klientai ir todėl Finansų įstaigų įstatymo 31 straipsnis netaikomas. LAT paliko galioti apeliacinės instancijos teismo sprendimą, nurodydamas, kad <...> Finansų įstaigos kliento sąvoka atskleista FĮĮ 2 straipsnio 8 dalyje – tai asmuo, kuriam finansų įstaiga teikia finansines paslaugas. Dėl to apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nurodė, kad asmenys, laiduojantys už finansų įstaigos klientą, nėra finansinių paslaugų gavėjai, taigi nėra finansų įstaigos klientai, todėl jiems netaikytinos FĮĮ 31 straipsnio nuostatos. <...> laiduotojas įsipareigoja ne turėti tam tikrą turtą prievolės įvykdymui, bet įvykdyti prievolę iš savo nuožiūra pasirinkto turto. Laiduotojui neįvykdžius laidavimo sutartimi prisiimtos prievolės, teismo sprendimo pagrindu išieškojimas gali būti nukreiptas į bet kokį laiduotojo turtą, išskyrus turtą, iš kurio išieškojimą riboja įstatymas. Laiduotojui neįkeičiant jokio savo turto prievolės įvykdymui užtikrinti, be to, turint teisę bet kokį savo turtą bet kada be apribojimų perleisti, netenka prasmės laiduotojo turtinės padėties nustatinėjimas prieš sudarant laidavimo sutartį[41].

Ar galima sutikti su tokiu LAT aiškinimu? Matyt, kad ne, ir ne dėl vienos priežasties. Per siaura teisę aiškinti vien tik lingvistiškai, neįvertinant mažų mažiausiai teisės akto tikslo, jo atitinkamų normų paskirties, sisteminių ryšių. Tuo tarpu FĮĮ sisteminė analizė patvirtina, kad šis įstatymas reguliuoja ne tik finansų įstaigos ir asmens, kuriam teikiama viena kuri šio įstatymo 3 straipsnyje nurodyta finansinė paslauga, bet ir finansų įstaigų ir trečiųjų asmenų santykius:

FĮĮ 31 straipsnio 1 dalies 2 punktas (finansų įstaiga privalo turėti rašytines vidaus taisykles, kurios užtikrintų, kad finansų įstaiga galėtų laiku pastebėti iš sudaromų sandorių kylančią galimą riziką, tinkamai ją įvertinti bei sumažinti, nuolat ją stebėti bei valdyti) taikomas visiems sandoriams, kuriuos sudaro finansų įstaiga – tiek su asmenimis, kuriems teikiamos finansinės paslaugos, tiek ir su trečiaisiais asmenis. Taigi ši teisės norma taikoma tiek lizingo sutarčiai, tiek kitoms sutar-

[41] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-301/2014.

tims, tarp jų – laidavimo sutarčiai, kai už lizingo gavėją laiduoja trečiasis asmuo. Vadinasi, lizingo bendrovė privalo tikrinti ir laiduotojo finansinę padėtį;

FĮĮ 31 straipsnio 2 dalis (finansų įstaigos sandoriai, turintys galimos rizikos požymių, turi būti sudaryti raštiškai) apima visus sandorius, kurie gali kelti riziką, o ne tik sandorius dėl finansinių paslaugų teikimo. Ar gali būti abejojama, kad laidavimo sutartis yra sandoris, keliantis riziką finansų įstaigai, jeigu laiduotojas nemokus?

Negalima būtų sutikti ir su LAT argumentu, kad FĮĮ 31 straipsnio 3 dalies 1 punktas (finansų įstaiga, prieš priimdama sprendimą <...> skolinti, <...> privalo įsitikinti, kad įkeičiamas arba kitas turtas, iš kurio ateityje gali būti tenkinamas finansų įstaigos reikalavimas, tikrai yra ir iš jo gali būti tenkinamas įgytas finansų įstaigos reikalavimas) esant laidavimui yra sietinas tik su pagrindiniu skolininku. Pagal LAT, laiduotojui ši norma nėra taikoma. Tačiau toks aiškinimas nedera su laidavimo esme ir stokoja ekonominės logikos, nes ne tik kad nepanaikina, bet dargi didina riziką – laiduotojas galėtų būti nemokus ar neturėti pakankamai turto. Tuo tarpu laidavimo esmė – kreditorius įgyja ne vieną, o du (ar daugiau) skolininkus – pagrindinį ir laiduotoją. Vadinasi, turi būti atliekamas abiejų skolininkų mokumo išankstinis patikrinimas. Aiškinimas, kad pakanka patikrinti pagrindinio skolininko mokumą, prieštarauja FĮĮ tikslams ir paskirčiai. Tad aiškintina, kad aptariama teisės norma įpareigoja finansų įstaigą iki laidavimo sutarties sudarymo išsiaiškinti laiduotojo turtinę padėtį ir įvertinti, ar ji pakankama finansų įstaigos reikalavimui patenkinti, jeigu pagrindinis skolininkas laidavimu užtikrintos prievolės neįvykdytų. (Beje, kaip jau minėta, į tai orientuoja ir Lietuvos bankas.)

LAT argumentas, kad laiduotojas neįkeičia jokio savo turto ir jį bet kada gali perleisti ir dėl to netenka prasmės laiduotojo turtinės padėties nustatinėjimas prieš sudarant laidavimo sutartį, ne tik kad prieštarauja jau minėtai ekonominei logikai, bet ir nedera su sisteminiu aptariamo teisės akto normų aiškinimu: kodėl svarbu tikrinti kliento turtinę padėtį įkeitimo ir nesvarbu – laidavimo atveju? Juk prievolės dalykas negali būti tai, kas neįvykdoma (CK 6.3 straipsnio 4 dalis). Būtų ir daugiau argumentų prieštaraujant LAT išaiškinimui dėl laiduotojų kreditingumo vertinimo.

Tiesa, kaip jau buvo ir pirmiau nurodyta, žemesniųjų teismų praktikoje yra pavienių atvejų, kai pripažįstama, jog kreditorius privalėjo tikrinti ir laiduotojo finansinį pajėgumą. Pavyzdžiui, šiame straipsnyje analizuojant LAT 2014 m. gegužės 30 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-301/2014, plačiau komentuotoji pirmosios instancijos teismo pozicija; taip pat kita byla, kurioje teismas nurodė, kad <...> dalis rizikos tenka ir pačiai kredito įstaigai, kuri suteikdama kreditą juridiniam asmeniui, turėjo pareigą patikrinti ne tik jo, bet ir laiduotojų, tame tarpe pareiškėjo, mokumą[42].

Tuo tarpu ES valstybėse laiduotojo – vartotojo kreditingumo įvertinimas pripažįstamas aiškia kreditoriaus pareiga, o šios pareigos neįvykdymas ar netinkamas įvykdymas lemia esmingus teisinius padarinius. Pavyzdžiui, Prancūzijos vartotojų kodekso L314-18 straipsnis nustato, kad kredito įstaiga negali remtis laidavimo sutartimi, sudaryta vartotojo, kurio įsipareigojimas jos sudarymo metu buvo akivaizdžiai neproporcingas jo turtui ir pajamoms. Austrijos vartotojų apsaugos kodekso (vok. *Konsumentenschutzgesetz* (KSchG)) 25d straipsnis suteikia teismui teisę sumažinti laiduotojo – vartotojo pareigos apimtį arba apskritai laidavimo sutartį pripažinti negaliojančia, jeigu tarp laiduotojo – var-

[42] Vilniaus apygardos teismo 2016 m. liepos 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1467-794/2016.

totojo mokumo ir užtikrintos pagrindinės prievolės dydžio laidavimo atsiradimo metu buvo nepagrįstai didelė disproporcija. Teismas, prieš taikydamas tokius gynimo būdus, turi atsižvelgti į paties laiduotojo – vartotojo kaltę dėl tokios disproporcijos, laiduotojo – vartotojo nepatyrimą, priklausymą nuo pagrindinio skolininko, kreditoriaus interesą gauti prievolės įvykdymą iš laiduotojo – vartotojo ar naudą, gautiną iš pagrindinės prievolės įvykdymo[43]. Vokietijos teismai vartojimo laidavimo sutartį gali pripažinti negaliojančia kaip prieštaraujančią gerai moralei, jeigu nustatoma, kad egzistuoja akivaizdi disproporcija tarp pagrindinės skolos dydžio ir laiduotojo turtinės padėties, laidavimo sutartis sudaryta esant laiduotojo valios poveikiui dėl jo ypatingų santykių su pagrindiniu skolininku (sutuoktiniai, tėvai ir vaikai; darbdavys ir darbuotojas, advokatas ir klientas ir t. t.), o kreditorius žinojo arba turėjo žinoti apie šias dvi aplinkybes[44]. Štai Belgijos civilinio kodekso 20436 straipsnio 2 dalis nustato, kad laidavimo sutartis yra negaliojanti, jeigu pagrindinės prievolės dydis laidavimo sutarties sudarymo metu buvo akivaizdžiai neproporcingas laiduotojo finansiniam pajėgumui[45].

Šiuo atžvilgiu aktualus būtų ir jau ne kartą šiame straipsnyje minėto Vartojimo kredito įstatymo 8 straipsnis, nustatantis kreditoriaus pareigą patikrinti vartotojo kreditingumą[46], ypač – šio straipsnio 7 dalis, nustatanti teisinius šios pareigos neįvykdymo padarinius: palūkanos, netesybos ir mokesčiai pavėluoto įmokų mokėjimo atvejais vartojimo kredito gavėjui netaikomi, jeigu vartojimo kredito davėjas ne dėl vartojimo kredito gavėjo kaltės netinkamai įvertino vartojimo kredito gavėjo kreditingumą. Nėra jokių teisinių kliūčių pagal analogiją taikyti Vartojimo kredito įstatymo 8 straipsnį ir vartojimo laidavimo sutartims.

Šešta problema yra susijusi su vartojimo laidavimo sutarties galiojimo trukme bei vartotojo teise nutraukti sutartį ir yra aktuali dėl dviejų priežasčių. Viena vertus, vartojimo laidavimu užtikrinamų pagrindinių prievolių trukmė gali būti pakankamai ilga. Pavyzdžiui, Lietuvos banko duomenimis, 2023 m. vartojimo kredito paskolų vidutinė trukmė buvo 4,5 m., o verslo paskolų, priklausomai nuo paskolos dydžio, – nuo 20 iki 48 mėn.[47]. Taigi vartotojas – laiduotojas gali būti saistomas laidavimo sutarties pakankamai ilgą laiką. Kita vertus, nors Lietuvos CK įtvirtina tiek terminuotą, tiek ir neterminuotą laidavimą, tačiau bene labiausiai praktikoje paplitęs laidavimo atvejis yra situacija, kai laidavimo sutartis nustato, kad laidavimas galioja iki visiško pagrindinės prievolės įvykdymo[48]. Tai reiškia, kad laidavimo sutarties pasibaigimas siejamas su naikinamąja sąlyga (CK 6.30 straipsnis) – pagrindinės prievolės įvykdymu. Taigi iki pagrindinės prievolės įvykdymo gali praeiti daug laiko, per kurį pagrindinės prie-

---

[43] Austrijos Respublikos vartotojų apsaugos kodeksas [interaktyvus]. Prieiga internete https://ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002462.

[44] Išsamiau žr.: Colombi Ciacchi, A., Mak, Ch., Mansoor, Z. (2020). *Immoral Contracts in Europe*. p. 647–714.

[45] Belgijos karalystės civilinis kodeksas [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/article.pl?language=fr&sum_date=&pd_search=1807-09-03&numac_search=1804032155&page=2&lg_txt=F&caller=list&1804032155=2&trier=promulgation&view_numac=1804032130fr&dt=CODE+CIVIL&fr=f&choix1=ET#LNK0009.

[46] OPR-Finance s. r. o. prieš GK [ESTT], Nr. C-679/18, [2020-03-05]. ECLI:EU:C:2020:167. Šiame sprendime, aiškinant vartojimo direktyvą, nurodyta, kad 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių ir panaikinančios Tarybos direktyvą 87/102/EEB 8 ir 23 straipsniai turi būti aiškinami taip, jog pagal juos reikalaujama, kad nacionalinis teismas *ex officio* patikrintų, ar kreditorius pažeidė šios direktyvos 8 straipsnyje numatytą ikisutartinę pareigą įvertinti vartotojo kreditingumą, ir taikytų šios pareigos pažeidimo pasekmes, kylančias iš nacionalinės teisės, su sąlyga, kad sankcijos atitinka to 23 straipsnio reikalavimus. Direktyvos 2008/48 8 ir 23 straipsniai taip pat turi būti aiškinami taip, kad pagal juos draudžiama nacionalinė tvarka, kuria remiantis sankcija už pažeistą kreditoriaus ikisutartinę pareigą įvertinti kredito gavėjo kreditingumą – kredito sutarties negaliojimas kartu su vartotojo pareiga grąžinti kreditoriui pagrindinę sumą per savo galimybes atitinkantį laikotarpį – taikoma tik su viena sąlyga, kad šis vartotojas pasiremia šiuo negaliojimu ir padaro tai per trejų metų senaties terminą.

[47] Vartojimo kredito portfelis augo penktadaliu (2023-10-05) [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.lb.lt/lt/naujienos/vartojimo-kredito-portfelis-augo-penktadaliu.

[48] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-381/2014.

volės dydis gali žymiai išaugti. Tarkime, paskola pagrindiniam skolininkui buvo suteikta vienerių metų laikotarpiui, tačiau pagrindinio skolininko prašymu paskolos grąžinimas buvo kelis kartus pratęstas, o per pratęsimo laikotarpį buvo priskaičiuota didelė palūkanų suma. Tokiu atveju laiduotojo pareigos apimtis taip pat atitinkamai gerokai padidėja. Pavyzdžiui, minėtoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinėje byloje Nr. e3K-3-52-781/2024 laidavimo sutartis buvo sudaryta 2011 m. Kadangi pagrindinio skolininko ir laiduotojų prašymu pagrindinės prievolės įvykdymo terminas vis būdavo pratęsiamas, ieškinys laiduotojams buvo pareikštas tik 2021 m. Per dešimtmetį buvo priskaičiuota virš 400 tūkstančių eurų palūkanų, ir laiduotojų prievolės apimtis žymiai padidėjo. Siekiant išvengti tokių situacijų, kai kurių valstybių, pavyzdžiui, Suomijos, teisė nustato galimybę laiduotojui – vartotojui vienašališkai nutraukti laidavimo sutartį, prieš tai per protingą terminą įspėjus kreditorių. Tokiu atveju laiduotojas – vartotojas atsako tik už tas sumas, kurios buvo susikaupusios pranešimo apie sutarties nutraukimą dieną. Suomijos teisė taip pat nustato, kad vartojimo laidavimas negali būti neribotos trukmės, todėl vartojimo laidavimo sutartyje visada turi būti nurodytas laiduotojo prievolės galiojimo terminas[49].

4. „Emocinė“ skola (emocijų pagrindu perkeltos skolos problema)

Žmogus – mąstanti būtybė, vienokius ar kitokius sprendimus jis turėtų priimti prieš tai racionaliai įvertinęs visus „už“ ir „prieš“ veiksnius. Į tai orientuoja ir teisė, įvedusi vadinamąjį protingo, apdairaus, rūpestingo žmogaus (lot. *bonus pater familias*) elgesio standartą, kuris siejamas su racionalaus vertinimo pareiga, kritiniu mąstymu praktiškoms gyvenimo problemoms spręsti. Tačiau žmogui būdingas ne tik racionalumas, bet ir emocijos. Moksliniai tyrimai patvirtina, kad emocijomis grįsti, spontaniški, stokojantys logikos ir racionalumo sprendimai priimami įvairiose gyvenimo srityse, įskaitant skolinimąsi[50]. Jeigu žmogaus sprendimą sudaryti kokį nors sandorį lemia vien jo emocijos ir nėra jokio išorinio poveikio, tai ištikus nesėkmei jis gali kaltinti tik save. Tačiau žmogaus elgesys gali būti kitų asmenų, ypač tų, su kuriais jis yra susijęs emociniais ryšiais, poveikio rezultatas. Yra nemažai santykių, kuriems būdinga jų subjektų tarpusavio emocinė priklausomybė vienas nuo kito, taigi ir emocinis pažeidžiamumas. Tai – sutuoktinių, partnerių, darbuotojo ir darbdavio, gydytojo ir paciento, advokato ir kliento, tėvų ir vaikų bei kiti santykiai, kai vienas žmogus emociškai, o neretai ir finansiškai priklausomas nuo kito žmogaus, pastarasis, manipuliuodamas emocijomis, gali daryti didesnį ar mažesnį poveikį bet kokiems pirmojo sprendimams, taip pat tvarkant ir finansinius, įskaitant laidavimą, reikalus.

Tokiais atvejais kyla klausimas, ar tikrai laidavimas atsirado laiduotojo – fizinio asmens laisva valia. Ilgą laiką šis klausimas teisės doktrinoje ir teismų praktikoje nebuvo keliamas. Tik XX amžiaus pabaigoje pradėtas diskutuoti iškėlus vadinamosios seksualiniu pagrindu perkeltos skolos problemą[51]. Diskusijas pirmiausiai paskatino feminizmo idėjos, pabrėžusios vyro ir moters turtinės nelygy-

---

[49] Mikkola, T. (2010). National Report of Finland. Iš: Colombi Ciacchi, A., Weatherill, S. (eds.) *Regulating Unfair Banking Practices in Europe: The Case of Personal Suretyships*. p. 217–218.

[50] Išsamiau žr.: Rendall, S., Brooks, Ch., Hillenbrand, C. (2021). The Impacts of Emotions and Personality on Borrowers' Abilities to manage their Debts. *International Review of Financial Analysis*, 74, p. 1–18.

[51] Žr., pvz.: Howell, N. (1995). Sexually Transmitted Debt. A Feminist Analysis of Laws Regulating Guarantors and Co-Borrowers. *Australian Feminist Law Journal*, 4, p. 93–112; Baron, P. (1995). The Free Exercise of Her Will: Women and Emotionally Transmitted Debt. *Law in Context: A Socio-Legal Journal*, 13 (1), p. 23–56; Kaye, M. (1997). Equity's Treatment of Sexually transmitted Debt. Feminist Legal Studies, 5(1), p. 35–56; Gretton, G. (1999). Sexually Transmitted Debt. *Journal of South African Law*, 3, p. 419–433; Ogilvie, M. H. (1996). No special tenderness for sexually contracted debt-undue influence and the lending banker. *Canadian Business Law Journal*, 27(3), p. 365–402; Fehlberg, B. (1997). Money and Marriage: sexually transmitted Debt in England. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 11(3), p. 320–343.

bės, moters turtinės ir emocinės priklausomybės nuo sutuoktinio ir jos turtinio bei emocinio pažeidžiamumo, požiūrio į lyčių vaidmenį visuomenėje stereotipus, moterų nepatyrimo verslo srityje, smurto artimoje aplinkoje bei kitas problemas. Seksualiniu pagrindu perkeltos skolos klausimai tapo dar aktualesni Vakarų šalyse paplitus partnerystei[52], vis dėlto šio instituto ištakos – bendrosios teisės valstybėse (Jungtinėje Karalystėje[53], Australijoje, Kanadoje, Naujoje Zelandijoje), nes jose sutuoktinių tarpusavio turtiniai santykiai grindžiami turto atskirumo principu[54]: vieno sutuoktinio sudarytas sandoris sukuria asmenines prievoles tik sandorį sudariusiam sutuoktiniui, t. y. bendros sutuoktinių prievolės neatsiranda, o antrojo sutuoktinio pareiga atsakyti už pirmojo sutuoktinio asmenines prievoles atsiranda tik antrajam sutuoktiniui laidavus. Įvairiose Vakarų šalyse įvairiais laikotarpiais atlikti tyrimai parodė, kad nemažai laidavimo atvejų, kai laiduoja sutuoktinis, partneris ar giminaitis, gali būti vienaip ar kitaip susiję su nederamu poveikiu jam. Štai pagal vieną iš tyrimų, fiziniai asmenys už artimą skolininką sutiko laiduoti, nes juo pasitikėjo, patyrė spaudimą – nuo emocinio (grasinimų) iki fizinio (prievartos) ar bendresnio pobūdžio (kultūrinio, šeimos nusiteikimo, siekio išvengti šeimos santykių nestabilumo) – remti pagrindinį skolininką – paskolos gavėją; dar kiti nurodė, kad nesuprato laidavimo sandorio esmės (pvz., dėl garbaus amžiaus, anglų kalbos nemokėjimo) ar kad jiems nebuvo atskleista visa su laidavimu susijusi informacija, ar manė, kad neturi kito pasirinkimo, ypač kai buvo ekonomiškai priklausomi nuo pagrindinio skolininko[55].

Vėliau sąvoka „seksualiniu pagrindu perkelta skola“ buvo pakeista sąvoka „emociniu pagrindu perkelta skola“, taip išplečiant pirmosios subjektiškumą: juk laiduojama ne tik už savo sutuoktinio ar parnerio asmeninių prievolių įvykdymą, bet ir giminaičių, draugų, bendradarbių prievolių įvykdymą; yra ir daugiau atvejų, kai dėl pagrindinį skolininką ir laiduotoją – fizinį asmenį siejančio tam tikro ryšio pagrindinis skolininkas gali laiduotoją įkalbėti arba priversti už save laiduoti, pavyzdžiui, darbdavys gali įkalbėti arba priversti laiduoti darbuotoją už darbdavio prievoles, tėvai savo suaugusius vaikus – už tėvų prievoles ir atvirkščiai, gydytojas pacientą – už gydytojo prievoles, advokatas klientą – už advokato prievoles, atstovaujamasis atstovą – už atstovaujamojo prievoles ir kt. Taigi emociniu pagrindu perkeltos skolos esminis veiksnys, dėl kurio asmuo prisiima pareigą įvykdyti kito asmens prievolę, yra to asmens emocinis ryšys su pagrindiniu skolininku[56].

Į teisės doktrinos iškeltas problemas negalėjo nereaguoti ir Vakarų šalių teismų praktika, juo labiau kai to vis labiau ėmė reikalauti tikrovė: dėl patiriamų finansinių sunkumų vis daugiau moterų ėmė kreiptis į teismus, ginčydamos savo sudarytas laidavimo sutartis; antra, vis labiau įsigalint bendrajai tendencijai kuo labiau plėsti vartotojų interesų apsaugą, teismai pradėjo daugiau dėmesio kreipti į kreditorių elgesį sudarant laidavimo sutartis tais atvejais, kai už pagrindinį skolininką laiduodavo su juo emociniais, darbiniais ar kitokiais ryšiais susijęs fizinis asmuo, kurio apsisprendimui laiduoti pagrindinis skolininkas, piktnaudžiaudamas šiais ryšiais, galėjo daryti neigiamą poveikį; trečia, buvo pripažinta, kad tradicinis požiūris į

---

[52] Griffiths, R., Cain, R. (2022). Universal Credit, Deductions and 'Sexually transmitted' Debt. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 44(4), p. 443–444.

[53] Jungtinėje Karalystėje šių klausimų analizei buvo paskirta atskira knyga: Fehlberg, B. (1997). *Sexually Transmitted Debt: Surety Experience and English Law*.

[54] Išsamiau žr.: Boele-Woelki, K., et al (eds) (2013). *Principles of European Family Law Regarding Property Relations Between Spouses*.

[55] Millbank, J., Lovric, J. (2013). Relationship Debt and Guarantees: Best Practice v Real Practice. *Journal of Banking and Finance Law and Practice*, 15, p. 89–115.

[56] Baron, P. (1995). The Free Exercise of Her Will: Women and Emotionally Transmitted Debt. *Law in Context: A Socio-Legal Journal*, 13(1), p. 23.

sutarčių sudarymą, pagal kurį dėl sutarties sudarymo derasi lygiaverčiai derybininkai, neatitinka realybės (kreditoriaus – banko ir moters, prižiūrinčios namus ir vaikus, kuri laiduoja už sutuoktinio įmonės prievolių įvykdymą, derybinė galia ir patirtis iš esmės skiriasi)[57]. Todėl buvo pripažinta, jog kreditorius turi papildomų pareigų tais atvejais, kai žino, kad už pagrindinį skolininką laiduoja fizinis asmuo, kuriam pagrindinis skolininkas gali daryti netinkamą poveikį. Vakarų valstybių teismai įvairiai argumentavo būtinybę ginti laiduotojus – fizinius asmenis tais atvejais, kai pagrindinis skolininkas laiduotojui gali daryti netinkamą poveikį. Pavyzdžiui, bendrosios teisės valstybių teismai tokiais atvejais taikė netinkamo poveikio arba klaidinančios informacijos doktrinas (angl. *undue influence ir misrepresentation*). Reikšmingiausi Anglijos teismų precedentai šioje srityje yra Lordų Rūmų 1993 m. spalio 21 d. sprendimas byloje Barclays Bank prieš O'Brien[58] ir 2001 m. spalio 11 d. sprendimas byloje Royal Bank of Scotland prieš Etridge[59]. Šiose bylose žmonos ginčijo savo sudarytas laidavimo ir hipotekos sutartis (sudarytas užtikrinant sutuoktinio prievolių įvykdymą). O'Brien byloje Lordų Rūmai pripažino egzistuojant nuginčijamą prezumpciją, kad, esant tarp laiduotojo ir pagrindinio skolininko artimam santykiui, laiduotojas sutinka laiduoti tik dėl pagrindinio skolininko jam daromo netinkamo poveikio. Esant tokiai prezumpcijai, bankas, žinodamas apie artimą laiduotojo ir pagrindinio skolininko ryšį, t. y. kad jie yra sutuoktiniai, turi pareigą atlikti tyrimą. Tai reiškia, kad bankas turi imtis tam tikrų procedūrinių veiksmų, kad įsitikintų, jog laiduotojas priėmė savarankišką sprendimą laisva valia, o ne veikiamas kito sutuoktinio.

Etridge byloje Lordų Rūmai nustatė dar griežtesnes bankų veiklos taisykles. Pagal jas, kai už pagrindinio skolininko prievoles laiduoja artimas pastarojo giminaitis ar sutuoktinis, nepakanka, kad bankas laiduotojui išaiškintų laidavimo esmę ir rizikas. Tais atvejais, kai sužinoma, jog laiduotojui jo sutuoktinis – pagrindinis skolininkas gali daryti neigiamą poveikį, bankas negali apsiriboti vien tik pokalbiu su būsimu laiduotoju ir turi imtis papildomų veiksmų – nukreipti šį dėl nepriklausomos teisinės konsultacijos į advokatą (būsimasis laiduotojas turi pateikti bankui advokato rašytinę konsultaciją). Lordų Rūmai taip pat nustatė konkretų tokios konsultacijos, nedalyvaujant pagrindiniam skolininkui, standartą: advokatas turėtų informuoti būsimą laiduotoją apie laidavimo ir pagrindinio sandorio esmę, galimus šių sandorių padarinius, įskaitant galimą bankrotą. Be to, advokatas turėtų su būsimu laiduotoju aptarti pastarojo prievolės apimtį, taip pat tai, kad bankas gali pakeisti pagrindinio sandorio sąlygas arba padidinti kredito sumą nesikreipdamas į laiduotoją. Advokatas turėtų aptarti ir ketinančio laiduoti asmens finansinę padėtį bei įsitikinti, kad sprendimą priima jis pats, gerai suvokdamas, ką daraš, o ne veikiamas pagrindinio skolininko. Taigi šis precedentas nustatė ne tik kreditorių, bet ir advokatų pareigas, kurių nevykdant laiduotojas galėtų nuginčyti laidavimo sutartį. Beje, šių precedentų kritikų nuomone, tokia teismų praktika vis tiek nepakankamai gina žmonų interesus[60].

Tuo tarpu kontinentinės Europos valstybių teismai panašiose bylose taikė bendrąsias teisės normas, reglamentuojančias sandorių negaliojimą. Vokietijos, Austrijos teismai panašiose bylose

---

[57] Apie XX a. paskutiniame dešimtmetyje pasikeitusią bendrosios valstybės teismų praktiką šioje srityje žr.: Bailey, M. (1999). Sexually transmitted debt: criticisms and prospects for reforms. *Auckland University Law Review*, 8(4), p. 1001–1032.

[58] Anglijos Lordų Rūmų 1993 m. spalio 21 d. sprendimas byloje Barclays Bank prieš O'Brien [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1993/6.html.

[59] Anglijos Lordų Rūmų 2001 m. spalio 11 d. sprendimas byloje Royal Bank of Scotland prieš Etridge [interaktyvus]. Prieiga internete https://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/2001/44.html.

[60] Gan, O. (2022). Spousal Agreements and Patriarchal Bargains: A Wife's Guarantee of Her Husband's Business Debts. *European Review of Contract Law*, 18(2), p. 175–199.

laidavimo sutartis, sudarytas pagrindinio skolininko artimų giminaičių, ypač jeigu būdavo nustatoma didelė disproporcija tarp laiduotojo turtinės padėties ir užtikrintos prievolės dydžio, pripažindavo negaliojančiomis dėl prieštaravimo gerai moralei. Vokietijoje pradžią tokiai teismų praktikai davė Vokietijos Konstitucinio Teismo 1993 m. spalio 19 d. sprendimas byloje, kurioje buvo nustatyta, kad 21 metų mergina laidavo už savo tėvo įmonės prievolių įvykdymą, nors neturėjo pakankamai turto. Teismas nurodė, kad laiduotoja, neturėdama pakankamai turto, prisiėmė neproporcingai didelę riziką, atsisakydama visų Vokietijos teisėje nustatytų vartotojo apsaugos priemonių. Esant tokiai situacijai buvo iš anksto aišku, kad laiduotoja per visą savo gyvenimą negalės grąžinti tėvo įmonės skolos. Be to, byloje buvo nustatyta, kad banko darbuotojas laiduotojai paaiškino, jog laidavimo sutarties pasirašymas yra tiesiog formalumas (vok. *nur für die Akten*). Tokiomis aplinkybėmis teismas pripažino, kad laidavimo sutartis prieštarauja Vokietijos civilinio kodekso 242 straipsnyje įtvirtintam geros moralės principui[61]. Ši Vokietijos Konstitucinio Teismo byla tapo teisiniu pagrindu Vokietijos bendrosios kompetencijos teismams toliau plėtoti praktiką ginant vartotojų teises. Vokietijos teismai, remdamiesi Vokietijos civilinio kodekso 138 straipsniu, laidavimo sutartį pripažįsta negaliojančia kaip prieštaraujančią gerai moralei, jeigu nustatomos trys aplinkybės: už pagrindinio skolininko prievoles laiduoja jo šeimos nariai; yra akivaizdi laiduotojo finansinių galimybių ir pagrindinės skolos dydžio disproporcija; laidavimo sutartis sudaryta dėl kreditoriaus neteisėto poveikio ar klaidinimo. Jeigu akivaizdžios laiduotojo finansinių galimybių ir pagrindinės skolos dydžio disproporcijos nenustatoma, laidavimo sutartis gali būti pripažinta negaliojančia kaip prieštaraujanti gerai moralei tik tuo atveju, jei laiduotojas įrodo, kad kreditorius pasinaudojo laiduotojo verslo patirties stoka arba kad laiduotojo laisva valia buvo paveikta dėl neteisėto spaudimo ar klaidingo informacijos pateikimo. Pagrindinio skolininko netinkamas poveikis laiduotojui gali būti pagrindu pripažinti laidavimo sutartį negaliojančia tik tuo atveju, jeigu apie pagrindinio skolininko netinkamą poveikį laiduotojui kreditorius žinojo ar turėjo žinoti[62].

Panaši yra ir Austrijos teismų praktika. Laidavimo sutartis gali būti pripažinta negaliojančia Austrijos civilinio kodekso 879-1 straipsnio pagrindu, jeigu nustatomos dvi aplinkybės: pirmoji – laiduotojo sutikimas laiduoti ne laisva valia, o dėl šeimos nario spaudimo arba dėl kreditoriaus ar pagrindinio skolininko rizikos sumenkinimo, arba dėl laiduotojo patirties komerciniuose santykiuose stokos; antroji – didelė disproporcija tarp laiduotojo turtinės padėties ir užtikrintos prievolės dydžio. Be to, tam, kad laidavimo sutartis būtų pripažinta negaliojančia, būtina, kad kreditorius apie šias dvi aplinkybes žinojo ar turėjo žinoti[63].

Tuo tarpu Prancūzijoje laiduotojai – vartotojai gali ginčyti laidavimo sutartis motyvuodami tuo, kad buvo suklaidinti arba apgauti, taip pat tais atvejais, kai yra didelė disproporcija tarp laiduotojo turtinės padėties ir užtikrintos prievolės dydžio. Sutuoktinio laidavimo atveju laiduotoją taip pat gina šeimos teisės normos, suteikiančios teisę teismui atleisti laiduotoją nuo prievolės vykdymo ištuokos atveju[64].

---

[61] Rott, P. (2010). Germany. Iš: Colombi Ciacchi, A., Weatherill, S. (eds.). *Regulating Unfair Banking Practices in Europe: The Case of Personal Suretyships*. p. 253–276.

[62] Colombi Ciacchi, A., Mak, Ch., Mansoor, Z. (eds.) (2020). *Immoral Contracts in Europe*. p. 676.

[63] Colombi Ciacchi, A., Mak, Ch., Mansoor, Z. (eds.) (2020). *Immoral Contracts in Europe*. p. 647–658.

[64] Barthez, A.-S., Family, R., Vigneron, S. (2010). France. Iš: Colombi Ciacchi, A., Weatherill, S. (eds.). *Regulating Unfair Banking Practices in Europe: The Case of Personal Suretyships*. p.231–248; Colombi Ciacchi, A., Mak, Ch., Mansoor, Z. (eds.) (2020). *Immoral Contracts in Europe*. p. 673–675.

Lietuvos teismų praktikoje kol kas emociniu pagrindu sudarytos laidavimo sutarties galiojimo / negaliojimo atvejai nebuvo svarstomi. Tačiau tai – tik laiko klausimas, kai advokatai, pasiremdami lyginamosios teisėtyros pavyzdžiais, užsienio valstybių statutine teise ir teismų praktika, ims šią problemą kelti.

IŠVADOS

1. Aptartoji kai kurių Vakarų valstybių patirtis vartojimo laidavimo srityje leidžia daryti išvadą, kad jose vartotojų interesai ginami labiau nei Lietuvoje. Tokią situaciją lemia mažiausiai dvi priežastys. Pirma, analizuotų užsienio valstybių statutinėje teisėje yra specialių teisės normų, skirtų vartotojų interesų apsaugai laidavimo srityje. Antra, net ir nesant tokių specialių teisės normų, užsienio valstybių teismai aktyviau aiškina ir taiko bendrąsias teisės normas vartojimo laidavimo santykiams. Nuosekliai vertinant, Lietuvoje vartotojų teisių apsauga laidavimo santykiuose galėtų būti tobulinama taip pat šiomis dviem kryptimis: papildant statutinę teisę, pavyzdžiui, Civilinį kodeksą, specialiomis teisės normomis, skirtomis nustatyti specialias taisykles vartojimo laidavimo santykiams; arba net nelaukiant, kol šio klausimo imsis įstatymų leidėjas, Lietuvos teismai, spręsdami ginčus, kylančius iš vartojimo laidavimo, remdamiesi užsienio valstybių teismų praktika, turi galimybę kūrybiškai aiškinti ir taikyti bendrąsias teisės normas. Pavyzdžiui, kai laiduotojas yra pagrindinio skolininko šeimos narys ir teismui pateikiami įrodymai, patvirtinantys, kad laiduoti buvo sutikta dėl pagrindinio skolininko daryto spaudimo laiduotojui, Lietuvos teismai galėtų vartojimo laidavimo sutartį pripažinti negaliojančia Civilinio kodekso 1.91 straipsnio pagrindu. Jeigu kreditorius neįrodo, kad vartotojui buvo tinkamai atskleista visa su laidavimu susijusi informacija ir buvo pažeista informacijos atskleidimo pareiga, įtvirtinta atitinkamai Civilinio kodekso 6.163 ir 6.228-6 straipsniuose, vartojimo laidavimo sutartis galėtų būti pripažinta negaliojančia Civilinio kodekso 1.90 straipsnio pagrindu. Nesąžiningų sutarties sąlygų institutas leistų pripažinti vartojimo laidavimo sutartį negaliojančia tik tuo atveju, jeigu, vieną ar kelias sutarties sąlygas pripažinus negaliojančiomis, be jų pati sutartis negalėtų galioti (CK 1.96 straipsnis).

2. Manytina, kad iš esmės turėtų būti keičiama ir teismų praktika dėl laiduotojo turtinės padėties įvertinimo. Teismai turi teisinį pagrindą (žr. pirmiau išdėstytą argumentaciją) pripažinti esant kreditoriaus pareigą prieš sudarant laidavimo sutartį patikrinti būsimo laiduotojo mokumą ir taikyti kreditoriui neigiamus teisinius padarinius, jeigu kreditorius šią pareigą pažeidė. Kaip minėta, Lietuvos bankas vartojimo laidavimo srityje yra nustatęs specialius reikalavimus, ir statistika neginčytinai patvirtina tokios pataisos veiksmingumą. Tačiau kreditoriai yra ne vien finansų įstaigos, todėl teismų pareiga tikrinti vartojimo laidavimo kreditingumą išlieka visais atvejais. Taip pat teismai yra laisvi taikyti pagal analogiją kai kurias Vartojimo kredito įstatymo normas.

3. Kita vertus, nederėtų pamiršti, kad esant vartojimo laidavimui visada yra du asmenys – laiduotojas ir kreditorius. Tad vienos šalies interesų apsauga turi būti derinama su kitos šalies interesais, t. y. vartotojų interesų apsauga šiuose santykiuose neturėtų peraugti į vartotojų protekcionizmą – į situaciją, kai vartotojo interesai suabsoliutinami, o kreditoriaus – ignoruojami. Vartotojo protekcionizmas paprastai atsisuka prieš patį vartotoją. Pavyzdžiui, suabsoliutinus

laiduotojo – vartotojo interesų apsaugą, laidavimas kreditoriams gali tapti sunkiai prieinama ar visai nebeprieinama užtikrinimo priemone, nes kiltų didelė laidavimo sutarties pripažinimo negaliojančia rizika. Nuosekliai – galėtų gerokai sumažėti skolinimosi galimybės, o tai neigiamai paveiktų tiek verslą, tiek pačius vartotojus. Be to, nustačius labai sudėtingą vartojimo laidavimo sutarčių sudarymo procedūrą, galėtų išaugti skolinimosi kaina ir pailgėti sandorių sudarymo laikas. Pavyzdžiui, jeigu statutinėje teisėje būtų nustatyta vartotojo pareiga prieš sudarant laidavimo sutartį privalomai kreiptis į advokatą ir gauti jo teisinę konsultaciją, teisinės konsultacijos išlaidos, be abejo, tektų vartotojui ar pagrindiniam skolininkui, ir tiek pagrindinio sandorio, tiek laidavimo sutarties sudarymo procesas užsitęstų, o versle sandorių sudarymo operatyvumas yra vienas esminių veiksnių.

4. Atsižvelgiant į Lietuvos teisinio reguliavimo specifiką, reikėtų kritiškai vertinti ir aptartąją užsienio valstybių patirtį nesuabsoliutinant jos. Pavyzdžiui, Lietuvoje įstatymu nustatytas sutuoktinių tarpusavio turtinių santykių režimas yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė. Todėl net tais atvejais, kai įmonės akcijos priklauso asmeninės nuosavybės teise, o kitas sutuoktinis laiduoja už įmonės prievolių įvykdymą, yra akivaizdus sutuoktinio –laiduotojo interesas laiduoti. Juk sutuoktiniui – akcininkui išmokami dividendai bus laikomi abiejų sutuoktinių bendrąja jungtine nuosavybe (CK 3.88 straipsnis). Todėl tokiu atveju būtų klaidinga pripažinti, kad tarp pagrindinio skolininko ir laiduotojo nėra funkcinio ryšio. Toks ryšys pasireiškia per turtinės naudos gavimą iš pagrindinio skolininko. Natūraliai kyla klausimas, ar visais atvejais tarp vieno sutuoktinių (laiduotojo) ir kito sutuoktinio įmonės (pagrindinio skolininko) nebus funkcinio ryšio? Neabejotina, kad tai yra teisinės politikos klausimas. Manytina, kad jau pats santuokos faktas lemia, jog, net ir esant turto atskirumo režimui, atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes, būtų protinga konstatuoti egzistuojant funkcinį ryšį, priešingu atveju nukentėtų kreditorių interesai.

THE ROLE OF THE SUPREME COURT OF LITHUANIA IN PROTECTING CONSUMER INTERESTS: THE CASE OF CONSUMER SURETYSHIP

Dalia Mikelėnienė

Summary

This article discusses the development of the case law of the Supreme Court of Lithuania on the issue of consumer suretyship, highlighting the latest supranational and national jurisprudence in this area; also, the experience of foreign countries in the field of consumer suretyship is analysed from a comparative perspective and possible further prognoses of the development of the practice of Lithuanian courts in this area are presented.

Keywords: consumer, consumer suretyship, functional relationship, "emotional" debt.

KOMERCINIŲ ŽYMENŲ TEISINĖS APSAUGOS PROBLEMOS LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PRAKTIKOJE: KAI KURIE PREKIŲ ŽENKLŲ TEISĖS IR APSAUGOS NUO NESĄŽININGOS KONKURENCIJOS NORMŲ SANTYKIO ASPEKTAI

Dr. Goda Ambrasaitė-Balynienė,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėja,
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos profesorė,
<g.balyniene@lat.lt>

Santrauka

Straipsnyje, remiantis teisės doktrina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika, analizuojamas prekių ženklų teisės ir nesąžiningos konkurencijos instituto normų santykis, siekiant atsakyti į klausimą, kada ir kokia apimtimi prekių ženklo savininkas gali ginti savo teises, pažeistas kitam ūkio subjektui savo komercinėje veikloje naudojant prekių ženklui tapatų ar į jį klaidinamai panašų žymenį, remdamasis nesąžiningos konkurencijos instituto, o ne prekių ženklų teisės, normomis. Daroma išvada, kad dėl Lietuvos teismų praktikoje taikomo akumuliavimo principo tokią teisę prekių ženklo savininkas turi visais atvejais, jei yra pagrindžiamos specifinės nesąžiningos konkurencijos delikto taikymo sąlygos, tačiau, atsižvelgiant į platesnę prekių ženklų teisės teikiamą apsaugą ir mažiau sudėtingas pažeidimo įrodinėjimo sąlygas, taip pat į tai, kad to paties pažeidimo kvalifikavimas pagal abu materialiuosius teisinius pagrindus iš esmės jokių papildomų gynybos priemonių ieškovui nesuteikia, nesąžiningos konkurencijos instituto normų taikymas su prekių ženklo savininko teisių pažeidimu susijusiuose ginčuose didesnę praktinę reikšmę įgyja tik tais atvejais, kai įrodinėjami atsakovo neteisėti veiksmai pagal prekių ženklų teisę būtų laikomi teisėtais. Konstatuojama, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje iš esmės pripažįstama galimybė pripažinti nesąžiningos konkurencijos veiksmu prekių ženklui tapataus ar į jį panašaus žymens naudojimą, nepažeidžiantį prekių ženklų teisės, tačiau dar nėra pateikta išaiškinimų, kokiais atvejais toks pažeidimas galėtų būti nustatytas. Įvertinus tai, kaip Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje aiškinamas Konkurencijos įstatymo 15 straipsnio 1 straipsnio 1 punktas, bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudenciją prekių ženklo savininko teisių pažeidimo klausimu, daroma išvada, kad galimybė nesąžiningos konkurencijos veiksmu pripažinti teisėtą pagal prekių ženklų teisę žymens naudojimą yra labai ribota ir iš esmės susijusi su atvejais, kai prekių ženklui tapatus ar į jį klaidinamai panašus žymuo naudojamas nepanašioms prekėms ar paslaugoms, sukeliant painiavos galimybę, arba kitais nei prekių ar paslaugų atskyrimo tikslais, jei toks naudojimas nebūtų pripažintas pažeidžiančiu prekių ženklo funkcijas pagal Europos Sąjungos Teisingumo Teismo formuojamą prekių ženklo funkcijų teoriją.

Raktiniai žodžiai: komercinis žymuo, prekių ženklo savininko teisių gynimas, nesąžininga konkurencija.

ĮVADAS

Komercinių žymenų teisinė apsauga tarptautinėje praktikoje tradiciškai užtikrinama dviem būdais: pirma, užtikrinant komercinių žymenų kaip specialių pramoninės nuosavybės objektų teisinę apsaugą, kuri dažniausiai atsiranda tik registracijos pagrindu, ir, antra, užtikrinant bendrą ūkinės komercinės veiklos apsaugą nuo nesąžiningos konkurencijos. Nors šie teisinės apsaugos būdai vertinami kaip vienas kitą papildantys[1], specialiosios komercinių žymenų kaip pramoninės nuosavybės objektų teisinės apsaugos ir apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos santykis praktikoje tebekelia nemažai neaiškumų ir diskusijų. Bene dažniausiai dėl šių dviejų teisinės apsaugos būdų santykio diskutuojama kilus ginčui dėl prekių ženklo savininko teisių pažeidimo. Tą lemia keletas priežasčių. Pirma, kitaip nei prekių ženklų teisė, apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos teisė Europos Sąjungos valstybėse narėse nėra suderinta, o dėl prekių ženklo savininko galimybės ginti savo teises remiantis apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos teisės normomis skirtingose Europos valstybėse sprendžiama nevienodai. Antra, Europos Sąjungos prekių ženklų teisei būdinga nuolatinė plėtra, dėl kurios riba, skirianti prekių ženklų teisę nuo apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos teisės, nebeatrodo tokia aiški[2]. Tokia pati tendencija, paskatinusi kai kuriuos teisės doktrinos atstovus suabejoti, ar šiandien vis dar reikalingas toks prekių ženklų teisinės apsaugos dualizmas, matoma ir už Europos Sąjungos ribų[3].

Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo[4] (toliau – ir KĮ) 15 straipsnis įtvirtina nebaigtinį nesąžiningos konkurencijos veiksmų sąrašą, į kurį patenka ir veiksmai, atitinkantys prekių ženklo savininko išimtinių teisių pažeidimą[5]. Matyt, dėl šios priežasties, kaip pagrįstai pažymima teisės doktrinoje, Lietuvoje, reiškiant ieškinį dėl prekių ženklo savininko teisių pažeidimo, yra taip įprasta nurodyti, jog „kartu atsakovas atliko nesąžiningos konkurencijos veiksmus“, kad būtų galima netgi stebėtis, jei ieškinyje tokių teiginių nebūtų[6]. Reikėtų pridurti, kad tokiai nuorodai pagrįsti ieškinyje paprastai nėra pateikiami jokie papildomi argumentai, išskyrus nebent aplinkybę, kad ieškovas ir atsakovas yra laikytini konkurentais. Tokia situacija neišvengiamai kelia bent keletą reikšmingų klausimų. Pirma, kada prekių ženklo savininkas gali ginti savo teises pasitelkdamas nesąžiningą konkurenciją draudžiančias, o ne prekių ženklų teisės, normas? Antra, ar registruoto prekių ženklo savininko teisių pažeidimas, ieškovui ir atsakovui esant konkurentams, savaime reiškia ir nesąžiningos konkurencijos veiksmą? Galiausiai, ar nenustačius prekių ženklo savininko teisių pažeidimo pagal prekių ženklų teisę jo teisės nuo tų pačių atsakovo veiksmų vis dar gali būti ginamos nesąžiningos konkurencijos instituto normų pagrindu?

---

[1] Žr., pavyzdžiui, Model Provisions on Protection Against Unfair Competition. WIPO, 1996, p. 14 [interaktyvus]. Prieiga internete https://tind.wipo.int/record/28768/files/wipo_pub_832.pdf.

[2] García-Pérez, R. (2023). Some Certainties and Some Uncertainties in European Union Trade Mark Law. *GRUR International*, Volume 72, Issue 11 [interaktyvus]. Prieiga internete https://doi.org/10.1093/grurint/ikad087.

[3] Bone, R. (2020). Rights and Remedies in Trademark Law: The Curious Distinction Between Trademark Infringement and Unfair Competition. *Texas Law Review,* Volume 98 [interaktyvus]. Prieiga internete https://texaslawreview.org/rights-and-remedies-in-trademark-law-the-curious-distinction-between-trademark-infringement-and-unfair-competition/.

[4] Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas (1999). *Valstybės žinios*, 42-2041.

[5] Pagal KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punktą, nesąžiningos konkurencijos veiksmu, be kita ko, pripažįstamas savavališkas naudojimas žymens, kuris yra tapatus ar panašus į kito ūkio subjekto registruotą prekių ženklą ar neregistruotą plačiai žinomą prekių ženklą, jeigu tai sukelia ar tikėtina, kad gali sukelti painiavą, arba jeigu siekiama nesąžiningai pasinaudoti prekių ženklo reputacija, arba jeigu dėl to gali nukentėti šio prekių ženklo reputacija ar susilpnėti jo skiriamasis požymis.

[6] Birštonas, R. *et al*. (2010). *Intelektinės nuosavybės teisė.* Vadovėlis, p. 784.

Nacionalinėje teisės doktrinoje prekių ženklų teisės ir apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos santykis bene išsamiausiai buvo analizuotas D. Klimkevičiūtės[7] ir J. Truskaitės[8] moksliniuose darbuose. Šiandien į dalį nurodytuose darbuose iškeltų probleminių klausimų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas jau yra pateikęs savo atsakymą (nebūtinai pritardamas doktrinoje išdėstytai pozicijai), kiti dar tebelaukia savo progos atsidurti ant teisėjų stalo. Vis dėlto, analizuojant pastarojo laikotarpio Lietuvos teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad riba, skirianti prekių ženklų ir konkurencijos teisę, išlieka nepakankamai aiški, o tai, savo ruožtu, apsunkina su tuo susijusių teisminių ginčų nagrinėjimą ir lemia tam tikras, neretai pasikartojančias, teisės aiškinimo ir taikymo klaidas.

Šio straipsnio tikslas – dar sykį pažvelgti į prekių ženklų teisės ir nesąžiningos konkurencijos instituto normų santykį ir jį aiškinančią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, identifikuojant ir tas šio santykio sritis, dėl kurių išaiškinimo kasacinis teismas dar nėra pateikęs. Dėl ribotos straipsnio apimties prekių ženklų teisės ir nesąžiningos konkurencijos instituto santykis analizuojamas tik prekių ženklo savininko teisių gynimo nuo tapataus ar klaidinamai panašaus žymens naudojimo aspektu, neliečiant kitų šio santykio sričių, pavyzdžiui, prekių ženklo registracijos pripažinimo negaliojančia dėl nesąžiningų ketinimų, ar atvejų, kai prekių ženklo savininko teisės pažeidžiamos sąžiningos ūkinės veiklos praktikos neatitinkančiais veiksmais, nesusijusiais su prekių ženklui tapataus ar į jį panašaus žymens naudojimu.

1. Apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos teisės normų prigimtis ir skirtumai nuo prekių ženklų teisės

Nuo tada, kai XIX amžiaus pabaigoje prekių ženklai tapo svarbia prekybos priemone, įstatyme buvo pripažintos dvi skirtingos apsaugos teorijos: prekių ženklo savininko teisių pažeidimas ir nesąžininga konkurencija[9]. Kitaip nei pramoninės nuosavybės apsaugos sistema, kurios specialūs įstatymai suteikė išimtines teises į tokius objektus kaip išradimai, prekių ženklai, dizainas, apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos rėmėsi idėja, kad ekonominės laisvės ir laisvos konkurencijos ribos turėtų apimti tik tas konkurencinės kovos pastangas, kurios yra paties asmens darbo ir nuopelnų rezultatas, ir neturi būti išplėsta tiek, kad nepelnytai legitimuotų komercinės naudos gavimą, uzurpuojant konkurento darbo vaisius[10]. Tarptautinėje teisėje draudimas nuo nesąžiningos konkurencijos veiksmų atlikimo buvo įtvirtintas Paryžiaus konvencijos dėl pramoninės nuosavybės saugojimo (toliau – ir Konvencija) 10bis straipsnyje „Nesąžininga konkurencija“, kurio 2 dalyje nustatyta, kad nesąžininga konkurencija laikomas bet koks konkurencijos veiksmas, prieštaraujantis sąžiningiems pramonės ir prekybos reikalų vedimo papročiams, o šio straipsnio 3 dalyje pateiktas pavyzdinis tokių draudžiamų veiksmų sąrašas[11].

Nors Paryžiaus konvencija nebuvo siekiama nustatyti vienodos materialinės teisės susitariančioms valstybėms, o tik reikalaujama taikyti nacionalinį režimą susitariančių valstybių asmenims ir nustatomas minimalus būtinas apsaugos lygis, kurį susitariančios valstybės turi suteikti kitų susita-

---

[7] Klimkevičiūtė, D. (2008). Prekių ženklų teisinė apsauga ir nesąžiningos konkurencijos veiksmų draudimas: tarpusavio santykio problema. *Justitia,* 4, p. 45–57.

[8] Truskaitė, J. (2009). *Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas.

[9] Bone, R. (2020). Rights and Remedies in Trademark Law: The Curious Distinction Between Trademark Infringement and Unfair Competition. *Texas Law Review*, Volume 98, p. 1187.

[10] Jakutavičius, M. (2008). Nesąžiningos konkurencijos teisė: koncepcijų ir doktrinos įvairovė užsienio valstybėse. *Teisė*, 66(2), p. 46.

[11] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2013.

riančių valstybių asmenims (užsienio subjektams), reali Konvencijos nuostatų įtaka teisei vienodinti buvo kur kas didesnė – įgyvendinant Konvenciją, joje nustatyti standartai dažnai buvo perkeliami į nacionalinę teisę nediferencijuojant subjektų, kuriems jie taikomi. Tokiu būdu paminėti standartai tapo nacionalinės apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos teisės, taikomos tiek kitų susitariančių valstybių, tiek vidaus asmenims, dalimi[12]. Nesunku pastebėti, kad KĮ 15 straipsnio nuostatos taip pat yra suformuluotos atsižvelgiant į Konvencijos 10bis straipsnyje įtvirtintą apibrėžimą, todėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, sprendžiant su nesąžininga konkurencija susijusius ginčus, neretai yra remiamasi ir Konvencijos nuostatomis bei jos aiškinimo praktika[13]. Vis dėlto, žvelgiant į teisinės apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos užsienio valstybėse praktiką, galima teigti, jog ši teisės sritis išlieka heterogeniška ir priklauso nuo konkrečios valstybės ilgametės teisės tradicijos, istorinių jos ekonominės raidos aplinkybių ir teisės vaidmens, reguliuojant socialiai ir ekonomiškai reikšmingą elgesį rinkoje, suvokimo[14]. Europos Sąjungos mastu teisinė apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos (išskyrus keletą iš esmės su vartotojų teisėmis susijusių sričių) nėra suderinta ir reglamentuojama valstybių narių nacionaliniais teisės aktais, o požiūris į šios srities teisinį reglamentavimą pasižymi gan ryškiais skirtumais[15].

Teisinės apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos heterogeniškumas, be kita ko, nulemtas ir plataus nesąžiningos konkurencijos veiksmų apibrėžimo, kuris suteikia teismams teisę dėl verslo praktikos sąžiningumo spręsti atsižvelgiant į kiekvienos bylos aplinkybes, nesant įstatyme konkrečių aiškiai apibrėžtų taisyklių, kas laikytina nesąžiningu elgesiu[16]. Nesąžiningą konkurenciją apibūdinant kaip veiksmus, prieštaraujančius „sąžiningai prekybos praktikai“, „sąžiningumui“ ir pan., aiškūs, visuotinai pripažinti, elgesio standartai nėra nustatomi, kadangi šie terminai yra pakankamai talpūs. Sąžiningumo standartas konkurencijos kontekste yra ne daugiau nei tam tikros visuomenės sociologinių, ekonominių, moralinių ir etinių sampratų atspindys, todėl skirtingose valstybėse (o kartais ir vienoje valstybėje) jis gali skirtis. Šis standartas taip pat gali keistis laikui bėgant[17].

Nepaisant tam tikrų nesąžiningos konkurencijos instituto teisinio reglamentavimo ir jo normų taikymo praktikos skirtumų, iš esmės sutariama, kad apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos remiasi kitais principais nei prekių ženklų teisė. Prekių ženklų teisė nustato tam tikrą tęstinę prekių ženklo savininko teisinę padėtį, kuri remiasi nuosavybės teisės principais (nors ir siauresniais nei daiktinės teisės atveju), o apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos sąžiningų ūkio subjektų apsaugą užtikrina veikdama „taškiniu principu“, t. y. uždrausdama atlikti konkrečius nesąžiningus veiksmus. Kitaip nei specialioji prekių ženklų apsauga, apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos kildinama iš deliktų teisės principų[18]. Kitais žodžiais tariant, prekių ženklų teisė suteikia prekių ženklo savininkui išimtines teises

---

[12] Jakutavičius, M. (2008). Tarptautinis nesąžiningos konkurencijos teisės vienodinimas. *Teisė*, 67, p. 81.

[13] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-202-378/2023; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-297-1075/2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-435-916/2016.

[14] Jakutavičius, M. (2008). Nesąžiningos konkurencijos teisė: koncepcijų ir doktrinos įvairovė užsienio valstybėse. *Teisė*, 66(2).

[15] Senftleben, M. (2024). Protection against unfair competition in the European Union: from divergent national approaches to harmonized rules on search result rankings, influencers and greenwashing. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, Volume 19, Issue 2, p. 149 [interaktyvus]. Prieiga internete https://academic.oup.com/jiplp/article/19/2/149/7571329.

[16] Bone, R. (2020). Rights and Remedies in Trademark Law: The Curious Distinction Between Trademark Infringement and Unfair Competition. *Texas Law Review*, Volume 98, p. 1195.

[17] Protection Against Unfair Competition. Analysis of the Present World Situation presented by the International Bureau of WIPO. Geneva, 1994, p. 23 [interaktyvus]. Prieiga internete https://tind.wipo.int/record/20405/files/wipo_pub_725_en_protection_against_unfair_competition.pdf.

[18] Truskaitė, J. (2009). *Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 40.

į tam tikrą žymenį (tam tikrus jo naudojimo būdus), o apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos teisė jokių išimtinių teisių į komercinėje veikloje naudojamą žymenį nesuteikia, tačiau gina žymens naudotoją nuo į jį nukreiptų veiksmų, neatitinkančių sąžiningos ūkinės veiklos praktikos.

Vienas iš pagrindinių prekių ženklų teisės principų – „kas pirmas laike, tas pirmas teisėje“, kuris reiškia, kad išimtines teises į žymenį įgyja tas, kas pirmasis pateikė paraišką jį registruoti kaip prekių ženklą[19]. Tuo tarpu pagal apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos normas žymens naudojimo[20] pirmumas pats savaime jokių išskirtinių teisių nesuteikia. Nesąžininga konkurencija naudojant tapatų ar panašų žymenį pasireiškia ne paties žymens, kaip nuosavybės teisės objekto, pasisavinimu, o nesąžiningu naudojimusi šio žymens pridėtine verte, sukurta kito ūkio subjekto pastangomis ir lėšomis, arba žymens vertės menkinimu, taip kenkiant ją sukūrusio subjekto padėčiai rinkoje. Atitinkamai pirmumas pagal konkurencijos teisę nustatomas ne pagal tai, kurio asmens žymuo buvo anksčiau pradėtas naudoti, bet pagal tai, kurio asmens naudojamas žymuo pirmiau įgijo reikiamą žinomumo laipsnį atitinkamoje verslo srityje ir teritorijoje, kurioje egzistuoja žymenų kolizija[21]. Be to, nesąžiningos konkurencijos priskyrimas deliktų teisei lemia, jog pirmumo teisės samprata bylose dėl nesąžiningos konkurencijos yra santykinė – pagal nesąžiningos konkurencijos instituto normas teismas negali pripažinti kuriai nors iš ginčo šalių absoliučios teisės į jos santykinai (lyginant su kita ginčo šalimi) ankstesnį žymenį[22].

Lietuvos teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai pirmumo teisė nesąžiningos konkurencijos instituto normų taikymo tikslais aiškinama kaip reiškianti tik faktą, jog vienas verslininkas (ieškovas) pradėjo žymenį naudoti anksčiau nei atsakovas[23]. Tokiai teismų praktikai negalima pritarti. Pirmumo teisę į neregistruotą žymenį susiejant tik su jo faktinio naudojimo pradžia, prekių ženklų teisės principas „kas pirmas laike, tas pirmas teisėje“ nepagrįstai perkeliamas į konkurencijos teisės sritį ir sudaro prielaidas žymens faktinio naudojimo pagrindu pripažinti ūkio subjektui teises, kurios gali būti įgyjamos tik atitinkamą žymenį įregistravus kaip prekių ženklą. Kasacinio teismo praktikoje pažymėta, kad KĮ taikymas neturi tapti alternatyva ženklo apsaugos įgijimui registracijos administracine procedūra pagrindu; visais atvejais turi būti nustatytos KĮ įtvirtintos sąlygos nurodytam institutui taikyti, o pernelyg platus, kaip ir pernelyg siauras, konkurencijos instituto taikymas gali sukelti rinkoje neigiamų pasekmių[24]. Ginčo šalies komercinis interesas naudoti ženklą Lietuvos rinkoje pats savaime dar nereiškia kokios nors savarankiškos subjektinės teisės, ginamos teisės normomis, skirtomis apsaugai nuo nesąžiningos konkurencijos veiksmų[25].

Skirtinga prekių ženklų teisės ir apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos prigimtis lemia ir tam tikrus teisių gynimo būdų taikymo skirtumus, nors Lietuvos teismų praktikoje šie skirtumai iki šiol nebuvo ryškiau akcentuoti. Lietuvos teismai, tenkindami ieškovo reikalavimą KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, neretai rezoliucinėje sprendimo dalyje formuluoja žymens naudojimo draudimą taip, kaip ieškinyje jį yra suformulavęs ieškovas, nedarydami takoskyros tarp neteisėtų

---

[19] Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 8 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-485/2012.

[20] Nesąžiningos konkurencijos instituto normos dažniausiai taikomos komerciniams žymenims, kurie nėra registruoti.

[21] Truskaitė, J. (2009). *Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 186.

[22] Truskaitė, J. (2009). Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 187. p. 187.

[23] Žr., pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 18 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e2A-345-881/2024.

[24] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-477-684/2015.

[25] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-465/2003.

veiksmų nutraukimo pagal KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punktą ir prekių ženklo savininko teisių pažeidimo pašalinimo pagal prekių ženklų teisę. Tuo tarpu, pavyzdžiui, JAV teismai bylose dėl prekių ženklų pažeidimo linkę nustatyti plačios apimties draudimus, draudžiančius bet kokį tapataus ar panašaus žymens naudojimą konkuruojančioms prekėms, vadovaudamiesi išimtinių teisių į prekių ženklą sudarantį žymenį idėja, o nesąžiningos konkurencijos bylose nustatomi draudimai dažniausiai yra ribotos apimties, visiškai neuždraudžiantys tapataus ar panašaus žymens naudojimo, tačiau reikalaujantys imtis papildomų apsaugos nuo klaidinimo priemonių[26]. Lietuvos teisės doktrinoje taip pat atkreipiamas dėmesys, kad teismo sprendime konstatavus, jog konkretaus ginčo atveju žymens su skiriamuoju požymiu naudojimas tam tikru būdu reiškia nesąžiningą konkurenciją, sprendimo rezoliucinėje dalyje atsakovui turėtų būti uždraudžiama naudoti atitinkamą žymenį tik tuo atitinkamu būdu ir tik tokia apimtimi, kiek yra būtina, siekiant pašalinti painiavos galimybę[27]. Kai kurių teisės doktrinos atstovų nuomone, būtent teisinės gynybos būdų apimtis ir pobūdis ir yra svarbiausias aspektas, skiriantis apsaugą nuo nesąžiningos konkurencijos ir prekių ženklų teisę[28].

2. Prekių ženklų ir konkurencijos teisės atribojimo principai ir apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos normų taikymo sąlygos

Nepaisant aptartų skirtumų, pramoninės nuosavybės teisės ir konkurencijos teisės santykis yra labai glaudus, nes pagrindinė pramoninės nuosavybės funkcija ir yra konkurentų atskyrimas[29]. Žvelgiant į tam tikras prekių ženklų teisės normas, šio santykio glaudumas yra aiškiai pastebimas. Pavyzdžiui, prekių ženklų teisės normose, įtvirtinančiose prekių ženklo savinko teisių apribojimus (vadinamąją sąžiningo naudojimo (angl. *fair use*) doktriną), nurodyta, kad paminėti apribojimai taikomi tik tuo atveju, jeigu kitas asmuo ženklą naudoja laikydamasis sąžiningos pramoninės ar komercinės veiklos praktikos[30]. Platesnę reputaciją turinčių prekių ženklų teisinę apsaugą nustatančios teisės normos[31] pagal savo esmę yra konkurencijos teisės normos, įtrauktos į prekių ženklų teisę[32]. Žvelgiant į Paryžiaus konvencijos dėl pramoninės nuosavybės saugojimo 10bis straipsnio 3 dalyje išvardytus nesąžiningos konkurencijos veiksmų pavyzdžius, taip pat akivaizdus tam tikras prekių ženklų teisės ir apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos teisės normų „persidengimas“, keliantis klausimą, ką daryti tuo atveju, jei įrodinėjami atsakovo neteisėti veiksmai atitinka tiek prekių ženklo savininko teisių pažeidimo, tiek nesąžiningos konkurencijos veiksmo sudėtį.

Pažymėtina, kad Konvencija, įtvirtindama tik bendrą valstybių pareigą užtikrinti apsaugą nuo nesąžiningos konkurencijos, nenustato pareigos priimti specialiuosius apsaugai nuo nesąžinin-

---

[26] Bone, R. (2020). Rights and Remedies in Trademark Law: The Curious Distinction Between Trademark Infringement and Unfair Competition. *Texas Law Review*, Volume 98, p. 1194.

[27] Truskaitė, J. (2009). *Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 201.

[28] Bone, R. (2020). Rights and Remedies in Trademark Law: The Curious Distinction Between Trademark Infringement and Unfair Competition. *Texas Law Review*, Volume 98, p. 1194.

[29] Klimkevičiūtė, D. (2008). Prekių ženklų teisinė apsauga ir nesąžiningos konkurencijos veiksmų draudimas: tarpusavio santykio problema. *Justitia*, 4, p. 45.

[30] Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas (2020). *Valstybės žinios*, 92-2844 (toliau – ir PŽĮ), 18 straipsnio 2 dalis; Europos Parlamento ir Tarybos 2017 m. birželio 14 d. reglamentas (ES) 2017/1001 dėl Europos Sąjungos prekių ženklo. OL L 154, 2017 6 16, p. 1–99 (toliau – ir Prekių ženklų reglamentas), 14 straipsnio 2 dalis.

[31] Prekių ženklų reglamento 9 straipsnio 2 dalies c punktas, PŽĮ 14 straipsnio 2 dalies 3 punktas.

[32] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-525/2014.

gos konkurencijos skirtus įstatymus, jei galiojantys valstybės teisės aktai (pavyzdžiui, skirti prekių ženklų apsaugai) yra pakankami šiai apsaugai užtikrinti[33]. Dėl šios priežasties kai kuriuose teisės doktrinos šaltiniuose keliama abejonė, ar papildoma prekių ženklo savininko teisių apsauga pagal konkurencijos teisę apskritai yra reikalinga[34]. Vis dėlto, nepaisant išsakomų abejonių, šiandien toks prekių ženklo savininko teisių apsaugos dualizmas, nors ir grindžiamas kiek skirtingais principais, yra išlikęs praktiškai visose valstybėse Paryžiaus konvencijos dalyvėse. Ne išimtis ir Lietuva, kur, minėta, veiksmai, atitinkantys prekių ženklo savininko išimtinių teisių pažeidimą, yra nurodyti ir KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkte kaip vienas iš nesąžiningos konkurencijos veiksmų pavyzdžių.

Dėl prekių ženklų teisės ir nesąžiningą konkurenciją draudžiančių teisės normų santykio užsienio valstybėse sprendžiama remiantis vienu iš dviejų principų – santykinio papildymo (angl. *relative complementarity*) arba akumuliavimo (angl. *accumulation*). Remiantis santykinio papildymo principu, nesąžiningą konkurenciją draudžiančių teisės normų taikymas ginčuose dėl prekių ženklo savininko teisių pažeidimo galimas tik jei prekių ženklų teisės normos nėra pakankamos ieškovo teisėms apginti. Šio principo laikomasi, pavyzdžiui, Ispanijos Karalystėje, kurios teismų praktikoje suformuluota taisyklė, jog tuo atveju, jei konkrečios bylos faktinė situacija visiškai patenka į prekių ženklų teisės reglamentavimo sritį, turi būti taikomos prekių ženklų teisės, o ne konkurencijos teisės, normos; reikalavimas dėl nesąžiningos konkurencijos turi būti atmestas, jei juo siekiama tik pagal prekių ženklų teisę teikiamos apsaugos dubliavimo[35]. Vokietijos teismų praktikoje iki 20 amžiaus pabaigos prekių ženklų teisės normos buvo vertinamos kaip *lex specialis* (specialiosios) nesąžiningą konkurenciją draudžiančių teisės normų atžvilgiu – pripažįstama, kad su neteisėtu prekių ženklo naudojimu susijusius klausimus reglamentuoja išimtinai prekių ženklų teisė, o su tuo susiję reikalavimai, reiškiami nesąžiningą konkurenciją draudžiančių teisės normų pagrindu, yra nepriimtini[36]. Tuo tarpu valstybėse, kuriose laikomasi akumuliavimo principo (pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje, Šveicarijoje, Turkijoje)[37], prekių ženklų teisė ir nesąžiningos konkurencijos institutas pripažįstami savarankiškais, turinčiais iš dalies skirtingus tikslus, todėl ieškinys, pareikštas pagal nesąžiningą konkurenciją draudžiančias ir prekių ženklų teisės normas, visais atvejais nagrinėjamas taikant abi šias teisės normų grupes pagal jų taikymo sąlygas, o galimybė ginčo santykiui taikyti prekių ženklų teisę savaime nepašalina galimybės tam pačiam šalių santykiui taikyti nesąžiningą konkurenciją draudžiančias teisės normas.

Nepaisant Lietuvos teisės doktrinoje išsakytos pozicijos, kad prekių ženklų teisės ir nesąžiningos konkurencijos instituto normų santykis turėtų būti grindžiamas santykinio papildymo principu[38], Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamoje praktikoje galima įžvelgti pritarimą būtent akumu-

---

[33] Bodenhausen G.H.C. (1968). Guide to the Application of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property, p. 143 [interaktyvus]. Prieiga internete https://tind.wipo.int/record/28637?ln=en.

[34] Bone, R. (2020). Rights and Remedies in Trademark Law: The Curious Distinction Between Trademark Infringement and Unfair Competition. *Texas Law Review*, Volume 98, p. 1199.

[35] Žr., pavyzdžiui, Ispanijos Karalystės Aukščiausiojo Teismo 2023 m. liepos 19 d. sprendimą byloje Nr. 1190/2023, ECLI:ES:TS:2023:3361.

[36] Dornis, T. W. (2017). *Trademark and Unfair Competition Conflicts: Historical-Comparative, Doctrinal, and Economic Perspectives*, p. 328 [interaktyvus]. Prieiga internete https://doi.org/10.1017/9781316651285.

[37] Informacija, suteikta Europos prekių ženklų teisėjų tinklo (CET-J) narių.

[38] Klimkevičiūtė, D. (2008). Prekių ženklų teisinė apsauga ir nesąžiningos konkurencijos veiksmų draudimas: tarpusavio santykio problema. *Justitia*, 4, p. 56.

liavimo principui, pagal kurį teismai, nagrinėdami bylas, kuriose keliami prekių ženklų teisės ir konkurencijos teisės taikymo ir aiškinimo klausimai, turi atskirai nagrinėti ir pasisakyti dėl kiekvienam iš šių teisės priemonių taikyti būtinų sąlygų visumos (ne)buvimo[39]. Tokia kasacinio teismo pozicija, manytina, nulemta galiojančio teisinio reglamentavimo, pagal kurį faktinių aplinkybių sudėtis, reikšminga prekių ženklų ar konkurencijos teisei taikyti, yra artima (arba net analogiška), o tai, savo ruožtu, sudaro įspūdį, kad prekių ženklo savininko teisių gynimas pagal prekių ženklų ir konkurencijos teisę yra kumuliatyvus[40]. Vis dėlto reikia pažymėti, kad pagal Lietuvoje įtvirtintą teisinį reglamentavimą to paties pažeidimo kvalifikavimas pagal abu materialinius teisinius pagrindus iš esmės jokių papildomų teisinės gynybos priemonių ieškovui nesuteikia, todėl manytina, jog teismams laikantis griežtesnio požiūrio į ieškinio faktinio pagrindo formulavimą bylose, kuriose keliami tiek prekių ženklų teisės, tiek konkurencijos teisės taikymo klausimai, atvejų, kai ieškinio reikalavimais siekiama ne daugiau nei prekių ženklų teisės ir konkurencijos teisės teikiamos apsaugos dubliavimo, Lietuvos teismuose gerokai sumažėtų.

Šiuo metu Lietuvoje, reiškiant ieškinį dėl prekių ženklo savininko teisių pažeidimo, yra gan įprasta tiesiog nurodyti, kad atsakovas kartu atliko ir nesąžiningos konkurencijos veiksmus, išsamiau neišdėstant faktinių aplinkybių, pagrindžiančių būtent nesąžiningos konkurencijos deliktą. Tokie atvejai teismų nėra pripažįstami ieškinio trūkumais. Vis dėlto kasacinio teismo praktikoje pateiktas išaiškinimas, kad registruoto prekių ženklo savininkas savo pažeistas teises gali ginti remdamasis tiek prekių ženklų teisės, tiek nesąžiningą konkurenciją draudžiančiomis teisės normomis[41], jokiu būdu nereiškia, jog ieškinyje, kuriame remiamasi abiem materialiaisiais teisiniais pagrindais, pakanka nurodyti tik faktines aplinkybes, atitinkančias prekių ženklo savininko teisių pažeidimo sudėtį. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje išaiškinta, kad prekių ženklų teisės ir konkurencijos teisės taikymas turi savo sąlygas bei ribas, ir nėra savaime vienas kitą lemiantys[42], todėl prekių ženklo savininkas, siekdamas savo teisių apsaugos pagal konkurencijos teisę, ieškinyje privalo pagrįsti apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos normų taikymo sąlygas: pirma, turi būti nustatytas konkurencijos santykis tarp verslo ar profesine veikla užsiimančių subjektų; antra, būtina nustatyti, kad atitinkami konkurento veiksmai atliekami turint tikslą konkuruoti, ir būtent atliekant tokius veiksmus yra naudojamasi kitų subjektų reputacija, produktų, žymenų imitavimu ar kitais nesąžiningais veiksmais (vartotojų klaidinimu ir pan.), sąmoningai siekiant tapti konkuruojančiu subjektu[43].

Kalbant apie konkurencijos santykį, kaip vieną iš būtinųjų KĮ 15 straipsnio taikymo sąlygų, gali kilti klausimas, ar šis santykis egzistuoja tik tada, kai ieškovas ir atsakovas veikia toje pačioje atitinkamoje rinkoje[44]. Teisės doktrinoje į šį klausimą atsakoma neigiamai, akcentuojant, kad apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos tikslas yra platesnis negu kartelių teisės: apsauga taikoma,

---

[39] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-435-916/2016.

[40] Klimkevičiūtė, D. (2008). Prekių ženklų teisinė apsauga ir nesąžiningos konkurencijos veiksmų draudimas: tarpusavio santykio problema. *Justitia*, 4, p. 56.

[41] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-297-1075/2020.

[42] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-435-916/2016.

[43] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-472-313/2018.

[44] Pagal KĮ 3 straipsnio 8 dalį, konkurentai – ūkio subjektai, kurie toje pačioje atitinkamoje rinkoje susiduria arba gali susidurti su tarpusavio konkurencija.

nesvarbu, nesąžiningos konkurencijos veiksmus atlieka subjektas, veikiantis toje pačioje verslo srityje, ar ne[45]. Sąvoką „konkurencijos veiksmas“ apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos kontekste siūloma aiškinti ne kaip toje pačioje rinkoje veikiančio ūkio subjekto veiksmą, o kaip veiksmą, susijusį su ūkine komercine veikla ir dėl to galintį pažeisti laisvą konkurenciją[46]. Pozicijos, jog nesąžiningos konkurencijos veiksmu laikytinas bet koks veiksmas pramoninėje ar komercinėje veikloje, kuris prieštarauja sąžiningai verslo praktikai, taip pat ir tais atvejais, kai nėra tiesioginės konkurencijos tarp šalies, kuri padaro veiką, ir šalies, kurios interesai šia veika pažeidžiami, laikomasi ir Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos Pavyzdiniuose nuostatuose dėl nesąžiningos konkurencijos[47].

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika atitinka nurodytą teisės doktrinos poziciją. Dar 2011 metais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priimtoje nutartyje pažymėta, kad KĮ III skyriuje „Nesąžininga konkurencija“ nevartojama sąvoka „konkurentas“, todėl nėra pagrindo šio skyriaus normas, draudžiančias nesąžiningos konkurencijos veiksmus, aiškinti siaurai[48]. Vėlesnėse kasacinio teismo nutartyse išaiškinta, jog nagrinėjant veiksmus, turinčius nesąžiningos konkurencijos požymių, konkurencijos santykis tarp verslo ar profesine veikla užsiimančių subjektų nėra suprantamas vien kaip realus jų veikimas toje pačioje rinkoje. Didesnę reikšmę turi objektyvus atliktų veiksmų pobūdis ir tų veiksmų įtaka subjekto, kurio atžvilgiu jie atliekami, galimybėms konkuruoti[49]. Net ieškovui ir pasitraukus iš rinkos, tai savaime nepašalina galimybės ieškovo teisėms ginti taikyti nesąžiningą konkurenciją draudžiančias teisės normas, nes nepagrįstas konkurencinis pranašumas, kurį nesąžiningas ūkio subjektas įgijo dėl svetimo pramoninės nuosavybės objekto panaudojimo, ir tokiu atveju išlieka[50]. Galiausiai, kasacinis teismas yra konstatavęs, kad pagal konkurencijos teisę galima pripažinti prekių ženklo savininko teisių pažeidimą ir tais atvejais, kai kitas žymuo naudojamas peržengiant vadinamojo specifikacijos principo[51] ribas, nors tokiu atveju ginčo šalių tiesioginės konkurencijos santykis nesieja[52].

Antroji apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos normų taikymo sąlyga atspindi subjektyvųjį nesąžiningos konkurencijos delikto elementą. Bendrąja prasme nesąžininga konkurencija apima verslo praktiką, kuri yra neetiška, apgaulinga ar neteisėta ir kuria siekiama įgyti nesąžiningą pranašumą rinkoje. Nors konkurencija yra natūrali ir sveika verslo dalis, nesąžininga konkurencija peržengiama riba, sąmoningai kenkiant kito ūkio subjekto padėčiai rinkoje. Taigi, nesąžiningos konkurencijos veiksmu pripažintinas tik sąmoningas, kaltas veiksmas, kuriuo nepagrįstai įgyjamas konkurencinis pranašumas ieškovo sąskaita (ar siekiama jį įgyti). Tuo tarpu pagal prekių ženklų teisę, kuri, kitaip nei apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos, remiasi nuosavybės teisės principais, ieškovui, siekiančiam savo teisių apsaugos, pakanka įrodyti, kad atsakovas faktiškai

---

[45] Mizaras, V. (2008) *Autorių teisė.* Vadovėlis, I tomas.

[46] DE VREY, R. W. (2006). *Towards a European Unfair Competition Law: A Clash Between Legal Families*, p. 13 [interaktyvus]. Prieiga internete http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/23122/1/41.pdf.

[47] Model Provisions on Protection Against Unfair Competition. WIPO, 1996, p. 10.

[48] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-366/2011.

[49] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-366/2011.

[50] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-258-823/2022.

[51] Specifikacijos principas reiškia, kad prekių ženklas yra saugomas toms prekėms ir (arba) paslaugoms, kurioms žymėti ženklas registruotas arba yra naudojamas (tose valstybėse, kur apsauga gali būti suteikiama ir prekių ženklo naudojimui).

[52] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-525/2014.

naudoja tapatų ar panašų žymenį tapačioms ar panašioms prekėms ar paslaugoms žymėti ir tokie atsakovo veiksmai sukelia suklaidinimo galimybę, tačiau nėra reikalaujama nustatyti, jog atsakovas sąmoningai siekė pažeisti ieškovo teises ar net apskritai žinojo (turėjo žinoti) apie ieškovo registruotą prekių ženklą. Atsakovo kaltės nebuvimas šiuo atveju gali būti reikšmingas tik nustatant pažeidimu padarytų nuostolių dydį[53].

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje akcentuojama neteisėto (nesąžiningo) tikslo reikšmė, sprendžiant dėl tam tikrų veiksmų pripažinimo nesąžiningos konkurencijos veiksmais. Pavyzdžiui, pasisakydamas dėl prekių ženklo savininko teisių gynimo, kai prekių ženklui tapatus ar panašus žymuo atsakovo yra naudojamas kaip domeno vardas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, jog tam, kad pagal 2004 m. balandžio 28 d. Komisijos reglamento (EB) Nr. 874/2004, nustatančio .eu Aukščiausio lygio domeno įdiegimo ir funkcijų viešosios tvarkos taisykles bei registracijai taikomus principus, 21 straipsnio 3 dalies d punktą[54] būtų galima konstatuoti domeno vardo registracijos ar naudojimo nesąžiningumą, teismas turi konstatuoti ne tik painiavos su kito ūkio subjekto prekių ženklu galimybę, bet ir tokios painiavos tikslą (siekį pritraukti vartotojus, sukeliant painiavą su kito subjekto prekių ženklu)[55]. Aiškinant KĮ 15 straipsnio taikymo sąlygas taip pat nurodoma, jog tam, kad būtų pripažinti nesąžininga konkurencija, atitinkami atsakovo veiksmai turi būti atliekami „turint tikslą (nesąžiningai) konkuruoti“, to turi būti „sąmoningai siekiama“[56]. Atitinkamai, pagal kasacinio teismo formuojamą praktiką, ne kiekvienas prekių ženklo savininko teisių pažeidimas gali būti pripažintas nesąžiningos konkurencijos veiksmu – tam, be kita ko, turi būti nustatyta, kad atitinkami atsakovo veiksmai buvo nesąžiningi, t. y. atlikti turint neteisėtą, prieštaraujantį ūkinės veiklos sąžiningai praktikai ir geriems papročiams, tikslą.

Tenka pažymėti, kad kasacinio teismo praktika, reikalaujanti nustatyti nesąžiningą tikslą, kaip būtinąją nesąžiningos konkurencijos instituto normų taikymo sąlygą, yra sulaukusi teisės doktrinos atstovų kritikos. Kai kurių autorių nuomone, taikant KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punktą negali būti reikalaujama įrodyti, kad atsakovas buvo subjektyviai nesąžiningas, t. y. atliko neteisėtus veiksmus, turėdamas nesąžiningų ketinimų. Nors sutinkama, kad atsakomybė už nesąžiningą konkurenciją atsakovui gali kilti tik nustačius jo kaltę, teigiama, jog nesąžiningos konkurencijos atveju kaltė turi būti aiškinama objektyviąja prasme, kaip sąžiningo ir rūpestingo verslininko elgesio standarto, kuris reikalauja, pasirenkant komercinį žymenį, protingomis pastangomis įsitikinti, kad šis nėra tapatus ar klaidinamai panašus į jam žinomo kito asmens pirmumo teise naudojamą žymenį su skiriamuoju požymiu, nesilaikymas, o subjektyvus atsakovo požiūris veiksmų kaip nesąžiningos konkurencijos kvalifikavimui neturėtų būti reikšmingas[57].

Aptariama kritika yra iš dalies pagrįsta. Iš tiesų, svarstant Paryžiaus konvencijos 10bis straipsnį 1925 m. Hagos peržiūrėjimo konferencijoje, siūlymui nustatyti šioje normoje pažeidėjo subjekty-

---

[53] Pagal PŽĮ 75 straipsnio 5 dalį, tais atvejais, kai pažeidėjas atlieka veiksmus nežinodamas ir neturėdamas žinoti, kad jis pažeidžia šio įstatymo nustatytas teises (t. y. jo veiksmuose nėra kaltės), teismas šio įstatymo 70 straipsnio 1 dalyje nurodytų asmenų reikalavimu gali išreikalauti iš pažeidėjo gautą naudą.

[54] Ši teisės norma pagal savo pobūdį yra nesąžiningos konkurencijos teisės norma, taikoma ginčams dėl specifinio objekto (domeno) registracijos ir naudojimo teisėtumo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-93-823/2024, 95 punktas).

[55] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-22-969/2019.

[56] Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 12 d. nutarties civilinėje byloje Nr. e3K-3-472-313/2018 89 punktą ir jame nurodytą kasacinio teismo praktiką.

[57] Truskaitė, J. (2009). *Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 164.

vaus ketinimo sąlygą buvo nepritarta, todėl nėra pagrindo teigti, jog Konvencijos 10bis straipsnis apsiriboja veiksmais, atliktais turint subjektyvių nesąžiningų ketinimų[58]. KĮ 15 straipsnis, minėta, kasacinio teismo praktikoje aiškinamas, be kita ko, atsižvelgiant į Konvencijos 10bis straipsnio aiškinimo ir taikymo praktiką. Iš lingvistinio KĮ 15 straipsnio 1 dalies aiškinimo taip pat neišplaukia, kad nesąžiningos konkurencijos veiksmas gali būti atliekamas tik tiesiogine tyčia – nesąžiningos konkurencijos veiksmai šioje teisės normoje apibrėžiami nurodant du požymius – prieštaravimą ūkinės veiklos sąžiningai praktikai ir geriems papročiams bei neigiamą įtaką kito ūkio subjekto galimybėms konkuruoti, t. y. akcentuojamas būtent objektyvus šių veiksmų poveikis. Nors daugeliui nesąžiningos konkurencijos veiksmų išties būdingas tam tikras subjektyvus kryptingumas, gali pasitaikyti ir tokių situacijų (ypač painiavos sukėlimo atveju), kai atsakovo atliekami veiksmai iškreips sąžiningą konkurenciją nepriklausomai nuo to, ar tokio rezultato buvo kryptingai siekiama. Nebūtų pagrįsta teigti, kad tokia padėtis nesąžiningos konkurencijos instituto normomis, kurių pagrindinė paskirtis ir yra saugoti sąžiningą konkurenciją rinkoje, negali būti koreguojama.

Kita vertus, pats tam tikro veiksmo apibrėžimas kaip nesąžiningos konkurencijos veiksmo suponuoja būtinumą nustatyti atsakovo nesąžiningumą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pažymima, kad sąžiningumas – tai teisinė ir faktinė kategorija, vertybinis žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal objektyvųjį ir subjektyvųjį kriterijus. Teisėje sąžiningumas vertinamas pagal asmens žinojimą arba turėjimą žinoti tam tikras aplinkybes, „turėjimas žinoti“ reiškia asmens pareigą veikti aktyviai, pasidomėti apie tam tikras aplinkybes. Versle sąžiningumas reiškia laikymąsi tiek bendrųjų elgesio standartų, taikomų bet kuriam žmogui, tiek specifinių elgesio standartų, susiklosčiusių tam tikroje verslo srityje[59]. Taigi, verslininkas, nesilaikantis tam tikros verslo srities standartų, negali būti laikomas sąžiningu. Iš kasasacinio teismo formuojamos praktikos matyti, kad „nesąžiningas tikslas“ nesąžiningos konkurencijos instituto normų taikymo kontekste iš esmės ir yra aiškinamas kaip atsakovo nesąžiningumas, dėl kurio turi būti sprendžiama atsižvelgiant tiek į subjektyvius, tiek į objektyvius kriterijus: ieškovo ir atsakovo tarpusavio santykius, atitinkamo žymens žinomumą rinkoje, specifikacijos principą ir kt.[60] Pažymėtina, kad, kitaip nei kaltė, atsakovo nesąžiningumas nėra preziumuojamas – jį, siekdamas savo teisių apsaugos nesąžiningos konkurencijos instituto pagrindu, turi įrodyti ieškovas.

Be plačiai aiškintino konkurencijos santykio tarp ieškovo ir atsakovo bei atsakovo nesąžiningumo (įvardijamo kaip nesąžiningas tikslas), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje atkreiptas dėmesys į dar vieną reikšmingą apsaugos pagal konkurencijos ir prekių ženklų teisę skirtumą, kuris kartu gali būti laikomas ir trečiąja apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos taikymo sąlyga. Kitaip nei prekių ženklų teisės, žymens teisinę apsaugą siejančios su registracija ir nereikalaujančios žymens žinomumo rinkoje kaip būtinosios teisinės apsaugos sąlygos, nesąžiningą konkurenciją draudžiančios teisės normos yra skirtos ūkio subjekto, savo veikloje naudojančio žymenį, kuris paslaugų ar prekių rinkoje jau yra įgijęs tam tikrą žinomumą, išskirtinumą ir vertę, teisėms ginti[61]. Nors iš pir-

---

[58] Wadlow, Ch. (2004). Unfair Competition and the Paris Convention. Iš: Wadlow, Ch. (2004). *The Law of Passing-Off: Unfair Competition by Misrepresentation,* p. 14 [interaktyvus]. Prieiga internete https://works.bepress.com/christopher_wadlow/5/0/download/.

[59] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-179-916/2024.

[60] Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 7 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-3-22-969/2019, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 4 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-3-317-421/2019.

[61] Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 24 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-519/2009, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugsėjo 18 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-477-684/2015.

mo žvilgsnio galėtų atrodyti, kad prekių ženklo savininko išimtinių teisių į prekių ženklą sudarantį žymenį pažeidimas savaime neatitinka sąžiningos ūkinės veiklos praktikos (nes yra neteisėtas), nederėtų pamiršti, kad prekių ženklo kaip savarankiško pramoninės nuosavybės objekto apsaugai užtikrinti skirtos prekių ženklų, o ne konkurencijos teisės, normos. Prekių ženklas, kaip savarankiškas pramoninės nuosavybės objektas, saugomas ir tuo atveju, jei jis faktiškai rinkoje nėra naudojamas[62], tuo tarpu konkurencijos teisės normos dėmesį skiria būtent atsakovo elgesio poveikiui rinkoje[63]. Realios suklaidinimo su kitu ūkio subjektu ar jo verslu galimybės sukėlimas, o ne pats ankstesniam žymeniui tapataus ar klaidinamai panašaus žymens naudojimas yra nesąžiningos konkurencijos veiksmą kvalifikuojantis elementas[64]. Be to, nesąžiningos konkurencijos instituto normos iš esmės skirtos atvejams, kai kito asmens sąskaita nepagrįstai įgyjamas konkurencinis pranašumas, tuo tarpu prekių ženklo teisinė registracija pati savaime konkurencinio pranašumo prekių ženklo savininkui nesuteikia – jis atsiranda tik tada, kai prekių ženklas rinkoje yra realiai naudojamas ir tampa atpažįstamas bei vertinamas vartotojų. Taigi, prekių ženklo savininko teisės apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos normų pagrindu gali būti ginamos tik nustačius, jog prekių ženklas tuo metu, kai atsakovas atliko neteisėtus veiksmus, buvo realiai naudojamas ir įgijęs tam tikrą žinomumą, o reikalaujant apsaugos nuo veiksmų, nesukeliančių suklaidinimo galimybės, – reputaciją rinkoje. Šią aplinkybę, siekdamas savo teisių apsaugos pagal konkurencijos teisę, taip pat privalo įrodyti ieškovas.

3. Prekių ženklo savininko teisių gynimas remiantis nesąžiningą konkurenciją draudžiančiomis teisės normomis, kai atsakovo veiksmai nelaikytini pažeidimu pagal prekių ženklų teisę

Aptartos nesąžiningos konkurencijos instituto taikymo sąlygos rodo, kad, kitaip nei neregistruoto komercinio žymens naudotojui, kuriam nesąžiningos konkurencijos institutas yra iš esmės vienintelė galimybė gintis nuo tapataus ar klaidinamai panašaus žymens naudojimo kito ūkio subjekto komercinėje veikloje, prekių ženklo savininkui lengviau siekti savo teisių pažeidimo pašalinimo pasitelkus prekių ženklų teisės normas, kurių teikiama apsauga, be kita ko, yra platesnės apimties, nei teikia konkurencijos teisė. Kita vertus, tai galėtų liudyti, kad įstatymų leidėjas, įtraukdamas situacijas, kai kitas ūkio subjektas savo komercinėje veikloje naudoja prekių ženklui tapatų ar klaidinamai panašų žymenį, į KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto dispoziciją, turėjo omenyje tai, jog tam tikrais atvejais komercinio žymens naudojimas gali ir nebūti pripažintas pažeidimu pagal prekių ženklų teisę, tačiau, nepaisant to, neatitikti sąžiningos ūkinės veiklos praktikos ir dėl to būti draudžiamas pagal konkurencijos teisę.

Klausimas, ar konkurencijos teisė gali drausti tai, ką prekių ženklų teisė leidžia, ir, jei taip, kokiais atvejais ir kokiomis sąlygomis, išlieka vienas sudėtingiausių prekių ženklų teisės ir nesąžiningą konkurenciją draudžiančių teisės normų santykio aspektų. Nors kai kurie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos pavyzdžiai leidžia teigti, jog atsakymas į pirmąją klausimo dalį yra teigiamas[65], su

---

[62] Prekių ženklo registracija gali būti panaikinta dėl nenaudojimo tik jei jis nebuvo iš tikrųjų naudojamas prekėms ar paslaugoms, kurioms jis buvo įregistruotas, žymėti nepertraukiamą penkerių metų laikotarpį ir tik jeigu nėra svarbių priežasčių jo nenaudoti (PŽĮ 23 straipsnio 1 dalis, Prekių ženklų reglamento 18 straipsnio 1 dalis).

[63] Truskaitė, J. (2009). *Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 194.

[64] Truskaitė, J. (2009). Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p.189.

[65] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-435-916/2016.

konkrečiu atveju, kai nenustačius pažeidimo pagal prekių ženklų teisę būtų konstatuotas pažeidimas pagal KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punktą, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje dar nebuvo susidurta[66]. Šio klausimo sudėtingumas, be kita ko, susijęs su tuo, kad prekių ženklų teisė Europos Sąjungos lygmeniu yra suderinta, tuo tarpu apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos iš esmės išlieka valstybių narių nacionalinės teisės teisinio reglamentavimo sritimi. Nors tiek 2015 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2015/2436 valstybių narių teisės aktams, susijusiems su prekių ženklais, suderinti (toliau – Prekių ženklų direktyva), tiek Prekių ženklų reglamentas leidžia prekių ženklams taikyti nacionalinės teisės nuostatas, reguliuojančias nesąžiningą konkurenciją[67], kai kuriuose teisės doktrinos darbuose, atsižvelgiant į Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudenciją, reiškiama abejonė, ar situacija, kai valstybių narių nacionaliniai teismai išplėstų, ar, dar blogiau, apribotų prekių ženklo savininkui suteikiamas išimtines teises remdamiesi nacionaline konkurencijos teise, išties būtų suderinama su Europos Sąjungos teise[68].

Atsakymą į šį klausimą komplikuoja ir pastarojo laikotarpio Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija, pagal kurią į aplinkybių, kurios turi būti vertinamos sprendžiant dėl prekių ženklo savininko teisių pažeidimo, sąrašą įtraukiamas ir kontekstas, kuriame ginčo žymenys yra faktiškai naudojami, nors toks kontekstinis požiūris tradiciškai priskiriamas ne prekių ženklų, o apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos teisei[69]. Ilgą laiką tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje suklaidinimo galimybės pagal prekių ženklų teisę ir painiavos sukėlimo galimybės pagal konkurencijos teisę sąvokos buvo vertinamos kaip skirtingos (pastaroji aiškinta kaip esanti siauresnės apimties ir teikianti mažesnę apsaugą), tačiau Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje taikomas suklaidinimo galimybės standartas pradėjo panašėti į nesąžiningos konkurencijos atitikmenį[70]. Teisės doktrinoje svarstoma, kad tokia Europos Sąjungos Teisingumo Teismo pozicija galimai yra nulemta siekio Europos Sąjungos mastu suderinti apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos teisę tiek, kiek ji yra susijusi su prekių ženklų ginčais[71].

Tol, kol Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nėra pateikęs tikslesnio atsakymo, kokiais atvejais tapataus ar panašaus žymens naudojimas, būdamas teisėtas pagal prekių ženklų teisę, galėtų būti laikomas nesąžiningos konkurencijos veiksmu, šiuo klausimu galima pateikti keletą pasvarstymų, atsižvelgiant į tai, kaip iki šiol kasacinio teismo praktikoje aiškintas KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto normos skirtumas nuo prekių ženklų teisės normų, reglamentuojančių iš esmės tapačius šioje normoje nurodytiems veiksmus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje išaiškinta, kad KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkte įtvirtinta teisės norma reglamentuoja dvi skirtingas nesąžiningos konkurencijos veiksmų rūšis. Pirmoji šios normos draudžiama nesąžiningos konkurencijos veiksmų rūšis yra veiksmai, sukeliantys painia-

---

[66] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-3-435-916/2016 byla buvo grąžinta nagrinėti iš naujo apeliacinės instancijos teismui iš esmės dėl to, kad apeliacinės instancijos teismas ginčijamame sprendime apskritai nepasisakė dėl apeliacinio skundo argumentų, susijusių su KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto taikymu, t. y. dėl skundžiamos nutarties motyvavimo trūkumų, o bylą iš naujo išnagrinėjęs apeliacinės instancijos teismas KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto pažeidimo nenustatė.

[67] Prekių ženklų direktyvos preambulės 40 punktas, Prekių ženklų reglamento 17 straipsnio 2 dalis.

[68] Lepik, G. (2021). Protecting Trade Mark Proprietors Against Unfair Competition in EU Trade Mark Law. *Juridica International*, 30, p. 161 [interaktyvus]. Prieiga internete https://doi.org/10.12697/JI.2021.30.17.

[69] García-Pérez, R. (2023). Some Certainties and Some Uncertainties in European Union Trade Mark Law. *GRUR International.* Volume 72, Issue 11, p. 1027.

[70] Dornis, T. W. (2017). *Trademark and Unfair Competition Conflicts: Historical-Comparative, Doctrinal, and Economic Perspectives.* p. 333.

[71] Lepik, G. (2021). Protecting Trade Mark Proprietors Against Unfair Competition in EU Trade Mark Law. *Juridica International*, 30, p. 161.

vos su kito ūkio subjektu ar jo veikla galimybę; antroji – veiksmai, kurie pažeidžia kito ūkio subjekto interesus kitaip, nei sukeliant painiavos galimybę, todėl jiems esant įrodyti painiavos galimybės nereikalaujama[72]. Taip pat konstatuota, kad KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto norma artima PŽĮ 38 straipsnio 1 dalies 3 punkto[73] normai, reglamentuojančiai reputaciją turinčių prekių ženklų teisinę apsaugą, tik KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkte kalbama ne apie suklaidinimo galimybę, o apie painiavos, kuri pagal savo pobūdį artimesnė būtent faktiniam suklaidinimui, t. y. suprantama siauriau nei prekių ženklų teisėje, sukėlimą[74].

Taigi, pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą praktiką, kalbant apie klaidinimą naudojant į kito ūkio subjekto registruotą prekių ženklą panašų ar jam tapatų žymenį, KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto norma nuo prekių ženklų teisės skiriasi iš esmės dviem aspektais: vadinamojo specifikacijos principo netaikymu ir skirtingu painiavos sukėlimo galimybės pagal šią teisės normą bei suklaidinimo galimybės pagal prekių ženklų teisę vertinimu. Vis dėlto pastarasis skirtumas, kaip jau minėta, atsižvelgiant į Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudenciją tampa vis mažiau reikšmingas. Tam tikri atvejai, kurie anksčiau būtų buvę priskirti nesąžiningai konkurencijai, o ne prekių ženklų teisės reglamentavimo sričiai (kai klaidinimą lemia ne paties žymens klaidinamas panašumas į saugomą prekių ženklą, o kiti atsakovo veiksmai, pavyzdžiui, žodinio prekių ženklo apipavidalinimo (spalvų, šrifto), kuris pats nėra registruotas kaip saugomas, kopijavimas), šiandien, tikėtina, pakliūtų ir į kriterijų, reikšmingų sprendžiant dėl suklaidinimo galimybės pagal prekių ženklų teisę, sąrašą. Tą patvirtina ir pastarojo laikotarpio Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika. Pavyzdžiui, vienoje bylų, spręsdamas dėl suklaidinimo galimybės pagal prekių ženklų teisę, kasacinis teismas, be kita ko, atsižvelgė ir į atsakovo juridinio asmens pavadinimą bei kitas faktines ginčo žymens naudojimo aplinkybes[75]. Kita vertus, net ir laikantis tradicinio požiūrio, santykį tarp suklaidinimo galimybės pagal prekių ženklų teisę ir painiavos sukėlimo galimybės pagal konkurencijos teisę aiškinančio iš esmės kaip santykį tarp teorinės galimybės ir faktinio klaidinimo[76], ieškovo reikalavimo atmetimas dėl suklaidinimo galimybės nebuvimo paprastai reikš, jog nėra ir painiavos sukėlimo galimybės pagal KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punktą. Taigi, KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto taikymas, kiek tuo siekiama apsisaugoti nuo tapataus ar panašaus žymens naudojimo, sukeliančio painiavos galimybę, atsakovui veikiant pagal specifikacijos principo ribas, prekių ženklo savininkuiyra iš esmės neaktualus, nes pažeidimo pagal KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punktą konstatavimas tokiu atveju tik dubliuotų prekių ženklų teisės jam teikiamą apsaugą.

Kitokia situacija susiklosto, kai prekių ženklui tapatus ar į jį klaidinamai panašus žymuo naudojamas nepanašioms prekėms ar paslaugoms. Nors iš pirmo žvilgsnio galėtų pasirodyti, kad ginant prekių ženklo savininko teises nuo tapataus ar panašaus į prekių ženklą žymens naudojimo nepanašioms prekėms ar paslaugoms yra išplečiama prekių ženklo savininkui pagal prekių ženklų teisę suteiktų išimtinių teisių apimtis[77], šis įspūdis yra klaidinantis. Iš tiesų atvejų, kai tapatus ar klaidinamai

---

[72] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-297-1075/2020.

[73] Šiuo metu galiojančios įstatymo redakcijos 14 straipsnio 2 dalies 3 punktas.

[74] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-525/2014.

[75] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-93-823/2024.

[76] Pavyzdžiui, J. Truskaitė šį santykį aiškina taip: „Suklaidinimo galimybė prekių ženklų teisės prasme kartais egzistuoja net ir tuomet, kai realaus suklaidinimo galimybės nėra, tuo tarpu taikant nesąžiningos konkurencijos normas turi būti nustatyta, kad atsakovo veiksmai realiai sukelia painiavą ir šiuo tikslu turi būti įvertinama šių veiksmų ir su jais susijusių aplinkybių visuma“ (Truskaitė, J. (2009). *Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 194).

[77] Pagal prekių ženklų teisę tokia apsauga taikoma tik reputaciją turintiems prekių ženklams.

panašus žymuo naudojamas už specifikacijos principo ribų, prekių ženklų teisė (išskyrus reputaciją turinčių prekių ženklų teisinei apsaugai skirtas prekių ženklų teisės normas) paprasčiausiai nereglamentuoja, kadangi prekių ženklas, kaip specialus pramoninės nuosavybės objektas, teisinę apsaugą registracijos pagrindu įgyja tik toms prekėms ar paslaugoms, kurioms jis yra registruotas. Taigi, už specifikacijos principo ribų prekių ženklas, kuris nėra įgijęs reputacijos prekių ženklų teisės prasme, vertintinas kaip bet kuris neregistruotas komercinėje veikloje naudojamas žymuo. Kadangi KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punktas gali būti (ir dažniausiai yra) taikomas ginant neregistruotų komercinių žymenų, turinčių skiriamąjį požymį, naudotojų teises, būtų nelogiška, jei šios galimybės komercinio žymens naudotojas netektų vien dėl to, kad savo naudojamą žymenį įregistravo kaip prekių ženklą. Pažymėtina, kad, kaip pagrįstai pažymima teisės doktrinoje, nors tam tikro žymens žinomumo rinkoje sąlyga, keliama tam, kad apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos teisės normos apskritai būtų taikomos, Lietuvos teismų praktikoje kartais apibūdinama kaip žymens „tam tikra reputacija tarp vartotojų“, žymens apsaugos nuo klaidinimo kontekste nebūtų tinkama reikalauti žymens reputacijos, kaip ji suprantama prekių ženklų teisėje, turėjimo. Reputacijos kriterijus yra siejamas su tais atvejais, kai ieškovas siekia apsaugos nesant suklaidinimo galimybės ir reikalauja aukštesnio žinomumo laipsnio[78]. Taigi, tam tikrą žinomumą, nesiekiantį reputacijos pagal prekių ženklų teisę lygmens, rinkoje įgijusio prekių ženklo savininkas galėtų ginti savo teises nuo prekių ženklui tapataus ar į jį klaidinamai panašaus žymens naudojimo nepanašioms prekėms ar paslaugoms, sukeliančio painiavos galimybę, KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, nors pagal prekių ženklų teisės normas tokios galimybės neturėtų. Kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos atveju prekių, paslaugų panašumas, nors ir nebūdamas būtina pažeidimo nustatymo sąlyga, yra vienas iš svarbiausių kriterijų sprendžiant dėl supainiojimo galimybės[79], teisinės apsaugos apimtis nagrinėjamu aspektu skirsis nuo prekių ženklų teisės tik labai retais atvejais, kai prekės ar paslaugos bus akivaizdžiai nepanašios, tačiau dėl žymens skiriamojo požymio stiprumo, vėlesnio žymens didelio panašumo ir kitų reikšmingų aplinkybių faktiškai egzistuos supainiojimo galimybė[80].

Jei apsaugai nuo klaidinimo pagal konkurencijos teisę pakanka tam tikro prekių ženklo žinomumo rinkoje, teisinė apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos veiksmų, kuriems esant įrodyti painiavos galimybės nereikalaujama – naudojimosi žymens reputacija (angl. *free riding*), kenkimo žymens reputacijai (angl. *tarnishment*) ir žymens skiriamojo požymio silpninimo (angl. *dilution*), suteikiama tik tada, jei ieškovo prekių ženklas turi reputaciją. Ši sąlyga išplaukia iš paties pažeidimo formulavimo – akivaizdu, kad nėra įmanoma pasinaudoti žymens reputacija ar jai pakenkti, jei žymuo reputacijos neturi. Nors žymens skiriamojo požymio silpninimo atveju reputacijos sąlyga įstatyme nėra tiesiogiai minima, pritartina teisės doktrinoje išsakytai pozicijai, kad jei šio pažeidimo atveju ieškovo žymens reputacijos nebūtų reikalaujama, tai iš esmės reikštų monopolinės teisės suteikimą kiekvienam pirmajam žymenį rinkoje pradėjusiam naudoti asmeniui[81], o tai akivaizdžiai neatitiktų nesąžiningos konkurencijos instituto tikslų. Taigi,

---

[78] Truskaitė, J. (2009). *Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 180.

[79] Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 7 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-3-22-969/2019.

[80] Truskaitė, J. (2009). *Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 197.

[81] Truskaitė, J. (2009). Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 225.

šia apimtimi KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto norma, nepaisant nežymių terminijos skirtumų[82], yra iš esmės identiška reputaciją turinčių prekių ženklų apsaugai skirtoms prekių ženklų teisės normoms ir galėtų būti aiškinama kitaip tik jei pati reputacijos sąvoka pagal prekių ženklų ir konkurencijos teisę būtų aiškinama skirtingai. Skirtingas to paties teisinio termino aiškinimas tam tikrais atvejais, atsižvelgiant į skirtingus teisės aktų, kuriuose šis terminas vartojamas, tikslus, pagal kasacinio teismo formuojamą praktiką yra galimas[83].

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškinimo, ar žymens reputacijos savoka pagal konkurencijos teisę yra tapati prekių ženklo reputacijos sąvokai pagal prekių ženklų teisę, dar nėra pateikęs. Atitinkamai šiandien dar nėra galimybės vienareikšmiškai spręsti, ar prekių ženklo savininkas KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu galėtų gintis nuo painiavos nekeliančių atsakovo veiksmų, nepripažintinų pažeidimu pagal prekių ženklų teisę. Tokia galimybė egzistuotų tik tuo atveju, jei reputacijos sąvokos aiškinimas pagal konkurencijos teisę skirtųsi nuo šios sąvokos aiškinimo pagal prekių ženklų teisę – kitu atveju tie patys veiksmai reikštų arba pažeidimą, arba jo nebuvimą pagal abu materialiuosius teisinius pagrindus.

Teisės doktrinoje išsakyta nuomonė, kad žymens reputacijos sąlyga KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto prasme aiškintina mutatis mutandis (su atitinkamais pakeitimais) vadovaujantis prekių ženklų teisėje suformuotais kriterijais, tačiau apsaugos nuo nesąžiningos konkurencijos tikslais nebūtina, kad prekių ženklo reputacija apimtų visą valstybės teritoriją ar reikšmingą jos dalį – žymuo gali būti žinomas ir mažesnėje teritorijos dalyje, pavyzdžiui, viename mieste. Tokiu atveju, jei bus nustatytos kitos KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto taikymo sąlygos, šio žymens savininkas galės reikalauti uždrausti jo teises pažeidžiančius veiksmus tik toje teritorijoje, kurioje jo žymuo yra žinomas[84]. Tokia pozicija iš pirmo žvilgsnio atrodo pagrįsta. Prekių ženklų teisės keliamas reikalavimas, kad ženklo reputacija apimtų visą valstybės teritoriją ar reikšmingą jos dalį, yra tiesiogiai susijęs su teritorinėmis prekių ženklo apsaugos ribomis – kadangi nacionalinio prekių ženklo registracija suteikia išimtines teises visoje valstybės teritorijoje, toks reikalavimas yra visiškai aiškus ir pagrįstas. Tuo tarpu geografinės rinkos apibrėžimas pagal konkurencijos teisę nebūtinai sutampa su valstybės teritorija[85], tad dėl nesąžiningos konkurencijos veiksmų nutraukimo galėtų būti sprendžiama ir mažesnėje teritorijos dalyje, atitinkamai mažesnėje teritorijos dalyje reikalaujama ir žymens reputacijos, kaip teisinės apsaugos sąlygos. Ar šiai teisės doktrinos pozicijai bus pritarta teismų praktikoje, parodys ateitis.

Galiausiai, tam, kad žymens naudojimas būtų pripažintas pažeidimu pagal prekių ženklų teisę, atsakovo žymuo turi būti naudojamas prekėms ar paslaugoms žymėti[86], tačiau KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punktas tokio apribojimo nenustato. Vis dėlto, sprendžiant dėl prekių ženklų teisės ir nesąžiningos konkurencijos instituto atskyrimo, šiuo aspektu būtina atsižvelgti į Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje išplėtotą vadinamąją prekių ženklo funkcijų teoriją, pagal kurią dėl

---

[82] PŽĮ 14 straipsnio 2 dalies 3 punkte vartojamos „pasinaudojimo ženklo pranašumais“ ir „ženklo skiriamojo požymio pažeidimo“, o ne „pasinaudojimo reputacija“ ir „žymens skiriamojo požymio silpninimo“ sąvokos. Lietuviškame Prekių ženklo reglamento tekste vartojama „kenkimo ženklo skiriamajam požymiui“ sąvoka. Vis dėlto šie terminijos skirtumai yra atsitiktiniai ir nelemia skirtingo nurodytų pažeidimų turinio.

[83] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-337/1999.

[84] Truskaitė, J. (2009). *Komercinių žymenų teisinės apsaugos problemos*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, teisė (S 001)), Vilniaus universitetas. p. 181, 227.

[85] KĮ 3 straipsnio 3 dalis.

[86] PŽĮ 14 straipsnio 2 dalis, Prekių ženklų direktyvos preambulės 18 punktas.

pažeidimo pagal prekių ženklų teisę spręstina atsižvelgiant į tai, ar kito žymens naudojimas pažeidžia kurią nors iš prekių ženklo funkcijų. Remiantis šia teorija, būdas, kuriuo trečiasis asmuo naudoja žymenį (prekių ar paslaugų atskyrimo tikslais ar ne), neturi esminės reikšmės nustatant pažeidimą. Svarbi yra trečiojo asmens žymens naudojimo įtaka kito asmens prekių ženklui, atsižvelgiant į jo atliekamas funkcijas ir prekių ženklo savininko interesus. Nors teisės doktrinoje ši Europos Sąjungos Teisingumo Teismo pozicija yra sulaukusi nemažai kritikos[87], akivaizdu, kad nacionalinių teismų ji negali būti ignoruojama.

Apibendrinant galima teigti, kad nors galimybė prekių ženklo savininkui gintis nuo kito ūkio subjekto veiksmų naudojant prekių ženklui tapatų ar į jį panašų žymenį pasitelkiant nesąžiningą konkurenciją draudžiančias teisės normas tais atvejais, kai atitinkami atsakovo veiksmai būtų pripažinti teisėtais pagal prekių ženklų teisę, egzistuoja, ji yra labai ribotos apimties, o prekių ženklų teisės plėtojimosi tendencijos pastaruoju laikotarpiu šią galimybę dar labiau susiaurina, įtraukdamos į prekių ženklų teisės taikymo sritį ir tuos pažeidimus, kurie anksčiau būtų buvę priskirti nesąžiningos konkurencijos instituto reglamentavimo sričiai.

IŠVADOS

1. Lietuvos teismų praktikoje prekių ženklų teisės ir nesąžiningos konkurencijos instituto normų santykis grindžiamas akumuliavimo principu, pagal kurį prekių ženklo savininkas savo teises, pažeistas atsakovui komercinėje veikloje naudojant prekių ženklui tapatų ar į jį panašų žymenį, gali ginti remdamasis tiek prekių ženklų teisės, tiek nesąžiningą konkurenciją draudžiančiomis teisės normomis. Tačiau ieškinyje, kuriame remiamasi abiem materialiaisiais teisiniais pagrindais, be faktinių aplinkybių, sudarančių prekių ženklo savininko teisių pažeidimo sudėtį, būtina pagrįsti specifines nesąžiningos konkurencijos delikto sąlygas: konkurencijos santykį, atsakovo nesąžiningumą ir tam tikrą ieškovo prekių ženklo žinomumą rinkoje.

2. Spręsdami dėl prekių ženklo savininko teisių gynimo pagal prekių ženklų ir konkurencijos teisę, teismai turėtų atsižvelgti į skirtingus nesąžiningos konkurencijos instituto ir prekių ženklų teisės principus ir apsaugos pagal šiuos materialiuosius teisinius pagrindus taikymo sąlygas. Prekių ženklo savininko teisių pažeidimo konstatavimas pagal prekių ženklų teisę ne visais atvejais reikš, kad atsakovas atliko ir nesąžiningos konkurencijos veiksmus pagal KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punktą.

3. Tam tikrais atvejais prekių ženklo savininko teisės KĮ 15 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu gali būti ginamos ir nuo žymens naudojimo kito ūkio subjekto komercinėje veikloje, nepažeidžiančioje prekių ženklų teisės reikalavimų, tačiau tokia galimybė, atsižvelgiant į prekių ženklų teisės plėtrą, yra labai ribota.

---

[87] Bonomo, V., Magnani, P. (2022). Non-Distinctive Uses of a Trademark: The CJEU's ''Function Theory'' (and Its Adoption by Italian Courts) – Future Prospects in Light of EU Trademark Law. *IIC - International Review of Intellectual Property and Competition Law.* Volume 53, p. 685–700 [interaktyvus]. Prieiga internete https://doi.org/10.1007/s40319-022-01193-8.

PROBLEMS OF LEGAL PROTECTION OF COMMERCIAL SIGNS IN THE PRACTICE OF THE LITHUANIAN SUPREME COURT: SOME ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADEMARK LAW AND PROTECTION AGAINST UNFAIR COMPETITION

Goda Ambrasaitė-Balynienė

Summary

The article, based on legal doctrine and the practice of the Supreme Court of Lithuania, analyzes the relationship between the norms of trademark law and the institute of unfair competition, seeking to answer the question when and to what extent a trademark owner can rely on the norms of unfair competition rather than trademark law in defence of his rights, violated by use of a sign identical or confusingly similar to the trademark. It is concluded that due to the principle of accumulation applied by Lithuanian courts, the trademark owner has such a right in all cases, if in addition to trademark infringement the specific conditions for the application of the tort of unfair competition are justified. However, taking into account the broader protection provided by trademark law and the less complex conditions for proving an infringement, as well as the fact that the additional qualification of the trademark infringement as an act of unfair competition does not grant the plaintiff any additional legal remedies, the application of norms of unfair competition in disputes related to the infringement trademark owner's rights gains practical significance only if the actions of the defendant would be considered lawful under trademark law. It is noted that the Supreme Court of Lithuania essentially accepts the possibility to qualify the non-infringing use of the mark under the trademark law as an act of unfair competition, yet no explanations insofar have been provided as to when such an infringement could be established. Taking into account how Article 15(1) (1) of the Competition Law is interpreted in the practice of the Supreme Court of Lithuania, and the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union on the trademark infringement, it is concluded that the possibility of finding the non-infringing use under the trademark law prohibited under the norms of unfair competition is very limited. Such a possibility is essentially restricted to cases where a sign identical or confusingly similar to the trademark is used for dissimilar goods or services, if such actions cause confusion in the market, or for purposes other than distinguishing goods or services, insofar as such use would not constitute trademark infringement in accordance with the function theory developed by the Court of Justice of the European Union.

Keywords: commercial sign, protection of trademark rights, unfair competition.

IV DALIS/
CHAPTER

DATOS, ŽMONĖS, VEIKLA / DATES, PEOPLE, ACTIVITIES

DATOS IR ŽMONĖS / DATES AND PEOPLE

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkai / Presidents of the Supreme Court of Lithuania

Mindaugas LOŠYS
1990–1994

Pranas KŪRIS
1994–1998

Vytautas GREIČIUS
1998–2009

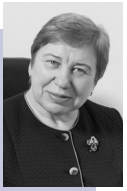

Janina STRIPEIKIENĖ
2009-07-22 – 2009-11-04
(laikinai pareigas ėjusi pirmininkė / acting president)

Gintaras KRYŽEVIČIUS
2009–2014

Rimvydas NORKUS
2014–2019

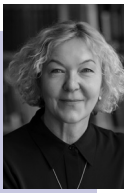

Sigita RUDĖNAITĖ
2019-09-02 – 2022-11-13
(laikinai pareigas ėjusi pirmininkė / acting president)

Gabrielė JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ
2022-11-14 – 2023-03-26
(laikinai pareigas ėjusi pirmininkė / acting president)

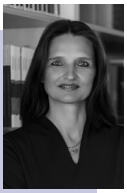

Danguolė BUBLIENĖ
nuo (since) 2023-03-27

Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkai / Chairpersons of the Criminal Division

Aristidas PĖSTININKAS
(1990–1994) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotojas – baudžiamųjų bylų kolegijos pirmininkas / Deputy President of the Supreme Court of Lithuania – Chairperson of the Criminal Division)

Vytautas GREIČIUS
(1995–1999)

Jonas Algirdas RIEPŠAS
(2003–2007)

Jonas PRAPIESTIS
(2007–2017)

Aurelijus GUTAUSKAS
(2017–2022)

Gabrielė JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ
nuo (since) 2022

Civilinių bylų skyriaus pirmininkai / Chairpersons of the Civil Division

Algirdas VALIULIS
(1990–1994) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko pavaduotojas – civilinių bylų kolegijos pirmininkas / Deputy President of the Supreme Court of Lithuania – Chairperson of the Civil Division)

Česlovas JOKŪBAUSKAS
(1995–2007)

Janina STRIPEIKIENĖ
(2007–2012)

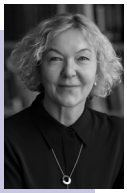

Sigita RUDĖNAITĖ
(2012–2022)

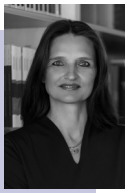

Danguolė BUBLIENĖ
(2022–2023)

Artūras DRIUKAS
nuo (since) 2023

35 REIKŠMINGIAUSIOS LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO 1990-03-11–2025-01-01 NAGRINĖTOS BYLOS

1. 1998 m. sausio 5 d. Lietuvos teisės sistemoje įvyko doktrininis lūžis valstybės imuniteto turinio aiškinimo srityje, kai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą *Stukonis prieš JAV ambasadą* (civilinės bylos Nr. 3K-1/1998), pateikė išaiškinimą, kuriuo pirmą kartą Lietuvos teismų praktikoje įtvirtino riboto valstybės imuniteto doktriną, atsisakydamas iki tol galiojusios absoliutaus valstybės imuniteto sampratos, nustatytos 1964 m. Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 479 straipsnio 1 dalyje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sprendė dėl galimybės nagrinėti buvusio JAV ambasados Vilniuje darbuotojo neteisėto atleidimo iš darbo bylą prieš užsienio (JAV) valstybę. Remdamasis tarptautinės teisės kontekstu ir šiuolaikine doktrinine kryptimi, akcentuojančia tendenciją riboti valstybės imuniteto taikymą privačiuose teisiniuose santykiuose, kasacinis teismas išaiškino, kad valstybės imunitetas reiškia imunitetą ne pačios bylos iškėlimui, bet teismo jurisdikcijai, o sprendimas dėl jo taikymo turi būti priimamas atsižvelgiant į ginčo pobūdį – ar jis kyla iš viešosios teisės (*acta jure imperii*), ar iš privatinės teisės (*acta jure gestionis*) reguliuojamų santykių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas *contra legem* išaiškino CPK 479 straipsnio normą, pagrįsdamas tokį žingsnį istorinio teisės aiškinimo principu bei būtinybe atsižvelgti į pasikeitusias politines, ekonomines ir socialines sąlygas po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Atsižvelgdamas į tai, kad Lietuva pati praktikoje nesiremia absoliučiu imunitetu, kai jai reiškiami ieškiniai užsienio valstybėse, ir vadovaudamasis suverenios valstybių lygybės ir abipusiškumo principais, kasacinis teismas kitų valstybių imunitetą vertino analogiškai. Vėlesnė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei tarptautinių teismų praktika, įskaitant Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. kovo 23 d. sprendimą byloje *Cudak prieš Lietuvą* (Nr. 15869/02), patvirtino riboto imuniteto doktrinos svarbą užtikrinant asmens teisę į teisingą teismą. Ši nutartis tapo kertiniu akmeniu formuojant moderniąją Lietuvos valstybės imuniteto doktriną, kuri šiuo metu grindžiama diferencijavimu tarp valstybės suverenių funkcijų ir jos dalyvavimo privačiuose santykiuose, įtvirtindama tarptautinės teisės principų viršenybę nacionalinėje jurisprudencijoje. Be to, ši nutartis, pirmą kartą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pasižymėjusi išsamiu teisiniu argumentavimu, nutiesė kelią naujam išsamaus teisinio argumentavimo stiliaus naudojimui Lietuvos teismų sprendimuose.

2. Pirmuosius atkurtos nepriklausomos Lietuvos metus žymi ne tik iššūkiai, susiję su Nepriklausomybės pripažinimu, ekonominiais sunkumais, bet ir iššūkiai kovojant su organizuotu nusikalstamumu. Tai atsispindi ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje – sprendimuose, priimtuose bene didžiausių ir įtakingiausių Nepriklausomybės pradžioje susibūrusių organizuotų grupuočių vadeivų B. Dekanidzės ir H. Daktaro baudžiamosiose bylose. Organizuotos gaujos vado B. Dekanidzės baudžiamoji byla dėl, be kita ko, žurnalisto V. Lingio nužudymo organizavimo, vadovavimo organizuotai grupuotei, turto prievartavimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1994 m. lapkričio 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 2-342 1994 m.)

35 MOST SIGNIFICANT CASES OF THE SUPREME COURT OF LITHUANIA FROM 11-03-1990 TO 01-01-2025

1. On 5 January 1998 a doctrinal shift was made in the Lithuanian legal system regarding the interpretation of the content of state immunity when the Supreme Court of Lithuania, after examining the civil case *Stukonis v. U.S. Embassy* (civil case No. 3K-1/1998), issued an interpretation which, for the first time in Lithuanian jurisprudence, established the doctrine of limited state immunity, renouncing the previously valid concept of absolute state immunity as laid down in Article 479 part 1 of the Civil Procedure Code of 1964. The Supreme Court of Lithuania ruled on the possibility of hearing a case concerning the unlawful dismissal of a former employee of the US Embassy in Vilnius brought against a foreign state (the U. S.). Based on the context of international law and the contemporary doctrinal trend to limit the application of state immunity in private legal relations, the Court of Cassation clarified that state immunity refers not to immunity from the initiation of the court proceeding, but to immunity from the court's jurisdiction, and that the decision on whether it applies must be made based on the nature of the dispute, whether it arises from relations governed by public law (*acta jure imperii*) or by private law (*acta jure gestionis*). The Supreme Court of Lithuania interpreted Article 479 of the Civil Procedure Code *contra legem*, justifying this step by invoking the principle of historical interpretation of the law and the need to consider the changed political, economic, and social conditions after the restoration of Lithuania's independence. Taking into account the fact that Lithuania itself does not rely in practice on absolute immunity when claims are brought against it in foreign states, and following the principles of sovereign equality of states and reciprocity, the Court of Cassation assessed the immunity of other states in a similar manner. Subsequent case law of the Supreme Court of Lithuania and international courts, including the judgment of the European Court of Human Rights of 23 March 2010 in the case of *Cudak v. Lithuania* (Application no. 15869/02), has confirmed the importance of the doctrine of limited immunity in guaranteeing a person's right to a fair trial. This ruling became a cornerstone in the development of Lithuania's modern doctrine of state immunity, which is now based on the distinction between a state's sovereign functions and its involvement in private relations, establishing the primacy of international law principles within national jurisprudence. Moreover, this ruling, which for the first time in the case law of the Supreme Court of Lithuania was marked by detailed legal reasoning, paved the way for a new style of detailed legal reasoning to be used in the decisions of the Lithuanian Courts.

2. The first years of restored independence of Lithuania were marked not only by challenges related to the recognition of autonomy and economic difficulties, but also by challenges in the fight against organised crime. This is reflected in the practice of the Supreme Court of Lithuania – in the rulings issued in the criminal cases of B. Dekanidzė and H. Daktaras, who were leaders of some of the largest and most influential organised groups formed at the beginning of independence. The criminal case against organised gang leader B. Dekanidzė for, among other things, organising the murder of journalist V. Lingis, leadership of an organised group and extortion (Supreme Court of

sukėlė didelį rezonansą visuomenėje ir buvo bene garsiausias teismo procesas atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę – B. Dekanidzė buvo paskutinis, kuriam paskirta ir įvykdyta mirties bausmė. H. Daktaro baudžiamojoje byloje (2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016) Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, palikdamas galioti H. Daktarui už nužudymą siekiant turtinės naudos paskirtą laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, be kita ko, pabrėžė, kad skiriant bausmę negali būti ignoruojamos ar neįvertinamos ir dėl nusikaltimo prarastos vertybės, jų svarba, vieta vertybių hierarchijoje – pernelyg švelni, veikos pavojingumo, jos padarinių, kaltininko asmenybės neatitinkanti bausmė pažeidžia ir humaniškumo principą, nes taip yra sumenkinami nukentėjusiųjų interesai, pažeidžiamas jų orumas.

3. 1999 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-280/1999 – tai pirmosios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos priimtas sprendimas, kuriame buvo sprendžiamas klausimas dėl tuo metu galiojusio 1961 m. Baudžiamojo kodekso (toliau – ir BK) 49 straipsnyje įtvirtintos patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties taikymo, teismų praktikoje kėlusio nemažai neaiškumų. Plenarinė sesija išaiškino, kad patraukimas baudžiamojon atsakomybėn turi būti suprantamas ir aiškinamas ne kaip baudžiamojo proceso, o kaip baudžiamojo įstatymo sąvoka. Šis išaiškinimas neabejotinai turėjo įtakos pasikeitusiam senaties instituto teisiniam reguliavimui naujai priimtame 2000 m. Baudžiamajame kodekse.

4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys, priimtos M. Burokevičiaus, J. Kuolelio, L. Bartoševičiaus ir S. Mickevičiaus, taip pat Medininkų žudynių baudžiamosiose bylose ir vadinamojoje Sausio 13-osios baudžiamojoje byloje, – istorinio teisingumo sprendimai, susiję su Lietuvos valstybingumo atkūrimu ir asmenų patraukimu baudžiamojon atsakomybėn už, be kita ko, atitinkamai viešus raginimus smurtu pažeisti Lietuvos Respublikos suverenitetą, nuversti valstybinę valdžią, dalyvavimą antivalstybinėse organizacijose, karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui. M. Burokevičiaus, J. Kuolelio, L. Bartoševičiaus ir S. Mickevičiaus baudžiamojoje byloje buvo pripažinta, kad LKP / TSKP, veikusi per savo įkurtas organizacijas, ir jai vadovavę asmenys veikė prieš Lietuvos valstybę, siekdami apriboti jos suverenitetą, ir viešai ragino smurtu pažeisti Lietuvos Respublikos suverenitetą (2001 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-595/2001). Medininkų žudynių baudžiamojoje byloje (2017 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017) išaiškinti tarptautinės teisės draudžiamo elgesio su žmonėmis požymiai nurodant, kad Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministerijos Vidaus kariuomenės Rygos ypatingosios paskirties milicijos būrio (OMON) milicininko K. Michailovo veiksmai, veikiant organizuota grupe kartu su dar dviem asmenimis (tyčia, vykdant ir remiant SSRS valstybės ir jos organizacijų politiką dideliu mastu ir sistemingai užpuldinėti civilius, 1991 m. liepos 31 d. paryčiais buvo užpultas Medininkų muitinės postas ir nužudyti jame esantys pareigūnai, o vieną iš jų pasikėsinta nužudyti), 1991 m. buvo laikomi nusikaltimu pagal tarptautinę teisę. Sausio 13-osios baudžiamojoje byloje (2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022) pripažinta, kad asmenys už nusikalstamų veiksmų prieš Lietuvos valstybę rengimą, karinės operacijos planavimą ir jos įvykdymą 1991 m. sausio mėn. užimant Spaudos rūmus, Vilniaus televizijos bokštą, Lietuvos

Lithuania, 10 November 1994 in criminal case No. 2-342 1994) caused a great public outcry and was probably the most famous trial since the restoration of Lithuania's independence – B. Dekanidzė was the last person to be sentenced to and executed with the death penalty. In the criminal case against H. Daktaras (judgment of 16 June 2016 in criminal case No. 2K-7-2-699/2016), the Supreme Court of Lithuania, upholding the sentence of life imprisonment imposed on H. Daktaras for a murder committed for financial gain, inter alia, emphasised that the values lost as a result of the crime, their importance and place within the hierarchy of values must be taken into account when determining the sentence, because a sentence that is too lenient, failing to reflect the dangerous nature of the act, its consequences and the personality of the offender, violates the principle of humanity, and undermines the interests of the victims, violates their dignity.

3. The ruling of 12 November 1999 in criminal case No. 2K-280/1999 was the first decision of the plenary session of the Supreme Court of Lithuania addressing the issue of the application of the statute of limitations on criminal prosecution provided for in Article 49 of the Criminal Code of 1961, which was in force at the time, and which had caused a great deal of uncertainty in the case law. The Plenary session clarified that criminal prosecution must be understood and interpreted as a concept of criminal, not procedural law. This clarification undoubtedly influenced the changed legal regulation of the statute of limitations in the newly adopted Criminal Code of 2000.

4. Rulings of the Supreme Court of Lithuania on M. Burokevičius, J. Kuolelis, L. Bartoševičius and S. Mickevičius, as well as in the criminal cases of the Medininkai massacre and the so-called "January 13th" criminal case – decisions of historical justice related to the restoration of Lithuanian statehood and the prosecution of persons for, inter alia, public incitements to violate the sovereignty of the Republic of Lithuania, to overthrow the state power, participation in anti-state organisations, war crimes and crimes against humanity. In the criminal case against M. Burokevičius, J. Kuolelis, L. Bartoševičius, and S. Mickevičius, it was recognised that the LKP/TSKP, acting through its established organisations, and the persons who led it, acted against the Lithuanian state to restrict its sovereignty and publicly called for the use of violence to breach the sovereignty of the Republic of Lithuania (28 December 2001 ruling in criminal case No. 2K-595/2001). In the criminal case concerning the Medininkai massacre (judgment of 28 February 2017 in criminal case No. 2K-7-1-693/2017) Supreme Court clarified the characteristics of conduct prohibited by international law, stating that the actions of K. Michailov, acting in an organised group together with two other persons (intentionally, in execution and support of the policy of the USSR and its organisationsto carry out large scale and systematic attacks against civilians, on 31 July 1991 in the early hours of the morning, the Medininkai customs post was attacked and the officers present were killed, and an attempt was made to kill one of them), were considered a crime under international law in 1991. In the criminal case of January 13th (judgment of 30 June 2022 in criminal case No. 2K-7-39-1073/2022), it was decided that the persons were punished reasonably for preparing criminal acts against the State of Lithuania, planning and carrying out a military operation in January, 1991 by occupying the Press House, the Vilnius TV Tower, the Lithuanian Radio and Television building and other objects, and introducing a curfew.

radijo ir televizijos pastatą bei kitus objektus, įvedant komendanto valandą nubausti pagrįstai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nuosekliai laikydamasis formuojamos praktikos, nurodė, kad BK 100, 101, 103, 111 ir 112 straipsniuose įtvirtintų nusikalstamų veikų dispozicijos visiškai atitinka tarptautinėje teisėje uždraustas veikas, apibrėžiamas kaip tarptautiniai karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui, o nustatytas baudžiamojo persekiojimo už jas išimtinis mechanizmas (netaikomi senaties terminai, galimybė taikyti įstatymą atgaline data, galimybė persekioti asmenis net nesant atitinkamo įstatymu įtvirtinto reguliavimo, draudžiančio tokio pobūdžio veikas) atitinka tarptautinės teisės principus ir Lietuvos Respublikos Konstituciją.

5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-2/2005 – viena pirmųjų, kurioje buvo išsamiai pasisakyta dėl ekspertizės akto ir specialisto išvados vertinimo pabrėžiant, kad vertinant ekspertizės aktą ar specialisto išvadą turi būti patikrintas ir įvertintas ne tik jų sąsajumas ir leistinumas, bet ir taikytų metodų mokslinis pagrįstumas ir tinkamumas; pateiktos ekspertui ar specialistui medžiagos išsamumas, pakankamumas ir kokybiškumas; ekspertui pateiktų pradinių duomenų teisingumas; ekspertui ar specialistui pateiktos medžiagos ištyrimo visapusiškumas; požymių, kuriais remdamasis ekspertas ar specialistas duoda išvadą, nustatymo teisingumas. Kartu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje baudžiamojoje byloje pasisakė ir dėl transporto priemonės vairuotojo neblaivumo fakto nustatymo, pažymėdamas, kad apsvaigimo nuo alkoholio faktas gali būti nustatytas ne tik ištyrus asmens kraują, bet ir iš kitų duomenų, kuriais apibūdinami klinikiniai girtumo požymiai (pvz., alkoholio kvapas iš burnos, neadekvati elgsena, nerišli kalba, nekoordinuoti judesiai). Šioje baudžiamojoje byloje pateikti išaiškinimai dėl ekspertizės akto, specialisto išvados vertinimo, asmens neblaivumo fakto nustatymo nuosekliai plėtojami toliau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje.

6. Neturtinės žalos atlyginimo srityje istorinį pėdsaką paliko Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-255/2005. Šioje jautrioje ir visoje Lietuvoje plačiai diskutuotoje vadinamojoje Marijampolės dvynukų byloje pirmą kartą Lietuvos teismų praktikoje išaiškinta, kad neturtinės žalos atlyginimą galima priteisti ne tik tiesiogiai asmenims, patyrusiems sveikatos sužalojimų, bet ir jų artimiesiems giminaičiams, kai tarp jų egzistuoja itin glaudus emocinis ryšys. Žalos atlyginimas buvo priteistas tėvams dėl jų bejėgių naujagimių sunkių kūno sužalojimų, kurie sukėlė tėvams ypač stiprius dvasinius išgyvenimus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad tokio pobūdžio patiriama neturtinė žala yra reali, todėl ji turi būti atlyginama. Nutartimi detaliai aptarti kriterijai, į kuriuos teismas turi atsižvelgti nustatydamas neturtinės žalos dydį, – tai ne tik žalą padariusio asmens kaltė ir turtinė padėtis, bet ir sveikatos sužalojimo padariniai bei pažeistų vertybių svarba nukentėjusiesiems; sprendžiant dėl patirtos neturtinės žalos dydžio, visada svarbu atsižvelgti ir į protingumo, sąžiningumo bei teisingumo principus. Ši byla, kurioje Lietuvos teismų praktikoje pirmą kartą buvo priteista tam laikotarpiui tokia didelė suma už patirtą neturtinę žalą (nukentėjusiems vaikams buvo priteista po 200 000 Lt (57 924,06 Eur), o jų tėvams – po 50 000 Lt (14 481,02 Eur)), tapo ne tik teisingo neturtinės žalos atlyginimo pavyzdžiu, bet ir standartu.

The Supreme Court of Lithuania, consistently following established practice, stated that the criminal offences established in Articles 100, 101, 103, 111 and 112 of the Criminal Code of Lithuania fully correspond to acts prohibited by international law, defined as international war crimes and crimes against humanity, and the exceptional mechanism of criminal prosecution established for them (no statute of limitations, the possibility of retroactive application of the law, possibility to prosecute persons even in the absence of relevant legislation prohibiting such acts) complies with the principles of international law and the Constitution of the Republic of Lithuania.

5. Ruling of the Supreme Court of Lithuania of 11 January 2005 in criminal case No. 2K-2/2005, one of the first cases in which a detailed opinion was given on the evaluation of an expert report and a specialist's conclusion (forensic evidences), stressing that when evaluating an expert report or a specialist's conclusion, it is necessary to check and assess not only their correlation and admissibility, but also the scientific validity and appropriateness of the investigative methods used; the completeness, sufficiency and quality of the material submitted to the expert or specialist; the correctness of the original data submitted to the expert; the correctness of the identification of the indications on which the expert or specialist bases their conclusion. Furthermore, the Supreme Court of Lithuania has also addressed the issue of establishing whether the driver of the vehicle was intoxicated, noting that alcohol intoxication may be established not only by testing the blood, but also by other evidence indicating clinical signs of intoxication (e.g., the smell of alcohol on the breath, an inappropriate demeanour, slurred speech, uncoordinated movements). The clarifications provided in this criminal case regarding the assessment of the expert report, specialist conclusion, and the establishment of the fact of intoxication are consistently developed in the subsequent practice of the Supreme Court of Lithuania.

6. In the field of compensation for non-pecuniary damage, the ruling of the Supreme Court of Lithuania of 18 April 2005 in civil case No. 3K-7-255/2005 left a historical imprint. In this sensitive and widely discussed case of the newborn Marijampolė twins, it was clarified for the first time in Lithuanian case law that compensation for non-pecuniary damage may be awarded not only to the persons who have suffered health injuries directly, but also to their close relatives, provided there is a particularly close emotional bond between them. Compensation was awarded to the parents for the severe physical injuries sustained by their helpless newborns, which had caused the parents profound emotional distress. The Supreme Court of Lithuania has emphasised that such non-pecuniary damage is real and must therefore be compensated. The ruling discusses in detail the criteria to be taken into account when determining the amount of non-pecuniary damage, which include not only the fault and financial situation of the liable person, but also the consequences of the injury and the importance of the violated values for the victims. Also, it was emphasised that in assessing the amount of the non-pecuniary damage, it is essential to take into account the principles of reasonableness, fairness, and justice. This case, which for the first time in Lithuanian jurisprudence awarded such a large sum for non-pecuniary damage (children were awarded LTL 200 000 (EUR 57 924.06) each and their parents LTL 50 000 (EUR 14 481.02) each), has become not only an example of fair compensation for non-pecuniary damage, but also a benchmark for subsequent cases.

7. 2006 m. lapkričio 6 d. Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006 iš esmės pirmą kartą plačiai ir sistemiškai buvo pasisakyta dėl naujai į Lietuvos civilinę teisę 2000 m. įdiegto preliminariosios sutarties instituto (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – ir CK) 6.165 straipsnis) turinio, reikšmės bei atribojimo nuo pagrindinės sutarties. Šios bylos išaiškinimai tapo ikisutartinės civilinės atsakomybės instituto plėtros pagrindu. Byloje priimtu nutarimu, remiantis Vakarų Europos šalių praktika ir tarptautinės privatinės teisės vienodinimo šaltiniais, pateikti šalių sudarytų susitarimų kvalifikavimo kaip preliminariosios sutarties kriterijai: aiškus šalių susitarimas ateityje sudaryti pagrindinę sutartį; susitarimas dėl pagrindinės sutarties dalyko ir esminių sąlygų; terminas pagrindinei sutarčiai sudaryti; rašytinė forma. Be to, pabrėžta, kad dokumento pavadinimas nėra lemiantis – vertinamas jos turinys, tikrieji šalių ketinimai ir elgesys derybų metu. Be to, šiuo nutarimu pirmą kartą apibrėžta piniginių mokėjimų, atliktų pagal preliminariąją sutartį, teisinė prigimtis – šie mokėjimai gali atlikti prievolės įvykdymo užtikrinimo ar kompensacinę, bet ne mokėjimo – atsiskaitymo (kaip pagrindinėje sutartyje) funkciją, taip pat jie, priklausomai nuo šalių valios, gali būti kvalifikuojami kaip netesybos ar nuostoliai. Šis išaiškinimas neabejotinai keitė paplitusią verslo praktiką mokėjimus pagal preliminariąją sutartį sutartyse įvardyti vien tik kaip avansą. Šia nutartimi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat išaiškino sąžiningumo principo turinį ikisutartiniuose santykiuose. Teismas pabrėžė, kad, nesudarius pagrindinės sutarties, šalis, kuri pažeidė sąžiningumo principą derybų metu, gali būti laikoma atsakinga už kitos šalies patirtus nuostolius, o tai iš esmės priartina sąžiningos šalies interesų apsaugą prie jau sudarytoms sutartims būdingo apsaugos lygio. Aptariamoje byloje pateikti išaiškinimai padėjo pagrindą toliau formuoti bendrą teismų praktiką dėl preliminariųjų sutarčių aiškinimo ir taikymo ir plėtoti preliminariųjų sutarčių instituto normų aiškinimą vėlesnėje kasacinio teismo jurisprudencijoje (pavyzdžiui, civilinėse bylose Nr. e3K-3-188-1075/2022, e3K-3-173-381/2023, e3K-117-781/2024).

8. Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006 padėjo pagrindus BK 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų nuostatų, susijusių su bendraisiais bausmės skyrimo pagrindais, taip pat BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punkte įtvirtinto teisingumo principo laikymosi skiriant bausmę aiškinimui ir taikymui. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas BK 54 straipsnio 2 dalies nuostatas, pabrėžė vienodą visų joje nurodytų aplinkybių (tokių kaip veikos pavojingumas, kaltės forma ir rūšis, veikos padarymo motyvas ir tikslas, nusikalstamos veikos stadija, kaltininko asmenybė, bendrininkavimo forma, atsakomybę lengvinančių, sunkinančių aplinkybių buvimas, žalos dydis ir pobūdis) teisinę reikšmę skiriant bausmę. Nutartyje pažymėta, kad nė vienai iš šių aplinkybių negali būti suteikiama išimtinė reikšmė ir nė viena iš jų negali neutralizuoti (sumenkinti) kitų. O pasisakydamas dėl BK 41 straipsnio 2 dalies 5 punkte įtvirtinto teisingumo principo reikalavimų įgyvendinimo skiriant bausmę Lietuvos Aukščiausiasis Teismas akcentavo, kad šia prasme svarbus yra ir nuo nusikaltimo nukentėjusių asmenų teisėtų interesų suvokimas bei siekis juos saugoti ir ginti baudžiamajame įstatyme nurodytomis priemonėmis.

7. In civil case No. 3K-P-382/2006, examined by the Plenary Session of the Civil Cases Division on 6 November 2006, the content, meaning and distinction of the preliminary agreement from the main agreement, newly introduced into Lithuanian civil law in 2000 (Article 6.165 Civil Code), were, for the first time, addressed in a broad and systematic manner. The interpretations provided in this judgment laid the foundation for the development of the pre-contractual civil liability institute. In its ruling, the Supreme Court, drawing on the Western European case-law and sources of international private law harmonization, set out the following criteria for qualifying agreements between parties as a preliminary agreement: an explicit agreement between the parties to conclude a main contract in the future; an agreement on the subject-matter and essential terms and conditions of the main contract; a deadline for concluding the main contract; and written form. Furthermore, it was emphasised that the title of the document is not decisive. What matters is its content, the actual intentions of the parties, and their conduct during negotiations. In addition, this ruling for the first time defined the legal nature of monetary payments made under a preliminary agreement. Such payments may serve as a guarantee of the performance of an obligation or as compensation, but not as payment (as in the main contract). They may also be classified as penalties or damages, depending on the parties' intentions. This interpretation has undoubtedly changed the standard business practice of referring to payments under a preliminary agreement in the contracts solely as an advance payment. In this ruling, the Supreme Court of Lithuania also clarified the content of the principle of good faith in pre-contractual relations. The Court emphasised that, in the absence of a main contract, a party who breaches the principle of good faith during the negotiations may be held liable for the losses incurred by the other party, which alligns the protection of the interests of the party acting in good faith closer to the level of security typically associated with already concluded contracts. The interpretations presented in this case serve as a foundation for the further development of general case law regarding the interpretation and application of preliminary agreements, and the development of the interpretation of the norms of the institute of preliminary agreements in the subsequent jurisprudence of the Court of Cassation (e.g., in Civil Cases No. e3K-3-188-1075/2022, e3K-3-173-181/2023, e3K-117-781/2024).

8. The ruling of the Extended Chamber of Seven Judges of the Criminal Division of 29 December 2006 in criminal case No. 2K-7-576/2006 established the foundations for interpreting and applying the provisions of Article 54 part 2 of the Criminal Code regarding general grounds for sentencing, as well as interpreting and applying the principle of fairness in sentencing, as set out in Article 41 part 2 point 5 of the Criminal Code. In its interpretation of Article 54 part 2 of the Criminal Code, the Supreme Court of Lithuania emphasised the equal legal significance of all circumstances referred to therein (such as the gravity of the offence, the form and type of the culpability, the motive and purpose of the offence, the stage of the offence, the personality of the offender, the form of their participation, the presence of mitigating and aggravating circumstances, the amount and nature of the damage) when imposing a penalty. The judgment notes that no single circumstance should be given exclusive weight, nor should any neutralise (diminish) the others. As regards the implementation of the principle of justice enshrined in Article 41 part 2 point 5 of the Criminal Code in sentencing, the

Taigi bausmė yra teisinga, kai ją skiriant įvertinami ir kaltininko, ir nukentėjusiojo interesai, kai nė vienam iš jų nesuteikiama prioritetinė reikšmė. Pernelyg švelni, veikos pavojingumo, jos padarinių, kaltininko asmenybės neatitinkanti bausmė pažeidžia ir humaniškumo principą, nes taip yra sumenkinami nukentėjusiųjų interesai, pažeidžiamas jų orumas, o tokiais teismo sprendimais kartu formuojama nuomonė, kad teismai nevienodai, šališkai saugo atskirų baudžiamųjų teisinių santykių subjektų interesus.

9. Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-7/2007 yra vienas reikšmingiausių teisės spragą užpildžiusių precedentų, išplėtojusių valstybės civilinės atsakomybės instituto taikymą. Nutartyje suformuluoti išaiškinimai dėl Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką tapo pagrindu pripažįstant valstybės atsakomybę už neteisėtus pareigūnų veiksmus, lėmusius nepateisinamai ilgą baudžiamojo proceso trukmę, nors tokio pažeidimo padarymo padariniai tiesiogiai nebuvo sureguliuoti Lietuvos nacionalinės teisės sistemoje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad tarptautinės sutartys yra nacionalinės teisės sistemos dalis (Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalis), todėl tais atvejais, kai nacionalinė teisė nereglamentuoja valstybės atsakomybės už tam tikrus pažeidimus, valstybės atsakomybę teismas nustato, vadovaudamasis minėtomis sutartimis. Šioje byloje pirmą kartą pasisakyta dėl žalos, atsirandančios dėl nepateisinamai ilgo baudžiamojo proceso trukmės, ir pabrėžta valstybės institucijų pareiga užtikrinti veiksmingą, nevilkinamą baudžiamąjį procesą. Išaiškinta, kad ilgalaikis teisėsaugos institucijų neveikimas, ribojantis asmens teises ir sukeliantis ilgalaikį netikrumą dėl jo teisinės padėties, laikytinas pažeidimu, lemiančiu neturtinės žalos atsiradimą. Šioje nutartyje pateikti išaiškinimai ir joje nurodytos valstybės atsakomybės sąlygos vėliau buvo išplėtoti kituose reikšminguose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimuose, įskaitant civilines bylas Nr. 3K-7-375/2011 ir 3K-3-17-403/2025. Juose buvo toliau plėtojama praktika dėl valstybės atsakomybės už nepagrįstai ilgą baudžiamąjį procesą bei netinkamas sulaikytų asmenų laikymo sąlygas, kartu pabrėžiant žmogaus teisių apsaugos svarbą. Taigi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 6 d. nutartis svarbi kaip atskaitos taškas, nuo kurio Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino, kad šiuo teisminiu išaiškinimu buvo pašalintas neaiškumas dėl CK 6.272 straipsnio, kaip vidaus teisinės gynybos priemonės, veiksmingumo; pareiškėjai bylose dėl civilinio, baudžiamojo ar administracinio teismo proceso trukmės Lietuvoje, kurių prašymai Europos Žmogaus Teisių Teisme buvo pateikti po 2007 m. rugpjūčio 6 d., privalo pasinaudoti nurodyta teisinės gynybos priemone.

10. Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 25 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-204/2009 buvo pateiktas visuomenei aktualus išaiškinimas dėl tėvų pareigos išlaikyti pilnametį vaiką, kuris mokosi dieninėje vidurinėje mokykloje. Išplėstinė teisėjų kolegija pirmą kartą plačiai ir sistemiškai suformulavo teisinį vertinimą, kuris tapo esminiu tolesnės teismų praktikos ir įstatymo aiškinimo orientyru, užpildydamas teisės spragą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas) iki naujo reguliavimo

Supreme Court of Lithuania stressed that the perception of the legitimate interests of the victims of the offence and their willingness to protect and defend these interests by the means provided for in the criminal law are also important. Thus, a sentence is fair when it takes into account the interests of both the perpetrator and the victim, without prioritizing either one of them. A punishment that is too lenient, failing to reflect the gravity of the act, its consequences, and the perpetrator's personality, also violates the principle of humanity, as it undermines the interests of the victims, violates their dignity, and fosters the perception that the courts protect the interests of parties to criminal proceedings in an unequal and biased manner.

9. The ruling of the Extended Chamber of Judges of the Division of Civil Cases of 6 February 2007 in civil case No. 3K-7-7/2007 is one of the most significant precedents that has filled the gap in the law and defined the rules of applying state civil liability. The explanations provided in this ruling regarding the right to a trial within the shortest possible time, enshrined in Article 6 part 1 of the European Convention on Human Rights, have become the basis for recognizing the State's liability for the unlawful actions of officials that result in an unjustifiably long duration of the criminal proceedings, even though the Lithuanian national legal system did not explicitly regulate the consequences of such violations. The Supreme Court of Lithuania emphasized that international treaties form a part of the national legal system (Article 138 part 3 of the Constitution). Therefore, when national law does not regulate the State's liability for certain violations, the court can determine state's liability based on these treaties. This case was the first to address the damage caused by unjustifiably long criminal proceedings, emphasising the obligation of public authorities to ensure that criminal proceedings are conducted effectively and promptly. It has been clarified that unjustified delays in actions by law enforcement authorities, which infringe on a person's rights and create prolonged uncertainty regarding their legal status, constitute a violation that gives rise to non-pecuniary damages. The interpretations and conditions for state liability outlined in this ruling were further developed in subsequent significant decisions of the Supreme Court of Lithuania, including civil cases No. 3K-7-375/2011 and 3K-3-17-403/2025. They advanced the practice regarding the state's liability for unreasonably long criminal proceedings and inadequate detention conditions, while emphasizing the importance of protecting human rights. Thus, the ruling of the Supreme Court of Lithuania on 6 February 2007 is crucial as it provided a starting point from which the European Court of Human Rights acknowledged that this judicial interpretation removed any uncertainty as to the effectiveness of Article 6.272 of Civil Code as a domestic remedy. Applicants who had submitted applications to the European Court of Human Rights in cases regarding the duration of civil, criminal or administrative proceedings in Lithuania after 6 August 2007, were obliged to first exhaust this remedy.

10. The ruling of the Extended Chamber of Judges of the Civil Cases Division of 25 May 2009 in civil case No. 3K-7-204/2009 clarified the public interest regarding the obligation of parents to support their adult child who is still a full-time secondary school student. For the first time the Court provided a comprehensive legal assessment, serving as an essential guide for subsequent case law and legal interpretation, filling a gap in the law (Resolution of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania of

Civiliniame kodekse įtvirtinimo (iki CK papildymo 3.192[1] straipsniu 2013 m. birželio 20 d. įstatymu Nr. XII-396). Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad, skirtingai nei nepilnamečio, pilnamečio vaiko išlaikymo pareiga yra sąlyginė ir priklauso nuo įstatyme nurodytų aplinkybių visumos: vaikas turi sąžiningai ir pažangiai mokytis dieniniame vidurinės mokyklos skyriuje, jam turi būti būtina parama, o tėvai turi turėti realią galimybę ją teikti. Šios sąlygos turi būti vertinamos atskirai, ir tik joms visoms esant galima konstatuoti tėvų pareigą išlaikyti pilnametį vaiką. Nutartyje akcentuoti esminiai skirtumai tarp nepilnamečio ir pilnamečio vaiko teisinės padėties bei įstatymo analogijos taikymo ribos, taip pat apibrėžti aiškūs kriterijai, kaip vertinti vaiko elgesio sąžiningumą, mokymosi pažangumą, turto bei pajamų pakankamumą. Pilnametis, kuris nesąžiningai elgiasi ar nesiekia pažangiai mokytis, netenka teisės į išlaikymą.

11. Civilinių bylų skyriaus plenarinė sesija 2010 m. gegužės 20 d. priėmė nutarimą civilinėje byloje Nr. 3K-P-186/2010, kuriame suformulavo esminius išaiškinimus dėl sutuoktinių turtinių prievolių kvalifikavimo ir atsakomybės pagal jas, turto padalijimo ir sutuoktinių kreditorių procesinės padėties santuokos nutraukimo bylose. Šis plenarinės sesijos nutarimas tapo kertiniu teisiniu orientyru, įtvirtinusiu sisteminį požiūrį į bendrosios jungtinės nuosavybės turinį ir jos padalijimo principus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad turtas, įgytas santuokos metu, yra laikomas bendra sutuoktinių nuosavybe (CK 3.88 straipsnis), nepriklausomai nuo to, vieno ar abiejų sutuoktinių vardu šis turtas įregistruotas, nebent įrodoma priešingai, o viešo registro duomenys atlieka tik teisių išviešinimo, bet ne jų nustatymo funkciją. Todėl teismas, spręsdamas sutuoktinių turto padalijimo klausimus, privalo ne tik remtis registro duomenimis, bet ir patikrinti šių duomenų tikrumą (patikimumą). Nutarime taip pat išskirtos sutuoktinių prievolių rūšys: jos gali būti asmeninės arba bendros, o bendros – dalinės arba solidariosios, priklausomai nuo jų atsiradimo pagrindų ir ryšio su bendrąja jungtine nuosavybe. CK 3.109 straipsnio nuostatos šiuo klausimu kvalifikuotos kaip lex specialis, o solidarioji atsakomybė taikytina tik esant įstatyme aiškiai nustatytoms sąlygoms. Taip pat išaiškinta, kad sutuoktinių prievolės pobūdis nepreziumuojamas – teismas jį turi nustatyti kiekvienu atveju individualiai. Santuokos nutraukimo byloje privalo būti padalytas visas iki santuokos nutraukimo įgytas turtas, įskaitant tiek turto aktyvą, tiek pasyvą, o jo padalijimas atliekamas atsižvelgiant į sutuoktinių turto lygių dalių principą, išskyrus įstatyme nurodytas išimtis. Nutarime taip pat pasisakyta dėl sutuoktinių kreditorių procesinės padėties – jei sprendžiamas sutuoktinių prievolės pobūdžio klausimas ar prašoma prievoles padalyti, kreditoriai turi būti įtraukti į bylą kaip tretieji asmenys. Minėtame nutarime pateikti išaiškinimai buvo plėtojami ir tolesnėje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, pavyzdžiui, išplėstinės teisėjų kolegijos 2012 m. gruodžio 7 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-400/2012. Šioje nutartyje išaiškinta, kad individualios įmonės savininko sutuoktinis neatsako už įmonės skolas vien dėl to, kad įmonės turtas yra bendroji jungtinė nuosavybė ar kad šeima naudojosi įmonės pajamomis. Tokia atsakomybė gali kilti tik tuo atveju, jei įrodoma, kad sutuoktiniai kartu vykdė verslą kaip jungtinę veiklą, t. y. abu aktyviai dalyvavo įmonės veikloje bendru darbu ir lėšomis. Tik tokiu atveju jų prievolė kreditoriams laikoma solidariąja, bet įmonės atžvilgiu ši jų solidarioji prievolė yra subsidiari.

7 June 2007) before the new regulation was introduced in the Civil Code (before the addition of Article 3.192[1] to the Civil Code by Law No. XII-396 of 20 June 2013). In this case, the Supreme Court of Lithuania emphasised that, unlike minors, the obligation for parents to maintain an adult child is conditional and depends on a set of circumstances defined by law: the child must be a bona fide student enrolled in full-time secondary school, must genuinely require support, and their parents should have a realistic opportunity to provide it. These conditions must be assessed individually, and only when all of them are met can a parental obligation to maintain an adult child be established. The judgment emphasises the fundamental differences between the legal situation of a minor and that of an adult child, as well as the limits of applying the analogy of the law. It sets out clear criteria for assessing the fairness of the child's conduct, their educational progress, and the adequacy of assets and income. An adult who acts in bad faith or makes no effort to pursue their education is forfeits the right to maintenance.

11. On 20 May 2010, the Plenary Session of the Civil Cases Division issued a ruling in civil case No. 3K-P-186/2010, which provided essential clarifications regarding the classification of spouses' financial obligations and liabilities, the division of property, and the procedural status of spouses' creditors in divorce proceedings. This resolution became a key legal guideline that established a systematic approach to the content of joint ownership and its division principles. The Supreme Court of Lithuania emphasised that property acquired during the marriage is considered joint property of the spouses (Article 3.88 of the Civil Code), irrespective of whether the property is registered in the name of one or both spouses, unless proven otherwise, and that the data in the public register only serve the function of making rights known, not of establishing them. Therefore, the court must not only rely on the register's data when deciding on property division but must also verify the reliability of that data. The ruling also draws a distinction between the types of obligations spouses may have (either personal or joint). Accordingly, joint obligations may be either partial or solidary (joint and several), depending on the grounds for their origin and their connection to jointly owned property. Article 3.109 of the Civil Code is considered lex specialis in this respect, and joint and several liability applies only under conditions expressly laid down by law. It has also been clarified that the type of a spouse's obligation is not presumed and must be determined by the court on a case-by-case basis. In divorce proceedings, all property acquired prior to the divorce (both assets and liabilities) must be divided in accordance with the principle of equal shares of the spouses' property, unless exemptions specified by law apply. The ruling also addresses the procedural status of the spouses' creditors. Where the nature of the spouses' obligations is disputed or the division of obligations is sought, creditors must be included in the proceedings as third parties. The clarifications provided in the above mention ruling have been further developed in the subsequent practice of the Supreme Court of Lithuania, for example, in the ruling of the Extended Chamber of Judges of 7 December 2012 in civil case No. 3K-7-400/2012. According to the Court, the spouse of the owner of a sole proprietorship is not liable for the debts of the business merely because the assets of the company are jointly owned or because the family benefited from the the business income. Such liability can only arise if it is proven that the spouses operated the business together as a joint venture, i.e., both actively participated in its activities through joint work and contributions. Only in such a case may their obligation to creditors be considered joint and several. However, in relation to the company, this joint and several obligation is subsidiary.

12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinė sesija 2012 m. lapkričio 6 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-P-311/2012 priimtu nutarimu suformavo vienodą teismų praktiką dėl *actio Pauliana* instituto taikymo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas detaliai išaiškino pirmąją šio instituto taikymo sąlygą – kreditoriaus neabejotiną ir galiojančią reikalavimo teisę skolininkui – ir pabrėžė, kad tokia teisė neprivalo būti vykdytina ieškinio pateikimo metu. Pakanka, kad ji būtų galiojanti ir kilusi iš nenuginčytos bei neįvykdytos prievolės. Be to, ši sąlyga neturi būti tapatinama su prievolės pažeidimu. Nutarime akcentuota prievolės atsiradimo momento reikšmė: kreditoriaus reikalavimo teisė turi egzistuoti ginčijamo sandorio sudarymo metu, nes skolininkas negali pažeisti būsimos prievolės. Šis momentas priklauso nuo šalis siejančio teisinio santykio pobūdžio. Nutarime taip pat pateikti išaiškinimai dėl vienerių metų ieškinio senaties termino, taikytino *actio Pauliana* pagrindu reiškiamiems reikalavimams. Šio termino pradžia siejama ne tik su faktiniu kreditoriaus sužinojimu apie jo teises pažeidžiantį sandorį, bet ir su jo pareiga būti atidžiam ir veikti rūpestingai. Todėl, sprendžiant dėl ieškinio senaties, turi būti vertinamos konkrečios aplinkybės, nulėmusios kreditoriaus sužinojimo arba turėjimo sužinoti apie ginčijamo sandorio sudarymą momentą. Kitas nutarime pateiktas svarbus išaiškinimas – skolininko nesąžiningumo prezumpcija negali būti suprantama kaip kreditoriaus teisių pažeidimo prezumpcija. Kreditorius privalo įrodyti, kad ginčijamu sandoriu skolininkas realiai sumažino savo galimybes įvykdyti prievolę. Šiuo aspektu pabrėžta ir teismo pareiga užtikrinti kreditoriaus, skolininko bei trečiojo asmens interesų pusiausvyrą, įvertinant įprastą verslo riziką, pavyzdžiui, įkeisto turto vertės sumažėjimą.

13. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2013 priimta 2013 m. sausio 16 d. nutartimi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pirmą kartą pripažino bendruomenės (asociacijos) – kaip suinteresuotos visuomenės dalies – teisę kreiptis į teismą kolektyviniam viešajam interesui aplinkos apsaugos srityje ginti. Spręsdamas ginčą dėl Taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimo teisėtumo bei privataus juridinio asmens vykdomos ūkinės veiklos nutraukimo, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas suformulavo reikšmingus išaiškinimus dėl konstitucinės teisės į sveiką ir švarią aplinką gynimo, nurodydamas, kad ši teisė yra neatsiejama oraus gyvenimo prielaida ir turi būti ginama net nesant daiktinių teisių pažeidimo. Nutartyje pabrėžta, jog nacionalinė teisė turi būti aiškinama atsižvelgiant į Orhuso konvencijos nuostatas ir Europos Sąjungos teisę, užtikrinančias plačią visuomenės galimybę naudotis teisine gynyba aplinkosaugos klausimais. Šis išaiškinimas turėjo esminę reikšmę Lietuvos teismų praktikos raidai, atverdamas kelią nevyriausybinėms organizacijoms ir bendruomenėms inicijuoti teisminius procesus aplinkos apsaugos labui. Atsižvelgiant į naujausius valstybių įsipareigojimus klimato kaitos mažinimo srityje, šioje nutartyje pateikti išaiškinimai, kurie akcentuoja viešojo intereso ir teisės į švarią aplinką apsaugos prioritetą prieš individualios ūkinės veiklos laisvę, kai ši pažeidžia konstitucines vertybes, nepraranda aktualumo. Nurodyta iki šiol išliekanti aktuali Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika dera su pastarųjų metų Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija kovos su klimato kaita srityje, šiam teismui akcentavus valstybės pozityviuosius įsipareigojimus pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kovojant su visuotiniu atšilimu, ir

12. The Plenary Session of the Civil Cases Division of the Supreme Court of Lithuania, in its ruling in civil case No. 3K-P-311/2012 of 6 November 2012, established a uniform case law regarding the application of the *actio Pauliana*. The Supreme Court of Lithuania has explained in detail the first condition necessary to apply this institute – the creditor's unquestionable and valid claim against the debtor – and has emphasised that such claim does not have to be enforceable at the time the action is filed. It is sufficient for the claim to be valid and to arise from an unchallenged and unperformed obligation. Moreover, this condition must not be equated with a breach of the obligation. The ruling emphasises the timing of when the obligation arose: the creditor's right to recourse must exist at the time of concluding the contested transaction, since the debtor cannot be deemed to have breached a future obligation. This timing depends on the nature of the legal relationship between the parties. The ruling also clarifies the one-year limitation period applicable to claims based on *actio Pauliana*. The start of that period is linked not only to the creditor's actual knowledge of the transaction infringing their rights, but also to their duty to exercise due diligence and care. Therefore, when determining the limitation period, it is crucial to assess the specific circumstances which led to the moment when the creditor knew or should have known of the contested transaction. Another essential clarification is that the presumption of bad faith on the part of the debtor cannot be interpreted as a presumption of a breach of the creditor's rights. The creditor must prove that the contested transaction has affected the debtor's ability to fulfil their obligation. In this respect, the court has a duty to balance the interests of the creditor, the debtor, and the third party, taking into account normal business risks, such as a decrease in the value of the collateral.

13. In its ruling of 16 January 2013 in civil case No. 3K-3-112/2013 the Supreme Court of Lithuania recognized, for the first time, the right of a community (association) – as an interested part of the society – to seek court protection for collective public interest in the field of environment protection. In the course of settling the dispute on the legality of an Integrated Pollution Prevention and Control Permit and the termination of the economic activity carried out by a private legal entity, the Supreme Court of Lithuania provided significant clarification regarding the protection of the constitutional right to a healthy and clean environment, stating that this right is an integral prerequisite for a healthy life and must be protected even in the absence of a violation of the rights *in rem*. The ruling emphasises that national law must be interpreted in accordance with the provisions of the Aarhus Convention and European Union law, which guarantee broad public access to legal remedies in environmental matters. This interpretation profoundly impacted Lithuanian case law, paving the way for non-governmental organisations and communities to initiate legal proceedings to protect the environment. Given the recent commitments of States to address the climate change, the interpretations in this ruling, which prioritizes the protection of the public interest and the right to a clean environment over the freedom of individual economic activity that infringe upon constitutional values, remain valid. The above-mentioned case law of the Supreme Court of Lithuania is still relevant today and aligns with recent jurisprudence of the European Court of Human Rights on combating climate change. The European Court of Human Rights has emphasised the positive obligations of the State under the Convention on Human Rights in the fight against global warming, and

pabrėžus, kad dėl klimato kaitos, kaip bendro žmonijos rūpesčio, ypatumų ir poreikio skatinti naštos pasidalijimą tarp kartų tikslinga leisti asociacijoms savo narių ar kitų nukentėjusių asmenų vardu kreiptis į teismą dėl visuotinio atšilimo grėsmių (žr. 2024 m. balandžio 9 d. Didžiosios kolegijos sprendimą byloje *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ir kt. prieš Šveicariją*, Nr. 53600/20).

14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 31 d. priimta nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-7-430/2013 suvienodinta teismų praktika dėl paskolos teisinių santykių kvalifikavimo, paskolos sutarties formos, įrodinėjimo pareigos paskirstymo kylant ginčų dėl paskolos sutarties sudarymo fakto. Nutartimi paskolos sutartis kvalifikuota kaip realinis sandoris: paskolos sutartis laikoma sudaryta tik nuo paskolos dalyko – pinigų ar daiktų – faktiško perdavimo paskolos gavėjui momento. Siekiant konstatuoti paskolos sutarties sudarymą, būtina nustatyti abi esmines paskolos sutarties sąlygas: paskolos dalyko perdavimą paskolos gavėjui ir paskolos gavėjo įsipareigojimą jį grąžinti paskolos davėjui. Nutartyje išaiškinta, kad net ir vienpusiškai pasirašytas dokumentas (pavyzdžiui, paskolos raštelis), jeigu iš jo turinio galima daryti išvadą apie paskolos objekto perdavimą, gali būti laikomas atitinkančiu rašytinės paskolos sutarties formos reikalavimus. Jei paskolos sutartyje aiškiai nenurodytas pinigų perdavimo faktas, tai savaime nereiškia, jog sutartis nebuvo sudaryta. Paskolos dalyko perdavimas gali būti nustatomas pagal sutarties formuluotes (pvz., „pasiskolinau“, „grąžinsiu“), šalių elgesį, derybas, atliktus mokėjimus ir byloje surinktų įrodymų visetą. Be to, šia nutartimi apibrėžta įrodinėjimo pareigos paskirstymo tokio pobūdžio ginčuose taisyklė: ieškovui (paskolos davėjui) tenka pareiga įrodyti paskolos dalyko perdavimo paskolos gavėjui faktą, o atsakovui (paskolos gavėjui) – šio fakto nebuvimą, jeigu atsakovas jį neigia. Ši byla taip pat turėjo didelę reikšmę formuojant teismų praktiką dėl įrodymų leistinumo, ypač tais atvejais, kai nėra laikomasi privalomos rašytinės paskolos sutarties formos. Nesilaikant rašytinės paskolos sutarties formos reikalavimų, liudytojų parodymai paprastai neleistini, išskyrus įstatyme nustatytas išimtis.

15. Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2014 m. sausio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-1/2014 teismų praktikai yra reikšminga keliais aspektais. Pirmiausia dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) nuostatų, kurios susijusios su nagrinėjimo teisme ribomis ir kaltinime nurodytos veikos esminių faktinių aplinkybių bei jos kvalifikavimo pakeitimu teisme, aiškinimo. Būtent šioje byloje plenarinė sesija 2009 metais kreipėsi į Konstitucinį Teismą dėl BPK 255, 256 straipsnių kai kurių nuostatų, susijusių su kaltinimo keitimu, atitikties Konstitucijos 31, 29 straipsniams, 109 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisingumo ir teisinės valstybės principui. Konstitucinis Teismas, išnagrinėjęs konstitucinę bylą, pripažino, kad BPK 255 straipsnio 2 dalis (2003 m. balandžio 10 d. įstatymo redakcija), 256 straipsnio 1, 4 dalys (2007 m. birželio 28 d. įstatymo redakcija) tam tikra apimtimi prieštarauja (prieštaravo) Konstitucijai. Plenarinė sesija, atsižvelgdama į Konstitucinio Teismo nutarime pateiktus išaiškinimus ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, konstatavo, kad kaltinamojo teisė žinoti, kuo jis yra kaltinamas, teisė į gynybą ir teisingą teismą yra pažeidžia-

stressed that the specific nature of climate change as a common concern of humankind, as well as the need to promote intergenerational burden-sharing, make it appropriate to allow associations to take legal action on behalf of their members or other affected persons against threats of global warming (see 2024, 9 April 2024, Grand Chamber judgment in *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*, Application no. 53600/20).

14. The ruling of the Supreme Court of Lithuania of 31 December 2013 in civil case No. 3K-7-430/2013 unified the case law regarding the qualification of loan legal relations, the form of loan agreements, and the allocation of the burden of proof in disputes concerning the fact of conclusion of a loan agreement. The ruling qualifies the loan agreement as a real transaction, meaning it is deemed concluded only upon the actual transfer of the loan object, i.e., money or goods, to the borrower. To establish the conclusion of a loan agreement, both essential conditions must be met: the transfer of the loan object to the borrower, and the borrower's obligation to return it to the lender. The Court explained that even a unilaterally signed document (e.g., a loan note) may be considered to meet the written form requirement if its content allows to determine that the object of the loan has been transferred. The absence of an explicit mention of transferring money in a loan agreement does not in itself imply that the contract was not concluded. The transfer of the object of the loan may be established through the wording of the contract (e.g., "I have borrowed", "I will repay"), the parties' conduct, negotiations, payment records, and the entirety of evidence in the case. Moreover, this ruling defined the rules on allocating the burden of proof in such disputes: the plaintiff (lender) bears the burden of proving that the object of the loan was transferred to the borrower, and the defendant (borrower) bears the burden of proving the absence thereof, if disputed by the defendant. This case has also been of great importance in shaping the case law regarding the admissibility of evidence, particularly where the mandatory written form of a loan agreement has not been observed. As a general rule, the testimony of witnesses in such cases is inadmissible, except in cases explicitly provided for by law.

15. The ruling of the Plenary Session of the Criminal Division of 14 January 2014 in criminal case No. 2K-P-1/2014 is significant for case law for several reasons. First of all, it concerns the interpretation of the provisions of the Code of Criminal Procedure which relate to the limits of court proceedings and the interpretation of changing the essential facts of the accusation, along with their legal qualification in court. In this case in 2009 the Plenary Session referred to the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, regarding the compatibility of specific provisions of Articles 255 and 256 of the CPC, concerning the amendment of the indictment, with Articles 31, 29, and 109 part 1 of the Constitution of the Republic of Lithuania, as well as the constitutional principle of a fair trial and the rule of law. The Constitutional Court, after examining the constitutional case, found Article 255 part 2 of the Criminal Procedure Code (the wording of the Law of 10 April 2003), Article 256 parts 1 and 4 (the wording of the Law of 28 June 2007), to a certain extent, unconstitutional. The Plenary Session, taking into account the interpretation provided in the ruling of the Constitutional Court, and the case law of the European Court of Human Rights, stated that a defendant's right to know

mos ir tada, kai inkriminuojama veika perkvalifikuojama pagal lengvesnę nusikalstamą veiką įtvirtinantį baudžiamąjį įstatymą, tačiau pritaikant kitokį Baudžiamojo kodekso specialiojoje dalyje įtvirtintos nusikalstamos veikos sudėties požymį, būtiną šiai veikai pripažinti nusikalstama, neįspėjus kaltinamojo apie tokią galimybę ir nesudarius galimybių atitinkamai gintis. Kartu nagrinėjamų klausimų kontekste plenarinė sesija pažymėjo, kad, kai byla nagrinėjama apeliacine tvarka, teismas, spręsdamas inkriminuojamos veikos perkvalifikavimo klausimą, turi įgaliojimus, esant pagrindui, ir savo iniciatyva nustatyti iš esmės skirtingas inkriminuojamos veikos faktines aplinkybes – įgyvendindamas šią teisę, teismas privalo pranešti kaltinamajam ir kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams apie tokią galimybę, užtikrinti teisę žinoti kaltinimą, teisę į gynybą, kitų tinkamo teisinio proceso principų įgyvendinimą. Svarbu pažymėti, kad Konstitucinio Teismo nustatyti prieštaravimai buvo ištaisyti 2017 metais priėmus ir BPK pakeitimus. Kita svarbi taisyklė, suformuluota šioje nutartyje, yra dėl BK 30 straipsnio nuostatų, susijusių su baudžiamąją atsakomybę šalinančia aplinkybe – profesinių pareigų vykdymu, aiškinimo ir taikymo. Plenarinė sesija iš esmės pakeitė iki tol teismų praktikoje buvusį šių nuostatų aiškinimą ir nurodė, kad BK 30 straipsnio nuostatos taikytinos visais atvejais, kai žalą padaro asmuo, vykdydamas profesines pareigas, tačiau neviršydamas įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų. Kartu plenarinė sesija atkreipė dėmesį į tai, kad BK 29, 31 straipsnių nuostatos, susijusios su tokiomis baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis kaip asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas, būtinasis reikalingumas, nesant BK 30 straipsnyje nurodytų sąlygų, gali būti taikomos, tačiau tokios situacijos turi būti išimtinės.

16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 30 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-7-478/2014 suformuota teismų praktika dėl visuomenės poreikiams paimamo žemės sklypo rinkos vertės ir teisingo atlyginimo už jį nustatymo. Kasacinis teismas, užtikrindamas vienodą teisės normų aiškinimą bylose dėl žemės paėmimo visuomenės poreikiams, akcentavo savininko teisių apsaugos prioritetą ir apibrėžė teisingos kompensacijos skaičiavimo principus bei momentą, nuo kurio turi būti vertinama paimamos nuosavybės rinkos vertė. Žemės sklypo rinkos vertė ir su ja susijęs atlyginimo dydis turi būti nustatomi pagal vertę, buvusią atsakingos institucijos sprendimo paimti žemę visuomenės poreikiams priėmimo dieną. Šis institucijos sprendimas nėra vien tik formalus aktas, jis sukelia realius teisinius padarinius žemės savininkui, todėl nuo šios datos turi būti skaičiuojama ir teisinga kompensacija už visuomenės poreikiams paimamą žemės sklypą. Žemės sklypo rinkos vertė turi būti apskaičiuojama taikant individualų turto vertinimo būdą, įtvirtintą Turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatyme. Nustatant žemės sklypo rinkos vertę būtina atsižvelgti į sklypo individualias savybes – naudojimo ypatumus, valdymo bei disponavimo apribojimus, trečiųjų asmenų teises į sklypą – ir kitus teisėtus suvaržymus. Šios savybės, įskaitant ir tai, jog sklypo pagrindinė paskirtis negali būti keičiama, turi tiesioginę reikšmę rinkos vertei. Atitinkamai teisingas atlyginimas reiškia, kad buvusiam savininkui kompensuojamas realus jo patiriamas praradimas – galimybės turėti ar įsigyti analogišką konkretų žemės sklypą netekimas. Kasacinis teismas, remdamasis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, pagal kurią kompensacijos nepakankamumas ar jos pavėluo-

the charges against them, the right to defence, and the right to a fair trial are violated even when an incriminating act is reclassified under criminal law as a less severe offence, but where such reclassification involves applying a different element of the offence defined in the special part of the Criminal Code, without informing the accused of such possibility and without providing them an opportunity to defend themselves accordingly. The Plenary Session further noted that, when a case is heard on appeal, the court, when deciding on reclassifying the offence, has the power to establish ex officio, where justified, substantially different facts of the offence. When exercising this right, the court must inform the defendant and other participants in the proceedings of such a possibility and ensure the right to know the charges, the right to defence, and the implementation of other principles of due (fair) process. It is essential to note that the CPC amendments addressing the Constitutional Court's identified contradictions were adopted in 2017. Another important rule from this decision concerns the interpretation and application of Article 30 of the Criminal Code, relating to circumstances that preclude criminal liability – specifically, the performance of professional duties. The Plenary Session substantially changed the interpretation of these provisions, stating that Article 30 of the Criminal Code is applicable in all cases where damage is caused by a person acting within the scope of their professional duties as defined by law or other legal provisions. Moreover, the Plenary Session emphasized that Articles 29 and 31 of the Criminal Code relating to circumstances that preclude criminal liability, such as the arrest of the person who committed a criminal offence or the essential necessity, may be applicable in the absence of the conditions specified in Article 30 of the Criminal Code, but such situations must be exceptional.

16. The ruling of the Supreme Court of Lithuania of 30 December 2014 in civil case No. 3K-7-478/2014 established case law on determining the market value of a land expropriated for public needs and calculating the fair remuneration for it. The Court of Cassation, while ensuring a uniform interpretation of the legal norms in cases concerning the land expropriation for public needs, emphasised protecting the owner's rights, and defined the principles of calculating fair compensation, as well as the point in time from which the market value of the property to be taken must be assessed. The market value of the land and the amount of compensation relating thereto must be determined based on the value on the date of the decision of the responsible authority to expropriate land for public purposes. Such decision is not a mere formal act – it has real legal consequences for the landowner, and the fair compensation for the expropriated land must therefore be calculated from that date. The market value of the land plot must be calculated by applying the individual evaluation method laid down in the Law on Property and Business Evaluation. The market value of the land plot must take into account its features, such as the purpose of its use, the restrictions on its governance and disposal, the rights of third parties to the land plot, and other legitimate constraints. These features, including the fact that the primary purpose of the use of the land plot cannot be changed, have a direct bearing on the market value. Accordingly, fair compensation means that the former owner is compensated for the actual loss suffered by him, namely the loss of the possibility to own or acquire a similar specific land plot. The Court of Cassation, referring to the case-law of the European Court of Human Rights, according to which insufficient or delayed payment of compensation may

tas išmokėjimas gali lemti neproporcingą teisės į nuosavybę apribojimą, išaiškino, kad, siekiant užtikrinti konstitucinę savininko teisę į teisingą atlyginimą už visuomenės poreikiams paimtą žemės sklypą, tais atvejais, kai kompensacija ar jos dalis savininkui neišmokama ilgą laiką, gali būti pagal analogiją taikoma CK 6.210 straipsnio („Palūkanos“) 1 dalis.

17. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2015 m. balandžio 14 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-7-149-706/2015 išaiškino, kad advokato ir fizinio asmens, kuris veikia asmeniniais, su verslu nesusijusiais tikslais, sudaryta tipinė teisinių paslaugų sutartis gali būti kvalifikuojama kaip vartojimo sutartis, o advokatas – kaip verslininkas. Advokato ir fizinio asmens sudarytai tipinei sutarčiai taikytini vartotojų teisių apsaugos standartai. Tai reiškia, kad teismas turi *ex officio* tikrinti tokių sutarčių sąlygas dėl galimo jų nesąžiningumo pagal CK 6.228-4 straipsnį, ypač kai sutarties sąlygos standartinės, t. y. dėl jų nebuvo individualiai deramasi. Ši nutartis įtvirtino naują požiūrį nacionalinėje teismų praktikoje į teisinių paslaugų sutarčių kvalifikavimą vartotojų teisės apsaugos kontekste ir pabrėžė būtinybę užtikrinti vartotojo – kaip silpnesniosios šalies – apsaugą, įskaitant teisę į aiškią ir suprantamą informaciją apie teikiamas paslaugas ir jų kainą. Šioje byloje sukurtas precedentas buvo toliau plėtojamas kasacinio teismo praktikoje. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 6 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-168-421/2023 išaiškinta, kad teisinių paslaugų sutarties sąlyga, kuria nustatomas paslaugų atlygis valandinio įkainio principu, laikytina pagrindinį sutarties dalyką apibrėžiančia sąlyga. Tokia sąlyga nepatenka į vartojimo sutarčių nesąžiningumo vertinimo ribas, jei ji yra aiškiai ir suprantamai išreikšta (atitinka skaidrumo reikalavimą). Tačiau jeigu sąlyga nepateikiama pakankamai informacijos, kuri leistų vidutiniam vartotojui iš anksto įvertinti galimas ekonomines pasekmes, įskaitant bent apytikslę paslaugų kainą ar atsiskaitymo tvarką, ji laikytina neskaidria.

18. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2015 m. balandžio 28 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-130-699/2015 pateikė svarbų išaiškinimą dėl teisėtos kilmės pinigų konfiskavimo, kai asmuo nubaudžiamas už pinigų gabenimą per Lietuvos valstybės sieną jų nedeklaravus. Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegija išaiškino, kad baudžiamosiose bylose dėl kontrabandos sprendžiant, ar per valstybės sieną gabentų ir nedeklaruotų teisėtos kilmės pinigų konfiskavimas proporcingas, turi būti atsižvelgiama, be kita ko, į nusikalstamos veikos pobūdį, pavojingumo laipsnį, konfiskuojamo turto (pinigų) kilmę ir paskirties teisėtumą, nuteisto asmens, iš kurio konfiskuojamas turtas, asmenybę ir elgesį, konfiskuojamo turto reikšmę jam, dėl nusikalstamos veikos padarytą arba potencialią galimą turtinę žalą valstybei, asmeniui paskirtą bausmę, jos griežtumą ir pakankamumą nubaudimo tikslams įgyvendinti.

19. Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 29 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-7-334-687/2015, kuria buvo išaiškintas transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo teisinis reglamentavimas draudimo apsaugos teritorinio galiojimo aspektu, neabejotinai padarė įtaką Lietuvos teismų praktikos raidai ir verslo praktikai šioje srityje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad draudimo sutarties

result in a disproportionate restriction of the property right, has clarified that, to ensure the owner's constitutional right to fair compensation for a land expropriated for public needs, in cases where compensation or part thereof is not paid to the owner for an extended period of time, Paragraph 1 of Article 6.210 of the Civil Code may be applied by analogy.

17. The Supreme Court of Lithuania, in its ruling of 14 April 2015 in civil case No. 3K-7-149-706/2015, clarified that a standard legal services contract concluded between an advocate and a natural person acting for personal, non-business purposes, may be qualified as a consumer contract, and the advocate – as an entrepreneur. The standard contract concluded between a lawyer and a natural person is subject to consumer protection standards. This means that the court must *ex officio* examine the terms of such agreements for possible unfairness under Article 6.228-4 of Civil Code, in particular where the terms of the contract were standardised, i.e. they were not individually negotiated. This judgment established a new approach in national case law regarding qualification of legal service contracts in the context of consumer protection. It emphasised the need to ensure the protection of the consumer as the weaker party, including the right to clear and intelligible information on the services provided and the price thereof. The explanations presented in this case have been further developed in the case law of the Court of Cassation. The ruling of the Supreme Court of Lithuania of 6 April 2023 in civil case No. e3K-3-168-421/2023 clarified that a clause in a legal services contract, which sets the remuneration for services on an hourly basis, is considered to be a clause that defines the main subject of the contract. Such a clause does not fall within the scope of the assessment of unfairness in consumer contracts, provided that it is expressed in a plain and intelligible manner (satisfying the requirement of transparency). However, if the clause does not provide sufficient information enabling the average consumer to assess the likely economic consequences in advance, including at least the approximate price of the services or the payment arrangements, it is considered to be not transparent.

18. The Supreme Court of Lithuania, in its ruling of 28 April 2015 in criminal case No. 2K-7-130-699/2015, provided a necessary clarification on confiscating money of lawful origin when a person is punished for transporting cash across the state border of Lithuania without declaring it. The extended panel of seven judges of the Criminal Division explained that in criminal cases of smuggling, the proportionality of decision to confiscate undeclared money of legal origin transported through state border must take several factors into account, including the nature and seriousness of the offence, the legality of the origin and destination of the property (money) to be confiscated, the character and conduct of the convicted person whose property is seized, the significance of the property to be confiscated to him, the material damage caused or likely to be caused to the State as a consequence of the offence, the sentence imposed on the person and its severity and its adequacy to achieve the objectives of the punishment.

19. By its decision of 29 May 2015 in civil case No. 3K-7-334-687/2015, which clarified the legal regulation of compulsory civil liability insurance for vehicle operators in terms of the territorial validity of insurance cover, undoubtedly influenced the development of Lithuanian court practice

sąlygos, kuriomis draudimo apsauga užsienio valstybėse (kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse) siejama su papildomos įmokos sumokėjimu, prieštarauja imperatyvioms nacionalinės teisės nuostatoms (Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo 10 straipsnio 1 daliai) ir yra nesuderinamos su Europos Sąjungos teise (1990 m. gegužės 14 d. Trečiosios Tarybos direktyvos 90/232/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu, suderinimo, iš dalies pakeistos 2005 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/14/EB, 2 straipsnis). Šioje byloje pateiktu išaiškinimu buvo paneigta draudikų taikyta praktika nustatyti diferencijuotas draudimo įmokas atsižvelgiant į tai, ar transporto priemonė bus naudojama tik Lietuvoje, ar ir kitose Europos Sąjungos šalyse. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad sumokėjus vienkartinę įmoką draudimo apsauga turi galioti visoje Europos Sąjungos teritorijoje per visą draudimo sutarties galiojimo laikotarpį, neatsižvelgiant į transporto priemonės naudojimo vietą. Taigi minėta nutartis turėjo tiesioginę įtaką draudikų veiklai ir civilinės atsakomybės draudimo rinkai Lietuvoje: ji panaikino galimybę taikyti papildomas draudimo įmokas už draudimo apsaugą kitose Europos Sąjungos šalyse, sustiprino apdraustųjų ir eismo įvykiuose nukentėjusių asmenų teisių apsaugą ir padėjo pagrindą vienodam teisės aiškinimui, derančiam su Europos Sąjungos teise.

20. Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-498-746/2015 svarbi teismų praktikai sprendžiant klausimą dėl apsvaigusio nuo alkoholio vairuotojo, kuris padarė eismo įvykį ir dėl šio įvykio žuvo žmogus, veiksmų kvalifikavimo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, jog konstatavus, kad kelių transporto eismo saugumo taisyklių pažeidėjas suvokia savo pavojingos nusikalstamos veikos pobūdį, taip pat tai, kad jo veikos pavojingi padariniai labai tikėtini ar net neišvengiami, ir jis, nors tokių padarinių nesiekia ir nenori, neatsisako ir nekeičia savo pavojingo elgesio, nesitiki išvengti savo veikos padarinių (arba realios jų atsiradimo grėsmės), o jei ir tikisi, tai remdamasis tik subjektyviais ir atsitiktiniais dalykais – sėkme, likimu ir pan., t. y. jis abejingas kitų asmenų interesams, galimiems padariniams, yra pagrindas tokį elgesį vertinti kaip padarytą netiesiogine tyčia. Ir jei dėl tokio kaltininko elgesio žūva žmogus (žmonės), tokia veika kvalifikuojama kaip nužudymas (BK 129 straipsnis), padarytas netiesiogine tyčia.

21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-7-602-684/2015, kurioje priimta 2015 m. lapkričio 17 d. nutartis, Lietuvos teismų praktikoje buvo pirmoji tokio pobūdžio byla, kurioje išplėstinė teisėjų kolegija išaiškino 1994 m. gegužės 30 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 94/19/EB dėl indėlių garantijų sistemų (Indėlių direktyva) ir Indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymo (IĮIDĮ) taikymo ribas asmenims, įsigijusiems bankrutavusio AB banko „Snoras“ išleistus indėlių sertifikatus ir obligacijas. Remdamasis Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. birželio 25 d. prejudiciniame sprendime byloje Nr. C-671/13 pateiktu išaiškinimu, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad banko indėlių sertifikatai, kurie nagrinėjamu atveju nebuvo laisvai perleidžiami tretiesiems asmenims

and business practice in this area. The Supreme Court of Lithuania has recognised that the terms of an insurance contract, which make insurance cover in foreign countries (other Member States of the European Union) conditional upon the payment of an additional premium, contradicts the mandatory provisions of national law (Article 10(1) of the Law on Compulsory Insurance of Civil Liability of Motor Vehicles) and are incompatible with European Union law (Article 2 of the Third Council Directive 90/232/EEC of 19 May 1990 on the approximation of the laws of the Member States relating to insurance against civil liability in respect of the use of motor vehicles, as amended by Directive 2005/14/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005). The interpretation given in the present case refuted the practice of insurers charging differentiated insurance premiums depending on whether the vehicle is to be used only in Lithuania or also in other countries of the European Union. The Supreme Court of Lithuania has clarified that, upon payment of a single premium, the insurance cover must be valid throughout the territory of the European Union for the entire period of validity of the insurance contract, irrespective of the place of use of the vehicle. Thus, the ruling mentioned above had a direct impact on the activities of insurers and insurance market in Lithuania: it abolished the possibility of charging additional premiums for insurance cover in other EU countries, strengthened the protection of the rights of insured persons and persons injured in traffic accidents, and laid the basis for a uniform interpretation of the law in compliance with European Union law.

20. The decision of the Plenary Session of the Criminal Division of 22 December 2015 in criminal case No. 2K-P-498-746/2015 is essential for court practice when deciding on the classification of the actions of a driver under the influence of alcohol who caused a traffic accident resulting in the death of a person. The Supreme Court of Lithuania has clarified that having established that the person who breached the road safety rules is aware of the dangerous nature of their criminal act, as well as the fact that the harmful consequences of their actions are very likely or even inevitable, and that, although they do not seek or desire such consequences, they do not refrain from or change their dangerous behaviour, do not expect to avoid the consequences of their actions (or the real threat of their occurrence). If they do wish to avoid them, it is based solely on subjective and random factors – luck, fate, etc., i.e., they are indifferent to the interests of other persons and the possible consequences, there are grounds for assessing such behaviour as committed with indirect intent. And if such conduct of the perpetrator results in the death of one or more persons, the act shall be qualified as murder (Article 129 of the Criminal Code), committed with indirect intent.

21. Civil case No. 3K-7-602-684/2015 of the Supreme Court of Lithuania, in which the ruling of 17 November 2015 was adopted, was the first case of this kind in the case law of the Lithuanian courts, in which an extended panel of judges interpreted the limits of application of Directive 94/19/EC of the European Parliament and of the Council of 30 May 1994 on deposit-guarantee schemes (the "Deposits Directive") and the Insurance of Deposits and Liabilities to Investors Act (the Act) to the persons who had acquired certificates of deposit and bonds issued by the bankrupt bank "Snoras" AB. Based on the interpretation given by the Court of Justice of the European Union in its preliminary ruling of 25 June 2015 in Case C-671/13, the Supreme Court of Lithuania stated that the

be banko dalyvavimo ir buvo vardiniai, nelaikytini perleidžiamais skolos vertybiniais popieriais. Dėl to jiems negali būti taikoma Indėlių direktyvos I priedo 12 punkte ir IĮIDĮ 3 straipsnio 4 dalyje nustatyta išimtis ir tokiems indėlio sertifikatams turi būti taikoma indėlių garantijų sistema, t. y. jie priskirtini draudžiamiems indėliams, kuriems taikoma įstatyme įtvirtinta draudimo apsauga iki 100 000 eurų. Tuo tarpu obligacijos, neatitinkančios indėlio sąvokos, nepatenka į Indėlių direktyvos taikymo sritį, o 1997 m. kovo 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 97/9/EB dėl investuotojų kompensavimo sistemų apsauga joms taikytina tik esant nustatytoms visoms šios direktyvos taikymo sąlygoms. Dėl šios priežasties obligacijų turėtojams draudimo apsauga vien tik dėl emitento (banko) bankroto šiuo atveju netaikoma. Taigi aptariama nutartimi suformuluotas svarbus teisės aiškinimas dėl finansinių produktų kvalifikavimo ir draudimo apsaugos jiems galiojimo, jis turėjo esminę reikšmę indėlininkų teisių apsaugai Lietuvoje, taip pat didelės dalies bankrutavusio banko klientų teisėtų interesų užtikrinimui.

22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutartis S. Drėlingo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-18-648/2016 – dar vienas istoriškai svarbus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimas. Šioje nutartyje, remiantis Lietuvos konstitucine doktrina, atsižvelgiant į tarptautinį teisinį, istorinį ir politinį kontekstą, buvo pateiktas naujas, platesnis genocido aiškinimas pabrėžiant pasipriešinimo okupaciniam režimui dalyvių – Lietuvos partizanų, jų ryšininkų, rėmėjų – reikšmę, t. y. pabrėžta Lietuvos partizanų, jų ryšininkų, rėmėjų, kaip lietuvių tautos nacionalinės, etninės grupės dalies, turėjusios esminę įtaką lietuvių tautos išlikimui, siekiant apsaugoti ir ginti lietuvių tautinį identitetą, kultūrą bei nacionalinę savimonę, reikšmė“. Tai pabrėžus pripažinta, kad šios grupės asmenų naikinimas tiek pagal tarptautinę teisę, tiek pagal Lietuvos įstatymus vertintini kaip genocidas. Tokiam Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vertinimui pritarė ir Europos Žmogaus Teisių Teismas, jis, išnagrinėjęs bylą *Drėlingas prieš Lietuvą* (2019 m. kovo 12 d. sprendimas, peticijos Nr. 28859/16), pripažino, kad S. Drėlingas buvo teisėtai nuteistas už partizanų, kaip reikšmingos lietuvių tautos dalies, genocidą.

23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendime vadinamojoje Darbo partijos juodosios buhalterijos byloje (2016 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-304-976/2016) pirmą kartą teismų praktikoje buvo spręstas reorganizuotos politinės partijos baudžiamosios atsakomybės klausimas. Bylą nagrinėjusi mišri išplėstinė septynių teisėjų kolegija konstatavo, kad juridinio asmens reorganizavimas pats savaime nereiškia, jog po reorganizacijos įsteigtas naujas juridinis asmuo negali atsakyti baudžiamąja tvarka. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje taip pat pasisakė ir dėl kitų itin reikšmingų baudžiamojo įstatymo aiškinimo ir taikymo klausimų. Pasisakydama dėl sukčiavimo (BK 182 straipsnis) atribojimo nuo neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimo valstybės įgaliotai institucijai (BK 220 straipsnis) siekiant išvengti mokesčių, išplėstinė septynių teisėjų kolegija išaiškino, kad neoficialaus ir į apskaitą neįtraukto darbo užmokesčio (ar jo dalies) mokėjimas, neteisingų duomenų apie asmenų pajamas teikimas ir atitinkamų mokesčių slėpimas (nesumokėjimas) yra nusikaltimas finansų sistemai, juo kėsinamasi į valstybės finansų sistemą, o ne į

bank certificates of deposit, which in the case in question were not freely transferable to third parties without the bank's participation, and which were registered, were not considered to be negotiable debt securities. Consequently, they do not fall within the exception provided for in point 12 of Annex I to the Deposits Directive and Article 3(4) of the Act. The deposit-guarantee scheme must cover them, i.e., they are covered by insured deposits, which are covered by statutory insurance up to EUR 100 000. Meanwhile, bonds that do not meet the definition of a deposit do not fall within the scope of the Deposit Directive, and Directive 97/9/EC of the European Parliament and of the Council of 3 March 1997 on the protection of investors in certain investment services provided by investment firms and on the establishment of a European Securities apply to them only if all the conditions for the application of that Directive are met. For this reason, holders of bonds are not covered in this case solely by insurance on the grounds of the issuer's (bank's) bankruptcy. The ruling in question thus constitutes an essential interpretation of the law on the qualification of financial products and the validity of the insurance cover for them, and has had a fundamental impact on the protection of depositors' rights in Lithuania and on the safeguarding of the legitimate interests of a large part of the customers of the bankrupt bank.

22. Ruling of the Supreme Court of Lithuania of 12 April 2016 in the criminal case of S. Drėlingas No. 2K-P-18-648/2016 – another historically important decision of the Supreme Court of Lithuania, which, based on the constitutional doctrine of Lithuania and taking into account the international legal, historical and political context, presented a new, broader interpretation of genocide, emphasising the role of the Lithuanian partisans who resisted the occupying regime, the significance of the Lithuanian partisans, their associates and supporters, as an integral part of the national and ethnic group of the Lithuanian nation, which had a fundamental influence in preserving the Lithuanian nation, protecting and defending its national identity, culture and national consciousness. In this context, the extermination of this group is recognized as constituting a genocide, both under international and Lithuanian law. This assessment of the Supreme Court of Lithuania was also supported by the European Court of Human Rights, which, after examining the case of *Drėlingas v. Lithuania* (Judgment of 12 March 2019, Application no. 28859/16), recognised that Drėlingas was lawfully convicted of genocide of the partisans, as an essential part of the Lithuanian nation.

23. In the ruling of the Supreme Court of Lithuania in the so-called Labour Party shadow accounting case (30 December 2016 ruling in criminal case No. 2K-7-304-976/2016), the issue of criminal liability of a reorganised political party was addressed for the first time in the case law. The mixed extended panel of seven judges found that the reorganisation of a legal entity does not in itself mean that the new legal entity established after the reorganisation cannot be held criminally liable. The Supreme Court of Lithuania also ruled in this case on other highly significant issues of interpretation and application of the criminal law. When discussing the distinction between fraud (Article 182 of the Criminal Code) and the submission of false data on income, profit or assets to a state-authorised authority (Article 220 of the Criminal Code) for tax evasion, the extended panel clarified, that payment of unofficial and unreported wages (or part thereof), providing incorrect data on individuals' income and evading (failing to pay) the

nuosavybę, turtines teises ir turtinius interesus. O, spręsdamas klausimą dėl politinės partijos nubaudimo už sukčiavimą apgaule gavus dotacijas, įvertinęs dotacijos gavimą baudžiamosios teisės prasme, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad, nors valstybės biudžeto asignavimų (dotacijų ir kompensacijų) politinėms partijoms skyrimą pirmiausia lemia gauti rinkėjų balsai, negali būti sudarytos sąlygos esminius įstatymų pažeidimus padariusioms politinėms partijoms gauti finansavimą iš valstybės.

24. 2018 m. birželio 6 d. mišrios Baudžiamųjų bylų skyriaus ir Civilinių bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-86-303/2018 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas padėjo pagrindus, kad būtų formuojama vienoda teismų praktika dėl valstybei nesumokėtų mokesčių kaip žalos atlyginimo priteisimo baudžiamajame procese ir juridinio asmens vadovo ar kito darbuotojo civilinės atsakomybės dėl valstybei nesumokėtų mokesčių. Spręsdamas klausimą dėl valstybei nesumokėtų mokesčių kaip žalos atlyginimo priteisimo baudžiamajame procese, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad pareiga vykdyti mokestinę prievolę (pareiga mokėti mokestį) savo esme reiškia pareigą įvykdyti prievolę natūra, o ne žalos atlyginimo prievolę, todėl ji negali būti sutapatinama su civilinės atsakomybės prievole. Tais atvejais, kai mokestis gali būti apskaičiuotas mokesčių teisės aktų nustatyta tvarka, pavyzdžiui, nepraėję mokesčio apskaičiavimo ir perskaičiavimo senaties terminai, ir nėra nustatyta mokestinės prievolės pabaigos pagrindų, valstybės institucija, administruojanti mokestį, privalo apskaičiuoti tokį mokestį ir reikalauti jį sumokėti mokesčių teisės aktų nustatyta tvarka. Ir tik nesant tokios galimybės reikalavimas priteisti dėl nusikalstamos veikos nesumokėtus mokesčius gali būti įgyvendintas ir baudžiamajame procese. Tokiais atvejais civilinį ieškinį reiškianti mokesčius administruojanti institucija turi tinkamai pagrįsti būtinumą tokį ieškinį nagrinėti baudžiamajame procese. O pasisakydamas dėl juridinio asmens vadovo ar kito darbuotojo civilinės atsakomybės dėl valstybei nesumokėtų mokesčių Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad civilinės atsakomybės subjektas dėl pareigos sumokėti mokesčius neįvykdymo yra juridinis asmuo, nes tik jam pagal Mokesčių administravimo įstatymą kyla pareiga juos mokėti, tačiau, esant tam tikroms sąlygoms, civilinės atsakomybės subjektais dėl žalos, padarytos nusikaltimu valstybės finansams, gali būti ir baudžiamojon atsakomybėn patraukti fiziniai asmenys – juridinio asmens vadovas ar kitas darbuotojas.

25. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2018 m. liepos 19 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-307-1075/2018 pateikė svarbius išaiškinimus dėl pardavėjo atsakomybės už naudoto daikto (šiuo atveju – automobilio) kokybę ir pirkėjo teisių nusipirkus netinkamos kokybės daiktą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad Civilinis kodeksas nenustato specialiųjų naudoto daikto pardavimo taisyklių, todėl tokiais atvejais taikomos bendrosios pirkimo–pardavimo teisinius santykius reglamentuojančios Civilinio kodekso XXIII skyriaus normos. Nutartyje išaiškinta, kad pardavėjas atsako už bet kokią daikto neatitiktį įprastiems daiktui keliamiems reikalavimams, kuris egzistavo nuosavybės teisės perėjimo pirkėjui momentu, net jeigu tokia neatitiktis paaiškėjo vėliau. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad net ir parduodamas naudotas daik-

corresponding taxes is a crime against the financial system, targeting the state's economic system rather than property, property rights and interests. When deciding on the punishment of a political party for fraudulently obtaining subsidies, after assessing the receiving of subsidies from a criminal law perspective, the Supreme Court of Lithuania stated that, although the allocation of state budget appropriations (subsidies and compensation) to political parties is primarily determined by the votes received, yet political parties that have committed serious violations of the law must not be allowed to receive state funding.

24. On 6 June 2018, in a joint ruling by the Criminal Division and the Civil Division of the Supreme Court of Lithuania, a panel of seven judges in criminal case No. 2K-7-86-303/2018 laid bases for the formation of uniform court practice regarding the award of damages in criminal proceedings for taxes not paid to the state and the civil liability of the head of a legal person or other employee for such actions. When dealing with the issue of the award of damages for non-payment of taxes to the State in criminal proceedings, the Supreme Court of Lithuania has clarified that the obligation to fulfil a tax duty (the obligation to pay a tax) in essence, means an obligation to perform a duty in kind, rather than an obligation to pay compensation for damage, and therefore cannot be equated with civil liability. In cases where the tax may be calculated following the procedure laid down in tax legislation, for example where the limitation periods for calculation and recalculation of the tax have not expired and there are no established grounds for the termination of the tax liability, the public authority administering the tax is obliged to calculate the tax and to demand payment of the tax under the tax legislation. Only if this is not possible may the claim for unpaid taxes resulting from criminal activity be enforced in criminal proceedings. In such cases, the tax administration authority bringing the civil action must duly justify the necessity of pursuing such an action in criminal proceedings. As regards the civil liability of the head or other employee of a legal person for non-payment of taxes to the State, the Supreme Court of Lithuania has emphasised that the subject of civil liability for non-compliance with the obligation to pay taxes is a legal person, being the only one liable to pay them under the Tax Administration Law, but, under certain conditions, the subject of civil liability for damages caused to the state finances by a criminal offence may also be a natural person subject to criminal liability, i.e. the head or other employee of a legal person.

25. The Supreme Court of Lithuania, in its ruling of 19 July 2018 in civil case No. e3K-3-307-1075/2018, has provided essential clarifications regarding the seller's liability for the quality of a used item (in this case – a car) and the buyer's rights when buying an item of defective quality. The Supreme Court of Lithuania stated that the Civil Code does not provide special rules for the sale of a second-hand item; therefore, in such cases, the general norms of Chapter XXIII of the Civil Code, which regulate the legal relations of sale and purchase, apply. The ruling clarifies that the seller is liable for any non-conformity of the item with the standard requirements for an item that existed at the time of the transfer of ownership to the buyer, even if such non-conformity became apparent later. The Court noted that even a second-hand item must be fit for its intended use, not only at the time of purchase but also for a specific period of time thereafter. In addition, it must be determined

tas turi būti tinkamas naudoti pagal paskirtį ne tik jo pirkimo–pardavimo metu, bet ir tam tikrą laiką po to. Be to, turi būti nustatyta, ar dėl natūralaus tokio daikto nusidėvėjimo parduodamo naudoto daikto kokybės pokytis, lyginant su analogišku nauju daiktu, yra savaime suprantamas, atsižvelgiant į jo naudojimo trukmę ir sąlygas, bet kuriam vidutiniam pirkėjui. Nutartyje taip pat suformuluota svarbi taisyklė dėl įrodinėjimo pareigos paskirstymo: pirkėjas turi įrodyti paties trūkumo faktą ir jo įtaką daikto tinkamumui naudoti pagal tiesioginę paskirtį, o pardavėjas – kad jis nėra atsakingas už pirkėjo nurodytą daikto trūkumą (pvz., kad trūkumai atsirado po daikto perdavimo pirkėjui, yra susiję su pirkėjo veiksmais ar buvo akivaizdūs). Ši nutartis tapo reikšmingu precedentu, kuris veiksmingai prisidėjo prie teismų praktikos vienodinimo ir vartotojų apsaugos stiprinimo naudotų daiktų pirkimo–pardavimo santykiuose. Nutartyje pateikti išaiškinimai buvo plėtojami vėlesnėse Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylose, pavyzdžiui, Nr. e3K-3-297-378/2023, e3K-3-238-421/2023 ir e3K-3-108-381/2024, kuriose toliau aiškinta, kad ir parduodamas naudotą daiktą pardavėjas turi pareigą informuoti pirkėją apie šio daikto trūkumus, užtikrinti tinkamą daikto kokybę ir laikytis sąžiningumo principo, o pirkėjo teisės turi būti ginamos taikant proporcingas ir adekvačias teisines priemones.

26. Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija 2018 m. spalio 30 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-7-143-684/2018 suformavo vienodą teismų praktiką dėl kelių subjektų – tiek viešąsias funkcijas vykdančių, tiek privačių – neteisėtais veiksmais padarytos deliktinės atsakomybės taikymo, objektyvaus bendrininkavimo sampratos ir viešąsias funkcijas vykdančių subjektų rūpestingumo standartų vertinimo civilinės atsakomybės jiems taikymo kontekste. Objektyvusis bendrininkavimas – tai atvejai, kai žala atsiranda tik dėl kelių atskirų, pavienių priežasčių sąveikos, t. y. keli pažeidėjai (aptariamoje byloje – VĮ Registrų centras, notaras ir nusikalstamus veiksmus atlikę tretieji asmenys) veikia atskirai neturėdami bendro ketinimo sukelti žalą, vienas apie kito neteisėtus veiksmus dažniausiai nežinodami, tačiau žala atsiranda tik dėl to, kad kiekvieno jų veiksmai buvo būtinoji žalos atsiradimo priežastis. Tuo atveju, kai kiekvieno iš atsakovų veiksmai buvo būtina sąlyga atsirasti žalai, jiems turi būti taikoma solidarioji atsakomybė pagal CK 6.279 straipsnio 1 dalį. Nutartyje pabrėžta, kad viešąsias funkcijas atliekantiems subjektams, pavyzdžiui, notarams ar valstybės įstaigoms, taikomi aukštesni rūpestingumo ir profesinio atidumo standartai. Todėl jie, vykdydami savo funkcijas, privalo tinkamai įvertinti jiems pateiktą informaciją, išspręsti akivaizdžius dokumentų prieštaravimus ir imtis visų veiksmų, kurių reikalauja teisės aktai, kad būtų išvengta galimos žalos. Taip pat svarbūs šioje nutartyje pateikti išaiškinimai dėl notarų profesinės civilinės atsakomybės draudimo taikymo ribų. Išaiškinta, kad draudimo apsauga negali būti taikoma, jei reikalavimas dėl žalos atlyginimo draudikui pareiškiamas pasibaigus draudimo sutartyje nustatytam išplėstiniam (ne trumpesniam nei vieneri metai nuo draudimo sutarties pabaigos) tiek žalos atsiradimo, tiek reikalavimo pareiškimo laikotarpiui.

27. Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija 2019 m. birželio 6 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-75-788/2019, įvertinusi tai, kad teismų praktika dėl procesinių palūkanų priteisimo išnagrinėjus civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje nenuosekli, išaiškino, kad

whether the change in the quality of the used item, compared to a similar new item, is evident to any average buyer, taking into account its age and condition, due to the natural wear and tear that such an item undergoes. The judgment also lays down an important rule on the allocation of the burden of proof: it is for the buyer to prove the fact of the defect itself and that it affects the suitability of the item for its intended use, and for the seller to prove that they are not responsible for the defect in the item as alleged by the buyer (e.g. that the defect occurred after the item was handed over to the buyer, is attributable to the buyer's actions or was obvious). This ruling has become an important precedent that has effectively contributed to the uniformity of case law and strengthened consumer protection in the sale and purchase of second-hand goods. The interpretations provided in the ruling were developed in subsequent cases of the Supreme Court of Lithuania, for example, e3K-3-297-378/2023, e3K-3-238-421/2023 and e3K-3-108-381/2024, which further clarified that even when selling a second-hand item, the seller must inform the buyer about the defects of the item, to ensure the proper quality of the item and to observe the principle of fairness, and that the buyer's rights must be protected by applying proportionate and adequate legal measures.

26. On 30 October 2018, the extended panel of judges of the Civil Division, in its ruling in civil case No. e3K-7-143-684/2018, established uniform court practice regarding the application of tort liability for unlawful acts committed by several entities, both public and private, the concept of objective complicity, and the assessment of the standards of care of entities performing public functions in the context of the application of civil liability to them. Objective complicity – cases where damage occurs solely due to the interaction of several separate, isolated causes, i. e. several offenders (in the case in question – the Public Enterprise Centre of Registers, the notary and the third parties who committed the criminal acts) act separately without a common intention to cause damage, usually without knowledge of each other's unlawful acts, but the damage is caused only by the fact that the actions of each of them were the necessary cause for its occurence. Where the actions of each of the defendants were an essential condition for the damage to occur, they must be held jointly and severally liable under Article 6.279 part 1 of the Civil Code. The judgment emphasises that public authorities, such as notaries or public bodies, are subject to higher standards of care and professional diligence. In the exercise of their functions, they are therefore obliged to properly assess the information submitted to them, to resolve apparent contradictions in documents, and to take all the steps required by law to avoid potential damage. The explanations provided in this ruling regarding the limits of professional civil liability insurance for notaries are also important. It has been clarified that the insurance cover cannot be applied if the claim for damages is submitted to the insurer after the expiry of the extended period (at least one year from the expiry of the insurance contract) laid down in the insurance contract, both for the occurrence of the damage and for the submission of the claim.

27. The Plenary Session of the Criminal Division, in its ruling of 6 June 2019 in criminal case No. 2K-P-75-788/2019, having assessed the inconsistency of the case law on the award of procedural interest in the course of the examination of a civil action in a criminal case, and in the exercise of the function of the Supreme Court of Lithuania to form uniform case law of courts of general competence, clarified that,

nors procesinės palūkanos ir nėra atlygintina žala, tačiau jų priteisimo klausimo išsprendimas baudžiamojoje byloje atitinka civilinio ieškinio baudžiamajame procese instituto paskirtį kuo efektyviau įgyvendinti nukentėjusio asmens teisę gauti padarytos žalos atlyginimą, ir konstatavo, kad teismai, priimdami nuosprendį ir tenkindami baudžiamojoje byloje pareikštą civilinį ieškinį bei priteisdami turtinės ir (ar) neturtinės žalos atlyginimą, esant atitinkamam civilinio ieškovo reikalavimui, turi priteisti ir CK 6.37 straipsnio 2 dalyje nurodytas procesines palūkanas. Tačiau jos, skirtingai nei civiliniame procese, skaičiuojamos nuo momento, kuris negali būti ankstesnis nei teismo nuosprendžio įsiteisėjimo momentas.

28. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2021 m. spalio 13 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-3-246-1075/2021 apibrėžė verslininko informavimo pareigos turinį ir ribas bei vartotojo teisės į informaciją pažeidimo pasekmes. Šioje nutartyje kasacinis teismas išaiškino, kad verslininko pareiga informuoti vartotoją – tai esminė vartotojų teisių apsaugos garantija, apimanti reikalavimą pateikti visą reikalingą informaciją vartotojui aiškiai, suprantamai ir valstybine kalba. Pabrėžta, jog informacijos pateikimas kita nei lietuvių kalba prilygsta jos nepateikimui, o vertinant informacijos suprantamumą taikomas objektyvus vidutinio vartotojo standartas, nepriklausomai nuo konkretaus vartotojo gebėjimų suprasti užsienio kalbą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad prekės naudojimo ir saugos instrukcija yra būtina saugiam jos naudojimui, todėl tokios informacijos nepateikimas laikytinas ne tik informavimo pareigos pažeidimu, bet ir nesaugios prekės pardavimu. Tokiu atveju verslininkui gali kilti civilinė atsakomybė už vartotojo patirtą žalą.

29. 2022 metais Lietuvos Aukščiausiasis Teismas dviejose bylose Nr. e3K-3-60-943/2022 (2022 m. kovo 16 d. nutartis) ir Nr. 3K-3-278-469/2022 (2022 m. gruodžio 14 d. nutartis), pasisakydamas dėl civilinės atsakomybės už nepilnamečių iki keturiolikos metų padarytą žalą, reikšmingai papildė netiesioginės civilinės atsakomybės instituto aiškinimą, nustatė kriterijus, pagal kuriuos vertinama, ar tėvai (globėjai) ir (ar) mokymo įstaiga tinkamai įvykdė savo pareigas, ir kurie tapo orientyrais tolesnei teismų praktikai. Pirmoje byloje kasacinis teismas išsamiai išaiškino tėvų (globėjų) atsakomybės už jų keturiolikos metų nesukakusių vaikų padarytą žalą turinį. Teismas pabrėžė, kad tokiais atvejais civilinė atsakomybė kyla tik nustačius tėvų kaltę, kuri yra preziumuojama, bet gali būti paneigta įrodžius tinkamą vaiko priežiūrą ir auklėjimą. Taikant atsakomybę būtina įvertinti konkrečias faktines aplinkybes, įskaitant vaiko amžių, elgesį, situacijos pavojingumą bei tėvų veiksmų adekvatumą. Pripažinta, kad ne kiekvienu atveju, kai vaikas padaro žalą, egzistuoja tėvų deliktinė atsakomybė – būtina nustatyti priežastinį ryšį tarp tėvų veiksmų (neveikimo) ir žalos. Antroje byloje buvo sprendžiama dėl tėvų atsakomybės, kai vaikas žalą padarė būdamas mokymo įstaigos priežiūroje. Nutartyje išaiškinta, kad net jei žala padaryta vaikui esant mokymo įstaigos priežiūroje, tai savaime neatleidžia tėvų (globėjų) nuo atsakomybės. Abiejų subjektų – tiek tėvų, tiek mokymo įstaigos – atsakomybė vertintina pagal tai, ar jų elgesys buvo pakankamai rūpestingas ir ar egzistuoja teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys tarp pareigų nevykdymo ir padarytos žalos.

although the procedural interest is not an compensable damage, however, the resolution of the issue of their award in criminal proceedings is consistent with the purpose of civil action in criminal proceedings, which is to ensure that the victim's right to compensation for the damage suffered is enforced as effectively as possible. It was stated that the courts, when adopting a verdict and upholding a civil action brought in a criminal case, and when awarding the compensation for material and/or non-material damages in the event of a corresponding claim of a civil plaintiff, must also grant the procedural interest specified in Article 6.37 part 2 of the Civil Code. However, unlike in civil proceedings, such interest is to be calculated from a date which cannot be earlier than the date of the judgment's entry into force.

28. The Supreme Court of Lithuania, in its ruling of 13 October 2021 in civil case No. 3K-3-246-1075/2021, defined the content and limits of the entrepreneur's duty to inform, as well as the consequences of a violation of a consumer's right to information. In this ruling, the Court of Cassation clarified that the duty to inform the consumer is a fundamental guarantee of consumer rights protection, which includes the requirement to provide the consumer with all the necessary information in a clear, comprehensible manner and the national language. It was emphasised that providing information in a language other than Lithuanian is equivalent to not providing it at all, and that the comprehensibility of information is assessed using an objective standard of the average consumer, regardless of the specific consumer's ability to understand a foreign language. The Supreme Court of Lithuania has noted that the instructions for use and safety of a product are essential for its safe use, and therefore the failure to provide such information is not only a breach of the duty to inform, but also the sale of an unsafe product. In such a case, the trader may be civilly liable for the damage suffered by the consumer.

29. In 2022, the Supreme Court of Lithuania, in two cases, No. e3K-3-60-943/2022 (decision of 16 March 2022) and No. 3K-3-278-469/2022 (decision of 14 December 2022), deciding on civil liability for damage caused by minors under the age of fourteen, significantly supplemented the interpretation of the concept of indirect civil liability and established criteria for assessing whether parents (guardians) and/or educational institutions have properly fulfilled their obligations, which have become guidelines for further court practice. In the first case, the Court of Cassation clarified in detail the content of the liability of parents/guardians for damage caused by their children under the age of 14. The Court stressed that in such cases, civil liability arises only if parental fault is established, which is presumed but may be challenged by proving that the child has been properly cared for and brought up. Liability must be based on the specific factual circumstances, including the child's age, behaviour, the dangerousness of the situation and the adequacy of the parents' actions. It is recognised that parental tort liability does not exist in every case of harm caused by a child, as a causal link between the parent's actions/omissions and the harm must be established. The second case concerned the liability of parents when the child caused the damage while under the supervision of an educational institution. The ruling clarified that even if the damage was caused while the child was in the care of an educational institution, this does not in itself exempt the parent/guardian from liability. The liability of both entities, the parents and the educational institution, must be assessed on the basis of whether their conduct was sufficiently diligent and whether there is a legally significant causal link between the breach of duty and the damage caused.

30. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2023 m. lapkričio 16 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-296-1075/2023 pirmą kartą išsamiai pasisakė dėl teisės būti pamirštam internete ribų ir šios teisės derinimo su žiniasklaidos laisve bei spaudos archyvų vientisumo apsaugos principu. Kasacinis teismas, remdamasis, be kita ko, naujausia Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, nutartyje konstatavo, jog teisė būti pamirštam nėra savarankiška ar absoliuti – jos įgyvendinimas galimas tik esant aiškiai pagrįstam ir pakankamai rimtam kėsinimuisi į privataus gyvenimo gerbimą. Pabrėžta, kad informacijos aktualumas visuomenei išlieka ir praėjus ilgam laikui, ypač kai ji susijusi su valstybės tarnautojo padarytu nusikaltimu. Teismas nutartyje išskyrė kriterijus, kuriais vadovaujantis turi būti sprendžiama dėl teisės būti pamirštam taikymo: archyvuotos informacijos pobūdis; laikas, praėjęs nuo įvykių ir nuo pirminio paskelbimo bei paskelbimo internete; dabartinis informacijos aktualumas; asmens, reikalaujančio teisės būti pamirštam, žinomumas ir jo elgesys po įvykių; neigiamos tolesnio informacijos prieinamumo internete pasekmės; informacijos prieinamumo skaitmeniniuose archyvuose lygis ir priemonės poveikis saviraiškos laisvei ir, konkrečiau, spaudos laisvei. Nutartis tapo precedentu formuojant nacionalinę teismų praktiką dėl skaitmeninio turinio nuasmeninimo ribų, įtvirtindama pusiausvyros principą tarp privataus gyvenimo apsaugos ir visuomenės teisės žinoti.

31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. gruodžio 29 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-165-943/2023 pateikti Lietuvos teisės sistemai reikšmingi išaiškinimai dėl neteisėtos statybos padarinių šalinimo saugomose teritorijose, konstitucinės nuosavybės teisės ir būsto neliečiamumo apsaugos, taip pat proporcingumo principo taikymo, sprendžiant neteisėtos statybos padarinių šalinimo klausimą. Kasacinis teismas išaiškino, kad tokiose bylose ypač svarbus yra individualizuotas vertinimas: sprendžiant dėl vienintelio gyvenamojo būsto, kurio statyba pripažinta neteisėta, likimo, būtina atsižvelgti į asmens teisėtus lūkesčius, jo kaltę ar jos nebuvimą, socialinį kontekstą (įskaitant vaikų interesus) bei realų viešojo intereso mastą. Byloje pažymėta, kad valstybė, dėl kurios institucijos veiksmų susiklostė neteisėtos statybos situacija, negali elgtis pasyviai – jos institucijos privalo imtis aktyvių veiksmų šalinant savo pačių padarytų klaidų pasekmes. Nutartyje konstatuota, kad praktika, kai atsakomybė faktiškai perkeliama sąžiningam gyventojui, o valstybė siūlo jam savo pažeistas teises ginti tik teismo keliu, nesuteikdama nei pagalbos, nei tinkamos kompensacijos, yra neteisinga ir pažeidžia Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnį (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, būsto neliečiamybė). Taigi minėta nutartis pabrėžia žmogaus teisių apsaugos, nuosavybės neliečiamumo ir valstybės institucijų atsakingo valdymo principų svarbą sprendžiant ginčus dėl neteisėtos statybos padarinių šalinimo. Tai ypač svarbus precedentas, patvirtinantis, kad teisingumas negali būti vykdomas mechaniškai, nesveriant konkuruojančių vertybių, neatsižvelgiant į individualias konkrečios bylos aplinkybes ir prioritetinę žmogaus teisių apsaugą.

32. Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegija, išnagrinėjusi už sugyventinio nužudymą nuteistos moters, patyrusios ir kentėjusios jo sisteminį smurtą, baudžiamąją bylą Nr. 2K-7-41-1073/2024, be kita ko, sprendė dėl vieno iš BK 130 straipsnyje nurodyto

30. In its ruling of 16 November 2023 in civil case No. e3K-3-296-1075/2023, the Supreme Court of Lithuania for the first time discussed in detail the limits of the right to be forgotten on the Internet and the reconciliation of this right with the freedom of the media and the principle of protecting the integrity of press archives. The Court of Cassation, referring, inter alia, to the recent case law of the European Court of Human Rights, held that the right to be forgotten is not an independent or absolute right, but can only be exercised in the event of a clearly substantiated and sufficiently serious interference with privacy. It was emphasized that the relevance of the information to the public remains even after a long period of time, especially when it pertains to a crime committed by a public servant. In its judgment, the Court identified the criteria to be used to determine the application of the right to be forgotten: the nature of the archived information; the time elapsed since the events and since the initial publication of and its publication on the internet; the current relevance of the information; the notoriety of the person claiming the right to be forgotten and their conduct after the events; the negative consequences of the continued availability of the information on the internet; the level of accessibility of the information in the digital archives; and the impact of the measure on the freedom of expression and, more particularly, on freedom of the press. The ruling has become a precedent in national case law on the limits of depersonalisation of digital content, establishing the principle of balance between the protection of private life and the public's right to know.

31. The ruling of the Supreme Court of Lithuania of 29 December 2023 in civil case No. e3K-3-165-943/2023 provides interpretations of importance for the Lithuanian legal system regarding the removal of consequences of illegal construction in protected areas, the protection of the constitutional right to property, the inviolability of the home, and the application of the proportionality principle in addressing the issue of removal of illegal construction consequences. The Court of Cassation has clarified that, in such cases, an individualised assessment is of particular importance: when deciding on the fate of the only dwelling whose construction has been declared unlawful, it is necessary to take into account the person's legitimate expectations, the culpability (or lack thereof) of the person concerned, the social context (including the interests of the children), and the real extent of the public interest. The case notes that the State, whose authorities have created a situation of unlawful construction, cannot remain passive but must take active steps to remedy the consequences of its own mistakes. The ruling states that the practice of transferring responsibility to an honest citizen where the state offers them only the possibility of defending their violated rights in court, without providing any assistance or adequate compensation, is unfair and violates Article 8 of the Convention of Human Rights (right to respect for private and family life, inviolability of the home). The judgment thus underscores the importance of protecting human rights, the inviolability of property, and the principles of responsible management by public authorities in the context of settling disputes related to remedying the consequences of unlawful construction. It is a crucial precedent that confirms justice cannot be administered mechanically, without weighing competing values, taking into account the individual circumstances of the case, and prioritizing the protection of human rights.

nusikaltimo sudėties požymių – didelio susijaudinimo ir iš esmės pateikė naują, turintį svarbią reikšmę vienodam teisės taikymui tokio pobūdžio bylose, išaiškinimą dėl fiziologinio afekto būsenai nustatyti reikšmingų aplinkybių. 2024 m. kovo 28 d. šioje byloje priimtoje nutartyje išplėstinė septynių teisėjų kolegija pažymėjo, kad nors didelio kaltininko susijaudinimo būsena paprastai yra siejama su fiziologiniu afektu, tačiau tokio požymio BK 130 straipsnyje įtvirtintoje nusikalstamos veikos sudėtyje nėra – įstatymas reikalauja nustatyti staiga kilusį kaltininko didelį susijaudinimą, kuris sukeltų afektinę būseną, nulemtą sveiko asmens sąmonės trumpalaikių pokyčių. Kartu išplėstinė septynių teisėjų kolegija nurodė, kad tokio pobūdžio bylose teismai turi labai kruopščiai svarstyti ir vertinti aplinkybes, ar nukentėjusiojo panaudoto smurto ar įžeidimo auka (kuri tampa nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu) yra anksčiau patyrusi smurtinį nužudyto artimos aplinkos žmogaus elgesį, ar toks elgesys buvo nuolatinis ir gali būti laikomas sisteminiu – tai gali rodyti, kad toks neteisėtas ar itin įžeidžiantis kaltininką elgesys buvo tik paskutinis iš ankstesnių nevienkartinių panašaus pobūdžio nukentėjusiojo poelgių.

33. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2024 m. birželio 5 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-147-1075/2024 išnagrinėjo klausimą dėl keliautojo teisės nutraukti organizuotos turistinės kelionės sutartį savo iniciatyva be sutarties nutraukimo mokesčio, esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms pagal CK 6.750 straipsnio 4 dalies 3 punktą. Kasacinis teismas akcentavo, kad šioje teisės normoje įtvirtinta nuostata turi būti aiškinama vadovaujantis 2015 m. lapkričio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2015/2302 dėl kelionės paslaugų paketų ir susijusių kelionės paslaugų rinkinių, kuria iš dalies keičiami Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2006/2004 ir Direktyva 2011/83/ES bei panaikinama Tarybos direktyva 90/314/EEB, tikslu, todėl sąvoka „nenugalimos jėgos aplinkybės“ šiuo atveju turi būti suprantama plačiau nei *force majeure* samprata pagal CK 6.212 straipsnį, t. y. ji apima ir neišvengiamas bei nepaprastas aplinkybes, kurios objektyviai trukdo saugiai įgyvendinti kelionės tikslus. Kasacinis teismas apibrėžė CK 6.750 straipsnio 4 dalies 3 punkto taikymo sąlygas: nenugalimos jėgos aplinkybės turi egzistuoti sutarties nutraukimo dieną; jų nebuvo sudarant kelionės paslaugų paketo sutartį, jos sudarant sutartį keliautojui nebuvo žinomos ir (ar) jų atsiradimo keliautojas negalėjo numatyti; jos turi daryti esminį poveikį organizuotos turistinės kelionės vykdymui ar turistų nuvežimui į kelionės vietą (šis poveikis apima ne tik aplinkybes, dėl kurių tampa apskritai neįmanoma įvykdyti sutarties, bet ir aplinkybes, kurios, neužkirsdamos kelio tokiam įvykdymui, lemia tai, kad ši sutartis negali būti įvykdyta nesukeliant rizikos atitinkamų keliautojų sveikatai ir saugumui; toks poveikis vertintinas iš vidutinio keliautojo perspektyvos tą dieną, kai nutraukiama organizuotos kelionės paslaugų sutartis; vertinimas atliekamas remiantis vidutinio keliautojo prognoze, kad sutarties nutraukimo dieną yra tikėtinas didelis poveikis organizuotos turistinės kelionės sutarties vykdymui); nenugalimos jėgos aplinkybės turi atsirasti kelionės tikslo vietoje ar visiškai greta; turistas, kuris remiasi aptariamomis aplinkybėmis, negalėjo tų aplinkybių valdyti ir išvengti jų pasekmių, net jeigu būtų ėmęsis visų nuo jo priklausiusių protingų priemonių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad teisė nutraukti sutartį negali būti siejama vien su oficialių institucijų rekomendacijų dėl

32. The Extended Chamber of Seven Judges of the Criminal Division, having examined criminal case No. 2K-7-41-1073/2024, decided, among other things, on one of the elements of the offence referred to in Article 130 of the Criminal Code, namely, severe agitation and, essentially, provided a new significant interpretationfor the uniform application of the law in such cases, regarding the circumstances relevant to the determination of the state of physiological affect. In its judgment of 28 March 2024 the Extended Chamber noted that, although the state of high excitement of the perpetrator is usually associated with physiological affect, such an element is not required for the offence under Article 130 of the Criminal Code, which requires establishing a state of hightened arousal in the offender, suddenly triggered, resulting in an affective state caused by a brief disturbance? in consciousness of an otherwise healthy individual. At the same time, the Extended Chamber noted that, in such cases, courts must carefully consider and evaluate whether the victim of the violence or insult used by the perpetrator (who is the person who committed the criminal offence) had previously experienced violent behavior (domestic violence) by a partner (spouse) who was killed, whether this behavior was persistent and could be regarded as systematic – which may indicate that such unlawful or particularly offensive conduct towards the perpetrator was only the last in a series of similar acts committed by the victim.

33. The Supreme Court of Lithuania, in its ruling of 5 June 2024 in civil case No. e3K-3-147-1075/2024, examined the issue of the right of a traveller to terminate a contract for an organised tourist trip on their initiative, without a cancellation fee, in the event of *force majeure*, under Article 6.750 part 4 paragraph 3 of the Civil Code. The Court of Cassation emphasised that the provision laid down in this legal norm must be interpreted in accordance with Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on package travel and linked travel arrangements, the term '*force majeure*' in this case must therefore be interpreted in a broader sense than the concept of force majeure by Article 6.212 of the Civil Code, i.e. it must also include unavoidable and extraordinary circumstances which objectively impede the safe accomplishment of the objectives of the journey. The Court of Cassation has defined the meaning of Article 6.750 part 4 paragraph 3: the *force majeure* circumstances must exist on the date of termination of the contract; they did not exist at the time of the conclusion of the package travel contract, were not known to the traveller at the time of the conclusion of the contract and/or their occurrence was not foreseeable by the traveller; they must have a substantial effect on the performance of the package tour or on the taking of the tourists to the place of departure (this effect includes not only circumstances which make the performance of the contract impossible in general, but also circumstances which, while not preventing such performance, make it impossible to perform the contract without endangering the health and safety of the travellers concerned; such effects are to be assessed from the perspective of the average traveller on the date of termination of the package travel contract; the assessment is to be made on the basis of the average traveller's prediction that on the date of termination of the contract there is likely to be a significant effect on the performance of the package travel contract); the force majeure circumstances must occur at or very close to the place of destination and the traveller relying on the circumstances at issue could not have controlled those circumstances and avoided their consequences even if he or she had exercised all the reasonable measures in his/her power. The Supreme Court of Lithuania has emphasised

kelionių į atitinkamą šalį paskelbimu, nes tai neatitiktų vartotojų (keliautojų) apsaugos tikslo ir veiksmingumo principo. Taigi šia nutartimi buvo iš esmės patikslinta nenugalimos jėgos aplinkybių samprata vartotojų turistų teisinių santykių kontekste, sustiprintas keliautojo, kaip silpnesnės sutarties šalies, teisių apsaugos standartas ir suteiktos gairės visiems taikantiems minėtą normą, taip užtikrinant jos vienodą aiškinimą ir taikymą valstybėje.

34. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs su UAB koncernu „MG Baltic“ susijusią politinės korupcijos bylą, pateikė svarbių išaiškinimų, be kita ko, susijusių su politine korupcija kaip reiškiniu, taip pat kyšininkavimo už teisėtą veikimą požymiais, juridinio asmens baudžiamąja atsakomybe už nusikalstamas veikas valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams (2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024). Pasisakant dėl politinės korupcijos kaip reiškinio, akcentuota, kad politinė korupcija apima politikos dalyvių piktnaudžiavimą viešąja galia, siekiant asmeninės naudos ar naudos atstovaujamai partijai arba kitokiai politinei, privačiai organizacijai. Taip pat byloje akcentuota, kad toks elgesys turi būti ne savitikslis, o juo siekiama daryti ir daromas poveikis valstybės ekonomikai, sąžiningai konkurencijai, buvo neigiamai veikiamas demokratinių institucijų stabilumas ir valdymas. Pasisakydamas dėl kyšininkavimo už teisėtą veikimą, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad korupcinio pobūdžio elgesys (kyšininkavimas, papirkimas, prekyba poveikiu ir pan.), nepriklausomai nuo to, ar jis atliekamas pagal turimus įgaliojimus, ar juos peržengiant, yra pavojingas tuo, kad daroma žala normaliam valstybės tarnybos funkcionavimui, institucijų veiklai, demokratinių institucijų stabilumui ir jų prestižui. Kartu vertinant kyšininkavimą už teisėtą veikimą nutartyje pasisakyta ir dėl laisvojo Seimo nario mandato pabrėžiant, kad Seimo nario laisvasis mandatas negali būti tapatinamas su Seimo nario absoliučiai laisvu veikimu vien savo nuožiūra, ignoruojant Konstituciją, nes tarp Seimo nario nuožiūros bei Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos reikalavimų bei jos saugomų ir ginamų vertybių negali būti atotrūkio ar prieštaravimų. Konstitucinis Seimo nario laisvojo mandato principas negali būti suprantamas kaip Konstitucijos ir įstatymų nevaržoma Seimo nario absoliuti laisvė veikti taip, kad Seimas negalėtų įgyvendinti iš Konstitucijos kylančių reikalavimų ir kad būtų priimti su Konstitucija nesuderinami sprendimai. Seimo nario atlygio gavimas, juo labiau tenkinant privačių asmenų ar jų grupių interesus, ne tik kad nesuderinamas su Konstitucijos nuostatomis, bet ir patenka į baudžiamojo įstatymo, apibrėžiančio neteisėtą nusikalstamą veiką, ribas. O sprendžiant klausimą dėl juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams, toliau plėtojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką šiuo klausimu pasisakyta dėl vadovaujamų pareigų juridiniame asmenyje vertinimo nurodant, kad juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė negali būti grindžiama vien tik oficialiomis fizinio asmens pareigomis ir formaliai priskirta kompetencija – turi būti įvertinamos ne tik teisiškai įformintos vadovaujamos pareigos, bet ir faktinė situacija, nes priešingu atveju galėtų būti sudaromos prielaidos juridiniams asmenims manipuliuoti valdymo struktūra, siekiant išvengti baudžiamosios atsakomybės. Taip pat buvo pasisakyta ir dėl politinės partijos kaip juridinio asmens atsakomybės taikymo praktikos, dėl politinės partijos nario sąsajų lygmens ir kitais ne mažiau reikšmingais klausimais.

that the right to terminate a contract cannot be linked solely to the publication of recommendations by official bodies on travel to the country in question, as this would be inconsistent with the objective of consumer (traveller) protection and with the principle of efficiency. The ruling thus substantially clarified the concept of force majeure in the context of consumer-tourist legal relations, strengthened the standard of protection for the traveler's rights as the weaker party to the contract, and guided all those applying the rule, thereby ensuring its uniform interpretation and application throughout the State.

34. The Supreme Court of Lithuania, after examining the political corruption case related to the MG Baltic Concern, has provided essential clarifications, inter alia, related to political corruption as a phenomenon, as well as to the features of bribery for lawful activity, and the criminal liability of legal entity for criminal offences against the state service and public interests (Resolution of October 24, 2024, in Criminal Case No 2K-7-119-719/2024). Regarding political corruption as a phenomenon, it has been noted that it involves the abuse of public power by political actors for personal gain or the benefit of their party or other political or private organizations. The case also emphasised that such conduct must not be an end in itself, but must be aimed at and have had an impact on the economy of the State, on fair competition, and have adversely affected the stability and governance of democratic institutions. The Supreme Court of Lithuania, in its opinion on bribery for lawful conduct, noted that conduct of a corrupt nature (bribery, influence peddling, etc.), whether carried out within the scope of one's authority or in excess of it, is dangerous in that it is detrimental to the normal functioning of the civil service, to the functioning of the institutions, and the stability of the democratic institutions and the prestige of the institutions. At the same time, in assessing bribery as a legitimate act, the ruling also refers to the free mandate of a Member of the Seimas, stressing that the free mandate of a Member of the Seimas may not be equated with the absolute freedom of a Member of the Seimas to act on his or her own, ignoring the Constitution, since there can be no gap or contradiction between the Member's discretion and the Member's conscience, and the requirements of the Constitution, and the values it protects and defends. The constitutional principle of the free mandate of a Member of the Seimas cannot be understood as an absolute freedom of a Member of the Seimas, unrestricted by the Constitution and the law, to act in such a way that the Seimas cannot fulfil the requirements of the Constitution and that decisions incompatible with the Constitution are taken. The receipt of remuneration by a Member of the Seimas, especially in the interests of private individuals or groups of individuals, is not only incompatible with the provisions of the Constitution, but also falls within the scope of criminal law, which defines an unlawful offence. When deciding on the criminal liability of a legal person for criminal offences against the civil service and public interests, further developing the practice of the Supreme Court of Lithuania on this issue, a statement was made on the assessment of managerial positions in a legal person, indicating that the criminal liability of a legal person cannot be based solely on the official duties of a natural person and formally assigned competence – not only the legally formalised managerial duties must be assessed, but also the actual situation, as otherwise this could create conditions for legal persons to manipulate the management structure to avoid criminal liability. The practice of applying the liability of a political party as a legal person, the level of affiliation of a member of a political party, and other equally important issues were also discussed.

35. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamojoje byloje Nr. 2K-241-387/2024 pateikė naują reikšmingą teismų praktikai išaiškinimą dėl išlaidų, turėtų advokato paslaugoms apmokėti, kai pats asmuo, pasinaudojęs šiomis paslaugomis, išlaidų nepatyrė ir už jas sumokėjo iš trečiųjų asmenų lėšų, atlyginimo priteisimo. 2024 m. lapkričio 19 d. priimtoje nutartyje šioje byloje teisėjų kolegija nurodė, kad teisės doktrinoje ir teismų praktikoje civilinėse bylose galiojantis principas „tas, kas veikia per kitą, veikia pats“ taikytinas ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Kartu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad, pagal galiojantį teisinį reguliavimą, teismai, spręsdami išlaidų, turėtų advokato paslaugoms apmokėti, atlyginimo priteisimo klausimą, turi įvertinti tik tai, ar tokios išlaidos buvo būtinos ir pagrįstos, ir laikytis teisės aktų nustatytos atlyginimo iš valstybės lėšų tvarkos.

Parengė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų grupės vyriausiosios patarėjos Edita Kisielienė ir Renata Viduto-Errard

35. The Supreme Court of Lithuania in criminal case No. 2K-241-387/2024 has provided a new interpretation of significant for the case-law regarding the reimbursement of the costs incurred for the services of a lawyer, when the person who used the services did not incur the costs himself and paid for them out of the funds of third persons. In its judgment of 19 November 2024, the Chamber of Judges stated that the principle of 'he who acts through another acts himself', which is established in legal doctrine and case-law in civil matters, is also applicable in criminal proceedings. At the same time, the Supreme Court of Lithuania has clarified that, according to the existing legal regulation, courts, when deciding on the question of the award of the costs incurred for the payment of the lawyer's fees, have to assess only whether such costs were necessary and justified, and to comply with the procedure for the award of the remuneration of the public funds established by law.

Prepared by Edita Kisielienė and Renata Viduto-Errard, Senior Counsels of the Legal Research Group of the Supreme Court of Lithuania

Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo Teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus Nepriklausomybę [sudarytojos Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Laura Šivickaitė-Moldarienė; redakcinis komitetas: Danguolė Bublienė ir kt.]. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius, 2025. – 368 psl. – Lietuvių, anglų kalbomis.

The first decades of the Supreme Court of Lithuania after the restoration of Independence [compilers Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Laura Šivickaitė-Moldarienė; editorial committee: Danguolė Bublienė and others]. Supreme Court of Lithuania. – Vilnius, 2025. – 368 psl. – In Lithuanian and English.

ISBN 978-9955-9387-3-6

Sudarė • compiled by Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Laura Šivickaitė-Moldarienė
Vertė • translated by Gabrielė Juodkaitė-Granskienė
Techninės redaktorės • technical editors Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Laura Šivickaitė-Moldarienė
Kalbos redaktorės • language editors Janina Grigaitė, Živilė Kvaraciejienė

2025-09-01. 23 sp. l. Apipavidalinimas, maketavimas ir leidyba: UAB „Printėja“, Gedimino g. 16-1, Kaišiadorys 56128, Lietuva